nr. 7-9

Viaţa Romînească

nr. 7

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL VI.

ANUL II

IAŞI

Redacţia: Str. Romînă 4. — Administraţia: Str. Manolescu 2.

1907

Insemnările lui Neculai Manea

(Urmare)

V.

Şi iată-mă acuma în altă viaţă, nu în aceia pe care mi-o închipuisem în visările mele despre *sihăstrie*. Cu teamă mă învîrteam într'o lume care deodată izvorîse la lumină din liniştea morţii.—Acuma urmăream cu luare-aminte, în zilele posomorite ale începutului iernii, pe cucoana Smaranda Pacu, în mişcările ei încete prin ograda ninsă. Căţelul se scutura în toate felurile în jur. Dumneaei avea o caţaveică care se cunoştea dintr'odată că îndurase douăzeci de ierni. Fumul ţigării din colţul gurii o clipă numai se vedea; pe urmă se mistuia în limpezimea aerului rece.—M'am gîndit o vreme la dureroasa ei căsnicie, şi căutam, în înfăţişarea-i care nimic nu-mi dezvăluia, o urmă de suferinţi vechi. Pe urmă am intrat în vorbă cu dumneaei şi n'am descoperit nimic deosebit. Tragedia aceia de demult rămăsese în întunericul trecutului. *Răposatul* era un cuvînt care răsuna foarte rar. Cu ţigara în colţul gurii, cucoana Smaranda nu se da în lături de la sfat şi-mi istorisea cu amănunţimi nesfîrşite despre necredinţele multor soţii dintre vecinele dumisale, şi despre necredinţele multor soţi.

«Aici, o leacă mai la vale, este unul Munteanu, îmi zise într-un rînd dumneaei. Poate l-ai zărit pe stradă, unu' scurt ca un polobocel, cu gîtu' gros. Se duce la telegrafu' lui cînd dimineaţa, cînd seara, şi toată ziua pesemne că-i face în cap ţaca-ţac! ţaca-ţac! că nu mai ştie de nimic pe lumea asta. Are-o nevastă, halal să-i fie! Toată ziua stă la geam, parcă se oglindeşte în el. Intr'o dimineaţă blegul a văzut cu ochii lui pe controlor eşind pe furiş pe dindos—şi şi-a pus şi el în gînd să se mînie, ş'a început să mugească. Iar cucoana Matilda îi spunea, cu spaimă: «Dragă Ghiţă! dac'a venit la mine şi m'a ameninţat cu revolverul, ce era să fac?...»—Stăi să-ţi spun cum a fost. Să-ţi spun *eu* cum a fost, că a fost nostim de tot!...»

Dar de la o vreme nu mai puteam urmări vorba înflorită a gazdei mele.

«Poate beĭ o cafea, vorbi dumneaeĭ altădată intrînd la mine c'o ceșcuță din care izvoraŭ aburĭ. Uite, ți-am adus o cafeluță... Tot e 'nchisă azĭ vremea. Parc'are să ploae, Doamne, iartă-mă! acŭ, în puterea ierniĭ. Te maĭ încălzeștĭ, că nicĭ nu știĭ ce să maĭ facĭ cu umezeala asta. Am fost oleacă pîn'la cucoana Savastița, peste drum, și tot mĭ se tînguia că i-s bolnave fetele cele două care i-aŭ maĭ rămas. Poate le-aĭ văzut: slabe și cu ochiĭ cît paharele! Eŭ nu i-am maĭ spus, da' de-acŭ sapa și lopata! Geme oftiga într'însele, săracele! Ș'acolo am găsit în vizită, dragă Doamne, pe *Chițigoi*... Așa le zice toată lumea. El nalt și ciolănos, ea naltă și ciolănoasă, și cînd vorbesc parcă ascut un ferăstrău. Și aŭ haz la o petrecere, cînd joacă... Staŭ tot pe ulița asta a noastră... Aŭ haz la o petrecere, cînd joacă! Apoĭ eĭ zic că ca dînșiĭ nu danțează nimenĭ! S'apucă de după cap, ș'apoĭ încep a sări, uite ia așa, ca pe scripți, unu 'n sus și unu 'n jos... Cînd ea ridică capul, cînd el parcă se cufundă, cînd el se zvîrle în sus, cînd ea se ferește în jos... Și pe urmă gîfîe, și nu maĭ pot, și el, cuconu' Vladimir, întreabă: Aĭ văzut? Ți-a plăcut? A! e ceva... Să-ți spun o întîmplare... A fost nostim de tot!...»

Cînd eșeam pe portiță, ca să mă duc la gimnaziŭ, strecuram o privire spre căsuța din partea cealaltă a uliței. Cîteodată zăream pe domnu Dumitru' Avrămescu, cu mustățile-ĭ uriașe pe obrazu-ĭ uscat și galben. Îĭ auzeam și tusa seacă, rară. Eșea încovoiat pe portiță, pironea doĭ ochĭ triștĭ spre mine și ducea mîna la căciulă.—Mă miram cum de nu-l văzusem înainte de noaptea cumplită în care Radianu își răsucise cuțitul în rănile-ĭ totdeauna deschise. Mă lăsam la vale după aceia și cercam să cunosc casele, să pătrund înfățișerile oamenilor a căror viață o aflasem deodată. Mă întîlniĭ în cîteva rîndurĭ și cu Alexandru Roman.—Numele acesta, Roman, îmĭ ducea gîndul la un prietin bun din trecut, despre care nu maĭ știu nimica: parcă a murit!—Priveam la barba sălbătăcită a avaruluĭ, căruntă, deasă, în care sticleaŭ ochĭ lacomĭ și răĭ. Umbla încet, în straele-ĭ vechĭ de șieac, și izbea tare în pămînt bastonu-ĭ gros, plin de nodurĭ. Începea să mă ațintească îndărătnic de departe, mă țintea cît ne apropiam unul de altul, apoĭ îl simțeam că se întoarce și se uită după mine, după ce treceam înainte. În ograda luĭ curată nu se zărea nicĭ-o vietate. Casa albă avea geamurĭ curate, fără perdele, și părea și ea singuratică, în golul care o împresura. La fereastra luĭ Radianu un stor era totdeauna pe jumătate ridicat.

La școală, în clas, ațintit de privirile copiilor, mă încălzeam pe măsură ce vorbeam, și maĭ uitam neliniștile care mă căutaseră și mă descoperiseră în singurătatea mea. Ochĭ bunĭ mă priveaŭ, îmĭ răspundeaŭ glasurĭ monotone, fără bucurie și fără ură. Une-orĭ mă fura gîndul la Radianu și rămîneam cu ochiĭ ațintițĭ pe geam, la iarna albă de afară, pe cînd vorbe ca din depărtare îmĭ mureaŭ în urechĭ.—În cancelarie, nourĭ de fum; di-

rectorul în paltonul luĭ, cu căciula-ĭ de miel și cu mînile-ĭ umede, se plimba de colo-colo, îngrijindu-șĭ boala de stomah; Leonard Iliescu sălta încet pe lîngă scaune, zîmbind își răsucea cîrligurile mustăcioareĭ, iar preotul își flutura barba, îl privea batjocoritor și-șĭ făcea ochiĭ micĭ: «Eĭ, Iliescule, la Ianuar ne luptăm... ne luptăm, și grozav o să vă trîntim!...

— Pe noĭ? zicea Iliescu cu dispreț. Liberaliĭ trebue să știĭ că nu se trîntesc așa, cu una cu două!...»

Și înflăcărîndu-se, dintr'odată începeaŭ să se certe pentru alegerile viitoare. Popa era la guvern, popa era tare și ridica glasul cît ce putea, pe cînd Vernescu, din plimbarea luĭ, îĭ căuta privirile c'un zîmbet de înțelegere abia zărit.

Acasă, în odăițile calde, citeam așezat în jilț înaintea focului. Une-orĭ lăsam cartea pe genunchĭ și mă întorceam cu gîndul la cele ce-mĭ spusese Radianu, și maĭ ales la ființa aceia chinuită pe care o iubise el odată.

Mă gîndeam și la altele; și bănuiam, pe lîngă acestea, înjuru-mĭ, ticăloșiĭ și nefericirĭ, care mă nelinișteaŭ, parcă aveam și eŭ o parte din ele, orĭ mă dezgustaŭ ca adierĭ de pe miazmele balților. Singurătatea începea să mă chinuiască, la urma urmeĭ, în aceste lungĭ ceasurĭ, și, ca să mă iaŭ, intram la cucoana Smaranda.

Și 'n odăița eĭ curată, fără un fir de colb, am găsit din întîmplare, într'un rînd, acum, aproape de sărbătorĭ, pe o femee tînără, care are ceva deosebit în toată înfățișarea eĭ. O chiamă Maria Cumpătă și e nepoată a gazdeĭ mele. Bărbatu-săŭ e funcționar la prefectură, e «om de școală nouă» cum zice cucoana Smaranda: cu carte, eșit din gimnaziul orășeluluĭ.

«Ce folos? îmĭ zicea apoĭ tainic dumneaeĭ. Om de școală nouă, cu carte,—n'am nimic de zis, dar dacă-ĭ brînză bună în burduf de cine!.. O vezĭ pe nepoată-mea? Aĭ văzut-o; o fetiță; și frumușică, și deșteaptă, și gospodină... Ce-ĭ maĭ trebue? Și el sare ca un ticălos gardurile oamenilor.. Uite, așa o lasă, și se duce... Și ea nu se tînguește, nu-mĭ spune nimic, da' numaĭ eŭ știŭ nopțile eĭ nedormite și plînse!...»

Și iar urmaŭ întîmplărĭ peste întîmplărĭ, în care se amestecaŭ oamenĭ de toate soiurile; pînă și animalele cele maĭ felurite aveaŭ o întrebuințare, un rost, în desfășurarea necredințelor luĭ Grigore Cumpătă.

Băgaĭ de seamă că nepoata vine destul de des. Intram și eŭ în vorbă cu ea. Schimbam cîteva cuvinte; după aceia porneaŭ valurile turburĭ ale bătrîneĭ, povestirĭ peste povestirĭ, și noĭ tăceam. Ședeam razimat într'un cot, la masă, lîngă fereastră și o priveam cum stă pe o margine de pat, lîngă sobă, dreaptă, în rochia-ĭ cafenie, cu fața plecată asupra horboteĭ pe care o lucraŭ repede degetele albe. Avea sprîncene puternice, și de-asupra buzelor pline, o abureală ușoară, întunecată, de puf. Î se rumenea puțin obrazul smead cînd zîmbea; și avea un zîmbet lin, care venea parcă de la o rază de soare, nevăzută, strecurată de undeva numaĭ asupra fețiĭ aceleia liniștite.

Intr'un rind, cucoana Smaranda, după ce ne dădu pe rind cafeaua, prinse a vorbi aşa, din senin, despre isprăvile cucoanei Matilda Munteanu şi despre *Bursucul* ei. «Trebue numai să mormăiască şi să intre într'o vizunie şi-l adevărat bursuc!» Apoi deodată trecu la «odorul de nepot», la Grigore Cumpătă.

«Vai, draga mătuşii, să fiŭ eŭ în locul tăŭ i-aşi face felul... Nu, drept să-ţi spun, la urma urmei rabzi odată, de două ori, dar toate trebue să aibă un sfirşit...»

Maria se opri din lucrul horbotei şi ridică ochii. Mă privi în fugă pe mine, apoi se întoarse spre mătuşă-sa.

«De ce vorbeşti mata despre lucruri de-acestea! Lasă-l. Parcă n'aŭ să se sfirşească?

— Cum să-l las, dragă cum să-l las?—Uite, domnule Manea, o auzi; - şi pe urmă, acasă, boceşte...

— Eŭ? zise Maria, şi ridicind spre mine ochii, zimbi. Cine ţi-a spus? Nu, niciodată. Eŭ nu bocesc. De ce să bocesc? Un bărbat ca oricare alţii. Parcă o femee trebue să aibă numai fericiri de la bărbatul ei? Se întimplă să aibă şi necazuri.

— Cum? Nu plingi! strigă cu mirare cucoana Smaranda. Bine! Da' eŭ în locul tăŭ n'aşi putea iubi asemenea fiinţă...

— Nici eŭ n'aşi putea iubi!» zise limpede, încet, Maria Cumpătă.

Bătrina căscă ochii mari, iar tinăra avu un ris tăcut, deschis.

«Dumneata, domnule Manea, cred că nu te minunezi ca mătuşica. Dumneata înţelegi. Ai auzit, poate ţi s'a spus că bărbatu-meŭ mă înşeală... Cred că e limpede. Nu poate să-mi ceară şi dragoste pentru asta. Destul că nu-l înşel şi eŭ... Dumneata ce zici?...»

Nimic mai firesc. Ascultam însă vorbele ei cu o uimire tot aşa de mare ca a cucoanei Smaranda, cu o uimire care răsturna în mine toate ideile proaspete despre femeile din uliţa *Dealul Mărului*. — Zile de-arindul o văzusem venind în casa în care stam şi eŭ, şi o intilnisem în odaia liniştită a bătrinei. Vorbisem puţin despre una, despre alta, despre lucruri indiferente, despre întimplări mici; şi acuma deodată iată că fiinţa aceasta îşi arăta o lature necunoscută, ce scinteiă parcă în lumină, pe neaşteptate.

N'am zis nimic. Cucoana Smaranda, cu totul turburată, mă privea cu frică, caşicum voia să-mi ceară ea ertare. Apoi prinse a ride văzind că nici n'am fugit, nici nu m'am înfricoşat.

«Bine, dragă Mărioară,—aşa ceva drept să-ţi spun... Sta-ai şi taci.. şi pe urmă deodată spui una şi bună!... Eŭ nu te cunoşteam aşa. Hai, scurt şi cuprinzător, vorbă limpede... vra să zică!

— Bine, nu mă cunoşteai aşa. Acuma ai văzut că-i bine şi limpede. Ce? dacă-i limpede şi firesc, cum să spun altfel? Dumneata cind te loveşti, rizi?...»

Cucoana Smaranda se uită spre mine, parcă voia să-mi împrumute înţelegerea mea. Spre mine se uita şi Maria Cumpătă cu ochii senini, şi faţa smeadă îi era foarte liniştită.

Acuma, în tăcerea în care stam înfundat, răzbăteaŭ ca dintr'o depărtare foarte mare paşi şi glasuri. Ştiam ce musafir a venit gazdei mele. Cu o clipă înainte auzisem şi scuturătura picioarelor, de zăpadă. Ridicam capul; priveam pe fereastră, la pomii îndoiţi de vint, la pinza albă a iernii. Pe urmă ascultam. In toate zilele acestea cucoana Smaranda se apropia de uşa care despărţea odăile mele de ale ei, o uşă astupată cu un scrin. Glasul uşor răguşit mă striga:

«Domnule Manea, domnule Manea, poate ţi-i urit... Mai treci oleacă şi la noi...»

In veselia glasului aceluia parcă pătrundea ceva deosebit. Parcă voia să înţeleagă ceva cucoana Smaranda Pacu, ceia ce n'avea nicidecum dreptul să înţeleagă. Mă îndreptam totuşi spre uşă, bucuros pe deoparte că mă mai zmulgeam din singurătatea mea bîntuită de ginduri şi mai ales de umbre.

Sărbătorile Paştelui, 1893.

I

Sărbătorile iernii aŭ adus deodată un murmur vesel, ca'ntr'o cetate fericită. In seara anului noŭ am rătăcit citeva ceasuri la întimplare pe uliţi, am ascultat glasurile urătorilor la geamurile luminate, sunetul rar al clopotelor, vijiitul gilgiit al triştei, bumbăitul tobei şi mugetele adinci, prelungi, ale buhaelor. Cintări tărăgănate răsunaŭ aiurea; din altă parte veneaŭ pocnetele harapnicelor, tremurările armonicelor. Şi pe lingă mine, prin zăpada uliţei, treceaŭ cirduri grăbite de băeţi. Vorbeaŭ cu foc; şi cei mai mici, din urmă, se tot repezeaŭ în fugă scurtă ca să ajungă pe ceilalţi. Păreaŭ vioae şi vesele căsuţele din uliţa Dealul-Mărului. Numai la casa singuratică a lui Alexandru Roman era întuneric beznă. Nici Ion Radianu nu era acasă: şi fereastra odăii lui era oarbă. Şi mă gindeam cu mihnire unde l-o fi dus iar patima lui în seara aceasta cind toţi îşi uită necazurile. Cine ştie în ce colţ, în ce crişmă afumată, stă singuratic, într'o odăiţă rece, cu un păhărel la o margine de masă! Din noaptea cind venise la mine cu frigurile lui de vorbă, de puţine ori ne intilnisem, şi puţine vorbisem. Parcă era hotărit să se intunde tot mai mult în întunericul lui!

A doua-zi, în anul-noŭ, linişte deplină pretutindeni, şi o iarnă mai luminoasă parcă, cu arborii livezilor încărcaţi greŭ de zăpadă, cu stilpii gardurilor în cuşme mari, neclintite, albe. Numai copiii se ţeseaŭ în stradă umblind cu sămănatul. Aşi fi vrut să-i primesc şi eŭ, să le văd obrazurile rumene şi traistele pline de colaci şi să le aud glasurile grăbite, pe cind ochii se uită în

toate părțile la lucrurile din casă și la tablourile de pe pereți. Dar cucoana Smaranda avea un măturoiŭ cit lumea și o gură cu glas mai aspru. N'ar fi suferit cu nici un preț dumneaei să i se murdărească odăile, să i le samene toți *diavolii* cu toate felurile de sămință. «Doar știŭ că n'am mîncat ceapa cioarei!»

Am stat singur în casă. Singur am stat și zilele celelalte ale sărbătorilor, ș'am căutat, aducîndu-mi aminte de împrejurările din urmă, de descoperirile nouă în viața mea, să-mi deslușesc gîndurile. Dar mi se pare ciudat cum nu pot să mă opresc mult asupra unei idei, cum lunec încet-încet spre alte lucruri, cum mă trezesc departe, cu totul departe, de unde pornisem. Gîndurile acestea pe care nu pot să le string la un loc, care sînt parcă un stol de paseri speriate, mă chinuesc mai mult cu neliniștea pe care mi-o aduc. Nimic hotărît. Nimic lămurit. Intovărășindu-le, însă, o lume de umbre se mișcă în juru-mi. Din nelămuritul acela, ca din negură, cînd staŭ cu ochii ațintiți înaintea focului, es unele după altele chipuri și mișcări, trec încet, se mișcă domol, și ele parcă-mi rup înșiruirea gîndurilor, ele mă duc pe cărările lor necunoscute. Se amestecă între ele Radianu cu tot convoiul din ulița aceasta; și din trecut mai depărtat vin, din viforul nenorocirii mele, apoi deodată mi se oprește înainte mai stăruitor chipul cu ochii limpezi, liniștit și smead, al Mariei Cumpătă.

Către sfîrșitul lui Ianuar deodată aŭ început fierberi în juru-mi: pregătiri de alegeri. Intr'o zi, în cancelarie, pe cînd eram singur, directorul s'a așezat lîngă mine și a început a-mi vorbi despre o mulțime de lucruri foarte încurcate. Unele lucruri totuși le înțelegeam.

«Uite, domnule Manea, oricît ai vrea dumneata să stai deoparte, să nu te amesteci, nu se poate... Dumneata nu ești un om ca ori-care altul; dumneata ești un om capabil. Trebue să intri și dumneata între noi; e bine, poate ai o dorință, poate ai un interes... cum am eŭ, de pildă, ca să mă mut.

— Nu, domnule Vernescu, eŭ n'am interes să mă mut, eŭ vreaŭ să staŭ în liniștea de-aici....

— Tocmai. Bine. Și acesta e un interes. Dacă vrai să stai aici, și să stai bine, nu face să rămîi așa, izolat, ca un dușman al tuturora...»

Atunci am cercat, pe departe, să-l fac să înțeleagă de ce am venit eŭ în orășelul acela. Dar domnul Vernescu descoperise o vorbă potrivită și mi-o repeta, ațintindu-mă cu ochii lui reci: «Nu, nu poți să rămîi așa, la o parte, ca un dușman al tuturora...» Pe urmă merse și mai departe: «Domnule Manea, pot să-ți spun că mi-am luat angajamentul către conservatori, către guvern, ca să zic așa... Trebue să mergi pînă la Filipovici, să mergi de cîteva ori, să faci față acolo... Vei face ce vei vrea, dar de mers te rog eŭ să mergi... Mi-am dat cuvîntul că te-aduc...»

Un om prea hotărît se vede că n'am putut fi niciodată. M'am dus la sfătuiri acolo, la farmacia lui Filipovici.

Am aflat dintr'odată cu mirare mai multe lucruri.

Intâiŭ: domnul *spițer* Gavril Filipovici nu era Romîn; vorbea larg și nehotărît privind în juru-i cu ochii lui mari, albaștri, șterși; se cumpănea, vorbind, pe trupu-i scund, și făcea gesturi mari cu mîini scurte, pe care și le aducea apoi repede spre lanțul ceasornicului, cășicum voia să oprească revarsarea pîntecelui. Și dintr'odată am început a privi cu uimire la Rusul acesta greoiŭ, care făcea cu energie politică într'un orășel din țara romînească.

Al doilea: Popa Zaharia Lefter acuma era frate de cruce cu tînărul Leonard Iliescu; și era mîndru că izbutise să convertească, să cucerească, pentru slava partidului pe un băiat cu calități așa de mari. «Leonard ajunge departe, vă spun eŭ, zicea cu pătrundere sfinția sa, fîlfîindu-și în sus mînica largă a antereului. Da știi cum l-am luat? Subțire de tot! Și l-am șters, fiilor, de sub nasul liberalilor. A! ei aveaŭ întrînsul mare nădejde... Da' băiatul e deștept, a priceput numaidecît unde se macină făină mai multă...»

Al treilea: Acolo la *spițerie*, se bulucеaŭ numai partizanii de a doua mînă. Cei de mîna întâia, boerii, se strîngeaŭ în altă parte, într'un loc tăinuit. Părintele Lefter trebuia să știe toate, și el făcea legătură între acei de-acolo, de undeva, și aceștia de-aici.

Al patrulea: Sfatul avea loc chiar acolo, între rafturile cu pomezi și spirturi, și băiatul cel palid și trist umbla printre noi, cînd vre-o servitoare intra, cerea ceva, și rămînea apoi cu gura cascată, privind cu uimire nemaipomenită atîția oameni, toți cu țigări, toți vorbind.

Colegii mei eraŭ în păr, afară de Ion Radianu. Despre el numai odată a fost vorba, chiar la început, după ce am intrat, în fumul odăii. Directorul s'a uitat în juru-i, și-a făcut parcă în gînd o socoteală, apoi și-a arătat dinții într'un rîs răutăcios:

«Bun! vra să zică sîntem toți! Prea bine. Cine lipsește, știm. Răbdare; încet. Raportul nostru a ajuns, raportul nostru e citit, și socot că consiliul nostru de disciplină va lucra foarte repede! A! e nemaiauzit! nemaipomenit! A ajuns, domnule, într'un hal dezgustător!...»

Toți rămaseră tăcuți, cu o înfățișare care oglindea masca de adînc dispreț a lui Vernescu. Iar eŭ mă gîndeam la prietinul meŭ, zdrobit, pe care îl pîndea, aproape îl ajungea și această din urmă nenorocire! — Dar gîndurile mi-se risipiră repede în zarva care creștea. Pe cînd iute se puneaŭ lucrurile la cale, adică pe cînd se socoteaŭ voturi, și pe cînd se număraŭ tare, pe degete, cei ce trebuiaŭ înfierați ca niște străini de lege și de neam, domnul Filipovici împărțea domol, cu luare-aminte, în păhărele, o băutură foarte dulce și foarte tare.

«Licherul acesta de mine este facut!» zicea el cu vorba-i lată, plină de dulceață.

Și deodată se ridică Leonard Iliescu, cu dreapta la cirligele mustății, și prinse a sălta ușor, pe lingă scaune, pe lingă rafturile cu sticle și cu borcănașe; își viri degetul cel mare dela stinga în jiletcă, la subsuoară, se uită zimbind în juru-i, și cu dreapta, cu trei degete împreunate, începu a face gesturi încete, rotunde, pe cind vorba-i limpede curgea ușor pe sub mustățile-i subțirele.

«Eŭ cred, domnilor, că trebue să procedăm cu energie... De toți acei cari nu sintem siguri, absolut siguri, ne descotorosim ușor. Toți sint în funcții, pe toți îi putem destitui telegrafic. Numai astfel putem fi siguri și de colegiul al doilea. Cum să punem altfel friŭ la o șleahtă care a cucerit totul în țara asta, făgăduind tuturora orice și făcind iama în averea țării? Domnilor, știți cu toții ce grozăvii s'aŭ intimplat sub stăpinirea guvernului lung de tristă memorie?...»

O vreme toți tăcură, iar popa Lefter făcea semne în toate părțile mișcindu-și sprincenele și rasfirindu-și barba, făcea semne de veselie și de aprobare și șoptea plecindu-și capul la urechea vecinilor:

«Ce spuneam eŭ? Ce spuneam? Asta-i băiat de preț... Il auzi?... Domnule, vorbește straşnic!»

După ce cuvintă așa de blind Iliescu, popa prinse a răcni fluturindu-și barba și minicile antereului, și în curind cu toții părură înțelești, iar Filipovici, ca un fruntaș ce era, îndulcea pe toți cu băutura făcută chiar de dinsul cu mult meșteșug. Și încet-încet, cu cit fumul creștea, glasurile se amestecaŭ și fie care dintre partizani începea să-și de pe față părerile obișnuite, de toate zilele, despre lume, despre viață, despre toate.

Și dintr'odată mă trezii în mijlocul adevărurilor lor sufletești.

Cuconu' Vasile Pascaru, judecător vechiŭ eșit la pensie, se uita puțin într'o parte, numai cu ochiul din stinga,—pe cellalt îl ținea închis între crețurile pleoapei,—dădea din mina stingă și-și mișca înainte un picior parcă tot voia să pornească, și zicea încet cu voce groasă, rară, tremurată:

«Cucoane! să-ți spun eŭ cum a fost! Mare comedie, cucoane!..» Și pornea să istorisească cum a bătut pe vremuri Mihalache Sturza, acolo în tirg, pe un boerinaș, un slujbaș noŭ. «L-a bătut cu topuzul, cucoane; i-a tras trei topuzuri în piept și ia așa se uita crunt la el!...» La vorba asta cuconu' Vasile Pascaru deschidea și cellalt ochiŭ și se uita înspăimintat în juru-i.

In curind vorba-i rară și groasă nu mai era ascultată. Filipovici, înveselit de băutura-i dulce, dădea sfaturi și-și lăuda doctoriile:

«*Cocone!* Eŭ știŭ bine ce-ți trebue! Am eŭ ape bune, crede-mă pe cuvint! Dumneta ești bolnav de rărunchi... Ia dela mine treizeci sticle! Prund să fie, topește și dă afară!...»

Și iar își scutura încetișor sticla cu băutură rubinie. Apoi deodată, prinzind cu urechea o vorbă, o îndoială, începea să ridă:

«Atunci să vă spun și eŭ o intimplare... Se ve spun și eŭ una intemplare!...» Și începea să dea din minile-i scurte, cumpănindu-se cind pe piciorul drept, cind pe piciorul sting.

Iși făcea loc apoi cuconu' Tache Măldărescu, advocat, vorbind iute, tainic, ca dintr'o convingere adincă.

«Dar ce-ați zice dumneavoastră, infine, cind v'aşi spune ce cucoș am găsit?... Un cucoș, domnule, cum n'ați văzut, ce? cit lumea, puteți să-mi spuneți ori ce și așa cucoș nu vă cred c'ați văzut!—Și da cu mina de sus în jos parcă tăia cu sabia.—In fine, ce-ți pare dumitale, e așa de frumos și așa de mare, că se uită peste gard!... Ridică, domnule, capul, și, infine, se uită peste gard, dacă vă spun!...

— Eeee! iar ai început-o cu-a dumitale, cucoane, zicea rar și trăgănat cuconu' Vasile Pascaru. Ia mai las-o oleacă, mai mititel ceva...—Și-și plimba în juru-i ochiul deschis și ridea într'un dinte.—Te pomenești că iar începi a ne spune despre istoria cu *tunelul*, pe care o îndrugai alaltăeri!...

— Cum, cucoane Vasile, nu mă crezi? zise repede Tache Măldărescu, întinzind amindouă minile înainte, voind parcă să primească ceva; cum, nu mă crezi? îmi pare răŭ! am martori, cucoane!—Și se întorcea în juru-i vorbind către toți...—Ce? credeți că-i glumă? Cai ca ai mei, crezi că are cineva? Infine, ce-ți pare dumitale, cucoane, *mie* mi s'a intimplat, acŭ de curind, cind a căzut omătul acesta grozav... Pe mine m'a apucat la Păiseni: aveam eŭ treabă acolo la primărie, pentru niște acte... Și pornește, domnule, și ninge, și ninge, prăpădenie! Cind să eșim din sat,—eraŭ acolo o mulțime de oameni,—un deal de omăt, domnule,—trei case puse una peste alta, in fine! Și toți cu gura: că nu poți trece! că nu știŭ ce!—Domnule! cind am tras la caii mei două bice, domnule, am trecut! pe onoarea mea c'am trecut! Da, cind mă uit în urmă, boștiură, se vedea satul! tunel infine! Așa, ce crezi?...»

O veselie nemaipomenită se porni după povestirea aceasta; la zarva ei păru că se trezește și cuconu' Ilie Leonte din amorțeala, din tăcerea lui. De pe scaunul pe care stătuse, se ridică nalt și drept, cu barba-i scurtă, albă, și zise încet, cu o pătrundere foarte mare:

«Bine, să zicem că n'a fost tocmai tunel... Dar cai să treacă așa prin omăt am văzut și eŭ... Eram pe-atuncea președinte de tribunal la Vaslui, încă nu eșisem la pensie... Eram pe-atunci de patruzeci și patru de ani, vristă cind se îngreoae omul, cind se așează... Și poate mă întrebați de ce? Credeți că-i mare filosofie? Nu-i mare, dar asta nu se învață în școală... Noi, în vremea veche, n'am mai învățat așa, dar tot știm citeceva! Apoi, dragă, 44 is tocmai două scaune întoarse. Omul de la vrista asta nu mai merge înainte. Se așează pe scaun și pot să zic că se odihnește. De-aici totul s'a sfirșit!...»

Am tresărit din locul meŭ și am deschis ochii mari. Credeam că-și bate joc de toți. Nu, bătrinul era foarte serios și no-

bil, și-și rostea cu liniște, cu pătrundere, pe nas, vorbele. Nu rîdea nimenĭ. Bătrînul președinte de tribunal se uită cu mîndrie în jurul luĭ.

«Eŭ, domnule, zise el uitîndu-se deodată țintă la mine, am fost un om care m'am ocupat mult în viață... Uite, alțiĭ aŭ văzut... La mine acasă—ce sînt sticluțele și uicelele acestea la Filipovicĭ?—la mine acasă sticle marĭ;—și toată vara îmĭ aduc oamenĭ și femeĭ buruene... Eŭ am suferit mult, și sufăr și-acuma, de-aceia mă vezĭ așa, slab și galben, și eŭ nu chem nicĭodată doctorul. La mine doctorul n'are trecere de loc! La mine doctoria pe care mi-o fac eŭ e totul. Eŭ am învățat multe lucrurĭ și pe Filipovicĭ.. Să viĭ odată la mine, dumneata încă n'aĭ văzut cîte fac eŭ, să viĭ odată să-țĭ arăt o mașină... Am muncit la dînsa cincĭ anĭ de zile. Suflă, dragă, foc prin foc, și fierbe o litră de apă în cincĭ minute! Și-ĭ mititică, numaĭ atîta, cît pumnul. O puĭ în buzunar, te ducĭ undeva, și cînd aĭ nevoe de apă caldă, îĭ daĭ foc, și în cincĭ minute uncropul gata. Vreĭ cafea, facĭ cafea îndată. Vraĭ ceaĭ, îndată facĭ ceaĭ...»

Bătrînul se opri o clipă și iar privi cu mîndrie în juru-ĭ.

«Dar pistolul? Am făcut și un pistol de aprins țigara. Să viĭ să țĭ-l arăt. Este un cucoș și bate 'ntr'o cremene, și sar scînteile și s'aprinde un fitil... Și la acela iar am lucrat doĭ anĭ, ș'acela iar e un lucru foarte frumos!...»—Pe urmă cîte lucrurĭ n'am observat eŭ în viața mea! Eŭ asta fac: observ. De pildă, dumneata nu știĭ,—eŭ am dovedit că pămîntul, că pămîntul, mă 'nțelegĭ, produce și fără sămînță... Produce el așa! Și cum am dovedit? Filipovicĭ zicea că nu se poate, și eŭ i-am dovedit că se poate, i-am dovedit că-ĭ un prost cine crede că nu se poate! Am luat, dragă, două ocă de pămînt și le am fiert bine, bine! Ș'aŭ dat, domnule, un miros grozav! Nimic în lume cred că nu miroase așa de grozav, așa de tare, ca pămîntul fiert.—Și după ce l-am fiert vra să zică, cum am eŭ două rîndurĭ de ferestre care staŭ închise și iarna și vara, am pus pămîntul acela între ferestre... Dac'am fiert pămîntul, nu-ĭ așa? ce-a fost în el, sămînță, gînganie, s'a dus, s'a nimicit... Eĭ, foarte bine! După două săptămînĭ a dat colț de iarbă!... Era închis acolo, și fusese fiert, și a dat, domnule, colț de iarbă! Cum rămîne atuncĭ cu *teoria* dumneavoastră, ha?...»

Apoĭ, cu aceiașĭ mîndrie, bătrînul Leonte trecu scurt la altceva, fără a stîrni mirarea nimănuĭ.

«Dar cînd țĭ-oiŭ spune dumitale cum se naște șerpele din coadă de mîță?... Da' cînd țĭ-oiŭ spune cum așĭ face eŭ căpcănĭ pentru războiŭ? Să fiŭ eŭ general, așĭ bate cu ele cea maĭ cumplită oaste din lume! Maĭ întăiŭ de toate dac'ar fi pe *separație*, că eŭ nu mă 'mpac de loc cu Muntenii, dac'ar fi pe separație, cu dînșiĭ m'așĭ apuca la luptă... Eĭ aŭ toate, și nouă, Moldovenilor, nu ne-a maĭ rămas nimic... Pot să zic că eĭ nicĭ nu-s Rominĭ! La dînșiĭ se zice: *Rumîn!* Adică, rumân, negru; eĭ, domnule, sînt neam de robĭ, de Țiganĭ! *Noĭ* sîntem Rominĭ... Și poate mă

întrebĭ de unde vine vorba asta: Romîn? Dac'aĭ să mă întrebĭ, eŭ am să-țĭ răspund numaĭdecît! Aŭ venit, vra-să-zică, pe locurile acestea, dedemult tare, felurite națiĭ straine! Și care cum veneaŭ, s'așezaŭ aicĭ și le mergea firește bine, că țara era bogată, cum era ea bogată odată, dedemult! Acŭ s'aŭ stricat toate. Și pe urmă nu le-a maĭ venit să se ducă. Venea unul, venea altul din alte părțĭ și-ĭ întreba: Nu mergĭ acasă? Nu te întorcĭ înnapoĭ?—Nu! eŭ rămîn aicĭ!—Da tu nu mergĭ? —Nu! și eŭ rămîn! —Da! tu? —Și eŭ rămîn!... Ș'așa, rămîn, rămîn,—și de-aicea vine numele nostru: Rămîn, Romîn, de-aicea vine numele nostru!

După această ispravă filologică, cuconu Ilie Leonte, ostenit, se lăsă încet pe scaunul luĭ,—iar ceilalțĭ, colegiĭ meĭ advocațiĭ, pensionariĭ, începură iar a vorbi, cașicum nu se întîmplase nimic. Și la urma urmeĭ, în adevăr, nimica nu se întîmplase. Filipovicĭ, liniștit, adusese o altă sticlă și o scutura încet căutînd cu luare-aminte pahărelele tuturor. Tînărul Leonard sfătuia, grămădit în barba popeĭ; Dragomir, într'un colț, nu rostise nicĭ un cuvînt, nicĭ măcar întrebăriĭ luĭ mormăite: Cum?, nu-ĭ dăduse drumul. Directorul se plimba încet de colo, colo, încet, rar, —și din vreme în vreme cerceta în juru-ĭ cu privirile-ĭ albastre fără lumină.

Acasă, am stat multă vreme cu ochiĭ în gol, fără să-mĭ pot aduna într'un singur loc gîndurile risipite. Alt colț noŭ de lume pe care nu-l cunoscusem, și care mă turbura! O mulțime întreagă de oamenĭ ștersĭ, de maniacĭ, între care bunul simț tăcea; între care Iliescu se strecura lin, cu zîmbirile-ĭ de femee, cu glasu-ĭ învăluitor, răsucindu-șĭ mustăcioara, și între care directorul își arăta dințiĭ, ca niște colțĭ ascuțițĭ. Ce căutam eŭ între eĭ? Cum putusem eŭ asculta istoriile din altă lume ale luĭ cuconu' Ilie Leonte, fostul președinte de tribunal? Mă îndoiam chiar dacă le-am auzit; încă socoteam că m'a înșelat auzul.— Numaĭ Iliescu, căruia i-a izbucnit sîngele în obraz cînd l-am întrebat dacă-ĭ maĭ trăesc părințiĭ la țară, căruia i-a izbucnit sîngele în obraz și care apoĭ mi-a zîmbit cu prietinie, poate să trăească în miaștina aceasta. El pare a avea tot ce-ĭ trebue, ca să se poată strecura, ca să poată ajunge la mărirîle lumiĭ acestia. «Păcat de dumneata! «îmĭ zicea odată directorul, cu zîmbetu-ĭ înghețat. Și mă gîndeam la vorba asta a luĭ și la mine. Poate ar fi maĭ bine în adevăr să pot face și eŭ ceva în viață, eșind chiar dintre oameniĭ aceștia care strigaŭ, la Filipovicĭ, pierduțĭ în fumul țigărilor! Dar nu se poate. Mie nu mi-ĭ rușine încă de obrșia mea; mi-ĭ greŭ să ascult cu sfințenie observațiile științifice ale seninuluĭ Leonte; nu pot să șoptesc grămădindu-mă în barba popeĭ; și nu pot zîmbi cu dragoste unuĭ om pe care nu-l pot suferi. Maĭ trebuesc poate și alte lucrurĭ pe lîngă acestea ca să poțĭ răzbate; dar nu le am, nu le simt în mine, și s'a sfîrșit, trebue să rămîn aicĭ, în umbra mea.—Gîndindu-mă bine, cercetînd o clipă maĭ afund în sufletul meŭ, totușĭ descopeream

atunci o părere de rău. E păcat poate, mă gîndeam, să lasă în lumină, să domnească, nimicul și ticăloșia! Pe lîngă aceasta mai descopeream în mine și o umbră de invidie spre Leonard Iliescu. Omul acela trebue să fie mulțămit și fericit, și de ceea ce face și de ceea ce nădăjduește să ajungă. Și un grăunte de îndoială parcă încolțea în ființa mea.—După aceia, încet-încet, lunecam cu gîndul în altă parte, și, foarte slabe, se ștergeau și îndoelile, și umbrele rîvnirilor mele la măririle vieții.

O clipă luat de unda aceia turbure a trebuit să merg înainte pănă ce va veni alinarea.—Așa aŭ urmat sfaturi după sfaturi la Filipovici, și între acestea și cel dintăiŭ nu aflam nici-o deosebire; au urmat țesăturile iuți în trăsuri, pe la case, pe la crișme, în ajunul alegerilor, și însfîrșit îmbulzeala de iarmaroc, în ziua cea mare! Iliescu, foarte grăbit, din fuga trăsurii făcea cu mînile în toate părțile semnul sărutării; părintele Lefter își flutura cu mînie și cu grabă nemaipomenită barba roșcată și o neliniște mare îl tremura în toate mădularile: nu avea astîmpăr cît e picul! Toți se repezeaŭ în toate părțile pe dinaintea mea: și cuconu' Vasile Pascaru, și Filipovici, și Tache Măldărescu, până și pe Dragomir l-am auzit vorbind în zilele acelea de cumpănă. Figuri nenumărate de oameni parcă eșiseră din pămînt, figuri sarbede, figuri triste, figuri cu ochii blînzi, ori cu ochii crunți mă priveaŭ; le priveam și eŭ cu mirare cum se grămădesc în juru-mi tot mai multe,—și abia atunci parcă îmi dădeam seama ce lucru mare e o alegere de deputați, și mai ales către ce culmi de slavă să îndreaptă tînărul Leonard Iliescu.

Apoi, deodată, în ziua din urmă, focul cel mare: colegiul al treilea și năvala sătenilor. Gemeaŭ crișmele; toți caii gifiiaŭ asudați, toți birjarii se cumpăneaŭ pe caprele lor. Și un murmur greŭ începu a crește pretutindeni pe ulițî,—și înțelegeam, din vîntul de spaimă care alerga parcă în toate părțile, înțelegeam că sînt două tabere. Opoziția deodată se ridica, se zvîrlea înainte cu putere. Am auzit tarafuri de lăutari cîntînd, am auzit cuvîntări neînțelese, răgușite, pe la colțuri de ulițî, și am zărit în fruntea unei armii de ciomege pe Iliescu și pe popa Lefter. Îi înconjuraŭ priviri turburi, rătăcite, îi învăluiaŭ, parcă îi săltaŭ în sus, nesfîrșite urale,—mi se părea ciudată acolo, lîngă ei, o arătare ca din alte lumi, un Lipovan uriaș, c'o barbă năstrușnică, care juca prin văzduh, c'un braț cu mușchii de criță, un par cu care ar fi putut dobori ș'un bivol dintr'o lovitură. Își sălta și-și învîrtea parul, își flutura barba, și juca înaintea armiei mugitoare, dînd ocoluri, clătinîndu-se, gemînd adînc din vreme în vreme în jurul celor doi tovarăși. Și iar înțelesei spre ce culmi de slavă se înalță tînărul Leonard.

Pe urmă, seara luminații, facle sfîriitoare, muzici nesfîrșite; și în toate crișmele deschise băutura curgea fără întrerupere, și pe toate mesele, în toate crișmele, un om rostea un discurs înflăcărat, ținînd un pahar într'o mînă și o garafă în alta. Și

eraŭ jocuri, și cîntece, era un muget nesfîrșit: tîrgul parcă era un stup uriaș. Și iarăși, din vreme în vreme, treceau învingătorii în goana trăsurilor, treceau în toate părțile, se înmulțeau; și-i văzui și dinaintea farmaciei lui Filipovici în revărsarea unui foc bengal, care izbucnise sub mîna chiar a spițerului, întovărășit de chiote prelungi, văzui iar, pentru a nu știu cîtea oară, pe popa Lefter și pe Leonard; dar acŭ eraŭ foarte obosiți, foarte palizi; abia se țineaŭ pe picioare, abia mormăiaŭ, și clipeaŭ încet, orbiți de lumina roșie, parcă le venea să se pue jos acolo, în zăpadă, și să doarmă pîn'a-doua-zi.—

După aceasta, intrai în liniștea odăițelor mele, așteptînd sfîrșitul iernii.

II.

Pîn'la sosirea primăverii însă mai aveam de îndurat. Două întîmplări zvîrliră o umbră deasă asupra sufletului meŭ, în curgerea lunei Fevruarie.

Cea întăiŭ a fost moartea bătrînului Alexandru Roman.

Într'o noapte, stam în tăcerea adîncă a odăii. N'aveam nici gust să citesc, nu-mi era nici somn. Focul se stinsese și lampa parcă mă țarcuia într'o mreajă de lumină de pustiŭ. Și deodată intră Radianu, deschizînd scurt ușa. Tresării. Parcă din pămînt izvorise, cu ochii lui înnegurați, rătăciți, palid la față și ...te slab.

Se opri în mijlocul odăii și începu a rîde. Zise cu liniște, ... parcă avea un glas strein:

„Chiar azi, spre seară, am venit dela București..."

Eŭ avui o tresărire în adîncuri. Nu răspunsei, nici mă miș... din locul meŭ. Îl priveam; ochii numai îl întrebaŭ.

Și el rîdea acuma uscat scurt cum nu-l auzisem niciodată ...nd. Își coborî glasul:

«S'a sfîrșit! grăi el. De-acuma s'a sfîrșit. I-am dat dra...ui!...»

Înțelesei deodată. Mă sculai scurt, c'o înfiorare de ghiață prin ...e. Înțelesei că omul rămăsese pe drumuri așa, în scurt, că ...siliul de disciplină se arătase de data asta foarte drept și ...rte aspru, cum nu-i era obiceiul. Rămînea Radianu pe dru...ri, cu durerea și cu patima-i grozavă.

„Stai stai, nu te tulbura! zise cu liniștea-i cumplită Ra...nu. Am isprăvit. M'am dus acolo și le-am spus ce avem de ...s.—Domnule, zise președintele, avem aici raport lămurit, ...rt, hotărîtor,... Sînt mărturii sînt dovezi...—Bine, zic, și pe ...nă?—Domnule, zise președintele (și trebue să știi că-i grozav ... gras, și nu-l puteam suferi. Chiar din întăia clipă nu l-am ...ut suferi). Domnule, zice, dumneata ai o pasiune înjositoare ... ești nedem de învățămînt.—Da, zic, am o pasiune înjositoare ...r nu sînt nedemn de învățămînt.—Domnule, zice, cum vor...ști?—Domnule, zic, vorbesc cum îmi place!—Mărturisești?

zice.—Mărturisesc.—Și ce aĭ de spus?—Asta, zic, am de spus, că'mĭ bat joc de dumneavoastră! Imĭ bat joc grozav!—Atuncea s'aŭ uitat ca niște proștĭ unul la altul...»

Radianu se opri deodată, se lăsă pe scaun și prinse a ride cu mulțămire, privindu-mă cu ochĭ care sticleaŭ.

«Teribil le-am răspuns! rosti el apoi, ațintindu-mă cu privirĭ rătăcite.

— Și pe urmă?

— Pe urmă atita-i. M-aŭ indepărtat din invățămint. Ce puteaŭ să-mi facă altceva?»

Intrebaĭ, după o tăcere:

«Ș'acu ce-aĭ să facĭ?»

El păru că se gindește. Apoĭ incepu a ride iar.

«Maĭ intăiŭ și maĭ intăiŭ, grăi el repede, am să mă bucur că bătrinul se duce! Ce! Care bătrin? Acela pe care-l urăsc eŭ strașnic. Alexandru Roman.»

Mă infioraŭ ochiĭ luĭ ațintițĭ, neclintiți, cari parcă nu vedeaŭ nimic. Indată urmă rar, parcă scrișnea: Da, da, se duce. Deacuma se duce, nu maĭ are mult! Știu eŭ asta cam de multă vreme, și abia așteptam să isprăvesc acolo, in Capitală, cu mizerabilii aceia. Trebuia să mă intorc aicea cu orice preț. Altfel putem să mor ș'acolo, parcă ce? Nicĭ n'aveam banĭ nicĭ nimica. De unde să am eŭ banĭ? De acú mă gindeam că tot nu maĭ am nicĭ o rușine, de-acú s'a isprăvit. Staĭ! zic,—și mă alăturez de un bătrin, pe bulevard. Iubite domnule, zic. Staĭ te rog, aĭ indurare, am să-ți fac o rugăminte. Am fost profesor. Iată diploma, iată acte. Poți să mă privești. Astăzĭ m'au eliminat din invățămint, și n'am cu ce mă intoarce de unde am venit!

— Și i-aĭ cerut banĭ? Aĭ ajuns să facĭ lucrul ăsta?

— Da, desigur. De ce să nu cer? Eŭ acuma nu maĭ am nicĭ-o rușine! Și, pe urmă, mă grăbeam.

— Și ți-a dat?

— Nu mi-a dat. Zicea că n'are. După aceia, m'am apucat ș'am oprit pe altul. Am oprit eŭ pe maĭ mulți. Tot m'am intors. Trebuia să mă intorc. Și ințelegĭ acuma că bătrinul moare și eŭ sint foarte bucuros de aceasta!...»

Un vint ghețos imĭ bintuia prin suflet, pe cind prietinul meŭ, cu bucuria-i salbatică, cu glasu-i străin, dintr'odată incepu să-mĭ lămurească vorbind bogat, cu amănunțimĭ, cu intreruperĭ, incepu să-mi lămurească moartea singuraticului și asprului bătrin. Parcă-și vorbea sie-și, parcă nu mă maĭ vedea pe mine,—și mie imĭ treceaŭ pe dinainte, intr'o lumină sură, viziunile fierbinți ale uneĭ nebunii.

Era vorba despre o cumplită, aprindere de suflet a bătrinuluĭ, in aniĭ luĭ iernaticĭ. O viață crunt muncise, punind pară lingă pară, se chinuise, se lipsise de toate, zdrobise cu sălbătăcie o tovarășă, zdrobise fără milă prietenii, imprumutase cu camătă și pe urmă călcase in picioare pe sarmanĭ, sărăcindu-i, vinzindu-i la mezat; cu greu, cu oftărĭ amare își creștea comoara

fără rost, și cine știe care-i eraŭ bucuriile-i bolnave cind tremura și-și simțea aurul strecurindu-i-se prin virfurile degetelor! Pe urmă, deodată, la bătrinețe, i se aprinse sufletul. Era o femee, o văduvă, in fundul uneĭ ulițĭ inguste și intunecoase, o femee oarecare. Cine știe cind, cine știe cum, i se aprinseră așa, simțurile nu sufletul. Și deodată se cufundă cu capu 'n jos ca intr'o bulboană. Patima aceasta a bătrineții rodea pe cea dintăiŭ; patima aceasta tare, aprigă, patima morțiĭ trăia din patima cealaltă a vieții.. Incet-incet banii strinși in zile amare se duceaŭ; ca să poată trăi, ca să se poată bucura, bătrinul își rodea inima. Trăia și se bucura prin durerea morțiĭ aceștia, a risipeĭ banuluĭ crunt ciștigat, in zile multe, lungĭ, negaroase. Așa s'a zbătut, așa s'a apropiat de fundul saculuĭ,—ș'așa, dintr'odată, cind nu maĭ avea nimic de ciștigat, femeia aceia necunoscută i-a inchis ușa, s'a mistuit, cașicum nicĭ n'ar maĭ fi fost. „A fugit c'un tinăr foarte elegant! Nu știŭ sigur, dar așa imĭ inchipui!" zicea Radianu dind din mini, cașicum voia să aducă innainte-mĭ umbra tinăruluĭ foarte elegant.—Și astfel, dintr'odată bătrinul a căzut ca să nu se maĭ scoale! Vinturile iernii iĭ cintă pe la ferestre, și el in casa-i rece stă inchis ca 'ntr'o ocnă. Nimeni nu-l cercetează. Numaĭ un băiat de la o băcănie, din colț, de lingă grădina publică venea de două orĭ pe zi cu mincare săracă, fluerind, zvirlind in toate părțile cu picioarele zăpada.—Tăcut, moșneagul umbla ca o umbră prin odăile scunde și printre mobilele nedescuiate de anĭ; noaptea, lampa cu țilindrul neșters ardea ca in ceață, intr'o roată mică de raze; prin pod, prin crăpăturĭ, se infundaŭ citeodată unde de vint cu țipete slabe, omeneștĭ; apoĭ in liniștea greoae a odăilor, deodată se auzea o mobilă trosnind, orĭ in tavan o pipăire ușoară, un scirțiit slab, prelung. Bătrinul n'avea liniște și umbla ca o umbră. Zădărnicia cumplitelor infrinări trecute, și viforul care-i luase aceastălaltă din urmă patimă cumplită ca moartea, prăvăliseră o stincă peste sufletul luĭ, il zdrobiseră, lingă mormintul deschis.

«Eŭ il aud, zicea incet cu ochiĭ marĭ Radianu, il aud cum umblă incet, fără hodină. Nu maĭ are astimpăr, și oftează și oftează intr'una. Il aud cum oftează. Și vorbește și singur noaptea. Scirție patul. Atuncea se pune pe pat cu fața in sus și vorbește. Vine lingă dinsul umbra chinuită, cu plete despletite, cu genele plecate,—așa o văd și eŭ., și cu minile pe piept. Vine ființa aceia care a fost o mucenică: vecinic a tremurat innaintea tiranuluĭ anĭ a stat inchisă in odăile intunecoase, anĭ n'a slobozit un cuvint, și zi cu zi a fost zdrobită și ucisă incet, foarte incet ucisă... Și știŭ foarte bine că prin sufletul luĭ șueră desperarea: il ințeleg! căcĭ umbra aceia care vine și stă așa lingă el, cu genele plecate, n'are să-l erte niciodată... Și el vorbește incet, o intreabă, cere ertare... Și eŭ ascult cum iĭ tremură cuvintele in pustietatea caseĭ... Așa se duce, așa are să moară,—vezi tu? Eŭ il simt că are să moară!...»

Se opri. Se uita acum intr'o parte, in pămint. Tăcurăm amindoĭ un răstimp.

«Haĭ să-l vezĭ! tresări deodată Radianu. Eŭ îl ascult decin m'am întors. De acuma trebue să moară...»

Se ridică de la locul luĭ şi se uĭtă cu îndoială spre min
«Ştiĭ cum le-am răspuns? murmură el, şi iar începu a rîde.
Asta, zic, am de spus, că-mĭ bat joc de dumnevoastră! Imĭ b joc grozav!—Ş'atuncea s'aŭ uĭtat ca nişte proştĭ unul la altul.
— Mergĭ? adăogi el, şi mă privi pe furiş. Mergĭ să-l auzĭ?

— Ce s'aud?

— S'auzĭ cum vorbeşte singur. Intreabă, dar nu-ĭ răspund nimenĭ...»

Imĭ trăseĭ repede paltonul pe minicĭ şi, cu un fior în spat mă strecuraĭ afară, după el, în liniştea nopțiĭ nouroase. Merge repede, lingă mine, fără să mă privească.—Portița de la cas singuratică scirții, apoĭ se izbi în clampă.

„Să mergem încet!“ şopti Radianu prin întuneric.

La bătrîn era lumină slabă, neclintită, care lumina pe din lăuntru perdelele trase. Păşeam încet, în vîrful degetelor, în urm tovarăşuluĭ meŭ.

„Intăiŭ să intrăm o leacă la mine, zise Radianu. Aĭ u chibrit?...“

Eŭ mă oprisem şi căutam prin buzunare. Şi dinlăuntru, di odaia bătrînuluĭ, ca dintr'un gol, ca dintr'un pustiŭ, deodată pă trunse un gemăt, ceva care n'avea nimic omenesc.

«Il auzĭ? il auzĭ?» şopti cu linişte Radianu.—Apoĭ amîndo tăcurăm; şi'n tăcere, tremurul uneĭ nelinişti mă pătrunse ş prinse a-mĭ alerga prin tot trupul; tremurul uneĭ nelinişti ş'o mil dureroasă deodată pentru singuraticul care se stingea aşa d aproape de mine. Puseĭ, la stînga, mîna pe clampă; deschise încet uşa,—şi deodată mi se risipiră parcă înnainte mobilele ra şi mi se arătă în fund divanul. Şi deodată zăriĭ şi pe bătrîn Era întors pe-o coastă şi privea spre uşă, cu ochii împetriți, mar negri, pe obrazul alb ca varul, privea neclintit, cu spaimă.

Tresăriĭ.

«Maĭ înnainte a întrebat cine-ĭ, zise încet Radianu la spa tele meŭ. Pe urmă s'a întors ş'a murit!» Se alătură de mine ş privea şi el lung la trupul ghemuit acolo, pe patul tare. «S'a întors pe-o coastă şi s'a dus!...» îmĭ şopti iar la ureche tovară şul, pe cînd mortul parcă ne privea țintă pe amîndoĭ. Fiorul de nelinişte creştea în mine în muțenia ce mă împresura; ş'un zgo mot nepriceput trecu prin bagdadie, pe sus, ca un scirțiit prelung apoĭ o mobilă trosni scurt şi tăcerea căzu ca un val peste mort după aceia se întinse şi asupra noastră.

Cu inima strînsă petrecuĭ după aceia celelalte zile, care mi se părură nenumărate. Aşteptam în fiecare clipă, cu groază, pe Ion Radianu. Il zăream de departe căci priveam într'una spre uliță. Venea încet prin zăpadă tîrîndu-şi încălțările trecînd drept pe lîngă zăplaz Cu umerile ridicate, cu capul scufundat cu mînile în buzunări şi cu coatele în laturi, venea domol privind țintă în

pămînt, parcă urmărea ceva ce fugea pe jos înainte-ĭ. Intra cu teamă, ferindu-şi privirile, şi de la uşă cu un fior murmurat, tremurat printre dinți, întindea mînile spre sobă. Imĭ năvăleau lacrimile sub pleoape cînd îl vedeam aşa de pierdut, cu sufletul, cu mintea aşa de risipite.

După ce intra, părea a-şi aduce aminte de ceva. Fără să mă privească, zicea răguşit:

«Trebue să mă duc afară să mă şterg pe picioare întăiŭ. Se supără cucoana Smaranda....»

Eşea repede, apoi intra suflînd, obosit.

«Aşa, acŭ nu se maĭ supără. Dacă nu maĭ am galoşi, ce să fac? I-am dat Am avut nevoe de nişte parale....»

Intr'o zi după ce se alătură aşa, tremurînd, încet, de sobă, îşi întoarse fața trudită spre mine, cu un zîmbet umilit.

«Alaltă-eri m'am întîlnit ca directorul, vorbi el, caşicum ar fi spus o veste fericită. M'am întîlnit şi i-am spus, aşa, că am nevoe de un franc...»

Eu îl ascultam cu sufletul răcit, ca totdeauna.

«Dacă mi-a dat? zise el încet. A scos un franc din pungă, şi mi-a dat...»

Pe urmă rămase gîndindu-se şi-şi freca încet mînile. Şopti pe urmă repede:

«Aşa. se uita la mine parcă i-aşi fi făcut un răŭ... Işĭ arăta dinții.. Vernescu e un cine: îl cunosc eu!—El mi-a făcut raportul... Zice: «acest profesor dă o pildă rea elevilor şi se expune în public turmentat...» Aşa a scris el acolo; şi-a dat dovezi! A dat dovezĭ nenumărate! Zice: «acest profesor intră şi în clas turmentat şi astfel demoralizază pe elevi...» Nu, asta nu-ĭ adevarat! şopti el cu blîndețe. Asta nu-ĭ adevărat. Zice pe urmă: «intră în crişmele cele maĭ ordinare...» Asta e adevărat. Am fost ş'am băut într'o crişmă ordinară francul pe care mi l-a dat el! Am băut rom. Coniacul e prea scump!—Se opri frecîndu-şi palmele, cu ochiĭ ațintiți:—Apoi urmă: L'am întîlnit şi astăzi. Pe Vernescu. Şi i-am zis aşa: Măgarule! Tu aĭ scris că intru în clas turmentat. Nu e adevarat! Asta e o infamie! Şi iar i-am zis: Măgarule!—Strigam tare; şi s'a strîns lume foarte multă. Şi făceaŭ haz!...»

Mă privi pieziş şi prinse a rîde cu umilință.

Două zile nu dădu pe la mine. Am aflat că a căzut şi că a fost dus pe sus la spital.—M'am dus să-l văd, şi l'am găsit palid, întunecat, cu fața în sus în aşternutul alb. N'a zîmbit, n'a zis nici-un cuvînt cînd m'a văzut. M-a privit mult, țintă. Şi aşa am stat lîngă el o vreme în tăcerea odăiĭ largi plină de paturi pe care zăceaŭ bolnavĭ tăcuți, pe spate, cu ochiĭ în bagdadie. O fîşie de soare intra de afară pe un geam şi lumina eĭ era foarte tristă în liniştea aceia a suferinței.

Intr'un tîrziu Radianu şopti deodată, pe neaşteptate.

„Mai am de stat o săptămină. Pînă atuncea mă fac bine. Și am să es.

— Și pe urmă ce-aĭ să facĭ ?"

El mă privi cu zimbetu-ĭ de umilință:

«Doctorul mi-a spus, șopti el, că imĭ dă drumul; n'are ce face cu mine... A zis așa: Să nu mai beĭ ca o bestie!—Aĭ văzut, zice, in ce hal aĭ ajuns? Iți daĭ socoteală? Acuma nu maĭ eștĭ bun de nimica, zice, acù eștĭ ca un animal! De-acù nu maĭ aĭ mult, zice... De-acù aĭ să pieĭ undeva, intr'un șanț! Și mă gindeam și eŭ: Asta-ĭ foarte adevarat—Nu ți-ĭ rușine obrazului! zice.—Eu am tăcut.»

Apoi păru că nu mă mai vede. Cu un gemăt slab, se intoarse domol in așternut, pe o coastă, și rămase cu fața in jos, cu fruntea răzimată de braț.

După ce eși din spital, începu a rătăci iar pe ulițĭ prin sloata celor din urmă zile ale luĭ Fevruarie. Se ferea acuma de mine; mă ocolea de departe. Il vedeam la colțurĭ de străzĭ alăturindu-se de un om grăbit, oprindu-l și vorbindu-ĭ ceva, cu capul plecat pe un umăr; il vedeam apoĭ intorcindu-se, ridicindu-și umerile și strecurindu-se pe lingă ziduri. — Dar intr'o noapte, pe cind suna cu intristare austru 'n livezĭ, iar tremura innaintea foculuĭ meŭ, grămădit in jilț, pe cind eŭ il priveam din umbră cu inima indoită. In tremurul acela moale, neostenit, parcă fugea vieața din el picătură cu picătură; slab, palid, trist, sta in jilț, cu barba crescută, cu musteața rară și sbirlită, cu ochiĭ cufundațĭ in orbitele cernite. Avea cite un val de vorbă din cind in cind, rostită cu osteneală, cu mihnire, cu glasu-ĭ străin, răgușit ușor. Și privea țintă la foc; ișĭ intindea spre flacărĭ degetele care tremurau.

„M-am intilnit cu Iliescu, rostea incet. El nu mi-a dat nimica. A chemat o trasură, s'a suit și s'a dus. Pe urmă m'am intilnit cu popa. Și nu mi-a dat nicĭ el..."

Se opri.

„Treceam pe lingă grădina publică, zise el iar. Și veneaŭ de la deal treĭ băețĭ. Am uitat cum ĭĭ chiamă. Nu invățaŭ tocmaĭ bine la latina. Unuia i-am pus in cea din urmă zi nota patru. Acela m'a salutat. Ceilalțĭ se uitaŭ in altă parte. După ce-am trecut, s'au oprit și se uitau după mine. Eŭ mi-am scos minile din buzunar. Voiam să las și umerile in jos, dar mă durea grumazul. Nu li s'au mai auzit pașiĭ, și am ințeles că s'aŭ oprit și se uită la mine—Hm! de acù s'a sfirșit.— De ce se uitaŭ după mine?» intrebă el deodată și intoarse spre mine capul, fără să mă privească.—Eŭ nu răspunseĭ. El iar intoarse capul spre foc. Incepu iar:

„Hm! Zice președintele: Cum de ți-aĭ făcut păn' acù datoria, zice, ș'acuma aĭ ajuns astfel?—Hm! zic, dracu'știe cum mi-am făcut păn'acù datoria ș'acù am ajuns astfel!—I-am răspuns foarte bine! Eĭ se uita la mine.—Degeaba, zic, te uițĭ; așa-ĭ cum spun eŭ! Și pe urmă nu s'a maĭ uitat la mine..."

«Numaĭ unu s'a uitat la mine și m'a salutat, vorbi el trist. Le spuneam băeților lucrurĭ foarte frumoase. Și eĭ toțĭ mă priveaŭ cu ochiĭ țintă, și știŭ că țineaŭ la mine. Știam multe lucruri, de mult, de mult. Eŭ am fost totdeauna intăiŭ, orĭ unde.. Eram tare ca oțelul; nu m'am temut nicĭ de vinturĭ, nicĭ de ploĭ. Acù nu maĭ sint tare ca atuncea. De-acù nu maĭ am mult. Doctorul mi-a zis: Nu ți-ĭ rușine obrazuluĭ!—Eŭ am tăcut. Și mi-a zis că nu maĭ am mult. Da de ieșit din spital tot am ieșit.»

«Intr'o noapte, șopti el după un răstimp, intr'o noapte vor bea *bătrinul*, și chema. Il auzeam foarte bine cum chema; dar nu-ĭ răspundea nimeni. Atuncea m'am gindit la Olga, la nevasta luĭ, cind trăia. Ea n'a avut nicĭ-o bucurie cit a trăit... Eŭ tot m'am bucurat de tinerețe; iar acuma nu maĭ am de ce să mă bucur... Acuma cer dela unul și dela altul; dar nu-mĭ dă nimenĭ...»

Dădu din cap incet, de sus in jos. Minile incepură să-ĭ tremure maĭ tare.

Ziseĭ cu greutate:

«Poate aĭ nevoe de ceva. Poate vraĭ să-țĭ daŭ parale...

— El, nu, șopti el, nu! Dela tine nu-mĭ trebue, dela tine nu vreaŭ. Tu mi-aĭ fost prieten. Nu, dela tine nu vreaŭ să iaŭ..»

Vreme indelungată tăcurăm amindoi, și el tremura tot maĭ tare in jilț, pe cind austrul invăluia livezile, vuind adinc.

Deodată gemu, intr'un răstimp de liniște, gemu stins, și două lacrimĭ iĭ alunecară pe fața arsă.

«Te rog să nu te superi... Poate aĭ o bucățică de pîne... De treĭ zile n'am mincat nimic... Nicĭ n'am băut, nicĭ n'am mincat!...»

Parcă m'ar fi lovit cineva in cap pe neașteptate, așa săriĭ din locul meŭ. Avem in dulap friptură rece și pine proaspătă. I le aduseĭ, i le puseĭ alăturea, pe masa de lingă sobă. El tăcea și mă urmărea cu ochiĭ, și tremura. Apucă o bucată de pine, o duse la gură și mușcă odată incet. Mesteca domol, parcă iĭ eraŭ incleștate fălcile.

«Nu maĭ pot, zise el după aceia oftind, și puse pinea pe masă. Știĭ cind ne-am intilnit și-țĭ era milă de mine. De atuncea numaĭ tu mi-aĭ fost drag, altfeliŭ eŭ sint un om foarte răŭ, ș'acuma nu maĭ am nicĭ o rușine...—De acù mă duc, adăogi el scurt, și se ridică cu greutate de dinaintea foculuĭ

— Unde te ducĭ? Ce aĭ să facĭ noaptea pe drumurĭ? Stăĭ aicĭ.

— De-acù mă duc zise el iar. De-acù mă duc...»

Șovăi spre ușă, ișĭ ridică umerile, ișĭ puse pălăria in cap și eși.

In urma luĭ, rămăseĭ cu inima strivită cu de un clește. Abia acum parcă ințelegem ce grozav iĭ suna glasul, ce grozav oftase, și cum deodată iĭ izvoriseră lacrimile, chemate de istovire, de foame! Imĭ luaĭ repede paltonul in spate, imĭ puseĭ in cap căciula, și mă repeziĭ prin intuneric după dinsul.

Apucaĭ la vale. Mă opream din cind in cind, priveam prin întuneric, cercetam colțurile, porneam iar. Nu-l vedeam. Doĭ oameni singuratici la vreme tirzie, suiau agale pe lingă zăplazuri venind dinspre grădina publică. Se opriră ei, mă oprii și eu Radianu se ghemuise în zăpadă, într'un colț, între două garduri, și stătea acolo neclintit Ceĭ doĭ oameni se plecaŭ tăcuți, se învirteaŭ în jurul lui, cercaŭ să-l cunoască.

«De ce te-aĭ pus aici, Radiene? ziseĭ eŭ blind. Haĭ, scoală, —ce, vraĭ să morĭ aici, în omăt?»

Radianu mormăi încet, nu-mĭ răspunse. Ceĭ doĭ necunoscuțĭ întinseră minile, îl apucaĭ și eŭ de umerĭ, pe cind eĭ îl trăgeaŭ de minĭ. Bolnavul se sculă în picioare. Nu zise nimic. Apoi deodată se zmunci cu putere, și șovăind, cumpănindu-se porni în goană la vale.

Fără nicĭ-o vorbă ne zvirlirăm după el. Se izbise de stilpul unui felinar, lunecase într'o parte, și noi îl ajunseserăm și-l apucarăm iar, strins. Gifiia; în lucirea felinaruluĭ ne privea cu spaimă, cu ochiĭ marĭ.

Deodată strigă sălbatec: «Dați-mĭ drumul!»—Și casicum s'ar fi rupt ceva în el, se muiè în minile noastre, se îngreuie ca plumbul, se zmunci parcă, și să grămădi la pămint, tremurind, clănțănindu-și tare dințiĭ. Nu zicea nimic: se întinse; conteni și clănțănitul; și murí deodată cu un șuer ușurel printre buze, parcă se mira de ceva.

(Va urma)

Mihail Sadoveanu

Grădina mea

— Fabulă —

Grădină mea din București
Nu-i mare cit o 'mpărăție,
Așa ceva-i greu să găsești
Cu una mie lei chirie.

Într'un minut poți s'ocolești,
Ca-i doar doi stinjeni de pamint
Gradina mea pe care-o cint;
Pe-o 'mparație 'nsa n'aș da
Gradina mea!

Cresç ierburile pălamidei,
Cucuta creşte, şi susai,
În cele biete brazde două,
Dar nu le-aș da în schimb pe nouă
Gradini ale Semiramidei.
Ori nouă parcuri din Versailes!
Însa, pe langa balarii -
(Ce'n van le rupi. n'ai ce să faci.
Caci se prăsesc cu mii și mii.
Cum se prăsesc vinjoși copii
La vetrele celor seraci,
Neingrijiți, trudind din greu.
Având drept orice „guvernante"
Numai pe bunul Dumnezeu);
Pe ling'aceste proaste plante
Va rog sa credeți, cetitori,

Ca 'n grădiniţa-mi am şi flori...
Ici, călţunaşul* se ridică
Pe sfori, cutezători, hai-hui,
Întocmai ca un parvenit
Coleà, pierdută'n umbra lui,
Zadarnic biata viorica
Pîndeşte raza soarelui;
Ş'o prinde doar către-asfinţit
Precum descris în cartea sorţii
(Urîta carte, arz-o focul!)
Ca oamenii cei buni—norocul
Să-l vadă doar în clipa morţii!...
Mai am şi roze în grădină,
Şi micşunele şi verbină,
Vanilie şi margherite...
Şi toate cele-s înflorite,
Şi-a lor mirezme 'n vraja serei
Slăvesc triumful sfînt al verei!

Dar parc' un blestem, o osîndă
Apasă mica mea grădină,
Ca'n van la geamuri stau de pîndă
Să văz un flutur, o albină,
S'aud un svon de aripioare
Sburînd cu drag pe lîng'o floare!...
Zăresc doar ziduri reci şi mute,
Şi resemnate flori, tăcute,
Ca fetele nemăritate....
De rouă încă 'nlăcrămate,
Ce melancolice se scutur—
Şi nu-i albină, şi nu-i flutur
Ca să culeagă cu amor
Parfumul sufletului lor,
Suspinul sufletului care
Se stinge far 'o sărutare!....

*) Nemţişorul

Tîrziu... cînd trista toamnei boare
Îmi pustiea scumpa grădină,
Zariiu în brazde-o sburătoare...
Ş'atîta vreme jinduite
De 'mbrăţişarea unui mire,
Fecioarele îmbătrînite
Plecară capul cu uimire,
Şi nu ştieau, încremenite,
Să spuie-o vorbă de iubire...
—„Cum se 'ndură 'n sfîrşit să vină?
Gemea murindul trandafir,
„Aicea-i ca 'ntr'un cimitir,
„Voios nu vine-un musafir!"
...Eu, de la geam, nu m'am mirat,
C'aflaiu îndată ce-i cu ea,
Cu sburătoarea ce sosea.
Era o viespe!... M'a 'nţepat, —
Şi ce venin amar avea!...

....De ce'n grădina ta pustie,
Sărmane suflet înşelat,
Acest amor înveninat,
Acest amor mai fu să vie?

George Ranetti

Un naturalist filozof

Elie Metchnikoff: „Essais optimistes". Edit. A. Maloine. 1 vol. 438 pg.—

Incercările optimiste, pe care le dă acum la lumină profesorul Metchnikoff, sint continuarea „Studiilor asupra naturii omenești" de care mulți din cetitorii acestei reviste au cunoștință.

Ceea ce caracterizā noua operă, pe lingă originalitatea ideilor, e bogăția extraordinară de fapte observate și adunate. Pe acest tărim stă foarte bine în tovărășie cu „Origina speţelor".

Opera, în aparență discontinuă, este alcătuită din două părți: prima pur biologică, ultima filosofico-sociologică, servind ca încheere a celei dintâi.

O veche și desăvirșită educație de naturalist hotărăște pe eminentul magistru să'ncerce a-și clădi pe baze biologice un măreț edificiu filosofic.

Considerabila valoare științifică a autorului face ca încercările acestea să prezinte un interes capital.

Chiar acolo unde i se pot aduce obiecții serioase,—cum s. e. la concluziile sociologice,—modul său de a vedea lucrurile ne arată, mai bine decit foarte multe dovezi, cit de profund sint separate diferitele domenii intelectuale.

Renan, care (fie-ne permisă judecata) era mai subtil filosof decit Metchnikoff, ajunge la încheeri aproape identice, fie că este vorba de un „bun tiran", fie că o „constituție aristocratică" încredințează conducerea destinelor statului numai savanților.

La începutul părții biologice avem un studiu remarcabil asupra „bătrineței". Ca și Tolstoi, profesorul Metchnikoff se întreabă: ce este moartea?

Atit genialul om de litere, cit și savantul desăvirșit rămin uimiți de profunda noastră ignoranță în această direcție.

Nu avem din nefericire nici o dată pozitivă, riguros științifică, asupra morții.

Inainte de cercetările personale a lui Metchnikoff—aceiași

lipsă de date științifice precise se putea constata și în ceea ce privește mecanismul bătrineței, stadiul premergator morții.—Știm că, după cercetările ilustrului savant, bătrinețea este caracterizată printr'o slăbire a celulelor nobile ale organismului, care devin prada fagocitelor numite macrofage.—Acest mecanism a fost viu combătut, mai cu samă în ceea ce privește distrugerea celulelor nervoase.—Numeroși autori străini, precum și profesorul Marinescu de la noi, combat acest mod de a vedea. In special, aceasta din urmă nu admite acest processus de fagocitoză a celulelor nervoase, bazat pe faptul că celulele fagocitare (satelite cum le numește domnia sa) nu conțin în interiorul lor rămășițe provenite din sfărmarea celulei nervoase.

Profesorul Metchnikoff a însărcinat pe unul din cei mai buni tecniciani din laboratorul său să reia chestiunea și acesta, grație unei tecnici foarte fine, a putut proba că celulele satelite sunt într'adevăr fagocite de oarece se poate regăsi în interiorul protoplasmei lor detritusuri provenite din substanța cromatică a celulei nervoase.—Acest processus de distrugere prin macrofage a celulelor nobile, autorul îl urmărește la țesutul muscular senil, la țesutul osos, ovarian, etc. arătind prin aceste numeroase exemple că avem într'adevăr a face cu un processus general, iar nici de cum cu un processus particular și intimplător. Corelativ cu studiul bătrineței și mecanismului ei, autorul studiază longevitatea și mecanismul cauzelor care se opun morții naturale.—In ceea ce privește longevitatea, autorul studiază întăi durata vieții în regnul animal, și apoi în cel vegetal.

Durata vieții animalelor oscilează în limite foarte mari. Incă de mult s-au căutat legile, care ar putea regula această durată.—Odinioară observația superficială a făcut să se creadă că animalele au viață oarecum proporțională cu talia lor. Elefantul de o parte, șoarecii, pisicile, cinii etc. de alta, păreau a da dreptate acestei păreri. Corbii, papagalii și alții însă întrec ca longevitate foarte multe mamifere și paseri cu mult mai avantajate ca talie.

S-a crezut apoi că lungimea perioadelor de gestație și creștere ar fi un indicator sigur al longevității. Buffon ajunsese la încheerea că viața este de 6—7 ori mai lungă decit perioada de creștere. Flourens în aceiași ordine de idei scoboară la 5 factorul cu care trebue înmulțită perioada de creștere, pentru a avea durata vieții, deoarece pentru el perioada de creștere nu sfirșea decit la 20 de ani.

Weismann arată netemeinicia oricărui raport între perioada de desvoltare complectă și durata vieții. Milne Edwards pledind împotriva deducțiunilor lui Buffon și Flourens amintește că omul trăește mai mult decit calul, deși durata vieții lui intrauterine este mai scurtă, că unele paseri a căror incubație ține citeva săptămini trăesc peste 100 de ani.

Bunge căuta să stabilească un raport constant între durata vieții și perioada la care animalul nou născut își îndoește greutatea.

Fapte precise și experiențe de ale autorului arată variabilitatea factorului lui Bunge.

Weismann crede că longevitatea este un mijloc de adaptare pentru perpetuarea spețelor puțin fecunde. Exemple numeroase citate în text arată că vederile lui Weismann nu sînt prea întemeiate. Oustalet crede că numai regimul alimentar influețează asupra longevității: un regim vegetarian prelungește viața, altul carnat scurtînd-o. Durata vieții paserilor răpitoare este suficientă ca obiecțiune.

Și între nevertebrate, ca și între vertebratele inferioare, durata vieții dela o speță la alta e extrem de variabilă. In general, cu cît organizația e mai superioară, cu atît durata vieții e mai mică.

Weismann crede că unul din factorii care influențează longevitatea e rapiditatea sau încetineala cu care se fac fenomenele vitale. Aquila, condorul, papagalul, lebăda, corbul și în genere toate paserile au o viață relativ colosal de lungă, față de rapiditatea cu care se execută fenomenele vitale.

Cu cît ne suim în scara mamiferelor mai perfect organizate, vedem că durata vieții este mai scurtă dacă o comparăm cu aceia a paserilor. S-a învinovățit fecunditatea, însă dacă ne gîndim că produsul, față de producător, stă într'un raport cu mult mai defavorabil pentru cel din urmă la paseri, și dacă mai considerăm că bărbații deși au o parte neînsemnată de perdere la productivitate față de femei, totuși trăesc tot atîta, ba chiar mai puțin, rămîne atunci să căutăm în altă parte cauzele care la mamifere influențează așa de manifest asupra duratei vieții. —Organele de digestie într'adevăr păstrează în ele deslegarea enigmei.

Dintre vertebrate numai la mamifere intestinul gros capătă o desvoltare considerabilă.—Wiedersheim și autoritatea lui Gegenbauer dau complectă dreptate lui Metchnikoff să-și întemeeze teoria pe date de anatomie comparată. De o parte avem faptul constatat că mamiferele au în general o viață mai scurtă relativ de cît paserile și celelalte vertebrate, inferioare, de alta avem data pozitivă că cele dintăi au intestinul gros cu mult mai lung decît toate celelalte vertebrate.

Rostul acestui intestin gros ca organ digestiv nu poate fi de loc învederat. Foloasele pe care le-ar putea trage organismul din proprietatea lui de a absorbi substanțe nutritive, în cazuri anormale chiar, sînt minime și insuficiente. Pentru Metchnikoff intestinul gros joacă rolul unui rezervoriu de înmagazinat rămășițele digestei. Date fiind condițiile de traiu ale mamiferelor se poate pricepe dimensiile considerabile pe care le-a atins acest organ, fără slujbă digestivă la mamifere.

In interiorul intestinului gros trăesc sumedenie de microbi ai putrefacțiunii, care prin secrețiunile lor de o parte, prin faptul că ar putea pătrunde prin mucoasa intestinală lezată de altă parte, produc slăbirea organismului și moartea lui ca urmare.

Dar am văzut că sînt, și printre mamifere, animale care trăesc mult (elefanții), după cum sunt și printre păseri unele care trăesc relativ puțin (alergătoarele).

Examenul florei intestinale se arată foarte sărac la cele cu viața lungă, din contra, extrem de bogat la cele cu viața scurtă, fie ele paseri sau mamifere.

Nu cumva paserile au o organizație proprie, care le dă longevitatea și concomitent sărăcia florei intestinale?

Nu, căci printre paseri sînt unele, în deosebi alergătoarele, la care flora intestinală este extrem de abundentă și la care durata vieții nu este lungă, relativ vorbind.

Neexistența unui intestin gros, propriu zis, la lilieci, face ca flora intestinală a acestui mamifer să fie extrem de săracă.

Mijloacele de apărare proprii fiecărei speci intervin și ele ca un factor de rezistență în prelungirea vieței, și așa se explică cum omul, cu o floră intestinală așa de bogată, atinge o longevitate vecină cu a elefantului.

Durata vieței omenești după Hallev ar fi trebuit să fie de 200 de ani. Buffon și Flourens credeau că omul ar muri de bătrinețe numai la 90—100 ani. Mortalitatea cea mare o dau copii până la un an și bătrinii între 70—75 de ani. Bodio vedea în mortalitatea exagerată a sugacilor un fenomen natural pentru împiedicarea suprapopulației. Reducerea mortalității infantile prin măsuri riguroase de igiena, infirmă părerea lui Bodio. Ebstein dă 75 ani ca limită vieții normale, de oarece cele mai multe decese au loc la această vîrstă. Faptul că oameni ca Plato, Goethe, Victor Hugo, Michel-Angelo ș. a. au produs capodopere peste limita lui Ebstein, faptul că cele mai multe morți întîmplate la limită sînt numai în slabă parte datorite debilității senile, precum și faptul că sînt încă și astăzi așa de mulți centenari, arată îndeajuns cît de artificială e limita imaginată de Ebstein.

Viața cea mai lungă înregistrată pînă acum este cea a lui Thomas Parr de 152 ani 9 luni. Autopsia i-a fost făcută de marele Harvey. Vedem dar că s'ar putea lua ca limită superioară a vieței 150 ani. Această longevitate nu este numai apanagiul omului alb. Femeile par a fi mai favorizate. Ereditatea pare a juca rolul important în această longevitate exagerată: Thomas Parr a avut un fiu, care a murit în posesia tuturor facultăților sale intelectuale la 127 ani. Orientul dă un număr mai mare de centenari decît occidentul.

Sobrietatea este unul din factorii de viață lungă, însă cu siguranță nu e unicul, așa: chirurgul Politiman, mort la 140 ani, se îmbăta în fiecare seară; o centenară care a murit la peste 114 ani, bea pînă la 40 cești de cafea pe zi; o bătrînă, moartă la 104 ani, trăia numai din pomeni și fuma din cea mai fragedă tinerețe; în fine la Chailly (Franța) e satul unde se consumă cel mai mult alcool, totuși din 523 locuitori, 20 sînt octogenari. Așa că rămîn încă necunoscuți o mulțime de factori care contribuesc la longevitate.

Pflueiger ajunge la încheerea că „condiția principală a longevității se găsește în esența intimă a fiecărui om".

Pentrucă longevitatea umană recunoaște adesea un caracter local și se întîlnește la soți care au numai felul de traiu comun, este îngăduit să căutăm a vedea în flora intestinală și în mijloacele de apărare ale organismului niște factori înrîurind această longevitate.

Am văzut rolul important pe care-l joacă, după părerea autorului, intestinul gros, pe care nu-l găsim în complectă desvoltare decît la paserile alergătoare, la mamifere și deci la om.— Acest intestin gros, ar fi un organ desvoltat ulterior de necesitățile luptei pentru traiu, mamiferile fiind silite prin felul lor de viață de a-și ascunde materiile fecale și de a nu le putea elimina în timpul alergatului (cînd ar fi urmărite de un inimic). Prin urmare intestinul gros nu e decît un soiu de rezervoriu așezat în porțiunea terminală a tubului digestiv.—In acest rezervoriu, numeroase varietăți microbiene găsesc și terenul și temperatura favorabilă pentru a se desvolta.—Acești microbi produc otrăvuri numite toxine.—Toxinele secretate de ei, pătrund în organizm și-l vatămă. E probabil că arterio-scleroza atît de frecuentă în țara noastră e datorită acestor intoxicațiuni de origină intestinală.

Pentru a evita aceste intoxicațiuni e necesar să se facă antisepsia tubului digestiv. Diferite substanțe încercate (calomelul, salolul, benzo-naphotul și altele) s'au arătat insuficiente. Cauza care e că autorii preconizau aceste substanțe, experimentau *in vitro*, unde în adevăr lucrau cu antiseptice impedicînd desvoltarea microbilor. In organizm lucrurile se scimba. Intrebuințarea așa ziselor antiseptice intestinale nu dau nici un rezultat. S'a încercat să se curețe tubul intestinal prin purgative, care lucrau mai mult în mod mecanic. Rezultatul, deși mai satisfăcător totuși nu ajunge la scopul dorit.

Profesorul Metchnikoff, preocupat de ideia cum ar putea steriliza mediul intestinal, și-a adus aminte că tot el, acum vre-o zece ani a găsit de ce holera se desvolta la unele persoane și la altele nu,—cu toate că vibrionul există în ambele cazuri. El demonstrase că există în intestinul omului microbi ziși favorizanți, care permit desvoltarea holerii, și alții care au o acțiune neted impiedicătoare, fie prin prezența lor, fie prin substanțele pe care le secretează.

Printre acești microbi producători de substanțe care transformă chiar reacțiunea mediului, un loc de onoare îl ocupă fermentul lactic descoperit de Pasteur.— Acest microb transformă zaharul din mediul de cultură în acid lactic,—Grație acestui acid lactic produs, o sumă de produse alimentare—cum e varza acră castraveții murați—se conservă atîta timp. Acidul lactic secretat, care impiedică desvoltarea microbilor putrefacțiunii explică mecanismul acestei conservări.

Pe de altă parte, în terapeutica medicală acidul lactic era întrebuințat în mod empiric de prof. Hayem, care-l folosea împo-

triva diareelor fetide ale noilor născuți. Dar Metchnikoff are meritul îndoit: întăi că a explicat în ce mod lucrează acidul lactic, apoi că a înlocuit acidul, produs chimicește, prin culturi de ferment lactic care produc acidul lactic în tubul digestiv.— El a întrebuințat la început iaurtul (în special iaurtul bulgar *); dar cum în iaurt mai sînt și alți microbi streini, s'a decis să întrebuințeze culturi pure de un bacil izolat din iaurtul bulgar. Acest bacil lucrează pe de o parte ca ferment lactic, iar pe de alta, printr'o serie de substanțe proprii, care împiedecă, desvoltarea altor microbi.

Proprietățile acestui bacil au fost amănunțit studiate la Institutul Pasteur din Paris, așa încît poate fi consumat fără nici un pericol. Printr'o serie de experiențe, foarte bine conduse, s'a învederat acțiunea lui antiseptică asupra conținutului intestinal, precum și faptul că se aclimatizează destul de repede în intestinul omului și persistă destul de mult chiar după ce s-a încetat cu administrarea lui. In acest chip ingenios, Metchnikoff a găsit mijlocul de a împiedeca fermentațiunile intestinale anormale și dăunătoare, neintroducînd în organism nici o substanță vătămătoare. După ideile autorului, faptul de a evita fermentațiunile putride e de o importanță capitală, de oarece aceste fermentații au o influență considerabilă în slăbirea organismului și deci la provocarea morții.

Din puținele studii făcute asupra cauzelor morții naturale atît în regnul vegetal cît și în regnul animal, reese că de cele mai multe ori cauza morții, zise naturale, nu e decît o intoxicație.—Pentru ca să ne dăm samă de greutățile pe care le prezintă acest problem, putem cita faptul că ilustrul botanist De Vries, întrebat de profesorul Metchnikoff asupra acestui subiect, și-a mărturisit ignoranța.—Acest mic amănunt ne dă o idee mai hotărîtă asupra importanței problemei ridicate de profesorul din Paris. Judecînd prin analogie cu ceea ce se petrece în fermentații, știm că la un moment dat fermenții lactic, butyric, alcoolic etc., se opresc în desvoltarea lor stînjiniți fiind de excesul de substanță produsă. Avem deci a face cu o adevărată moarte naturală produsă prin auto-intoxicație.—E de ajuns pe de altă parte ca să ridicăm excesul de substanță produs sau să-l neutralizăm, pentru a vedea cultura fermentului prosperînd din nou. La multe plante, împiedicînd maturațiunea semințelor, se poate determina transformarea lor în plante vivace. S'ar putea zice că împiedecînd această maturațiune nu se mai produce în organismul plantei substanța toxică care o omoară.—Natural că Metchnikoff nu dă acest lucru decît ca o simplă ipoteză,—ipoteză însă care probabil va fi rodnică. Faptul care o justifică e că, de curînd, un experimentator ingenios, Weichardt, a constatat că la animalele obosite până la surmenaj, se formează o substanță toxică, care

*) Acest iaurt, numit bulgar de Metchnikoff, este identic cu iaurtul și laptele covăsit, așa de răspîndit la noi.

injectată la alte animale sănătoase, le omoară.—In contra acestei substanțe toxice s'a putut face o anti-toxină, care injectată la animalele surmenate, le readucea la viață, făcînd să dispară toate fenomenele de oboseală pe care le prezentau.—Ipoteza făcută de Metchinkoff că moartea naturală ar fi rezultatul unei auto-intoxicațiuni începe să devie o posibilitate.—In ceea ce privește cauza morții naturale la oameni ne lipsesc complect datele științifice. Procedînd și aci prin analogie, autorul se folosește de asemănarea care există între somn și moarte pentru a crede că, după cum e posibil ca somnul să rezulte din intoxicația organismului (ipoteză destul de veche), tot așa moartea naturală ar proveni din auto-intoxicare. E drept însă că la oameni nu prea avem ocaziune să studiem moartea naturală. Boalele infecțioase sau discrazice suprimă pe om cu mult mai nainte de a-și fi parcurs ciclul vital. Prin ciclu vital nu trebue să înțalegem un nu știu ce finalist sau providențial, ci simplul fapt pe care experiența ni-l arată, că durata medie a vieții la un om ar fi de 90—100 de ani.

Autorul isprăvește studiile sale biologice răspunzînd cîtorva contradictori, în ceea ce privește origina simiană a omului. Răspunde victorios contradictorilor săi aducînd o serie nouă de argumente care pledează în favoarea acestei origini: reacția identică față de serul emolitic, lungimea brațelor etc. In special, studiul organelor rudimentare, mamelele la om, mamelele supranumerare, și mai cu seamă un magistral studiu asupra organului lui Iacobson și asupra celei de a treia membrană a ochiului, îi procură arme formidabile împotriva adversarilor săi.

După cîteva considerațiuni asupra societății animalelor, care-i dau prilejul de a face o sociologie cam simplistă, autorul trece la partea operei sale, care nu e mai puțin interesantă decît partea biologică și care, fiind de un interes mai general, va stimula poate mai mult curiozitatea cetitorilor acestei reviste.

In această ultimă parte a operei sale, Metchnikoff încearcă a-și clădi un sistem de morală științifică întemeiată pe datele biologice, date la lumină în „studiile asupra naturii omenești" și în prima parte a încercărilor optimiste.

Incepe cu studiul genezei pesimismului. Ii arată origina orientală iudeo-indiană și cercetează după aceea, în parte, pe cei mai de seamă reprezentanți ai pesimismului modern.

Arată că pesimismul pornește în deosebi dela convingerea că „viața e scurtă și trecătoare".

Dar pe lîngă constatarea aceasta, care a servit de leit-motiv unei generații întregi de poeți (n-avem decît să ne amintim de prea cunoscutul „le Lac" al lui Lamartine), autorul mai relevă ca împrejurare favorizantă a pesimismului că mai toți poeții pesimiști (Leopardi, Byron, etc.) erau bolnavi. Metchnikoff constată, apoi insistă în deosebi și asupra faptului că pesimismul e apanagiul tinereței.

Dă chiar o explicare verosimilă a acestei afirmări: la acea-

stă vîrstă, partea sentimentală a psihicului nostru își atinge culmea desvoltării și precumpănește asupra rațiunii și voinții, care se desvoltă mai tîrziu. Controlul sever al acestor din urmă asupra celei dintăi nu se poate exercita cu toată rigurozitatea, așa că o bună parte a tineretului, din pricina vîrstei, posedă o hipersensibilitate aproape maladivă, care e în stare să vibreze dureros la cele mai mici excitații exterioare.

Această disociare între sensibilitate de o parte, rațiune și voință de altă parte, formează baza psichologică a pesimismului. Cu timpul, rațiunea și voința ajunse la desvoltare complectă, preponderează asupra sentimentului și numai atunci se poate pricepe rostul firesc al vieții.

Autorul crede că la vîrsta de 40—50 ani omul poate prețui drept valoarea vieții, pe cînd tinereței i se întîmplă ceea ce Nietzsche numea „inversarea valorilor".

Ca exemplu citează cazul demonstrativ al lui Schopenhauer, care în tinerețe formulează magistral concepția pesimistă a vieții, fără însă să ajungă la concluzia practică care i se impunea, la suprimarea ei. Mai tîrziu, la o vîrstă înaintată, cu ocazia unei aniversare, el constată cu plăcere după cum ne spune biograful său medical, Möbius, „că conform preceptelor Upanișadului, și după cum i-a afirmat-o și celebrul fisiolog Flourens, (care-i era prieten), mai are încă mulți ani de trăit".

E foarte exact punctul psichologic prins așa de bine de ilustrul savant: tinereța are un profund dispreț pentru viața, pe care bătrîneța, mai adînc cunoscătoare a rosturilor vieții, o prețuește mult mai mult.

Rareori bătrînii vorbesc ca «Moïse» al lui Vigny:

> Vous m'avez fait mon Dieu puissant et solitaire
> Laissez-moi m'endormir du sommeil de la terre

De cele mai multe ori, bătrîneța se exprimă după felul lui Ch. Renouvier, filosof francez care ajuns la vîrsta de 88 de ani și simțind că moare, se analiza cu multă sinceritate și spunea: «Cînd depășești 80 de ani, devii fricos, nu mai vrei să mori.—Și cînd știi, fără să te mai poți îndoi, că moartea e aproape, te cuprinde o mare amărăciune. Nu e filosoful care protestează, în mine; filosoful nu crede în moarte, ci e omul,—omul bătrîn.—Bătrînul nu are curajul să se resemneze. Cu toate astea trebue să ne resemnăm la cea ce nu putem evita».—Metchnikoff găsește o ilustrație splendidă a teoriei sale în studiul vieții lui Goethe.

Gîndind la rolul considerabil pe care îl joacă „l'éternel feminin" în viața poetului, autorul studiază transformările mentalității marelui cugetător, avînd ca fir conducător, de-o parte influența „femininului", de alta influența tinereței și a bătrîneței asupra ideilor lui. Cu privire la rolul jucat de femei în geneza operelor lui Goethe, se poate spune că genialul poet n-a fost nici-

odată bătrîn. Dela 16 ani până la 83 a fost veșnic înamorat. Ca transformist, Metchnikoff ia aplicările artistice drept caractere sexuale secundare. După el, geniul poetic e strîns legat de funcțiunile sexuale. Lucrul nu este așa de greu de demonstrat.

Orice cunoscător oricît de puțin adînc al istoriei literaturilor, cunoaște înrîurirea covîrșitoare exercitată de femei asupra talentelor poetice. Dante, Chateaubriand, Musset, Lamartine, Sainte-Beuve, Wagner, etc., într'un cuvînt poeți, prozatori, muzicanți, pictori sau sculptori, și-au găsit facla conducătoare în chipul unei Ariane oare-care.

In «Gioconda» lui d'Annunzio avem măsura acestei influențe, cînd streina intrînd în atelierul artistului, spune femeii legitime:

„... Dar cînd el intra aci, unde-l așteptam eu, cum aștepți pe un dumnezeu creator, era schimbat. In fața operei sale își regăsia tăria, bucuria, credința. Da, un foc neîntrerupt îi înfierbînta sîngele, un foc a cărui ardoare o întrețineam, — și asta-i mîndria mea întreagă; dar la văpaia acestui foc a făurit o capodoperă". („Victoires mutilées", tr. fr. Hérelle, pg. 70).

Și dacă morala obișnuită ar avea de ce murmura poate, e totuși de netăgăduit că trebue să aducem prinos de recunoștință acestui «éternel feminin», care a fost părintele atitor frumuseți artistice. Interesant e și faptul că, printr'un privilegiu special, vremea stricătoare a atitor bunătăți, nu le aduce pagube prea mari, celor mai mulți.

Inima lor e veșnic tînără.

Exemplul de curînd al lui Ibsen, mai de demult al lui Michel Angelo, Victor Hugo și Goethe adeveresc cu prisosință această tinerețǎ, fără bătrînețe pentru suflet.

Dacă influența „femininului" este ușor de învederat pentru producțiunile artistice, nu tot așa se întîmplă și cu producțiunile științifice. Mai puțin noroc pentru aceste din urmă a avut «l'éternel feminin», caci n-ar putea dovedi cu ce a ajutat la descoperirile lui Newton, Lavoisier, Claude Bernard, Pasteur, Metchnikoff.

Goethe, veciniсul inamorat, nu-i datorește nimic pentru minunatele lui opere științifice, care i-au dat gloriosul titlu de premergător al Darwinismului. In nici o biografie a lui Goethe nu găsim partea ce se cuvine „femininului", — din descoperirea osului inter-maxilar sau din teoria vertebrală a oaselor craniului.

Influența tinereții și a bătrîneții asupra pesimismului și optimismului lui Goethe este vădită și dă prilejul fericit lui Metchnikoff să dea o interpretare admirabilă celui de al doilea Faust.

Interpretarea ilustrului profesor face o legătură biologică, ca să zic așa, între primul Faust și cel de-al doilea. Mulțumită acestei interpretări, cel de-al doilea Faust nu mai este o enigmă, așa de nepătrunsă ca până acum.

E curioasă coincidența că cea mai bună interpretare a lui Faust să o dea un biologist.

Ca și biograful lui Goethe, Bielchowski, care admite că Goethe era Faust și Faust era Goethe, Metchnikoff crede (ca mulți alții) că Faust e o reprezentare mai exactă a lui Goethe decît Werther. In timp ce primul Faust, operă a tinereții, e impregnat puternic de pesimism, arată desnădejdea sufletului, care vrea să cuprindă prea mult și nu poate, cel de al doilea Faust, opera vieții întregi a lui Goethe, atunci cînd pricepuse rostul vieții, respiră din toate colțurile un optimism convins și puternic. Goethe era conștient de desarmonia profundă care exista în sufletul său, cînd spunea în celebrul monolog:

«Două suflete locuesc în mine, care tind să se despartă, unul viu și pasionat ține la lumea aceasta și se agață prin toate organele corpului, celalalt, scuturînd puternic viața care-i împresoară, se avîntă către ceruri».

Acestui prim Faust atît de conștient de disociarea psihică, în care se găsea, cît de mult i se opune cel d'al doilea Faust, cînd răspunde unei întrebări ironice a lui Mefisto:

«Acest glob pămîntesc oferă terenuri destul de largi pentru acțiunile mari. Trebue să săvîrșesc ceva măreț. Mă simt destoinic pentru lucruri mari».

Apoi în alt loc:

«Acela singur e vrednic de viață și de libertate, care a știut s'o cucerească».

Pe toți care, ca și mine, gustau părți izolate din al doilea Faust, fără ca să-l priceapă în întregime, îi rog să-l recitească ajutîndu-se de firul conducător al lui Metchnikoff și vor vedea cît de lămurit apare ceea ce înainte li era de nepătruns.

După exegeza fericită a lui Faust, genialul savant francez caută să găsească o formulă morală, care să servească de fronton templului monumental de morală, întemeiat pe baze biologice.

Trecînd mai iute asupra diferitelor teorii morale și după o execuție cam sumară a lui Kant, Metchnikoff se oprește la vechea formulă *«sequere naturam»*. Dar după el, ca și după mulți dintre filosofii antici, *a urma natura* nu înseamnă a da frîu liber tuturor pasiunilor; din contră, convins că omul nu poate să-și ajungă desvoltarea desăvîrșită decît la o vîrstă înaintată, — sequere naturam înseamnă să-ți înfrînezi toate aplecările care ar putea vătăma desvoltării individuale.

Pe aceste baze de un egoism strict, caută el să-și întemeeze idealul unei omeniri viitoare, care ar fi destul de puternică și de conștientă pentru a nu da voe nimănui să o ajute.

După cum savanți iluștri aplicînd selecțiuni sistematice au izbutit să creeze varietăți utile atît de multe, încît ar putea fi privite aproape ca noi spețe, tot astfel știința modernă, prin cercetările și descoperirile ei, va fi în stare să înzestreze viitorimea cu arme îndestulătoare pentru îndeplinirea idealului de a

avea o omenire mai conştientă, mai bine înarmată şi care să n-aibă nevoe de ajutorul nimănui.

Pe aceste căi, oarecum «terre à terre» Metchnikoff ajunge la încheerea că baza moralei este *expansiunea vieţii*.

Probabil, fără ca să ştie, ajunge la concluziile pe care le-a formulat Guyau: «baza moralei este acţiunea şi expansiunea vieţii». Acesta, mai poet şi cu un spirit mai pătrunzător, întrece pe Metchnikoff prin aceia că vede posibilitatea existenţii unor fiinţi superioare, care întreprind şi riscă cu mult mai mult decît altele, fie prin gîndire, fie prin acţiune. Pentru astfel de individualităţi expansiunea vieţii este atît de puternică într'un moment dat, încît tot ceea ce urmează în timp, ca viaţă fizică, după aceea, nu echivalează intensitatea vieţii sufleteşti trăite în acea clipă şi conduce uneori chiar cu plăcere, la sacrificiul definitiv al fiinţii, ca entitate biologică.

Guyau spune textual:

«Même en se donnant la vie, même en mourant, elle a conscience de sa plénitude, qui reparaitra d'ailleurs indestructible sous d'autres formes, puisque dans le monde rien ne se perd». (Guyau, Essai d'une Morale, pg. 250).

Opera lui Metchnikoff adaugă încă o floare din cele mai frumoase la cununa, pe care cu atîta rîvnă şi-a împletit-o până acum şi-i asigură odată mai mult, şi mai bine, titlul de cel mai de seamă om de ştiinţă dela inceputul acestui veac.

dr. A. Slătineanu.

Poveste

„Doamne, Doamne, ce-ai gîndit
„Lumea, tu, cînd ai clădit?....
„De-ai făcut-o tot din chin,
„Din durere şi suspin...."

Ci-că-aşa se tînguia
Un creştin obijduit,
Şi de foame, şi de dor
Şi de sete biruit.

Dumnezeu mi-l auzea,
Drept în Raiu ca-l aducea
Şi la masă mi-l poftea,
—Iar la masa lui ce-avea?

Mere, mere, din Domneşti
Şi Cotnari şi Odobeşti....

Şi-i umpleau cele ulcele
Numai fete din Săcele!

„Recenzie“

Vazuiu in geam la librării
Expus un nou poet romin;
Legat volumu-i in vițel...
Dar... autoru-i mai bătrin!

Conștiința

„Eu sint o mină de țarină....“
Atuncea cum dar de 'nțeleg
Și bucuriile mulțimii,
Și pasul unui neam intreg?

—Tu ești o mină de țarină;
Dar—mii și mii!—in tine porți
Împrăștiatele farîme
Din sufletele celor morți.

Gh. din Moldova

In munții Neamțului *)

— Spre Nichit —

.... Adouazi, dimineață, cind porțile ce străjuiau intrarea din cimp in ograda Floricicăi, se inchiseră, scrișnind in urma mea cu nenuse și hrențuite incheeturi de fer ruginit, mi se păru că ceva ascuțit mă ințeapă in suflet, sau că ceva greu și inalt imi cade pe spete, și că răsună a sec din lumea aceasta tocmai in lumea cealaltă!...

Și cum măsuram eu sau, mai bine zis, cum măsura Pisicuța, la gebea, drumul plin de colb, de pe care soarele, de o suliță inalt pe ceruri, nu sorbise încă umezeala dimineții,—toate lucrurile, sub ochii mei, luau infățișările aiurite din lumea cealaltă. Soarele, ce plutea in albastrul adinc și painjinit de ceață al bolților cerești, se uita, parcă, chioriș la mine cu ințepenirea lucie și sticloasă a unui ochiu de mort infipt și incremenit in umbra depărtată a orbitei sale vinete și reci; arborii înșă rari de pe marginea drumului, in neclintita lor insuflețire, trimeteau, parcă, din inălțime, cu șoapte de frunze și de vint, ultimul «rămas bun» celui ce calcă pentru cea din urmă oară hotarele așezate între cele două lumi; adierile răcoroase și ușoare din răsărit imi atingeau fața și treceau pe fruntea mea ca fîlfiitul rece și fioros de aripi fantastice ale unui stol de lilieci cu zbor negru, iute și tăcut; floriie cimpului mă priveau ca atiția ochi roșii ai duhurilor pustiului; Pisicuța, străbătind, parcă, drumul inalt al celor nouă vămi, mi se părea că merge pe o cale ingustă numai cit o muche de cuțit și, hipnotizat de eterna leganare a pasului ei, așteptam pe fiece minut să mă prăbușesc in noianul gol și fără fund de sub picioarele mele... Ființa mea se topise, se idealizase și, ca un fir de ață fără sfîrșit, mi se părea că sufletul meu se deapănă lung in urma mea...

— Sărmane om, sărmane lut netrebnic și peritor!... cugetam eu mergind la gebea.—Pentruce, adică, cel ce te-a plămuit, a mai invenínat atomul nimicniciei tale cu năzuinți vecine cu nebunia?... Și dacă, din noroiul in care te-a inmormintat până la git, ți-a ingăduit să ridici capul și să indrepți, arare, ochii

*). Vezi „Viața Romînească“, II, 2.

tăi spre ceruri, pentruce, lingă o clipă de sublim, a așezat o eternitate de ridicol? Pentruce, cu descîntece și cu vrăji dumnezeești, să se sape prăpăstii fără fund și fără de margini între două sărutări; și pentruce, încă, între două inimi îndrăgostite, să se ridice, ca un zid de oțel, o eftină formulă sacramentală? Și, mai la urmă, pentruce?...

Intorsei capul și privii îndărăt...

Prin cerdacul larg din față, stăpîna de casă nu mai trebăluia nimic... In haină albă de dimineață și cu capul slobod învăluit în o grimea tot albă cu țurțuri mici de mărgele roșii pe margine, făcuse unghiu drept din brațu-i alb, rotund și gol până la cot; cu palma-i diafană pusese despre soare o mică perdea trandafirie privirii; cu celalalt braț, săpat în marmură vie, stătea răzămată de balustrada cafenie a cerdacului și, nemișcată, privea în zarea depărtată a drumului... O mai frumoasă cariatidă nu se putea închipui... Și din soare nici o rază nu se mai desprinse, și de pe ceruri nici o stea nu se mai mistui... Cel mult dacă depărtarea sorbea treptat în adîncurile sale chipul alb al Floricicăi, desprins încă de pe zare și încremenit în aureola de lumină țăsută în jurul ei de razele de aur în pulbere ale soarelui curat de dimineață... Ridicai în aer imensa mea pălărie neagră și de trei ori o închinai ca pe un steag cernit înspre apus... Din cerdacul larg din față fîlfîi ca răspuns și de trei ori se închină spre răsărit, cu nestatornice forme de vînt, faldurii moiatici și roșii ai unei batiste subțiri, și... depărtarea smulse soarelui o rază și golul înghiți cerului o stea... Iar între apus și răsărit, o adîncă mare de întuneric se lăți... Dincolo de marginele răsăritene ale acestei mări, se întindea taina nesfîrșită a lumei celeilalte...

— Sărmane om, sărmane lut netrebnic și peritor!... cugetam eu legănindu-mă la gebea prin lumea subțire a umbrelor, — Pentruce adică?...

Și drumul de sub copitele Pisicuții răsuna a sec și a hodorogit... Intrasem pe un pod ce tăia deacurmezișul peste Bistrița. Nu știam nici ce pod era acesta și nici încotro ducea. De oarece, însă, marșrutul îl lăsasem cu totul pe sama Pisicuții, nu căutai să mă dismeticesc unde mă aflu; mă mulțumii, doar, să opresc la mijlocul podului statua mea equestră și, din aerul înalt, să-mi las și gîndul și privirea, să lunece un minut pe cursul fugător al undelor... Și dacă niciodată n'ai avut, fie bărbăția, fie fantazia de a-ți scutura de pe suflet și de pe inimă prostiile omenești, după cum un arbore, la suflarea vîntului, își scutură foile sale netrebnice și seci, atuncea, de sigur, că n'ai rămas, în totdeauna, decît ceea ce ești: o păcătoasă «ființă superioară», un nemernic «Impărat al Făpturii...» Și nu te-ai simțit prin urmare, nici topindu-te sub o rază de soare sau o mîngiere de vînt, nu te-ai putut nici întrupa în norul alb, ce plutește pe înalte și albastre aripi de văzduh... Nu te-ai simțit, cu alte cuvinte, o clipă măcar, trup din trupul și suflet din sufletul larg al naturii!... A sta suspendat în aer și neclintit de-asupra unui

curs de apă ce lunecă grăbit sub picioarele tale, a porunci, cu puterea voinții tale, gîndului să-ți încremenească în suflet și sîngelui să-ți înghețe în vine, a opri în sînul tău bătăile pripite ale ceasornicului inconștient ce-ți socotește neîndurat clipele scurte ale vieții, a te preface în cremene însuflețită sau în ființă de cremene, ce pricepe cu simțul potențiat al urechii tale susurul colosal și nehotărît al imensului curs de viață ce însuflețește vinele lucrurilor, a sta tu singur neclintit în universala lunecare a totului către nesfîrșit...

—Cît e de dulce,—cugetam eu—să ai din cînd în cînd, cîte un minut, măcar, de sublimă nebunie! Și cum stăteam eu pironit cu privirea pe spetele goale și fugătoare ale unei șagalnice unde, ce se scălda cu o nerușinată nevinovăție în razele soarelui, deodată totul se opri; Firea încremeni pe loc și statua mea equestră, cu pod cu tot, o plecă la goană pe cursul Bistriței la deal! Clipa neclintită a eternității mele se topi în văzduh, izvorul de viață vie deveni putrejune, hlamida dumnezeirii îmi căzu de pe umeri... Iar la capra din potrivă a podului, un individ cu fața îmbujorată de somn, răsărit în calea mea dintr'un fel de coteneață de scînduri, cu un soiu de obraznică oficialitate în mișcări, îmi făcu semn să mă opresc și, fără nici o «bună dimineața» sau «cale bună», întinse înspre mine o mînă ruginită și-mi ceru 12 bani.

— Pentru ce?—îl întrebai eu—și de ce numaidecît 12 bani?

— Brudina, cucoane; cîte doi bani de fiecare picior de vită, îmi răspunse el scurt și hursuz.

Și după ce mă încredințai, numărînd cu îngrijire, că eu și Pisicuța, la un loc, aveam tocmai șase picioare de vită, scosei 15 bani și, dîndu-i somnorosului meu individ,

— Ține, prietene; iaca 15 bani; n'am 12 potriviți. Trei bani rămîn ca plătiți, pentru un picior și jumătate de vită, pe cînd m'oiu întoarce.

Lucru se păru de tot firesc omului meu, care abătînd cu o veche obicinuință clapa degetelor peste bieții mei gologani, îi înmormîntă iute în fundul ruginit al palmei sale și, fără nici o ceremonie sau «drum bun» îmi întoarse spetele, intră în culcușul său și trase după sine, cu zgomot hodorogit, ușa de scînduri uscată a coteneții sale. Eu dădui călcăe Pisicuții și-mi căutai de drum.

Și fiindcă ideile mari au la rădăcina lor, mai totdeauna, lucruri mici,

— Ce nesocotință—cugetam eu foarte serios—pe capul cîrmuitorilor noștri!... De le venea lor în minte să așeze biruri nu numai pe cîte capete, ci, mai cu samă, pe cîte picioare de vită sînt în țara aceasta, ce nesecate izvoare de aur ar fi mai curs în visteriile largi ale scumpei noastre Patrii!...

Și legănat, cu desagi cu tot, ca o limbă de ceasornic, de eterna gebea a Pisicuții, scurtam încet și fără țintă drumul către necunoscut... Iar de prin îndoiturile posomorîte și adînci ale imensului amfiteatru albăstriu al munților din dreapta, negurile

albe se ridicaseră și se mistuiseră în văzduh și, în locul lor, o nesfirșită și subțire rețea viorie de aburi auriți se așternuse peste marea frămîntată, parcă de valuri, a brădetului negru-verde, ce umplea cercul vederii de jos, de la pămînt, până la hotarele senine din înaltul cerului... Din vale și de pe stinga se furișau până la mine sclipirile scurte și fugătoare ale Bistriței, ce luneca grăbită, cînd răsfățîndu-și goliciunea sub razele deja iuți ale soarelui, cînd aruncîndu-și peste umeri haina țăsută din umbra tainică a luncilor tinere de sălcii și de arini.

Mersesem trei ceasuri fără oprire și, atît eu cît și Pisicuța, simțeam nevoe de odihnă. Și fiindcă Pisicuța, iubitoare de singurătate ca și mine, descoperise sau alesese, poate înadins, un drum, pe marginea căruia nici casă nici crîșmă nu se pomenia, mă hotării a petrece ceasurile de arșiță ale zilei și să-mi fac popasul obicinuit în vreunul din nenumăratele adăposturi de umbră verde și tăinuită, pe care singuratecele împrejurimi mi le puneau la îndămînă. Cîrnii la stinga și scoborîi în umbra adîncă a unei tinere lunci de arini de pe malul Bistriței. Intr'o poeană mică așternută cu o earbă scurtă, deasă și de un verde gingaș și parcă anume săpată în semicerc în desișul arinilor, deasupra și pe marginea înaltă a malului Bistriței, îmi așezai conacul meu de zi. Deschingăi tafturii Pisicuței și-i luai povara din spete; iar până ce să așez eu șaua și desagii la rădăcina unui arin, Pisicuța își luă o bae de spete și de coaste în iarba verde și răcoroasă a poenii; se sculă iute, se scutură plină de mulțămire și, vîrîndu-și botu-i negru și fin în iarba fragedă, începu a paște. Și fiindcă pildele bune trebuesc urmate, îmi lepădai și eu hainele, mă vîrii în apă și, apoi, fiindcă din anumite împrejurări, nu puteam împărtăși cu Pisicuța fragetul ei prînz, desfăcui desagii și mă pusei în cale să-mi stîmpăr și eu foamea, care, după bae mai ales, începuse a deveni neindurată. Băgai de samă, însă, că desagii mei suferiseră o infracțiune, dar că hoțul, în loc să iee, pusese; astfel, găsii înlăuntru un mare pachet cu îngrijire făcut și frumos legat, deasupra căruia sta scris ca motto: «poftă bună». In pachet pui fripți, ouă răscoapte, prăjituri, pinișoare mici și rotunde de casă, mere domnești... Dintre mere, unul singur era învălit frumos într'o hîrtie roșie, subțire și legat curciș cu o îngustă cordea aurie, întocmită de-asupra într'un mic și foarte meșteșugit fiong.

— Aș prinde rămășag—cugetam eu—că acest măr e pus de diavolul de Magda!...

Și nu mă înșelai: cînd dezlegai cordeaua și desfăcui învălitoarea, găsii înlăuntru un mic și cochet patrat de hîrtie albă, pe care sta scris: «dela Magda»...

— Hotărît—îmi ziceam eu în gînd—că acest diavol de Magda nu mă slăbește nici în lumea aceasta..

Și mușcai cu furie din măr...

Iar din lumea aceasta, mi se păru că aud pe Magda țipînd tocmai din lumea cealaltă.

De cîte ori închipuirea nu întrupează nălucirile deșerte ale minții!..

Și nu știu pentru ce, cum mîncam eu ouăle răscoapte, mi se păreau că-s moi și căutam, prin urmare, să es la capăt cu ele după metoda analitică a d-lui Georges; cu vîrful a două degete desfăceam foarte artistic de pe ciolane carnea de pui fripți, iar ciolanele, în mod inconscient, le înșiram pe iarbă, ca pe marginea unei farfurii; tăiam foarte elegant mărul în patru felii și încă și mai elegant despoiam feliile de coajă; ba fu un moment, cînd mi se păru că miros a pele rusască, că vîrfurile musteților mi se suiseră deasupra nărilor și că, în locul sălbatecului meu păr, mi se întinsese pe creștet luciul pustiu și gol al cheliei. Impinsei și zvîrlii în toate părțile și din toate puterile, cu mînile și picioarele, coji de ouă, coji de mere, ciolane de pui; ba, cu o îndemănare căpătată de copil, mi se pare că trimesei, cu vîrful ciobotei, tocmai în mijlocul Bistriței, vr'o două prăjituri și vr'o cîte-va pinișoare pentru peștii, care, din fundul apei, holbau, poate flămînzi, ochii la mine.. Ori cum, mîncai, mă săturai și, mai presus de toate, rămăsei cu încredințarea că, așa cum mă găseam, eram totuși destoinic de cea mai aleasă și mai înaltă educație..

— Și, cu toate acestea, de cîte ori—mă gîndeam eu legînd desagii la gură—de cîte ori biata maică-mea, D-zeu s-o erte, nu m-a plesnit cu lingura și cu furculița peste mîna și peste gură!...

Ca chestie de prevedere, priponii pe Pisicuța de rădăcina unui arin; la tulpina altuia îmi așezai desagii drept pernă, mă înfășurai în mantaua mea imensă, îmi îndesai pălăria peste urechi și mă lungii perpendicular pe cursul Bistriței... E așa de dulce să chemi somnul în murmurul apelor, în răcoarea verde a luncilor, sub mîngîierile moi ale vînturilor!.. Și totdeauna m-am mirat, cum de n-a trăsnit prin minte nici unui rege sau împarat, să cerceteze cam unde s-ar putea găsi cheia tuturor fericirilor!?... Ce frumos ar fi înlocuit ei atunci coroanele lor de nestimate cu o largă și neagră pălărie mare și colbăită; ce lin n'ar fi străbătut ei poate la gebea pe spetele unei Pisicuți meleagurile pustii ale bunului D-zeu, cu cîtă dărnicie nu le-ar fi pus dătătorul a toate, la îndămînă, ciupercile munților și apa limpede a pîraelor; ce dulce nu s-ar fi legănat ei în visuri fericite cu capul pe bolovani sau pe desagi; ce saltele moi de iarbă verde nu și-ar fi așternut ei spre odihnă!... Decît vezi! cînd te umflă prostia în spete, las pe ea, că te sue până și pe treptele cele mai de-sus ale cîrmuirii popoarelor!..

Și cum mijiau ochii mei păinjiniți și pe jumătate acoperiți de pleoapele-mi grele de somn, mi să părea că Bistrița curgea pe sub marginea răsfrîntă a pălăriei mele și, curgînd, mi se părea, în fantasmagoria dintre vis și aevea, că mă tîrăște, cu mal cu tot, pe cursul ei la vale...

O! dac'aș ști că un destin
Spre-același țel ne mînă,
M-aș arunca'n al vostru sîn
Ș'am merge împreună...

cugetam eu cu privirea ațipită pe lunecarea grăbită a undelor ei și cumpănindu-mă pe hotarele dintre somn și trezie.

Pleoapele-mi căzură greu peste ochi ca o perdea neagră cu flori de lumină trandafirie... adormii.

Cind mă deșteptai, soarele pășise de mult peste meridiană și umbrele luncii, împinse de lumina razelor lui, înaintau, lungindu-se, încet spre răsărit; căldura zilei era covirșitoare și nu îndrăznii încă să părăsesc răcorosul meu adăpost de umbră și verdeață; cel mult dacă, de astă dată, făcu și Pisicuța o bae împreună cu mine și dacă, amindoi, ne desfatarăm ca doi fericiți, mai bine de o jumătate de ceas, în undele albăstrii de cristal rece și curgător ale Bistriței, în timp ce eu, după bae, ușuram desagii de ultimele merinde, Pisicuța scotocea și ea, pe ici pe colea, iarba rămasă prin îndoiturile mai adîncate și mai umede ale poenii. Cind soarele fu la trei părți din drumul său pe ceruri, și sta să cumpănească dincolo de piscurile depărtate și viorii ale munților *Calului*, aruncai șaua și desagii pe spetele Pisicuții, încălecai, suii dimbul și apucai drumul de coastă, ce tae spre mează-zi.

Nu știu cum vor fi alții; cit despre mine, știu atita, că perd măsura timpului, de îndată ce rămin pe voea slobodă a pornirilor mele de sălbatec, cind, adică, biruit de dragostea neînfrînată a singurătății, îmi șterg urma dintre oameni și mă mistuiu, sub imboldirile ei, în necunoscutul larg al Naturii, ca o frunză mînată de nestatornicia vînturilor.—Și soarele poate prea bine tivi cu aur marginile rupte ale nourilor, ce se întind în fâșii lungi de-asupra apusului său; poate prea lesne stăpînitorul zilei să dispară în noianul de flacări, ce se aprinde pe hotarele dintre amurgul nostru și aurora altor lumi; umbrele se pot ridica din adîncuri și pot arunca lințoliul lor mohorît peste zările fără sfîrșit ale răsăritului. chiar vîrful pălăriei mele, suit pe picioarele de umbră deșirată ale Pisicuții, își poate trimete chipul său boțit din țara apusului, plină de întuneric, tocmai în împărăția trandafirie și departată a zorilor... Făptuitorul a toate își poate, mult și bine, învîrti ca o sfîrlează între degete universul său întreg în golul orb al adîncurilor, toate se pot... Sufletul meu singur nu e în stare să audă și să priceapă scîrțiitul fantasmagoric, cu care timpul întoarce, din fundul veșniciei, cheia colosală și ruginită a Fápturii... Iată pentru ce, cum mergeam eu pe spetele Pisicuții ca un sac umplut cu gînduri, nu prinsei de veste nici cînd soarele scoborse treptele văzduhului spre lumea cealaltă, nici cînd munții de pe dreapta mă înmormîntase în umbra lor posomorîtă, nici cînd luceafărul de sară își țintuise în negrul albăstriu al cerului chipul său viu de lumină scînteetoare, nici cînd «regina nopții moartă» pe năsălie de nouri albi începuse a pluti pe căile deșerte ale umbrelor înnalte... Mă oprii în drum și cătai împrejur... tăcere, noapte și pustiu.. Cel mult, dacă de prin cositură cîte un greer rar mai țîrîea a noapte și a tîrziu... Totuși, mi se păru că, de pe dreapta, străbate din desimea neagră a pădurilor, până la mine, pîlpîitul depărtat și ro-

șietic al unei flacări înghițite în răstimpuri de întunerecul des al nopții... Intr'acolo făcui din friu Pisicuții chip să apuce, și intr'acolo apucă și ea.—După puțin, izbutii să es pe pipăite din desișul încîlcit al pădurii în luminișul unei poeni, în care, pe cît putui, de o cam dată, deosebi din departare, trei oameni trebăluiau nu știu ce împrejurul unui foc; un cîne se însărcină să-mi vestească sosirea și, sculîndu-se ințe de unde stătea—se vede—lungit, se răpezi, lătrînd furios, înaintea Pisicuții și năzui s'o apuce de bot; dar Pisicuța ridică capul și cînele mușcă aerul; încercă s-o atace pe la spate, dar o copită cu măestrie și la timp îndreptată în potriva încăpățînatului dușman, îl făcu să se rostogolească schiolălăind, și cu aceasta să înceteze și ostilitățile. Eram acum lingă foc și lingă oameni, care se pregăteau, poate, să vină în ajutorul cînelui lor.

— Bună vremea, oameni buni, zisei descălecînd și adresîndu-mă în deosebi unui moșneag lung, verde și drept, care stînd în picioare, scurgea dintr'un ceaun apa clocotită, în care fersese niște drele și niște urechiu-i.

— Mulțămim d-voastră, răspunse el scurt, aproape fără a mă privi și rostogolind într'o mare strachină de lut drelele si urechiușile ferte, din care eșiau aburii ferbinți.—Na, măi Ghiță, ia vezi și tu de mămăligă, zise el, dînd ceaunul unuia dintre flăcăoani.—Și tu, măi Țacălie, ia mai închipue niște uscături pentru noapte.

Și până ce Ghiță să așeze ceaunul de mămăligă pe capătul unei cujbe, într'o bae de flăcări, până ce Vasile să vină tîrînd după el o întreagă pădure de vreascuri și de uscături, eu luai șeaua și desagii din spetele Pisicuții și o priponii de un țăruș, mai de-o parte, în largul poenii.

— Iaca a-a, moșule, zisei eu, venind lingă bătrin—cu voe, fără voe, dar pentru noaptea asta o să fiu musafirul d tale.

— Voea la d-voastră, domnișorule, răspunse moșneagul, scoțînd din niște desagi, ce stăteau mai de-o parte, o căpățînă de usturoiu și pregătindu-se a-i ucide cățeii într'o scăfiță de lemn, cu o peatră lungăreață, groasă și rotundă ca un pisoiu.—Dar, dacă nu vi-i cu supărare, încotro mergeți d-voastră pe vremea asta și pe lanurile aestea, domnișorule?

— Drept să-ți spun, moșule, aș putea să-ți spun de unde viu, dar unde mă duc, mai bine ai putea să știi d-ta, sau cel de sus.

Moșneagul se opri un moment din curățit cățeii de usturoiu și mă privi nedumerit, fără să-mi răspundă.

Apoi adresîndu-se lui Ghiță,

— Ia vezi, măi Ghiță, de cea mămăligă și-o fă mai mare; și tu, măi Țacălie ia vezi de vr'o două brazde mai zvîntate, să facem un așternut pentru dumnealui.

— Mulțămesc, moșule, mulțămesc; o să împărtășesc și cina și o să dorm și pe așternutul d-tale; dar dacă nu te superi, ai putea să-mi spui cum te cheamă și de unde ești?

— Apoi, domnișorule, noi sîntem tocmai de pe lingă Orâșa și mie-mi zic Alexandru Coșofleață. Am venit aice după o leacă

de iarbă pentru vitișoarele noastre, pe la noi nu s'a prea făcut vara asta, și-i scumpă de tot.

— Și flăcăuanii sint băeții d-tale?

— Ai noștri, domnișorule, și mai sunt acasă vr'o cinci mai mărunței.

— Să-ți trăească, moșule; d'apoi știi că te ții bine? Ai și mai mărunței?...

— Apoi dă, dacă dă D-zeu, ce să facem?

— D-zeu știe ce face, moșule, dă cui trebue și cui poate.

— A fi, domnișorule, răspunse moșneagul, muncindu-se și izbutind insfirșit să ucidă cu pisoiul un cățel mai îndărătnic de usturoiu.—Ș'apoi toate ar fi, cum ar fi, dar ne mininca angaralele că tare s'au mai înmulțit de la o vreme încoace. Ii greu de tot, domnișorule, încotro te întorci.

— Ce să faci? moșule, la lume subțire, nevoi multe.

— C'apoi bat-o pustia de lume, că tot mai bine era mai de demult.

— Cine zice altfel? moșule; decit, vezi d-ta, roata lumii se învirtește și noi cu dinsa.

— He, hei! domnișorule, bine-ar fi dacă s'ar învirti; da, vezi d-ta, că nu se învirtește; o 'mpedecat-o nu știu cine și merge de-a sâniușul: cei de de-asupra tot de-asupra, și cei dedesubt tot dedesubt,—răspunse moșneagul aducind pe fundul scăfiții usturoiul ce se ridicase, la pisat, pe marginile ei. Ș'apoi bat-o întunerecul de roată, zise el sculindu-se de jos—că prea te curmă'n două, cind te apucă dedesubt... Da, de... Se vede că ce-a orinduit D-zeu, minte de om nu poate să disfacă, închee moșneagul luind cu degetul din usturoiu și gustindu-l de sărat.

Pe fundul de lumină, se desprinse din noapte înfațișarea zburlită a unei căpiți de fin, ce părea că merge singură. Cind căpița sosi lingă noi și se rostogoli mai la o parte, Vasile resări de sub dinsa în picioare, cu pălăria turtită și plin de pae de sus până jos. Ghiță, cu peptul desfăcut și roș, cu fața dogorită și asudată de căldura focului, răsturnă și el, pe o năframă albă, din ceaunul negru, o mare și ferbinte mămăligă oacheșă. Moșneagul se trase mai de-o parte, își spălă minile și le șterse de poala cămeșii, apoi, descoperindu-și capul, se îndreptă cu fața spre răsărit, rămase un minut în picioare și neclintit în bătaea mișcătoare și roșietică a focului, șopti ceva din buze, își făcu trei cruci smerite și mari și, luind strachina cu drele și urechiuși și scăfița cu usturoiu, veni de se așeză pe iarbă lingă năframa cu mămăligă. Flăcăuanii se așezară și ei împrejur, cu pălăriile pe cap, fără să se spele, fără să-și facă cruce...

Și-mi trecu, în o singură clipă, pe dinaitea minții adinca prefacere și nestatornicie a lucrurilor..

— Progres... regres... cugetam eu pișcind din mămăligă și căutind loc și pentru două degete ale mele printre cele vr'o cincisprezece, spre a moia și eu o urechiușă în mojdeiul prea sărat din fundul scăfiții..

Oricum, dar Ghiță mai ales, avea ceia ce s-ar putea numi, în unele împrejurări, „pitorescul mincării". Cele patru degete țapene ale dreptei sale, abătute țapăn în jos pe podul palmei, se înfingeau cu îndemânarea unei vechi obicinuinți și, ca un hirleț viu, numai atita surpau din malul mămăligii, cit era de nevoe ca să alcătuiască din dărimătură, cu tiparul palmei, un gălătuș lung, rotund și destul de gros, pe care, însoțindu-l de citeva drele sau urechiuși muete în mojdeiu, il arunca, făcindu-i vint, în pustiul gurii sale, unde ființa lui se mistuia fără de urmă... Cel mult dacă păreții gitului se întindeau înainte și se fereau înlături din cale-i, spre a-i deschide drum mai larg spre pintecele adinc al lui Ghiță. Și dacă ochii lui Ghiță lăcrămau sub apăsarea și dacă fața lui Ghiță se înroșia sub truda înghițitului, toate acestea nu puteau fi socotite decit ca dovada unei lupte voinicești dintre Ghiță și gălătuș... Iar un *gogilț* (înghițit) înădușit și la răstimpuri deopotrivă de scurte era singura înștiințare, că strimturile gitului au fost biruite...

Rupsei o bucată de mămăligă ș'o aruncai cinelui, care stătea pe labe, mai deoparte.

— Na, măi Tărcuș, și vezi de te împacă și tu cu Pisicuța. Cine-i de vină, dacă tu vrai numai decit s'o săruți pe bot?

Cinele se uită țintă la mine, stătu puțin pe ginduri, apoi luă binișor mămăliga și se duse cu ea mai în umbră, sub poala pădurii.

Iar cind flăcăoanii și moșneagul, fiecare învălit în sumanul său, se lungiră, spre odihnă, pe lingă foc, mă înfășurai și eu în mantaua mea și, cu capul pe desagi, mă înmormintai, spre același sfirșit, în căpița de fin, dar mai la oparte din bataia focului. Și cred că saltelele biblice ale regelui Solomon nu erau nici mai moi nici mai mirositoare decit așternutul meu de iarbă îmbălsămată și cosită din ajun. Și dacă înțeleptul rege își odihnea privirea lui molatecă pe chipul aevea și mingiios al oacheșii regine din Saaba, de ce adică visurile mele să nu fi fost și ele înflorate de chipuri tot așa de dulci și tot așa de mingiioase și de oacheșe ca și acel al tinerii regine din țara fericită a mirezmelor?

Cind mă deșteptai, virfurile înalte și ascuțite ale brazilor din prejur răsăriau din umbră și, ca niște săgeți neclintite de aur, spintecau văzduhul limpede... Soarele se ivise de mult pe ceruri. Mă uitai împrejur, moșneagul și flăcăoanii nicăiri... Cind mă sculai, îi zării pe tustrei cosind în fundul dela deal al poenii, moșneagul în frunte și băetanii după el. Pusei șeaua, încălecai și mă abătui pe la cosași.

— Buna dimineața, moșule, și noroc bun—strigai eu de departe, către moșneag.

— Mulțămim d-voastră, domnișorule—răspunse el cu glas așăzat și destul de ridicat, ca să-l pot auzi.

Și până ce să mă apropii eu, moșneagul înfipse copoarila în pămint, scoase cutea din tioc și începu să-și ascută coasa pe palmă.

— Tot alba la roată, moșule, tot? zisei eu cînd fui lîngă moșneag.

— Apoi, dă, domnișorule, mînjii la praștie, pân s'or mai da și ei la ham; așa a lăsat D-zeu — răspunse el vîrînd cutea în tioc — or să ajungă ei și la roate, n'aibă grijă!...

Și scuipînd în palme, se pregătea să vire coasa în iarbă.

Scosei din pungă niște bani.

— Ține, moșule — zisei eu dîndu-i moșneagului — de cumva ți s-o rupe coasa să-ți cumperi alta nouă. Și acuma te rog să-mi arăți prin pădure vr'o potecă de picior, pe unde a-și putea merge călare.

— Da unde vrați să mergeți, domnișorule?

— Ți-am spus, moșule, că știu de unde vin; dar unde mă duc, mai nu știu, nici prea vreau să știu; vorba e să mă duc.

De astădată moșneagul se uită cu totdinadinsul țintă la mine și mă măsură din cap pân în picioare, cu Pisicuță cu tot.

— Apoi dă, domnișorule, dacă-i așa, uite, apucă și d-ta pe poteca asta la deal; dacă nu-i rătăci, ai să eși la schit.

Și-mi arătă spre deal gura strîmtă a unei poteci ce se deschidea în desișul pădurii.

— Apoi, mai rămîneți sănătoși și cu bine, oameni buni, zisei eu dînd călcâe Pisicuții la deal.

— Să mergeți sănătoși, domnișorule, cu bine: răpunseră tustrei intr'un glas.

Și intrai pe sub poala pădurii, în gura potecii.

«Dacă nu-i rătăci, ai să eși la schit»... Aceste vorbe ale moșneagului îmi răsunau încă în urechi... Va se zică, mai întâi puteam rătăci, și al doilea, prin împrejurimi se afla un schit: cu alte cuvinte, una rea și una bună... De cît, rătăcește cineva cînd are o țintă și, greșind drumul, n'ajunge până la ea; pentru mine, deci, care mergeam la întîmplare, cuvîntul de „rătăcit" nu putea, prin urmare, să aibă nici un ințăles. Schitul!... Schitul era altă vorbă: de ajungeam pană la el, bine; de nu, tot bine; iată-mă, dar în regulă cu mine însumi, din toate punctele de vedere. Și cum șar-puia poteca la deal, după cum îi venea mai la îndămînă, fața de îndoiturile largi ale pămîntului de sub dînsa, tot așa și Pi-sicuța șerpuia la pas, suflînd des și opintindu-se din greu, cînd drumul suia mai pieptiș. Brazii suri și neclintiți, cu trunchiuri netede și goale se ridicau încremeniți și drepți până la înălțimi amețitoare; iar din bolta ciuruită de umbra neagră-verde, alcă-tuită de crengile lor îmbrățișate sus de tot, ca prin o sită deasă, se cerneau în liniștea largă a pădurilor picături de cer albastru; și fulgi nestatornici de lumină aurie cădeau peste mine de pre-tutindeni. De jur împrejur, privirea ți se oprea pe fundul pădu-rii, ca pe un zid de umbră depărtat; ai fi zis că te afli sub o imensă boltă de templu sprijinită pe mii de coloane, din înălți-mea căreia cu greu mai străbătea în lăuntru lumina ogivală a cerului. Cheptănușii mici și negri cu gulere roșii și verzi, lune-cau în spirale tăcute și iuți pe trunchiul arborilor în sus; veve-

rițe negre și roșii, cu cozi stufoase și lungi, din încheetura înaltă a unei crengi, își cumpăneau sborul spre copacul din potrivă; ciocănatori și ghionoae cu pliscuri de oțel tocau în arbori și pădurea largă răsuna a sec... Peste creștetul înalt al brazilor, luneca vîntul ca un rîu nevăzut și, tăindu-se în frunza lor ascuțită, trimetea până în depărtare tînguioase și prelungi note de orgă. Din toate părțile tăcere solemnă, de pretutindeni liniște sfîntă...

....Cu pas rar, mînat de gînduri
Și de triste cugetări,
Caut, codrule, în sinu-ți
Singuratice cărări..

Și pe cea mai tăinuită,
Fără țintă, neoprit,
Mă tot duc... mînat de jale
Și de doru mi însoțit..

Ah! de ce nu pot în umbra
Și'n misterul tău cel sfînt
Să găsesc durerii mele
Pașnic și etern mormînt?...

De ce murmurul de ape,
De ce freamătul de frunze,
Șoptesc graiul plin de farmec
Răsărit pe-a sale buze?...

Raza cerului pierdută
Prin desișul de păduri,
De ce-mi pare izvorită
Din cereștele-i priviri?...

De ce floarea ce se 'ndoae
Sub a vîntului suflare,
Mi-amintește al ei molatec
Mers și dulce legănare?

..Și de la deal, un romîn c'o traistă 'n băț, scobora la vale pe poteca strîmtă.

— Buna ziua și cale bună, prietene, — zisei eu cînd fu în dreptul meu.

-- Mulțămim dumilor-voastre, domnișorule, — răspunse el uitîndu-se cam sfios la mine.

— Da' ce ai în traistă?

— Ia vr'o doi chitici de păstrăv, să ertați, îngăimă el, luîndu-și căciula din cap.

— Și-i aduci de departe?

— Tocmai de pe Asău, domnișorule.

— Și unde-i duci?

— Apoi dă, unde putem și noi, domnișorule; ia, mai prindem și noi cite o para, două, pentru cele nevoi.

— Va se zică ți-s de vinzare?.. ia sa-i văd?

Și rominul scoase din traistă vr'o zece păstrăvi, tot unul și unul de mari.

— Ce să-ți dau pe ei?

Și fiindcă o manta lungă și o pălărie mare eftinește de multe ori marfa în pădure:

— Apoi dă, domnișorule, cit v'a lasa inima...

— Nu; cit cei?

Rominul se uita lung la mine...

— Ia vr'un leu de parale, dacă vi-i cu voea dumilorvoastre.

Scosei doi lei și-i dădui rominului, care rămase nedumerit.

— Acuma, fă cumva, te rog, și mi-i înșiră pe-o smicea, ca să-i pot duce.

Rominul scoase iute un briceag, tăiă o crenguță subțire de brad, o curăți, o ascuți la un capăt, și-mi înșiră păstrăvii pe ea, vîrîndu-li-o prin urechi la fiecare.

— Apoi, foarte mulțumesc și mergi sănătos prietene, zisei eu dînd călcâe Pisicuții la deal.

— Să mergeți sănătoși și foarte mulțămim, răspunse rominul plecînd la vale.

Și mergeam ducîndu-mi prînzul înșirat pe nuea.

Cînd soarele fu pe la ameazi, chibzuii un loc în pădure, mai la o parte, și-mi așezai lagărul de zi. Cu prilejul acesta, mă încredințai, că nu eram tocmai lipsit de oarecare talente culinare: înjghebai iute un foc mare, spintecai și curății păstrăvii pe dinlăuntru, îi înșirai pe o țiglă cit toate zilele de lungă și, în mai puțin de jumătate de ceas, prînzul meu fu gata; scosei niște pine uscată ce mai remăsese în desagi, sarea și piperul nu-mi lipseau, și peste altă jumătate de ceas, mai ferecat decit un derviș și mai moale decît un boa-constrictor, stăteam lungit la umbră, cu capul pe desagi... E așa de ușor să fii fericit!... cu condiția numai, ca să nu schimbi nebunia ta nevinovată pe mintea ridiculă și nesărată a celor cuminți..

Toate ca toate; dar încotro apuci, cînd poteca se desface înaintea ta ca o cracatiță cu picioarele împrăștiate pretutindeni sub desișul pădurii, și, mai cu samă, ce te faci, cînd soarele prea grăbit, parcă se pleacă la vale, dincolo de piscurile munților din potrivă și te lasă în voea umbrelor, care dau chioare peste tine?... Mă oprii la respintie, pe un gheb al muntelui și, după o scurtă chibzuire, apucai la vale, pe una din poteci, care mi se păru mai umblată. Nu înoptase încă de tot, cînd întîmplarea mă scoase mai la limpeziș și norocul mă făcu să dau peste o așezare omenească, despre care nu-ți puteai, deocamdată, da cu socoteala, cam ce ar căuta și ce rost ar avea pe

locurile acelea... O casă mică, cu înfățișare destul de curată pe dinafară, cu prispă pe dinainte, acoperită cu scînduri, împrejmuită cu un gard de răzlogi și, în ograda strîmtă, pe cît puteai deosebi prin umbră, cîteva straturi, fie de ceapă, fie de usturoiu, ba și niște tufe mai mari la o parte, care puteau, prea bine, să fie cartofe.—Și fiind că dinlăuntru licăria prin fereastră, jumătate de sticlă, jumătate de hîrtie, o lumină slabă spre afară, descălecai și începui a bate cu pumnul într'un răzlog al gardului, care se cutremură și răsună a sec. Ușa casei se deschise și, pe fundul de lumină slabă al privazului ei, se zugrăvi repede, în linii de umbre, chipul mărunt al unei femei.

— Da' cine-i acolo?.. Cine bate?—întrebă ea de departe cu un glas stins, care totuși se silia să fie ascuțit și ințepat.

— Cine să fie?... Ia eu, om bun, dragă jupineasă; am rătăcit drumul și m-a apucat noaptea aici; te rog să mă primești să min la d-ta până dimineață.

Și fiindcă femeea păru că stă pe gînduri:

— Da, ia poftim, te rog, mai încoace—adăogai eu.

Femeea veni lîngă gardul nu tocmai nalt și, fără să zică nimic, mi se uita în față deaproape, lung și cercetător, apoi ridică în sus un cerc de gînj, ce îmbrățișa doi pari alăturați ai gardului de răzlogi și împinse în lături și tîriiș o poartă lungă tot de răzlogi.

— Buna vremea și bine-am găsit—zisei eu intrînd pe poartă cu Pisicuța de dirlogi.

— Mulțămim d-voastre—răspunse ea dînd poarta la loc—numai nu prea avem loc de mas—adăugă ea venind în urma mea.

— Pentru oameni buni, este loc, dragă jupineasă, și într'o găoace de nucă; vorba e sa trecem noaptea cum om putea.

Luai șeaua și desagii din spetele Pisicuței și îi pusei pe prispă; iar pe ea o legai, deocamdată, de un răzlog al gardului.

Cînd intrai în casă, mă încredințai că, în adevăr, loc de mas nu prea era.. Toată lungimea păretelui din fund, dacă lungime s-ar fi putut numi, era prinsă de o laviță îngustă, care-și arăta, pe alocurea, goliciunea-i unsuroasă de sub spărturile largi ale unui lăvicer vechiu, cu care, chipurile, era acoperită; după ușă o cofă cu apă; dela marginea de deasupra a ferestrei până la încheetura despre ușă a păretelui, o scîndură scurtă, scorojită și îngustă se cumpănia, în chip de poliță, pe două cue lungi de lemn; pe poliță cîteva hîrburi vechi și afumate, iar printre hîrburi fărmături uscate de mămăligă oacheșă; în colțul din potrivă și sprijinit pe un pop de brad, se ridica un horn mic cu vatră rece, pustie și fără cenușă, iar pe vatră clipea, mijind, un capăt de luminare de său într'un poponeț de lut...

S'atita tot.

Iar cînd întorsei privirea, ca să fac mai deaproape, și la lumina poponețului, catagrafia mai amănunțită a gazdei mele.... mă lovi amețeala.... Ce voiți? M'am simțit, în totdeauna, răsturnat cu picioarele 'n sus, cind am auzit un clapon cîntînd cucoșește sau am văzut o femee cu musteți...

Nu mai încape îndoeală—cugetam eu—că Natura în iuţeala zămislirii, se zăpăceşte şi ea citeodată... Altfel cum s'ar putea tălmăci, că se găsesc pe lumea aceasta oameni spini şi femei cu musteţi?

Aşa dar, gazda mea avea musteţi..., şi cînd zic aceasta, înţeleg două sfichiuri de păr sure şi lungi, care se prelingeau în jos de pe amîndouă laturile buzei de deasupra; ceea ce, în alte împrejurări, s'ar fi putut numi faţă, era, de astădată, o alcătuire imponcişată de ciolane, peste pudoarea cărora sta aşternut un săftian galben, cum îl apucase vremea: boţit pe alocurea sau întins până la lustru, cînd îl înţepa pe dedesupt vreun ciolan mai ascuţit.... Şi nu ştiu cine să fi fost tras în lături de cele două sfichiuri de musteţi, ca de cele două baeri ale unei pungi, de strînsese aşa de ascuţit şi în creţi aşa de mulţi şi de mărunţi, gura rotundă şi în formă de smochină sbîrcită, a gazdei mele... de sub o cîrpă murdară şi sucită pe cap, ţişnea, în toate părţile, păru-i aspru, sur şi spăriet; de sub streşina întunecoasă şi pustie a sprincenelor şi de amîndouă laturile de deasupra ale unui nas scorojit de vechime, licăriau adînc şi tremurător ochii ei mici, rotunzi şi slab însufleţiţi de o lumină umedă, stoarsă şi spălăcită... Şi de n-ar fi fost decît numai o pişcătură de babă şi numai cît o şchioapă de înaltă, ai fi zis că duce în circă jumătate din globul pămîntesc.... Aşa de mare şi de rotund era ghebul din spetele ei!...

— Şi stai singură, mătuşă, în pustietatea asta?—o întrebai eu.

— Ba nu, dragul mamei, stau cu hică-mea şi cu Gligore.

Inţelesei că Gligore trebuia să fi fost feciorul ei.

— Apoi nu văd pe nici unul; sînt duşi undeva?

— Gligore-i dus de azi dimineaţa prin pădure, că-i pădurar; hică-mea trebue să fie şi ea pe-aici, dacă nu s-a fi culcat pe-afară, pe undeva.

Ar fi urmat, deci, să mîn singur cu baba 'n casă... Şi aş fi făcut aceasta cu atît mai bucuros, cu cît pentru întăia oară în viaţă mi se înfăţişa prilejul de a mînea între aceiaşi păreţi cu.... Mama Pădurii.... Decît laviţa era aşa de scurtă şi de îngustă, lăvicerul de pe ea aşa de spart şi de plin cu bănueli; pe jos, modilcile uscate de glod aşa de dese şi de tari; pe sub coşcoviturile de pe păreţi atîtea legiuni de ploşniţi autoctone trebuiau să fi mişuit!...

— Apoi bine, mătuşă dragă—zisei eu—însfîrşit, om face ce-om face; vorba e, cum o scoţi la capăt, cînd ţi-i foame la vremea asta?....

Trebue să mărturisesc în treacăt şi nu spre cea mai mare glorie a mea, că, la drum, umbra mea, se ţine nu se ţine de mine, dar foamea nu mă slăbeşte, cum nu-l slăbeşte pe crocodil... Şi, mai cu samă, să mă culc flămînd?... O! aceasta n-aşi fi făcut-o nici în ruptul capului, de-aş fi ştiut că-mi rod baba şi rămîn fără gazdă...

— Nu cumva ţi se întîmplă—adăogai eu—ceva de-ale mîncării la îndămînă, măcar cît de cît? Nu degeaba, bine înţeles.

— Vai de mine, dragul mamei, d'apoi ce să-ţi dee mama să mănînci? Ia, Gligore cînd ne aduce de pe unde umblă el, mai îmbucăm şi noi cîte ceva.

— Bine? Da vre-o mînă de făină, vre-o cartofă, vre-o ceapă, ceva, nu găseşti d-ta pe nicăeri, mătuşă dragă?

Şi scărpinîndu-se drept în creştetul capului cîrpa, pe care o mai suci o bucată:

— Dă.... ba aşa—îngăimă ea cu glas trăgănat—poate tot s-a găsi ceva; numai dacă te i mulţămi, dragul mamei.

— Da m-oiŭ mulţămi, mătuşă, cu ce-a fi, numai să fie.

Se întoarse, se înălţă pe vîrful degetelor şi, întinzînd după horn o mînă uscată şi ungă, trase afară o legătură ce părea a fi cu făină şi o puse pe vatră; apoi eşind în uşă:

— Fă Aniţo, făăăă.... Hei! n-auzi Aniţoooo!... începu ea să strige cu un glas de pînză nouă şi sclivisită, ce, parcă s'ar rupe pirind.

O pauză, şi de nicăiri nici un răspuns.

— Fă, Aniţoooo!....—pauză—dare-ar boala'n tine! Iar te-ai pus cu găinile la dughit.... mînca-te-ar lupchii să te mănînce!....

Nici un răspuns.

Baba scobori pragul şi dispăru. Peste cîteva minute, se întoarse şi intră înlăuntru, iar în urmă şi priponită parcă de ghebul ei prin firul subţire şi nevăzut al unui fluid magnetic privazul îngust al uşii se umplu cu un fel de dihanie, căreia cu greu i-ai fi putut hotărî un loc pe scara lungă a vieţuitoarelor.. Ceea ce baba înţelegea sub numele mîngîios de «hică-mea» era, de astădată, un soiu *Quasi modo* de gen femeesc, pentru alcătuirea căruia natura sleise, cu dărnicie, toate comorile sale de monstruozităţi.... Astfel, între nişte umere largi şi fără nici o înclinare în jos, lipise, fără mijlocirea gîtului, un cap cît o stamboală de mare, sau, mai bine zis, o claie de păr negru, aspru şi încîlcit la un loc cu paele murdare şi gălbii ale strohului cald, din care chiar atunci se părea că eşise; pe aceeaşi linie cu bolta frunţii înguste şi sub cele două arcuri negre ale unor sprincene stufoase, zvîrlise, ca cu mistria şi la întîmplare, două priviri albicioase şi holbate, din care o încremenire hipnotică stinsese, parcă, orice lumină; nasul, turtiat şi cu pîntecele la pămînt, îşi ridica în aer numai nările sale imense şi largi, deasupra unei guri spintecate până la urechi; iar de sub buzele-i groase, veştede, cărnoase şi răsfrînte una 'n sus şi alta 'n jos, înaintau, spre afară, două raghile rari de dinţi ruginiţi; cineştii, mai îndrăzneţi, încălecaseră peste amîndouă încheeturile umede şi lucitoare ale buzei dedesubt; pe dreapta şi de sub barbă, atîrna greu şi nodoros, până din josul sînului, o traistă vie de piele caldă cu pete galbene, vinete şi roşii.... Şi de n'ai fi ştiut că aceasta e o guşă, ai fi zis că duce în braţe un copil schilod şi neisprăvit.

Inţelege, deci, oricine, că nu suferii pe Aniţa să se ames-

tece în bucătăria mea: singur răsei de pe ceaun rămășițele de coajă uscată ale unei vechi mămăligi, singur mi-l clătii cu apă și singur mi-l așezai pe cei cîțiva bolovani înșiruiți, ca pirostii, în jurul unui foc, ațițat afară de Anița; iar cînd apa începu a fierbe, tot singur aruncai în ceaun pumnul de făină ce aveam la îndămînă, singur curății și tăiaiu în fălii subțiri cîteva cartofe și o ceapă, ba, dacă nu mă înșel, tot singur hăcuii pe palmă cîteva fire de mărar și le aruncai pe toate în apa care clocotea umflată cu făină, cu tot... Și de multe ori stau eu și mă gîndesc, cum de-și greșește cineva menirea, cîteodată!!... Unde-ași fi eu astă-zi, de mă făceam bucătar!... Iar cînd răsturnai, pe niște foi late de brustur, mămăliga mea heteroclită și începui a cărăbăni din ea cu o foame de lup, mă încredințai că pot exista descoperiri și mai mari decît ale lui Kepler sau Kopernic... Mîncai și, în loc să-mi spăl mînile, frecai după legea artei, palmă de palmă, iar mămăliga lipită de ele, căzu cernîndu-se în ciuciuleți uscați și mici, ca un fel de libațiune postumă pentru zeitățile flămînde ale pădurii!...

Pănă ce baba și cu Anița să mai trebălueasca nu știu ce, dădui ocol casei, spre a chibzui un loc mai potrivit pentru cvartirul meu de noapte și, spre marea mea bucurie, descoperii dindos și la lumina unui chibrit, o poeată de scînduri plină cu fîn, bine închisă de toate părțile afară de ușa care stătea în lături.

Sententia compos voti!...

Ar fi strigat cu entuziasm Horațiu, dacă și el ar fi avut ca mine prilejul fericit de a fi cal pentru o singură noapte măcar.

Cu greu, nu e vorbă, dar înduplecai în cele din urmă pe baba mea, să-mi îngădue de a mînea peste noapte în poeata cu fîn....—Ba că am să-i împrăștii fînul, ba că Pisicuța o să-i mănînce fînul, ba că o să arunc, cine știe cum, vre-un chibrit în fîn și o să-i dau foc casei, ba că ce-are să zică Gligore, cînd s-a întoarce și-a auzi....

— Ian ascultă, mătușă dragă,—zisei eu tăind scurt scîncieturile babei mele,—mai întîi de toate o să-ți plătesc orice stricăciune și pagubă ți-aș face în fînul d-tale. Cît despre Gligore să-i spui că a trecut silvicultorul pe aici și că a mas peste noapte în poeata lui cu fîn, acum înțelegi?..

— Da... nea-ta.... ești?..

— Ei da! Eu sînt mai mare peste păduri, altfel ce crezi d-ta c'aș căuta eu pe-aici?...

— Apoi atuncea mii, mamă, unde vrai și să ne ertați, că dă, noi nu știm....

— Nu face nimica, mătușă dragă.

— D'apoi n'o să avem ce vă da de așternut...

— Nu te supăra cu nimica, mătușă dragă, am tot ce-mi trebue; du-te de te culcă.

Baba intră în casă și trase ușa după dînsa, Anița rămase afară și se perdu în noapte, eu umflai șeaua și desagii și intrai în poeată cu Pisicuța de căpăstru...

Aprinsei, în loc de lampă, fitilul cu benzină al unei mici chibritelnițe de buzunar, legai pe Pisicuța într'un colț al poeții, îi aruncai dinainte un braț bun de fîn, închisei și înțepenii ușa pe dinlăuntru cu un par zdravăn, pusei șeaua în loc de pernă și, înfășurat în manta, mă trîntii spre odihnă în fînul moale și adînc... Stinsei lumina.

Cît voiu fi dormit nu știu, destul că într'un tîrziu mă deșteptai, sau cam așa ceva mi se păru că se întîmplase cu mine... Știu eu?... Poate că nu sfîrșisem de visat încă vre-un vis îndărătnic ce ținea morțiș la integritatea sa și'și mîna, deci, fără sfială fantasmagoria lui peste hotarele pipăite și aevea ale treziei mele... Se poate!... Mai știi?... Oricum însă, auziam sau mi se părea că aud, cel puțin, acum din înaltul cerului, acum din adîncul pămîntului, acum de aproape, acum de departe, o muzică, o orchestră, o fanfară... mă ridicai într'un cot prin întuneric și ascultai.. Da! O instrumentație bizară din concertul căreia nu lipsea nici piculina, nici oboiul, nici trîmba, nici flighehornul, nici contrabasul, nici ocarina, nici flautul, nici doba cea mare și mai cu samă cimpoiul, care acum se umfla cu țipet înalt de trișcă crăpată, acum se desumfla cu fosăit de gîscă sau de cucuveică ce doarme sub o streșină de biserică... Și nici într'un chip nu puteam prinde cu urechea depărtarea dela care venea această bizară orchestrație wagneriană.. Poate că visam încă... mă pipăii, mă scuturai cu amîndouă degetele cele mici în fundul urechilor, ba, mi se pare, că-mi arsei și o palmă prin întunerec... Unde!... Eram deștept după toate regulele!... și cu toate acestea fantastica simfonie, mînată cînd încoace, cînd încolo, de lunecarea ne statornică a unor valuri de vînt, se juca, parcă, de-a *prinde-mă* cu zăpăcitul meu auz.. Sau poate.. Dar ce să caute pe locurile acestea și la vremea asta vre-o oaste cu muzica'n frunte?... Dar dacă?... Și în închipuirea mea, cuprinsă de groază, mi se părea că văd pe baba cu botul mult mai ascuțit, cu părul mult mai spăriet, cu mustețile mult mai lungi și cu doi cărbuni aprinși în loc de ochi, cum, sub lumina roșietică și fioroasă a lunii, dirigueşte, cu o vargă de alun, un taraf negru de duhuri necurate... Sării ars în picioare, prin întunerec, drept în mijlocul poeții... Să aprind chibritelnița?.. Ar fi fost lucru necugetat: Știu eu ce putea să fi fost afară?... Bîjbîind și tiptil mă apropiei de ușă, lipii urechea și ascultai... Sus în aer țipa o trîmbiță cu sunet rupt, în podul poeții răsuna o trîmbiță, dinspre pădure sufla un cimpoi cu toate triștile sale, la stînga țipa o piculină, sub picioarele mele fosăia ceva repede greu și înădușit.. Căutai să mă acăț de ceva ca să mă suiu mai sus... Nu găsii nimic.. îmi veni amețeală... Nu știu ce făcui, dar făcui ceva... poate că-mi făcusem cruce... poate... știu atîta că mă trezii în mînă cu chibritelnița aprinsă... «Alea jacta est»... Smuncii parul, deschisei ușa și eșii afară... Și cred că în clipa aceia, omenirea număra un erou mai mult... Și iar ascultai, într-o mînă cu chibritelnița și în cealaltă cu degetul pe trăgătoarea revolve-

rului.... Fanfara se depărta și din concertul infernal, cel mult dacă mai străbătea până la mine, de peste întunerecul pădurilor, bizîitul depărtat și nehotărit al cimpoiului... Tot nedumerit, dar cel puțin mai liniștit, intrai în poeată... N-apucăi bine să pun mîna pe ușă și s'o închid, și fanfara începu de pretutindene mai îndrăcit... O reacțiune se produse în toată ființa mea, și furia luă locul fricei... eram pe punctul de a descărca în toate părțile cele șase focuri ale revolverului meu, cînd, în inconștiența mișcărilor mele, privirea mi se îngropă în lipsa neagră a unei scînduri din susul păretelui din potrivă... Poeata era despărțită în două și pentru o clipă, cel puțin, mi se păru că pe spărtură izvorăște diabolica fanfară până la mine. Iute îngrămădii fîn peste fîn, Pelionul peste Ossa, mă suii, mă acățai, mă înălțai și ajunsei la spărtură... Înaintai chibritelnița și virîi capul... Privii în lături... privii în jos... Și acum mă mir că n-am rămas petrificat: Silită de căldura culcașului său de pae și fără teamă de privirile oarbe și discrete ale nopții, fără grijă și cu fața 'n sus dormea... Anița; și... Și mă mir și acuma că n'am rămas petrificat; iar din gușa ei cu umflări și desumflări ritmice, izvora infernala fanfară...

— Ptiu... ucigă-te crucea!...

Retrăsei din spărtură capul cu chibritelniță cu tot și mă culcai din nou, dar nu mai putui adormi.

Dimineață, până'n ziuă, dădui babei ce dădui și apucai la vale pe poteca din pădure.

— Hm! Ș'apoi să mai zică cineva că istoria cu capul Meduzei e o poveste!...

Fără voe, întorsei capul și privii îndărăt... nu mă urmărea nimeni.

C. Hogaș.

Note și schițe din Dobrogea

După ce Dunărea își împarte apele, la despărțirea celor două brațe, Chilia și Sf. Gheorghe, vaporul își încetinează mersul și, după o mare cotitură, apare în fața Tulcei, care se ridică pe malul drept ca un imens amfiteatru de verdeață, din care răsar, de la dreapta spre stînga, mai întîiu căzărmile, apoi eleganta și roșatica biserică protestantă, minaretul alb și svelt al geamiei celei noi, farul, biserica lipovinească cu clopotnițele în verde deschis și-nsfîrșit colnicul „Hora" pe care se înalță impunător monumentul anexării Dobrogei, ca un paznic neclintit al hotarelor răsăritene. Și tocmai sus, pe creasta dealurilor, în fundul amfiteatrului, își mișcă aripile, ca niște fluturi uriași, vre-o treizeci de mori de vînt care dau orașului un aspect rustic și înviorător.

Un tovarăș de călătorie, cunoscător al împrejurărilor locale, îmi spune că acum cîți-va ani erau astfel de mori și în vale, în vecinătatea cheiului, între clădirile cele noi; dar necesitățile modernizării l-au silit pe răposatul prefect Nenițescu să încerce ca să le dărîme. Însă proprietarii s'au opus. Și-atunci prefectul—se zice—că a pus de le-a dat foc și îndată ce-au ars, le-a și plătit. Iată deci o anecdotă care mă informa de mai înainte asupra unor moravuri din această *provincie* romînească, pe care un prieten, funcționar prin partea locului, o botezase «*Africa romînă*».

La debarcaderul *austriac*—ca și vaporul cu care venisem—mi se cere numele, profesiunea și locul de unde vin, de către un «polițai» în vechia uniformă argintie și înflorată. La vamă, de unde trebuia să ridic un cufăr cu cărți, mi se spuse că trebue să aștept.

— Pentruce?

— Tocmai azi a venit d. șef, d. Ionescu, căci d. Petrescu a fost permutat. Mai așteptați puțin. Vine numaidecît... s'a dus să bea o cafea....

Însfîrșit, după vre-un ceas și jumătate, am putut pleca spre otel. Până la trăsură mi-au dus bagajul niște copii de Turci. Curînd apoi, pe drum, am aflat că birjarul e Evreu, iar *harabagiul* care-mi duce cufărul, e Bulgar. Otelierul, d. Catanici, e Sîrb. Dar e numai antreprenor, proprietarul fiind un German, d. Tott. Chelnerul e Grec, iar chelnerița e Romîncă din Ardeal. Poate acestui cosmopolitism se datorește faptul că otelul, deși mic și simplu, e curat și îndestulător din toate punctele de vedere. Unii îmi spun că se păstrează tradiția proprietarului, care, ca toți Germanii de prin partea locului, sînt ordonați și gospodari. De altfel și-n împrejurimile Tulcei sînt cîteva sate—colonii germane—modele de gospodărie casnică și agricolă.

Și orașul e curat și îngrijit, mai ales în centru. E pavat cu dalaj de lavă de Italia, careuri mari, albe și negricioase. Mirîndu-mă că nu s'a pavat cu piatră din carierile Dobrogei, unul din însoțitorii mei mi-a dat drept cauză chiverniseala unora sau altora. Dar m'am convins curînd că aveam a face cu un oponant perpetuu, adică unul căruia nici un prefect nu i-a dat slujbă.

Mișcarea în oraș e destul de vie. Ceea-ce e caracteristic e mulțimea cafenelelor și ceainerillor, unde Lipovenii blonzi, lățoși și gălăgioși beau ceai, petrec în sunetele vreunei caterince, sau se ceartă. Și-apoi căruțe, în toate părțile, căruțe cu nemiluita. Lumea care primează e «lumea afacerilor». Încotro te întorci dai numai de figuri străine.

Din cînd în cînd dai și de figura Romînului, care dacă e orășan, poartă o nuanță deosebită de... autoritate. Orice Romîn se crede aici *mai stăpîn* de cît ceilalți. Asta se vede din toate relațiile, din toate împrejurările vieții oficiale, publice și zilnice. Nu-i vorbă, am întîlnit și Romîni care la orice ocazie vorbesc: ...«Apoi *noi Rumunii*»... Iar alții, deși culți și-n situații frumoase, mi-au spus mai pe șoptite: — Noi, Mațedonenii, mai bine se spunem că sîntem Greți de cît să fim bănuiți...

Funcționarul romîn e pentru populația *indigenă* un tip curios și consacrat. Funcționarii sînt supranumiți «geamantanari», pentrucă mereu vin și repede se duc. Populația și-a dat repede seama de lipsa de stabilitate, ca și de împrejurările care-i aduc și-i gonesc. Aici vin mai ales izgoniții, oamenii fără protecție sau *oamenii* cutărui prefect, primar etc., care venind în Dobrogea și-i aduce cu dînsul. După cîtva timp se supără și-i mai dă afară. Aceștia fac opoziție, unindu-se cu oamenii fostului prefect. De obicei, prefectul e străin de localitate și aflîndu-se într'o provincie cu *administrație specială*, e într'o situație analoagă cu *pașa* care guvernase pănă la 1877. Izolarea de București mărește și mai mult credința asta în sufletul populației.

Cum ajungi, nu sînt puțini acei care te bombardează cu întrebarea:

— Stai bine cu guvernul? Ți-aș spune ceva.

Și dacă-i arăți oare-care interes, apoi se pornește:

— Ehei, domnule, ce hoții se fac pe-aici! D-voastră, «de dincolo», n'aveți idee. Uite, șeful cutărui serviciu, de unde a făcut în trei ani 100,000 de lei? A venit vre-unul dela minister să cerceteze vre-odată la fața locului? Dumnealor cerceteaza după hîrtii. Domnule, să-mi dea mie odată numai cutare parte din Deltă, și să vezi ce mai venit aș aduce.. statului!

Sau:

— Am fost și eu consilier comunal. Primaru e un dobitoc. La toți Bulgarii le dă slujbe și ghelîruri. Și-o să-i meargă rău. I-am spus eu: «Mă, ești tînăr, ia-mă pe mine ca ajutor și faci... avere. N'a vrut, ba m'a făcut să și demisionez...

— Și ce-ai făcut? cu ce ai trăit?

— M'am apucat de avocătură, dar de! mergea greu, cal bătrîn în buestru. Mi-au dat pe urmă o slujbuliță la prefectură. Dar nici cu prefectul n'am dus-o bine. M'a dat afară și-am vrut să m'apuc iar de avocătură...

— Și-a mers?

— Da de unde? Stai să vezi, că n'au mai vrut să-mi dea autorizația de avocat. Aici sînt legi speciale...

— Bine, dar cu ce motiv?

— Foarte simplu: eu, care votez la Galați, aici sînt periculos siguranței publice. Dar nu cred s'o ducă mult... Or veni ei *ai noștri*...

— Cum ai noștri? Doar nu veți fi făcînd și d-voastră politică de partid!

— Nu prea pănă mai acum cîți-va ani. Dar ce vrei? Vine un prefect de-al liberalilor, ori unul de-al conservatorilor. Opoziția i-și vîră nasul și-aici. Apoi legături, interese și supărări pă guvernul care e tot al din București... Avem și două gazete: una liberală, alta conservatoare. Primarul e finul lui X. Y, ministru de mai multe ori...

— Te cred. Dar cu străinii de-aici, cum o duceți?

— Bine cu *unii*, ca Rușii, Grecii, Evreii, Nemții, Lipovenii și Armenii, care-s foarte puțini. Turcii sînt cei mai ascultători și cinstiți, ca și Tătarii. Dar Bulgarii sînt dușmanii noștri. Fac bani, iau slujbe și onoruri la comună și județ și-apoi tot ei strigă pentru școlile lor, și-și trimit copii la școli în Bulgaria, și-și mărită fetele pă la Silistra și Sofia. Și cu ăștia, domnule, se unesc prefecții și primarii noștri, care le dau slujbe și decorații. .

. . . .

În spre seară, m'am ferit de-a mai avea vre-un însoțitor și m'am dus să văd deaproape vestitul monument al „anexării“, poate cel mai frumos monument istoric ce-l avem. Drumul, o stradă dreaptă și largă, cu plantații, trece prin mahalaua lipovenească. Strada e plină, mai ales de femei și copii. Femeile sînt mari, blonde, foarte grase, dar searbede la față și bătrîncioase, deși tinere. Copiii chiar, au figura aceia bătrîncioasă și sbîrcită, care-ți amintește mutrele muscalilor bucureșteni. Și-s blonzi, blonzi pănă aproape de alb. M'am apropiat de-un grup și-am întrebat:

— Știi romînește?

— *Nu știu!* mi-au răspuns mai mulți rîzînd. Cînd să mă depărtez, unul izbucni într'un rîs strașnic și apoi mi se adresă mîndru:

— Iu cieteaște la cartie!

— Ce spui, mă? unde?

— La școală!

— Și în ce clasă ești?

— La clasa doi! — și dă-i rîs cu toții.

I-am dat un gologan și am pornit la deal, gîndindu-mă la influența școalei romînești asupra populației dobrogene.

In drum am dat peste biserica lipovenească, imprejurul căreia se închinau Lipoveni *bezpopovţi*, adică fără preoţi. Ruşi eretici-sectari, foarte evlavioşi, cu idei şi practice religioase misterioase. Lîngă monument, am găsit tot un Lipovan, soldat romîn pentru paza monumentului. Purta însă pantalonii lui, de-acasă, de-o materie ţesută de ei, cum poartă toţi „gospodinii". L'am întrebat:

— Stii romineşte?

— *Nu ştii*! şi ridea ca şi copiii de-adineaurea.

— Da ce faci aici?

— *Sintiniela*!

Şi nimic alt romineşte n'am mai putut scoate de data asta de la „sintiniela". Dar după ce ocolii colnicul, îmi veni în minte să-l întreb altceva:

— Ce eşti tu? Romîn?

— Nu eşti—şi începu iar să ridă fără rost.

— Da ce eşti? Rus?

— Nu Rus... Iu Lipovan... creştin!.. Rus radi barbi... iu nu radi...

Şi-şi duse mina, cu o oarecare mîndrie la cele două smoace de barbă roşie-blondă, abia răsărite la dreapta şi stinga bărbiei. Şi ridea fără încetare.

Am plecat şi eu rizind, fireşte cu gîndul la «barbi sintinielei» Mi s'a spus apoi că Lipovenii, spre deosebire de Ruteni, nu rad barba.

M'am dus apoi să cercetez cu deamănuntul monumentul... E aşezat cu faţa spre Rusia, spre malul dimpotrivă. Pe un soclu enorm de piatră străină, alternînd cu piatră dobrogeană, se ridică o coloană uriaşă, cu inscripţii, cunune şi ramuri de lauri, turnate în bronz. La stinga coloanei e un dorobanţ gigantic, iar la dreapta un vultur falnic, cu aripele aproape întinse. Mare artist a fost autorul grupului! Ca compoziţie, chiar monumentul e cel mai frumos de la noi. Cine a observat atitudinea de pază şi aţinere a mîndrului dorobanţ, ca şi privirea-i îngrijată, dar energica şi aţintită spre Rusia, va vedea imediat puterea artistică a celui ce şi-a închipuit şi turnat astfel pe cuceritorul, apărătorul şi sentinela Dobrogei. Nici vulturul nu poate fi preţuit mai jos. E în aceiaşi atitudine de pază şi gata de plecare, la cel dintăi semnal, cu pliscul deschis şi cu privirea îngrijată şi întrebătoare spre dorobanţ... Din apropierea, privirea şi atitudinea amindurora, ţi se pare că-s tovarăşi în aşteptarea atacului şi vulturul întreabă:

— Ce ne facem, frate?

...Mult am admirat monumentul... aproape până s'a inoptat. M'am scoborit pe ginduri, intrebindu-mă ce-am făcut noi de 30 de ani pentru Dobrogea, cum i-am cultivat populaţia, frumuseţile şi bogăţiile, cum e administrată şi apărată — şi dacă trebue sau nu să dăm drepturi politice Dobrogenilor?...

D. Munteanu-Rimnic

Ursitoarele

— Din Mitologia romînă —

Ursitoarele, numite altmintrelea şi *Ursitori* [1], *Ursoi* [2] şi *Ursite* [3] iar în Macedonia: *Mire*, *Albe*, *Hărăsite* şi *Caşmete* [4], după credinţa şi spusa Romînilor din cele mai multe părţi, sînt *trei fete mari* sau mai bine zis trei *zîne surori* [5]) care *ursesc* viaţa şi croesc soartea fiecărui prunc nou-născut.

Pe lingă numirea colectivă de *Ursitoare* [6]), fiecare dintre

---

1). *Ţara nouă* an. III. Bucureşti 1887. p. 444 şi 445;—*Sezătoarea* an. II. Budapesta 1876. p. 26.

2). *Familia* an. XX. Oradea-mare 1884. p. 584.

3). I. Slavici: *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und in der Bukovina*, Wien 1881 p. 167;—*Familia* an. XIX Oradea mare 1883 p. 302; —Dr. Henrick v. Wlislocki: *Aus dem Leben der Siebenbürger Rumänen*, Hamburg 1889. p. 9;—W. Schmidt: *Das Iahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Romänen Siebenbürgens*, Hermannstadt 1866. p. 25: „*Urbitele*" fals tipărit, în loc de *Ursitele*.

4) T. T. Burada: *Obiceiurile la naşterea copiilor poporului Romîn în Macedonia* publ. în *Convorbiri literare* an. XXVI. 1892. p. 44.

5). T. Frincu şi G. Candrea: *Romînii din Munţii apuseni (Moţii)*. Bucureşti 1888 p. 148;—*Şezătoarea* an. II. p. 26;—*Ţara nouă* an. III p. 444—445;—Slavici, Op. cit. p. 167;—Wlislocki, op. cit. p. 9;—D. Bolintineanu: *Călătorii la Romînii din Macedonia*. Bucureşti 1863. p. 89. spune că ar fi *trei femei spirite*, fără a le defini mai de aproape:—T. T. Burada, op. cit. p. 44: „Aceste *trei Mire*, numite şi *Albele*, *Hărăsitele* sau *Coşmetele* se crede că sunt *trei fete mari* sau neveste îmbrăcate în alb"... şi com. de Iosif Olariu, fost învăţător în Banat, com. Doman: „*Ursitoarele* se cred a fi *trei surori nemăritate*".

6). In *Gutinul* an. I. Baia-mare 1889 No. 31. p. 3, cetim „*Ursitoarele*. Mai ales de mult erau şi *urziau* pruncilor nou născuţi spunîndu-le viitorul (bun sau reu). *Ursitoarele* nu fac reu nimănui, ele sunt numai vestitoarele viitorului. Profeţiile lor însă oamenii nu le pot şti (Tohat)".

Autorul acestor şire se vede că a cufundat numele finţilor mitologice, despre care ni-i vorba şi care *ursesc* viaţa şi soartea pruncilor nou născuţi, cu *urzitoarele*, adică femeile, care *urzesc* ghemele de tort pe *urzitoare* sing. *urzitoriu* înainte de-a întinde *urzala* pe stative sau resboiu.

aceste trei fete fecioare curate, nepătate, pe jumătate sfinte și anemuritoare[1], mai are încă și cîte o numire a sa proprie și anume cea mai mare: *Ursitoare* și *Ursită*, cea mijlocie *Soarte*, eară cea mai mică, mai hitioană, mai serioasă și totodată și cea mai rea dintre toate, *Moarte*[2]).

O samă de Romîni însă cred și spun că *Ursitoarele* ar fi numai *două* la număr[3]).

Iară la cei din ținutul Făgarașului, în *Transilvania*, se află chiar și o legendă despre originea lor, și anume:

«După ce a străbătut *Alexandru cel Mare* pînă la raiu, a aflat un rege anume *Ioan*, șezind pe tronul său și ținind picioarele în apă clocotitoare de izvor.

«Intrebat fiind: de ce face el aceasta, zise regele Ioan că apa, astfel întrebuințată, are darul întineririi.

«*Alexandru cel Mare* se rugă atunci se-i dee și lui puțină din această apă, și ceea ce o primi o păstră foarte bine.

«Cu toate acestea însă cele două servitoare ale sale i-o furară, și de-atunci, fiind ele vecinic tinere și cunoscînd viitorul fiecărui om, la nașterea sa, îi *ursesc* soartea» [4])

Imbrăcămintea *Ursitoarelor* e lungă, albă [5]) și întrețesută cu fluturi și cu fire de aur [6]). Cea mai mare însă adeseori umblă îmbrăcată încă și într'o blană de aur[7]) iar în brîu poartă o furcă [8]), la care se află legat un caer de lînă albă sau neagră [9]), amestecată cu mătasă și cu fire de aur [10]), și precum rup firul, așa curmă ele, cînd voesc, și zilele omului [11]). Cea mijlocie ține în mîna dreaptă o păreche de *sorți*, iar cea mai mică, în aceiași mînă, o păreche de *foarfeci*[12]).

Ursitoarele, după credința unora, vin totdeauna în săptămîna, în care s'a născut copilul, în nopțile fără de soț, adică: a treia[1]), a cincea și a șeptea noapte[2]); după a altora însă în cele trei nopți dintâiu după naștere [3]) și cu deosebire în cea dintâiu [4]), în care, dacă se 'ntîmplă că femeea tocmai atunci se trudește să nască, asistă chiar și la nașterea pruncului [5]); și iarăși după a altora abia într'a opta noapte, și atunci îi croesc *ursita* [6]).

Iar oara sosirii lor se crede de comun a fi pe la *miezul nopții*, cînd toți cei de casă dorm [7]).

Mai nainte însă de a se porni, a veni și a croi soartea, se sfătuesc asupra *urselei* copilului. Cea mai bătrînă întreabă pe celelalte: ce soarte să-i croească? Cele două mai tinere răspund: să-i *ursească* bine. Ea însă *urseşte* după cum a fost mai nainte de-aceasta mulțămită sau nu, adică bine sau rău, zicînd: *să aibă traiul meu din (cutare) zi și somnul meu din (cutare) noapte!* Celelalte două, știind prea bine că în acea zi și noapte ea n'a fost mulțămită, o roagă să fie mai bună, mai miloasă [8]).

După ce s-au înțeles în privința *urselei*, se pornesc tustrele la casa, unde se află copilul nou-născut, ca să-i *ursească*.

In timpurile vechi, pe cînd oamenii erau mai buni, mai drepți și mai priincioși, și nu așa de răi, invidioși și păcătoși, ca în ziua de astăzi, se zice că mulți le vedeau cînd vin și le auziau cum ursesc, cu deosebire însă moașele, care privigheau pe copiii nou-născuți precum și pe mamele acestora [9]).

---

1) Cred. Rom. din Bucovina;—și a celor din Transilvania, com. de d. Anton Georgiu.

2). *Familia* an. XIX. p. 312;—*Țara nouă* an. III. p. 445.

3). W. Schmidt, op. cit. p. 25: „La nașterea unui copil vin *două Ursite*, care leagă nou născutului darurile corpului și ale spiritului"; -Dim. Cantemir: *Descrierea Moldovei*. Ed. Academiei romîne p. 155: „*Ursitele*. Acestea le cred a fi *două virgini*".

4). W. Schmidt, op. cit. p. 25.

5). Wlislocki, op. cit. p. 10.

6). Cred. Rom. din Bucovina;—și a celor din Transilvania, com. de d. Anton Georgiu.

7). *Șezătoarea* an. VI. Budapesta 1880. p. 50.

8). După spusa Rom. din Transilvania, com. de d. Romul Sim, învățător în Orlat;—Frîncu și Candrea, op. cit. p. 148.

9). Com. de d. Rom. Sim.

10). A. T. Laurian și I. C. Massim: *Dicționariul limbei romîne*, p. 529: „*Orsitoarele vor ordi* copilăria tea din fire de aur".

11). Frîncu și Candrea op. cit. p. 148;—com. de d. I. Georgescu, învățător în Secadate. Transilvania.

12). După spusa Rom. din Bucovina;—*Familia* an. XIX. p. 312.

1). Frîncu și Candrea, op. cit. p. 148;—G. S. Ionescu: *Mica colecțiune de supersti{ii}le pop. rom.* Buzeu, 1888. p. 15:—Laurian și Massim, op. cit. p. 543;—Slavici, op. cit. p. 167;—*Țara nouă* an. III p. 445: „Dar veni ziua *Ursitorilor*, adică la trei zile după naștere, la miezul nopții veniră să dea hotărîre de ceea ce are să pățească copilul, cînd o să ajungă om";—Em. V. Degan: *Datini și credințe pop. romînești din comitatul Hunedoara*, publ. în *Familia* an. XXXVIII. p. 391: „ziua a treia dela naștere e zi mare pentru fie-care om, căci atunci vin *Ursitorile* să decidă soartea lui".

2). Frîncu și Candrea, op. cit. p. 148.

3). *Țara nouă* an. II. București 1886. p. 250;—Bolintinean, op. cit. p. 89: „ca și țăranii noștri din Principate, *Romînii Macedoni*, au *Ursitorile*. Trei zile dela naștere, cred că trei femei spirite vin în casa unde s'a născut pruncul și țin sfat la căpătîiul leagănului despre a lui *ursită*".

4). *Șezătoarea* an. II. p. 20.

5). Cantemir, op. cit. p. 155: „*Ursitele*. Acestea le cred a fi două virgine, care sunt de față la ori ce naștere de copil, și-i împart, după voia lor, daruri atît sufletești cît și trupești, spunînd de mai nainte toată fericirea și nefericirea ce are se întimpene copilul în tot decursul vieții sale".

6). Wlislocki, op. cit. p. 9: „In aceste șease săptămîni a *opta noapte* după naștere e de mare însemnătate pentru toată familia, pentru că în această noapte vin cele trei *Ursite* în casă și hotărăsc soarta nou născutului";—W. Schmidt, op. cit. p. 25.

7). *Țara nouă* an. III. p. 445;—*Familia* an. XX. p. 585;—I. Pop Reteganul: *Povești ardelenești*, Partea I. Brașov 1888. p. 12.

8). Frîncu și Candrea op. cit. p. 148;—și com. de Ios. Olariu: „Din cauză că *Ursitoarea* cea mai mare a fost din capul locului rea, de-aceea ea și astăzi e cea mai rea dintre surorile sale, dar cîte odată se lasă și ea după sfatul celei mai mici, care e cea mai bună din ele. Și cînd se'ntîmplă aceasta între *Ursitori*, pruncii aceia devin oameni mari și trăesc bine. Va să zică: Cînd *Ursitoarea* cea mai mare lasă după voia surorii sale celei mai mici, pruncii aceia trăesc și devin oameni învățați și avuți".

9). Com. de d. I. Georgescu;—*Țara nouă* an. III p. 444: „Pe cînd lumea bună era și *Ursitorile* le auziu".—In unele părți din Transilva-

In timpul de față însă nu se mai arată, nici nu mai spun nimărui nimică, pentrucă moașele precum și alte persoane din timpurile trecute, care le văzură și le auziră, au destăinuit toate secretele lor, și de-aceea acuma se feresc de urechile lumii și cu atita mai mult de ochii ei [1]).

Afară de aceasta nici nu e bine ca omul să-și știe *ursita*, căci, după cum spune un cintec din *Bucovina*:

De-ar ști omul, ce-ar păți,
De 'nainte s'ar feri.

Sau:

De-ar ști omul, ce-ar păți,
Nici din casă n'ar ieși.

Și de oarece în timpul de față nimeni nu știe, nici nu vede, cind sosesc *Ursitoarele*, pentrucă ele, după cum am mai spus, vin de regulă pe la miezul nopții, cind toți cei de casă dorm și anume cit se poate de încetișor și vorbesc șoptind [2]), de aceea după credința Rominilor din unele părți ale *Munteniei*, e bine, cind un copil se naște, și cind se presupune că se arată *Ursitoarele* la fereastră, să se țină ușile și ferestrele deschise, și să fie cea mai mare liniște în timpul facerii [3])

Asemenea e bine ca opt zile dela nașterea unui copil, părinții lui să fie tot veseli, iar nu triști, căci dacă sint triști, se

nia, după cum ne spune W. Schmidt, op. cit. p. 25, se mai crede încă și acuma că fie-care moașă, care duce o viață fără prihană, vede și aude ospeții aceștia și poate de pre vizita lor da cu de-amănuntul ori și de deslușire.—In alte părți, tot din Transilvania, după cum ne spune Wlislocki, op. cit. p. 10, numai moașa poate să vadă pe cele trei ursite și să le audă vorbele, însă și acestea, numai atunci, cind în privința religioasă și morală se bucură de o deosebită vază.—Moașele din Munții apuseni ai Transilvaniei, după cum zice Frincu și Candrea, op. cit. p. 148, se laudă că le aud cu ocaziunea cind aruncă apa, în care au scaldat copilul întăia dată."

1). Cred. Rom. din Transilvania, com. de d. I. Georgescu:—cf. și Em. V. Degan, op. cit. p. 391: „Spun bătrinii, că în vremile mai de demult li s'a dat voe moașelor să le poată vedea fața și să le asculte cuvintul decizătoriu în *ursită*. Dar după ce multe dintre moașe s'au dovedit necredincioase, trădind secretul dumnezeesc, în pedeapsă li s'a denegat acest favor":—a celor din Banat, com. de Ios. Olariu: „Credința poporului de rind este, că în timpurile vechi s'au auzit *Ursitorile* ce-au *ursit* unui prunc nou născut, dacă părinții cu moașa pruncului n'au dormit pină la cintatul cocoșului de trei ori. Acuma însă lumea s'a spurcat, și *Ursitorile* nu se mai aud pină ce împart cum să trăească și ce să pățească nou născutul. Dar părinții și moașa pruncului și acum grijesc de visurile ce visază în noaptea Ursitorilor, și dacă visază: cimp verde, boi, oi etc. e semn bun pentru pruncul lor, iar dacă visază gropi, porci și alte lucruri neplăcute, atunci le iau de *ursită* rea pentru noul lor născut";—a celor din Ungaria, com. de d. Elia Pop, învățător în Șomcuta mare: „*Ursitorile* sunt niște femei bune trimise dela Dumnezeu, care în timpurile de mai nainte se auzeau vestind soartea pruncilor nou-născuți la fereastră. Astăzi însă nu se mai aud. Iar dacă nașterea s'a întimplat în *ceas bun*, ele au vestit bine, iar dacă s'a întimplat într'un *ceas rău*, ele i-au prorocit de rău".

2). Com. de d. George Tomoiagă, cant. bis. în Suceava.

3). Ionean. op. cit. p. 8.

întristează și *Ursitoarele* și cum vor fi ele în acele opt zile, așa va fi apoi și copilul în viață [1]).

Mai departe, fiind *Ursitoarele* adeseori foarte tonatice și supărăcioase, Romincele caută din cu bună vreme toate chipurile și mijloacele cum le-ar putea mai bine intra în voe, anume ca să *ursească* nou-născutului copil o viață îndelungată, bună, senină, liniștită și fericită.

Așa în *Macedonia*, unde există credința că *Mirele*, *Albele*, *Hărăsitele* sau *Cașmetele*, adică *Ursitele*, în răstimpul acesta stau prin grădină sau pe sub streșina casei, iar noaptea se primblă și prin ogradă, cind iesă cineva noaptea din casă afară ca să se ducă prin ogradă, trebue numaidecît să tușească și să-și facă cruce, zicînd vre-o rugăciune, *Tatăl nostru* sau *Sfinte Dumnezeule*, aceasta pentru ca să audă cele *trei Mire* și să se ferească ca nu cumva să fie călcate în picioare, ceea ce ar fi un mare păcat [2]).

In unele părți din *Transilvania* însă, nemijlocit după ce a început femeea a se trudi de naștere, moașa pune pe masă un cot de pînză nouă, fină și curată, iar pe pînză un blid plin cu făină cernută de *griu*, apoi sare, pine, un caer de lînă și un zeceriu. Toate obiectele acestea trebue să rămîie trei zile și trei nopți pe masă. Cind se împlinesc trei zile dela naștere se vede pe făină urma *Ursitoarelor*. Dacă în răstimpul acestor trei zile, cit umblă *Ursitoarele*, nu află acest dar, se supără și ursesc ca nou-născutul copil să n'aibă nimic în viața sa [3]).

In comitatul Hunedoarei din *Transilvania*, în ajunul zilei a treia după nașterea unui copil, cum a prins a însera, pune moașa pe masă un blid nou, plin cu apă proaspătă; iară șepte linguri de lemn, asemenea nouă, le așază cerc răzimate de *gardina blidului*. Aproape de blid pune *pogacea moșască*, iar în șepte locuri ale mesei presură sare. Tot lingă blid pune și una sau două cepe crestate și sărate. Intrînd *Ursitoarele* tîrziu noaptea în casă și dînd cu ochii de cele puse pe masă, se înșiră în jurul blidului și încep apoi a *ursi* soartea nou-născutului copil. Dar, fiind ele *vergure* de un farmec dumnezeesc, nu se pot vedea de ochiu muritor, iar soarta ce-o decid în sfatul lor, nu poate fi furată de urechea omenească [4]).

In alte părți, tot din *Transilvania*, se pune în onoarea lor pe masa curat așternută un pahar cu apă și un șipușor cu untdelemn, între care se află un talger cu făină, iar în acesta șepte bețișoare implintate, care bețișoare sînt la vîrf învălite cu bumbac [5]).

1). Ionean, op. cit. p. 11:—I. St. Neguescu: *Credința pop.* publ. în *Lumina pentru toți* an. III. București 1888. p. 473: „Nu este bine ca părinții copilului, în cele dintăi opt zile să fie triști, pentru că scîrbesc *Ursitoarele*, și cum vor fi ele atunci, așa va fi și noul născut."

2). T. T. Burada, op. cit. p. 44.

3). Com. de d. Rom. Sim.

4). Em. V. Degan, op. cit. p. 391.

5). W. Schmidt, op. cit. p. 25.

Şi iarăşi în alte părţi se pune asemenea pe masă, care e frumos şi curat aşternută, trei talgere cu grîu fiert, trei pahare cu apă şi trei cu untdelemn, iară într'o scafiţă o sumă anumită de bani, anume ca prin aceasta să le despue bine. Apa, după credinţa poporului, însemnează viaţă, iar untuldelemn avuţie. Şi acuma, pe cînd membrii familiei, stînd într'o anumită depărtare de masă, murmură unele rugăciuni, pe-atunci moaşa, cum se apropie miezul nopţii, prinde a lăuda bunătatea şi puterea *Ursitoarelor* prin un cîntec, care se numeşte *cîntecul Ursitelor* [1]).

In *Banat* în sara a treia după naştere, cînd, după credinţa Romînilor din această ţară, vin *Ursitorile* ca să ursească soartea pruncului nou-născut, pune moaşa la capul copilului o *pogace* făcută din făină de grîu curat, iar de-asupra pe pogace trei cruceri [2]), apoi o oglindă, un pieptene şi o lingură cu untură, anume ca, viind *Ursitorile*, să aibă fiecare cîte-un crucer de cheltueală, apoi ce mînca, în ce se căuta şi cu ce se pieptăna. Tot atunci mai pune ea de-asupra pogacei încă şi o păreche de *brăciri* nouă.

A doua zi de dimineaţă moaşa încinge cu brăcirile pe nepoată, iar pogacea, untura şi crucerii îi duce şi-i dă porcarului satului sau altui păstor sătesc ce trece pe stradă şi mînă vitele la păşune, şi anume: pogacea ca s'o mănînce, cu untura să se ungă pe cap, iar pe cei trei cruceri să-şi cumpere ceva [3]).

In alte părţi tot din *Banat*, moaşa pregăteşte în spre sara a treia după naştere o cină, numită *cina* sau *cinişoara Ursitorilor* în următorul chip:

Ia, cam pe timpul cînd e soarele la chindie, o *sinie* [4]), şi o acopere cu o bucată de pînză curată şi ne mai purtată. Imprejurul *siniei* pune nişte *brăciri noi*, iar la mijlocul ei un *blidăşel* curat, în care toarnă de trei ori cîte trei mîni de făină de grîu cernută bine prin o sită deasă; de-asupra făinei pune o lingură nouă cu sare şi alta, tot nouă, cu unt şi un pahar nou şi curat cu apă de izvor neîncepută, adică din care n'a băut nimeni. Prinde apoi trei lumini de ceară de toartele blidăşelului, iar împrejurul lui pune tot felul de cereale precum: grîu, cucuruz, pasule, etc.

După ce a pregătit toate acestea, măsură statul pruncului nou-născut cu trei fire de mătasă roşie pe care le înfăşură apoi împrejurul paharului cu apă de pe sinie.

Fiind astfel sinia—masa—preparată o pune la capul ne-

1). Slavici, op. cit. p. 167; —Wlislocki, op. cit. p. 9—10.

2). Dacă pune numai un singur crucerïu, atunci *Ursitorile* încep a se sfădi, al cărei din ele să fie crucieriul, şi aşa sfădindu-se ursesc copilului viaţa rea. Insă dacă sînt 3 cruceri, atunci fie-care *Ursitoare* îşi ia crucerïul seu şi îndestulindu-se cu acesta ursesc copilului bine.

3). Com. de d. Ioan Popovici, învăţător.

4). *Sinie* se numeşte o masă rotundă de lemn cam de un metru în diametru de mare şi făcută de strugar.

poatei şi a nou-născutului seu nepoţel, aprinde cele trei lumini de ceară de pe toartele blidăşelului, face de trei ori cruce şi apoi se roagă mai de multe ori către Dumnezeu şi către preacurata fecioară Maria ca să trimită *Ursitorile*, zicînd:

Doamne, Dumnezăule!
Trimite *Ursitorile*,
Să vină toate voioase,
Voioase şi bucuroase,
La sinie să gustească,
Lui N. bine *să 'mpărţească* [1]),
N. puţinel să muncească
Şi mult bine să trăească!

După rostirea cuvintelor acestora lasă sinia să stee peste noapte acolo, unde a pus'o dimpreună cu toate celea ce le-a aşezat pe dînsa, iar părinţii nou-născutului dimpreună cu moaşa grijesc ca să vadă ce vor visa.

A doua zi, după revărsatul zorilor, vine moaşa cu trei fetiţe de vîrstă pînă la şepte ani, cărora le împărţeşte toate lucrurile de pe sinie, ori numai unele mîncări copilăreşti, precum: mere, pere şi nuci; iar celelalte, luîndu-le şi ducîndu-le la sine acasă le mănîncă ea cu casnicii săi [2]).

In unele părţi din *Moldova* şi *Muntenia*, trei zile după naşterea unui copil, se întinde asemenea în camera, unde se află acesta, o masă mare încărcată cu mîncare, spre a îndupleca *Ursitoarele*, care vin atunci noaptea şi care, după credinţa poporului, au nevoe să mănînce, ca să-i *urseze* bine [3]).

In alte părţi, şi mai ales din *Muntenia*, a treia zi după naşterea unui copil, sara, se pune în casa, unde el doarme, pîne, sare, vin şi bani, căci în acea sară vin *Ursitoarele* copilului să-i *urseze* şi să găsească ele de băut, de mîncat, şi bani de cheltueală [4]).

La Romînii din *Munţii apuseni* ai *Transilvaniei*, adică la *Moţi*, lucrul cel dintîiu este, după naşterea unui copil să-i dea o linguriţă cu *unsoare de urs* ca să poată rezista influenţei *Ursitoarelor* [5]).

In *Macedonia* este datină ca a treia zi după naştere să se facă *masă mare*, şi se procedează la un fapt, care se crede că are mare înrîurire asupra viitorului noului născut; se pune adică un băeat sau o fată ca de 12 ani, ai cărei părinţi trăesc,

1). In unele părţi din Banat se întrebuinţează vrb. *a împărţi* în loc de-a *ursi*.

2). Com. de Ios. Olariu

3) Bolintineanu. op. cit. p. 89; — *Ţara nouă* an. II. p. 250.

4). Ionean, op. cit. p. 15; — Laurian şi Massim: *Dict.* II. p. 543: „*Ursitorile* vin în acea zi noaptea, şi de aceea pentru acea noapte, se pune la capul pruncului o masă cu cele mai simple mâncări: pîne, sare, vin etc. din care se mînce *Ursitorile* şi să fie bine dispuse pentru prunc".

5). Frincu şi Candrea, op. cit. p. 147.

ca să frămînte o turtă micuță, făcută din aluat nedospit, care se coace în vatra casei în cenușă. Acea turtă se pune apoi sub perna pruncului și se păstrează 40 de zile. Dacă este băiat, se mai pune o pungă cu bani, o armă, o carte, călămări, hîrtie și o pană, și alte obiecte după profesiunea ce părinții doresc să îmbrățișeze; dacă este fată i se pune ac, degetar, foarfeci și altele.

In noaptea ce urmează se culcă toți mai devreme și se închid ușile, care nu se deschid cu nici un preț ori cui ar veni din afară, căci se crede că *in acea noapte au să vină cele trei Mire să scrie norocul și soartea pruncului.*

De aice apoi și credința, la poporul romîn din *Macedonia*, că omul nu trebue să se scîrbească despre orice nenorocire ce i s'ar întîmpla, căci ori ce ar fi făcut ca să se evite cea ce i s'a întîmplat, ar fi fost cu neputință, căci *așa i-a fost scris să pățească.*

De se întîmplă ca la casa omului să fie cini, atunci în noaptea aceea, se trimit pe la neamuri sau prietini ca nu cumva lătrînd, să se sparie *Cașmetele* și să fugă [1]).

In fine, Romînii din *Bucovina* cred și spun că venind *Ursitoarele* și neaflînd lumină în casă, unde se află copilul nou-născut, atunci se mînie și-i *ursesc* o soartă rea. Din contra, aflînd lumina, îi *ursesc* o soartă bună. Drept aceea fiecare moașă precaută, cum prinde a se îngîna ziua cu noaptea, aprinde o lumină și o pune pe masă ca să ardă toată noaptea [2])

Sosind acuma *Ursitoarele*, spun o samă de Romîni, că intră foarte încet pe fereastră sau pe ușa casei în care se află copilul nou-născut, se duc până la leagănul aceluia, se pun la căpătâiul lui și acolo apoi stind îi țes viitorul [3]).

De la această credință se vede că vine apoi și datina Romînilor din unele părți ale *Munteniei* de a ținea, cînd se naște un copil, ușele și ferestrele casei deschise, ca să aibă pe unde intra *Ursitoarele* [4])

Cei mai mulți inși însă cred și spun că ele, după ce au sosit, se postează la fereastra casei, unde se află copilul [5]), și stind acolo încep mai întâiu și întâiu a-i toarce firul vieții, și anume: cea mai mare, adică *Ursitoarea* ținînd o furcă în mînă pune firul și învîrte fusul, cea mijlocie, adică *Soartea*, îl toarce din caerul prins la furcă, ce-o ține *Ursitoarea* în brîu, și-l învelește pe fus, iară cea mai mică, adică *Moartea*, ținînd în mînă foar-

1). Burada, op. cit. p. 43—44.
2). Com. de d. G. Tomoiagă.
3). Frîncu și Candrea, op. cit. p. 147; — Bolintineanu, op. cit. p. 89.
4). Ionean, op. cit. p. 8: „Cînd un copil se naște, apar *Ursitoarele* la fereastră, de aceea se țin ușele și ferestrele deschise și cea mai mare liniște în timpul facerei".
5). *Șezătoarea* an. II p. 26; — I. St. Negoescu: *Credințe* publ. în *Lumina pentru toți* an. III. București 1888, p. 473: „Se zice că la nașterea copilului apar la fereastă *Ursitorile*, care decid soartea noului născut";
Familia an. XIX p. 302: „Romînul crede că la nașterea ori cărui om nescari ființe nevăzute stau la fereastră și dau noului născut soartea sa în viață. Romînul numește pre aceste ființe: *Ursite*, *Ursitori* și *Ursitoare*. De aceea zice el: *așa mi-a cîntat Ursitoarea la fereastă, cînd m'a născut mama.*"

fecele, printre tăinușurile căruia trebue să treacă firul, cînd voește, atunci strînge foarfecele la olaltă și taie firul [1]).

După ce i-au tors firul vieții, dacă copilul s'a născut într'un *ceas bun*, prind a cînta cu un viers foarte frumos, voios și plăcut și a-i sorți de bine, iar dacă s'a născut într'un *ceas rău*, nu numai că prind a dăuli și a cînta cu un viers foarte duios și trist, ci totodată a-i sorți de rău [2]); apoi încep pe rînd: una a-i da minte și noroc, alta frumusețe sau uriciune, a treia bogăție sau sărăcie, glorie sau robie, mai pe scurt a sorți soartea noului născut, spunînd din fir în păr toate celea ce au să i se întîmple, și cînd va muri, de ce fel de moarte are să moară.

De aici apoi, dela această credință, se vede că vine și datina moașelor din unele părți ale *Transilvaniei* de a nu privi la fereastră, cînd se naște vreun copil, temîndu-se ca nu cumva să vie *Ursitoarele* și prin aceasta, fiindcă nu este iertat să le vadă, să le supere [3]).

Ce se atinge în special de *ursita* lor, trebue să notăm aici că ea, fie 'n bine fie 'n rău, fie ori și cum va fi aceea, după ce au rostit'o odată și au scris'o într'o carte, numită *Cartea Sorții* [4]), nu numai că trebue să se împlinească, ci ea rămîne vecinică, neschimbată, nimene în lume, afară de unicul Dumnezău, care e mai mare și mai puternic decît dînsele, de s-ar pune între și punte și de-ar întrebuința ori și ce ar voi, nu e în stare să prefacă ceea ce-au *ursit* ele odată; ori să-l scape din pericolul sau dela moartea, care i-au predestinat-o [5]).

Un singur mijloc prin care s'ar putea schimba *ursita* unui om, e numai acela: dacă auzindu-le ce au ursit, s'ar ruga nemijlocit după aceasta și anume până ce n'au apucat a i-o scri în *Cartea Sorții* să-i croească altă *ursită* mai bună. Dacă însă au apucat acum a o scrie, atunci e înzădar [6]).

Așa, bunăoară, dacă unui copil i-au ursit că se va îneca într'un pîrău sau într'un iaz, ori va fi sfîșiat de vre-o fiară sălbatică, de l'ar păzi părinții sei ori și cît ar voi, și de s'ar feri

1). *Familia* an. XIX. p. 312.
2). *Familia* an. XIX. p. 302 și 313; — Idem an. XX. p. 586; — Credința într'un *ceas bun* și un *ceas rău* e foarte răspîndită la poporul romîn. De aice vine apoi și datina Romînului de-a zice, cînd îi merge bine: „*în bun ceas m'am născut*" sau: „*m'am născut într'un ceas cu noroc*", iar cînd îi merge reu: „*în rău ceas m'am născut*". Tot dela această credință socot că vine și datina unor Romînce din Transilvania, și mai cu samă a unor moașe, de-a eși, — după cum ne scrie d. B. Iosof, — pe mică pe ceas în timpul nașterii afară anume ca să asculte pre *Ursitoare* și să audă ce vor spune acestea: ce fel de ceas e acela, în care s'ar fi putut naște? și ce fel acela, în care s'a născut: bun sau rău?
3). Familia an. XIX. p. 302.
4). I. Pop Reteganul: *Povești ardelenești*. Partea IV. p. 50: „Ce-i era scris în *cartea sorții*, tot trebuia să i se 'ntimple;" — Cred. Rom. din Bucovina.
5). Com. de d. Rom. Sim: — *Șezătoarea* an. II. p. 27.
6). Cred. Rom. din Bucovina, și a celor din Transilvania, com. de d. Anton Georgiu.

el singur cît ar vrea, totuși în ziua și minutul acela, cînd i-au ursit că i se va intimpla nenorocirea, trebue numaidecit să i se intimple [1]).

Mai departe, dacă unuia i-au ursit că se va însura abia după ce va crește și se va face fată mare copila, la nașterea căreia din întîmplare a fost de față, sau că va moșteni pe vre-un străin, cu care nu este de fel inemurit, mai pe scurt *ori și ce i-ar ursi și sorți* trebue numaidecit să se implinească [2]).

Dacă ursesc unui copil o viață lungă, fericită, liniștită, plină de toate bunătățile dela naștere și până la adinci bătrînețe, atunci, spune poporul, că toate celea ce i le-au ursit le introduc în *Cartea Sorții* cu *litere de aur*, în cazul contrar însa intrebuințează cu totul altfel de litere spre acest scop.

Un copil, la căpătâiul căruia *Ursitoarele* nu s'au înțeles, va avea o viață sbuciumată în bine și rău [3]).

Ca dovadă despre această credință avem o mulțime de poezii poporane răspîndite în toate părțile locuite de Romîni.

Iată, spre exemplu, cum se plinge un tînăr din *Moldova* asupra *Ursitoarelor*, care, precum se vede, nu s'au putut învoi pe deplin și cu toată acurăteața asupra sorții sale:

Drum la deal și drum la vale!
Imi fac veacul tot pe cale
N'am în lume serbătoare
Nici n'am partea mea la soare
Bat'o crucea *Ursitoare*,
Care m'a ursit pe mine:
Să n'am nici o zi cu bine!
Ostenit mereu de ducă,
Noaptea 'n codri mă apucă,
Copacilor sunt nălucă,
Ochi-mi nu se mai usucă!
Unde merg, în ori ce parte,
Dragostile-mi sunt deșarte[4]).

O variantă din *Muntenia* a acestei doine sună precum urmează:

Drum la deal și drum la vale,
Imi fac veacul tot pe cale,
N'am în lume serbătoare,
Bat'o crucea *Ursitoare*,
Care m'a ursit pe mine
Să n'am nici un ceas cu bine,

1). *Sezătoarea* an. II. p. 27.
2). Cf. despre toate acestea: *Familia* an. XIX, p. 312—313;—Idem an. XX. p. 584—587;—I. Pop. Reteganul: *Povești ardelenești*. Partea I. Brașov 1888 p. 11—20;—*Țara nouă* an. III. p. 444—448 și 505—507;—P. Ispirescu: *Legende sau Basmele Romînilor* București 1882 p. 97.
3). Frîncu și Candrea op. cit. p. 148.
4). V. Alexandri: *Poesii populare ale Romînilor*, București 1866, p. 277.

Ci să mă trudesc pe lume,
Năcazuri să mă zugrume.
Ostenit mereu de ducă
Copacilor sunt nălucă,
Ochi-mi nu se mai usucă.
Unde merg, în ori ce parte,
Dragostele-mi sunt deșarte,
Că mândra mea e departe.
Dorul când mă predidește
Nici un timp nu mă oprește
Viforul nu mă 'ngrozește,
Calea nu mă ostenește [1]).

Un alt tînăr, căruia *Ursitoarea* i-a ursit într'o vreme grea, adică într'un ceas fără noroc, spune așa:

Frundză verdi salbi moali,
Drum pi deal, și drum pi vali,
Ard'o focu *Ursitoari*
La grè vremi m'o găsit
Di n'ari doru sfirșit
Și dragostea urit.
Bati-on vînt
Și reu m'aprind,
Ies la cimp
Și mă sting
Și mai tari mă aprind;
Mai am on norocel,
Bati vintu citinel
Și mă mai țin puținel.
De-ar bati vîntu mai tari
M'ar da gios di pi chicioari [2]).

In fine un al treilea tînăr, căruia *Ursitoarea* i-a ursit să fie singur pe pămînt, adică fără neamuri și amici, cîntă astfel:

Frunză verde de cicoare,
Bat'o crucea *Ursitoare*,
Și-ar topi-o sfîntul soare
Că mi-a ursit cu urît
Să fiu singur pe pămînt,
Din tot ce-am iubit pe lume
Să le știu numai de nume;
De toți cei ce mă iubiau
Și cu drag mă desmierdau
Nici unul să nu trăească,
Pămintul să-i invălească...[3])

1). D. Vulpian: *Poesia populară, pusă pe muzică*. București 1886. p. 17.
2). M. Canian: *Poezii populare*, Doine. Iași. 1888. p. 155.
3). I. Minescu: *Doine* publ. în *Foaea Societății Rominismul*. București 1870. p. 43.

Credinţa în *Ursitoare*, în nemărginita lor putere de-a croi după voinţă soartea fie-cărui om, şi nestrămutabila lor hotărire după cît ne-am putut încredinţa din cele expuse pînă aice şi după cum ne vom încredinţa şi din şirele următoare, nu numai că e foarte răspîndită şi adînc înrădăcinată în sinul poporului romîn, ci ea este totodată şi foarte veche.

Drept aceea Romînii de pretutindene cred că asupra omului influenţează un fatalism de cînd se naşte şi pînă moare şi din causa aceasta apoi ori şi ce fericire sau nefericire o privesc cu nepăsare zicînd: *aşa mi-a fost ursita*; *aşa mi a fost dat*; *aşa mi-a fost data*; *aşa mi-a fost împărţit*; *aşa mi-a fost soartea* sau *aşa mi-i soartea*; *cată să mă las după soarte*; *aşa mi-a fost scris să pătesc*; *aşa mi-i scrisa*; *aşa mi-a fost scris*; *aşa mi-a fost scris în slovele ursitoare!* [1]).

Cînd e lovit de vre-o nenorocire mare, Romînul nu caută, ca mulţi alţii, să-şi repue viaţa, ci oftează numai din adîncul inimei sale şi zice: *ce să facem, aşa ne-a fost soartea!... aşa mi-a fost împărţit să păţim!... aşa mi-a cîntat ursita, cînd m'am născut!*

Şi de oare ce credinţa în puterea *Ursitei* şi a *Sorţii* e prefăcută, cum s'ar zice, în sînge şi carne şi din causa aceasta operează instinctualminte şi mehanic asupra lui, de-aceea Romînul, fie ori şi cine ar fi acela, nu se poate răbda, cînd e lovit de vre-o nenorocire de-a nu se plînge asupra acestor două *Ursitoare*; de ce au fost ele atît de neîndurate cu dînsul, de ce i-au croit o soarte atît de rea, atît de tristă?

Iată, spre exemplu, cum se plînge şi poetul *Andr. Mureşan* asupra *Ursitei* sale:

> Să cred şi eu *Ursitei*, ce lumea amăgeşte,
> Cînd unuia-i dă toate, pe altul l-a lipsit;
> Ca mama cea vicleană, ce pe un fiu iubeşte,
> Pe altul îl departă de sînul ei iubit.

Şi iarăşi:

> Dar unde mă voi plînge, pe cine să pun vina?
> *Aşa mi-a fost ursita*, din veac am fost menit
> Să văd mărul de aur, dar să nu-l prind cu mîna,
> Să fiu eu mărturie la cel ce-i fericit.

Romînul, în genere, cînd e pătruns de ce va reu, se serveşte mai cu samă de cuv. *soarte*, fără a mai spune: că ce fel de soarte e aceea: bună sau rea? d. e. *aşa vrea soarta*, sau *mult să mai joacă soarta cu mine!* Iar cînd se află în cumpene cu starea sa viitoare, încît nu ştie de-i va fi mai bine ori tot rau, zice: *mă las în mîna Sorţii, ce-o vrea ea, aceea o fi!*

1). Frîncu şi Candrea, op. cit. p. 148;—*Familia* an. XIX. p. 300;—şi pretutindene în Bucovina.

La o întîmplare bună, din contra, zice mai mult: *Noroc mare*, de cît: *Soarte bună* d. ex: *Mare noroc m'o mai bătut*;... *mare noroc am avut*;... *mare noroc m'o aflat* sau *m'o găsit*. Cu toate acestea însă el totdeauna presupune şi'n casul acesta *puterea Sorţii*, care i-a trimis *Norocul* sau ferecirea respectivă.

Cuv. *Soarte* aşa dară îl întrebuinţează mai mult spre a însemna printr'însul un jug greu, ce-l poartă omul pe pămînt, pe cînd cuv. *Noroc* mai totdeauna spre a însemna *întîmplări ferecite, casuri bune şi norocoase* [1]).

Am spus mai sus că în timpul de faţă nimărui sau numai rar cui îi este dat să vadă *Ursitoarele* şi să le audă cum şi ce ursesc. Cu toate acestea însă se află şi acuma o mulţime de inşi, şi mai ales o samă de babe, care nu numai că pretind a fi văzut pe *Ursitoare* şi a le fi auzit adeseori hotărirea, ci tot odată a fi în stare de-a spune fie-căruia: care-i este *ursita*, ce *soarte* va avea în viitoriu, şi de ce fel de *moarte* va muri.

Drept aceea poporul de jos, superstiţios şi plin de încredere în spusele şi tîlcurile acestor *preoţi* şi *preutese* ale *Ursitoarelor*, pe cari adeseori le numeşte el, pe lîngă *Zodieri* sau *Păscălitori* şi *Vrăjitori*, *Cărturărese* şi *Vrăjitoare*, încă şi *Ursitori* şi *Ursitoare*, [2]) tocmai ca şi pe zînele din cestiune, dorind a-şi cunoaşte viitorul, nu odată aleargă la dînşii, ca prin darea sau punerea în cărţi, prin căutarea în palmă şi zodie, prin aruncarea bobilor, precum şi prin întrebuinţarea a o mulţime de vrăji şi alte mijloace superstiţioase, să-i spue: ce stă scris despre dînsul în *cartea sorţii*?

Însă dintre toţi aceşti oameni plini de încredere în spusele şi tîlcurile zodierilor, cărturăreselor şi a vrăjitoarelor, nime nu e aşa de curios să-şi cunoască viitoarea lor soarte ca *feciorii cei tomnatici* sau *burlacii*, cari nu s'au putut însura la timp, şi mai cu samă *fetele cele stătute*, care de mult duc dorul măritişului.

Dar curiositatea acestora adeseori se mărgineşte mai mult numai la cunoaşterea *ursitelor* sing. *ursită* şi-a *ursiţilor* sing. *ursit*, adică la persoanele, care sînt *ursite* de către zînele *Ursitoare* ca să le fie soţi [3]): cine şi cum vor fi aceştia? frumoşi sau urîţi? bogaţi sau săraci? tineri sau bătrîni? buni sau rei? blînzi sau rînzoşi? isteţi sau tontalăi? şi la cunoaşterea timpului cînd se vor căsători.

Despre feciorii, cărora de mult le-a trecut acuma timpul de însurat şi cu toate acestea încă tot nu s'au putut însura, se crede că *ursitele* lor sunt căsătorite cu alţii, şi pînă ce nu vor muri aceia, pînă atunci nu se pot însura, sau că atare babe rele *i-au legat*, adică au făcut tîrg cu *Ursitoarele* ca acestea, ori cît timp vor îmbla ei ca să se însoare, să le ascundă *ursita* (partea) din vederea ochilor ca să nu poată da în veci de dînsa. [4])

1). *Familia* an. XIX p. 300.

2). Vezi: *Buciumul romîn, foae literară*. an. III. Iaşi 1878. p. 173;—şi Dat. Rom. din Bucovina.

3). P. Ispirescu: *Legende* p. 33: „Dragii mei copii, v'aţi făcut mari, mergeţi de vă căutaţi *ursitele*, ca să intraţi şi voi în rîndul oamenilor".

4). Cred. Rom. din Bucovina;—cf. şi *Familia* an. XIX. p. 312.

Tot aşa se crede şi despre fete. Despre acestea încă se zice că trebue să li se fi căsătorit *ursiţii* cu altele, sau că încă le-a făcut cine-va anume ca să nu se poată mărita la timp.

Deci atît feciorii cît şi fetele, însă mai cu sama acestea din urmă, temîndu-se ca nu cum-va să rămie până la moarte necăsătorite, se duc pe la vrăjitoare şi le roagă ca *să le facă pe ursită*, adică nu numai *să le desfacă legătura* sau *făcătura* cu care sunt încătuşate, ei totodată sa le şi spue: ori de le trăesc *ursiţii* sau poate au murit? iar dacă trăesc să-i aducă ori de unde vor fi aceia şi să-i facă ca să se căsătorească cît mai de grabă cu dînsele.

Şi *Ursitoarele*, adică vrăjitoarele, la care şi-au luat fetele refugiul, rostind unele *farmece de dragoste* precum şi unele *vrăji de ursită*, îndată le împlinesc dorinţa, nu numai spunîndu-le soartea viitoare, ci şi aducîndu-le *ursiţii* şi constringîndu-i pre aceia ca să le iee de soţii.

De multe ori însă fetele, voind a-şi cunoaşte *ursiţii* şi viitorul, nu se mai adresează vrăjitoarelor, ci întrebuinţează ele singure diferite mijloace spre acest scop.

Aşa în diferite zile de peste an, dar mai ales în sara spre *Sf. Andreiu*, spre *Anul nou* sau *Sf. Vasile* şi spre *Sân-Georgiu* leagă parii de prin garduri, topesc plumb, trezesc porcii de prin coteţe, pun peri de porc în vatra focului, şi multe altele de acestea fac, prin care pretind a-şi cunoaşte *Ursiţii*, timpul cînd se vor căsători, precum şi soartea ce le aşteaptă.

S. Fl. Marian.

Articolul acesta, desigur unul din cele din urmă studii ale sale, ne-a fost trimis de regretatul folklorist bucovinean, cu puţin timp înainte de a fi lovit de greaua boală, care i-a curmat firul vieţii. Publicîndu-l acum, ne îndeplinim o pioasă datorie către acel a cărui viaţă a fost închinată muncii conştiincioase şi cinstite, asociindu-ne la frumoasa manifestare a „Junimei literare" din Bucovina întru comemorarea fostului nostru colaborator.

Viaţa Romînească în Bucovina

— Naţionalităţile din Bucovina după statistica din 1900 —

După statistica făcută la 1900 se urcă numărul locuitorilor din Bucovina la *723.504 locuitori*—în 1880 erau 568.453, iară în 1890: 642.495—care se repartizează asupra diferitelor naţiuni din ţară precum urmează: *Romînii*: **229.018**, *Rutenii*: 297,798, *Germanii* (socotiţi şi Ovreii): 159.486, *Polonii*: 26.857, *Maghiarii*: 9.516, *Slovacii*: 596, *Slovenii*: 108, *Italienii*: 119, *Serbi*: 6.

Romînii au ajuns, în ţara moştenită de la strămoşii lor, ca factor numeric, cu care se calculează în ziua de azi, în locul al doilea.

(Vezi: *Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina, XI Heft. Die Ergebnisse der Volks- u. Viehzählung vom 31 Dezember 1900. Veröffentlicht von Anton Zachar.* Czernowitz 1907).

Spre a se pute videa mişcarea populaţiunii în decursul ultimelor trei decenii, în care timp s'a schimbat şi raportul numeric dintre naţionalităţi în mod aşa de nefavorabil pentru Romîni, dăm pe pagina următoare o tabelă comparativă a statisticei făcute în anii respectivi.

Dacă scoatem din calcul fracţiunile naţionale mai mici, care fluctuează necontenit şi ne oprim la cele trei naţiuni mai mari din ţară, care constitue grosul populaţiunii: Romînii, Rutenii şi Germanii (sub înţălesul Ovreii), constatăm cu durere că *cel mai mic procent de creştere îl au în toate perioadele Romînii.* Cifrele pe care ni le dă statistica oficioasă nu sînt cifrele cele adevărate. S'a observat poate că în aceste statistici nu se vorbeşte de loc de naţionalităţi; ci de *limba de conversaţie*. Acest procedeu află explicare în raporturile naţionale complicate de la noi şi poate şi în tendinţa ce se urmăria la făcutul statisticei. *La noi în ţară există adecă locuitori cari aparţin unui popor fără să poată vorbi limba respectivului popor.* Cei mai mare procent de astfel de oameni îl au Romînii. Mii de răzeşi romîni, purtători de frumoase nume romîneşti, în familiile cărora se păstrează amintiri din trecutul nostru glorios, şi-au pierdut, trăind în contact zilnic cu elementul rutean cotropitor, *limba*, fără de a'şi pierde *conştiinţa originei lor*. Toţi aceşti răzeşi şi mazili au fost trecuţi în statistică, luîndu-se în considerare limba ce o-

Populaţia din ţară după limba de conversaţie în anii 1880, 1890 şi 1900

No.	LIMBA DE CONVERSAȚIE	Numărul celor ce vorbesc aceaș limbă			Creşterea (+), respectiv descreşterea (−)					
					1890 față de 1880		1900 față de 1890		1900 față de 1880	
		1880	1890	1900	absolut	în procente	absolut	în procente	absolut	în procente
1	Romîneşte	190.005	208.301	229.018	+ 18.296	+ 9.62	+ 20.717	+ 9.95	+ 39.013	+ 20.53
2	Ruseşte	239.690	268.367	297.798	+ 28.677	+ 11.96	+ 29.431	+ 10.97	+ 58.108	+ 24.24
3	Nemţeşte	108.820	133.504	159.486	+ 24.681	+ 22.68	+ 25.985	+ 19.46	+ 50.666	+ 46.74
4	Policeşte	18.251	22.604	26.857	+ 5.353	+ 29.33	+ 3.253	+ 13.80	+ 8.606	+ 47.15
5	Maghiari	9.887	8.139	9.516	− 1.748	− 17.69	+ 1.377	+ 16.92	− 371	− 3.75
6	Slovaci	1.738	536	596	− 1.202	− 69.16	+ 60	+ 11.19	− 1.142	− 65.71
7	Sloveni	38	28	108	− 10	− 26.32	+ 80	+ 285.71	+ 70	+ 184.21
8	Italieni	24	18	119	− 6	− 25.00	+ 101	+ 561.11	+ 95	+ 395.83
9	Serbi-Croaţi	—	1	6	+ 1	—	+ 5	+ 500.00	+ 6	—
		568.453	642.495	723.501	+ 74.042	+ 13.03	+ 81.009	+ 12.61	+ 155.051	+ 27.28

întrebuinţează zilnic şi nebăgîndu-se în seamă declaraţia lor că sînt Romîni, la cifra atît de umflată a Rutenilor. Multe sate din Bucovina au populaţie amestecată: *Romîni* şi *Ruteni*, şi e explicabil, dacă Romînii din aceste comune vorbesc amîndouă limbile, ba e constatat că în multe sate de felul acesta numai Romînii vorbesc ruseşte, pe cînd Rutenii nu vorbesc romîneşte de loc. Astfel de locuitori romîni au fost trecuţi aproape fără excepţie în numărul populaţiei rutene. Aici se poate vedea tendinţa despre care am amintit mai sus. Aceste sînt exemple generale dar sînt şi multe altele singuratice. Comuna Ipoteşti de lîngă Suceava e locuită în mare parte, aproape exclusiv de Romîni, cari de ani de zile duc o luptă desperată pentru cîştigarea unei şcoli romîneşti, şi de sigur ei vor fi trecuţi în suma Rutenilor; şi comune de acestea sînt mai multe. Ar mai fi de amintit şi stările abnormale, care se pot constata la aşa zisa pătura cultă romînească din ţară; aici domneşte o adevărată încîlcire a limbelor, mai rău decît cea dela turnul Babilonului. Cine cunoaşte referinţile dela noi, va înţălege că un procent însemnat din aceste familii a fost trecut pe sama altor popoare, mai ales pe sama Germanilor şi Polonilor. Să nu uităm apoi că graniţa de nord e deschisă şi nu exagerăm vorbind de un puhoiu, care se revarsă incontinuu tulbure şi furios asupra mănoaselor şesuri ale Bucovinei, şi aşa năpădite de destule lăcuste. O parte mare a învăţătorimii rutene din Bucovina e de origine galiţiană precum în general un procent însemnat al întregii pături culte din ţară, dacă nu chiar majoritatea absolută e de provenienţă galiţiană.

Ni se spune că la liceul din Coţman înfiinţat înainte cu cîţiva ani studiază un contigent bun de elevi galiţieni, cari desigur după absolvirea studiilor nu se vor mai întoarce în patria lor, ci vor rămînea în mănoasa Bucovină. Acesta nu-i un fenomen singurit în felul său, ci se poate constata că Rutenii caută să-şi realizeze, la noi în ţară unele din postulatele lor, pe cari nu le pot realiza în Galiţia din cauza Polonilor. Invaziunea celor culţi nu e aşa de periculoasă şi de intensivă ca cea a *calicilor, argaţilor şi muncitorilor* de toate bresiele. Te apucă o groază cînd vezi cum în dreptul satelor celor mai romîneşti răsare pe încetul cîte o colonie de Boici şi Mazuri cu părul de buchi şi ochii spălăciţi, cu apucături răpăreţe. In apropierea Sucevii o colonie întreagă: *Bulaiu*, pe drumul dintre Şcheia şi Stroieşti una în facere, pe moşia boerului din Costina alta şi aşa mai departe. Să nu uităm că în numărul Rutenilor sînt trecuţi la facerea statisticei şi *Lipovenii*, care locuesc în Bucovina în număr de 7000. Numărul Rutenilor galiţieni era deja la 1870 de *4,261*, iar la 1900 s'au aflat în Bucovina **44.539** Galiţieni, cari în marea lor majoritate vor fi desigur Ruteni. Pe cînd elemente absolut străine de ţara noastră năvălesc şi cuprind locurile noastre, ai noştri trec în România sau se duc drumul pierzării la Canada.

Rele auspicii pentru statistica din 1910!

Am indus numai unele din cauzele, care ne explică schimbarea ra-

portului numeric dintre Romîni şi Ruteni. Cu 10 ani în urmă, dela datele din statistica noastră, adecă la 1870 raportul era cu totul altul.

Romîni	209.116	la %	40.8
Ruteni	189.195	„ „	36.3
Germani	40.065	„ „	8.8
Ovrei	47.754	„ „	9.5
Poloni	2.475	„ „	0.04

După zece ani raportul se schimbă de tot în defavorul Romînilor. La 1880 avem următoarea statistică:

Romîni	190.005
Ruteni	239.900
Germani	108.820
Poloni	18.251

iar de aici înainte merge rapid tot în jos pentru noi şi în sus pentru ceilalţi. De unde la 1870 eram chiar *după statistica oficioasă* cu 35.741 mai mulţi decît Rutenii astăzi sîntem cu *68.780* mai puţin decît ei.

Un fenomen curios la noi în Bucovina este şi acesta. Teritoriul locuit în majoritate de Romîni, adecă partea sudică şi sudvestică nu este un teritor compact naţional, ci împestriţat cu toate neamurile ce locuiesc în Bucovina. Oraşele sînt ocupate cu desăvîrşire de străini, în mare parte de Ovrei, iar la ţară afli Germani, mai toţi cîţi se află în Bucovina locuiesc în partea ocupată de Romîni, Ruteni, împrăştiaţi în toate districtele, Unguri, Lipoveni, Slovaci, Poloni. Teritoriul ocupat de Ruteni, partea nordică şi vestică este mult mai compactă în privinţa naţională. Din *94.524* locuitori ai 'districtului' Coţman *83.419*, deci aproape totalitatea locuitorilor sînt Ruteni, pe cînd cel mai favorabil raport pentru noi este în districtul Gura-Humorului, unde dintre 55.492 locuitori, 38.427 sînt Romîni şi în districtul Rădăuţului, unde din 81.602 locuitori 47,919 locuitori sînt Romîni.

In Bucovina sînt 4 districte în care majoritatea absolută o au Romînii şi anume: districtul Sucevei, Gurei-Humorului, Cîmpulungului, şi Rădăuţului, trei districte în cari Rutenii au majoritatea şi anume districtul Coţmanului, Vijniţei şi al Cernăuţului. Cele patru districte politice cu majoritate romînă ocupă un teritoriu de 5499.65 km.² adecă mai mult de jumătate din întreaga suprafaţă a Bucovinei (Bucovina are un areal de 10.424 km²) şi au o populaţiune de 252.887 între cari *151.808 Romîni*. Cele trei dis-tricte politice cu majoritate ruteană ocupă 3213.46 km.² adecă cam 30% şi au o poporaţiune de 264.359 între care *195.358 Ruteni*, de unde rezultă că în cele trei districte locuite de Ruteni populaţiunea e mult mai deasă,[1])

[1]) In districtele cu majoritate romînă locuiesc în mediu cîte *46* pe un km², în districtele cu majoritate ruteană însă în mediu cîte *82* pe un km²; cel mai des locuit district, afară de capitala, e districtul Siretelui cu 117 pe un km², apoi districtul Cernăuţului cu 114 pe un km², apoi vine districtul Coţmanului cu 113 pe un km² şi abia Suceava cu 110 pe un km², cea mai mică poporaţie o are Cîmpulungul cu 24 locuitori pe un km², după care vine Rădăuţul cu 45 pe un km².

Populaţiunea la ţară, în anul 1900, după limba de conversaţie.

No.	DISTRICTUL	Romîni	Ruteni	Germani	Poloni	Maghiari	Slovaci	Sloveni	Italieni	Sirbi, Croaţi	Suma
I	Cernăuţi-oraş	9,400	13 030	34,441	8,601	37	250	6	1	1	65,767
II	Cernăuţi-district	23,184	58.378	13,395	3,301	2	22	—	—	—	98,282
III	Gura Humorului	38,427	1.472	12,194	2,665	702	30	—	2	—	55,492
IV	Cîmpulung	28,205	7.342	16.843	1,159	8	85	95	114	2	53,853
V	Coţman	129	83,419	9,167	1,757	–	52	—	—	—	94,524
VI	Rădăuţi	47,919	8 864	21,493	1,007	2.226	86	6	1	—	81,602
VII	Siret	16,171	26,155	10,012	1.754	6,396	11	—	—	—	60,499
VIII	Storojineţ	28,030	34,308	15,219	2,403	—	29	—	—	2	79,992
IX	Suceava	37,252	11,269	11,549	1,702	145	21	1	1	1	61,940
X	Vijniţa	301	53,561	15,173	2,508	—	10	—	—	--	71,553
	Bucovina	229,018	297,798	159,486	26,857	9,516	596	108	119	6	723,504

căci pe un teritor mult mai mic ele au o poporațiune mult mai mare, și că raportul lor numeric față de celelalte popoare ce locuesc pe teritorul acesta e mult mai favorabil decît la Romini.

Mai rămin districtele mixte și anume Siretul și Storojinețul. Aceste două districte au la un loc 140.491 locuitori, dintre care majoritatea relativă, adecă 60.463 (26.155 în districtul Siretului și 34.308 în cel al Storojinețului) o au Rutenii, iar 44.201 (16.171 în districtul Siretului, iar 28.030 în cel al Storojinețului) sînt Romini.

Orașul Cernăuți, capitala țării avea la un loc cu suburbiile, după statistica din 1900, 65.767 locuitori dintre care 34.441 erau Germani (Evreii subînțăleși), 13.030 Ruteni, *9.400 Romini* și 8.601 Poloni.

Pentru o suprasprivire mai ușoară, a se observa tabela statistică de pe pagina precedentă.

Pe cînd în districtele rutene ale Coțmanului și ale Vijniței numărul Rominilor e disparent—129 Romini în districtul Coțmanului și 301 în cel al Vijniței, probabil preoți și funcționari aruncați în marea slavismului,—numărul Rutenilor în părțile romînești e mult mai mare. Cel mai mic contigent e în districrul Humorului, unde totuși ajunge cifra de 1.472, pe cînd la Cîmpulung e de 7.342, la Rădăuți 8.864, iar la Suceava de 11.269. Pecînd în partea nordică și vestică a Bucovinei a dispărut ori și ce urmă de Romîn, în Bucovina sudică locuesc în mase compacte 28.947 Ruteni.

Cernăuți, în Iulie 1907.

Gt.

Scrisori din Ardeal

O aniversare și Világos.—Manopere „patriotice" și Croații.— Spre Sicilia și *Supplex libellus*.—Din inimă.

In Austria se clatină stîlpii monarhiei Habsburgilor, căci nu există un popor, o rasă dominantă, pe care să se poată răzima casa domnitoare în alcătuirea și susținerea unității de stat, stat național. Trebue, dar, să se mute centrul monarhiei la Budapesta, inima viitorului imperiu maghiar, care va domina prin cultura maghiară, prin superioritatea sa economică, industrială și comercială, întreg Orientul european: o regină (Ungaria maghiară) din Adriatica, până în Archipelag...

„Fantazie, fantazie !...."

Cam așa vorbeau imperialiștii maghiari, care au ajuns și se chinuesc astăzi în *horror vacui* pentru viitor, stînd la cîrma țării.

Și ca dovadă de întemeiarea aspirațiilor lor, lăsăm să urmeze cîteva indicații de loialitate, sinceritate și cuminție politică, față cu casa domnitoare, pe care... vor s'o „naționalizeze",—ca și pe naționalități.

Cu ocaziunea serbării aniversare a 40 de ani dela încoronarea de rege al Ungariei, M. Sa venind în capitala regatului său, în timpul acesta al guvernului „imperialist" Wekerle-Kossuth-Andrassy, nu a fost întîmpinat cu feerica lumină a palatelor, cu alai și convoi de aristocrați în calpacuri (kalpak) și „atile", după strămoșescul uz unguresc (ca și polonez....); nu a fost primit cu o solemnă oficialitate prin.... de-ai poliției, *id est* ai stăpînirii, ci, de plebea proletară.

Plebea proletară—alături cu tăcerea mormîntală a „consilierilor intimi"—a isbucnit în accente de bucurie și în triumf a dus poporul, adevăratul popor, prin penumbrele stradelor Budapestei, la palat, pe M. S. *Francisc Iosif I*, strigînd și aclamînd:

— *Trăiască Regele !*

Este împăratul și regele, care a rînduit dreptate poporului, votul de obște,—pe care „loialii" săi slujitori nu se rușinează a nu-l aduce la îndeplinire, vestindu-se pe sine-și de sinceri, pe cînd păstrează în inima lor gînduri ascunse....

La serbările oficioase ale aniversării încoronării M. Sale Regelui,

rostitu-s'au discursuri *seci* și *ingimfate* în fața blîndului, bunului și bătrînului Suveran, de vorbitori din șirul clericilor și mirenilor oligarhi. Și....

Și Regele, care venise să stea mai mult timp în iubita sa capitală, pentru a rezolva încurcăturile meșterilor coaliționiști,—se întoarce, prin surprindere, la Viena (Kaiserstadt!).

O, voi, loiallior frați „maghiari!"

Dar să căutăm a ridica oborocul, ca să vedem lumina....

...Era în ajunul serbării aniversare a încoronării Regelui, care de patruzeci de ani poartă coroana Sfîntului Ștefan, avînd porecla de „cel mai constituțional rege".

Eșise bătrînul monarh, pe seară, în balconul splendidului castel din Buda, care reflecta umbre întinse sub bătaia lunii și imagini tremurătoare în Dunărea adîncă....

Din umbră, o ceață se desprinde și îi împăinjenește ochii....

Să fie *umbra* lui Eugen de Savoya, înviat în falnicul bronz, care cere răzbunare pentru nerecunoștința pigmeilor ce parveniră și care au uitat că Austria i-a mîntuit din ghiara Turcului?...

Bătrînul se cutremură... Vede clar: Măreț, falnic, liniștit, demn, privește bronzul din înălțimea sa; privește, dar... in al bătrînului suflet se ridică conștiința întunecimii de patimi a sufletelor perverse, ascunse în negrele palate de peste rîu... Deodată o lumină feerică se revarsă dintr'un castel, de părea un rîu de foc... numai lumină!... văpae!...

Zîmbește bătrînul—de veselie ori ironie?—și esclamă: „Világos!"

. . . .

— Ce e asta?

— In toată bezna „dinastică", saturată de patriotizm"—este numai o casă luminată (pe ungurește: világos!) „în onoarea" regelui, și acea casă, acel palat, e locuința fiului detronatorului *acestui rege*, azi consilier regesc și ministru al monarhului nostru, d. *Kossuth Franczi*.

— „*Világos*" îi mai zice și unui orășel (Șiria pe romînește) din comitatul Aradului, unde revoluționarii unguri au depus armele, la 13 August 1849.

— Oare la ce se va fi gîndit monarhul?

— La tatăl, *Kossuth Lajos*, ori la fiul, Franczi? La Világos ori la „világos"?

— Ori la amîndoi, ori la amîndouă?

— Ori și la trecut, ori și la prezent, ori...

— *Quantum mutati ab illis!*

— Și totuși, ar zice poetul cel mare: „Alte măști, aceeași piesă..."

*

Cine nu știe despre goanele ce se fac la noi, contra reprezentanților naționalităților, goane care au ajuns la extrem, la paroxizm, prin

procedura majorității parlamentare față cu demnul, cumintele și vigurosul luptător romîn dr. *Al. Vajda-Voevod!*

Dar ultimul „glas armonic",—afară de haita în chestie, ai cărei eroi au fost cei doi președinți: Wekerle (al ministerului) și Justh (al parlamentului),—a trebuit să-l dea Kossuth, pentru a caracteriza cu vîrf și îndesat „liberalismul" obstrucționiștilor de altă dată (kossuthiștii, contra guvernului Tisza). Căci deși în schimbul votului obștesc s'a asigurat actualului guvern „mîna liberă" (întemeiată pe faimosul și încă în Ungaria neistovitul principiu: *divide et impera!*) în afacerile interne,—guvernul, fără a fi împlinit într'un an de zile întreg îndatorirea sa fundamentală față cu Coroana, față de care a capitulat în chestia armatei (chestie cu care coaliția a răsturnat prin obstrucție și alegeri guvernul Tisza),—s'a întins, „mîna liberă" și asupra zugrumării autonomiei *Croației*.

Cu noi naționalitățile, crezînd că au isprăvit (legea Appony, restricția drepturilor servitorilor și muncitorilor, prelungirea legii judicaturii curiale în materie electorală—cînd li se cere votul universal!) porunca lui Kossuth răsună:

— *Moarte Croației!*

Dar nu va strica să luăm mai dela obîrșie analiza problemei ce ne stă în față.

In piața preafrumosului, extrem de curatului și binerînduitului oraș Zagreb (Agram), unde marele slav, răposatul episcop Strossmayer, păstorind ani îndelungați, a întărit temeliile credinței, învățăturii, naționalismului și patriotismului poporului său,—se înalță un falnic erou în bronz, *Ielacici*.

Cine n'a auzit de acest erou și spaimă a rebelilor maghiari, înainte luptător în apărarea cinstei militare, a drepturilor habsburgice și a libertății patriei sale restrînse, Croația, în anii 1848—49?...

Călare, cu sabia întinsă, bronzul din piața capitalei Croației arată spre... capitala Ungariei.

Și precum acum o jumătate de veac și mai bine pe cîmpul deschis cu arme omorîtoare,—acum, cu armele cuvîntului, Croații au dus lupta de apărare, în parlamentul țării noastre.

Lupta s'a dat cu bărbăție.

Cei 40 de deputați, delegați ai dietei croate în parlamentul ungar, au intrat în focul luptei, ajungînd la obstrucție chiar, în discuția și în opoziția făcută contra legii drumurilor de fer din Croația, prin care actualul guvern și-a propus să modifice *statu-quo* de pân'aci, dînd un mai mare amestec, deschizînd o ușă mare, influenții maghiare, de maghiarizare, în Croația.

Cei ce au răsturnat guvernul Tisza prin celebra lor obstrucție, acum, ajunși la cîrmă și înspăimîntați de întinderea discuției—în limba croată—la ce remediu *liberal* au recurs?

Energicei şi corect parlamentarei lupte a Croaţilor le-a răspuns, intervenind în mijlocul desbaterilor, îngrijorat, şeful celui mai mare partid, ministrul de resort *Kossuth*, făcînd *propunerea* următoare:

In locul art. 1 al proiectului din cestiune (prezentat de însuşi Kossuth), să se pună un nou text, prin care să se spună că la căile ferate ungare sînt a se aplica funcţionari cetăţeni ungari care ştiu ungureşte, iar în Croaţia cetăţeni ungari (Croaţia e autonomă) care ştiu şi limba croată. Art. 2—58 (va se zică, întreg proiectul, cu chiţibuşuri) se retrag, iar pragmatica funcţionarilor se va pune în vigoare pe calea ordonanţelor (liberalism şi respectarea autonomiei?) ministeriale.

Propunerea aceasta e primită cu aplauze, abandonîndu-se dar întocmirea unei legi, prin aprobarea prealabilă a unor ordinaţiuni ministeriale.

Şi acesta e constituţionalism şi liberalism, într'o ţară cu... veleităţi de *Imperium Hungarorum*?

Profitul nostru, din înţeleapta politică centralistă-maghiară, va fi că după ce noi, naţionalităţile, ne-am grupat împreună în parlament, Croaţii, care de-acum sînt la cuţite cu Ungurii, din prieteni (nu şi miluiţi, ca Saşii) ce li-au fost, devenindu-le duşmani lor, ne vor fi mai apropiaţi nouă şi mai apropiaţi... prietenilor... prietenilor...

Impetuozitatea coaliţiei mai e o dovadă de nevroză politică, de o slăbire, care numai cu mijloace extreme se poate trata, mijloace care şi omoară.

Şi în consecinţă, vom folosi aci vorba cumintelui bătrîn politician romîn de vie memorie L. Catargiu:

— Toamna se numără bobocii!

Ori cîte ar fi neajunsurile noastre, ale Romînilor, şi peste tot ale naţionalităţilor din patria noastră, care sîntem trataţi şi cu legi restrictive şi cu procurori speciali şi cu jandarmi, dar—şi tocmai şi mai ales pentru aceste motive—nici poporaţiunea maghiară nu este scutită de îngenunchiare, ruinare, expatriare, de... grija oligarhiei dominante politiceşte.

In America se creează, după o mare ţară slovăcească, din contribuirile de poporaţie ale ţării noastre în primul loc, şi o ţară ungurească a muncii. Dar, vai! durere, şi de-ai noştri, Romîni, merg destui, mai ales fiindcă în Romînia sînt rău plătiţi şi mai rău ţinuţi şi trataţi...

In această ordine de idei, ne-a venit în minte că un Episcop romîn, preocupat de mîngîierea prealabilă a sufletelor *catolice* ale emigranţilor, i-a însoţit pe drumul mării pănă în Sicilia... pe cînd alţi Episcopi *romîni* se sbuciumau cu gîndul la nevoile neamului nostru.

Aci este un trist adevăr, care dă explicarea următoarelor învinuiri, făcute cu bună credinţă, şi care amarnic ne dor, pentru neputinţele noastre în faţa situaţiei:

„Fii ai lui Dumnezeu sînt Polonii din Posen, pe care nu-i pot răpune silinţele cele mai mari ale celei mai puternice împărăţii. Aceia nu

merg cu *supplex libellus*, ci primesc lupta, pentru care sînt pregătiţi cu toţii. Şi „Filistenii"? Cine sînt Filistenii? Ne-ar putea răspunde cutare senini şi graşi egoişti ai Romînilor din Ungaria?" [1]).

Este adevărat că noi sîntem încă la *supplex libellus Valachorum* (Adresa mitropoliei *gr. or. rom.* către monarh, în contra legii Apponyi), —dar nici măcar acolo nu sînt *toţi* prelaţii *romîni*!

Nici deputaţii nu sînt toţi în parlament, cînd îi strîmtoresc drojdiile parlamentare pe *Vajda*;

Nici de „*Filisteni*" nu ducem dor;

Nici... n'am putea răbda atîta, de n'am avea credinţă, aşteptînd pe:

... fătul ăst' al patimii amare
Şi-al dorului, ce moare 'n aşteptare.
E solul sfînt... înfricoşatul crainic,
Izbăvitor durerilor străbune. [2])

*

Luptele dintre partidele zise istorice din Romînia au, pentru noi, puţină importanţă ca lupte de principii. Gospodăria singuratecelor guverne iarăşi o judecăm nu după presa opoziţiei, ci după rezultatul muncii, ce rămîne, după plecarea unui guvern. Şi ne mai orientăm, după vorbele somităţilor politice, care fac ceea-ce spun.

In consecinţă, bunul simţ romînesc ni s'a revoltat, cînd am auzit că *un european* din regat, care e la înălţimea unei lungi cariere politice, glumeşte, vorbind despre fraţii săi de sînge:

— Cine vrea să mănînce *omelette*, trebue să spargă întâi ouăle.

Aceste nu sînt vorbe de om care te ia sau pe care să-l iai în serios,—cel puţin aşa judecăm noi „Ungurenii".

Intreagă suflarea romînească din Ardeal se simte sufleteşte mai apropiată de tinerimea liberală şi democraţii ieşiţi din urnă la ultimele alegeri parlamentare, şi aşteaptă mult dela actualul parlament pentru scumpa Romînie, deci şi pentru Romînism, dar totuşi — după modesta părere a subscrisului—remarcă o lipsă...

Să ne lămurim!

Fără a socoti de inomisă o amănunţită analiză a stărilor din Romînia, fără să ne avîntăm la pretenţioase comparaţii şi inducţiuni, noi credem că toate îmbunătăţirile promise şi puse în lucrare de actualul guvern serios, tare şi cinstit, nu vor putea răsbi biruitoare, prin nămolul şi peste zăgazurile *moravurilor învechite*...

In acelaşi timp, vedem că Bulgaria barbară în moravuri e în plin progres faţă cu Romînia, şi că jur împrejur se lărgeşte dreptul de parti-

[1]) Neamul Romînesc I. 507. (N. Iorga).
[2]) Clăcaşii, de *O. Goga*.

cipare a mulțimii la îndrumarea sorții sale, dovedindu-se de bun lucru această lărgire.

Se simte doar, și în Rominia, ca și la noi, acelaș puls care a dat noua viață, vie, tînără, reală, putredei Austrii, îndrumînd în spre bine—pentru rominism—până și pe naiva și neorientata Bucovină.

Sufletul ni-e mîngăiat de gîndul altor vremi, spre ale căror orizonturi senine fantazia își deschide drum, și ajungem să vedem că țăranul romîn nu mai vrea sînge și are pămînt și conștiință; și s'a renăscut un neam mare și viguros, din cuibul său,—ca paserea Phoenix...

Mehadia. Iulie 1907.

S. Secula.

Afacerea Vaida și comisia de imunitate.—Alianța cu socialiștii.—Obstrucția Croaților

In urma propunerii de la 10 Iunie a deputatului romîn dr. Iuliu Maniu, afacerea Vaida a ajuns înaintea comisiei de imunitate a Dietei ungare. Lucru ciudat însă: deși inimosul romîn a fost scos cu forța din sala de ședință și de pe culuarele parlamentului, deși Maniu a numit pe vre-o zece dintre cei mai agresivi deputați unguri,—în fața comisiei nu s'au găsit de cît doi care să recunoască participarea lor la comiterea scandalului. Și aceștia doi (Șvabul renegat Hentaller și Evreul botezat Somágyi Aladar) au mărturisit doar atîta, că au *vroit* numai să lovească pe Vaida, dar nu s'au atins de el, neîncăpînd de *ceilalți*, pe care însă comisia de imunitate nu-i va afla nici până la toamnă, deoarece toți cei interogați—tăgăduesc!

Iată vitejii și cavalerii Maghiari.

Sesiunea actuală a Camerei ungare se și închide, fără ca onorabila comisie de imunitate să vină cu vre-o propunere în afacerea aceasta. Și chiar la toamnă, după redeschidere, e sigur că nu i se va da d-lui Vaida nici o satisfacție pentru insultele ce a suferit.

O probă mai mult, că n'a fost bine inspirat clubul naționalităților cînd a sfătuit pe amicul Vaida să nu meargă la ședințele parlamentului nainte de a deferi afacerea d-sale comisiei de imunitate. Ci să fi mers Vaida la ședințe îndată dupăce, respingînd propunerea de urgență a lui Maniu, Kossuthiștii și-au dat arama pe față și au arătat că îndeplinesc numai o formalitate de regulament, iar nu impun comisiei de imunitate să lucreze serios și să grăbească a propune satisfacție pentru cel ofensat.

*

In timpul din urmă presa noastră și cea maghiară au discutat mult alianța cu socialiștii internaționali (căci sînt și socialiști maghiari naționaliști!). Chestia a fost adusă în publicitate de „Budapesti Hirlap", organul lui Appony, care denunța pe socialiștii din Budapesta că s'au aliat cu „dușmanii țării, cu naționalitățile". „Tribuna", înregistrînd comunicatul organului guvernamental, a spus că în vederea realizării unor

puncte comune din programul celor două partide (cum e de pildă sufragiul universal) s'ar putea, într'adevăr, încheia o alianță. Șefii celor două partide și tratează asupra afacerii și ajungînd la o înțelegere, n'ar avea nici un motiv să tăinuească legătura ce s'ar încheia. „Népszava" a venit apoi și a constatat, că alianță nu se poate încheia cu partidele celor trei naționalități, care tolerează și ele în sinul lor elemente cu tendințe de a exploata masa poporului.... O acuzațiune absolut gratuită.

Adevărul este că șefii socialiști dela Budapesta ar pretinde ca partidele naționalităților să abandoneze orice aspirațiune națională și lupta s-o poarte numai pe chestii economice. Limbă, cultură națională, religie și obiceiuri strămoșești, să fie escluse din programe.

Cu acest preț nu se va găsi însă nici un Romîn, Slovac ori Sîrb care să pledeze pentru o alianță cu socialiștii. Noi ca *neam* vrem să trăim pe pămîntul acesta și în momentul în care am admite teoria socialiștilor internaționali, nici n'ar mai fi nevoe de alianța lor: partidele ungurești ezită a da votul universal mai ales de teamă că astfel se vor întări naționalitățile; în momentul în care am renunța la aspirațiunile noastre naționale ori cel puțin să primim condiția ca sufragiul universal să fie legat de știința limbii ungurești, n'ar mai sta în îndoială, ci ar veni cu proiectul de lege privitor la sufragiul universal. In schimbul chiar a celor mai largi drepturi cetățenești, noi nu vom renunța însă niciodată la drepturile naționale și sufragiul universal îl pretindem pe temeiul admis deja în Austria: *ca un mijloc de a ne întări neamul!* Vom lupta pentru el și fără alianța socialiștilor.

*

D'asupra tuturor celorlalte chestii, azi în Ungaria predomină *conflictul dintre Croați și Unguri*. Pe vremea de strîmtoare (cînd lupta contra Vienei), se știe: actuala coaliție maghiară a încheiat alianță cu opoziția croată. Ajungînd însă la putere, prima grijă a lui Kossuth a fost să aducă un proect de lege, în virtutea căruia în regatul croat, cu largă autonomie națională, la căile ferate limba oficioasă să fie cea maghiară. Cei 40 deputați croați din Dieta ungară (*delegați ai* Dietei croate dela Agram) au purtat însă o luptă strașnică împotriva proectului întocmit de Kossuth. Două luni de zile, aproape, în Dieta din Budapesta nu s'a vorbit de cît croațește, lucru ce nu s'a mai îndeplinit de la 1867 încoace. Formală obstrucție! Li s'a retras cuvîntul într'o zi la 15 Croați, dar ei nu s'au lăsat. Cînd au văzut că nu poate birui cu ei, guvernul maghiar a venit cu un proiect în virtutea căruia a și fost autorizat ca în ce privește limba, pe calea *ordonanțelor* să introducă ceeace vroia prin lege. Croații s'au retras atunci atît din Camera deputaților cît și din a magnaților. La Agram au fost primiți cu o nemai văzută însuflețire iar în Croația întreagă demonstrațiunile contra Ungurilor se țin lanț. Nu e cruțat nici noul ban, Radoczay, numit în locul lui Pejacsevich, care nu a putut dezarma obstrucția croată, ci Croații îl boicotează și pe cale socială, escludindu-l până și dela casina (club) lor națională. Au convocat apoi

Dieta (douăzeci deputați pot întotdeauna să ceară aceasta presidentului) dar guvernul maghiar printr'un decret regal a și prorogat-o, ca astfel Croații să nu poată protesta.

Deputații lor au lansat însă zilele acestea un manifest, în care între altele, spun:

„Delegații croați au protestat în mod sărbătoresc împotriva acestei schimbări unilaterale a unui pact *de drept constituțional*, și au declarat că *nu vor recunoaște o lege care consfințește o limbă străină pe teritorul Croației*.

„Acum Banul a ajurnat camera. Noi vom păstra mandatele noastre de deputați și socotim ca o înaltă datorie a noastră de a urma înainte lupta neînduplecată în Camera comună croato-ungară.

„Ungaria niciodată nu a respectat pactul fundamental făcut cu Croația, ci supt motivul *unității fictive a statului* a violat necontenit drepturile Croației. Dar cu violarea cea mai nouă a pactului fundamental, Ungurii au zguduit din temelie raportul actual constituțional dintre Ungaria și Croația.

„Intrînd în Camera ungurească, noi am declarat că nu vom pune în discuție marile noastre plîngeri, până nu se vor realiza reformele democrate în Croația. Dar guvernul unguresc nu a respectat această învoială, *el și-a călcat* cuvîntul, stîrnind nouă conflicte. Este urmarea naturală, ca noi să ne simțim scutiți de orice altă îndatorire. Vom lupta și de aici încolo împotriva introducerii pe furiș, prin contrabandă, a limbii ungurești și împotriva domniei Ungurilor în Croația. Vom reclama acuma nu numai dreptul limbii croate la căile ferate, dar vom reclama și celelalte deziderate.

„Scopul nostru va fi mai întâiu *de-a face cu neputință activitatea ilegală a guvernului comun* și de-a împiedica ilegalitățile Banului. Dacă poporul croat va sprijini bărbătește și cu solidaritate acțiunea noastră, atunci se va naște o nouă situație politică a cărei urmare necesară va fi **revizuirea raportului dintre Croația și Ungaria**".

Cu un cuvînt, prietenia dintre Croați și Unguri este desfăcută și ceea ce Eugen Brote căuta să înjghebeze încă la 1892: *Croații să lupte alături de Romîni*, se realizează grație șovinizmului maghiar. In viitor, este de așteptat, cei 40 Croați din Camera ungară nu vor mai tăcea cînd guvernul va veni cu legi care jignesc interesele naționalităților (cum s'a întîmplat cu proiectul Appony), ci vor sări să lupte alături de noi, știind acum din *proprie experiență* că după ce guvernul termină bine o campanie împotriva naționalităților din Ungaria, merge nainte și caută să-i slăbească pe Croați, a căror autonomie națională place tot așa de puțin șovinizmului maghiar, cît a plăcut autonomia transilvană, pe care au desființat-o la 1848, iar pe regele încoronat la 1867 l'au cumpenit să consfințească acel act contra căruia Romînii au protestat cu tărie... Așa pot păți și Croații, dacă nu se vor deștepta la vreme.

Leandru

Cronici Bucureștene

Iulie

Am scris *Iulie* d'asupra rîndurilor ăstora, alții ar fi scris *Iuliu*; dintre aceste două numiri, eu prefer... pe a treia: *luna lui Cuptor*, cum o porecleau părinții noștri mai pe romînește, mai pitoresc și mai nemerit. Curat cuptor! Acei despre care merge vorba că „se hrănesc cu sudoarea poporului", știu că or să se îngrașe în vara asta, fiindcă niciodată alimentul acesta—urît aliment!—n'a fost mai în abondență.

Pe o asemenea căldură nu-i de mirare că chiar secretele de Stat transpiră, și așa aflarăm că ne-am împăcat cu Grecii, ceea ce era firesc dealtminteri, dat fiind că la o temperatură atît de ridicată toate corpurile intră în *fuziune*. Să ne bucurăm că relațiunile noastre comerciale cu Grecia s'au restabilit, că Romînia va continua să exporteze în Grecia moșteniri de milioane, iar nouă Grecia ne va da în schimb țiri, mastică de Hio, administratori de moșii și... înjurături; Domni fanarioți se știe că nu mai importăm, Romînii refuzînd să mai consume astfel de marfă. Să ne bucurăm și să salutăm evenimentul cu căldură, firește cu o căldură de 30 grade la umbră. Nu doară că întreruperea pacinicelor raporturi dintre Romînia și Grecia putea să aibă urmări prea primejdioase. Oricît de belicoși am fi fost și noi—popor de uscat muntos—și Grecii—popor de mare,—nu ne dădea voe să ne batem... Geografia; precum istoria naturală nu îngăduie ciocniri războinice între șoimul care înnoată în valurile profunde ale norilor și între guvidia ce sboară 'n fundul prăpăstioaselor ape. Prin urmare, șoim romîn și guvidie hellenă, dacă nu din dragoste, împrieteniți-vă măcar pentru motivul că un contact vrăjmășesc între voi nu e cu putință.

Și iată cum împăcarea romîno-greacă ne-a vîrît în diplomație, iar diplomația ne conduce în mod firesc la Ambasadori.

Grădina Ambasadori,—unde joacă o trupă cu multe elemente de valoare, subt conducerea artiștilor Nottara și Niculescu-Buzău,—cu toate ci mult mai vastă decît celelalte grădini, Rașca și Oteteleșanu, la un loc, este totuși mereu tixită de public, mulțumită negreșit și jocului artiștilor, și atracțiunii unor spectacole picante și înveselitoare, dar mai cu seamă ieftinătății prețurilor de intrare. Dealtminteri, și celelalte grădini

pomenite fac excelente afaceri. Faptul acesta vădește tot mai mult nevoea întemeerii unui mare teatru popular în București. Singur, Teatrul Național nu poate îndestula nevoia de artă, din an în an mai puternică, a populației. Teatrul Național cultivă un gen de piese mai totdeauna superior nivelului intelectual al marei mulțimi. Ș'apoi, el este și neaccesibil acesteia prin prețurile prea mari, și uneori chiar scandaloase, la reprezentațiile date de stele ale scenelor din streinătate, ba chiar de nebuloase obscure, care speculează fără sfieală nevindecabila slăbiciune a protipendadei noastre pentru tot ce poartă etichetă exotică și în deosebi franțuzească. Artele în general, cea dramatică în special, nu trebue să fie socotite ca niște juvaericale inutile și costisitoare, menite să împodobească numai un grup restrîns de ghiftuiți. Teatrul se cade să fie întrebuințat ca un mijloc de căpetenie pentru cultura și educația poporului, sau chiar numai pentru desfătarea lui, căci e atît de ințărcat de petreceri bietul popor și atît de copleșit de nesfîrșitele griji ale asprei lupte pentru traiu! Dacă nu putem să dăm plebei *panem*, să-i oferim măcar *circenses*, bine înțeles distracții de o ordine morală ceva mai ridicată decît jocul ruletei dela expoziție. Cînd sufletul e plin de mulțumiri, stomacul gol e totdeauna mai îngăduitor.

Să nu se creadă, însă, că îmbulzeala publicului la teatrele de vară înseamnează că viața bucureșteană în luna trecută a fost un lanț de veselii; porecla de București a Capitalei nu derivă, vai, dela cuvîntul *bucurie*, ci dela numele modestului cioban Bucur, a cărui existență umilă desigur că nu era din cale-afară veselă. Capitala are și ea grijele, nevoile și emoțiile ei. Printre acestea, una care-o frămîntă mai mult la începutul fiecărei veri este buclucul examenelor școlare. S'a mai desființat și s'a mai simplificat pe ici pe colo examenul, dar—asemenea hidrei legendare cu capete nenumărate—tot i-au mai rămas monstrului destule limbi (mai ales *limbi moarte*) cu care să învenineze o lume întreagă. Și nu numai lumea celor mici,—căci necazurile și preocupările copiilor se răsfrîng mai intens asupra părinților decît asupra odraslelor lor. Iacă, de pildă, am doi buni prieteni care, în acest moment, înfățișează un contrast caracteristic: figura înveselitorului artist comic Brezeanu e sumbră ca o dramă de Ibsen, iar chipul tragedianului Nottara e mai jovial ca o comedie de Labiche. Pricina: examenele. Băiatul lui Brezeanu a rămas repetent în clasa a cincea liceală din cauză că n'a căpătat notă bună la muzică, studiu la care nu știu de ce nu se admite corigența; iar fiul maestrului Nottara a absolvit *magna cum laude* cursurile clasei de vioară a Conservatorului. Fără îndoială, nu am pretenția că aceste două evenimente au o importanță istorică prea mare. Am înregistrat, totuși, catastrofa lui Grigoraș al lui Brezeanu și triumful lui Costică al lui Nottara, numai cu scopul de-a arăta cetitorilor un nou caz de confirmare a legilor eredității. In adevăr, nu mă mir că junele Nottara are talent muzical, de cînd am citit în „Viața Romînească", într'un articol despre teatrul în Bucovina, că actualul eminent interpret al lui Macbeth și Don Salluste, cînd a debutat pe scenă, „a excelat ca cîntăreț" în opereta

Choufleury! Maestrul Nottara tenor leger?! Nottara, pe care nu l'am auzit în viața mea măcar șuerînd un crîmpeiu de arie!?. „Ce blăstămăție", vorba favorită a maestrului. Și totuși, așa a fost, că de n'ar fi, nu s'ar povesti în „Viața Romînească". Bine a făcut Nottara că a renunțat la prima sa vocație și a trecut-o pe numele valorosului său unic moștenitor, fiindcă tare mă îndoesc că în operă ar fi putut ajunge la do-diezul la care a ajuns în tragedie. Intrucît privește cazul Brezeanu, teoria eredității se adeverește și mai limpede. Amicul meu Brezeanu, care pentru verva sa comică strălucitoare a fost cu drept cuvînt supranumit de intimi „candelambrul Teatrului Național", suferc de o lipsă de voce așa de fenomenală, încît chiar urechile ghetelor mele sînt mai muzicale decît acele pe care le poartă, la dreapta și la stînga, simpaticului său cap. Odată, Brezeanu, într'o piesă, avea de cîntat un recitativ de vre-o cinci-șease măsuri, cîteva duzini de note așa de ușoare, încît cel mai puțin talentat mierloiu al unui bărbier, le-ar fi memorizat în cîteva ore. Ei bine, Brezeanu a studiat teribila bucată muzicală o lună întreagă, și cu ce griji, și cu ce bătaie de cap și palpitație de inimă, și cum urlau toți cînii din mahala cînd făcea el repetiție,—dar în sfîrșit a reușit s'o învețe. Cu un moment înnainte de reprezentație, o fredona exact între culise; însă cînd a apărut pe scenă, vai! d'odată s'a apucat să cînte un soiu de compoziție muzicală proprie, care aducea după unii cu „Deșteaptă-te Romîne", iar după alții se asemăna cu marșul nupțial din Lohengrin, controversă pe care rămîne s'o rezolve viitorii istoriografi ai teatrului romînesc, de oarece contimporanii aveau altceva mai bun de făcut: se tăvăleau de rîs... Nu fii, deci, supărat, Brezene, că Grigoraș a rămas repetent din cauza muzicii; din potrivă, felicită-te: el e un demn fiu al tatălui său. Imbrățișează-l și—modificînd puțin faimosul clișeu din vechile melodrame—strigă: O da, Dumnezeule mare, îl recunosc! El e fiul meu! *Lipsa de voce a sîngelui* nu mă poate înșela!

... Dar iată că eu însumi aud parcă, dacă nu vocea sîngelui, dar vocea cernelii care'mi strigă ironic:—De asemenea bagatele te ocupi d-ta în „Cronicile Bucureștene", domnule? Ce? Grigoraș și Costică au devenit eroii zilei? Vorbește-ne, stimabile, de d. Sturdza, de d. Carp, de d. Brătianu, de d. Filipescu! Vorbește-ne de cei care fac seninul și ploaia în țara asta, iar nu de niște asemenea personalități protoplasmice!

Vocea cernelii mele, voce neagră, (căci sînt și *voci albe*) n'are dreptate. In momentul de față, la București, d-nii Sturdza, Carp, Brătianu, Filipescu, etc. nu mai însemnează nimic. Căldura caniculară ce ne bîntue i-a evaporat pe toți. Nu se mai pomenește nimic nici chiar despre d. Stere, nici chiar despre el, care a deținut timp de o lună recordul popularității în presa opozițicnistă. „Incendiarul", cum îl botezase această presă, e lăsat acum în pace de toți ca să-i tihnească omului o vilegiatură cu trudă cîștigată, e lăsat în pace fiindcă în vremurile astea opinia publică este preocupată de un „incendiar" ceva mai mare ca d. Stere, și anume de unul domnul Soare.

Domnul Soare e pretutindeni. El pătrunde în colibă ca și în palat, nu cruță de prezența sa nesuferită decît pușcăriile și pivnițele, totuși n'aș îndrăzni să vă recomand aceste domicilii. Domnul Soare înflăcărează mulțimile ca cel mai periculos instigator, cu singura deosebire că, în loc să te răscoale, propaganda lui înfocată te'nmoaie și te lenevește. Domnul Soare, în Iulie, e mai autocrat decît un Țar. El pocnește doar odată din knutul său împletit din fire de plumb topit, și cu toții, mari și mici, nababi și pîrliți, ne supunem ca niște cățeluși dresați poruncii stăpînului atotputernic.—„Nu mai faceți politică! Nu mai faceți literatură! Nu vă mai faceți slujba! Nu mai faceți nimic! Cel mult, faceți... băi!“ Așa ne ordonă domnul Soare. Și n'avem încotro. Zădarnic încercăm să ne luăm cu binișorul pe lîngă Cucoana Umbră ca să-l induplece pe domnul Soare să fie mai milostiv cu noi. Dacă pe d. Soare îl găsești pretutindeni, pe cucoana Umbră n'o întîlnești nicăieri la București în Iulie. Probabil că s'a dus și ea ca toate cucoanele pe la Sinaia, Slănic, Aix-les-bains sau Ostanda. E mai lesne să descoperi quadratura cercului, talentul madam Smari, e mai ușor să descoperi chiar statuea lui Lascar Catargiu care de mai bine de un an stă biata acoperită cu un cearșaf așteptîndu-și inaugurarea, decît să descoperi umbră în București. Și iată, îmi veni o idee, pe care nu ezit s'o calific genială:

O, capitaliști americani, englezi și nemți, decît să vă băgați capitalurile voastre în petrolul romînesc, afacere care nu poate să vă dea decît un meschin profit de 10.000 la suta de lei—dați-mi mie milioanele voastre ca să le vîr într'o întreprindere înmiit mai rentabilă. Vreau să creez, pe timpul verii, mine de umbră în București! Umbra e un articol de consumație de prima necesitate în acest timp. Ahtiați de umbră, Bucureștenii n'au decît palidele șuvițe de umbră, proectate pe trotuare de felinare slăbănoage și de arbori rahitici. Ei bine, domnilor capitaliști streini, să le vindem umbră Bucureștenilor! Să le-o vindem scump de tot, căci în ce altă constau comerțul și industria inteligentă, decît în exploatarea fără milă a necesităților celor mai riguroase ale vieții? Să vindem metrul pătrat de umbră cu o mie de lei bunăoară. Nu vă ispitește gheșeftul ce vă propuiu? Iar sistemul prin care o să vă procur eu o mină inepuizabilă de umbră, rămîne firește secretul meu de invențiune, pînă ce'mi veți vărsa fondurile voastre. Pe urmă, vom vedea: o să furnisez atîta umbră, încît—cum se întîmplă adesea în afacerile astea financiare prezentate ca mărețe—consiliul de administrație o să fie cel dintăiu care să stea *la umbră*.

.... Însă, depășii deja spațiul pe care „Viața Romînească“ îl consacră „Cronicilor Bucureștene“, fără ca să fac... o „Cronică Bucureșteană“.

Degeaba mă dojeniți, domnilor directori ai revistei: mi-e cu neputință. Ca să faci o „Cronică Bucureșteană“, trebue—nu-i așa?—să existe o viață bucureșteană, iar ca asemenea viață să fie, trebue mai întăiu să existe un București. Ori, Bucureștii, în clipa cînd scriu rîndu-

rile acestea,... s'a mutat din București. Bucureștiul e la Sinaia, la Slănic, la Govora, la Mamaia, numai în preajma Dîmboviței nu. In București nu mai zărești pe Calea Victoriei decît muscali cu cauciuc în disponibilitate, pe ilustrul filosof Bondreanu, cel care umblă cu o umbrelă într'o mînă și cu un baston în cealaltă, cu jobenul îndoliat decite-ori moare cîte-un cap încoronat, și cu șoșonii în picioare chiar în toiul lui Cuptor, și—înfine—pe subsemnatul.

Dar și eu îmi pregătesc calabalîcul și o s'o șterg pentru o lună la Constanța. In August, niște cronici cu adevărat „bucureștene“ nu se pot scrie decît la Constanța, întocmai cum veritabila brînză de Brăila nu se poate găsi decît la Severin, iar căciulele de Astrahan și pielea rusească, cea mai autentică, se fabrică la Viena.

G. Ranetti

Cronica literară

— Bovarysmul —

Artiştii, divinii noştri cîntăreţi ce par că ciripesc în neştire ca paserile cerului, prind de cele mai multe ori şi fixează în operele lor, prin puterea de instinct, adevăruri vecinice. Tîrziu le descopere apoi şi cugetarea rece, reflexiunea filosofilor şi le închide în armătura de fier a sistemelor metafizice. Astfel aliţea ani după moartea marelui Flaubert, un îndrăzneţ cugetător, un jongleur dibaciu în minuirea abstracţiunilor filosofice, Jules de Gaultier, ne dărueşte, într'o nouă şi interesantă concepţiune metafizică, un însemnat adevăr omenesc concretizat odinioară de marele scriitor în opera sa neperitoare Madame Bovary.

Fiecare din noi, zice Gaultier, ne închipuim că sîntem altul de cît cel ce sîntem în realitate. Ne facem despre noi înşine o imagine căreia căutăm să-i sămănăm, în vederea căreia ne organizăm viaţa şi ne potrivim înfăţişarea externă şi internă. Aceasta e iluzia *bovaryană*, temelia sistemului numit de autor *bovarysm*.

Mişcarea produsă în lumea contemporană operei lui Flaubert, şi chiar semnificaţia ei în mişcarea noastră culturală, se datoreşte atît desăvîrşirii formei sale literare cît şi mai ales faptului că autorul a presimţit cu intuiţia lui fină de artist un mare adevăr filosofic.

In fiecare din noi se desfăşoară, cu alte proporţii, aceiaşi dramă ca în sufletul d-nei Bovary. Madame Bovary, Charbovary, Homais etc., fiecare din aceste chipuri omeneşti ce se frămîntă cu gesturi tragice, fieroase sau chiar numai groteşti şi ridicole în opera lui Flaubert, sînt simbolul vieţii noastre înseşi, în care fiecare din noi ne frămîntăm, cu aceleaşi gesturi şi atitudini, pentru a juca pe scena lumii rolul ce ni l'am creat fiecare, cu propriul nostru suflet.

Ceea ce a ridicat scandalul enorm la apariţia operei lui Flaubert nu a fost de sigur morala jignită, pudicitatea violată, a unei societăţi ca cea de pe vremea lui Napoleon al III-lea. Instinctul de conservare socială a tresărit, rănit în una din iluziile sale cele mai adînc înrădăcinate. Polemicile violente ce surprind judecata şi inteligenţa prin stupiditatea argumentării sînt răspunsul acestui instinct avertizat de primejdie. In ele

e strigătul de alarmă cu mult înainte mergător răspunsului inteligenţii, ce vine tîrziu după mişcarea nouă şi a găsit în cugetare contragreutatea care-i dă echilibru şi darul de a deveni o realitate intelectuală. Aspectul nou în care Flaubert ne arată viaţa noastră sufletească şi-a găsit rostul şi însemnătatea într'un sistem general al reprezintării existenţii, abia în zilele noastre. Abia acum ne dăm socoteală că el răstoarnă un întreg fel de a vedea lumea şi loveşte într'un sistem alcătuit din erori şi contradicţii, dar izvorît din nevoia politică de a ocroti mersul organismului social. Abia acum noul aspect al vieţii omului, din opera lui Flaubert, şi-a găsit locul şi rostul în concepţia idealistă a lumii, în concepţia monistă ce a detronat vechea concepţie dualistă şi abia acum înţelegem ce urmări îndepărtate şi răsunet prelung poate avea o operă de artă genială în mersul evolutiv al mişcării noastre culturale.

A te concepe *altul de cît cel ce eşti* e acelaş lucru cu a concepe lumea încunjurătoare *alta de cît e*. Iar această cugetare formulată astfel e expresia unui fel de a ne închipui existenţa, a singurului fel de a o concepe lipsită de contrazicerile sistemelor dualiste şi în legătură logică cu diferitele ei părţi.

Descartes îşi propune să construiască un sistem de explicare a lumii din *întindere şi cugetare*, materialismul din *întindere* din care derivă cugetarea, idealismul din *cugetare* din activitatea căreia derivă aparenţele materiale. Orice sistem însă de explicare a existenţii care admite două principii ca elemente în construirea acestei explicaţii, ne pune în imposibilitate de a formula o teorie a cunoştinţei, de a ne putea lămuri *cum* cunoaştem lumea. In adevăr, a cunoaşte înseamnă a pune în legătură efecte şi cauze; dualismul admiţînd o realitate în afară de cugetarea noastră, o realitate ce există fără a fi în cugetarea noastră şi fără a putea fi pusă în legătură cu ea, un principiu ce nu poate fi în legătură cauzală cu cugetarea noastră, ne pune în faţa unui ce care nu poate să existe cu nici un preţ pentru noi, nu poate face cu nici un preţ obiectul cunoştinţei noastre. Cunoaştem numai ceia ce e în cugetarea noastră, adică cugetarea se cunoaşte pe sine însăşi şi modificările ei. Sîntem dar siliţi de necesitatea logicii a nu admite de cît un singur principiu, o singură substanţă, pentru a ne putea construi un sistem de explicare a lumii, întemeiat pe un fapt de cunoştinţă ce ar fi de netăgăduit. Această substanţă nu poate fi materia, dacă o consideram ca ceva ce ar exista în fenomene independent de însuşirile prin care ea se face cunoscută spiritului nostru, pentru că readuce în discuţie aceiaşi contrazicere fundamentală a oricărui sistem dualist de explicare a lumii. Cunoaştem lucrurile ca avînd întindere, culoare, formă anumită, pentrucă în cugetarea noastră ele ne apar astfel, dar nimic nu ne poate garanta că ele ar fi tot astfel cînd cugetarea noastră nu ni le-ar mai reprezenta; sigur nu ştim de cît ceia ce se petrece în cugetare. Sîntem deci siliţi de a admite ca singur principiu pentru explicarea lumii *cugetarea*,

ca singura realitate despre existenţa căreia putem fi siguri, *realitatea intelectuală*. Care e adevărul absolut şi obiectiv ?... Metafizica modernă nu ar mai fi ceia ce este, dacă ar avea pretenţia că ea poate să ni-l dea ! Acest sistem e o hipoteză, cea mai comodă şi eficace în care să se poată mişca cugetarea noastră fără a da mereu de piedici şi contradicţii. Ce înţelegem acum prin această realitate intelectuală, singura dată pozitivă pe care o putem admite ? E mişcarea cugetării însăşi, care se divide în subiect şi obiect, în subiecte şi obiecte, ce se combină în mii şi mii de relaţiuni pentru a ne da iluzia realităţii aceştia complicate şi variate, în care ne închipuim că ne mişcăm. Cugetarea prin faptul că se divide în obiect şi subiect, ne dă dubla iluzie a persoanei ce cunoaşte, a *subiectului* şi *obiectului* cunoscut.

După cum deformăm realitatea atribuind unei realităţi exterioare reprezentările cugetării noastre, înjghebînd reprezentarea cozmică în realitatea căreia credem, tot astfel o deformăm şi cînd e vorba de propria noastră personalitate. Variaţia, puterea dramatică şi interesul spectacolului vieţii stă tocmai în iluziunea ce ne-o facem asupra noastră înşine şi asupra cauzelor acţiunilor noastre. Această iluzie despre noi înşine e levierul mişcării personalităţii în viaţa socială. Credinţa că putem să ne transformăm după voe, să devenim mai inteligenţi, mai activi, mai buni şi mai puternici, e stimulentul energiei noastre şi dă alta importanţă şi altă putere de înrîurire actelor noastre. Ne închipuim că sîntem altul de cît cel din actualitatea noastră imediată, şi ca atraşi de o putere superioară, de acel *alter ego* al nostru superior, de acea concepţie de noi înşine mai înaltă, mai idealizată şi mai desăvîrşită, avem prezumţia de a crede că putem realiza în noi această modalitate fericită, căutăm prin toate puterile să transformăm în realitate această amăgire cu care ne legănăm şi, dacă mişcările cugetării noastre sunt în armonie cu mişcările sistemului nou ce-o solicită, atunci omul care *se concepe ca altul de cît ceia ce este*, e în cazul fericit al bovarysmului reuşit. Mişcările cugetării sale se asociază, cu acestea noi, în combinaţii mai bogate, energia sa e relativ în creştere. Se poate însă întîmpla ca această imagine fascinatrice să fie o iluzie pe care individul nu are puterea de a o realiza în el, că mişcările cugetării sale nu se asociază armonios cu noile mişcări provocate de această iluzie,—vom avea atunci un caz de disonanţă intelectuală, de dezagregaţie a mişcărilor cugetării, de descreştere a forţelor, bovarysmul clasic al lui Flaubert ! Activitatea individului şi-a perdut normele vechi şi se încordează peste puterea lui în vederea unor scopuri ce nu-i sînt accesibile. Dureros se prăbuşeşte atunci spre prăpastia nimicirii, se luptă cu gesturi şi atitudini dureroase, tragice, ca M-me Bovary sau se sbate numai în mişcări groteşti şi atitudini ridicule pentru găsirea echilibrului pierdut, ca bietul Charbovary sau Justin, ori ca teribilul burghez Homais. A ne iluziona deci asupra noastră şi asupra celor din jurul nostru, cărora le punem masca geniului speţei sau a geniului cunoştinţei,

simbolizînd pentru noi Fericirea şi Ştiinţa, e dreptul nostru, e mai mult de cît dreptul nostru, e o consecinţă necesară a felului nostru de a fi. Iluzionîndu-ne astfel asupra noastră şi asupra altora, introducem *diversitatea* formei în substanţa veşnic omogenă, batem tactul procesului după care cugetarea se deplasează şi-şi îndeplineşte astfel rolul esenţial de *lucru în mişcare* ! Antagonismul acesta este cuiul pe care se articulează mişcarea realităţii !... Primejdia în realitate nu e că avem despre noi o altă concepţie de cît ceia ce sîntem în actualitatea noastră imediată, aceasta după cum am văzut e lucru firesc, ci în acea *altă* concepţiune despre noi înşine, către care tindem şi pe care vrem să o realizăm în activitatea noastră socială.

Ce rău ar rezulta pentru formarea realităţii sociale dacă ne-am concepe, ca generosul Don Quichotte, cavaleri fără pată şi fără frică ? Ar fi o veşnică aspiraţie spre mai bun şi mai desăvîrşit, o veşnică tendinţă de a atinge o ţintă nobilă şi înaltă, o mişcare de agregare în formarea realităţii sociale, un factor ce ar contribui la creşterea energiei sociale, chiar dacă am avea înfăţişarea duioasă şi ridiculă a cavalerului de Tristă-Figură şi nu am reprezenta tocmai tipul bovarysmului fericit ! Nu tot astfel ar fi dacă ne-am concepe ca vre-un Napoleon modern şi mediul social în care ne-am ivit ar avea neşansa să-i fim conducători, sau dacă, indivizi mai obscuri, am avea despre noi concepţia că sîntem un Jaq sau un Don Bazilio ?!

Bovarysm şi Bovarysm : din punct de vedere psichic, procesul e acelaş, rezultatele însă, din punct de vedere moral sau social sînt cu totul altele, după om şi după imagina de sine însuşi ce şi-o creează fiecare....

Bovarysmul e pîrghia luminii, pîrghia activităţii omeneşti şi toţi oamenii care au luat parte la marele evenimente ce au schimbat faţa lumii au avut, desigur, despre ei, o entuziastă şi chimerică iluzie bovarycă şi credinţa aceasta a lor în reprezentarea idealizată ce şi-au făcut'o despre ei înşişi, a fost desigur *ideia forţă* ce i-a împins la fapte mari şi glorioase.

In meseria fiecărui, în ocupaţiile şi îndeletnicirile tuturor, are deci o mare însemnătate iluzia bovarycă ce-şi face fiecare despre sine însuşi.

Aşa de pildă criticul literar—îşi face el despre sine iluzia că e un „pîndar literar" ce stă cu arcul întins, gata să săgeteze pe imprudentul versificator ce s'ar crede poet mare şi ca o ciocîrlie îmbătată de lumină s'ar avînta spre strălucirea gloriei, îşi face iluzia şi visează gloria de a dobori o reputaţie literară şi a zdrobi un om de talent cu veninul calomniei şi insinuările perfide ale intrigii ? Reuşeşte sau nu, e un rău făcător în realitatea socială, o primejdie ce trebue semnalată spre a putea fi zădărnicită.

Visează el din potrivă că e omul cult şi subţire la gust pe care-l cere critica, arta critică modernă, pentru a interpreta şi traduce altora,

celor mulți, frumusețile din operele de artă, ce rău, ce primejdie socială poate fi în iluzia lui bovarycă?

Dacă nu va avea puterea să realizeze această concepție despre sine însuși, urmările neadaptării lui se vor răsfrînge numai asupra sa însuși.—Iar dacă va fi stofă în el, va căuta să iasă din sine însuși ca atras de o putere supra omenească de această imagină, idealizată, a eului său și va căuta prin toate mijloacele nobile ale unei activități intelectuale să redea impresia puternică, vibrantă, primită de la operele de artă, să scoată în relief frumusețea imaginilor, să pue în evidență elementele caracteristice, să caute legătura celor exprimate în artă cu lucruri îndepărtate ce ar trezi idei și sentimente de acele fugitive, ce au însă mare putere de sugestie și ar mări ast-fel puterea de impresionabilitate a marelui public, făcîndu-l să guste mai plin și mai desăvîrșit frumuseța acestor admirabile flori ale sufletului omenesc.

Deci iluzia bovarycă despre sine însuși, adică un ideal moral și intelectual, pe care să ne 'nchipuim că-l realizăm măcar în parte în persoana noastră, e un fapt cert și necesar, izvorît din felul cum e alcătuit sufletul nostru, iar din punct de vedere etic e folositor și vădește valoarea morală și intelectuală a fiecăruia, după iluzia ce și-o face de sine însuși. Așa că am putea schimba vechiul adagio astfel: „Spune-mi *cine te socotești*, ca să-ți spun *cine ești.*"

Izabela Sadoveanu-Evan.

Cronica Științifică

Inrudirea omului cu maimuța.—Trecerea corpusculelor figurate prin peretele intestinului.

E multă vreme de cînd Darwin ne-a spus că omul e de aproape înrudit cu maimuța. Au fost unii care au acceptat îndată această vedere a marelui naturalist, dar au fost și alții care s'au găsit grozav de ofensați că Darwin a îndrăznit să găsească la rădăcina arborelui lor genealogic o maimuță. Și cu toată supărarea lor, maimuța a rămas și va rămînea rubedenia cea mai de aproape a omului.

Nu am intenția să introduc aci pe cetitor în discuțiunile anatomice și paleontologice din care se vede apropierea dintre om și maimuță. Fiecare din noi a avut ocaziunea să vadă, în vr'un muzeu, un schelet de om alături cu unul de orangutan sau șimpanzeu, ori de gorilă, și a fost desigur izbit de asămănarea lor. Chiar negrii africani, fără să fie savanți ca noi, au fost așa de impresionați de asămănarea acestor maimuțe cu omul, încît printre legendele lor este una ce spune că gorila și șimpanzeul sînt oameni, care, pentru că nu voesc să lucreze, se prefac că's maimuțe.

Aș dori însă să reamintesc unele fapte de ordin fiziologic, dovezi mai prețioase de cît datele anatomice, în sprijinul acestei înrudiri.

E îndeobște cunoscut lucrul că sîngele feluritelor mamifere nu are exact aceleași proprietăți chimice și fizice la toate. El se deosebește cu atît mai mult, cu cît îl considerăm la două animale de specie mai îndepărtată. Deosebirea se arată mai ușor atunci cînd amestecăm în acelaș vas sîngele a două mamifere de specie diferită. Se vede atunci că globulele roșii ale sîngelui amestecat se distrug. E ca și cum s'ar încinge o luptă între aceste două specii de sînge și lichidul sanghin al unuia distruge globulele roșii ale celuilalt. Aceasta e cauza că nu se poate introduce în vinele unui om anemic sînge luat dela un alt animal, cum ar fi boul ori calul. Dacă s'ar face aceasta, omul ar muri pe loc, fiindcă sîngele strein e un fel de otravă pentru sîngele lui propriu. Tot așa s'ar întîmpla dacă am introduce în vinele unui epure sînge de pisică, pentru că globulele epurelui sînt distruse de sîngele pisicei.

Dar dacă aceste experienţe se fac cu sîngele unor animale înrudite de aproape, atunci fenomenele de distrucţiune globulară nu mai au loc. Aşa, de pildă, se poate amesteca, fără mare pericol, sînge de porc de India cu sînge de epure, sau sînge de lup cu sînge de cine. Cu atît mai mult putem amesteca sîngele de pisică cu sîngele unei alte pisici.

Un savant german, *Friedenthal*, a avut ideia de a amesteca sînge de om cu sînge de maimuţă. Cît timp el întrebuinţa sîngele unor maimuţe inferioare, vedea că sîngele omului şi al acestor maimuţe se comportau ca otrăvuri unul faţă de celalt. De îndată ce a luat sîngele dela un şimpanzeu—maimuţă superioară, sau cum îi mai zic naturaliştii, maimuţă antropoidă—a văzut că sîngele omului se 'mpacă foarte bine cu el. Globulele unuia şi celuilalt rămîn neatinse.

După cum se vede, aci nu mai este vorba de asemănarea scheletului; e vorba de viaţă, de proprietăţile sîngelui. Faptul că sîngele maimuţelor antropoide se amestecă fără inconvenient cu cel al omului, este o dovadă din cele mai puternice de înrudirea apropiată a acestor două animale.

Dar nu e numai atît.

Nu de mult s'a descoperit şi studiat, cu deosebire în laboratorul lui Metchnicoff dela Institutul Pasteur din Paris, că maimuţele sînt singurele animale cărora li se poate inocula boala, exclusiv omenească, numită *sifilis*. Nici un alt animal nu poate fi infectat în mod natural sau experimental cu această boală.

Microbul sifilisului nu'i capabil să trăească nici în sîngele cînelui, nici al calului, nici al boului nici al epurelui, în fine nicăirea decît în sîngele omului şi al maimuţelor. Lucrul acesta dovedeşte până la evidenţă că sîngele omului şi al acestor maimuţe este identic. Am putea zice că aceste două creaturi, omul şi maimuţa, sînt *rude de sînge*.

*

Cam de pe la 1844, fiziologiştii au căutat să afle dacă corpusculele figurate, nesolubile, pot să treacă prin epiteliul intestinal pentru a ajunge în sînge. Pe dînşii îi interesa această chestiune fiindcă e în strînsă legătură cu absorbiţiunea grăsimilor. Se ştie că grăsimile neutre ce le consumăm zilnic se prefac în intestin în nişte picături foarte mici, ce stau în suspenziune în lichidul intestinal. Era vorba să se ştie dacă aceste picături fine de grăsime neutră pot trece deadreptul, fără vr'o transformare chimică, prin pereţii intestinului spre a ajunge în aparatul circulator, ori dacă nu cumva grăsimea sufere mai întâiu schimbări chimice care o fac solubilă şi apoi, în această stare, trece prin platoul celulei epiteliale, ca oricare corp disolvit.

Astăzi, chestiunea formei sub care grăsimile trec prin platoul striat al celulei epiteliale intestinale pare definitiv rezolvită. Grăsimile neutre sînt mai întâiu saponificate în lumenul intestinului şi apoi sub formă de săpunuri şi glicerină—substanţe solubile—trec prin această membrană.

Dar până să ajungem aci, a trebuit multă muncă, fiindcă dezlegarea problemei era foarte grea. Ceea ce a derutat multă vreme pe savanţi era faptul că, după o ingerare copioasă de grăsimi, se găsesc, la microscop, picături grase în protoplasma celulei epiteliale, începînd imediat de sub platoul striat. Această constatare a făcut pe cei mai mulţi să susţină că picăturile de grăsime trec, ca atare, prin platoul celulei. Dar alţi fiziologişti, care se temeau să nu fie înşălaţi de aparenţe, au lansat ipoteza—chit ca să fie controlată prin experienţă—că grăsimile neutre ar fi dedublate în intestin în glicerină şi acizi graşi (aceşti din urmă combinîndu-se apoi cu bazele din sucul intestinal pentru a forma săpunuri) şi că după ce aceste producte solubile au fost absorbite, protoplasma celulei epiteliale reconstitue grăsimile neutre pe socoteala componentelor absorbite.—Ipoteza, supusă controlului experimental, s'a verificat, încît putem acum afirma că absorbirea grăsimilor se face numai după ce ele au fost mai întâiu dedublate de sucul pancreatic.

Cu toate astea, susţinătorii absorbţiunii grăsimilor în natură, nu s'au lăsat cu totul bătuţi; ei susţin încă şi acum că o parte cel puţin din grăsimea emulsionată în intestin este absorbită sub formă figurată. Intre alte dovezi aduse în sprijinul afirmării lor, este şi permeabilitatea intestinului pentru prafurile inerte. Mulţi experimentatori au susţinut că particulele figurate, foarte fine şi insolubile, cum ar fi de pildă firişoarele microscopice de cărbune, pot să treacă prin epiteliul intestinal ca să ajungă până în sînge. Alţii, vroind să controleze experienţele celor întâiu, nu le-au putut confirma, aşa că chestiunea rămăsese în suspensiune.

Dar de vr'o trei ani, permeabilitatea intestinului pentru prafurile inerte a venit iarăşi la ordinea zilei, adusă fiind de astă dată de către microbiologişti. S'a lucrat şi se lucrează foarte mult, atît în străinătate cît şi la noi în ţară, pentru rezolvirea acestei chestiuni.—Impulsul, care a provocat această desfăşurare de activitate, a fost dat de ilustrul igienist *Behring*.

Invăţatul german a emis părerea că microbul ofticei (bacilul tuberculozei) poate ajunge în plămîn nu numai pe cale aeriană, dar şi pe cale intestinală, mai ales la copii. Introdus cu alimentele, acest microb poate trece prin epiteliul intestinal fără ca să producă vr'o leziune aparentă a mucoasei şi de acolo poate ajunge, dus de sînge, până în plămîni ori în alte organe, unde se localizează.

Se'nţelege uşor de ce mare importanţă este să cunoaştem lucrul acesta, pentru a ne putea feri copiii şi pe noi înşine de invaziunea tuberculozei. E o chestiune de igienă socială care justifică cu prisosinţă lucrările ce s'au făcut şi se vor face în această direcţiune.

Dar cînd examinăm lucrările executate, se constată că s'a făcut o confuziune regretabilă, luîndu-se una drept alta două chestiuni cu totul deosebite. S'a confundat de mulţi autori chestiunea trecerei prafurilor inerte cu cea a trecerei microbilor. Metodica ştiinţifică nu permite o ast-

fel de confuziune și dacă ea va persista, va fi în dauna rezolvirii ambelor chestiuni.

Trebue făcută o distincțiune radicală între modul de comportare a unui firișor de praf—corp inert—și cel al unui microb, fie el chiar și mort. In primul caz avem a face cu un corp complect pasiv, ce nu poate atenta la integritatea unei celule decît doar în mod mecanic, prin asperitățile sale, pe cînd în al doilea caz e vorba de un organism viețuitor, care poate secreta otrăvuri, agenți chimici ce altereazǎ mai totdeauna proprietățile funcționale ale celulei cu care vin în atingere. Chiar cînd microbul ar fi mort, el ar putea lăsa să difuzeze din cadavrul său toxine.—Așa dar nu e științific să admitem că cea ce se va petrece cu microbul, va avea loc și cu praful inert, și nici viçe-versa nu e riguros admisibil. Aceste două chestiuni trebuesc studiate izolat și numai dacă rezultatele lor ar fi asemănătoare, atunci am putea să facem o apropiere între ambele fenomene, totuși nu va fi permis să le identificăm.

In scurt, se poate concepe *a priori* că unii microbi să poată străbate prin epiteliul intestinal grație alterațiunilor ce le-ar fi produs toxinele lor asupra celulelor epiteliale, dar nu se poate, *tot a priori*, concepe cum un praf inert, nu prea colțuros, ar putea străbate printr'un epiteliu prevăzut la suprafață cu o cuticulă așa de bine formată.—De fapt, rezultatele căpătate de autorii ce s'au ocupat cu absorbirea intestinală a pulberilor, sînt tot ce poate fi mai contradictoriu. Desigur că o parte din ei se'nșală, făcînd oare care greșeli de experimentare. In mod fiziologic, într'un intestin intact, praful inert nu are pe unde străbate în epiteliu decît prin o soluție de continuitate, lăsată sau de căderea unei celule epiteliale (renovarea epiteliului) sau de eșirea din epiteliu a vr'unui leucocit ce cade în lumenul intestinal.

Comisiunea numită de societatea de biologie din Paris ca să studieze în mod îngrijit această chestiune, cred că nu va ajunge la altă concluzie. Trecerea corpusculelor inerte prin epiteliul intestinal apare așa de puțin fiziologică, încît ar fi cu desăvîrșire surprinzător dacă faptul ar exista.

Ceea ce ne întărește și mai mult în credința aceasta, sînt lucrările făcute la noi, cărora le dau o încredere mai mare fiindcă cunosc precauțiunile de care s'au înconjurat autorii lor spre a nu cădea în greșală.

Vreau să vorbesc de lucrările d-lor *Mironescu* și *Ionescu-Mihăești*. Acest din urmă autor, lucrînd în laboratorul profesorului I. Cantacuzino, din 47 experiențe, n'a putut pune, nici măcar o singură dată, în evidență trecerea prafurilor inerte prin intestin. Tot la acelaș rezultat ajunsese mai înainte și Mironescu.

Intrucît privește trecerea microbilor, ea e admisibilă, cel puțin pentru unii: mecanismul fiind pe de o parte cel admis pentru prafuri, dar mai cu seamă alterațiunea funcțională a celulelor epiteliale de către toxine și ca urmare suprimarea impermeabilității intestinului.

dr. D. Călugăreanu.

Cronica medicală

— Rezultatele obținute în spitalul de tuberculoși —

In adunarea generală—dela 15 April 1907—a societății „pentru profilaxia tuberculozei", s'a prezintat un raport în care se expun: *Rezultatele obținute în timp de zece luni, în spitalul dela Filaret.* Interesul acestui raport constă în faptul că el este relativ la primul spital de izolare al tuberculoșilor din țară. Trei tabele statistice sînt anexate la această lucrare, și ele cuprind: primele două, în rubrici speciale, un rezumat complect al observației bolnavului dela intrare până la eșire, cu amănunte asupra rezultatelor obținute; iar a treia, e un tablou rezumativ asupra mișcării și rezultatului asistenței bolnavilor în primele zece luni de funcționare.—Numărul bolnavilor tratați în spital a fost de 232.

Din tabloul rezumativ se poate vedea, între alte puncte de un interes prea special, influența predominantă a condițiilor sociale asupra producerii tuberculozei. Sedentalitatea, mizeria și alimentația insuficientă, surmenajul, reaua igienă a atelierelor intervin ca o condiție de căpetenie în etiologia sa. Meseriile care dau cel mai mare număr de tuberculoși sînt de aceea: cismăria, tîmplăria, croitoria, tipografia, ferăria. Anchetele făcute la domiciliul bolnavului arată că starea locuințelor e mediocră sau rea în majoritatea cazurilor, așa de rea încît 47 din bolnavii primiți în spital ocupau aceeași cameră cu un număr foarte mare de persoane (între 4 și 10) și 8 dintre ei locuiau chiar 9 sau 10 la un loc! Condițiile de traiu mizerabile în care trăea majoritatea acestor bolnavi explică formele înaintate de tuberculoză cu care au venit la spital: 80% aparținînd stadiului al III, avînd adică leziuni foarte înaintate pulmonare. Cauza pentru care s'au recrutat formele așa de grave de tuberculoză ține de faptul că majoritatea bolnavilor așteaptă să ajungă în ultimul grad al boalei, înainte de a se îngriji, constrînși de cele mai multe ori de necesitatea economică de a-și agonisi traiul până ce boala îi doboară complect, dar destul de des și din cauza ignoranței asupra primelor stadii ale tuberculozei. Opera de propagandă a societății pentru profilaxia tuberculozei începută cu atîta zel prin conferințe instituite de membrii săi, prin broșuri de vulgarizare, va trebui să se întindă și mai mult și să fie ajutată de toți cei

care-și dau seamă de gravitatea pe care o prezintă tuberculoza ca cea mai răspîndită dintre boalele infecțioase, morbiditatea și mortalitatea datorită acestei boale întrecînd cu mult pe cea a tuturor celorlalte boale infecțioase la un loc. Prin opera aceasta de propagandă publicul trebue educat asupra necesității de a consulta medicul de la primele semne dubioase de boală, de oarece dacă în anumite condițiuni tuberculoza e curabilă în toate fazele ei, rezultatele cele mai bune se obțin in formele sale incipiente.

Cu toată recrutarea defectuoasă a bolnavilor, rezultatele obținute în spitalul dela Filaret sînt cît se poate de bune: din cei 232 bolnavi primiți și dacă se scad 27 muribunzi și 17 cu leziuni așa de înaintate în cît ori ce ameliorare era din capul locului exclusă, rămîn 187 din care, au fost: 9 vindecați, 25 foarte ameliorați, 39 ameliorați, 28 ușor ameliorați, sau în total, ca rezultat al curei, 44% dintre barbați și 68% dintre femei cu o evoluție favorabilă a boalei.

Autorul raportului atrage mai cu deosebire atenția asupra rezultatelor foarte favorabile obținute în ceea ce privește greutatea bolnavilor: 53 barbați (50%) și 51 femei (63%) au augmentat in greutate cu 5 până la 20 kilograme, într'un interval variind între 37 și 276 zile. Deși bolnavii erau în majoritate foarte înaintați, 32 dintre ei și-au perdut bacilii din spute și pe cînd la intrare aproape toți erau febrili, 72 barbați și 57 femei și-au pierdut febra prin cura urmată în spital.

Spitalul dela Filaret cu toate greutățile inerente oricărui început—educația personalului, obișnuința bolnavilor cu un regim strict igieno-dietetic—a dat deci rezultate care nu sînt cu nimic inferioare, dacă nu întrec chiar, rezultatele obținute în sanatoriile străine. Autorul citează în privința aceasta statisticile din sanatoriile franceze dela Bligny și Angicourt și dintr'un mare număr de sanatorii germane. Comparația, bine înțeles, trebue făcută cu bolnavii din stadiul III, 80% din cei tratați în spital aparținînd acestui stădiu, deși chiar pentru acești bolnavi selecția in sanatorii e mult mai riguroasă de cît cea care a fost făcută pentru bolnavii admiși în spitalul Filaret. Bolnavii care ies din spital ameliorați, recăpătîndu-și capacitatea de muncă, și-au făcut în timpul curei o întreagă educație igienică, care le permite să continue la domiciliu tratamentul început și într'acelaș timp, prin păstrarea măsurilor prescrise în instrucțiile care li se distribue la eșire, să împiedice răspîndirea boalei la cei dimprejurul lor atunci cînd bacilii n'au dispărut din spute. În felul acesta rolul educativ al spitalului este dublu: prin bolnavii ameliorați, sau chiar vindecați, se dă dovada că tuberculoza e curabilă în toate fazele ei și prin educația igienică cîștigată de bolnavi se impedică răspîndirea boalei. Scopul acestei educații e de a arăta intr'acelaș timp, că tuberculozul care ia un număr oarecare de precauții, nu trebue să fie obiectul de teamă al celor dimprejurul său, de oarece păstrînd aceste regule, el încetează de a mai fi contagios.

În partea finală a raportului său, autorul insistă asupra necesității unei supravegheri medicale a bolnavului după eșirea sa din spital. Pe

lîngă această supraveghere ar trebui să i se dea posibilitatea să trăească în condițiuni mai igienice și să aibă o ocupațiune mai puțin obositoare pentrucă altfel va recidiva după un timp relativ scurt. O întreagă organizație post-sanatorială e necesară pentru aceasta: azile pentru convalescenți, colonii agricole etc, așa cum ele există deja în Germania și într'alte țări.

Concluzia acestui raport e că spitalul de la Filaret, care încă dela început a dat rezultate așa de bune, să fie rezervat tot pentru formele deschise ale tuberculozei ca și până acum, chiar pentru cele din gradul III, cu restricțiile însă care sînt cerute în sanatoriile germane (stare general relativ bună). Pentru bolnavii cașectici, cavernoși sau infiltrați pe o mare întindere a plămînilor, e nevoe de a crea pentru moment până ce măsura aceasta se va aplica pe o scară mai întinsă, un azil special alăturat spitalului. Azile de felul acesta există dealtminteri și deja numeroase în Germania, în Franța, în Anglia. Cînd se face obiecția că tuberculoșii n'ar fi să intre în aceste azile de unde nimeni aproape nu iesă ameliorat, se uită că este vorba de tuberculosul foarte înaintat, care nu cere altceva decît să aibă un loc de odihnă și o alimentație mai îngrijită. Cine nu cunoaște odisea tristă și lamentabilă a tuberculosului, care după ce nu mai găsește nicăeri nici o ocupație, pentru că toți îl evită sistematic, bate inutil la poarta tuturor spitalelor, de unde e mai totdeauna refuzat, pentru că și în spitale numărul paturilor e prea mic pentru toți ceilalți bolnavi care se prezintă!—Tuberculosul ajuns în starea aceasta, nu voește altceva decît un pat de spital unde să inchee o viață de suferințe și de mizerii.

În lupta întreprinsă contra tuberculozei, dacă internarea bolnavilor curabili în sanatorii joacă un rol important, izolarea celor foarte înaintați în scop de a înlătura factorii aceștia așa de importanți de contagiune, se impune din ce în ce mai mult.

Crearea unui azil anexat spitalului dela Filaret n'ar fi dealtminteri decît un început în opera mare care trebue întreprinsă și la noi pentru asistența tuberculoșilor și pentru combaterea celei mai răspîndite dintre boalele infecțioase.

dr S. Irimescu
Medicul spitalului Filaret

Cronica Externă

— Alianța Franco-Rusească —

Articolele care au apărut in ziarul Nowoie Vremyia cu privire la alianța franco-rusească au provocat în lume o vie mirare și o vie emoțiune. E intr'adevăr de mirare să vezi unul din principalele ziare din Petersburg văitindu-se că Franța a ajuns intr'o așa stare de decadență și de anarhie incit alianța cu dinsa devine pentru Rusia compromițătoare și fără de folos.

Am mai fi înțeles dacă Nowoie Vremyia ar fi combătut alianța franco-rusească pentru că condițiunile politice și economice din Europa sint de așa natură incit nu mai legitimează o alianță intre autocrația rusească și republica franceză. Dar să spui că nu vezi necesitatea unei alianțe cu Franța, fiind-că Franța e o țară fără stabilitate politică, o țară unde domnește imoralitatea și care ne presintă spectacolul rușinos al indisciplinei in armată, e de o indrăzneală care ar fi revoltătoare, dacă nu ar fi hazlie.

Cine se găsește să vorbească de nestabilitate internă! Rusia care de ani de zile e in revoluție, intr'o revoluție atit de anarhică și atit de chaotică incit lumea nu poate aștepta dela dinsa nici macar vre-o îndreptare a situației ei interne sau vre-o imbunătățire a destrabalării actuale. Cine se găsește să vorbească Franței in numele moralității jigni... Rusia in care imoralitatea claselor ocirmuitoare a fost ridicată pe la inălțimea unui principiu de guvernămint; mai mult, țara care a pedepsit cu deportațiunea in Siberia pe cine culeza să ridice glasul in potriva venalității administrative și a nedreptăților sociale. Unde a ajuns sa... mana Franță! Ea care a calcat adesea peste interesele ei vitale numai ca să asigure omenirii triumful unei idei sau unui principiu. In fine cine se găsește să vorbească altora de indisciplina, de deserțiunile din armată? Rusia care nu a cunoscut, ce e drept, numai deserțiunea unei companii, fiind că a cunoscut desertarea regimentelor intregi, ea care nu a avut numai nedisciplina dar revoluția in armată, ea care zilnic ascunde lumii scandaluri militare, ea care are inscris in analele ei navale epopea tragi-comică a Potemkinului.

Și cind te gindești că ziarele rusești își permit a o lua pe tonul

acesta cu Franța cind Franța a fost tocmai atit de corectă cu autocrația dela isbucnirea revoluției încoace. Dacă se putea face o invinuire guvernelor franceze și mai mult chiar opiniei publice din Franța, e că ele în grija lor de a respecta cu scrupulozitate alianța încheiată au mers până a uita datoriile lor cele mai elementare față de nenorocitul popor rusesc, au mers până la nepasare față de revendicările legitime ale acestui popor asuprit de tirania unui regim incapabil și odios. De cite ori n'a trebuit să'și calce Franța pe conștiință pentru ca să reușească a pastra o asemenea atitudine? Cit n'a trebuit să sufere lumea cugetătoare și conștientă din Franța, acea lume insuflețită de un simț de umanitate atit de adinc și de un ideal social atit de curat, cind vedea contradicția dintre scopurile ce le urmarea acasă și cele ce trebuea să le susție in afară ca să respecte alianța pe care o iscălise! Dar n'a avut, in anii aceștia din urmă, numai trude morale de pe urma alianței ei cu Rusia, cite grije politice și financiare n'a trebuit să indure Franța. La un moment dat cine nu știe că situația in Rusia era atit de critică și de o gravitate atit de iminentă, încit de fapt a fi aliat cu Rușii insemna a nu mai avea aliați de loc. Și in acele clipe in care Germania devenia tot mai îndrăsneață și tot mai amenințătoare, in care împăratul Wilhelm nu se sfia să ia in Maroc o atitudine vădit dușmănoasă față de Franța, obligind'o astfel să caute in alte părți, înspre Anglia și in spre Italia, sprijinul pe care Rusia nu mai era in stare să i-l dea, fost-a Franța necredincioasă alianței rusești, refusat-a ea să ajute împărăția moscovită?

Cine nu'și reamintește graba cu care Francezii au respuns cererilor de imprumut ale Țarismului inspăimintat? Nu impins-au ei buna voință și spiritul de buni aliați până a participa și la ultimul imprumut, la acel faimos imprumut contractat la Paris de d. Kokovzeff ministru de finanțe al Țarului, la acel imprumut care va remine vestit in analele finanței internaționale fiind-ca e singurul imprumut in care s'au luat bani dela creditori pentru a le plăti tot lor cupoanele vechilor lor imprumuturi? Un imprumut care —toată lumea o știe astăzi— nu s'ar fi putut contracta nici odată dacă nu s'ar fi asigurat consorțiului de bancheri comisioane scandaloase. Dacă cel puțin Franța ar fi fost sigură de miliardele ei. Dar nici atita. Cine nu a tremurat în Franța după banii sei? Dela micul rentier care își plasase economiile in renta rusească, până la capitalistul cel mare care și-a riscat banii ca să creeze industrii in Polonia sau ca să exploateze petroluri in Caucaz, toți au urmărit cu spaimă întorsătura tot mai gravă a evenimentelor din Rusia. Și aceștia ar fi putut să ceară guvernului francez să intervie pentru a pune capăt regimului care in Rusia nu le mai poate garanta avuțiile lor, toți aceștia ar fi putut să manifeste ce cel puțin sgomotos in contra autocrației. Eh bine! chiar aceștia au tăcut pentru ca alianța să rămină in picioare și pentru ca..... să citească astăzi lecțiunile de morală din Nowoie Vremyia. După atitea sacrificii morale, după atitea griji politice, Franța era in drept să se aștepte din partea Rușilor la o altă resplată!

Politica nu e însă o chestie de recunoştinţă, politica e o chestie de interese, şi cînd primele emoţii provocate în Franţa de articolele presei ruseşti se vor împrăştia, situaţia se va analiza cu sînge rece şi se va vedea atunci că dacă e vorba de interese, tot are Rusia mai mult interes să păstreze amiciţia Franţei decît Franţa să rămîe aliata Rusiei.

Intr'adevăr pentru Franţa alianţa cu Rusia a fost o chestie de prudenţă şi o afacere bănească. O chestie de prudenţă findcă după înfringerea dela 1870 şi după izolarea în care Bismarck pusese Franţa în Europa, era o nevoie, o nevoie imperioasă pentru Franţa, să nu rămîie singură, ci să opue blocului puternic al triplei alianţe o dublă alianţă. O afacere bănească fiind-că în Franţa era prisos de bani, aşa de mare prisos încît capitaliştii, cei mici mai ales, nu ştiau unde să'şi plasese economiile spre a le fructifica. In asemeni condiţiuni le-a fost foarte plăcut să le plaseze în efecte ruseşti şi în întreprinderi de tot felul în Rusia, nu numai pentru că nu constituia un plasament nesigur dar şi pentru că puteau obţine din Rusia o dobîndă mult mai mare decît aceea ce o puteau cîştiga în Franţa.

Azi aceste două interese nu mai există, sau cel puţin s'a stins mult din intensitatea lor de odinioară. Constelaţiunea puterilor din Europa se presintă astfel, Franţa şi-a găsit atîtea puncte de reazim şi în afară de Rusia, încît dubla alianţă nu mai apare ca o nevoe imperioasă a politicei franceze, ci une ori mai mult ca o piedică în realizarea năzuinţelor ei democratice. Pe de altă parte nici afacerea bănească nu mai este aşa de strălucită ca în trecut. Situaţia internă din Rusia e prea gravă, prea nesigură pentru ca francezii să mai fie atraşi a'şi plasa acolo economiile, pe cînd industria franceză din causa concurenţei germane reclamă iarăşi capitaluri pentru reînoirea utiliajului. Aşa că capitalurile franceze preferă să stea în Franţa decît să ia drumul nesigur al străinătăţei. Astăzi alianţa cu Rusia este pentru Franţa mai mult o chestie de conservare. Franţei îi este teamă să nu piardă o parte din miliardele împrumutate şi de aceea nu vrea să lasă Ţarismul absolut în voia lui şi a împrejurărilor. Dealmintrelea Rusia îşi dă atît de bine seamă că ceea ce călăuzeşte Franţa e acest spirit de conservare, încît nu ne-am mira dacă ar eşi la iveală într'una din zilele acestea că articolele de Nowoie-Vremyia nu au fost decît un mijloc de intimidare întrebuinţat de guvernul împărătesc, care văzînd că Franţa nu vrea să-i mai dea parale, a crezut că i le va putea stoarce ameninţînd'o cu nimicirea alianţei. In schimb pentru Rusia alianţa cu Franţa are încă interes şi chiar un mare interes. Pentru dînsa dubla alianţă a fost întotdeauna o chestiune de bani sau mai bine zis o chestie de exploatare. Ori nevoia acestei exploatări nu a dispărut, din potrivă mai mult decît ori cînd Ţarismul nu se mai menţine în Rusia decît prin puterea banului. Banul e acela care ţine în respect Europa. Atita timp cît li se plătesc regulat cupoanele, puterile nu au pretextul legiuit ca să pue capăt anarhiei interne din Rusia.

Banul este acela care face ca funcţionarii să fie încă credincioşi autocraţiei. In ziua în care lefurile nu vor mai fi atît de mari şi printr'un control financiar serios nu vor mai avea putinţă prin furnituri de tot soiul să-şi creeze pe lîngă lefurile budgetare şi lefuri extrabugetare, devotamentul lor pentru Coroană va peri ca pulberea în vînt. Banul în fine e acela care întreţine poliţia secretă, prin bani se descoperă comploturile, se cumpără constiinţele şi se răsplătesc trădările. Cînd tezaurul statului înglodat în datorii, lipsit de noi izvoare de bogăţii, şi sleit printr'o administraţiune risipitoare şi venală va da faliment, zilele Ţarismului vor fi numărate. Dar pentru a avea bani trebue neaparat alianţă cu Franţa. Germania oferă ce e drept serviciile ei. D-nu Mendelsohn, marele bancher berlinez, care în setea lui de comisioane a uitat nenorocirele evreilor ruseşti, face la Petersburg dese, tot mai dese călătorii şi îşi dă multă osteneală, făgăduind tot ce poate şi mai mult decît poate da. Dar are Germania destule parale pentru a plăti şi a susţine toate fantaziile Ţarismului?

Sînt bani mulţi de cîţiva ani în Germania. Insă poporul german e aşa de activ, aşa de întreprinzător, încît îi abscarbe pe toţi, şi afară de aceasta se deschide acum în Germania o eră de mare expansiune colonială. Dl. Dernburg noul director colonial, un adevărat om de afaceri, înjghebează în toate ţinuturile stăpînite de Germani întreprinderi de tot soiul. Călătoria lui prin colonii va atrage acolo multe capitaluri. Din Anglia şi din America Ruşii nu pot nădăjdui să'şi alimenteze finanţele. Prin urmare tot în Franţa stă speranţa cea mare.

Dacă lăsăm însă la o parte aceste consideraţiuni, este netăgăduit că articolele „din Nowoie Vremyia" traduc bine o stare de spirit care domneşte astăzi în Europa. Pretutindeni se simte că gruparea puterilor nu mai corespunde cu nevoile reale ale popoarelor. Chestiunea care domină astăzi situaţia internaţională nu mai este rivalitatea dintre Germania şi Franţa şi înlăturarea războiului sau a conflagraţiunei generale ce ar putea resulta de aci. De ce echilibrul european să fie deci bazat pe această premisă care a încetat să existe. Astăzi chestiunea care domină situaţia internaţională este chestia socială, aspiraţiunile democratice ale popoarelor, nevoile lor de pace în afară pentru a se putea reorganiza înăuntru. Această chestiune despică în două puterile europene, pe de o parte pune Franţa, Anglia, Spania, Portugalia şi Italia, iar pe de alta Germania cu Rusia şi cu Austria. In această direcţie se şi îndreaptă, vrînd nevrînd, diplomaţia diferitelor state. Italia cu toate visitele d-lui de Aerenthal se apropie tot mai mult de Franţa, de care o leagă şi o perfectă comunitate de idei şi interese materiale din ce în ce mai identice. Serbările în onoarea lui Garibaldi la Paris au dat lumii prilejul să măsoare încă odată tăria acestor legături. Pe de altă parte alianţa Franţei şi a Angliei cu Japonia, raporturile intime ale Franţiei şi ale Angliei cu Spania leagă şi mai strîns la olaltă guvernele din Londra şi din Paris. Iar interesele comune în Balcani şi grija naţionalităţilor, din care multe sînt respîndite pe teritoriul lor a tutulora, crează între Rusia, Germania

şi Austria nu numai interese identice dar o aceeaşi atmosferă de concepţii politice şi de sistem de guvernămînt.

Aceste două tendinţe opuse întărite fiecare, una prin atitudinea antedemocratică şi autoritaristă a lui Wilhelm II, cea laltă prin atitudinea împăciuitoare şi modernă a lui Eduard VII, sapă pe nesimţite un şanţ tot mai adînc între alianţele de azi. Şi dacă e vorba ca din articolele „Nowoie Vremyiei" să aflăm că Rusia e hotărîtă să grăbească această evoluţiune pentru a reda cît mai grabnic Europei echilibrul ei adevărat, mărturisim că sîntem foarte veseli. Starea de azi fiind contrarie realităţei, întreţine în Europa o atmosferă încărcată, o atmosferă de nesiguranţă a zilei de mîne, o atmosferă de ipocrisie şi de neactivitate pe care am fi fericiţi s'o vedem împrăştiată cît mai curînd. Atunci cel puţin problemele vor apare în adevăratele lor proporţii. Multe chestii cari nu împrumută însemnătatea lor actuală decît convenţionalismului sau tradiţiunilor, vor face loc altora care reclamă soluţiuni şi zac azi uitate sub greutatea intereselor egoiste. Atunci numai problema naţionalităţilor cari domină toată partea de răsărit a Europei, se va pune în toată întinderea ei spre fericirea celor asupriţi şi spre cinstea civilizaţiunii noastre. Cei ce iubesc lumina n'au deci pentru-ce să teme de schimbarea alianţelor de azi. În orice cas ar fi curios ca semnalul acestor schimbări să fi fost dat tocmai de guvernul care în Europa a personificat întunerecul şi care a dus o luptă atît de aprigă în potriva celor ce căutau să împrăştie din jurul lui ceţele dese cu care îi plăcea să se înconjure.

I. G. Duca

Miscellanea

ÎNCĂ ODATĂ „ÎN LUMEA DREPTAŢII" ŞI D. MAIORESCU.

Dacă paginile în care d. Maiorescu vorbeşte de nuvela „În Lumea Dreptăţii" ar fi rămas numai o simplă hîrtie oficială, n'am mai avea de adăogat nimic la cele ce am spus în numărul precedent.

Dar d. Maiorescu, publicîndu-şi acele pagini în „Convorbiri Literare", sîntem datori să mai adaogăm ceva.

D. Maiorescu afirmă, fără să dovedească. Dă sentinţe, fără să le motiveze. Ca „raport" către Academie, merge: Academia se adresează unui om, pe care-l socoate competent, şi-l întreabă: „Să dau premiul cutărui scriitor sau nu ?!!" Şi raportorul, odată ce Academia i-a încredinţat soarta scriitorului, poate răspunde printr'un simplu „da" sau „nu".

Dar cînd transformi hîrtia oficială în *articol*, cînd te adresezi celor cîteva sute de cetitori ai unei reviste,—atunci nu mai e de ajuns să spui: „bine", ori „rău", fără să *motivezi*.—„Bine" sau „rău",—n'are nici un interes pentru cetitor: Pe acesta îl interesează *motivarea*, adică analiza operei, de care e vorba. Se poate ca cineva din public să fie mulţumit şi cu *sentinţa*, cineva care e curios să ştie dacă d-lui Maiorescu îi place sau nu cutare nuvelă, dar n'are putinţa de a-l întîlni pe stradă şi a-l întreba...

Dar pe cei mai mulţi nu-i interesează d. Maiorescu (.....cînd e vorba de Brătescu-Voineşti), ci,—lucrul nu e aşa de paradoxal!—ci Brătescu-Voineşti, adică opera lui Brătescu-Voineşti.

Concedăm mai mult. Se poate ca, unor idolatri, sentinţa nemotivată a d-lui Maiorescu să le ţină loc de „critică literară": Maestrul a zis!... Dar vor rămînea în totdeauna oameni—publicul cel mare, pentru care se scrie—care vor sta cam reci faţă de asemenea sentinţe.

Şi nouă unora, cărora, dealmintrelea, ne repugnă orice robie intelectuală, nu ne impun de loc sentinţele lapidare, ori dela cine ar veni ele!

Un om din vre-o altă ţară (unde linguşirea bizantină nu există) nu numai că n'ar putea pricepe asemenea mod de a trata literatura, dar ar considera că i se aduce o ofensă personală, cînd i s'ar decreta, aşa,

în două vorbe: „bine", „rău", „mediocru" etc—fie el, acel care decretează, un Sainte-Beuve, un Taine sau un Brunetière,—necum un scriitor care n'are la activul său 50 de volume, în care să fi dat toată măsura științii și competenței sale, prin analizarea întregii literaturi bogate a unei vechi civilizații...

Acest *exemplu*, care durează de 40 de ani, a adus mare rău, căci iată, acuma, un eminent critic care, tot despre „In Lumea Dreptății", își permite să vorbească ca despre o „o pată" pe personalitatea lui Brătescu, fără să-și motiveze, nici el, sentința-i definitivă.

Și iată, încă, în cutare „cronică" a cutării reviste bucureștene, craiovene, ori severinene, sentințe lapidare: „bine", „rău", sentințe date de oameni, cărora cea întâiu întrebare pe care-ți vine să le-o pui este: „Dar tu cine ești? Tu, care faci pe Maiorescul anului 1907".

Și încă ceva...

D-lui Maiorescu și discipolului său, *adevăratului* său discipol, le place *Pană Trăsnea Sfîntul* și nu le place *In Lumea Dreptății*, pentrucă, zice unul „unde începe tendența, încetează arta"; pentrucă, zice celălalt, Brătescu n'a avut de spus nimic în nuvela aceasta.—Dacă acești domni în loc să afirme, ar fi *analizat* și *argumentat*, ai putea să vezi ce voesc să spună... Așa însă, nouă nu ne rămîne decît să facem ipoteze.

Ipoteza asupra căreia ne oprim e următoarea: *Pană Trăsnea* place acestor domni, pentrucă în acea nuvelă se face procesul societății care distruge o clasă veche, reacționară,—pentrucă nuvela, dacă e vorba să-i dăm un oare-care nume, e o nuvelă junimistă.—*In Lumea Dreptății* nu le place, pentrucă nuvela aceasta nu mai e junimistă, e, oarecum, „subversivă"...

„Unde începe tendența, încetează arta"?—Ei ași! Dar mai „tendență" decît în Satira III a lui Eminescu, se poate? Și ia întrebați pe d. Maiorescu și pe discipol: „Încetează arta"? Și ia să fi atacat Eminescu cu aceiași violență pe anti-liberali! Să fi văzut atunci cum „ar fi încetat arta"! Cum ar fi „început tendența"!

Dealtmintrelea, *Clăcașii*, *Rugăciune* nici n'au fost băgate în samă de d. Maiorescu în raportul său despre Goga: „Încetase arta", „începuse tendența!..."

Și observați cîtă netoleranță?

Noi sîntem acuzați de sectarism în aprecierea literaturii, pentrucă am spus că *imoralitatea* scriitorului ne *stînjinește* plăcerea estetică ce ne produce opera sa, căreia nu-i negăm talentul (cînd îl are), deși este imorală... Nimic mai mult!

Și acești domni care *neagă existența însăși a operei de artă*, de îndată ce ideile lor *politice* sînt jignite de conținutul operei, acești domni, ei, ne acuză pe noi de netoleranță!!

Imoralitatea, este o atitudine, pe care *toți* trebue s'o respingă; deci noi nu sîntem netoleranți; cutare sau cutare atitudine în fața vieții

însă, nu poate fi respinsă de *toți*, deci a respinge o atitudine și a aplauda alta,—aceasta este netoleranță.

Dar vom reveni odată mai pe larg asupra acestor lucruri.

D. IORGA DESPRE D. PANU.

Iată cam ce este d. G. Panu, după d. Iorga:

Un bătrîn calomniator,

Un dușman cu arme rușinoase și de ultima specie,

Un trîndav care n'are nevoe să deschidă o singură carte,

Un cameleon năimit care duce Țara la pieire,

Un om care minte și înjură, care întrupează idealul materialist al forțelor și pseudo-forțelor imorale, amorale, idealul de viciu și sfidare,

Un suflet meschin,

Un cerșitor pretențios și rău,

Un om căruia nu-i poți zice măcar „rușine obrazului", fiindcă știi bine că nu-i poate fi rușine de nimic,

Un om ale cărui articole sînt elucubrațiii senile,

Un om de o invidie neagră (invidios de d. Iorga), de o mercantilitate jidovească, cu o spoială de cultură,

Un slugoiu politic al cui îi ține viața și viciile,

Un om care șterge talerele și paltoanele,

Un caraghioz,

Un moșneguț cu fața și apucăturile patent orientale,

Un orator cu idei comune, cu forma trivială,—o dondăneală de descîntătoare,

Un om fără nici un fond de idei,

Un om fără individualitate,

Un biet bătrîn, care crede că suficiența și răutatea ajung pentru a înlocui toate talentele și toate pregătirile,

Insfîrșit: un analfabet.

D. IORGA DESPRE D. IORGA.

Un om care de douăzeci de ani de zile în capăt a lucrat, cu o stăruință pe care toți o cunosc, la opere istorice care sînt în mîna tuturora,

Un om care dă astăzi lucrări întinse în colecțiile cele mari de istorie ale lumii,

Cel mai harnic cetitor din ținuturile locuite de Romîni,

Un om cu un fond de idei nouă, de sentimentalitate duioasă,

Un om cu forma de distincție și individualitatea trebuitoare pentru a fi scriitor,

Etc. etc. etc.

FOARTE EXPLICABIL.

Revista franceză „*Mercure de France*" a publicat în ultimele șase numere ale sale, o *anchetă în chestiunea religioasă*, pe care cetitorii

o cunosc din rezumatele făcute de noi la rubrica „Revista revistelor". Ceea ce voim să punem în evidenţă aice, este faptul îmbucurător că nici noi, Rominii, nu am fost uitaţi cu acest prilej şi că revista a cerut şi a publicat şi părerile unora dintre ai noştri. Evident că din momentul ce ni s'a făcut această cinste, răspunsurile d-lor A. D. Xenopol şi dr. Istrati nu puteau lipsi din această anchetă internaţională, întreprinsă în rîndurile fruntaşilor ştiinţei şi ai cugetării contemporane....

De cît, o mică întrebare: oare ceilalţi Romini, cărora li s'a cerut părerea de către revista franceză, nu vor fi voit să răspundă invitaţiunii? nu vor fi avut ce răspunde? Sau poate nici nu s'a adresat revista franceză decît d-lor Xenopol şi dr. Istrati dintre Romini? Şi atunci aceştia rămîn, pentru străini, singurii bărbaţi din Rominia de la care se poate cere o părere asupra chestiunii dacă „asistăm la o disoluţie sau la o evoluţie a ideei religioase şi a sentimentului religios?"

Şi de ce nu?

De ce să ne mirăm dacă am găsi aşa ceva la o revistă franceză, care, dînd samă, din trei în trei luni, cetitorilor săi despre *mişcarea culturală a Rominilor*, consacră pagini întregi pentru „*Marin Gelea*" al d-lui *N. Petraşcu*, şi nici nu pomeneşte de apariţia volumului „*In Lumea Dreptăţii*" al d-lui *Brătescu-Voineşti*; care nici până acum, în numărul de Iulie, nu spune o vorbă măcar de ultimul volum al d-lui *Sadoveanu*, „*La noi în Vilşoara*", dar găseşte destul loc în paginile sale pentru o lucrare folositoare, de sigur, dar o simplă culegere meritorie („*Cartea pentru tineretul de la sate*" a d-lor Pamfile, Lupescu şi Mrejeru); care însfîrşit, ocupîndu-se de revoltele ţărăneşti de la noi şi de starea ţărănimii noastre, citează studiile şi articolele d-lui Tanoviceanu, I. Lahovari, A. D. Xenopol, fără a pomeni de lucrările lui *Agricola* în această chestiune, iar din reviste citează articolaşul d-lui *Mehedinţi* din „Convorbiri Literare", ba citează chiar şi articolele „incisive" ale d-lui.... *Ovid Densuşianu*,—dar habar nu are de „*Cronicile interne*" publicate în această revistă de d. *C. Stere*, după cum habar nu are nici de însemnatele lucrări ale d-lor *Radu Rosetti* şi dr. *Gr. Maior* în chestiunea agrară?.....

Prea ne-au deprins străinii cu astfel de lucruri, pentru ca să ne mai putem mira!....

DEGEABA!

Sancho Pança face calambururi, Sancho Pança vrea să facă pe „degeneratul", pe „decadentul", pe „dezechilibratul..."

— Degeaba asuzi tu, Sancho Pança, că tu eşti sănătos tun!...

ABILITAŢI.

Ministerul Instrucţiei a abonat bibliotecele şcolilor secundare la mai multe reviste, dintre care, literare, sînt „Luceafărul", „Sămănătorul" şi „Viaţa Romînească". (Dealtmintreiea, multe din acele biblioteci erau deja, din propria lor iniţiativă şi din propriul lor budget, abonate la revista noastră).

Nimic mai firesc decît ca ziarele politice să ne atace pentru aceste abonamente, *pe care noi nu le-am cerut, la care noi nici nu ne-am gîndit*... dar la care avem *drept*, odată ce Ministerul abonează bibliotecele la reviste... Nimic mai firesc, zicem, pentru că ziarele politice sînt menite „să combată" pe... adversar.

Dar iată că un ziar literar, cel în care... „a apărut"... „1907" al d-lui Vlahuţă,—ridicîndu-se în numele literaturii ofensate şi făcîndu-se că nu ştie că Ministerul a abonat bibliotecele la *o mulţime* de reviste,— ne declară de monitor oficial literar, etc...

Nici acest lucru n'ar fi atît de curios, dîndu-se apucăturile ziarului literar în chestiune...

Lucrul însa devine admirabil prin faptul că la Ministerul de Instrucţie există,—Dumnezeule mare!—o petiţie kilometrică, prin care acel ziar literar *solicitează*,—nu abonamente, ceea ce încă n'ar fi mare lucru, căci în comerţ faci comerţ, ci—horresco referens!—o subvenţie, o mică subvenţiune, o dulce subvenţioară....

Ai! ai! ai!...

DELA REDACŢIE

Rugăm pe toţi acei care ne trimit manuscrise să cetească anunţul „*Pentru Autori*", publicat pe pagina a treia a cuperţii revistei.

Bine înţeles că pentru lucrări *voluminoase*, putem intra în corespondenţă, dar numai pentru asemenea lucrări.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

C. Rădulescu-Motru, *Din Psichologia Revoluționarului* (Studii Filozofice, Vol. II, Fascicola 1) București, 1907. Prețul 60 bani.

D. Radulescu-Motru este unul din puținii oameni din țara aceasta, cărora ocupațiile profesionale și altele le mai lasă răgaz și pentru cercetarea dezinteresată,—cu alte cuvinte, care continuă, și după ce „au ajuns", să cetească și să gindească. D-sa publică, din cind in cind, rezultatul lecturilor și gindirilor sale, sub forma unor „studii", iar in timpul din urmă a scos chiar un fel de publicație cronică, un fel de revistă, mai degrabă un fel de arhivă.

In volumul II, fascicola 1, d. Rădulescu-Motru atinge o chestie foarte importantă: *„Din Psichologia Revoluționarului..."*

D-sa incepe cu afirmarea *faptului* că „mai intotdeauna" intre ideile propagate de revoluționari și purtarea lor este o contradicție: revoluționarul propagă un lucru și făptuește contrarul.—Istoria—populară—a preotului care spunea: „Faceți ce vă spun eu, și nu ceea ce fac eu".—Ca exemplu dă pe J. J. Rousseau, sprijinindu-se pe recenta operă a lui Jules Lemaitre. „Cazul lui Jean Jacques Rousseau este tipic" pentru psichologia revoluționarului, zice d. Rădulescu-Motru...

Acesta este punctul de plecare al autorului. *Faptul* acesta va căuta să-l „explice" autorul,—și explicația acestui fapt va forma conținutul articolului: „Din *Psichologia* Revoluționarului..."

Fără a ataca „cazul tipic" al d-lui Rădulescu-Motru, fără a utiliza literatura stirnită in jurul și in urma cărții lui Jules Lemaitre, admițind că relativ la J. J. Rousseau *faptul* este exact, și nețiind samă nici chiar de opinia lui Edouard Rod (care nouă ni se pare cea adevărată,—vom vorbi mai jos), ne inscriem hotărit in contra opiniei d-lui Rădulescu-Motru.

Că sint revoluționari—ca preotul de care vorbește anecdota populară—care nu-și conformează faptele cu ideile lor, asta e sigur! Contrarul ar fi curios, ar fi imposibil. Dar că *„mai intotdeauna"* se intimplă aceasta, că adică *„mai toți"* revoluționarii se poartă astfel, aceasta ni se pare absolut falș.

Țara clasică a revoluționarului, cel puțin in vremurile noastre (care au avantajul că le putem cunoaște perfect) este Rusia, și înțeleg aici prin „revoluționari", pe toți aceia care, intr'un senz sau altul, se ridică impotriva lucrurilor stabilite, înțeleg și pe revoluționarii politici, dela cadeți până la anarhiști, și pe sectanții religioși... Ei bine, este știut din toate izvoarele (cetitorul de romane chiar, cunoaște lucrul din romanul lui Tolstoi, *Inviere*), că *„mai intotdeauna"*

revoluționarul *își conformează* viața cu ideile sale. E vorba de a renunța la avere, rang și clasă și „a se scobori in popor?" Revoluționarul o face! Se face țăran și duce viața de țăran! (Sofia Perovskaia și legiune) E vorba de a pune averea sa la dispoziția comunității politice din care face parte? Revoluționarul o face! (Kropotkine și legiune).—E vorba de „sacrificarea pentru idee?" Revoluționarul o face! Se duce la moarte! (Legiuni!)—Ii trece prin cap că i se impune castitate? Și-o impune (cetiți istoria veacului XIX revoluționar din Rusia).—A, dar ei merg și mai departe chiar decit ridicolul: Ii trece revoluționarului prin cap că e păcat să utilizeze pe celelalte animale spre folosul său? El nu mai poartă nici ciubote, pentrucă-s făcute din pielea unui animal! Și nu mai insist, căci se cunosc lucruri extraordinare de ce insamnă „idea forță..." Și mi se pare, cind mi-amintesc toate aceste lucruri, că e o nedreptate, nu-i vorbă naivă, afirmarea d-lui Motru că revoluționarii nu se disting prin tr'o calitate morală și că nu devin apostoli decit dacă apostolatul le e profitabil! Cetește, domnule Motru, istoria nihilismului rusesc! Pun rămășag că vei retracta totul!

Am putea spune mai degrabă că revoluționarii *prea* caută ultimele concluzii ale ideilor lor, pe care, și pe acele, voesc să le traducă in fapte, căzind chiar in ridicol, in orice caz cheltuind sforțări, zădarnice chiar pentru cauza lor!

Dar ei merg și mai departe. In însuși sinul societății „actuale", caută să aibă o conduită ca in societatea „viitoare" visată... A trăi in comunism și a renunța la individualitatea lor, odată cu averea lor, mă 'ndoesc dacă este bine și dacă este util... Dar... asta e altă chestie. E vorba că-și potrivesc faptele până dincolo de ideile lor!

Așa dar, fără a discuta mai mult și a aduce și alte dovezi, *faptul* dela care pleacă d. Rădulescu-Motru, nu e exact. Problema, ce-și impune s'o rezolve, *nu există*. D-sa își inventează o problemă și apoi își dă o muncă infinită s'o rezolve...

D-sa se intreabă: „Cum se explică acest paradox?" Dar nu e nici un paradox, domnule Rădulescu-Motru Iar, relativ la acei „revoluționari" care, ca Rousseau, vorbesc una și fac alta, explicația e ușoară și faptul nu e așa de paradoxal: e etern și e foarte omenesc,—și foarte banal; ni se intimplă, faptul acesta, tuturora, mai mult sau mai puțin, in fiecare zi, dacă nu in fiecare ceas... Dar să nu anticipăm.

Dar... ah, este un dar! Dar d. Rădulescu-Motru bagă de samă, șase pagini mai departe de la categorica sa afirmație, că generalizarea sa este nedreaptă. D-sa zice: „Intre dinșii (revoluționari) se regăsește acelaș procent de caractere bune, adică morale, și caractere rele, adică imorale, casi in restul omenirii"... Fără multă exegeză, aceasta insamnă că acel „mai intotdeauna" dela inceput este exagerat. Căci cei „morali" n'ar fi *morali*, dacă ar spune una și ar face alta! Ori se poate caracteriza de *morală*, această neconformitate? Se poate caracteriza de *moral* un om care propagă lucruri in care nu crede,—propagindu-le numai ca să *parvie*? (Căci, vom vedea, aceasta este teoria d-lui Rădulescu-Motru).— Are aerul unei contraziceri...

Peste alte zece pagini, d. Rădulescu-Motru vorbește despre „revoluționarii *idealiști*", care fac bine omenirii (Socrat, Plato, Luther, Calvin, *revoluționarii francezi*), care se deosebesc de ceilalți pentru că-s insuflați de un *ideal*! Mai intâiu, ce caută aici *„revoluția franceză"*, pornită din *idealism*, cind, la pagina 2, d. Motru admite, cu Taine, că revoluționarii dela 1789 au

fost niște monștri.—(arătînd că lucrul se 'mpacă cu „ideile“ lor, deoarece nu poate fi legătură între „caracter“ și „idei“)?.. Are aerul unei contraziceri, nu-i așa ?.. Apoi : dacă revoluțiile care au schimbat fața lumii, au fost făcute de „revoluționari“ *idealiști*, *atunci* mai rămîne adevărat faptul că „*mai întotdeauna*“ revoluționarii sînt niște șarlatani ?.. De sigur că nu. Și atunci d. Motru nu mai are drept să spună că face psichologia „revoluționarului“, ci a unei anumite categorii de „revoluționari“. Și chiar așa este, căci, pe la sfîrșitul articolului zice că a voit să vorbească *numai* de un soiu de revoluționari... Încă odată, dacă este așa, d. Motru a făcut o fanfaronadă, cînd și-a intitulat articolul „Din Psichologia *Revoluționarului*“ și o fanfaronadă cînd a început prin a-l caracteriza pe revoluționarul „în genere“ ca fiind „mai întotdeauna... etc“. (Comparați : „Această nepotrivire a ajuns astăzi ca o notă caracteristică în psichologia *revoluționarului în genere*“ (pag. 5), și : „Această *categorie* de revoluționari am avut'o și noi *în vedere* în partea dela început a studiului nostru“ (pag. 25)... Dar nu o „*categorie*“ avea „în vedere“ la început, ci cum vedeți pe „revoluționarul *în genere*“!!

Dar care sînt, acuma, „revoluțiile“ și „revoluționarii“, la care, prea tîrziu, în sfîrșitul articolului, se mărginește d. Motru (după ce până acolo și-a clădit teoria despre „revoluționarul *în genere*“)?

După ultima frază din articol („Revoluțiunea, ca să fie privită ca un bine în viața unei societăți, trebue să fie totdeauna o renovațiune“) s'ar părea că numai revoluțiile și revoluționarii care *reușesc*! Așa dar, revoluțiile rusești, de până acuma, nu sînt „bune“ : aceea însă, ultima, care va fi tot de natura celorlalte, dar care va reuși, aceea va fi „bună“ ?.. Și'a criteriu !

Dar mai este o cale de a descoperi ce înțelege d. Motru prin revoluți„rele“. D-sa spune că istoria cunoaște multe de acestea, care se „confundă cu fapte de brigandagiu ordinar și cu sedițiuni criminale“. Da, da ! Am înțeles : Procesul ce face d. Motru, în acest articol, este procesul „răscoalelor“ !.. Apoi să începi doctrinar, după „metodele științei moderne“ a trata „psichologia *revoluționarului* în genere“, cînd ai în minte pe răzvrătitori (poate pe instigatorii ultimelor răscoale ?), și încă la urmă *s'o mărturisești* ?!

Că „explicația“ d-lui Motru (vom vorbi imediat de ea) se potrivește sau nu instigatorului de răscoale, de brigandagii și sedițiuni criminale, e altă chestie.

Dar ea nu se potrivește „revoluționarului“.

În partea de la 'nceput a articolului, acolo unde d. Motru vorbește curent de „revoluționarul în genere“, d-sa spune că caracteristica lui e *impulsivitatea* : În „deliberația“ revoluționarului nu sînt elemente inhibitive; el nu ține sama de achizițiile societății ; cu alte cuvinte vrea să schimbe totul, distrugînd totul, *fără* a ști ce vrea să pună în loc. Ca exemplu dă pe socialiști, care, cînd îi întrebi : ce vor să pună în loc, nu știu ce să răspundă ! O, aci iar e o confuziune : între socialiști și anarhiști. Socialiștii luptă, *în realitate*, pentru un program de reforme, pe care le știu foarte bine ; au ca ideal (ca ideal) o societate în care mijloacele de muncă să fie proprietate colectivă ! E clar... Ca nu pot, că *nu vreau* să zugrăvească *amănunțit* „societatea viitoare“? Darar fi o pretenție ridicolă a o zugravi amănunțit ! Ar fi o pretenție de grandomani și oameni lipsiți de orice spirit științific a zugrăvi amănunțit o societate la alcătuirea căreia, o spun socialiștii cu drept cuvînt, vor lucra atîția factori, dintre care unia cu neputință de prevăzut acuma ! Dar, în definitiv, socialiștii luptă pentru un *program practic* amănunțit, bine studiat, într'o mică parte deja cucerit. Fără îndoială, d. Motru nu e familiarizat cu socialismul !

Dar să trecem, e altă ceva mai important. D. Motru opune „revoluționarului“ pe „omul de ordine“, în mintea căruia elementele impulsive sînt contrabalansate de elemente inhibitive. Foarte bine !—Pe acest „om de ordine“ d-sa nu-l găsește în forma ideală, căci adesea elementele inhibitive sînt în proporție prea mare.—D. Motru suspină după un „om de ordine“ ideal, în care cele două feluri de elemente să fie într'o justă și necesară proporție... Dar iată că peste o sumă de pagini, d. Motru descopere pe acest „om de ordine ideal“!... unde?.. Ah, tocmai între „revoluționari“, între revoluționarii idealiști, adică, după cele ce am văzut, *nu* între instigatori, ci între ceea ce se chiamă „revoluționari“ (și cei de la 1789 !).—Așa dar, *acuma* (pe la sfîrșitul articolului) „revoluționarul“ devine, *el*, adevăratul „om de ordine“, cu o justă proporție de *impulsie* și *inhibiție*,—pe cînd, la începutul articolului, definiția *genului* „revoluționar“ (adică *oricărui* revoluționar), era *impulsia* pură !

Să ne întoarcem la „paradoxul“ d-lui Motru : nepotrivirea între ideile și faptele „revoluționarului“.—Am văzut că însuși d. Motru declară, pe la sfîrșit, că la început a vorbit de (cum zicem noi) „instigatori“ de răscoale...

Despre *aceștia*, da, probabil, d. Motru are dreptate în parte, în explicația „paradoxului“. Anume : că ei—noi credem că unii din ei — îmbrățișează *idei*, pentru a parveni.

Lucrul e cunoscut : nu e nevoe de „metodele științei moderne“ ; în limba curentă se chiamă „a pescui în apă tulbure“, „a exploata durerile mulțimii“, „a demagogiza“, etc. etc.. : E nevoe de atîta trudă cu „metodele științei moderne“ ?

Rămîne, totuși, un fapt mai interesant : Popa, care cu durere constată că *faptele* sale nu sînt bune de imitat ; Rousseau, care una vorbește și alta face, etc. Așa dar sînt *oameni* care spun una și fac alta ; dintre acești *oameni*, unii sînt... popi, alții sînt revoluționari,... alții sînt... preoteasa ori fata preotesei...

Trebuesc „metodele științei moderne“ pentru a explica acest fapt ? Cred că nu !

Sînt acești oameni șarlatani ? Se poate ! Ah, ce nu se poate ? Se poate ca unii „revoluționari“ să utilizeze *idele* revoluționare pentru a parveni, pentru vanitate, mai știu eu ?

Dar, „mai întotdeauna“, vom spune la rîndul nostru, explicația e alta, e cuprinsă în înțelesul adevărat al vechei vorbe : „*Video meliora proboque, deteriora sequor*“, care explică jumătate din viața unor oameni,—și purtarea popei.

Văd care este binele, îl aprob, dar, ființă slabă și păcătoasă, fac rău ! Am pasiuni, știu că sînt rele, știu că-mi fac rău mie (mie !), știu ce-ar *trebui* să fac, dar nu fac !

Poate că Rousseau nu era convins de teoriile sale... Se poate !—Dar poate că era convins, dar *nu putea* să le respecteze în fapte... E altceva decît ce spune d. Motru, care crede că Rousseau nu era convins de ceea ce spunea, că spunea ceea ce spunea din invidie, ori ca vulpea care spune că strugurii sînt acri...

Și e interesant ce spune Edouard Rod. E însăși istoria unui suflet slab și robit de pasiuni : Rousseau, pe încetul, și-a conformat viața ideilor sale ; adică, văzînd ce este bine („me-

liora") și aprobind binele („proboque"), a început să se sforțeze a nu mai urma pe calea răului („deteriora") și... a reușit, pe cit a putut!

Lucrul e simplu: Imi fac un ideal de viață, pe care ori il pot urma, ori nu-l pot urma *niciodată*, ori de care, in faptă, mă apropiiu pe'ncetul! — Rousseau putea să nu ajungă să poată spune „meliora sequor", și tot n'ar fi un argument pentru „explicarea" d-lui Motru.

Caută, cetitorule, in viața și in sufletul tău, și vezi cite *ticăloșii* (tu *singur* le numești așă! și roșești de ele!) cite ticăloșii faci! Le vei *apăra*? Nu! Pentru ce? Pentrucă idealul tău e altul! Le faci, ticăloșiile, pentru că ești slab! Ai sfătui pe altul să le facă? Nu! Tu l'ai sfătui *contrarul*, deși tu le faci... Și ai fi șarlatan?... Să răspundă d. Motru!

Să ai in minte ca model pe „instigatorul" de răscoale și să voești să zugrăvești, după acest model, pe „revoluționarul *in genere*"; să alegi un revoluționar, pe Rousseau, la care crezi că ai descoperit o neconformitate intre idei și fapte și s'o explici prin șarlatanie, ca la primul „instigator"—jugănar lipovan; să admiți apoi că „mai la toți" revoluționarii intilnești această neconformitate și s'o explici, apoi, prin șarlatanism și dorința de parvenire,—sint acestea procedeurile „metodei științifice"?

Să te contrazici apoi, declarind că acei care au făcut marile revoluții (Nu aceștia sint „revoluționarii" *prin excelență*, domnule Motru?) că acei care au făcut „marile revoluții" nu sint șarlatani, nu sint impulsivi (ci, ei, „oameni de ordine ideali"); să declari apoi, cu naivitate, că formidabilele constatări și explicări despre „revoluționarul *in genere*" le-ai făcut de amorul „metodei științifice" a „arhitectonicei unui sistem" și că ceea ce ai spus la inceputul „studiului" despre *genul* revoluționar, observi singur că se potrivește la „o *categorie*" numai („instigator" „brigandagiu", „sediții criminale"..)—sint acestea procedeurile „metodei științifice"?

D. Rădulescu-Motru nu este un filozof independent. D-sa este... un anumit „om de ordine"; d-sa vorbește despre revoluționari, nu de pe un teren neutru, ci din cimpul celălalt. Și poziția d-sale are toate dezavantajele acestei situații. D-sa nu constată: d-sa *pledează pentru* ceva și *contra* ceva... D-sa face advocătură și, (dacă nu „esplicațiile" sale, care pot fi dibace") contrazicerile sale nu sint de natură a ni-l arăta ca pe un strălucit advocat al cauzei *sale*..

Un profesor al meu, ilustru in felul său, vorbind nu știu de care filozof sceptic, spunea: „Se'ndoește până ce nu mai poate"... D. Rădulescu-Motru nu se'ndoește de loc. El „nu poate să se'ndoiască"... Și sint așa de complicate chestiile sociale, căci, deja, oamenii sint atit de complicați!

G. I.

Post-scriptum. — Răsfoind din nou broșura d-lui Motru, am dat peste citeva insemnări făcute pe margine, care mi-au scăpat din vedere cind am scris recenzia. Transcriu citeva.

D. Motru declară: „din naștere nu este nimeni revoluționar". Și aiurea mai clar: „sufletul individual nu este prin natura sa revoluționar sau de ordine", cu alte cuvinte mediul face pe cineva revoluționar. — Eu cred că și sufletul și mediul. *Anume* suflet, in *anume* mediu, devine revoluționar. Și incă ceva: D. Motru nu știe ce importanță are *clasa* din care face parte cineva: Pentruce proletariatul german, „mai tot" este revoluționar, iar din clasele superioare numai foarte puțini indivizi? E clar că cu un suflet mai puțin revoluționar devii „revoluționar" cind ești proletar, decit cind ești din clasele de sus; in cazul din urmă trebuește să ai un suflet *foarte* revoluționar... Dar nu tocmai despre aceasta voesc să vorbesc.

D. Motru, așa dar, zicea: „din naștere nu este nimeni revoluționar", și adăoga că problema revoluționarului nu e chestie de „psichologie individuală" ci de „psichologie socială".—Dar, d. Motru făcuse deja (!) pe o pagină precedentă psichologia revoluționarului: „impulsiv", spre deosebire de a omului de ordine: „inhibitiv"... Apoi atunci revoluționarul *se naște*, domnule Motru! Că „impulsivul" in un anumit mediu nu va ajunge revoluționar, e altă vorbă! Chiar Beethoven putea, undeva, să n'ajungă muzicant!... Și d. Motru se contrazice pe aceiași pagină, cind spune: 1) „sufletul individual nu este prin natura sa revoluționar sau de ordine" (Incă odată: amintiți-vă categoriile: „impulsiv" și „inhibitiv"!!) și 2) „Fiecare individ impulsiv, cu voința de a domina asupra semenilor săi, este sufletește pregătit să devină revoluționar"... Trebue de optat: Se naște ori nu se naște cineva cu un suflet revoluționar?

Incă ceva. *Dacă* d. Motru crede in „impulsivitatea" revoluționarului, atunci cum impacă d-sa această „impulsivitate" cu *dibăcia* necesară unui om de a esploata anumite idei in folosul său egoist? Căci, cum știți, *din dibăcie* revoluționarul *face pe*... revoluționarul.—Un „impulsiv" (care nu poate „cumpăni" motivele) atit de cu dibăcie diplomat?!

Și incă ceva. Deosebirea intre „omul de ordine" și „revoluționar" e „inhibiția" și „impulsia", cum am văzut. Oare Stolipin e un reacționar negru, pentrucă e mai „inhibitiv" decit, să zicem, Rodicev sau altul? Oare un junker german e reacționar pentrucă e mai „inhibitiv" decit un proletar german?—*Interesul de clasă* nu explică el deosebirile intre junker și proletar?— Oare d. N. Filipescu e mai „inhibitiv" decit d. C. Dobrogeanu-Gherea?

Și oare „oportunismul" de care e invinuit un Jaurés (și cu el sute de mii de socialiști) e „impulsivitate"? — Celebra „cale legală" (așa că Anton Bacalbașa zicea că d. Nădejde nu vrea să se plimbe pe „Calea Victoriei", ci numai pe... „calea legală") este „impulsivitate"?

Și cind d. Motru spune că revoluțiile mari (făcute in contra „oamenilor de ordine"—nu-i așa?) aduc o intărire a ordinii (deci *in contra* „oamenilor de ordine"), atunci... atunci?

Dar afirmarea că revoluția franceză (libertate, *egalitate*, frăție) a fost din „revoluțiile cu ideal", bune, și, alăturea, afirmarea că revoluțiile „fără ideal" se cunosc de pe aceea că sint conduse de ideea „egalității"?

D. Motru a atins, cu o inimă prea ușoară, probleme foarte grave și complicate... Un domn „cronicar" spunea, in trei cuvinte lapidare, că această operă va fi cetită cu mult folos, etc... Probabil că nici n'o cetise, ori, de-o cetise... e același lucru.

* * *

Sofia Nădejde. *Părinți și copii*. Edit. „Biroului Universal", Al. Nițianu.

In acest roman ultim al cunoscutei scriitoare Sofia Nădejde nu vom găsi problema filosofică-socială din romanul cu acelaș nume al lui Ivan Turghenief, căci generația copiilor nu e intru nimic deosebită ca nivel cultural de acea a părinților și nu ni se prezintă in acel contrast izbitor sufletesc in care ni se prezintă la Turghenief. Nu e nici problema hereditații așa cum e pusă de Zola in istoria familiei Rougon-Maquart. Ci, ca și in celelalte două romane: *Patemi* și *Robia Banului*, fabulația romanului, povestea acestei familii e un prilej căutat și ales de scriitoare pentru a pune in e-

videnţă cu durere plăgile morale de care sufere societatea noastră, problemele îngrijitoare ce se pun, din cauza acestei stări de lucruri, sufletelor conştiente, pentru viitorul neamului nostru.

In primul rînd ne dovedeşte scriitoarea ce suflet tare şi cumpănit trebue să aibă funcţionarul nostru pentru ca să se poată păstra corect şi cinstit în mijlocul greutăţilor şi ispitelor de tot felul, cu modesta lui retribuţie, într'o societate care e nu numai tolerantă, ci complice a tuturor incorectitudinilor.

Altă problemă interesantă care preocupă pe d-na Nădejde, în toate scrierile sale, e lipsa de îngrijire luminată cu care sînt căutate femeile la naştere, făcîndu-se atîtea victime, deodată cu moartea mumii, în copiii rămaşi în urmă.

Apoi e problema educaţiei copiilor şi mai ales a fetelor din clasa funcţionarilor. Ce faci cu băiatul? In care şcoală-l dai, în ce categorie socială îl hotărăşti să trăiască? Cum poţi înlătura plaga funcţionarismului? Trimiţînd copiii la meşteşug ori plasîndu-i în comerţ? Dar cum? Comerţul şi meşteşugul sînt în mînile străinilor bine pregătiţi pentru el din tată în fiu şi copiii de Romîni nu pot ţine piept în concurenţă şi apoi nici nu sînt primiţi.

Ce-i de făcut?...

Dar cu fetele? Să le laşi fără carte ca să nu faci din ele nişte declasate ca cele despre care vorbeşte coana Tinca, sau să le dai creştere de salon, cum a făcut Serafim cu Magda, pe socoteala că fiind frumoase, cu niţică spoială de pension pot găsi mai lesne mijlocul de traiu, măritişul cu un „băiat bun"? Dar faci astfel fericirea lor ori le pregăteşti pentru fericirea căsniciei şi creşterea copiilor? Ce e de făcut?..

Şi problemele sociale se succed unele după altele: neurastenia lui Georgică, copilul prea silitor şi ambiţios, iadul din căsnicia Magdei şi a lui Iacobescu, tipuri produse de educaţia şi instrucţia noastră modernă, necinstea şi sinuciderea lui Ilie, ofiţerul cu fire slabă ce nu se poate împotrivi ispitelor şi căruia i-a lipsit şi controlul serios la regiment spre a-l ţinea în frîu. Pretutindeni reese foarte lămurit dezordinea socială în care trăim, uscăciunea sufletească, lipsa de ideal şi inconştienţa cu care ne lăsăm tîrîţi de azi pe mîine fără a lua nici o măsură de îndreptare, fără a face o sforţare serioasă şi trainică pentru a ne ridica şi a apuca altă cale.

E în această ultimă scriere a d-nei Nădejde acelaş interes pasionat pentru chestiile sociale, acelaş dor de a căuta pricina reală a relelor de care suferim ca în toate operile sale, aceiaşi preocupare adîncă în cercetarea problemelor, dar soluţiile nu se mai desemnează nicăiri, ca altă dată, cu încredere şi entuziasm. Autoarea e zilă acum plină de îndoială, descurajarea pluteşte şi apasă dureroasă pretutindeni. Frumoasele avînturi de odinioară par nişte flori veştejite de o năpraznică vijelie sufletească. Urmăreşti şi aci ca şi în celelalte romane, cu interes, discuţia atîtor probleme puse de o minte ageră ce le-a frămîntat multă vreme, le-a cercetat şi le-a analizat cu de amănuntul, dar nu mai simţi bine făcătoarea încredere în viaţă şi într'un viitor mai bun, de odinioară, lumina sufletului senin doritor de bine şi de fericire pentru toţi. De altminteri, aceleaşi calităţi ca şi în celelalte scrieri: aceiaşi cunoştinţă a vieţii, aceiaşi bogată înţelepciune împrăştiată cu dărnicie în proverbele şi zicătorile sămănate pretutindeni, aceiaşi dorinţă de a ne sili să reflectăm asupra noastră înşine şi asupra celor din jurul nostru, acelaş interes cu care urmărim până la sfîrşit romanul destul de voluminos al d-nei Nădejde.

Bine înţeles, cu neajunsurile ce izvorăsc din înseşi aceste calităţi. Realitatea vieţii, chipurile morale şi materiale ale eroilor, se şterg, se estompează uşor ca nişte umbre, ca nişte semne ale cugetării acesteia active şi pline de viociune. Problemele sufleteşti sînt prea numeroase, se pun repede unele după altele, se discută de autor prin gura personagiilor, dar nu se răsfring în conflicte reale, în suflete vii. In dialoguri toţi vorbesc pe un ton, cu aceleaşi mlădieri de voce ca într'o piesă în care personagiile sînt jucate de acelaş actor. Şi cum am vrea să ştim ce se petrece în sufletul Zoei, fetiţa mai mare sacrificată fericirii celorlalţi, sau în sufletul lui Georgică copilul închis în el însuşi, în care încolţeşte revolta şi dorinţa de a face mai bine de cît cei din jurul său!.. Aşa însă cum e alcătuit romanul, lucrul era cu neputinţă, cîmpul e prea întins şi prea multe sînt chestiunile ce se ridică în sufletul scriitoarei şi deci al cetitorului. Preocupările morale precumpănesc asupra psichologiei individului şi asupra preocupărilor de artă; limba bogată şi corectă despreţueşte pretutindeni zugrăvirea realului prin imagini, concretizarea materialităţilor vieţii şi urmăreşte cu credinţă firul ideilor bogate ce caută a-şi face loc la lumină în opera d-nei Nădejde.

I. S.

* * *

A. D. Xenopol, *Evoluţia în Istorie*, 7 pp.: *Neconştiutul în Istorie*, 25 pp. Extrase din Analele Academiei Romîne, Bucureşti, 1907.

De cînd d. Xenopol nu mai face istorie *îşi dă părerea* asupra unor chestiuni de filosofie a Istoriei. In primul din aceste memorii academice autorul ocupîndu-se cu evoluţia în Istorie, grupează năzuinţile vieţii omeneşti pe temeiul cărora se poate mişca evoluţia, în două grupe: „a) Grupa acelora care aduc îndeplinirea nevoilor existenţii în privinţa cunoştinţii adevărurilor practice şi teoretice, care mulţămesc trebuinţa de a şti şi care desfătează prin frumos; b) silinţa pusă pentru a face ca aceste bunuri să fie împărţite, în chipul cel mai drept, între cei ce le produc".—

Puterea evoluţiei face astfel să propăşiască omenirea armonios pe toate căile. D. Xenopol atinge problema distribuirii bogăţiilor şi părerea domniei sale este că împărţirea trebue să fie proporţională (aici ne aduce la cunoştinţă că sînt oameni harnici, inteligenţi, leneşi, etc.).

Faţă de sguduitoarele frămîntări ale societăţii moderne pentru realizarea dreptului, d. Xenopol crede că „civilizaţia nu este în pericol".

In al doilea memoriu, după ce autorul cercetează înrîurirea neconştiutului asupra vieţii individuale şi sociale, trece apoi şi la rolul neconştiutului în Istorie. D. Xenopol caută să arăte care din puterile care condiţionează desvoltarea istorică sînt isvoare ale neconştiutului. După d. Xenopol înrîurirea rasei, a climei, a caracterului naţional sînt neconştiute; aşezarea geografică poate fi supusă întrucîtva înrîuririi conştiinţii. Examinează mai pe larg puterea evoluţiei şi întîmplarea în Istorie. Puterea evoluţiei nu devine conştiută decît „post factum" şi ei nu i se poate opune decît o împotrivire efemeră; de aici însă d. Xenopol nu scoate că trebue să admitem ca principiu de purtare „fatalismul Răsăritenilor" ci, „neştiind cum vor merge lucrurile, omul trebue totdeauna să lucreze aşa cum crede el şi spre propăşire".

Din „lupta declarată" a d-lui Xenopol împotriva neologismelor sînt de menţionat următoarele: „fără ca reflexia să ia o parte *lucrătoare*", „întinsa încăpătură a evoluţiei", „asămăluim", „asămăluite", „învălmăşarea".

*

Nicolae Dobrescu, *Contribuții la Istoria Bisericii Romine în secolul XV-lea.* (Publicat întăi în „Convorbiri Literare"), 42 pp. București, Carol Göbl, 1907, Prețul 1 leu.

In acest capitol de istorie bisericească d. Dobrescu se ocupă cu *Mitropolia Moldovei* de pe vremea lui Alexandru cel Bun, a urmașilor săi, a lui Ștefan cel Mare și până la 1571, data morții Mitropolitului Gheorghe, succesorul lui Teoctist I. In partea introductivă (până la pg. 10) autorul dă sub o formă mai concentrată cele ce spusese altă dată (v. Intemeierea Mitropoliilor și a celor dintăi mănăstiri din țară, Tipografia Cărților Bisericești, Buc. 1906, p. 101 și urm.) asupra aplanării conflictului bisericesc ivit între Patriarhia de Constantinopole și Moldova, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, recunoașterea de către Patriarhie a Mitropolitului *Iosif* și începutul de organizare bisericească cu reședința mitropolitană la Suceava, pe timpul lui Alexandru cel Bun. Dintre urmașii Mitropolitului Iosif, necunoscuți cronicilor și actelor interne, Macarie întîmpină dificultăți la recunoașterea ca Mitropolit de către Patriarhie, iar Grigore și Damian, datorită legăturilor bisericești cu Constantinopolul, care în fața primejdiei turcești căuta mîntuirea în unirea cu biserica Romei, și sub înrîurirea relațiilor dintre Moldova și Polonia catolică,—au primit unirea cu biserica Romei (Sinodul de la Florența), pe care, cu drept cuvînt, autorul o socoate ca o acțiune personală a celui ce o făcea, care „nu poate angaja țara întreagă". Teoctist I primește sfințirea de la Ohrida, e Mitropolitul de sprijin al lui Ștefan cel Mare, pe vremea lui s'a început la mănăstirea Putna scrierea în slavonește a cronicii Țării Moldovei.—D. N. Dobrescu este specialist în Istoria Bisericii Romine, are și catedra acestei specialități la facultatea de teologie, și de aceea cred că nu va lăsa acest capitol izolat ci, în curînd va fi urmat de altele, căci deși producția istorică este mare, lucrări în definitivă siguranță științifică sînt puține.

T. D.

* * *

M. P. Ciucă. *Despre acțiunea împotermizării asupra unor infecțiuni experimentale.*—Teză de doctorat. Facultatea de Medicină. București, 1907.

Fiziologia generală ne spune că ființele viețuitoare sînt sensibile la variațiuni de temperatură. Fiecare organism își are anumite limite de temperatură, între care el poate exista ca ființă vie. De îndată ce aceste limite sînt trecute, substanța vie este distrusă. Dar chiar și în scara termometrică cuprinsă între limitele compatibile cu viața, se pot deosebi regiuni în care organismul se comportă în mod diferit. Așa, pentru organismul omului, temperatura cea mai potrivită, la care toate organele funcționează în modul cel mai perfect, este 37°. Acest grad de temperatură se numește *optimum*. Dacă căldura corpului se ridică de pildă la 40°, organismul se găsește într'o stare anormală. Nutrițiunea și funcționarea elementelor anatomice nu se mai îndeplinesc în mod normal și organismul întreg suferă. Tot așa se'ntîmplă și în cazul cînd temperatura corpului scade la 30° sau 28°. Organismul nu moare, dar mersul normal al funcționării lui este deranjat. Dacă temperatura întrece și aceste limite (vorbim de animale cu sînge cald), animalul poate muri.

Temperatura cea mai joasă compatibilă cu viața se numește *minimum*, iar cea mai înaltă, *maximum*. Acestea variază cu specia considerată. Toate ființele vețuitoare, fie unicelulare, fie pluricelulare sînt supuse acestei legi.

Se știe pe de altă parte că'n organismul nostru, precum și al tuturor animalelor, există niște celule, numite leucocite (globule albe din sînge) care sînt apărătorii organismului contra microbilor. Aceste leucocite, ca orice celulă vie, au și ele un grad anumit de temperatură, la care își pot îndeplini cu toată vigoarea funcțiunea lor de luptători. Pentru cele din corpul omului, temperatura optimă e de 37°. Dacă această temperatură scade sub 37° sau se urcă peste acest grad, leucocitele sufăr, soldații se'nbolnăvesc și nu mai pot ținea piept dușmanului. Așa se explică îmbolnăvirea prin răceală.

Dar se mai știe că sînt unele aceste animale refractare la anumite boale. Așa, de pildă, găina nu se poate îmbolnăvi de boala numită *cărbune*, șoarecele și broasca nu se'nbolnăvesc de tetanos etc.

In limbajul științific se zice că aceste animale sînt *imune* față de boalele enunțate. Ele au o imunitate naturală. In timpul din urmă savanții au căutat să afle cauza ce dă acestor animale proprietatea imunității.

Discuțiunile au fost numeroase, dar așa zisa teorie *celulară* a imunității se pare că a lăsat cu totul în umbră pe adversara sa, teoria *humorală*. Lucrarea d-lui Ciucă, făcută în laboratorul profesorului I. Cantacuzino, este o confirmare a teoriei celulare. D-sa găsește că șoarecii pot să se'nbolnăvească de tetanos dacă organismul lor întreg este răcit timp de o oră (nu se spune temperatura ce o avea organismul în momentul răcirii) la gheață. De asemenea a văzut că cobaiul, animal ce în stare normală nu primește infecțiunea cu streptococul uman, poate fi infectat cu acest microb dacă organismul său este răcit la 29°. Examenul istologic a arătat d-lui Ciucă o alterație a leucocitelor acestor animale în cazul răcirii.

Aceste fapte vin în sprijinul teoriei celulare a imunității, care pretinde că imunitatea naturală e datorită unei puteri de distrucțiune, foarte energice, ce o au leucocitele animalului imun față de microbii specifici ai boalei la care el este refractar. Cînd animalele's răcite, leucocitele sufăr și ele și nu mai pot distruge microbii intrați în organism.

D. C.

Dumitru N. Comșa, *Cîteva mijloace economice pentru îmbunătățirea soartei țăranului.* București 1907, Tipografia ziarului „Curierul judiciar", 44 pag.—Prețul 1 leu.

Autorul își dă bine samă de complexitatea „problemei" țărănești, dar se ocupă numai de una din laturile ei, propunînd soluțiuni pentru îndestularea nevoilor *economice* ale țărănimii. D-sa dovedește că una din trebuințile arzătoare, cele mai legitime, ale ruralilor, este dobîndirea de pămînt și, fiindcă nu-l mulțumește nici una din istituțiunile propuse până acum pentru atingerea acelui scop, expune un sistem propriu, anume: crearea unei bănci agrare sau case rurale, independente de Stat, cu un capital de 30 milioane, la a cărui formare să contribue însă și Statul cu o treime. Până aici nimic deosebit. Partea originală a acestei construcțiuni stă însă în aceia că banca va trebui să cultive fiecare din moșiile sale ca singură, cu ajutorul țăranilor de pe moșie, îndrumați aceștia de administratori anume pregătiți, de inspectori luminați și de un consiliu agricol funcționînd pe lîngă bancă.—Țăranul învoit să lucreze pe moșie, va deveni un asociat al băncii, care, lăsîndu-i în fiecare an producțiunea necesară existenței, va vinde restul și va trece la partida muncitorului partea din prețul recoltei ce i s-ar cuveni pentru zilele lucrate. Acest mod de exploatare

și comptabilitate va urma până cind muncitorul își va amortiza lotul de pămint dat spre cultivare, uneltele etc., rămănind atunci proprietar individual al lor și părtaș numai la proprietatea mașinilor mari.—Autorul socoate că sistemul acesta, pe lingă avantajul de a face o selecțiune intre acei care au să devie proprietari, mai are și folosul de a deprinde pe muncitori cu o cultură înaintată, cu spiritul de asociație, etc., și de aceia d-sa nu se lasă intimidat de criticile acelora care îi taxează sistemul cind drept reacționar, cind drept socialist. — Mai departe, d. Comșa face diverse propuneri pentru înlesnirea obștiilor țărănești de a lua moșii în arendă, pentru ieftenirea creditului țărănesc, pentru procurarea de seminte alese și mașini perfecționate, pentru o desfacere avantajoasă a produselor micilor cultivatori, pentru modificarea legii tocmelilor agricole, care vor deveni obligatorii, etc. etc.

Merită mai ales o deosebită atențiune acele mijloace de îmbunătățire, pe care i le suggerează autorului experiența profesiunii sale de advocat. Amintim aici numai măsurile acele menite să *restabilească posesiunea acelora care au fost împroprietăriți la 1864 ori mai în urmă*. Cine nu știe, intr'adevăr, în ce nesiguranță se află astăzi acea posesiune! Movilele de hotare aproape nu se mai cunosc, iar din această cauză încălcările și procesele ce urmează nu mai pot lua sfîrșit, dezesperind administrația și instanțele judecătorești.—Lucrarea d-lui Comșa merită cu drept cuvint să fie distinsă din nămolul de publicațiuni similare ce inundează de citva timp Rominia.

*

Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor. *Rominia 1866—1906.* București, 1907, Atelierile grafice Socec & Co.—XIV+464 pagini.

Iarăși o lucrare, oficială, menită să constate și să sărbătorească progresele țării in ultimele patru decenii. „Progresele repezi realizate în cei 40 ani de domnie a M. S. Regelui Carol I—zice d. I. N. Lahovary în Introducerea sa, datată din Ianuar 1907—ne îndreptățeşte să afirmăm că poporul romin poate să privească viitorul cu încredere și că-i este rezervată o soartă strălucită...“ Aceasta urma să se dovedească în cele patru capitole: Țara, Poporul, Organizația și Administrația, Economia Națională. Și de aceea, poate, pe cind ultimul capitol cuprinde cea mai mare parte a lucrării (224 pg.), sănătatea publică, de pildă, este tratată numai în mod cu totul somar, ca un paragraf al Administrației, trecindu-se cu inimă ușoară asupra realităților mizerabile. Incolo, lucrarea se razemă pe datele statistice oficiale și pe cercetările cele mai nouă ale specialiștilor noștri, consultați de d. profesor I. Popa-Burcă, căruia i s'a încredințat întocmirea operei.—O hartă a țării și numeroase ilustrațiuni, reușite, intre care predomină instalațiunile monumentale ale serviciilor publice din București, sporesc interesul acestei publicațiuni.

G. K.

Revista Revistelor

Luceafărul (15 Iunie, 1 Iulie).—O poezie de d. Octavian Goga, „Străjeul“, întruparea unei adinci melancolii: o schiță de d. Sadoveanu, „Tinerețǎ“, în care autorul a concentrat o viață și a pus și o problemă; versuri de d-nii Soricu, Seca, Dinu Ramură, d-ra Cunțan, traduceri în versuri; proză de d-nii Ciocirlan, Secula; continuarea interesantelor note ale d-lui Murnu asupra „Monumentelor antice din Roma“; „Cronică“, în care direcția spune sincer ce gîndeşte, dovadă unele rezerve pe care le face asupra traducerii Salomeei de către d. Z. Birsan, *colaborator* al revistei. Acest lucru elementar (de a spune adevărul), nu vi se pare o *revoluțiune* în publicistica noastră în care lingușirea mutuală din sinul cardășiilor „literare“ ar fi o primejdie, dacă n'ar fi fără nici o... consecvență?

Junimea Literară, (Suceava, Iunie și Iulie 1907). E un *număr festiv închinat memoriei lui Simion Florea Marian* și de aceia e alcătuit în vederea acestui scop: toate bucățile sînt dedicate regretatului dispărut, ori în legătură cu viața și activitatea lui. În fruntea revistei e o poezie a d-lui G. Rotică în care e glorificat decedatul; urmează apoi un mic studiu—„Scinteință“—al lui S. Fl. Marian; apoi articolele ocazionale ale d-lor A. D. Xenopol, dr. Istrati, Urban-Iarnick, S. Pușcariu, At. Marienescu, T. Burada, d-na Elena Voronca, Gherasim Buliga, D. Dan, M. Lupescu, C. Morariu, I. I. Nistor, M. Lungean, mai toate amintiri despre S. Fl. Marian,—cum și un omagiu de firească pietate, un amănunțit și duios articol asupra vieții și activității veneratului defunct, datorit d-lui Liviu Fl. Marian. Pe lingă acestea mai găsim, trimise tot pentru acest număr festiv, desigur după cererea organizatorilor, un articol asupra *originii doinei*, datorit d-lui Gr. Crețu, care, după cit se pare, nu cunoaște studiul d-lui Pascu asupra doinei („V. R.“ an I No. 2), și o poveste a d-lui A. Gorovei.—Citeva fotografii, foarte bine redate, ne arată pe S. Fl. Marian ca elev, ca student, ca om matur și pe patul de moarte.

E în total un frumos omagiu de recunoștință pe care revista din Suceava îl aduce fostului ei colaborator.

Convorbiri (1 Iulie).—Cel mai mare critic romin din veacul al XIX lea și al XX-lea, nu pricepe articolele pe care le „critică“, dar nu le pricepe de loc. Cetitorul, pe care-l interesează această însușire „maitresse“ a celebrului critic, să compare articolul d-lui C. Botez *Faust în romînește* cu „critica“ imensului critic și va vedea lucrul in toată hazlia lui goliciune. Cetește de cincisprezece ori, criticule, și apoi scrie! In ceteşte încă de vre-o citeva ori articolul d-lui Botez, și să vedem dacă nu vei rectifica cele ce ai spus despre „greșelile“ d-lui Botez: de a confunda

versurile jambice cu cele trohaice, de a număra rău silabele, etc... Cetește, și mărturisește sincer, cu mina pe conștiință, căci te va judeca și Dumnezeu și posteritatea!

Pentru „In Lumea Dreptății", o „pată pe personalitatea" lui Brătescu-Voinești și „Dragoslav mai mare decît Creangă"—te va osindi Cel de sus, fără nici o indoială. Noi depunem o lacrimă anticipativă.

Revista generală a învățămîntului (Iulie). D. E. A. Pangrati, directorul revistei, conchide, din cunoscuta „Anchetă intr'un seminar", că școala nu și-a făcut datoria, căci sentimentele elevilor—viitori preoți—s'au dovedit a fi rămase în afară de educația innobilătoare, care incumbă școalei. Dar mi se pare că nu se ține indeajuns samă de *momentul* în care s'a făcut acea anchetă, de surescitarea (care era în momentul crizei), de surescitarea spiritelor a acelor fii de țărani, ai căror părinți fuseseră aduși la ordine, chiar cînd nu se răsculaseră, cu tunurile. Oricum, că s'a dat pe față un *sentimentalism*, care nu trebuește să fie, aceasta e sigur!

Școala (Cernăuți, Iulie).—D. Rotariu-Rodică scrie un mic articol, în care-și arată părerea de rău că Rominii bucovineni n'au știut și n'au putut să reziste străinismului, lăsind să se peardă din ce în ce mai mult caracterul rominesc al Bucovinei, pînă și în schimonosirea numelor (Kimpolung, etc).—Se reproduce, cu o notiță introductivă, schița d-lui Brătescu-Voinești „Niculșor", apărută în „Viața Romînească..." Alte studii și notițe interesante.

Anuarul al XIII al Institutului pedagogic-teologic (Sibiu, 1907). In primele pagini ale acestui anuar, în care direcțiunea unei școli face o dare de samă de mersul moral și material al Institutului, găsim un interesant articol al d lui Timoteiu Popovici, **Principiul național în muzică**. Plecind de la ideia foarte justă că adevărata muzică națională, ca și adevărata poezie națională, trebue căutată în producțiunile populare, autorul face o critică întemeiată asupra *direcției* în care e îndrumată cultivarea muzicii la noi și susține cu drept cuvînt că *un popor numai prin cultivarea și perfecțiunea muzicii sale naționale poate ajunge la înțelegerea muzicii clasice*. Autorul critică publicațiunile muzicale obicinuite ale Rominilor (mai ales din regat) „romanțele ușoare și sîrbele țigănești" care „nu pot avea decît o importanță comercială" cum și bucățile „de caracter străin, cosmopolit"; laudă acele compozițiuni care au de inspirație muzica națională și sînt făcute în spiritul național (cum sînt compozițiile lui Dima, Muzicescu, Kiriac, Vida, Mureșan, etc.): și după ce pune în evidență însemnătatea melodiilor populare, arată cum trebuesc culese acestea și care anume merită acest nume.

Buletinul Societății Geografice Romîne, publicat prin îngrijirea d-lui George I. Lahovari.—(Anul al XXVIII-lea, No. 1, pag. 160), București, Socec 1907.—Pentru mulți desigur va fi o mirare cînd vor vedea un referat asupra Buletinului unei societăți, care deși recunoscută prin lege de 10 ani (dela 20 Februarie 1897) ca „instituție de utilitate publică", totuși utilitatea ei nu poate fi apreciată de un public mai mare, ci probabil că se mărginește numai la intimii Societății. In aceste 160 pag. însă sînt cuprinse două studii de valoare. Unul este al d-lui prof. universitar *Sabba Ștefănescu* despre *Stratele geologice din regiunea Bucureștilor*. Malurile văii pe care e așezat Bucureștii e constituit din *strate cuaternare* care repausează pe un *strat terțiar* ce formează fundul. D. S. Șt. analizează constituția acestor strate, întemeiat pe rezultatele sondagiilor de la Ciurel, Mircești și Cotroceni, analizează stratele terțiare din regiunea Bucureștilor și conchide că pînă la 250 m., adîncime care au fost străpunse, sînt strate levantine.

Sub aceste strate d. S. Șt. așează strate pontice, apoi sarmatice și cretacice; de aici însă autorul nu mai poate să bănui succesiunea normală a stratelor.

Al doilea studiu e datorit d-lui *Alex. Ștefulescu*. **Din trecutul Gorjului**.—D. Ștefulescu e un specialist local—singurul serios de acest fel pînă acum la noi—care a reușit ca să facă cunoscute mai toate amănunțimile istorice ale județului Gorj. In acest studiu geografic-istoric autorul înșiră în ordine alfabetică satele dispărute, satele care și-au schimbat numele, apoi arată care a fost configurația Gorjului de pe la 1400. Ultimul capitol este o descriere a culelor care se află în acest județ. Un bun serviciu aduce d. Ștefulescu, publicînd aceste liste alfabetice, atît cercetătorilor geografi cît și istorici.

Economia Națională. (No. 6 Iunie 1907). Un număr de vacanță. D. *I. Bistrceanu*, agronom al Casei Centrale a „Băncilor populare și Cooperativelor sătești", se ocupă în fugă de spre **Obștele (sic) de arendări de moșii**. D-sa constată că acestea au luat o desvoltare mare, grație învățătorilor și preoților; dar este „de regretat numai că o bună parte, mai cu samă la obștele de arendări mari, au nesocotit chemarea lor și *au căutat să acapareze drepturile obștei, dorind a deveni ei înșiși arendași cu învoeli draconice*..." Ca consecință, autorul socoate că legea din 1905 relativă la constituirea societăților cooperative, nu este suficientă; că este de rigoare un intervenționism mai pronunțat al Statului, care, pe deoparte ar trebui să înlesnească obștiilor creditul de care au nevoe, iar pe de alta, să le organizeze așa ca să fie conduse, fiecare, „de cîte o persoană cu cunoștinți speciale, străină de localitate, și fără a avea legături de rudenie în comună".—Incolo, d. C. Vulpescu își continuă **Monografia economică a comunei Armășești**, d. N. O Popovici-Lupa face o dare de samă a celui **Al VIII-lea congres de agricultură**, ținut la Viena în Maiu a. c., iar d. V. S. Moga semnează lunara sa revistă agricolă, economică și comercială.

Săptămîna (Iunie). D. Panu își închee studiul său asupra „Tocmelilor agricole față de principii", arătînd *datoria* Statului, pentrucă e Stat, de *a interveni* în favoarea clasei țărănești.—In „Tipuri", d. Panu schițează pe al **demagogului**; reproducem cîteva rînduri, în care se cuprinde o interesantă observație: „Un demagog fuge ca dracul de tămîie de un auditor cult și inteligent: el înțelege că blagomaniile lui nu numai că nu fac impresie, dar produc rîsul. De aceea, cînd un asemenea tip e silit să vorbească intr'un mediu inteligent, se simte jenat, se încurcă, face concesiuni, pe care nu le-ar face, ferească Dumnezeu, în fața unui auditor naiv, și iese din asemenea întruniri, să mi se ierte expresia, ca un cîne cu coada între vine.—Ca să-și răzbune de această capitis diminutio, îndată aleargă la auditorul lui obicinuit, și cînd numai se uită în sală și vede din ce fel de persoane e compusă, atunci imediat îi vine curajul și debitează ceasuri întregi fără să se oprească o secundă".

La Nouvelle Revue, (Iulie 1907). Asupra cauzelor care au desfășurat în sudul Franței furtuna ce și acuma încă bîntue, Gaston Fleury ne dă un scurt dar interesant studiu, în articolul său **Lupta pentru vie**. Incurajați mereu de guverne, cultivatorii de vie din sudul Franței au tot plantat în-

tr'una, făcind pentru aceasta cele mai mari sacrificii, în vederea unor cîștiguri fabuloase, care li se făgăduiau. Și iată că acum, cu toată munca și cu toate sacrificiile făcute, nefericiții cultivatori de vii se găsesc reduși la mizeria cea mai neagră: vinurile stau în pivnițe, iar proprietarii sint amenințați să moară de foame. Și cu toate acestea nu-i *supraproducția* cauza, căci consumația *efectivă* a vinului întrece cu mult producțiunea *reală* a lui. E drept că și faptul că cultivarea viilor era atit de încurajată, a făcut ca și alte regiuni, afară de sud, să se acopere cu planta lui Bachus, așa că li s'au creat meridionalilor concurenți numeroși; dar asta nu-i pricina adevărată a mizeriei lor, căci, cum am spus, consumația întrece producțiunea reală. Cauzele sint altele. Mai întăiu, prin tratate comerciale care n'au ținut samă de interesele acestei părți din populația Franței, s'au închis vinurilor franceze unele din piețele țărilor streine; în al doilea loc vine faptul că alcoolul de vin nu poate lupta cu alcoolul industrial, care e și mult mai eftin, așa că unul din debușeurile în care cultivatorii de vin își puseseră cele mai mari speranțe, dispare pur și simplu; se mai poate adauga și faptul că medicina, în numele higienii, a adus o oarecare lovitură vinului; dar pricina cea mai însemnată e frauda, falșificarea. In adevăr, prin falșificare, se produce în unii ani de două ori mai mult „vin" de cit producția totală a vinului natural: îndulcirea și „botezarea" vinului sint dușmanii cei mai mari ai viticultorilor. De aceia și singurul remediu al crizei de azi din sudul Franței nu poate fi decit: stirpirea cu ori ce preț a falșificării; numai urmărindu-se cu toate rigorile legilor (pedepse infamante și amenzi mari, ruinătoare) falșificatorii vinurilor, se va putea îmbunătăți soarta acelor pe care mizeria extremă i-a silit să se ridi[ce] contra ordinei de stat în Franța.

Din numerile de pe Iulie mai [re]marcăm: un studiu, neterminat în[că], al lui P. Quentin-Bauchart, **Organizarea muncii**; continuarea și te[r]minarea interesantelor informațiuni [a]supra lui **A. de Musset**, date de [A.] Brette; o descriere critică a *portu[lui] Bordeaux* și o propunere de îmbun[ă]tățire a lui, de către M. L. Dewar[in]; și sfirșitul studiului istoric al lui Gi[l]bert Stenger: *Regnul emigraților* [în] *1814*.

Mercure de France (Iulie 1907).

In primul număr din această lu[nă] se termină **ancheta în chestiunea re[li]gioasă**, prin publicarea celor din u[r]mă 15 răspunsuri. De astă dată un si[n]gur publicist își exprimă credința [că] în viitor religiunea va dispărea: e so[ci]ologul *Yves Guyot*, care crede că „di[so]luția ideei religioase e în raport [cu] progresul metoadei obiective". Toți ce[i]lalți, între care sint personalități [ca] *Bergson, S. Sighele, Maurice Barrès, Péladan, H. G. Wells* cred într'o disolu[ți]ție a formelor religioase și într'o veș[ni]nică existență a sentimentului religi[os], luat în înțelesul de „necunoașterea cau[ze]zelor finale ale universului". Cam t[ir]ziu (d. dr. Istrati a răspuns chiar [la] primul număr!) apare în sfirșit și răspunsul, pe care cu mirare îl vedeam întîrziind, al d-lui A. D. Xenopol, savantul nostru academician. Revista franceză termină ancheta *fără să tragă* vre-o concluzie, ceiace e de altfel cu neputință în mulțimea și felurimea răspunsurilor date. Vom face totuși următoarea constatare: s'au publicat în total 141 de răspunsuri; ele se pot grupa în general în trei categorii și se împart astfel: 123 sint în sensul că sentimentul religios nu va dispărea niciodată din sufletul omului, 4 nu dau nici o deslegare chestiunii propuse, iar 14 admit o dispariție în viitor a sentimentului religios față cu progre[su]l și generalizarea științei în omeni[re]. Chiar dacă lăsăm la o parte, din[t]re cele 123 de răspunsuri din prima [ca]tegorie, pe acele date de interesați [o]ri fanatici (în genere clerici), totuși [r]ămîne că marea majoritate a celor [î]ntrebați cred în veșnicia sentimentu[lu]i religios. Acesta e rezultatul an[c]hetei întreprinse de revista franceză.

Mai remarcăm din numerele pe Iu[l]ie: un studiu al lui Ed. Pilon asupra [p]oetului **Francis Jammes**; descrierea [a] **trei evasiuni** (a Elisabetei Kovalsky [d]in închisoarea de la Irkuțc de două [o]ri și o dată din cea de la Verkhnou[d]insk) de către E. Vladimirov; un „studiu asupra mentalității lirice contemporane, **Idealul simbolist**" de T. de Visan; cum și o interesantă descriere a unor **Moravuri din Oceanul Indian** de Marius-Ary Leblond.

Revue des idées (No. 39. 1907).— *La multiplication cellulaire, causes et conséquences au point de vue de la hiérarchie des tissus*, par *Louis Legrand*.

Autorul dă o nouă teorie asupra diviziunii celulare, inspirată în parte de lucrările remarcabile ale fiziologistului american, Loeb. Până acum, teoria cea mai în favoare era cea a lui *Spencer*, care găsea rațiunea diviziunii celulare în nevoia ce o are celula de a'și mări suprafața de absorbțiune față de volumul său. După această teorie, celula nu poate crește la infinit, fiindcă cu cit ea crește, cu atit suprafața prin care își primește alimentele devine mai mică față de volum. Trebuințele nutritive ale celulei sint proporționale cu volumul ei, iar putința de absorbțiune e proporțională cu suprafața. Dar fiind că suprafata individului celular crește ca pătratul dimensiunilor sale, pe cînd volumul crește ca cubul acestor dimensiuni, urmează forțat o disproporție accentuată între suprafață și volum, și atunci celula se divide pentru a pune suprafața într'un raport mai favorabil cu volumul; cu alte cuvinte pentru a pune în concordanță *nevoia* de alimente cu *putința* de a le absorbi în cantitate suficientă.

Legrand crede că cauza diviziunii celulare nu trebue căutată în aceste considerațiuni geometrice, ci în mediul în care trăește celula. Cea ce determină pe o celulă să se dividă sint variațiunile fizice și chimice ale mediului în care se află (ex. partenogeneza artificială) sau variațiunile de aceași natură ce s'ar putea produce în substanța celulară însăși (ex. intrarea spermatozoidului în ovul). Bazat pe aceste considerente fundamentale, autorul explică o mulțime de cazuri de diviziune celulară ce se petrece în organismul adult; până și proliferațiunilor canceroase li s'a găsit o lămurire.

Singurele celule ce nu se divid în organismul adult sint celulele nervoase. Autorul crede că această inerție se datorește faptului că celula nervoasă e prea protejată contra injuriilor externe de părțile osoase ce'nconjoară axul cerebrospinal; apoi faptului că irigația sanguină e puțin abondentă, nutrițiunea se face la distanță, vasele capilare nevenind în contact cu celulele. Chiar pulsațiunile inimii sint foarte micșurate pentru că arterele se ramifică în unghiu drept, iar lichidul cefalorachidian are rolul de a împiedeca expansiunea în masă a centrilor.—Așa dar ori de cite ori o celulă e expusă la variațiuni fizico-chimice ale mediului, ea răspunde prin diviziune. Dacă e apărată de aceste variațiuni, ea nu se divide.

Se'nțelege că acest mod de a vedea se potrivește cu o serie de fapte. Vorba e să știm dacă nu cumva se găsesc fapte care să infirme teoria. Așa de pildă, după teorie, ar trebui ca într'un sistem nervos central, neprotejat într'o cutie osoasă ori cartilaginoasă (multe molуște și vermi) să existe di-

viziunea celulelor nervoase. Nu cunosc lucrări care să fi pus in evidenţă asemenea fenomen. Dar dacă teoria lui Legrand va da ocaziune să se cerceteze in acest sens, ea va fi servit totuşi la ceva.

La Revue Latine, (Iulie).—E. Faguet face o recenzie a recentei cărţi a lui Th. Ribot asupra pasiunilor, in care, pe lingă o expunere pe scurt a conţinutului cărţii şi a ideilor mai principale din ea, subtilul critic găseşte ocazia să-şi expună o mulţime de consideraţii personale şi chiar să complecteze pe Ribot, a cărui competenţă şi sagacitate o recunoaşte pe deplin. Autorul arată că Ribot şi-a pus in gind să trateze mai cu samă următoarele chestiuni: să definească cu preciziune ce e o pasiune, să arăte deosebirea radicală dintre pasiuni şi emoţii, să arăte cum nasc pasiunile, cum se desvoltă, cum se sting, şi să facă o listă de pasiuni ceva mai complectă de cit cele pe care le-au făcut psihologii de până acuma, care le reduceau la cinci-şase. Ribot, zice Faguet, şi-a indeplinit bine planul său, cu citeva rezerve. A deosebit pasiunea de emoţie: emoţia e o rupere bruscă a echilibrului brut şi normal; o pasiune, din contra, este durabilă intărită prin obicinuinţă, gindită, trecută prin intelect pentru a reveni, astfel intărită, iarăşi in sensibilitate; o pasiune e o emoţie prelungită şi intelectuală. Emoţia poate să nu mai revie; pasiunea se caracterizează prin aceia că revine mereu; poţi să ai o emoţie de ambiţie ori de sgircenie fără să fii de loc un ambiţios ori un sgîrcit. In privinţa *intelectualismului* pasiunii, Faguet face rezerve, admiţind că adesea sau poate cele mai dese ori pasiunile sint intelectualizate, de pildă un amor care-şi dă tot felul de raţiuni, totuşi Faguet observă că de multe ori pasionatul nu-şi cunoaşte pasiunea, n'o bănueşte, ba chiar poate crede că are pasiunea contrară, aşa de pildă un sgîrcit, dacă i se intimplă de citeva ori să facă nişte acte de dărnicie, poate spune in chip natural „grozav de mină spartă's eu!".—Asupra inceputului pasiunilor Ribot este foarte complect şi clasificarea lui ii pare lui Faguet excelentă. Pasiunile mari se nasc odată cu viaţa, sint fiziologice; pasiunile mici sint uneori datorite unor cauze externe. „Mediul" naşte pasiuni. Imitaţia de asemenea, dar aceasta revine tot la mediu, insă nu numai decit, căci cineva poate imita numai pe-o persoană. Faguet crede că trebue atribuite mai mult imitaţiei decit eredităţii asemănările pasionale intre fii şi părinţi. Şi sugestia dă naştere la pasiuni. Pasiunile inspirate de lecturi intră aice. Dar pasiunile acestea artificiale sint şi ele naturale, căci nimeni n'ar suferi influinţa cuiva, dacă n'ar avea in sine ceva pe care acea influinţă să se altoească.—Sint indivizi care au in adevăr pasiuni cu totul artificiale: aceştia sint oamenii fără individualitate; unor astfel de pasiuni autorul le zice pasionete (des passionnettes.) —Despre desvoltarea pasiunilor Ribot n'a spus aproape nimic, şi Faguet regretă aceasta. Ele se desvoltă, zice Faguet, in toate chipurile: prin ele insele oare cum ca un organism; fac vegetaţie. Ele capătă puterea unei habitudini şi capătă puteri in habitudine. Pasiunea devine un gest al intregei fiinţi şi gestul are influinţă regresivă asupra insuşi fondului personalităţii; un crai bătrin urmăreşte pe femei pentrucă ele-i plac, dar ele ii plac pentrucă el le urmăreşte maşinal. Aceasta este desvoltarea cea mai obişnuită a pasiunilor, desvoltarea lor clasică; mai numai pe aceasta a avut-o in vedere Balzac. Inclinaţia devenind pasiune, pasiunea devenind manie, mania devenind demenţă, — acesta-i mersul ordinar al caracterelor sale. Mai complicat şi mai puţin rec…tilin şi in Shakespeare şi chiar in clasicii francezi.—Pasiunile se desvoltă de asemenea (după cum am văzut şi că se nasc) prin imitaţie: „cei ce se asamănă se adună", dar şi cei care se adună se asamănă: femeile uşoare se adună intre ele; dar prin aceasta ele devin şi mai uşuratece decit inainte.—Pasiunile puternice se desvoltă şi prin piedecele intilnite: de pildă amorul cind e puternic. — Pasiunile se desvoltă incă şi prin intelectualizare: mintea justificând pasiunea, o dezvoltă. — Cum se sfirşesc pasiunile? Ribot arată că prin moarte, nebunie, substituţie, transformarea uneia in alta, prin epuizare. Moartea şi nebunia nu se pot considera ca sfirşituri, spune Faguet, căci pasionatul merge la moartea pe care o ştie bine că e consecinţa pasiunii sale, ceia ce nu-l face să renunţe la pasiunea sa; iar pasiunea nu e nici o dată mai puternică decit tocmai in momentul cind se isprăveşte in acest chip. Aşa dar adevăratele sfirşituri ale pasiunilor rămin: epuizarea, transformarea, substituţia.—Pasiunea se isprăveşte prin epuizare chiar din cauza forţei sale, sau, mai degrabă, din cauza cheltuirii forţelor generale pricinuită de violenţa sa. Pasiunea fiind un drenaj al energiei generale in folosul său, din chiar cauza violenţei sale energia generală se sleeşte şi cu aceasta deci şi izvorul său: ea işi uzază propriu-i cărbune. Pasiunile care nu cer activitate, cum este avariţia, nu mor de epuizare.—Pasiunile se isprăvesc, cum am văzut, şi prin substituire şi transformare: substituire, cind o pasiune e inlocuită de alta cu care are un fond comun. De pildă cind amorul e inlocuit prin amorul divin in forma lui de devotament către omenirea nenorocită, e substituire, de oarece primul e egoist şi cel de-al doilea altruist; iar cind amorul se schimbă in amor divin extatic (pasiunea de a se intreţine cu Dumnezeu dela persoană la persoană), atunci e transformare pentrucă amindouă pasiunile sint egoiste şi au aceiaşi natură: fondul lor comun este „egoismul in doi", care e chiar definiţia amorului. Schimbarea unei pasiuni in contrarul său este transformare şi nu substituire, căci lucrurile contrare nu sint prea indepărtate unul de altul; aşa de exemplu pasiunea religioasă a cuiva, pentrucă Dumnezeu il incarcă cu bunătăţi, se poate transforma in pasiune antireligioasă cind Dumnezeu ii retrage acest beneficiu.—In sfirşit, substituirea adevărată: mai intâiu „fiecare vristă avind plăcerile sale" are pasiunile sale; incepi prin amor şi sfirşeşti prin ambiţie, cum zice Pascal,—pentru a sfirşi adesea prin avariţie. Pasiunile ca avariţia, care nu reclamă activitate, sint foarte potrivite pentru bătrineţă. Adesea substituirea se datoreşte faptului că o pasiune care era latentă, fiind favorizată de imprejurări, eclatează şi inăbuşă pe altele. Evoluţiile de caractere in teatru sau roman se datoresc adesea substituirilor unor pasiuni altora; numai că autorul e dator să ne facă să pricepem uşor logica secretă.—O pasiune poate ea muri brusc, printr'o lovitură ca de trăsnet? Ribot aproape nu atinge chestia. Faguet crede că da, dacă deja un indelungat proces psihic inconştient a pregătit această lovitură de trăsnet: desplăcerile in amor dau naştere adesea acestui proces inconştient şi amorul poate inceta brusc printr'o intimplare ultimă şi decizivă, ca, de pildă, o dovadă neinvinsă de necredinţă.—In sfirşit Faguet mulţumeşte lui Ribot pentrucă a făcut o lungă listă de pasiuni, dind locul in lista sa la o mulţime de pasiuni mici şi neinsemnate in aparenţă, dar care joacă un rol insemnat in viaţa noastră.—Am rezumat pe larg acest articol al marelui critic pentrucă el luminează

şi completează admirabilul studiu al lui Ribot, pe care l-am rezumat într'un număr anterior al revistei aceştia.

Revue générale des Sciences (No. 12, 3 Iunie 1907). **Les causes et le mécanisme de l'altération de l'air confiné** par *M. H. Henriet*. E vorba mai ales de viciarea aerului prin respiraţie. Se cunoaşte de multă vreme că aerul închis în care stă un animal, îşi schimbă compoziţia sa gazoasă. Oxigenul se împuţinează, iar bioxidul de carbon creşte, din cauză că organismul consumă oxigenul şi aruncă afară bioxidul de carbon netrebuitor. Astfel aerul din spaţiul închis devine, după un timp, impropriu pentru întreţinerea vieţii. S'a văzut apoi că chiar dacă acestui aer viciat i s'ar da din nou, pe cale artificială, oxigenul în cantitatea cuvenită şi i s'ar lua bioxidul de carbon în plus, el tot rămîne greoi, neplăcut, produce somnolenţă, slăbirea atenţiunii, ameţeli şi chiar greaţă. Urmează dar că aerul închis nu se viciază numai prin descreşterea oxigenului şi acumularea bioxidului de carbon, ci trebue să mai fie în el şi alte substanţe produse de organismul care respiră. D'Arsonval şi Brown-Séquard, credeau că animalele dau afară prin plămînii nişte alcaloizi toxici, pe lîngă bioxidul de carbon. Alţi fiziologişti au combătut această afirmare. Henriet a descoperit anul trecut că aerul dat afară din plămîni, conţine săruri amoniacale volatile şi alte săruri fixe. Ele sînt date afară din organism odată cu vaporii de apă şi se pot pune în evidenţă făcînd ca vaporii de apă expiraţi să se condenseze. Apa de condensare conţine în soluţie aceste săruri şi prin acest fapt devine chiar un mediu de cultură pentru microbi. Sărurile acestea, cu deosebire cele volatile, dau mirosul displăcut al aerului viciat.

Ştiind că substanţele acestea es împreună cu vaporii de apă, Henriet dă cîteva indicaţiuni higienice pentru ca să facem să se micşureze cantităţile lor în aerul locuinţelor noastre. Ar fi bine să favorizăm condensarea vaporilor de apă daţi afară prin plămîni. Pentru asta trebue ca temperatura camerei sa fie cât mai scăzută (15°–11°), temperaturele joase înlesnind condensarea. Dar cel mai bun mijloc rămîne tot ventilaţia continuă, care ia vaporii de apă cu substanţe volatile cu tot, şi îi înlocueşte cu aer proaspăt.

Annales des Sciences Naturelles (*Botanique. Série IX, 1907*), conţine o lucrare a eminentului nostru botanist *E. C. Teodorescu* intitulată: **Matériaux pour la flore algologique de la Roumanie**. Această lucrare, la care autorul a muncit aproape 10 ani de zile, este unica lucrare în acest gen făcută la noi. Foarte apreciat în străinătate, memoriul acesta conţine determinările şi în parte descrierea a 151 genuri şi vr'o 430 specii de alge, altele de cît Diatomeele şi multe Schizoficee, pe care autorul le va publica mai tîrziu. Ele au fost culese aproape din toate unghiurile ţării şi trebue să spunem aci că Teodorescu a putut face această însemnată lucrare numai cu binevoitorul concurs al botaniştilor de la Muzeul imperial din Viena, care i-au pus la dispoziţie biblioteca, neapărat trebuitoare, pe care n'a putut'o avea, sau mai exact n'a putut'o *obţinea*, la noi.

Nuova Antologia (16 Iulie 1907). *Giuseppe Chiarini* într'un articol intitulat **Fiica lui Ugo Foscolo şi cei din urmă ani ai poetului la Londra**, descrie sfîrşitul vieţii marelui şi nenorocitului poet italian. In 1804, Foscolo, ducîndu-se în Francia cu oştirea pe care Napoleon o adunase pentru a ameninţa Anglia, fu însărcinat cu o comandă la depozite în Valenciennes. Acolo, fiind prizonieră între alte familii engleze şi familia Emerytt, poetul se îndrăgosti de domnişoara Fanny şi pe urma acestei dragoste se născu o fetiţă. Peste un an, Foscolo trebui să se ducă la Calais, mai tîrziu la Boulogne-sur-mer şi în 1806, Napoleon renunţînd la ideea de a ataca Anglia, poetul se reîntoarse în Italia. In acest interval însă iubirea între îndrăgostiţi se răceşte şi proectata căsătorie nu mai are loc. Cînd în 1816 poetul veni ca exilat în Anglia, găsi pe fosta lui iubită măritată, iar pe fiica sa în grija bunicii ei. Murind însă această bunică şi lăsînd fiicii lui Foscolo o avere de vre-o 3000 livre sterlinge, Foscolo îşi ia la sine pe fiica sa Floriana şi se îngrijeşte să-i plaseze bine averea. Această întreprindere fu pentru el—care era foarte nechibzuit în afaceri—origina ruinii sale. El plasă banii în nişte terenuri şi în trei mici vile în împrejurimile Londrei; dar îi veni în minte să-şi construească şi pentru sine o casă în care să-şi petreacă restul zilelor. Această vilă a sa—numită Digamma, îi consumă toţi banii, îl făcu să ipotecheze şi proprietăţile Florianei, şi la urmă creditorii i-o luară, iar el fu nevoit să se mute, împreună cu fiica sa, într'un apartament mobilat, trăind în cea mai mare mizerie. Acuma începe perioada cea mai nenorocită din viaţa sa: urmărit de creditori, poetul e nevoit să-şi schimbe des domiciliul, ba chiar şi numele şi e nevoit chiar să-şi vîndă şi cărţile sale spre a nu muri de foame; gîndul că el e pricina ruinei Florianei îi amărăşte şi mai mult viaţa. Din pricina lipsurilor, Foscolo se îmbolnăveşte greu de frigori şi, nu mult după aceea, apare teribila boală care trebuia să-l omoare: idropisia. Operat de două ori, la 10 Sept. 1827 el moare. Singura mîngîiere în tot timpul dureros al boalei sale, i-a fost îngrijirea fiicii sale Floriana. Ce a devenit Floriana după moartea tatălui său nu se ştie bine; se ştie numai atîta că mai trăi cîţiva ani, stînd în casa canonicului Riego şi că murind, i-a lăsat acestuia manuscrisele tatălui seu.

Rivista d'Italia (Iulie 1907). *Paolo Segato* publică un studiu asupra marelui poet german **Eduard Mörike**, din care extragem următoarele date biografice şi critice. Mörike s'a născut la 8 Sept. 1804 în Ludwigsburg; tatăl său era medic. După ce termină şcoala de latină, intră în seminarul evangelic din Urach, prin stăruinţele unui cumnat al tatălui său, căci Mörike rămăsese acum orfan de tată. După ce-şi termină studiile seminariale—fără nici o strălucire—la 1822 trecu la universitatea teologică din Tubingen. Aici are loc prima sa iubire care a lăsat urme neşterse în sufletul său: iubirea pentru Maria Meyer, o aventurieră a cărei origine nu se cunoaşte, care deşi de bună familie şi bine educată, rătăcea din oraş în oraş ca servitoare. După patru ani, Mörike îşi termină studiile şi trecînd examenul de vicar, fu numit ca cooperator la Oberbohingen. După cîtăva vreme fu permutat la Köngen, dar părîndu-i-se prea grele sarcinele slujbei sale, el se hotărăşte să-şi caute altă carieră. Işi cere congediu şi încheе un contract cu un editor din Tubingen ca pentru 50 florini lunar să dea un număr oarecare de nuvele şi articole estetice la o revistă literară, condusă de Spindler. Curînd însă se plictisi şi de cariera de jurnalist şi se reîntoarse iarăşi la vicariatul său şi dela 1829 până la 1834 fu vicar în multe localităţi. In acest interval are loc o a doua iubire care se sfîrşeşte tot rău. La 1834 însfîrşit este înaintat paroh şi se stabileşte definitiv la Cleversulzbach. La 1843 slăbit de boală şi de nenorociri familiare—îi muriseră două surori şi mama pe care o adora—el cere scoaterea sa la pensie şi după o şedere mai scurtă în Hall

se stabileşte în Mergentheim. Aici face cunoştinţă cu familia colonelului în retragere von Speth şi îndrăgostindu-se de fiica acestuia, Margareta, se însoară în anul 1851. Căsnicia lui n-a fost de loc fericită, căci caracterul său nu se potrivea de loc cu al soţiei sale; la urmă trăiau chiar în separaţie. In anul 1875 Iunie 4, el moare, lăsînd două fete din care una nu-i supravieţueşte de cît un an, iar a doua trăeşte şi astăzi.

Poeziile sale sînt aproape în totalitate lirice (are o singură operă dramatică „die Regenbrüder", libret de operă). Fiind un temperament foarte excitabil şi suggestionabil, el nu poate fi clasat nici într-o şcoală literară, căci face parte din toate: cînd e senin ca cel mai pur clasic, cînd e romantic cu cea mai învăpăiată fantasie şi sentimentalism aprins, cînd reprezintă realitatea cu cea mai mare obiectivitate. Poezia sa nu are nici cea mai mică tendinţă politică şi poate asta explică de ce în timpul vieţii sale, deşi cunoscut de mulţi, totuşi poeziile sale nu au făcut prea mult zgomot. În proză, în afară de scrisorile sale, foarte numeroase şi foarte interesante, a mai scris un roman „Pictorul Nolten" şi mai multe nuvele din care cea mai însemnată este „Călătoria lui Mozart la Praga".

Deutsche Revue (Iulie 1907) *Prof. dr. Pelman* într-un articol intitulat **Nebunia Cesarilor** se ocupă de tulburările mintale caracteristice capetelor încoronate, servindu-se ca exemple de împăraţii romani Gajus Caligula şi Nero, precum şi de regele Bavariei Ludwig II. Cei doi dintăi fiind cunoscuţi în de obşte, vom rezuma numai cele spuse asupra celui din urmă. Ludwig II al Bavariei, făcea parte din familia Wittelsbach, familie în care gustul pentru artă era ereditar. De mic a fost crescut foarte sever, mai ales în ce priveşte banii de cheltuială: avea numai o marcă pe săptămînă. La vrista de 19 ani ajunge rege şi de atunci apare la el dorinţa de singurătate care îl face să nu se intereseze de loc de afacerile statului. Intre puţinii care erau admişi în societatea sa, acel care a avut o influenţă mai mare, şi nu bună, a fost R. Wagner. După plecarea acestuia, regele deveni şi mai retras şi mai singuratic; de pe atunci începură a circula diferite spuse pe socoteala lui; între altele se spunea că pe coperişul unui castel îşi făcuse un lac, pe care se plimba într-o luntre trasă de o lebădă, ca Lohengrin. Apoi începe seria construcţiilor arhitectonice care dovedesc înaltul său gust artistic dar şi risipă fără margini. In minunatele sale castele regele stă închis fără să vadă pe nimeni; masa, încărcată cu bucate, se ridică prin ajutorul unui mecanism, din adîncime, aşa ca să nu fie de faţă nici un servitor: actorii joacă numai pentru el, căci nimănui nu i se permite de a asista la reprezentaţie; servitorii, de care avea nevoe, trebueau să se prezinte mascaţi. Ideile sale nebune, pe care nu le putea executa, el le încredinţează hîrtiei şi jurnalul său zilnic se umple de condamnări la moarte şi de descrieri de chinuri şi torturi rafinate. Pentru a preîntîmpina lipsa de bani, el imaginează să-şi formeze bande care să prade băncile mari din Europa sau să-şi vîndă regatul spre a cumpăra o insulă pe care să-şi întemeeze o domnie absolută. In fine în 1886, Iunie, un consult a patru medici declară pe rege ca nebun şi se hotărăşte internarea lui; o comisiune pleacă la 9 Iunie la Hohenschwangau, unde se găsea regele, ca să-l ia cu sine. Din neglijenţă însă, se uitase a se trimite ordin gardei din castel să se supună comisiunii; garda refuză a se executa arestarea regelui şi regele dă ordin ca „trădătorii să fie jupuiaţi de piele şi lăsaţi să moară de foame".

Acest ordin nebun a fost salvarea comisiunii, căci dacă ar fi poruncit numai simpla lor împuşcare, garda ar fi executat fără îndoială ordinul. Deşi sosite din München scăpară comisiunea din primejdie, şi două zile mai tîrziu regele fu transportat la Berg, unde a douazi după sosire îşi găsi moartea în valurile lacului Starnberg.

Sozialistische Monats-Hefte. (Iulie 1907). *Roman Strelzow*, **Mişcarea sindicală rusească.** Inceputuri de organizaţie sindicală au existat în Rusia şi înainte de era constituţională, fie sub formă legală—ca societăţi de ajutorare—fie secrete, ca organizaţii de luptă ale muncitorimii mai luminate. Cele dintăi organizaţii legale apar între muncitorii tipografi deja de pe la începutul veac. XIX; alte bresle se organizează mai tîrziu, pe la 1860. Un rol însemnat îl joacă asociaţiile de lucrători, formate prin 1901—1904 de către poliţie. Promotorul acestor asociaţii a fost un funcţionar al poliţiei, anume Subatow, căruia îi veni ideea de a cîştiga muncitorimea de partea guvernului şi de a o îndepărta dela lupta pentru reformele politice. Centre ale acestor asociaţii poliţieneşti au fost Moscova, Petersburg, Minsk şi Odessa. Patronii, care la început priveau cu simpatie această mişcare, se simţiră cu timpul ameninţaţi şi cerură intervenţia guvernului; Plehwe luă măsuri aspre şi rezultatul final fu că toate aceste asociaţii deveniră duşmane de moarte ale regimului poliţienesc şi focarul ideilor revoluţionare. Acelaş lucru se întîmplă şi cu acele asociaţii înfiinţate de preotul Gapon, cu învoirea poliţiei. După faimoasa *Duminică roşie* din $^{9}/_{22}$ Ianuar şi după revoltele din Moscova, înfiinţarea asociaţiilor de muncitori fu supusă aşa numitelor *regule temporale* din $^{4}/_{17}$ Mart 1906, care deşi permit în principiu sindicatele, totuşi le îngrădesc mult activitatea. Atitudinea socialdemocraţiei faţă de aceste sindicate este diferită: *Bolşewskii* nu le acordă mare importanţă, nu se îngrijesc de crearea lor şi se silesc a le da un caracter politic, subordonîndu-le partidului politic socialist; *Mengewskii*, din potrivă, luptă pentru neutralitatea politică a sindicatelor şi se interesează mult pentru organizarea lor. Curentul care predomină acum în sindicate este acest din urmă. Ca număr există acum în Rusia 359 organizaţii muncitoreşti, care în total, numără vreo 239,000 de membri. Centralizarea acestor asociaţii nu s'a îndeplinit până acuma, dar se speră că aceasta se va întîmpla în urma congresului care va avea loc în August, anul acesta.

Contemporary Review. (Iulie, 1907, London).—Lupta politică dintre Camera Comunelor şi Camera Lorzilor—azi cel mai însemnat fapt din politica internă a Angliei—a dat naştere deja unei bogate literaturi. De la opunerea Camerei Lorzilor de a trece Bilul Educaţiei şi până azi, s'au scris atîtea articole şi publicaţii asupra raporturilor şi drepturilor acestor două Camere, încît singure ar putea să formeze o mare bibliotecă. In acest No. d. *H. W. Massingham*—**Liberalizmul şi Lorzii**—discută această chestie din punct de vedere a-l progresului ideilor liberale în Anglia şi al perspectivei istorice a Partidului Liberal. Autorul arată dificultatea mare în care se află partidul liberal în strădaniuţele lui de a introduce reforme democratice. In timpul din urmă Liberalii au stat prea puţin la guvern; ţara s'a deprins mai mult cu Conservatorii, adică cu acei oameni care se opun la ori ce schimbare constituţională serioasă. Multe lucruri s'au schimbat în Anglia în cei treizeci de ani din urmă, dar constituţia engleză nu s'a schimbat, sau, dacă s'a schim-

bat puțin, ea s'a schimbat în direcția conservatoare. Astfel, pe cînd țara se democratizează, din ce în ce mai mult, pecînd mișcarea socialistă revoluționară înfluințează tot mai mult, cugetarea politică în Anglia, Camera Lorzilor se îndărăptnicește continuu de a ținea mersul lucrurilor pe loc. Partidul Conservator, care, cu mici întreruperi, a guvernat Anglia dela 1886 până acum un an, n'a deviat de loc din direcția tradițională, și a fost în stare ca, prin Camera Lorzilor, să facă să lincezească actualul guvern liberal, care, deabea, a intrat în al doilea an de existență. Actuala situație a Partidului Liberal e extrem de delicată: în fața corpului electoral—care i-a încredințat conducerea Statului—el se bucură de o mai mare popularitate decît Partidul Conservator; venit la putere el se arată neputincios de a îndeplini reformele democratice în numele cărora a luat puterea. Dacă guvernul liberal actual nu va fi în stare să învingă, să dea Angliei reformele așteptate dela el, Partidul Liberal va perde dreptul istoric la viață. Opoziția conservatoare exploatează această slăbiciune temporară a guvernului liberal, izvorîtă din *situație* și o arată ca *inerentă* guvernelor liberale. Numai însă nu poate nega superioritatea actualei Administrații față cu cea precedentă, atît din punct de vedere al talentului cît și al conștiințiozității. Sarcina actualului guvern față de liberalizm, în genere, e să trezească judecata politică a poporului—care, de sigur, nu e în stare să priceapă singur de unde izvorăște slăbiciunea guvernului—să'l facă să înțeleagă că niciun guvern modern sprijinit pe democrație, nu poate dura alături de o Cameră nereformată de veacuri, neavînd niciun drept moral ori intelectual pentru a-și îndreptăți autoritatea ce o exercitează, și amenințînd, prin abuz de putere, să primejduească însăși Monarhia. După Constituția engleză sînt două Puteri în Stat: Corona și Poporul. Corona nu poate fi aliată cu Camera Lorzilor, aceasta ar însemna a lua partea Conservatorilor împotriva Democrației liberale. Puterea Coroanei, în aceste timpuri de democrație nu se poate sprijini decît pe Camera Comunelor, singurul Corp reprezentativ. Atitudinea actuală a Camerei Lorzilor amenință balanța constituțională, ea amenință—prin lupta de distrugere ce o duce împotriva Partidului liberal numai—a sili Monarhia să se sprijine *numai* pe Partidul Conservator. A doua putere de Stat—Poporul—de asemenea nu poate aproba actuala atitudine a Camerei Lorzilor, care e o adevărată tentativă de a aduce Partidul Conservator la guvern. Dacă Lorzii, vor izbuti, după cum socot ei, să aducă un guvern conservator, Partidul Liberal va intra în obscuritate pentru mulți ani, dacă nu pentru totdeauna chiar: *Clasele mijlocii* vor perde încrederea că Partidul Liberal le poate aduce la îndeplinire idealurile, și, sau se vor conservatiza, sau vor spori rîndurile socialiștilor. De aceia actualul guvern liberal are suprema datorie față de țară și față de Democrație să silească Camera Lorzilor la o subordonare definită față de Corpul reprezentativ al Camerei Comunelor. Numai în acest chip se poate păstra balanța constituțională a celor două partide. O schimbare a Camerei Lorzilor, Partidul Liberal nu o poate spera, din cauză că această Cameră se recrutează din o clasă care a perdut, aproape cu totul, vechiul contact cu ideile progresive și în special cu noile idei asupra proprietății. Guvernul actual trebue numai să țintească la predominarea Camerei Comunelor. Obiecția că, tocmai în aceste momente, cînd socializmul a luat proporții îngrijitoare, nu e oportun ca guvernul să stabilească sistemul de a guverna cu o singură Cameră, e mai mult retorică decît serioasă. Tendința tuturor guvernelor moderne este de a centraliza puterea legislativă, de fapt, în o singură Cameră.

North American Review (Iunie, 1907, New-York). *D. L. S. Rowe* —**Primejdia izolării naționale**— arată importanța politică pentru Statele-Unite a unor bune raporturi cu republicile din sudul Americei. Ridicarea Statelor-Unite la situația de mare putere în lume a distrus principiile tradiționale de echilibru politic. În Europa, guvernele cred că ridicarea Statelor-Unite constitue o primejdie pentru vechiul continent. Presa europeană are interesul să samene neîncredere în republicile latine din sudul Americei față de marele stat Anglo-Saxon dela Nord, pentru a-l izola. Amestecul Statelor-Unite în politica internațională a aruncat în nedumerire chiar pe poporul acestei mari țări, deprins prin tradiție să se dezintereseze de afacerile altor țări și să trăească în o completă izolare națională. Pe de o parte poporul Statelor-Unite încă nu poate înțelege nevoea de a cultiva bunele relații cu republicile sud-americane acum, în faza politicii internaționale în care a intrat Statul; pe de altă parte, neînchegarea unor astfel de relații va pricinui slăbirea Statelor-Unite față de Puterile Europei. Astăzi relațiile Statelor-Unite cu republicile latine din America de Sud au o nouă însemnătate: noile relații internaționale determinate de rezultatele războaelor spaniolo-american și ruso-japonez cer ca politica internațională a Statelor-Unite să se sprijine pe republicile latine din Sud. Marea greutate ce întîmpină guvernul Statelor-Unite față cu noua situație politică e nepregătirea opiniunii publice, care persistă în ideile tradiționale. În școlile secundare și universități viitorul cetățean nu capătă cunoștința limbilor străine, nici a instituțiilor străine. Presa care e reflectul opiniunii publice—nu se ocupă de afacerile altor țări. În general mersul lucrurilor din America de Sud nu interesează nici presa nici pe cetățeanul din Statele-Unite. Această ignoranță este dăunătoare pentru Statele-Unite și jignitoare pentru republicile latine. Ea trebue să dispară și să facă loc unei prietenii sincere care va aduce sprijinul mutual între cele două Americi. E o idee greșită că republicile latine din Sud sînt înapoiate și că tulburările și anarhia le sînt caracteristice. E o îngîmfare absurdă a crede că numai instituțiile de origină anglo-saxonă pot garanta o dezvoltare pașnică a popoarelor. Statele-Unite nu pot găsi un debușeu mai favorabil pentru produsul industriei lor decît în America de Sud, și, acest lucru are importanță vitală pentru cel mai puternic stat din lume—azi.

Review of Reviews.—(Iunie 1907, Londra). *D. Stead*—**A doua conferință dela Haga**—arată rolul ce are aceasta, a doua, conferință pentru Pace. Autorul crede că drumul e deja deschis de întâia conferință. Trebue numai să se dea o sancțiune mai efectivă hotărîrilor primei conferinți: o mai vizibilă realitate Curții de Arbitragiu, care se devie un fel de Parlament al lumii cu sesiuni fixe și activitate cu plan.

Mişcarea intelectuală în străinătate.

FILOSOFIE

Paul Combes, *Le Problème du bonheur*. Aubanel frères, Avignon.

O serie de constatări datorite observaţiei proprii, pe care autorul ni le prezintă, şi din care deduce oarecare aplicaţiuni potrivite în anumite împrejurări ale vieţii şi în anumite dispoziţiuni ale sufletului.

Gérard de Lacaze-Duthiers, *La Découverte de la vie*. Librairie Paul Ollendrof.

„A descoperi viaţa" însamnă pentru autor a-i găsi o semnificaţie estetică; de aceia lucrarea e menită mai ales să pue în evidenţă rolul înalt al artei şi al frumosului în viaţă.

Dr. I. Waynbaum, *La Physionomie humaine*, F. Alcan 5. fr.

O lucrare în care autorul caută să ne arate expresiunea diferitelor stări afective după variaţiile aspectului fisionomiei omului. Dr. Waynbaum susţine că există o strînsă corelaţie între cele două circulaţii, intra şi extracraniană, aşa că oricărei mişcări a feţei îi corespunde o modificare a stării sanguine a encefalului.

Ed. Roehrich, *L'Attention spontanée et volontaire*, F. Alcan, 2 50.

Pe lîngă o trecere în revistă a diferitelor lucrări apărute în chestiune, autorul îşi expune şi oarecare vederi personale şi îşi dă silinţă să scoată şi cîteva regule practice aplicabile la educaţiune şi la arte.

E. Dennert, *Die Weltanschauung des modernen Naturforschers*. Stuttgart, Verlag von Max Kielmann 1907.

Se expun concepţiile marilor naturalişti ai timpurilor moderne, asupra problemelor generale. Astfel autorul se ocupă cu Häckel, Wallace, Verworn, Romanes, Ostwald, Driesch, Reincke.

ISTORIE

François Rousseau, *Règne de Charles III d'Espagne (1759—1788)*, 2 vol. Plon.

Povestirea detaliată şi bine documentată a domniei regelui Carol III, cum şi a raporturilor Spaniei cu celelalte ţări în timpul domniei acestia, şi mai ales cu Franţa.

Henri d'Alméras, *Pauline Bonaparte*. Albin Michel, Paris.

O expunere bine alcătuită a vieţii de desfrîu şi de scandaluri a frumoasei princese Pauline Bonaparte. Interesantă e descrierea societăţii franceze pe vremea eroinei, descriere făcută pe baza unor informaţiuni destul de bogate.

Jean Hervez, *Les Femmes et la Galanterie au XVII-e siècle*. H. Daragon.

Folosindu-se de documentele timpului, dar fără discernămînt, autorul dă la iveală viaţa galantă a Marelui Rege,

cum şi diferite curiozităţi din viaţa societăţii franceze în al XVII-lea secol.

Augustin Regnault, *La France sous le second Empire*. A. Messein.

O lucrare mică, fără note, în care ...lal unui republican dela 1848 îşi exprimă vederile sale asupra istoriei celui de al doilea imperiu.

W. S. Blunt. *Secret History of the English Occupation of Egypt*. Unwin, 15 s. net. London, 1907.

O foarte interesantă povestire a peripeţiilor istorice care au avut loc în timpul bombardării Alexandriei. Multe fapte şi povestiri au fost extrase din jurnalul zilnic al autorului, martor ocular al acelor evenimente. Autorul îşi propune a face o completă expunere a întregei drame istorice.

General v. Ligaitz, Deutschlands Interessen in Ostasien und die gelbe Gefahr. Berlin, Vossische Buchandlung, 1907.

Autorul arată mai întîi relaţiile tuturor statelor europene cu Asia răsăriteană, apoi interesele Germaniei şi primejdia galbenă, — un studiu totodată şi comercial şi militar-politic.

Mario Menghini, *La spedizione garibaldina di Sicilia e di Napoli nei proclami, nelle corrispondenze, nei diarii e nelle illustrazioni del tempo*. Torino, Società Tip. Editrice Nazionale, 1907.

Autorul a adunat şi a aranjat în şir cronologic toate corespondenţele publicate de înşişi părtaşii expediţiunii garibaldiane, în ziarele timpului, precum şi scrisori şi proclamaţii, care fac pe cititor să asiste parcă din nou la desfăşurarea memorabilelor evenimente.

Cesare Giuseppe Abba. *Garibaldi*. Casa editrice Dottor Francesco Vallardi. Milano 1907.

Un volum, scris cu ocazia centenarului, în care se povestesc episoadele cele mai caracteristice din viaţa eroului, conţinînd încă în 60 de tabele reproducerea a multor opere plastice şi picturale dedicate lui Garibaldi.

Giuseppe Garibaldi. *Memorie*. Edizone diplomatica dall'autografo definitivo a cura di *Ernesto Nathan*. Torino-Roma, Società Tip. Editrice Nazionale.

Intâia ediţie a memoriilor lui Garibaldi a fost publicată sub îngrijirea lui Adriano Lemmi, care şi-a permis să schimbe textul, corectînd forma. Nathan, căpătînd manuscrisul autograf, publică o nouă ediţie care redă exact şi fără nici o schimbare originalul.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Henri Lichtenberger, *L'allemagne moderne, son évolution*. Flammarion.

Autorul caută să ne prezinte, în spirit de strictă imparţialitate, rezultatele unei anchete făcute asupra evoluţiei şi rolului Germaniei pe terenul economic, politic, intelectual şi artistic, în secolul trecut.

Jean du Saguenay, *La Terre pour rien*. Blond, Paris.

Un studiu din fugă asupra condiţiunilor de viaţă din Canada de vest, unde, după spusa autorului, viaţa ar fi foarte uşoară.

Bernard Pares, *Russia and Reform*. Constable, 10 sh.

Un cunoscător al limbii şi literaturii ruseşti, îşi dă silinţă să arunce oarecare lumină în haosul care domneşte în sbuciumatul imperiu nordic, şi ne dă un studiu în care, cu toată lipsa de ordine şi de siguranţă, se găsesc multe fapte şi observaţii interesante.

Iwan Müller, *Ireland To-day and To-Morrow*. Chapman, 3 s. 6 d. net. London, 1907.

O carte care corespunde titlului. E scrisă din punct de vedere unionist. Lucrarea deşi nu-i completă, totuşi e o contribuţie folositoare.

Upton Sinclair, *The Industrial Republic*. Hennemann. 6 s. London, 1907.

O carte foarte solid argumentată și foarte bogat documentată. Autorul prevede că America va inceta de a mai fi organizată pe baze capitaliste și că in locul vechei organizări va naște o Republică Industrială, condusă de jocul natural al legilor economice.

ȘTIINȚĂ.

Robert d'Adhémar, *Les Variations des Théories de la Science*. Blond, 1.20.

După ce arată diferitele teorii relative la constituția materiei, cum și tendințile contrare ale celor două școli de fizicieni (logicieni creatori de teorii și cercetători distrugători de teorii), autorul se ocupă apoi cu valoarea științei și cu raporturile ei cu religiunea.

CRITICA. STUDII LITERARE

Frédéric Lachèvre, *Les Satires de Boileau commentées par lui-même*.

Publicarea unui manuscris în care unul din admiratorii lui Boileau, Pierre Le Verrier, a adunat comentariile pe care maestrul le făcea, in convorbirile sale, asupra propriilor sale opere literare.

Prince Kropotkine, *Ideals and Realities in Russian Literature*. Duckworth, 7 sh.

Un studiu bine documentat asupra influenței pe care literarura o are in Rusia—mai mult de cit oriunde aiurea—asupra răspindirei ideilor de emancipare.

A. Santi, Il „Canzoniere" di Dante. Lib. Edit. Loescher. Roma 1907.

Opera intreagă e calculată pe 3 vol.; acesta e al doilea. Autorul se ocupă cu poeziile scrise intre anii 1291 și 1309. Despre „donna gentile", autorul dovedește că e insăși soția lui Dante, Gemma Donati. Despre „Pargoletta", nu se poate spune cine a fost, dar toată povestea iubirii ei cu Dante se poate reconstitui.

Dr. Lajos Brájjer, *Ungarische Dichtungen*. Leipzig E. Kampe.

E o antologie in care traducatorul prezintă publicului german mai ales pe acei poeți unguri care incă n-au fost traduși.

Cele mai multe poezii sint lirice și de ale poeților moderni.

LITERATURA

André Mary, *Les Profondeurs de la Forêt*, Sansot, 3.50.

Un roman din care transpiră o adincă ințelegere și dragoste pentru natură.

J. H. Rosny, *Contre le Sort*. Louis Michaud, 3.50.

Celebrul cîntăreț al vremilor preistorice ne dă aice un roman modern, in care ne arată luptele și căderile unei femei cu toate năzuințele bune ale sufletului ei.

Margarete Boehme, *Dida Ibsens Geschichte*. F. Fontane, Berlin, 4 m.

Povestirea vieței unei femei din lumea curtezanelor, făcută sub formă de confesiuni.

M. P. Willcocks, *The Wingless Victory*, John Lane, 6 sh.

Romanul unei părechi conjugale care închegindu-se din interes și indiferență, ajunge in cele din urmă la iubire.

CALATORII.

G. François, *L'Afrique occidentale française*. Larose, Paris.

O descriere mai ales din punctul de vedere economic a părții de apus a Africei.

Compilator

TABLA DE MATERII

Viaţa Romînească

n. 8

TABLA DE MATERII

Insemnările lui Neculai Manea

(Sfîrşit)

15 Iulie, 18[illegible]

După iarna bântuită de umbre, sărbătorile primăverii mi se părură pline de tristeţe. Prin suflet îmi treceaŭ parcă plîngeri depărtate, cînd stam singur cu gîndurile şi sloata tremura pînză de painjen la ferestre; năluca tragică a lui Ion Radianu deodată tresărea undeva într'un colţ şi mă privea cu ochii aţintiţi; şi-mi aduceam desluşit aminte de vorbele tremurate, mîhnite şi răguşite din cea din urmă noapte a chinurilor lui; îmi aduceam aminte de îngropăciunea săracă, în fugă, într'o zi jilavă fără strălucire: eŭ singur mă strecuram, parcă ruşinat, în urma sicriului, şi popa Lefter era foarte grăbit, morocănos, nemulţămit de povara aceasta într'o zi de sfîrşit de iarnă! — Şi cît de dureroşi se făceaŭ ochii umbrei dispărutului, cum mă priveaŭ din colţ — poate dinnaintea mea, poate din mine — cît de dureroşi se făceaŭ, şi cum se cufundaŭ după aceia în negura lor, tot mai slabi, tot mai depărtaţi, tot mai morţi, cum se retrăgeaŭ, cum cădeaŭ în prăpastia veşnică unde nu mai sînt amintiri!

Numai zîmbirile primăverii şi mirezmele liliacului mă scoaseră la lumină. Printre livezile înverzite, eşeam la marginea tîrgului, spre dumbrava de mesteceni, unde năvăleaŭ de pretutindeni cîntări nedesluşite şi adierile pămîntului umed, răscolit de plug. Nu găseam nici-o plăcere încolo, în veselia zgomotoasă a mahalalei, în hainele nouă şi ţapene ale bărbaţilor, în rochiile deschise ale cucoanelor şi ale fetelor, în gălăgia copiilor, în cîntările tarafurilor de lăutari. Amintiri proaspete şi vechi se amestecaŭ: şi mi se părea aşa de grosolan, aşa de fără rost rîsul acesta bolnăvicios! In mine se încuibase un dezgust nemărginit!

Cucoana Smaranda Pacu părea a simţi că 'n mine tremură o suferinţă. In scaunu-i larg, în cerdacul curat, în faţa ogrăzii tăcute, se aşeza domol cu vorbe rari şi moi şi începea să vorbească despre lucruri vechi, despre întîmplări din tinereţe, întîmplări fără însemnătate, în care se mişcaŭ însă figuri şi inimi liniştite.

Pe cînd sfătuiam noi așa, într'un rînd, în ziua de Duminica Tomii, se deschise portița de la uliță și intră Maria Cumpătă în rochie albastră închisă, o rochie care-mi părea mie că nu-i stă bine, prea strînsă pe trup, prea pentru vizite, și întovărășită de o pălarie care mi se părea că dă feței aceleia liniștite o înfățișare cam ciudată. In urma ei se strecură pe poartă, învîrtindu-și bastonul, Grigore Cumpătă, om tînăr încă, înnalt, cu o față care privea cu foarte mare curiozitate înainte-i. Cum mă văzu, Cumpătă își potrivi cu mănunchiul bastonului mustața neagră, își făcu ochii mai mici și-și pipăi repede marginea pălăriei.

Maria Cumpătă îmi înfățișă cu liniște pe bărbatu-său, apoi, zîmbind ca unei vechi cunoștințe, mă întrebă de sănătate.

«Nu ne-am văzut cam de mult...» îmi zise, cu glasu-i limpede.

Grigore îmi mărturisi că de mult dorea să mă cunoască, că mă zărea de multeori cînd mă duc la școală; îmi aminti după aceia, cu cîteva vorbe potolite, de nenorocitul Radianu; îmi întinse tabacherea, și 'n scurt începu să-mi vorbească fără stînjenire, cu glas plăcut, despre slujba lui. Trăgea adînc din țigară, zvîrlea în sus fumul, în aerul limpede, și părea cu totul mulțămit și de soarele strălucit al primăverii, și de mine. Nevastă-sa se întrerupea din cînd în cînd din vorbirea cu bătrîna, ne privea pe rînd, asculta cîteva cuvinte, apoi iar se întorcea cu liniște, și amestecîndu-și vorba ei cu a cucoanei Smaranda, prindeau să se mire ori să se tînguiască de ceva.

«Eu, îmi zicea Grigore Cumpătă, sînt un om care-mi place să trăiesc bine, vezi dumneata? La mine tutun bun, la mine o haină bună, la mine o mîncare ca oamenii, asta îmi place... Să vii la noi odată, la masă,—dacă nu ți-a plăcea, domnule Manea, să nu-mi zici pe nume!

— Desigur, zise Maria întorcîndu-se spre noi; dumneata îți închipui că toată lumea nu mai poate după mușchiu împănat și după răcituri de gîscă!...»

Manea începu a rîde, înveselit.

«Da' cui nu-i place, frate, cui nu-i place așaceva?...»

Nevastă-sa îi zvîrli o privire fugară, apoi iar se întoarse spre cucoana Smaranda.—După un timp se sculă, își cuprinse grăbită, cu stînga, rochia, și-și înnălță umbrela: «Apoi de-acu ne ducem, am stat cam mult. Mai avem o mulțime de vizite...» Cu zîmbetu-i nesimțit, liniștită, mă mai privi, după aceia se întoarse domol și porni spre poartă, pe cînd Grigore Cumpătă îmi scutura cu tărie mîna și-mi mărturisea încă odată că foarte bine-i pare de cunoștință.

«Ei, acu l'ai cunoscut și pe odorul de nepot! zise după aceia cucoana Smaranda. L-ai văzut: băiat bun, băiat cu carte, nu-i urît, nu-i prost, îi place să trăiască bine,—dacă-i rău... Așa a apucat el din tinerețe! Umblă după toate ticăloșiile și nevastă-sa șade singură cuc acasă...—Ce fată, ce fată de aur! urmă încet bătrîna. N'ai s'o cunoști că-i supărată, n'ai s'o auzi murmurînd... Ea zice așa: Eu tac și aștept... I-ai văzut: umblă, vorbesc... Și pe urmă se duce singură acasă, și nu se plînge nimănuia! Foarte cuminte! Eu stau cîteodată și mă gîndesc cum de s'a ales așa... Și foarte deșteaptă, foarte deșteaptă! Ea mai mult tace,—da'-i foarte deșteaptă!—Așa a fost și maică-sa, Dumnezeu s'o erte, soră-mea... Pot să zic că ea cu bărbatu-său nici n'a trăit; dar și-a dus casa cu liniște, și avea numai pe fetița asta... Așa ca o umbră a trecut prin lume.. Și a murit de tînără...».

Bătrîna se opri o clipă, apoi sfîrși pe gînduri, gîndindu-se poate la mamă, poate la fată:

«Păcat de dînsa...»

Casa lor, a lui Grigore și a Mariei Cumpătă, se ridică chiar lîngă a bătrînei. Numai un zăplaz nalt, de scînduri vechi, le desparte. Gardul nalt desparte și livezile, care pe atunci erau albe de floare, în primăvară. La stradă, portițile erau alăturate. Și din ziua aceia, cînd lui Grigore i-a părut bine de cunoștință,—de multe ori, eșind ca să mă duc la gimnaziu, auzeam glas vesel lîngă mine, aproape:

«A! buna-dimineața, cucoane Neculai! Buna-dimineața!»

Mergeam cu el, cum merg ș'acuma, până la grădina publică. Acolo ne despartem. El se duce la prefectura lui, eu mă duc la școală. Nu prea avem ce să ne spunem. Cîteodată îmi mărturisește groaza lui pentru un omor, pe care o gazetă îl povestește cu toate amănunțimile. Citește regulat o gazetă. De asta nu se poate lipsi: «O am în săltar, la birou... Cînd am o leacă de vreme, trag săltarul și mă uit înlăuntru... Așa nici nu știu cînd o citesc...» Nu-mi displace însă omul. Merg cu el, îl ascult cum vorbește, totdeauna mulțămit, și glasul lui parcă-mi face bine.

Mi-a făcut și cîteva mărturisiri.

«Acu dumitale pot săți spun; dumneata ești om, se chiamă, superior... Dumneata înțelegi foarte bine... Aici la noi, zice că sînt două partide. Vorbesc ei, se luptă, fac zvoană. Eu, om prost, pot să ți-o spun, nu-s. Eu dintr'odată am priceput că trebue să fac cum e mai bine: eu sînt funcționar, ce pot face? Eu nu pot să fiu în opoziție... Cînd era Brătianu la putere,—ce? puteam să mă pun cu el? Acu, se chiamă, dacă-i Lascar Catargiu, să mă pun cu el? Eu cu guvernul, domnule Manea; noi sîntem funcționari, noi nu ne luptăm, noi nu facem politică... E-he! în vremea de azi nu se mai face politică... In vremea de azi nu mai ajungi președinte de tribunal precum a ajuns coconu' Ilie Leonte, cu patru clase primare... Dumneata ce zici, domnule Manea? Nu-i așa?

— Cum, coconu' Ilie Leonte are numai patru clase primare?

— D'apoi cîte crezi. Da' altfel, cîte drăcii știe, rămîi crucit! Da' de asta dumneata ce zici, domnule Manea? Ce pot să fac eu, dacă-s funcționar?

— Dumneata firește nu poțĭ face nimica...

— Mielul blind suge la două oĭ, zise Cumpătă inveselit de răspunsul meŭ.

— Așa-ĭ!» răspundeam eŭ; și parcă găseam firesc să mă amestec așa in toate nimicurile vieții unuĭ funcționăraș. Dar Cumpătă imĭ punea intrebările așa, parcă ar fi vorbit de un războiŭ european.

«Eŭ m'am gindit așa, urmă tovarășul meŭ. M'am gindit să mă pun bine cu directorul nostru, directorul prefecturiĭ. El a stat, pin' acŭ, zece anĭ,—și cind a căzut Brătianu, a rămas la locul luĭ... El cu prefectul nostru ist noŭ e rudă... Iar dacă se 'ntimplă să se schimbe iar stăpînirea, iar nu ĭ pasă: domnu' Nastasachi e om frumos și ține foarte mult cucoana celuilalt prefect, care s'a dus, la dînsul!...»

Cumpătă începu a ride tainic. «Și eŭ am ințeles. Eŭ se chiamă că nu-s tocmaĭ așa de... Eŭ am ințeles—și eŭ staŭ foarte bine cu domnu' Nastasachi... Așa, noĭ sintem totdeauna la putere... Dumneata ce zicĭ, domnule Manea? N'am dreptate?

— Ba da, aĭ dreptate...»

Imĭ era rușine de răspunsul meŭ, dar ce puteam spune omuluĭ? Vorba a trecut, s'a dus,—și Cumpătă mi-a istorisit despre altele.

Cum mă despărțeam de el, il uitam. Vorba luĭ se dusese. El nu lăsa in mine nicĭ-o urmă, nicĭ c'o vorbă caldă, nicĭ c'o privire deosebită. De dînsul cred că nimăruĭ nu-ĭ poate fi milă: el e totdeauna mulțămit. El niciodată nu vorbește despre altceva decît despre dînsul. Nimic din lume n'are rost, dacă nu-l privește.—Și totușĭ eŭ nu-l disprețuiam, totușĭ nu-l disprețuesc. Nu pot să am nicĭ-o pornire către dînsul. Maĭ hotărîtă în simțirile eĭ părea nevastă-sa; maĭ hotărîtă imĭ păru intr'un rind, pe cind stăteam de vorbă în cerdac, in lumina soareluĭ primăveriĭ. Cucoana Smaranda, in florăria eĭ de dinaintea cerdaculuĭ, umbla în toate părțile foarte harnică: potrivea trandafiriĭ lingă bețele lungĭ, verzĭ, de care-ĭ lega cu panglicĭ colorate, și ingropa cu dragoste in țărina moale toate *fetițele*, toate micșunelele, toate florile eĭ dragĭ, cu care de multe-orĭ vorbea singură in tăcerea odăiĭ, in zilele mohorite de iarnă. Parizache o urmărea pas cu pas și ochiĭ luĭ priveaŭ cu luare-aminte cum mînile ca niște pinișoare ale stăpîneĭ luĭ sfărimaŭ bulgăriĭ de țărînă. Din cind în cind cucoana Smaranda, odată cu fumul, da drumul la vorbe blinde pe lingă mucul de țigară din colțul guriĭ, ș'atuncĭ cățelul își filfiia mulțămit tuiul coziĭ.

Maria sta cu horbota pe genunchĭ intr'un jilț, aproape de mine, cu picioarele ridicate pe un scăunaș, ca să-ĭ poată fi maĭ aproape rețeaua albă. Mîna umbla iute, și inglița scînteiă in răstimpurĭ în lumina puternică a luĭ Maiŭ. Cum sta cu fruntea plecată, puful de deasupra buzelor pline, se vedea lămurit. Eŭ priveam așa la fața-ĭ smeadă, ridicînd din vreme în vreme fruntea de deasupra cărțeĭ de școală.

Deodată simțiĭ că și-a ridicat ochiĭ spre mine, ochĭ plinĭ de un verde intunecat, plinĭ parcă și de umbra sprincenelor groase, negre. Imĭ zise cu glasu-ĭ liniștit:

«Te-am văzut dimineață, cind aĭ eșit pe portiță, odată cu bărbatu-meŭ...» Nu-ĭ zicea niciodată Grigore; îl zicea totdeauna: bărbatu-meŭ. «Ce isprăvĭ ți-a maĭ povestit?»

Răspunseĭ mirat: «Nu mi-a povestit nicĭ-o ispravă...»

Ea își plecă ochiĭ asupra horboteĭ:

«Imĭ spune totdeauna cind se intilnește cu dumneata... Zice că să te poftim odată la masă... Ce să facĭ dumneata la noĭ la masă? Să ți spue iar o mulțime de-ale luĭ? Eŭ nu-l ascult nicĭodată.»

Eŭ tăcuĭ. Incet, cu fereală, ea iar își ridică spre mine privirile și zimbi ușor:

«Eŭ știŭ la ce te gindeștĭ dumneata acuma...»

Nu știam ce să răspund. Incepuĭ și eŭ a zimbi.

«Dumneata acuma te gindeștĭ la ce am spus eŭ odată astă-iarnă... Ce? crezĭ c'am uitat ce am spus? N'am uitat de loc. Dumneata ințelegĭ prea bine că altfel nu se poate să fie. Acuma te intilneștĭ des cu bărbatu-meŭ: ițĭ spune el vreodată ceva de mine? Nimica, niciodată. Sint foarte sigură. Absolut sigură. Nicĭ eŭ nu simt nimica pentru dinsul. El totdeauna vorbește de dumneata, parcă i-aĭ fi prietin. Dar asta nu se poate. Eŭ ințeleg.—Nu-ĭ așa că la asta te gindeaĭ?»

Iar nu știam ce să răspund. Nu mă gindisem la aceasta.

«Eŭ m'am gindit așa, zise ea din noŭ, că dumneata nu trebue să-țĭ facĭ o părere greșită despre mine. M-am gindit maĭ ales atuncea cind m-aĭ văzut la Paștĭ. Aĭ să ne maĭ vezĭ de multe-orĭ, căcĭ trebue să facem vizite, avem o mulțime de cunoștințĭ... Eŭ așa sint. Țin la lucrurile acestea, și țin să am liniște, de ochiĭ lumiĭ. Dar eŭ am băgat de seamă că dumneata eștĭ altfel de om. M'am maĭ gindit c'aĭ putea să te înșelĭ asupra mea. Eŭ sint foarte hotărîtă. Mă gindesc mult, intr'una, și pe urmă știŭ că altfel nu poate fi—și nu spun nimic. Tac. Dar hotărîrea mea e luată».

Am avut un fior ușor, o neliniște nedeslușită. Nu ințelegeam de ce-mĭ spune lucrurile acestea Maria Cumpătă. Mă privea limpede, cu hotărîre, și zimbea. «De mine să nu-țĭ facĭ decît o idee, zise ea încet, numaĭ o idee, dar foarte hotărîtă!»—Mă uitam la dinsa, cum sta iar aplecată cu luare-aminte asupra genunchilor. Așa aplecată șopti iar: «Nu spun nimica; de obiceiŭ tac. Dar citeodată spun tot ce am de spus...» Prin nelămuritul acesta de cuvinte, deodată, fără ca să-mĭ daŭ seama, și fără să înțeleg, se strecura dela ființa care sta lingă mine un farmec, deodată, un farmec pe care nu i-l bănuisem, un farmec ciudat care-mĭ tremura prin toate simțurile adormite. Deodată, în lumina mare a după amieziĭ, o umbră mi se puse pe ochĭ. Și deodată, după ce umbra se risipi, foarte deslușit simțiĭ cum o înfiorare mi se strecoară în toată ființa; și rămăseĭ cu ochiĭ ferbințĭ pironițĭ asu-

pra Marieĭ.—Sta aproape de mine, îșĭ purta repede brațul, mișcîndu-se toată, domol, avea o abureală ușoară de roșeață pe obrazul smead și ținea strînse buzele, cu hotărîre parcă.

Ea tăcea. Eŭ nu știam ce să spun; nicĭ n'aveam în mine gîndurĭ deslușite. Atuncĭ, cîteva clipe, din ce spusese ea nimic nu-mĭ aduceam aminte, ca străină parcă îmĭ rătăcea prin minte o întrebare: de unde vine turburarea aceasta dintr'odată? Era o turburare ca o presimțire de spaimă. Foarte lămurit în clipele următoare *presimțirea* îșĭ făcu loc în mine. Ea stăpînea, ea alunga orice gînd.—Pe urmă tresăriĭ:

«Domnule Manea, zicea bătrîna, mine n'aĭ să te superĭ dacă ți-om aerisi și ți-om griji cîte puțin prin odăĭ... Ca să meargă repede, are să-mĭ ajute și nepoata asta... In cîteva ceasurĭ am isprăvit...»

Uitasem pe bătrînă. O priviĭ fără înțelegere deslușită; după aceia simțiĭ ațintită asupră-mĭ privirea tare și limpede a Marieĭ Cumpătă. Rîdea cu bunătate, dar pe față c'o ușoară ceață de stînjenire, de teamă.

«Ne-am înțeles încă de erĭ, zise bătrîna. Știĭ, noĭ vorbim de dumneata așa cîte o leacă, da' să nu crezĭ că te vorbim de răŭ...»

Și după ce plecă Maria Cumpătă, până sara tîrziŭ, până ce mă întinseĭ în așternut, rămăseĭ ca încovoiat asupra unuĭ singur gînd, care cerea o deslegare: ce se va întîmpla?—Ce este, acuma simțeam bine; dar ce avea să fie se pironea numaĭ în întrebarea întunecată: ce se va întîmpla?

Am încercat să dorm și n'am fost în stare multă vreme. M-am ridicat din pat, m'am îmbrăcat; aveam de gînd să es, pe urmă m'am așazat la geam și am rămas privind în livada luminată de lună.—Am deschis fereastra,—și dintr'odată în tăcerea ce mă împresura pătrunse înfiorarea tuturor frunzișirilor din împrejurimĭ. Parcă era un răsuflet moale, o oftare din vreme în vreme, și totușĭ peste toate plutea o liniște, o tăcere nesfîrșită. Luna nu se vedea; lumina tainică parcă izvora din pămînt, ca un abur.

Inima parcă-mĭ bătea maĭ grăbit ca de obiceiŭ. Iĭ simțeam o zbatere tare și una înceată. Ș'acuma mă gîndeam. Nu pot să spun lămurit că mă gîndeam. Prin mintea mea nu treceaŭ adevărate cugetărĭ. Crîmpee numaĭ, din ce trecuse odată prin minte și prin suflet, se arătaŭ o clipă, ca niște rămășițĭ necunoscute, și piereaŭ, curgeaŭ una după alta, cum curg frunzele de toamnă încet și neîntrerupt, una după alta, în amurgul sur. Ca la ogoiarea uneĭ suflărĭ, curgerea lor se oprea, ș'atuncea, scurt, îmĭ puneam iar întrebarea mea și mă gîndeam la întîmplarea de peste zi.

Intrebarea îmĭ rămînea fără răspuns, dar un gînd lămurit o întovărășea, și vorbeam în mine însumĭ: «Nu maĭ rămîne îndoială aicĭ: de știut știŭ curat că 'n mine nu e dragoste pentru nevasta luĭ Grigore Cumpătă...» Nimic; dar absolut nimic, în

mine, în tainița sufletuluĭ meŭ, a visurilor mele, nu se cutremurase: acolo rămînea pace adîncă, liniște. Acŭ știam cu credință desevîrșită că acolo nu pătrunsese decît o singură iubire, una, nesfîrșită ca o veșnicie, iubirea pentru ființa neînsemnată care trecuse ca o scînteioară prin lume și încă nu-mĭ zisese: tată! Atît. Atuncĭ, o singură dată în viață, am simțit că tresare în mine, coarda necunoscută, maĭ mult decît cu bucurie și maĭ mult decît cu durere, fără legătură cu viața și cu moartea. Și deodată, o simțire,—nu-mĭ trecu prin ființă, ci mă învălui lin, și părea de departe că vine, însă nu din spațiŭ, ci din timp, din ceia ce a fost odată, de pe mîhnirea unuĭ mormînt uitat.

Și 'ndată tresăriĭ, acum cu toate simțurile, gîndindu-mă la un lucru vechiŭ și legîndu-l cu împrejurările ce veneaŭ. Infiorarea de peste zi a întregeĭ mele ființĭ, după vorbele, după privirile Marieĭ Cumpătă, parcă era o amintire a uneĭ patimĭ vechĭ. Și dintr'odată îmĭ aduseĭ aminte de ochiĭ marĭ, lucitorĭ și ațintițĭ aĭ Sofieĭ,—și o undă din aceiașĭ simțire, de-*atuncĭ* mi se scurse prin vine, moale, dureros. Asta încercam eŭ, și nu pricepusem dintr'odată. Ființa mea păstra amintirea boaleĭ din tinerețe, a cumplitei boale de-atuncĭ, iute, aspră, istovitoare.

Și stînd în fața lumineĭ tainice a livezĭĭ, îmĭ ziceam iar, limpede: In mine nu este dragoste pentru Maria Cumpătă. Și iar frînturile de gîndurĭ îșĭ luară zborul. Ș'acuma curgeaŭ frunzele acestea pălite una după alta prin lumina de amurgit a mințiĭ mele. Una după alta veneaŭ suferințele vechĭ ale lipsurilor, ale foameĭ, suferințile care zdrobiseră tăria viețiĭ mele. Veneaŭ și suferințile linișteĭ, ale linișteĭ amare din ulița aceia, Dealul-Măruluĭ, cu viața mormolocilor din balta noroioasă în care soarele bate numaĭ pe luciŭ; veneaŭ îndoelile mele în fața grozaveĭ adunăturĭ de oamenĭ dela farmacia Filipovicĭ; veneaŭ icoane de demult, de demult, dintr'o altă viață, cu totul alta,și văzuĭ și pe bătrînĭ, pe care nu-ĭ maĭ cunoșteam, pentru care nu maĭ aveam nimic, numaĭ o amintire, ca pentru niște locurĭ pe lîngă care am trecut. La Radianu, mă gîndiĭ apoĭ, la omul acela așa de grozav de nefericit, la omul care începuse ca mine, care-șĭ uitase părințiĭ, care trăise în viața în care trăiam eŭ și căzuse ca o pasere ostenită, înnăbușită, pe luciul negru al uneĭ marĭ moarte.

Și dintr'odată deslușit văzuĭ în urmă și 'nnainte; văzuĭ de unde am venit și unde mergeam. In trecut am suferit; în jurul meŭ am fost izbit de vedeniile uneĭ viețĭ care necontenit mă nelinișteă; acum, după o viață în care n'am făcut nimic, văd că așĭ fi putut face ceva și n'am făcut nimic. Era ceva în mine și n'am putut da ce-aveam, nicĭ iubirea, nicĭ înțelegerea, nicĭ mila. Era în mine o frîntură, ceva neîncheiat, ceva neisprăvit. Foarte lămurit vedeam asta, și n'aveam nicĭ-o durere în nemișcarea mea. Vedeam pentru întăia oară ceva deslușit în mine, pentru întăia oară izbuteam să-mĭ daŭ bine, bine sama de ceva.—Și vedeam acuma, vorbind cu mine însumĭ,—cu gîndul, fără cu-

vînt,—vedeam ce pot să-mi aducă zilele viitoare. Inspre ce trebuia să mă mișc? Ori spre Iliescu, spre tînărul Leonard Iliescu, —să tac în areopagul prostiei, să-mi încovoi spinarea și să mă strecor pe căi grabnice și piezișe... Iar simții că rivnesc ceva,—dela colegul acesta al meu, zîmbitor și cu mustața răsucită. Dar mă mai așteaptă poate odaia rece, întunericul negru și nesimțirea celui care mi-a fost prietin și nu mai era. Poate mă așteaptă o nouă viață fără rost, o căsnicie, de zile și de clipe chinuitoare, o zbatere, care-mi dovedea, înțelegeam ș'acum, că zădarnic stăruesc în viața aceasta neluminată de nici un ideal. Și mai era ceva, — mai era un întuneric de care se îngrozea fiecare părticică a ființei mele. Cu nici un preț nu puteam încă să-mi închipui că s'ar putea să trec din ce sînt, într'o nesimțire veșnică și o risipire a întregei ființi. Dintr'odată mă simții atins de aripa neliniștei, aripa cea neagră și cumplită! — Și, cașicum ar fi fîlfîit în adevăr spre mine, gîndurile iar mi se fărimară; oftai ușurat, și crimpee, crimpee curgeaŭ fără rost și fără legătură.

Nu știŭ cît am stat așa; aminte nu-mi aduc cînd anume m'am dezbrăcat iar și m'am culcat.—Cînd m'am trezit, dimineața, neliniștea nu pierise din mine. Ceva greŭ îmi rămăsese în cap, ceva nedeslușit—din trecut, din patima istovitoare de demult, din golul adînc ce mă împresura, din sfîrșitul lui Radianu, —și cînd năvăli soarele pe ferestre și mă orbi, simții bucurie —ca un laș—că fug în întunericul lor umbrele acestea chinuitoare. Mă îmbrăcai repede și deschisei cartea... Grija aceasta a lecției a fost foarte tare totdeauna la mine. Cu creionul în mînă, încordat, rămăsei numai cu-ale mele, cu grijele școalei.—Dar cînd mă întorsei, înainte de amiază, rămăsei încremenit în prag. Uitasem de ceia ce-mi spusese în ajun cucoana Smaranda. Maria Cumpătă umbla ușor, printre jilțurile mele, pe lîngă cărți, printre toate ale mele cu care mă obișnuisem, și orînduia, întinzînd ușurel, cu fereală, mîna cu degetele întinse, strînse. In clipa întăiŭ nu mă zări. Nu mă simțise. Ș'am stat privind-o, cum se mișcă lin, cu ochii întunecați sub sprîncene groase, cu rumeneala-i ușoară, fără zîmbet, cu buzele ușor deschise, ca să primească parcă din grădină miros proaspăt, cald și dulce, care adia prin ferestrele deschise. Era îmbrăcată în rochie de culoarea toporașului; avea ș'o floare în păr, un trandafir mărunt, nedesfăcut încă bine. Părea mai tînără; parcă atunci o vedeam întăia oară; și mi se părea ciudat că umblă prin odăile mele.

Cînd se întoarse și mă văzu, își lăsă deodată brațele în lungul trupului.

«Am isprăvit, îmi zise domol; abia ai plecat la școală și ne-am și apucat repede, am deschis ferestrele ș'am scos tot afară... Repede-repede am isprăvit... Și pe urmă mătușa a avut o leacă de treabă ș'a eșit... Chiar acŭ voiam să mă duc și eŭ... Nu știam că ai să te întorci așa de degrabă... Am isprăvit. Ai o mulțime de cărți. Ași avea ce citi, dacă mi-ar plăcea...

— Cum? zisei eŭ, nu-ți plac cărțile?

— Nu, n'am citit decît odată, una,—și nu mi-a plăcut. Am mai cercat... N'am putut să citesc niciodată...»

Eŭ am intrat în odae; mi-am pus pălăria și pardesiul la locul lor; m'am uitat pe ferestre. Ea voia să plece.

«Am avut o vreme tare frumoasă azi...»

Cu vorba aceasta vroiam s'o mai opresc. Gîndul și vorba dintr'odată îmi veniseră,—îmi veniseră la privirea iute, puternică a ochilor ei.

Ea se răzimă de masa lîngă care o găsisem cînd intrasem. Avea ceva de spus, vedeam bine, din stinjenirea cu care deodată întoarse ochii căutînd ceva. Dar stînjenirea dură numai o clipă.

«Ce voiai să-mi spui eri?» întrebai eŭ deodată, pe neașteptate. Fără să vreaŭ întrebasem.

Maria Cumpătă sta liniștită la locul ei. Iși lăsă ochii în jos, apoi și-i ridică încet: parcă eraŭ negri, așa de întunecați eraŭ. Șopti, privindu-mă țintă:

«De ce mă 'ntrebi? Nu știŭ de ce-am vorbit așa. Nici nu-mi mai aduc aminte ce-am spus... Ți-am spus că am hotărît în inima mea cu tărie ceva. Eŭ nu știŭ cum să vorbesc, sînt o biată femee; spun cum mă pricep. N'am cunoscut nici lumea; nici carte n'am; n'am fost nici fericită, nimica; eŭ cred că dumneata ai înțeles care-i hotărîrea mea... De ce te uiți așa la mine?...»

Dintr'odată i se lumină fața, parcă i se umpluse de lucirea ochilor. Și dintr'odată mi se puse perdeaua de negură pe ochi. Mă apropiai de dînsa fără să-mi daŭ socoteală; o apucai de mînă. Tresări. Dar nu-și trase mîna. Imi cuprinse și ea degetele și mi le strînse cu tărie. Apoi mă lăsă la locul meŭ, ameţit, și se repezi spre ușă, se strecură mai curînd, cu repeziciune aprigă.

«Mă 'ntorc», șopti ea scurt.—Și rămăsei tremurînd cu o învăluire turbure a simțurilor. Nu m'am mai gîndit la nimic; n'am auzit ce-mi spune, lung și încurcat, rîzînd, dînd din mîni, cucoana Smaranda Pacu, nu știŭ ce i-am răspuns eŭ.

Imi spusese că se întoarce și eŭ o așteptam. Nu venea însă, și simțirea bolnavă și dureroasă creștea,—mă chinui după-amiaza toată, și în amurgul ne'amurit și, încet-încet, în inserarea caldă, prin care pătrundea răsuflarea livezilor.

Știam însă că trebue să vie. O așteptam, ș'acuma, de la o vreme, cum creștea, creștea întunericul, iar veneaŭ gîndurile și judecățile nopții trecute, risipite, învălmășite, cu îndoeli, și cu lămurirea tainică ce mi se strecura și chema prin suflet: nu poate fi vorba de dragoste. Imi repetam vorbele, mi se păreaŭ lămurite, și n'aveam îndoială asupra lucrului acestuia, și nu mi se părea curios că n'am îndoială asupra lucrului acestuia și totuși aștept; cînd o lucire, de lună parcă mă trezi din amorțirea care mă grămădise pe pat în fundul odăii; și deodată scîn-

teiară ochiĭ Marieĭ lingă mine; şi prin întunericul uşor o văzuĭ, o simţiĭ cu cutremur, cum se apleacă, cum îmĭ cuprinde timplele în palme, cum mă priveşte drept, tăcută, cu răsuflarea oprită.

. . . .

. . . .

1902. Toamna.

Uitasem aproape caetul acesta. De nouă anĭ stă în fundul unuĭ săltar; aŭ început să i se ingălbenească foile, a început a avea un miros ciudat, de lucru mort.—Dar maĭ degrabă socot c'am vrut eŭ să-l uit: intimplările însemnate în el sînt triste, ca orĭce poveste de demult. Şi între ceia ce am scris şi între ceia ce mă impresoară îmĭ pare că n'aşĭ maĭ putea face o legătură firească.

Cu totul, cu totul deosebită mi-a părut dintr'odată viaţa şi lumea, incepînd dintr'o anumită vreme. Singurătatea mi s'a umplut; o prietină bună de fiecare clipă alunga umbra odăiĭ, cu zimbetul ca o lucire venită din innălţime, cu ochiĭ liniştiţĭ şi blajinĭ. Simţirea ce am pentru Maria Cumpătă e cu totul, cu totul deosebită de iubire.

Maĭ ales decînd a murit bătrîna, cucoana Zamfira Facu, şi de cînd am cumpărat eŭ casele acestea, decînd am făcut portiţă prin zăplazul nalt, viaţa mea a început a curge foarte orînduită şi liniştită. Nu pot să mă lămuresc bine. Aşĭ putea parcă zice că traiul meŭ nu era de pe-atuncĭ decît o urmare a Marieĭ. Nimic nu se mişca la mine fără ştirea eĭ; în fiece clipă deschidea portiţa şi păşea domol, uşurică, spre odăile mele. Intra abia simţit, îmĭ făcea un semn încet să nu mă turbur de la masa mea, saŭ de pe patul meŭ, unde citeam, şi prindea să cerceteze în juru-mĭ. Un lucru trebuia aşezat maĭ bine; perdeaua dădea drumul la prea multă lumină; în zilele erniĭ soba nu era bine încălzită; se invîrtea liniştită în juru-mĭ ca 'n casa eĭ, apoĭ mă vestea cu acelaşĭ surîs totdeauna:

«Azĭ ţi-am făcut o mîncare bună, care-ţĭ place...»

Citeodată după amiaza, cînd n'aveam clas, citeodată seara, venea şi se aşeza lingă mine, mă săruta deodată, mă cuprindea şi se alipea de mine. Numaĭ atuncea glasul eĭ încerca o coborîre ciudată şi ochiĭ seninĭ sclipeaŭ ca 'ntr'o negură pe faţa eĭ. Fără zguduirĭ prea marĭ se petreceaŭ de altfel toate.

Fără teamă aşteptam zilele ce-aveaŭ să vie. Se făcuse senin în juru-mĭ şi pricepeam maĭ bine ce mă impresura. Pricepeam cele maĭ multe lucrurĭ.

Pricepeam de pildă că viaţa aceia pe care o duceam nu se putea să fie altfel, cum nu se poate nicĭ acum să fie altfel. E ca un fel de drept al meŭ; e şi ca un fel de datorie. Foarte lămurit după aceia înţelegeam că sînt ferit de orice necaz. Grigore Cumpătă nu putea niciodată să bănuiască ceva. Anume de ce nu ştiŭ, dar ştiam foarte sigur că nu poate bănui nimic. Maria avea glasul aşa de hotărît şi de limpede, privea aşa de pătrunzător în juru-ĭ, avea o tărie aşa de mare în tot ce făcea, —încît bărbatul eĭ nu însemna nimic, bărbatul eĭ părea un străin, care şade pe un colţ de scaun. El îşĭ avea mulţămirea luĭ, şi Maria i-o da cu prisosinţă, căcĭ acuma avea de unde: la masa noastră era belşug, şi omul era mulţămit:

«Ştiĭ că-ţĭ spuneam eŭ, domnule Manea, că face nişte bucate straşnice...»

Toată viaţa luĭ numaĭ intr'aceasta se mărginea acuma. Dacă pe lingă tutun fin, avea şi de gustat ceva «cu totul plăcut, cu totul bun», nu-ĭ maĭ trebuia nimic. Viaţa luĭ de hoinar se isprăvise, se micşorase într'o slăbiciune pretimpurie. Îmĭ vorbea domol şi aşezat, la masă, despre prefectul luĭ, despre lucrările-ĭ nenumărate de la biroŭ, pe urmă îşĭ răsucea ţigara cu tact, cu mulţămire adîncă, şi aştepta cafeaua. Altceva nu însemna. Işĭ lua pălăria şi bastonul şi eşea. Şi cum închidea uşa, Maria se ridica de la locul eĭ, se apropia de mine, mă săruta încet pe un obraz şi-mĭ şoptea lin, cum ar vorbi unuĭ copil:

«Să-ţĭ fie de bine, dragă...»

Mă privea după aceia un timp; şi începeam a vorbi despre întîmplărĭ, despre afacerĭ,—şi era bine şi linişte în jur. Eram singurĭ şi nimenea nu ne turbura.

Maĭ ştiam iarăşĭ lămurit că toată uliţa Dealul Măruluĭ vorbeşte; dar ştiam iarăşĭ lămurit că aceasta nu înseamnează nimic. Aceasta a fost şi aceasta este.

Şi casa mea, ca şi a eĭ, are acuma o cunună de ederă pe sub streşină, şi ghiveciurĭ de florĭ în geamurĭ. Dinnaintea cerdaculuĭ florărie, şi 'ncolo, spre poartă, iarbă deasă şi moale. Portiţa de la zăplaz stă totdeauna deschisă. Copiiĭ vin foarte des pe cărăruşă, ţinîndu-se de mînă şi tropăind grăbiţĭ. Amîndoĭ sînt bălanĭ şi sprincenaţĭ. Sînt copiiĭ meĭ, mi-s dragĭ negreşit; totdeauna mă bucură cînd mă strigă cu glasurĭ argintiĭ şi mi se sue pe genunchĭ. Cel mic încă nu vorbeşte lămurit, dar cel de şase anĭ, Fănică, e foarte îndrăzneţ şi strigă cît ce poate: «Domnule Manea! ne-a trimis mama la mata. Zice că nu maĭ poate de răul nostru.» Mezinul, Culaĭ, se uită cu admiraţie la cel mare, —şi tustreĭ rîdem totdeauna cu veselie. Şi totdeauna se arată la portiţa deschisă Maria şi ne face semn ameninţător cu degetul. Mi-s foarte dragĭ amîndoĭ copiiĭ.

Cînd stăm singurĭ şi vorbim despre eĭ, Maria îmĭ zice cu linişte:

«Aŭ ochiĭ tăĭ... albaştri Amîndoĭ băeţiĭ aŭ ochĭ frumoşĭ... —Dar şi Cumpătă are ochĭ albaştri,—şi Maria îmĭ răspunde, la întîmpinarea mea, cu zimbetu-ĭ liniştit: «Nicĭ nu trebuie să fie altfel. De ce să aibă îndoelĭ? Eŭ sînt foarte mulţămită că şi el are ochĭ albaştri». Şi 'n adevăr e mulţămită, o spune cu toată

inima și se alătură de mine, mă cuprinde de după cap și-mi sărută ochiĭ.

Viața aceasta mi-a vindecat neliniștile, s'aŭ astupat toate cărările care duceaŭ odinioară la trecut; a slăbit și răsunetul lumiĭ înconjurătoare. Nicĭ spre deputatul Leonard Iliescu nu mi se îndreaptă rîvnirĭ ascunse, nicĭ știŭ dacă maĭ viețuește minunatul și nobilul bătrîn Ilie Leonte; știŭ numaĭ că boala de stomah a directoruluĭ nu s'a vindecat; rîsul i s'a făcut maĭ oțărit și dinții ascuțiți totdeauna i se descopăr cînd rîde. Nu vreaŭ să maĭ știŭ nimica despre lume. Totdeauna mi se pare că am visat eŭ un colț liniștit, departe de zbuciumarea viforuluĭ omenesc. Eŭ singur n'am putut să-l găsesc; dar pe o cărare necunoscută m'a dus înspre el Maria Cumpătă. In linele zile de vară, cînd nu-i în livezĭ nicĭ-un zgomot, staŭ așa, într'o odihnă dulce a trupuluĭ și a minții. Nu mă gîndesc la nimic; staŭ așa cu mulțămirile mele; și abia aud ce-mĭ spune cu glasu-ĭ monoton Grigore, care a venit de la cancelaria luĭ cu gust de palavre.

Am răsfoit cu o strîngere ușoară de inimă foile din urmă, foile îngălbenite și triste în care am scris de multe orĭ parcă cu lacrimĭ și cu sînge. N'am citit cu luare-aminte; maĭ mult am bănuit ce-am spus odată așa de mult, așa de des, așa de mărunt, filă după filă,— un caet întreg. Și nu știŭ de ce am rămas așa de gînditor în începutul acesta de toamnă, și am pornit deodată pe cărarea de la fundul grădinilor tîrguluĭ, la deal, pe lîngă dumbrava de mesteceni, spre țintirim. Vremea era lină, cerul nesfîrșit, fără nicĭ-un nour; dumbrava dormea parcă în ziua aurie și două mierle se alungaŭ printre trunchiurile văruite, cîrîind încet, din gușă. Printre păiuș, pe cărare, pe lîngă cîmpurĭ de trifoĭ pline de canafurile rotunde, roșiĭ-închise, ale florilor, m'am dus pînă la țintirim și acolo m'am oprit lîngă mormîntul luĭ Radianu. Numaĭ eŭ știŭ unde-ĭ mormîntul luĭ, într'un colț, în iarba naltă, năpădit de florĭ sălbatice. Cu adierea slabă a uneĭ neliniștĭ m'am oprit, și aŭ început a-mĭ veni încet-încet, din trecut, amintirĭ,—care-mĭ treceaŭ prin suflet ca niște învăluiri. Nehotărîte intraŭ în mine, mă atingeaŭ cu aripele lor de negură, și se duceaŭ. In cimitirul îngrădit cu gard vechiŭ, împresurat de plopĭ subțirĭ care-șĭ adună ramurile în lance spre cer, am stat o vreme împresurat de liniștea mormintelor necunoscute; și 'n juru-mĭ, printre tufele sălbatice, umblaŭ în zborurĭ nehotărîte fluturĭ ca petale albe dintr'o floare desfoiată, risipite și purtate de un vînt nesimțit.

Cînd m'am întors acasă, amurgul cucerea livezile, și în jilțul meŭ cel foarte vechiŭ m'am așezat singur; și în neliniștea nehotărîtă, aburirea din trecut parcă trezea spuza de pe alte neliniștĭ maĭ proaspete. Stăteam singur cu ochiĭ ațintiți în întunericul ce mă împresura,—ș'atuncea nu știŭ cum s'a făcut, parcă m'am înfățișat eŭ înainte-mĭ, acolo, lîngă jilț, și eram numaĭ ca o umbră. Era o umbră acolo și-mĭ vorbea, dar n'auzea decît sufletul meŭ. Și eŭ nu răspundeam.

«Am să te întreb un lucru, îmĭ șoptea. Aĭ înțeles bine tu, aĭ pătruns bine pe ființa aceasta care vine în patul tăŭ, care-țĭ stăpînește simțurile și a clădit zid în juru-țĭ?—N'aĭ să-mĭ poțĭ răspunde. Nicĭ eŭ n'o să te pot dezlegi. Indoiala este îndoială și'n lumea umbrelor. Dar am să te maĭ întreb un lucru: dacă ți-a venit vreodată în suflet altă îndoială: dacă ți-aĭ oprit privirile vreodată asupra luĭ Grigore Cumpătă cu stăruință, asupra bărbatuluĭ pe care-l înșeli. Ar trebui poate să deslușești un lucru ciudat: dacă omul acesta *știe* ceva... Căci poate nu știe și nu va ști nimica niciodată... Dar iarăși poate *știe*: și aceasta e cu totul, cu totul de samă, pentru înțelegerea și pentru sufletul tăŭ.

Dar maĭ este ceva, urmă umbra cu taină, privindu-mă neclintită. Tu aĭ doĭ copiĭ, care nu-țĭ zic ție tată. Asta nu însemnează nimic până aicĭ. Să zicem că eĭ zic *tată* omuluĭ pe care voĭ îl disprețuițĭ acuma. Să zicem. Omul acesta mănîncă bine, bea, se îngreuiază din ce în ce maĭ mult și se întunecă, și copiiĭ care poartă numele luĭ vor crește. Ițĭ vor zice totdeauna: domnule Manea, și te vor respecta; te vor împresura totdeauna și-țĭ vor zîmbi cum îțĭ zîmbește mama lor, pe cînd celalalt va sta în umbră și va dormita. Dar iată, într'o zi, un copil înțelege. Pe urmă înțelege și al doilea. Amîndoĭ *înțeleg* foarte deslușit tot ce s'a petrecut și se petrece în jurul lor... A! închizĭ ochiĭ, și țĭ se par lucrurĭ de necrezut acestea, orĭ țĭ se par lucrurĭ depărtate... Nu,—vor ști, despre asta să n'aĭ nicĭ-o îndoială!... Atuncea cum va tresări zguduit sufletul lor, cum se vor cutremura?... Ce zicĭ despre acest lucru?... Il vezĭ foarte deslușit și dumneata, nu-ĭ așa? Poate nu te-aĭ gîndit la toate acestea; dar poate ți-aŭ adiat, așa, neliniștĭ prin suflet, și de-aceia te gîndeaĭ azĭ la mormîntul nenorocituluĭ, te gîndeaĭ la o vorbă a luĭ, care, crede-mă, nu e tocmaĭ lipsită de adevăr...»

Eŭ mă gîndeam la vorba luĭ Ion Radianu, înfricoșat: Vezĭ tu, dragă, cîteodată viața noastră e foarte tristă!—Și umbra dintr'odată se mistui suflată parcă de un glas domol și blînd pe care-l cunosc așa de bine, glasul Marieĭ:

«De ce staĭ, dragă, prin întuneric?...»

Sta dreaptă înnainte-mĭ și mă privea cu luare-aminte; apoĭ avu un rîs încetinel:

«Ițĭ sticlesc ochiĭ... Altfel nicĭ n'așĭ ști bine unde ești...» Și'nnainte de a mă atinge mîna-ĭ ușoară, am avut fiorul cunoscut al mîngîierilor eĭ.

Gîndurile cîteodată aduc mîhnire. Cîteodată aduc mustrări, cîteodată aduc adierea morțiĭ. Dar și neliniștile acelea ale umbreĭ trebue să fie ca ale morțiĭ. Trec. Și, altfel, nu pot zice că nu sînt fericit.

Mihail Sadoveanu.

Cum era, pe vremuri, la noi în Bucovina.

(1848).

..... Nu-i mult de atunci: vor fi vr'o șasezeci de ani. Și acuma mai afli încă bătrini de aceia care au văzut, cu ochii lor, acele vremuri de grea cumpănă prin care a trecut mult încercata noastră țară. Dar tinerii—oameni noi pe acest pămînt vechiu—nici nu visează de suferințele strămoșilor noștri, căci prea ușoară e viața de acuma și prea sint multe ale ei momele.

Era pe vremea cind nu se'ncuibaseră atitea mode nici sărăcie strașnică; cind țăranul era iobag ca și acuma, și totuși nu apuca calea grea a pribegiei spre America; nici despre deputați democrați sau naționaliști nu se vorbea, care, de drag ce li-i poporul, îl restignesc; ci erau deputați țărani—care învățaseră buchile dela dascălii ambulanți ce pribegeau pe la rezeși din casă în casă—și totuși au desradicat boerescul, iar în sfatul împărătesc dela Kremsier, au vorbit cu atita dragoste și căldură despre durerile țărănimii împilate, încit toate gazetele nemțești și „*Bucovina*“ fraților Hurmuzachi scrieau că «deputații țărani din Bucovina își cunosc chemarea.»—Nici poștă îndămînoasă ca acuma nu se pomenea, nici drumuri de fier, care să aducă străini în țara noastră; dacă aveai de trimis vești la prieteni din țări străine, le trimeteai prin curieri sau ștafete. Acestea erau niște căruțe cu două roți înalte, trase de cai iuți și pietro-i, care țineau lungă vreme la drum. In căruță, deasupra lăzii cu răvașe, ședea curierul, pe pieptul căruia atirna arciș o goarnă cu canafi și găitane negre-galbene, care sint colorile împărăției. Alăturea de curier ghemuit într'un colț, îi ținea tovără-ie un soldat înarmat până'n dinți, care era pus spre paza scrisorilor și a banilor, căci era mare primejdie să treci pe acele vremi prin codri și zăvoae pustii. Caii porneau la goană pe drumul de țară plin de hirtopi, iar curierul sufla în goarnă, ca să se ferească oamenii, și cu toate aceste se'ntimpla să fie zdrobiți călătorii ce nu se dădeau repede în lături. Cale de o poștă, adecă cit putea alerga o ștafetă până să obosească caii, se afla o stație. La stația poștei era han pentru călători, grajdiuri pentru cai proaspeți și locuința postașului. Aici dehămau caii cei vlăguiți și luau alți olăcari, împărțeau și luau scrisori și îmbucau ceva pentru drumul cel lung. In Suceava era poștărița Popovicioaia, o văduvă bogată și frumoasă, care avea poștă lingă biserica unită, două hanuri alăturea și grajdiuri pentru vr'o treizeci de cai, frumoși și grași cum e linul.

Birjari cu trăsuri arcuite nu se aflau în Suceava, tot așa în toată țara Cordonului; de plecai undeva la drum pe vreme mai lungă, năimiai un Jidov prăpădit—căci ei singuri erau cărăuși—cu o haraba hirbuită, trasă de doi cai slabi prin care trecea vintul, și acoperită cu o covergă veche, afumată. In coșul harabalei puneai fîn sau paie, ca să nu te scuture așa de tare „rădvanul“, te rugai lui Dumnezeu să vii înapoi cu ciolanele întregi și haide băete, căci bun e Domnul și meșter dracul.

Dar să fi avut graba cea mai mare, trebuiai să te supui toanelor cărăușului tău, căci îndată ce însera și-l prindea sabeșul pe cale, să-l fi tăiat pe jupîn și nu se mișca din loc. Dumnealui se oprea într'un sat sau la vr'un han jidovesc din cîmp, își facea rugăciunile de seară și apoi se culca; iar ție nu-ți reminea alta, decit să înjuri toți patriarchii și bătrînii poporului lui Israel, începînd cu Avram și sfîrșind cu rabinul dela Sadagura.

Orașul Suceava nu era așa ticsit de Jidovi ca acuma, căci până la anul 1848 n'aveau drepturi ca ceilalți supuși ai împărăției. Ei locuiau separați de ceilalți tîrgoveți, în cartierul lor numit *«Ghetto»*, unde mișunau ca viermii. La serbători îmbrăcau bărbații caftane lungi, iarmurcă de mătasă și pălărie de catifea, iar în picioare pantaloni strîmți până la genunchi și colțuni albi. Fetele purtau cordele cusute cu fir de aur și argint, cațaveică cu blană, iar pe cap, dela tîmple'n sus, aveau niște coarne de argint groase de un deget și lungi de o schioapă; grosimea și lungimea atirna dela avuția fiecăreia. Astfel îmbrăcați ieșeau în Sabath sau în zile de serbători la primblare pe stradă. Semnele până unde aveau dreptul să se primble, erau sîrme deacurmezișul străzii, adecă un fel de bariere. Și acuma se mai văd în Suceava semnele acele, și anume pe ulițele ce duc spre satul Bosanci, mahalaua Arenilor, mănăstirea armenească Zamca și gara Ițcani.

Partea tîrgului despre asfințit și miezul nopții era cartierul Armenilor, pacinici, care aveau case cu cerdac dinainte și fete oacheșe și frumoase; ei erau negustori chiaburi și isteți, mai ales băcani cu prăvălii în vatra tîrgului. Unii țineau și hanuri, precum și cofetării întocmite după gustul vremilor acele, unde vindeau înghețată, șerbeturi și plăcinte turcești, rahat, alviță, dulceață și alte bunătăți. Ei singuri mai păstraseră vechiul port al ișlicelor, mari cit o baniță, de aveau ce face haz tîrgoveții romîni; se'mbrăcau cu giubea și antereu și încălțau tîrlici pe picioare, iar Armencele mai țineau în modă neîndămînosul crinolin, ce'nfoia rochia ca o turlă de biserică. Pacat că această nație de oameni, cu care se'nvoiau Romînii atit de bine, s'a stins încetul pe'ncetul, așa că acuma se află numai vr'o cincisprezece familii în vechiul lor cartier; mulți au sărăcit și pribegit din pricina vestitelor incendii ce au pustiit «tîrgul» armenesc din Suceava în mai multe rînduri.

Romînii erau breslași, bogați și ei, cu locuința în vatra tîrgului, nu ca acuma în mahalale și suburbii. Portul lor era ase-

mine cu cel al Armenilor, afară de işlice. In mahalaua Cutului, de lîngă Areni, ei lucrau pămîntul şi erau iobagi ca şi ţăranii. De-o parte, cam pe lîngă biserica vechei mitropolii unde se păstrează moaştele Sfîntului Ion celui Nou dela Suceava, erau împrăştiate şi vr'o douăzeci de *fumuri* ţigăneşti, în care trăiau fierarii şi lăutarii tîrgului. Nemţi erau puţini şi mai toţi funcţionari.

Paza tîrgului era încredinţată desetnicilor (poliţiştilor) înarmaţi cu săbii şi suliţi, iar la ţară ţineau ordine în public vatamanii (jandarmi călări). Pentru ţinutul Sucevei se alegeau numai doi vatamani: pe la anul 1848 erau rînduiţi fioroşii Budean şi Rot, care era Neamţ: aceştia cutrierau călări, zi şi noapte, prin toată împrejurimea Sucevei, ca să pedepsească cu bătaie pe clăcaşii ce nu ieşeau la robotă şi să bage hoţii în fiere. Purtau la oblînc două pistoale grele ferecate în alămuri galbene, la şold aveau sabie şi-n spate puşcă lungă cu cremene. Dimpreună cu mandatarii, care erau notarii de la sate, băteau pe ţărani la scară cu harapnice de piele, încît sfăşieau bucăţi de carne de pe trup şi veneau cînii să lingă sîngele de sub scară.

In Suceava oamenii trăiau în pace şi se'nvoiau bine între olalta; dar în anul 1847 nu se făcuse pîne în ţara întreagă şi de aceea era mare groază de foamete. In anul următor dădu o secetă cumplită, de secară toate izvoarele şi fîntînile, pînă şi cea dela Areni, dimpreună cu şipotul oraşului a cărui apă vine pe sub pămînt tocmai de pe dealul Tătăraşiior. Mai rămăsese numai fîntîna din ograda mănăstirii Zamca, cu apă destulă şi rece cum nu afli pe toate meleagurile acele. Pe cer se iviră semne: stele cu coadă şi pînze de foc ce fluturau noaptea dinspre asfinţit. Zodierii şi vracii, care totdeauna au înfricoşat lumea cu porogăniile lor, ziceau că au să vie peste ţara multe plăgi: lăcuste, foamete, boale şi la urmă chiar resboi. De astă dată li s-a împlinit proorocia.

Deodată cu vînturile cele calde, ce băteau din jos, veniră roiuri mari de lăcuste. In ziua cînd s-au ivit, era o arşiţă grozavă, de nu puteai merge desculţ pe drum, căci te frigea colbul. Iată însă că fără de veste se întunecă soarele deabinele, iar oamenii auziau prin văzduh piriiri ca de trestie uscată cînd o calci cu piciorul: pe sus treceau nouri grei de lăcuste înspre văile Siretelui, Prutului şi ale Nistrului, unde au ros alăturea cu pămîntul cele din urmă rămăşiţe de holde. Pe ţarinele Sucevei nu s'au lăsat, căci sburau prea sus, numai cele obosite de'ndelungata cale peste ţări şi ape, căzură la pămînt. Oamenii le luau în mînă, privindu-le cu mirare, căci pe aripele lor aveau nişte semne ciudate. Toţi ziceau că-s slove; unii, mai fricoşi şi bisericoşi, credeau că sînt slove trimise din cer ca să se pocăiască oamenii; alţii iară, care auzeau şi toaca'n cer, socoteau că-i o scrisoare dela vr'un neam de oameni, căci ziceau ei: pe podul pămîntului sînt multe feluri de naţii şi limbi, şi anume, în toată lumea sînt şaptezeci şi şapte şi jumătate de naţii: şaptezeci şi şapte sînt naţii întregi ca şi noi, iar jumătate de naţie sînt Ţiganii. De aceea oamenii căutau cărturari bătrîni să le deslege slovele acele; şi cine era mai iscusit cărturar în Suceava, decît Serafim Cărăşel, diacul dela biserica Sfîntului Nicolai, care, «ştia limba» şi ţinea gazetă? Umblase lumea în lungiş şi-n curmeziş, cînd fusese douăzeci de ani cătană la împăratul; a fost cu Napoleon împărat în ţara Moscalului şi a Praisului, apoi se bătu în oastea împăratului nemţesc dela Beciu cu Franţujii, ba fusese chiar şi în Paris. Dar Serafim era un pezevenchiu şi jumătate, care ştia să scape din încurcală, spunînd că nu-i bine de cercetat voinţa lui Dumnezeu şi că el se teme să nu-l trăsnească din senin, dacă va deslega slovele cele ciudate.

Din pricina secetei—căci nu plouase de lungă vreme—şi a lăcustelor, isbucni o foamete cumplită. Mai ales în nordul Bucovinei oamenii mîncau acum de luni întregi mămăligă cu jir măcinat şi amestecată cu rugumătură de ferestrău. De băut beau apă fiartă cu ciocani de păpuşoi. Zile întregi rătăceau pe cîmpi după macriş şi prin păduri după jir. Mai tîrziu, cînd bîntuia resboiul între Unguri şi împăratul, se urcase preţul bucatelor grozav de mult, şi era şi lipsă de bani, căci „toţi banii de aur şi de argint erau trimişi în ţara Talianului şi la Unguri" cum ziceau bătrînii. Nici bani mărunţi nu erau în ţară. Pe atunci umblau nişte bancnote de hîrtie în preţ de un franc, care se chemau un «leu şain». Spre a se ajuta la nevoia lor, oamenii rupeau o astfel de hîrtie în patru părţi şi o pătriţă se chema *grivnă*: cele ungureşti erau roşii, iar cele împărăteşti negre.

Pe lîngă toate aceste nenorociri mai veni şi holera să nimicească ce a mai rămas pe urma foametei. Cumplita boală izbucni mai întîi în Galiţia, de unde se răspîndi cu iuţeala fulgerului şi în Bucovina. Vînturile cele calde duceau germenii bolii prin toate colţurile ţării. Dar mai aprig bîntuia în Suceava, unde muria tot al doilea om, până şi copiii. Cioclii umblau prin oraş cu căruţele lor negre, dela casă la casă, şi întrebau ori de nu sînt bolnavi sau morţi în familie, ca să fie'ndepărtaţi din mijlocul celor sănătoşi.

Spre a nu se molipsi, se afumau oamenii cu băligari de vită şi ierburi uscate, iar dinaintea uşii se afla un hîrgău cu apă, peste care trebuia să treacă fiecare, cînd intra în casă. Se iscă atunci credinţa că holera e o femee cu părul despletit, frumoasă dar palidă la faţă, care umblă pe hotare şi se arată străjerilor noaptea. Dacă o primeşti şi-i dai de mîncare, apoi nu se atinge de căsenii tăi; iar dacă o alungi, trebue numai decît să-ţi moară cineva. Iată însă că atunci se rătăci prin tîrgul Sucevei—Dumnezeu ştie de unde—un bătrîn voinic şi roşcovan la faţă, ce colinda din casă în casă şi învăţa lumea să fiarbă spini albaştri de holeră şi să bee fiertura, ca să scape de boală. Oamenii îl ţineau de Sfînt şi nu-i ieşea nime din cuvîntul lui. Cu apropiarea toamnei, se schimbă boala şi nu era aşa de primejdioasă: rar unde se auzea că a picat cineva. Iarna apoi puse capăt acestei plăgi care secerase aşa de crud în rîndurile omenirii.

Dela o vreme se svonea prin oraș că în țara franțuzească, și pe la Viena, e prăpădenie, se surpă temeliile drepturilor boerești, că „dobitocul" de țăran cere și el să fie om, că se pustiesc și ard moșiile domnilor și curge singe... Sucevenii se stringeau cirduri pe drumuri, vorbeau, șopteau și clătinau din cap. Tot la zece zile venea ștafeta cu gazete dela Beci și Cernăuți, cu foi volante și lexicoane întregi, în care li se tâlmăcea pe înțelesul tuturor ce-i aceea «constituție, parlament, deputați» și alte bazaconii, despre care nu auzise neam de neamul lor. — Și in Bucovina erau nemulțămiți țăranii, căci multe din jalbele trimise la împărăție, prin deputații țărani, n'au fost ascultate. — Se mai povestea iarăși că în munții huțănești se ridicase «craiul» Cobiliță cu Huțanii săi, pustiind și arzind moșiile domnilor. Că ar fi ținut la Vijnița o adunare numeroasă de Huțani, că scotea vornicii din vornicie și punea alții în loc, lua bir cite o dimerlie de porumb și douăzeci de creițari de om, și precum că s-ar fi încunjurat cu o gardă de Huțani tineri, înarmați cu ciomege și suliți. Ba ce-i mai mult, că ajuta pe Unguri pe sub mină împotriva împăratului, care trimese oaste să rescolească munții huțănești și să-i spinzure pe buntujnicii de Huțani. Chiar colonia ungurească Hadicfalva de lingă Suceava se resculase, așa că groaza de năvala țăranilor în oraș creștea pe zi ce merge. Mai ales Jidovii se boceau pe străzi, își stringeau catrafusele ca să plece, dar tot pe loc rămineau.

Pretutindeni era clocot și fierbere mare, și toată lumea aștepta să se surpe temeliile lumii celei vechi și să resară alta nouă. In Moldova, la Iași, se ridicară boerii cei tineri contra stăpinirii, dar fără folos, căci mulți au fost prinși, iar alții trimiși în surgun. In Bucovina se dăduse poruncă pe la toate cerdacurile din țara, ca să se lase granița deschisă pentru toți boerii fugari din Moldova. Necontenit soseau, in Suceava peste graniță, bejenari in chervane grele brașovenești, ferecate cu lanțuri și încunjurate de feciori călări și înarmați până'n dinți. Stăteau o zi două în Suceava; se'nchinau la moaștele Sfintului Ioan, se'ngrijeau cu de ale gurii, și apoi carele greoae plecau scirțiind spre Cernăuți, unde casele marelui vornic Doxachi Hurmuzachi i-i găzduia mai pe toți boierii fără țară. Acolo petreceau Vasile Alexandri cu fratele său Iancu, Aron Pumnul, George Barit, Costache Negri dimpreună cu două surori ale sale, care erau călugărițe, Cogălniceanu, principele Moruzi, ș. a. După cum ne povestește Iraclie Porumbescu, surguniții petreceau foarte bine în Cernăuți, numai în banchete și petreceri, de s-au fost spăriat Cernăuțenii de galantomia boerilor valahi.

Alte dăți mergeau in cete prin grădina publică, cuprinși pe după cap, cintind *Marseillaise*, de se uitau trecătorii cu gurile căscate după dinșii.

Pentru că era puțină oaste în țară și n'avea cine să ție ordine in publicul ce părea foarte agitat, se formară garde naționale prin toate orașele. In ziua cind se răspindi vestea că și

Suceava are voe să-și facă o gardă națională de cetățeni, colinda pe ulițele tîrgului un crainic însoțit de un dobaș și un gornist, ce pofteau lumea să intre în gardă. Cetățenii lăsară teșghelele, calupul și acul, și alergară de bună voie în rindurile gardiștilor. Mai ales erau mulți Romîni și Armeni tineri, care stăteau alături cu bărboșii staroști de isnafuri sau bresle. Căpitanul întregii garde era berarul jidov Fischhoffer, scurt și gros cît o bute. Garda era împărțită în două părți: o parte se deprindea în meșteșugul armelor pe imașul Mirăuților, sub conducerea lui Fischhoffer, ceealaltă în tîrgul vitelor de lingă Areni, sub ascultarea lui Serafim Cărășel, diacul dela biserica sf. Nicolai. Uniforma gardiștilor era: pantaloni surii de dril, tunică albastră cu parole roșii, adecă colorile țării; pe cap purtau o pălărie mare calabreză cu un fionc roș-albastru, cu pănaș și numărul companiei. Cei mai mulți aveau săbii și sulițî și numai foarte puțini se procopsiră și cu cite o pușcă ruginită, sau cu o păreche de pistoale vechi Pe dealul Tătărașilor se uneau amindouă companiile și făceau «manevre». La început îi muștruluia Fischhoffer pe toți gardiștii, dar mai pe urmă nu voiră să asculte de Jidov, care nici nu se pricepea la comandă, și de aceea-l aleseră toți într'un glas pe Serafim Cărășel căpitan, care cunoștea meșteșugul armelor în fel și formă. Indată cum veni diacul la cirmă, puse numai decit pe gardiști să meargă în pas alergător, spre hazul tuturora, căci fostul căpitan, gras cum era, de-i atirna bărbia peste guler, rămînea totdeauna în urmă gifiind. Noaptea patrulau pe stradele din vatra tîrgului și pe la margini, dară de cele mai multe ori se 'nfundau în vr'o crișmă «la șepte draci» și «la Craiul negru», unde cinsteau vin de contrabandă adus din Moldova și ascultau palavrele lui Serafim Cărășel, care, după cum zicea el, numai în peatră seacă n'a fost.

Viața în Suceava era foarte neliniștită, mai ales în zile de tirg, Joia și Dumineca. Pe piață la «Bărbunc»*), se auzea muzica cintind, iar lumea năvălea ca la comedie intr'acolo. In mijlocul pieții sta la o masă ofițerul Bărbuncului, c'o condică lingă dinsul și o lădiță cu bani, iar jos se afla o ladă mare cu chipie ostășești. Prin prejur juca o roată, din cei mai frumoși și mai voinici soldați, minunate jocuri de prin țări străine și lăudau viața din tabără; nici vivandiere frumoase nu lipseau, care închinau cu plosca plină de vin la toți volintirii recrutați și se sărutau cu dinșii. Lumea se ferea de Bărbunc ca de foc, dar totuși erau unii ce cădeau în căpcană, căci inimă de peatră să fi avut și tot nu te-ai fi stăpînit, cind vedeai cum cătanele luau la joc cele mai frumoase fete din împrejurime, ca să atragă feciori. Iar mulți dintr'aceștia aveau drăguțe, și nu puteau suferi ca ele să joace cu cătanele cele străine, de aceea se prindeau și ei în joc lingă dinsele. Jucai un joc, două, apoi doi căprari cit bradul te duceau de subsuori cu vorbe dulci la o vivandieră ce te

*) Bărbunc=Werbung=recrutare.

cinstea din ploscă și-ți dădea buzele ei subțiri și roșii. Ofițerul iți punea pe dinapoi ceapca 'n cap, și erai de acuma catană vrînd nevrînd. Insă scumpă era pe atunci sărutarea unei guri frumoase, căci doisprezece ani trebuiai să porți ranița împărătească în spate tocmai prin fundul lumii, pe la Beci și 'n Lombardia. De aceea volintirii erau bociți de neamurile și drăguțele lor ca și morții. In vremea asta, vestita bandă a lui Grigore Țiganul zicea să-ți rupă inima, iar feciorii după ce erau jurați sub steagul cel mare ce flutura în mijlocul pieții, se cuprindeau de după cap și cîntau din gură, însoțiți de plînsul nevestelor și drăguțelor:

> Vină mîndră pân' la cruce
> Să vezi Neamțul cum ne duce,
> Că ne duce ca pe boi
> Și ne tunde ca pe oi
> Ne țipă păru 'n gunoi;
> Vai, seracii, vai de noi...

Aveau tot dreptul bieții să se vaiere, căci grea era cătănia pe vremile acele, și cea mai mică greșeală o pedepseau Nemții cu stroiul. Pedeapsa asta crudă se aplica în modul următor: pe toloacă sau într'o ogradă, se așezau ostașii, cincizeci sau o sută la număr, în șiruri formînd o uliță strîmtă. Dinaintea lor țineau cu stînga pușca, iar în dreapta avea fiecare cîte o nuia de loză. Cel ce avea să treacă prin stroiu, își desbrăca trupul de sus pân' la brîu, și pășea de la un capăt la altul al uliței, ca să aibă cînd să-l croească fiecare soldat cu nuiaua peste spatele goale. Dacă cel pedepsit pășea dintr'un capăt, atunci în partea opusă bătea un tambur doba, ca să nu se audă strigătele de durere ale osînditului; tot astfel bătea doba alt dobaș, cînd se 'ntorcea înapoi.

Drumul încolo și înapoi se numea o *«uliță»*. Cătanele mai bătrîne, care nu erau așa de haine la inimă ca tinerii, rupeau nuiaua de se ținea numai în coajă și în locul rupt puneau policarul de la mîna dreaptă, așa că varga se'ndoea tare cînd loveau, însă nu-l durea pe cel bătut mai de loc. După ce făcea osînditul ulițele hotărîte, i se punea pe spate o prostire înmuiată în slatină, ca să scoată „focul" dintr'însul și să nu leșine sau să piardă sînge prea mult.

In mijlocul gălăgiei iscate din pricina Bărbuncului se oprea cîte-o ștafetă cu caii plini de spume, ce aducea vești din împărăție și de pe cîmpul de resboi din Italia. Se adeverise înfine vestea că și Craiul*) se ridicase împotriva împăratului cu oaste, că în țara ungurească e resmeriță strașnică, împăratul e dovedit și Ungurul vra să intre în țară.

Urmarea a fost, că se desrădicară gardele naționale și se confiscară toate armele, căci peste întreaga țară s'a fost decretat starea de asediu. Era oprit chiar de vîndut seceri, topoare și furci, iar oamenii n'aveau voe nici măcar să poarte cuțite lungi de vînătoare pentru spintecat cerbii. De la zece ceasuri seara trebuiau să fie toate ușile închise și lumina în casă stinsă; pe uliți umblau patrule de cătane, care împrăștiau orice strînsură de oameni, chiar ziua în ameaza mare. Petrecerile aveau să dureze numai până la miezul nopții, și atuncea încă în prezența mai multor vătăjei. Pașapoartele bejenarilor ce treceau granița în Cordon erau foarte minuțios revizuite. Țăranii care aveau trăsură trebuiau să meargă la Voșpont*) și să ducă merinde cătanelor. Cei ce se codeau, căpătau cătane jecuți (executori) în casă, până erau siliți să plece cu carul. Carele aceste erau greoae și aveau două proțapuri: cînd se apropia dușmanul, oamenii dejugau boii și-i puneau la proțapul dindărăpt, căci din pricina drumului rău nu era chip să 'ntorci carul.

*) Țăranii bucovineni îl numeau pe Kossuth numai crai.

Ca din senin, se răspîndi într'o bună dimineață vestea că oastea împărătească se bate cu „Craiul" lîngă granița Bucovinei dinspre Ardeal, ba ce-i mai mult, că colonelul Urban ar fi fost bătut și că Ungurii au intrat pe pămîntul Bucovinei și au ajuns până la Podul verde de la Dorna. O spaimă nemaipomenită îi cuprinse pe cei de la sate; cei mai mulți îngropară averile în zemnice făcute în pămînt și ascunseră banii sub cărămizile vetrei, apoi alergară cu puținul avut ce-l puteau duce, spre munți.

Sucevenii stăteau zi și noapte pe ruinile cetății, fumau și povesteau, ca oamenii ce n'au de lucru cînd se 'ntîmplă ceva strașnic, ci tîlcuesc în fel și chip orice întîmplare sau veste cît de neînsemnată. De pe cetate se auzea noaptea, cînd bătea vîntul dinspre munți, cum bubuie tunurile lîngă Prundul Bârgăului și Poiana Stampei; iar cel ce avea ochi buni, zărea cum se deschide cerul uneori, ca tăiat de o sîrmă de foc. Din oraș plecau noaptea boerii și neguțitorii cei bogați, încărcînd scumpeturile lor pe care brașovenești, ferecate cu lanțuri, și apucau calea spre țara Moscalului unde era liniște, lăsînd acasă numai slugile și odăile pustii. Săracii, care n'aveau ce pierde, rămaseră să-și apere pămîntul, care la moarte avea și așa să li astupe gura cea flamîndă.

Dar iată că Moscalul se hotărî să treacă granița cu oastea sa și să-i ajute împăratului. Știrea despre asta venise încă prin Mai 1849, cînd se porunci ca în toată țara să se strîngă proviziuni de fîn, ovăs, pîne, și să se cumpere vite pentru înjunghiare. Mai ales s'au adunat cantități uriașe de rachiu; în Suceava erau vr'o 3,000 de vedre de rachiu pentru oștirea moscăcească, căci după cum se știe, cătanele sfintei Rusii sînt bețivani de acei ce-și vînd și nevestele pentru rachiu.

In ajunul zilei cînd aveau să sosească în Suceava Moscalii, umbla un pristav pe uliți cu poruncă, de la comună, ca a doua zi să nu treacă trăsurile și oamenii pe calea ce ducea pe Tătăraș, să se strîngă tărăbile de pe lîngă drumuri, iar «plozii» să stee pe acasă, ca să nu cadă în picioarele cailor. Orașul era

*) Vorspannwagen=care de transport.

bucşit de lume străină, căci a treia zi era iarmaroc şi sărbătoare, anume Sf. Ioan cel nou de la Suceava, care-i patronul ţării, şi de aceea se adunase mulţime de peregrini din ţări depărtate. Tocmai de la Zolkiew din Galiţia veniseră pe jos şi în trăsuri Rusniaci, cu picioarele însîngerate de cale; printr'aceştia se amestecau ţărani din Maramureş cu sărici miţoase, Huţani unsuroşi, a căror cioareci păreau însîngeraţi, Lipoveni voinici în ciudatul lor port, cu pălării înalte cît o cofă şi curmate pe la mijloc, Jidovi şireţi şi iuţi cum e prisnelul, care amăgeau lumea cu marfă proastă: felurite limbi loveau auzul şi nenumărate feluri de porturi ciudate împestriţau uliţele vechiului oraş. Prin spuza asta de oameni se furişau, tăcuţi ca nişte umbre, călugări în rasele lor cafenii, cu feţele smerite şi uscate, veniţi de pe la mănăstirile din ţară şi de la Sfîntul Munte. Unii vindeau icoane ce 'nchipuiau muncile iadului sau judeţul din urmă, alţii iară făceau negoţ cu ierburi şi „lacrimele" Maicii Domnului ce cresc pe sfîntul mormînt din Ierusalim. Oamenii făcuseră greaua şi 'ndelungata cale ca să se vindece la moaştele Sfîntului de boalele ce-i chinueau, să plătească slujbe pentru sănătatea lor şi a neamurilor şi să ducă cu dînşii cîteva crengi verzi, de tei sau de plop, cu care va fi împodobită racla mucenicului. Oraşul vuia şi se sbătea ca o mare înfuriată, a cărei ape ameninţa să iasă din matcă.

Dimineaţa de 13 Iunie a anului 1849 era frumoasă şi senină. Orăşenii şi străinii se suiră pe ruinile cetăţii, ca să poată zări mai degrabă cele dintăi şiraguri de Moscali. Intr'adevăr, în zori de zi, se 'nălţă departe pe drumul împărătesc ce vine prin Mileşăuţi spre Suceava, un nour de colb. Lumea striga: Moscalii! Moscalii! Lîngă Iţcani se desluşi şiragul neafirşit de Cazaci şi care de transport ce se apropiau încetul, dimpreună cu nenumăraţii peregrini din Galiţia. La apropierea lor începură să tragă clopotele de la toate bisericile. In Suceava ferestile şi porţile erau ticsite de oameni: unii se acăţară pe case, prin copaci chiar, ca să poată privi mai bine. Cazacii, cu chivere înalte, erau îmbrăcaţi în tunice albastre-întunecate şi înarmaţi cu suliţi lungi şi carabine. Veneau cîte opt în rînd, călări pe cai sirepi şi frumoşi cum numai stepele Donului şi ale Volgii pot creşte. Fiecare regiment avea caii numai de-o culoare: acuma se perinda unul cu cai negri ca noaptea, apoi altul cu roibi, al treilea avea cai albi ca neaua şi aşa mai departe. Moscalii erau oameni înalţi şi voinici, dar îi sluţeau ochii lor mici şi feţele pătrate, urîte, care erau pline de colb.

Cum intrară în oraş, începură să cînte cîntece de răsboi: fiecare companie avea corul său, iar cîntarea se răspîndea de la companie la companie, de la regiment la regiment, până spre capătul oştirii ce nu se zărea din cauza colbului. După amiazăzi, pe la ojina cea mică, intrară cele din urmă rînduri de Moscali ce călăreau dinapoia carelor de transport. Pe Tătăraş au întins corturi lîngă corturi, de ajungea tabăra lor până în marginea satelor Ipoteşti şi Lisaura. Indată se ridicară fumuri din tabără,

oameni mişunau încoace şi'ncolo ducînd cai la adăpat, de gîndeai că vor soarbe toate pîraiele de pe lîngă Suceava. Prima ispravă ce-au făcut-o, a fost cînd s'au slobozit vr'o cîţiva Cazaci în lunca Sucevei, unde păştea o cireadă de vite frumoase, din care au furat vr'o zece: le mînau călări la deal, fluturînd din săbii. Le-au jupit de piele şi le-au scos măruntaele, apoi întregi le-au răsturnat în uriaşele cazane ce clocoteau şi ale căror gropi se mai zăresc şi acuma pe Tătăraş. Inainte de masă au cinstit fiecare din ei cîteva rachiuri din cele 3 000 de vedre ce se aflau în buţi uriaşe, aşezate pe roţi înalte. Precum se petreceau credincioşii în ograda mănăstirii pe sub racla Sfîntului, aşa se petreceau Moscalii pe Tătăraş pe sub buţile cele mari, din care li se împărţea fiecăruia cîte-o cinzeacă de rachiu de prune; apoi se duceau la coveţile pline de carne şi crupe. Spre sară, cînd la mănăstire toca de vecernie, căpătară o parte dintrînşii voe să meargă prin oraş ca să se 'nchine la racla cu moaştele mucenicului. Unii se rugau, dar alţii tîrguiau prin oraş rachiu şi untdelemn în ulcioare strîmte la gîrlici, dar largi la fund. In ulcior puneau un burete şi astfel colindau de la tarabă la tarabă. Dădeau neguţătorului nişte bancnote de schimbat, şi dacă n'avea să schimbe, Moscalii turnau rachiul înapoi, mergeau în tabără să stoarcă buretele într'un pahar, apoi iar se sloboziau în oraş cu ulciorul. Multe hoţii de ale Cazacilor povestesc şi acuma bătrînii; între altele era şi furatul fînului. Ţăranii vedeau că se mişcă pe cîmp căpiţele de fîn, însă nu ştiau de ce. Pricina era următoarea: doi Cazaci se băgau sub căpiţă, ridicau prepeleacul cu fîn în sus ca un cortel, iar fînul atîrna în jos ca o rochie...

Pe la nouă ceasuri sara începură pe Tătăraş să trîmbiţe goarnele stingerea, ca să se strîngă cătanele de prin crîşme. Oraşul vuia mai departe de tînguirile fluerelor şi flaşnetelor, de ţipetele comedianţilor şi strigătele răguşite ale precupeţilor. Pe păreţii mănăstirii erau lipite luminări aprinse; în ogradă şi pe drumuri dormeau trîntiţi în colb peregrini obosiţi de cale, avînd fiecare la cap luminări aprinse, a căror licăriri sfioase se amestecau cu flacăra felinarelor de la tărăbi. Suceava părea scăldată într'o mare de lumină şi fum. In jurul zidurilor mănăstirii privegheau cîţiva păcătoşi ce băteau mătane în colb; un grup de uniaţi cînta în cor, iar milogii învîrteau flaşnetele...

A doua zi, după amiază, plecă oştirea moscăcească mai departe, ca să se'ntîlnească la Humor cu cealaltă, care apucase pe calea peste Vicov. . . . .

. . . .

Sînt abia şasezeci de ani de atuncea, dar numai puţine s'au schimbat: ce-i drept, foametea şi lăcustele nu mai pustiesc ţara, dar totuşi se luptă mulţi cu foamea, iar în locul lăcustelor «a împlut omida cornii».

In urmă foc şi pară, iar înainte întuneric.

N. Iorgovan.

Nunquam ridenti...

Ciuli urechile și, fluturînd din cap,
Se depărtă bodogănind :
„Că multe lighioane, Doamne, mai încap
Și'n lumea asta.... Insă eu mă prind
Că nu e alta mai netrebnică sub soare,
Ca secătura asta de privighitoare..."
— Stai, frate, zice calul. Ce ți s'a 'ntîmplat,
De ești așa de supărat ?

— Tu n'o auzi ?... Eu aș turba să stau mai mult
Aici. Ce naiba ! Nu ca să-i ascult
Acelaș și acelaș țîrlîit,
Cu-așa de lungi urechi am fost cinstit.
Ș'apoi—să-ți spun—pe lîngă că nu-mi place,
Dar, înțelegi că... nici nu-i serios,
C'o astfel de dihanie s'avem de-a face—
Eu, care lui Isus Hristos
I-am înlesnit intrarea în Ierusalim,
Și tu—căci noi și la isprăvi ne potrivim—
Tu, care duci la glorie 'mpărați,—
Noi, însfîrșit, de-atîtea fapte mari legați....
— Ci lasă-le păcatelor de fapte mari,
Și vino s'ascultăm.—Așa-s de rari
Și scumpe clipele aceste,
Cînd par'că sbori,
Cînd uiți că ai să mori,
Cînd ți se pare că trăești într'o poveste...
O, clipele aceste sînt așa de rari !
Ș'un cîntec e-un isvor etern de fapte mari.

Tu prea ești serios, de felul tău ;
Nu știi să rîzi—și asta-i foarte rău ;
Nu-ți faci idee cît îți șade de urît
Cînd stai așa posomorît.

Pe mine cîntecul mă face visător.
Și nu că-s cine-știe-ce cunoscător,
Dar, uite, dimineața mai ales,
Cînd ronțăiu iarba 'nrourată 'n șes,
Și cînd încep privighitorile,
De par'că plîng și florile
De-atîta viers, de-atîta duioșie—
Imi uit de toat'a neamului robie ;
Cu mii și mii de ani mă'ntorc în urmă.
Stăpîn pe verzi pustiuri pasc, în turmă,
Neștiutor de frîu,
Pe 'ncîntătorul țărm al unui rîu
In care, noaptea, dorm minunile cerești.
O, caii nazdrăvani de prin povești,
Ce s'au ales la toate pricepuți,
Și 'n toate luptele biruitori,
De bună seamă că au fost crescuți
De mici în cîntec de privighitori.
Ia ! . . . .
Ș'amîndoi stătură.

Dar farmecul acesta mai presus de fire
Cu cît umplea un suflet de iubire,
Cu-atît umplea pe celalalt de ură.

Tîlcul:

Să fii tu, cîrtițo, judecătoare—
Ce zici ?.... Minune-ar fi o lume fără soare !

A. Vlăhuță

Socialdemocratism sau poporanism?

„Socialiştii trebue să ţină bine seam[a] „să nu dea cu oiştea socialistă în gar[-] „dul reacţionar..."

C. Dobrogeanu-Gherea. Din ideile fu[n]damentale ale socialismului ştiinţific.

Introducere

Acum vr'un an, actualul cancelar al Imperiului German, Prinţul de Buelow, atăcind în Reichstag politica partidului social-democrat, aducea laude simţului politic al socialiştilor francez[i], şi mărturisea că urmăreşte cu multă atenţiune mişcarea de ide[i] provocată în sinul social-democraţiei germane prin criticile lu[i] Ed. Bernstein...

M'au impresionat atunci mult cunoştinţele serioase în sfera teoriei şi a practicei partidelor socialiste, de care a dat dovad[ă] acest reprezentant al celui mai conservator, poate, guvern din Europa, şi nu fără melancolie mă gîndeam la situaţiunea de la noi...

In timpul din urmă, în Rominia, fără îndoială a reînvia[t] mişcarea social-democratică: în mai multe oraşe mai mari ale ţării s'au format organizaţiuni destul de puternice, cari fac întruniri, se adună în congrese, au un organ săptăminal pentru apărarea politicii lor, iar acuma scot, la Iaşi, şi o revistă lunară pentru formularea şi propagarea ideilor teoretice ale «socialismului ştiinţific».

Nu mai vorbesc despre organizaţiunile şi ziarele social-democratice la Rominii de peste hotare.

Cum a fost primită această mişcare de «intelectualii» şi de «bărbaţii noştri de stat»?

Injurii grosolane, învinuiri de nepatriotism şi „jidovism", apel la măsuri represive....

Ştiu că socialdemocratismul romîn nu e decît un palid reflex al uriaşei mişcări din Apus, că adepţii lui sint mai ales nişte tineri entuziaşti, cari, fermecaţi de rezultatele obţinute şi de perspectivele deschise *acolo*,—caută să *contrafacă*, la noi, prin încercări naive şi condamnate la sterilitate, organizaţiunile social-democratice din Europa...

Ştiu, şi mă gîndesc cu durere la noile jertfe zădarnice de vieţi tinere, la noile decepţiuni şi crize sufleteşti, ca urmare a acestei noi răsipe de entuziasm în direcţii greşite,—în ţara a-

[...]sta atît de săracă în energie tînără, în entuziasm, în idealism....

Injurii şi incriminări?

Cînd tineretul nostru „social-democrat" are înaintea lui vie [i]maginea milioanelor adunate în jurul steagului roş, cînd el cu[no]aşte măreaţa frămîntare de idei isvorită din mişcarea prole[ta]riatului European, cînd se crede, şi se simte nespus de fericit, [că] face parte din avantgarda omenirii în lupta pentru adevăr, [dr]eptate şi fericirea obştească,—ce pot însemna pentru el injuri[ile] gazetarilor noştri sau învinuirile ce-i aduc sărmanii noştri [p]rofeţi" naţionali?...

Represiuni?

Dar care e mijlocul cel mai eficace de a întări o mişcare [na]scută din entuziasm şi idealism tineresc, de a cimenta pe toţi [ade]ptătorii ei într'un «bloc de granit», decît aureola de martiraj?...

* * *

Voiu încerca, în seria de articole ce urmează, afirmînd punc[tu]l de vedere al „Vieţii Romîneşti", pe care l'am numit *popo[ra]nist*, să cercetez obiectiv, sine ira et studio, întrucît se poate [ju]stifica, din punctul de vedere al împrejurărilor concrete ale [vi]eţii noastre sociale, şi *chiar în lumina concepţiunii socialiste*, [or]ganizaţiunea şi activitatea unui partid *social democratic* în [R]ominia.

Fiindcă trebue să deosebim cu îngrijire concepţia filosofică [as]upra lumii şi vieţii, care formează baza pur teoretică şi pur [ab]stractă a socialismului, şi întruparea ei concretă într'un pro[gr]am politic şi într'un partid politic determinat.

Nu vreau să vorbesc aici despre deosebirile atît de mari în [pr]*actica* socialistă din ţările totuşi atît de asămănătoare între [ele], ca împrejurări materiale ale vieţii sociale, cum sint Anglia, [Fr]anţa sau Germania, nici măcar despre divergiinţile adînci, cari [de]spart adesea pe socialiştii aceleiaşi ţări,—în ce priveşte *poli[tic]a concretă* de urmărit,—cum de pildă sint deosebirile de idei [în]tre un Guesde, Vaillant, Jaurès, Viviani, Briand sau Millerand [în] Franţa, între social-democraţi, social-revoluţionari sau socia[li]ştii poporali în Rusia, ori chiar între un K. Kautsky şi Ed. [B]ernstein în ortodoxa social-democraţie germană.

Că aceştia cu toţii sint *socialişti*, cu toată prăpastia ce a[dî]ncesea îi desparte, din punctul de vedere al *practicei politice*, mi [se] pare, nimene încă nu s'a îndoit.

Dar situaţia social-democraţilor de astăzi e cu totul alta [d]ecît acea a părinţilor lor intelectuali din epoca „Manifestului [Co]munist".

Aceştia din urmă aveau în faţa lor numai pe oamenii de [g]uvernămînt vrăjmaşi ireductibili, cari stăteau cu toţii la straja [„]drepturilor sacre şi inviolabile ale proprietăţii" şi vedeau în [to]ate tezele economiei politice «clasice» numai adevăruri sfinte [şi] eterne, pe cînd astăzi—fără ca să mai vorbesc de declaraţi-

unile analoage ale unui Gladstone, J. Morley sau W. Harcourt,—sint cu putință doi șefi de guvern, in țările cele mai civiliz[ate] ale Europei, cum sint Clémenceau și Campbel-Bannermann, ca[ri] nu numai revendică chiar pentru ei inșiși numele de sociali[ști] dar primesc să colaboreze, intr'o operă pozitivă de guvernămin[t] cu niște conducători de decenii ai proletariatului organizat, c[a] Briand, Viviani, Millerand sau John Burns...

Cunoștința mai desăvirșită a trecutului nostru social, pă[trunderea] mai adincă a procesului economic, „evoluționism[ul]" atit de caracteristic epocei noastre, împreună cu analiza mai ri[guroasă] a condițiunilor materiale ale societăților moderne, a[u] creat mulți aderenți ai *concepției socialiste* intre oamenii de gu[vernămint], dar in acelaș timp au făcut clar pentru oricine, că a demonstra erorile economiei politice clasice, a descoperi toat[e] boalele constituționale ale societății de astazi, a stabili evolu[ția] necesară spre o formă socială mai superioară, intr'un cuvint, a legitima concepția socialistă, și chiar a justifica organizarea pro[letariatului] intr'un partid social-democrat intr'o țară, încă *nu* în[seamnă] a dovedi necesitatea unui asemenea partid intr'o alt[ă] țară determinată.

Pentru aceasta se cere incă ceva, dacă socialiștii nu vor—vorba d-lui Gherea—„să nimerească cu oiștea in gard..."

* * *

Și argumentul deciziv ni-l dau chiar intemeetorii social-democrației *) europene,—K. Marx și Fr. Engels.

După concepțiile lui K. Marx, partidele și programele pol[itice] ca și problemele sociale pe cari ele sint menite să le re[zolve], sint determinate de imprejurările materiale ale vieții sociale.

Se cunoaște justificarea marxistă chiar a robiei, ca a unu[i] fenomen de progres in condițiunile concrete in cari s'a născut.

Imi voiu permite să citez un pasagiu din acea celebră pa[gină] din prefața «Criticei Economiei politice» de K. Marx, pe care a fost clădit tot edificiul cunoscutei *concepții materialis[te] a istoriei*:

„Nici o formațiune socială nu piere inainte de a se des„volta toate forțele productive ce se pot cuprinde in ea. Și ra„porturi nouă de producțiune, mai superioare, nu se pot naște „inainte de a se desvolta condițiunile lor materiale in sinul ve„chii societăți. Din cauza aceasta, *omenirea își pune numai a„cele probleme, pe cari ea le poate rezolvi*, fiindcă, privind mai „de aproape, se poate constata, că *insăși problema se pune nu„mai atunci cind sint deja față condițiunile materiale pentru re„zolvirea ei*, sau cel puțin cind ele sint in procesul de for„mațiune" **).

*) Deși expresiunea aceasta nu se intrebuința pe atunci, o prefer pentru a desemna direcția dogmatică a „socialismului științific" numit mai mult ironic „*ortodoxă*".

**) *K. Marx.*—„Zur Kritik der Politischen Oekonomie", prefața.

Se pot multe spune,—și am spus și eu in altă parte *)—[î]mpotriva tonului pur afirmativ, exagerat și categoric al acestui [p]asagiu, și mai ales împotriva exagerărilor neinfrinate ale „dis[ci]polilor" cari, din puținele rinduri scrise de Marx intr'o prefață, [a]u creat o schemă intreagă imuabilă a progresului omenesc.

Dar cu toate rezervele necesare,—și K. Marx însuși a fost [si]lit să le facă in urmă **),—nu se poate tăgădui partea cea mare [d]e adevăr, cuprinsă in aceste rinduri, și care rămine nedespăr[ți]tă de concepția filosofică socialistă, și anume, că transformările sociale nu se pot impune după fantazie, ci presupun anumite trepte de desvoltare și anumite condițiuni materiale in viața socială,—fiindcă „nici o problemă socială nu se poate pune, dacă [n]u sint față condițiunile materiale pentru rezolvirea ei...."

Și desigur că K. Marx ar fi primit cu cel mai profund dis[preț] afirmațiunea că un socialist, in orice țară s'ar fi găsit și in orice fază a desvoltării ei, cel dintâiu lucru pe care e dator să-l [f]acă ar fi să traducă „Programul de la Erfurt" și să infiinţeze și acolo un „partid social-democratic", fără să țină seamă de *condițiunile materiale* concrete ale acelei țări.

Și dacă, de pildă, un social-democrat german s'ar fi trezit in mijlocul antropofagilor din Africa Centrală, in fața vre unui „Junker" Prusian sau a unui alt „burghez",—in loc să-i dea mina pentruca impreună să impună aborigenilor alte gusturi culinare și intrebuințarea pantalonilor, ar fi fost dator să le predice „exproprierea expropriatorilor"!...

Am recurs la această „reductio ad absurdum" pentru a [i]lustra o idee foarte simplă, pe care un *alter-ego* al lui Karl Marx, colaboratorul și continuatorul operei sale, Fr. Engels, a știut să o formuleze pe cit de conciz, pe atit de puternic:

„Rezolvirea de către o societate *ce se află pe o treaptă in„ferioară de desvoltare*, a acelor probleme, cari se pun, și nici „nu se pot pune decit *intr'o societate cu mult mai desvoltată*, „—e o imposibilitate istorică... Orice formațiune economică tre„bue să rezolve *problemele ei proprii*, ce se nasc in ea insăși. „Dacă cineva ar tinde să rezolve niște probleme, *ce s'au născut „intr'o formațiune economică cu totul străină, aceasta ar constitui „culmea absurdității*"...***).

De aci rezultă că, după ideile lui K. Marx și Fr. Engels, un partid social-democratic s'ar prezinta ca o „imposibilitate istorica" și „culmea absurdității" intr'o societate ce s'ar afla „pe o treaptă inferioară de desvoltare", și in sinul căreia *insăși* nu s'au născut incă acele probleme sociale cari s'au pus la ordinea zilei in societățile moderne, nu s'au impus adică ca „problemele *ei* proprii".

Și nici că se poate altfel, fiindcă nici un *partid politic* nu are rațiune de a fi decit dacă poate urmări cucerirea puterii po-

*) *C. Stere.*—„Evoluția individualității" p. 105 urm.

**) Cf. *K. Marx.*—Kapital, vol. III p.

***) *Fr. Engels.*—„Sozialismus in Deutschland". Nachwort, in „Die Neue Zeit", 1892. No. 12.

litice, *prin forţele lui proprii*, pentru realizarea scopurilor sale, sau, cel puţin, dacă poate avea o înrîurire directă şi pozitivă asupra mersului afacerilor publice.

Aceasta presupune, însă, că acest partid se poate *efectiv* răzima pe o anumită categorie de interese sociale, în numele cărora dă lupta politică,—şi deci, în adevăr, urmăreşte „rezolvirea unor probleme sociale, născute în sinul societăţii, ca problemele *ei* proprii".

În afară de aceste condiţiuni nu poate naşte, trăi şi creşte un adevărat *partid politic*, ci, cel mult, o societate metafizică, un cenaclu literar, un cerc de admiraţie mutuală, un club de „desbateri",—într'un cuvînt o grupare, poate, de suflete nobile, cari însă se mulţumesc cu conştiinţa superiorităţii lor în mijlocul acestei lumi păcătoase, fără să simtă nevoia unei acţiuni pozitive,—decît doar pentru manifestaţii de paradă, „impozante" şi.. sterile..

Aceste consideraţiuni generale, riguros ştiinţifice,—şi cari nu numai nu sînt în contrazicere cu concepţia socialistă, dar au fost, cum aţi văzut, formulate prin cuvintele proprii ale întemeetorilor social-democraţiei Europene,—ne vor permite acum cercetarea mai aprofundată a chestiunii, dacă împrejurările concrete din Romînia pot justifica crearea unui *partid social-democratic*, chiar din punctul de vedere socialist,—faţă de caracterul social al populaţiunii sale, de gradul ei de desvoltare economică, de situaţiunea ei naţională, precum şi faţă de raportul de puteri din punctul de vedere internaţional.

I.

Socialdemocratismul şi ţărănimea

Socialismul, după doctrina lui K. Marx, e un produs necesar al societăţii moderne, pe care el o numeşte „burgheză".

Această societate e caracterizată printr'un antagonism ireductibil în condiţiunile ei de producţiune, prin contradicţiunea între caracterul *privat* al proprietăţii şi caracterul *social* al felului de producţiune: mijloacele de producţiune aparţin cîtorva capitalişti, cari îşi însuşesc toate foloasele producţiunii, pe cînd producţiunea însăşi e o operaţiune socială, întrucît producţiunea în masă a mărfurilor, pentru piaţă, are la bază o diviziune socială a muncii şi organizaţiunea ei sistematică înlăuntrul fabricilor uriaşe, în cari se adună sute şi mii de muncitori; iar această diviziune socială şi organizaţiunea sistematică a muncii e, pe de altă parte, în antagonism cu vînzarea haotică, la întîmplare, a mărfurilor în piaţă.

În procesul de desvoltare al societăţii moderne, mulţumită acestui antagonism *inerent* ei, creşterea însăşi a forţelor ei productive duce, pe de o parte, la o centralizare tot mai mare a industriei şi la concentrarea avuţiilor în mîini tot mai puţine, iar pe de altă parte, la mărirea mizeriei maselor muncitoare; de

aci: haosul şi anarhia crescîndă în raporturile economice, supraproducţia, alături cu înspăimîntătoarea creştere a „armatei de rezervă" a muncitorilor fără lucru, crizele economice tot mai atinse şi mai intense,—şi, de aici, crahul final—„expropriatorii se expropriază"...

În preambulul aproape al tuturor programelor social-democratice din Europa, începînd cu celebrul „Manifest comunist" al lui K. Marx şi Fr. Engels, din 1848, veţi găsi descris acest proces, cu accentuarea rolului claselor muncitoare, al *proletariatului*, în transformarea socială ce se impune prin însăşi desvoltarea fatală a societăţii moderne *):

Desvoltarea economică a societăţii moderne—„burgheze"—duce, natural şi necesar, la pieire producţiunea mică, a căreia bază o formează proprietatea privată a muncitorului asupra mijloacelor de producţiune. Ea desparte pe muncitor de mijloacele de producţiune şi îl transformă într'un *proletar*, lipsit de orice avere, pe cînd în acelaş timp mijloacele de producţiune ajung monopolul unui număr relativ mic al capitaliştilor şi al marilor proprietari de pămînt.

Mînă în mînă cu această monopolizare a mijloacelor de producţiune merge înlocuirea producţiunii mici prin întreprinderi colosale, transformarea uneltelor în maşini, creşterea uriaşă a productivităţii muncii omeneşti. Însă toate foloasele acestei transformări se monopolizează de capitalişti şi de marii proprietari funciari. Pentru muncitorii industriali, pentru *proletariat*, ea înseamnă numai creşterea tot mai mare a nesiguranţei vieţii, a mizeriei, a apăsării şi robirii, a umilirii, a exploataţiunii.

Emanciparea muncitorilor nu poate rezulta decît din socializarea tuturor mijloacelor de producţiune, deci şi a pămîntului, iar această emancipare nu poate fi decît opera proletariatului însuşi, faţă de care,—după cum spune programul din Gotha, repetind în această privinţă mai fidel *Manifestul comunist*,—„toate celelalte clase formează o singură masă reacţionară"..

Aceasta e justificarea clasică a necesităţii organizării muncitorimii industriale, a proletariatului, într'un partid social-democratic.

Dacă însăşi evoluţia economică a societăţii duce fatal spre transformarea socială, *fără proletariat industrial însă, nu există, nu poate exista un partid social-democratic.*

Nedreptatea socială totdeauna a existat, precum au existat şi suferinţele claselor muncitoare; n'au lipsit nici voci de protestare, dar, pentru ce totuşi—se întreabă Fr. Engels,—numai acum se poate da lupta pentru formele nouă de viaţă socială?

„Pentrucă, — răspunde el, — *marea industrie modernă* a creat, pe de o parte, *proletariatul*—clasa, care pentru prima dată în istorie poate să revendice desfiinţarea nu a vre unui

*) Cf. Programul partidului social-democrat German, votat la congresul (Parteitag) din Erfurt în 1891.

„priviiegiu de clasă. ci a claselor în genere,—clasa, care se af
„in astfel de situație, că trebue să realizeze aceasta, sub am
„nințarea de a se cobori altfel până la nivelul culiilor din Chi
„Pe de altă parte, aceiași mare industrie a creat, in *burghez*
„clasa care are monopolul instrumentelor de producțiune și el mi
„loacelor de existență, dar care,—în fiecare perioadă de spe
„lație, și prin crahul ce o urmează,—dovedește, că nu mai e
„capabilă să domineze forțele productive ce au crescut pes
„puterile ei;—clasa, sub conducerea căreia societatea merge sp
„pieire, ca și o locomobilă, al cărei mașinist nu mai poate m
„nipula supapa de siguranță.—Cu alte cuvinte, aceasta se ex
„plică prin faptul, că atit forțele productive create prin felul ca
„pitalist modern de producțiune, cit și sistemul de distribuțiun
„al bunurilor, isvorit din el, au intrat intr'o contrazicere strig
„toare, intr'un antagonism acut cu acest fel de producțiune, ș
„in așa grad, incit, sub pedeapsa pieirii societății intregi, trebu
„neapărat să vie transformarea in felul de producțiune și di
„tribuțiune. In acest vădit fapt material, care, mai mult sau ma
„puțin clar, pătrunde fatal in conștiința proletarilor exploatați,—
„și nu in închipuirile vre-unui invățat de cabinet, asupra dre
„tății și nedreptății, stă chezășia triumfului neevitabil al soci
„lismului modern"...*)

„In săvirșirea acestui mare act de emancipare constă *mi-„siunea istorică a proletariatului industrial*"... Mai mult, Nu numai partidul social democratic nu poate fi decit organizația politică a proletariatului industrial, dar chiar socialismul «științific» nu e decit *„expresiunea teoretică a mișcării proletariene"* **)

Dar organizația *politică* a proletariatului neputind avea de obiect decit *activitatea politică*, scopul unui partid social-democratic nu poate fi altul, decit cel urmărit de toate partidele politice, cum spun ritos toate programele social-democratice, incepind cu *«Manifestul comunist»*, și anume: *«Cucerirea puterii politice»* ***)—sau, după expresiunea drastică a lui K. Marx,—«dictatura proletariatului.»

Și țărănimea?....

Ce rol social are, față de procesul economic descris, precum și față de organizația politică a proletariatului, această clasă,—clasa micilor proprietari de pămint, cari il muncesc in mare parte ei singuri cu membrii familiei?

Dela început părinții social-democrației Europene iau în această privință o atitudine foarte categorică (vom vedea îndată întrucit la *discipoli* această atitudine a fost «îndulcită»). Iată ce cetim in «Manifestul comunist»:

*) *Fr Engels*—Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft (Ed. 3-a, 1894). p. 161—162.

**) Ibid. pag. 306.

***) *K. Max* și *Fr. Engels*,—„Das Kommunistische Manifest,—(Ed. 6-a, 1903.) p. 18.

«Clasele mijlocii: micul industriaș, micul negustor, meseri-«așul și *țăranul* cu toții luptă cu burghezia pentru ca să scape «de pieire, ca clase mijlocii. Ei prin urmare nu sint revoluționari, «ci *conservatori*. Mai mult, ei sint *reacționari*: ei tind *să in-«toarcă îndărăt roata istoriei*. Dacă ei sint revoluționari, apoi «numai intrucit vor fi siliți *să intre in rindurile proletariatului*, «intrucit ei *nu-și apără interesele lor actuale*, ci cele viitoare, «—intrucit ei *își părăsesc propriul lor punct de vedere, pentru ca «să se pună pe punctul de vedere al proletariatului....»* *).

Așa dar țăranul e, ca mic proprietar de pămint, prin acest fapt insuși, un *dușman* al proletariatului industrial, el nu poate fi prieten, de cit dacă se hotarește să se despartă de pămint, și să intre in rindurile proletariatului.

In vremurile „Manifestului Comunist" intemeetorii social-democratismului erau atit de convinși de această dușmănie fatală a țărănimii, incit ei se pregăteau chiar de războiu in toată regula impotriva ei. De curind «Neue Zeit» a publicat niște notițe scrise de Fr. Engels incă la 1848, cu prilejul revoluțiunii franceze din acel an. Vorbind de atitudinea negativă a țărănimii franceze față de mișcarea revoluționară din Paris, Fr. Engels observă textual:

«Atitudinea țăranilor față de revoluția din 1848 nu este «numai rezultatul greșelilor sau al unor neințelegeri intimplătoare, «—ea este foarte naturală; ea decurge din insăși situațiunea lu-«crurilor, din rolul social al micii proprietăți funciare. Proleta-«riatul francez înainte de a ajunge la revendicările sale, *va tre-«bui să înădușe un răsboiu țărănesc general*,—răsboiu pe care «chiar anularea datoriilor ipotecare poate să-l amie numai pentru «un scurt termen».... Și toate notițile acestea sint presărate cu epitete ca „țăranul timpit și mărginit", „barbarul in mijlocul civilizațiunii", ce se năpustește asupra mișcării, pe care nu o înțelege, „cu toată furia lăcomiei oarbe"...

Dacă aceste violențe de limbagiu pot avea o explicare, dar nu justificare, in amărăciunea pricinuită de infringerea revoluțiunii din 1848—, și de sigur in urmă Fr. Engels insu-și le-a regretat,—totuși nu trebue să uităm, că punctul de vedere ce le-a inspirat este inerent doctrinei social-democratice timp de o jumatate de veac. Țărănimea nu e decit o «mică burghezime», și ca atare, o clasă reacționară și dușmană proletariatului. Din fericire, acesta din urmă are un aliat puternic: procesul economic, care—prin tendința fatală a capitalului—ruinează și mica proprietate rurală, ca și mica industrie, și țărănimea astfel se tot micșorează la număr, se „proletarizează" și acest proces de ruină, prin urmare, trebue privit ca un fenomen de progres, favorabil pentru lupta proletariatului: fiecare hectar, pe care capitalismul l'a smuls din mînile țărănimii și l'a „concentrat" in minile marei proprietăți, înseamnă că s'a micșurat și numărul dușmanilor firești ai pro-

*) Ibid., p. 16.

letariatului. Ţăranul e condamnat la pieire, prin concentrarea proprietăţii funciare, şi aceasta, ca şi centralizarea industriei, e calea normală spre socialism, spre progres...

Elucidarea punctului de vedere social-democratic asupra proprietăţii ţărăneşti şi a rolului social al ţărănimii are atita însămnătate pentru concluziunile pe care trebue să le tragem în privinţa rostului social-democraţiei în Romînia, încît îmi veţi ierta abuzul de citaţii pentru a dovedi afirmarea de mai sus.

In marea lui operă despre «Capital», K. Marx de mai multe ori atinge această chestiune şi pretutindeni tratează proprietatea ţărănească la fel cu mica industrie, şi vede deopotrivă în dispariţia lor, prin concentrare capitalistă, un proces «revoluţionar» şi singura cale spre transformare socială, precum în ţărani vede un element „reacţionar", până ce nu se va „proletariza":

„Mica proprietate funciară,—spune el, de pildă,—prin firea „ei *exclude* desvoltarea forţii sociale productive a muncii, formele „sociale ale muncii, concentrarea socială a capitalului, aplicarea „progresivă a ştiinţii.. Fărămarea infinită a mijloacelor de pro„ducţiune şi izolarea producătorilor înşi-şi; risipa extraordinară „a forţelor omeneşti; înrăutăţirea progresivă a condiţiunilor de „producţiune: sînt legea fatală a micii proprietăţi. Pentru acest „fel de producţiune anii de recoltă bună sînt o nenorocire"... *)

Şi în altă parte:

„Acest fel de producţiune presupune fărămarea pămîntu„lui şi a altor mijloace de producţiune, el *exclude*: atît concen„trarea mijloacelor de producţiune, cît şi cooperaţiunea, diviziu„nea muncii în procesul producţiunii, puterea socială asupra na„turii, cîrmuirea forţelor ei şi desvoltarea neîmpiedicată a forţe„lor productive ale societăţii. Acest fel de producţiune este com„patibil numai cu cadrele primitive, înguste, ale producţiunii şi „ale societăţii. Dorinţa de a-l eterniza ar însemna, după expre„siunea justă a lui Pequeur, să *decretăm mediocritatea gene„rală*..." **)

E uşor să deducem ce caracter social poate avea în asemenea împrejurări ţărănimea, ca purtătoarea intereselor micii proprietăţi rurale:

„Mica proprietate asupra pămîntului presupune, că majori„tatea covîrşitoare a populaţiunii ţării o alcătueşte populaţiunea „rurală şi că predomină nu munca socială, ci munca izolată, că „din cauza aceasta e cu neputinţă bogăţia şi desvoltarea pro„ducţiunii, a condiţiunilor atît materiale, cît şi intelectuale, în „consecinţă şi a condiţiunilor culturii raţionale... Dacă mica pro„prietate funciară crează astfel o *clasă de barbari* ce se află pe „jumătate *în afară de societate*,—o clasă, în care se împreu„nează *toată grosolănia formelor sociale primitive cu toate chi*-

*) *K. Marx*.—„Das Kapital. Kritik der Politischen Oekonomie", vol. III, p. 342.

**) Op. cit., vol. I, p. 789 (ed. 1883)

„*nurile şi cu toate mizeriile ţărilor civilizate*,—apoi marea pro„prietate funciară sdrobeşte puterea de muncă în ultima sferă, „unde îşi caută scăpare energia ei naturală, şi *unde ea se con„servă pentru regenerarea puterii vitale a popoarelor* (Da?) la „ţară. Marea industrie şi organizaţia industrială a marii agri„culturi lucrează împreună..." *).

Şi totuşi: «Industria mare în sfera agriculturii lucrează cu atît «mai *revoluţionar*, întrucît ea nimiceşte sprijinul *vechiului regim*, «pe ţăran (O!...), şi-l înlocueşte printr'un muncitor salariat...» **).

K. Marx era o putere intelectuală prea mare şi avea o prea adîncă pătrundere economică pentru a nu-şi da seama nu numai de mizeria ţăranului, ci şi de faptul că situaţia acestui «mic burghez» faţă de puterea capitalului întrupată în «marea burghezie» e adesea mai rea ca a celui mai mizerabil «proletar» ***), însă odată ce ţăranul ţine la «parcela» lui, şi odată ce această parcelă stă în calea concentrării avuţiilor, fază premergătoare şi necesară a «socializării» lor, el nu poate fi, *ca ţăran*, tovarăş cu proletarul industrial în rîndurile unui partid social-democratic.

„Istoria a dovedit destul, spune K. Marx, că această clasă, „ţărănimea, *nu este capabilă de nici o iniţiativă revoluţionară*..." ****)

Una din cele mai puternice pagine ale lui K. Marx o găsim tocmai într'o altă scriere a lui, în care el, pentru a explica succesul loviturii de stat a lui Napoleon III arată că «reacţionarismul» politic al acestui «sprijin al vechiului regim», decurge necesar din condiţiunile intrinseci ale proprietăţii şi vieţii «ţăranului parcelar».

«Ţăranii parcelari, spune el, se prezintă (în Franţa) ca «o masă imensă ai cărei membri trăesc în condiţiuni identice, «fără însă să aibă între ei raporturi mai complicate. Felul lor de «producţiune îi izolează pe unul de altul, iar nu creează între «ei raporturi reciproce... Cîmpul lor de producţiune,—parcela— «nu admite în cultivarea ei nici diviziunea muncii, nici aplicări «ştiinţifice, şi, prin urmare, nici desvoltarea intelectuală multila«terală, nici varietate de talente, nici complicaţiune în raporturi «sociale. Fiecare familie ţărănească se satisface aproape sin«gură.... O parcelă, un ţăran, o familie; alături—altă parcelă, «alt ţăran, altă familie; mai multe din aceste parcele compun «un sat; mai multe sate compun un departament. Astfel, prin «simpla însumare a mărimilor uninominale se formează cea mai «mare parte din naţiunea franceză, precum din cartofele turnate «într'un sac se formează un sac de cartofe" *****).

Acest tablou parcă e anume făcut ca să contrasteze mai bine cu condiţiunile de muncă şi de viaţă a proletariatului industrial, care locueşte în oraşe, centre de cultură, în mijlocul

*). Op. cit., vol. III, p. 347—348.

**). Op. cit., vol. I, p. 518.

***). Vezi, de pildă: *K. Marx*, — „Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850", p. 89 urm.

****) K. *Marx*.—„Die Klassenkämpfe in Frankreich", p. 102.

*****). *K. Marx*,—„Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte", p. 98 (ed. 3-a, 1885).

raporturilor sociale animate și complicate; care se adună pentru munca lui „socializată" în fabrici imense, cu o extremă diviziune a muncii, cu aplicarea intensă a științii; care, prin toate aceste condițiuni de viață și de muncă, e împins a se organiza politicește în scop de a aduce acordul necesar între felul de producțiune și proprietatea mijloacelor de producțiune...

Astfel de atitudine față de țărănime nu prezinta vr'un mare inconvenient practic cită vreme socialiștii aveau credința în triumful foarte apropiat al proletariatului industrial și al revoluțiunii sociale. După acest triumf, «dictatura proletariatului» va ști ea să reguleze într'un fel sau altul și chestiunea țărănească, chiar dacă nu va duce războiul anunțat de Engels împotriva „barbarilor tîmpiți" de la sate.

Și în timpurile «Manifestului Comunist», K. Marx și Fr. Engels erau convinși că sînt «în ajunul revoluțiunii sociale». In «Manifest» ei anunțau, că «revoluțiunea burgheză în Germania (din 1848) poate fi numai *un prolog imediat* al revoluțiunii proletariene», — iar ceva mai tîrziu, cu prilejul Expozițiunii Universale din 1851, Fr. Engels scria:

„Burghezia își organizează solemn marea ei serbare tocmai în „momentul cînd o așteaptă catastrofa, prăbușirea totală (der Zusammenbruch) a domniei ei, — prăbușire, care îi va dovedi mai bine „decît ori-cînd, că forțele, cărora ea însăși le-a dat naștere, au „crescut peste puterile ei tutelare. In timpul viitoarei expozițiuni universale domnii burgheji, probabil, n'au să mai figureze „la ea în calitate de stăpîni ai acestor forțe productive, ci cel „mult vor avea rolul de *cicerone* pe lingă vizitatorii ei"... *)

De atunci, cum s'a sfîrșit «prologul» revoluțiunii burgheze din 1848 știm cu toții, — și la cîte expozițiuni universale publicul a trebuit să se lipsească de *ceceronatul* «domnilor burgheji» !...

Proletariatul organizat a trebuit să se resemneze la lupta parlamentară, și momentul triumfului definitiv apare într'o perspectiva tot mai îndepărtată...

In asemenea împrejurări atitudinea hotărît ostilă, sau numai ignorarea disprețuitoare față de țărănime prezintă grave inconveniente.

O fi țăranul «mic burghez», și revoluția socială va trebui să treacă peste cadavrul proprietății lui «pitice», — însă, așa cum este, el constitue o mare putere socială, și mai ales *electorală*, pe care nu e numai inutil să o iritezi, dar și primejdios.

Cei dintăiu au simțit acest inconvenient, firește, social-democrații (Guesdiștii) din Franța, unde țăranii reprezintă încă un element social foarte însemnat.

Decenii intregi programele social-democraților franceji, ca și în celelalte țări, au ignorat chestiunea agrară, dar nevoea de

*) „Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx und Fr. Engels". vol. III. p. 457.

a-și asigura succesele electorale îi silește — în sfîrșit, la congresele din Marseille, în 1892, și Nantes, în 1894, să adaoge în coada vechiului program general și un deosebit «program agrar».

Nimic nu e mai caracteristic pentru psicologia socialdemocratismului decît acest program.

Social-democrația franceză după ce recunoaște, conform cu crezul ortodox că «proprietatea țărănească e *fatal condamnată la dispariție*», totuși pe neașteptate conchide, că ea are datoria «de a *sprijini pe proprietarii* ce-și muncesc singuri pămîntul în *stăpînirea parcelelor* lor, împotriva statului, cămătarilor și impresurărilor de către noii feodali». ...

De a-i sprijini «să întoarcă îndărăt roata istoriei» ? ! !...

Mai mult, social-democrația franceză găsește oportun «de a întinde această apărare și asupra producătorilor, cari, sub nume de fermeri sau dijmari (métayer), lucrează pămînturile ce aparțin altora și cari, *dacă exploatează și ei pe muncitorii salariați, sînt în oare-care măsură siliți la aceasta prin acea exploatațiune, căreia sînt și ei inși-și supuși*»...

Iată-ne în plină politică «mică burgheză» !..

Vom reveni îndată asupra acestui sărman program agrar, și vom vedea la cît de puțin se reduce el în realitate. Dar această abatere dela dogma ortodoxă nu putea să remînă nerelevată.

Fr. Engels trăia încă, și in «Neue Zeit» (1894—1895) apare un studiu al lui, anume consacrat «Chestiunii țărănești în Franța și Germania», („*Zur Bauernfrage in Frankreich und Deutschland*") în care el arată neconsecvențele și confuziunile programului francez și că acesta numai *inconjoară* greutățile problemei.

Aceasta e una din cele mai din urmă lucrări publicate de Fr. Engels, și analiza ei detailată are cu atît mai multă însemnătate, cu cît ea se prezintă ca un testament lăsat social-democrației universale de unul dintre intemeetorii ei.

Care este punctul de vedere al lui Fr. Engels în 1895?

Renunță el la vechia credință în dispariția fatală a proprietății țărănești prin concentrarea capitalistă?

Nu. El afirmă din nou, că țăranul „se deosebește de „proletar prin aceea că posedă încă mijloacele proprii de producțiune, adică el este *o supravietuire a vechiului fel de producțiune*". Insă „dările, recoltele rele, împărțelile, procesele îi gonesc „pe țărani, unul cite unul, la cămătari; înglodarea în datorii „ajunge un fenomen comun și e tot mai grea pentru fie-care „țăran în parte; într'un cuvint micul nostru țăran, ca ori-ce rămășiță a vechiului fel de producțiune, *e absolut condamnat la „pieire. El este un viitor proletar*"....

Aceiași soartă o așteaptă și pe proprietatea țărănească mai întinsă: „Economicește este fatal, ca și țăranul bogătaș de astăzi

„și cel mijlociu să piară neapărat din cauza concurenței producțiunii mari și din cauza cerealelor ieftene de peste ocean, precum o dovedesc tot mai marea înglodare în datorii și decăderea și a acestor țărani, ce se poate observa pretutindeni"...

Dar dacă țăranul nu este decît un «viitor proletar», poate fi el cîștigat pentru mișcarea social-democratică?

„Ca atare (ca viitor proletar), răspunde Engels,—el *ar „fi trebuit* să fie accesibil propagandei socialiste, dar îl *împiedică „simțul de proprietate, prea înrădăcinat în el.* Cu cît mai grea „ajunge pentru el lupta pentru peticelul de pămînt ce îi scapă „din mîni, cu atît cu mai multă desperare se ține țăranul de dînsul; mai ales că el vede într'un social-democrat ce i-ar vorbi „despre socializarea proprietății funciare un dușman tot atît de „primejdios ca și cămătarul și advocatul"....

Și mai categoric:

„Să spunem drept: față de prejudecățile, create de însă-și „situațiunea economică a țăranului, de educațiunea lui, de viața „lui izolată,—prejudecăți sprijinite și de către presa burgheză și „marii proprietari,—noi am putea numai în acel caz, chiar acum, „să atragem în partea noastră masa țăranilor, dacă le vom „făgădui ceea ce, în cunoștință de cauză, nu putem aduce la îndeplinire. Anume ar trebui să le făgăduim: nu numai să le „apărăm avutul, în ori-ce împrejurare, împotriva forțelor economice destrugătoare pentru ei, dar încă să-i liberăm de sarcinile „ce-i apasă; să transformăm pe un arendaș în proprietar liber, „iar unui proprietar, istovit de greutatea ipotecilor, să-i plătim „datoriile... Dar nu e în interesul nostru să atragem pe țăran „pentru astă-zi, pentru-ca, dacă nu ne vom putea ținea de cuvînt, să-l pierdem pentru ziua de mine. *Țăranul, care așteaptă „de la noi, ca să-i eternizăm proprietatea lui pitică, nu ne poate „fi tovarăș de partid,* ca și meseriașul, care vrea să rămînă totdeauna maistru"...

Și Engels îi trimite pe acești țărani la «șarlatanii politici», cari le făgăduesc salvarea micii proprietăți, și doar cînd ei se vor vedea înșelați de aceștia, se vor convinge, poate, că tot social-democrații sînt mai detreabă.

Totuși interesul de a avea țărănimea de partea proletariatului revoluționar e atît de mare, încît acest adversar feroce al «ideologilor», al «fanteziștilor de cabinet», cari își închipue că pot reforma lumea după noțiuni abstracte de «dreptate» și «nedreptate" și nu înțeleg că numai resortul intereselor materiale poate mișca masele,—ajunge să ne vorbească și de necesitatea de a *convinge* pe țărani că trebue să dispară, în speranță că...se vor ghilotina prin persuaziune!

„Datoria partidului — spune el, — este să tot explice „din nou și din nou țăranilor, că situația lor este absolut desperată, cît timp domnește capitalismul, și că e absolut cu neputință să fie păstrată proprietatea lor pitică, și că este absolut inevitabil ca producțiunea mare capitalistă să lese în „urmă mica producțiune, învechită și neputincioasă, cu aceiași „ușurință cu care trenul întrece un car. Făcînd astfel, noi vom „lucra în spiritul evoluțiunii economice fatale (această mîngîere „era aici neapărată), care singură se va îngriji să pregătească „capetele țărănești pentru discursurile noastre...."

Slăbiciunea speranțelor bazate pe astfel de discursuri, chiar cu ajutorul „evoluțiunii fatale", era prea vădită pentru o inteligență ca Engels. E vădit deasemeni că „desperarea cu care *viitorul proletar* ține la peticelul lui de pămînt" poate să paralizeze acțiunea politică a adevăratului proletar;—și nici nu mai e cu putință, ca în 1848, a privi, cu ardoare juvenilă, eventualitatea unui răsboiu proletarian împotriva mojicului. Interesul electoral cere ca simpatiile țăranului, oricum este el, să fie cîștigate cu orice preț, —și bătrînul luptător ne spune franc: „Pentru „ca partidul social-democrat *să poată cuceri puterea politică*, el „trebue să meargă din orașe și la sate, trebue să ajungă o forță „și la țară...."

Și iată, intransigentul teoretician al „socializării fatale", cu toate rezervele formale, face concesiuni foarte semnificative, cari ne prevestesc deja încurcătura, în care în curînd era menită să cadă social-democrația, din cauza „tîmpitului barbar" ce ține morțiș la parcela. El începe să asigure pe țărani, că proletarii *după* ce vor cuceri puterea politică, nu vor expropria pe țărani, ci numai pe marii proprietari....

O paranteză: Mai întâiu, cum? se poate ca în momentul acela *să existe* încă țărani, cu toate că dispariția lor e fatală? Va să zică, cel puțin în ce privește proprietatea pămîntului, socializarea mijloacelor de producțiune nu va mai fi un rezultat fatal al *prealabilei* lor concentrări prin evoluția firească a producțiunii *capitaliste*, ca în industrie?

Deocamdată, vă rog numai să rețineți această mărturisire.

Așa dar, se întreabă Fr. Engels: „Ce va trebui să facem „noi cu țăranii *după* ce vom pune mîna pe putere?

„Mai întâiu, un punct din programul francez e cu desăvîrșire exact: noi prevedem *pieirea inevitabilă a țăranului*, dar „nici într'un caz nu sîntem chemați *să o grăbim* cu vre-o intervenție din partea noastră (NB: programul francez vorbește „chiar și despre *sprijinul* direct al micii proprietăți, chiar cînd „«de nevoe» ea exploatează pe salariați!).

„In al doilea rînd, tot așa de vădit este că, atunci cînd „noi vom cuceri puterea politică, *noi nu ne putem gîndi la expropriarea silită a țăranilor*, cum vom fi siliți să facem cu „marii proprietari. Problema noastră față de țărani va consta înainte de toate într'aceia, ca producțiunea și proprietatea lor

„private să le transformăm în cooperaţiuni, *dar nu cu deasila*, ci „prin exemple, şi oferind ajutorul statului pentru aceasta....

„Cum se va face aceasta in fiecare caz concret va atirna „de imprejurările, în care noi vom ajunge stăpîni pe puterea po„litică. Aşa se poate, că noi vom fi in stare să dăm coopera„ţiunilor avantaje mari: să trecem toate datoriile ipotecare asu„pra statului cu reducere mare a dobînzilor, ajutor din partea „statului pentru mărirea producţiunii, şi alte foloase...“

Incă o paranteză: vă rog, iarăşi, să reţineţi,—ca să putem trage la timp concluziunile cuvenite,—că aici se schiţează pentru ţărănime cu totul *altă cale* „spre societatea viitoare“ decît acea a proletariatului industrial. Pe cînd pentru acesta din urmă „socializarea muncii“ se face *de sus*, sub presiunea de fer a *evoluţiunii capitaliste*, pentru ţărani se prevede posibilitatea unei evoluţiuni spontanee, plecînd de la mica proprietate ţărănească, prin cooperaţiunea liberă, benevolă, deşi cu ajutorul statului, „dar nu cu deasila...“ (Şi această evoluţie se pregăteşte, cum vom vedea îndată, prin politica ce Engels, nu fără oarecare timiditate, o indică pentru social-democraţie şi *înainte* de cucerirea puterii).

Dar să continuăm.

Toate asigurările şi promisiunile pentru vremea, ce pare tot mai indepărtată, cînd social-democraţia va fi la cîrma statului, pot cel mult atrage indiferenţa mai mult sau mai puţin binevoitoare din partea ţărănimii, nici de cum simpatiile ei active. Acestea nu pot fi cîştigate decît în măsura sprijinului ce i s'ar fi dat la nevoile şi durerile ei actuale. Clasa ţărănească, ca şi oricare alta, are anumite interese în privinţa cărora un partid politic trebue să se pronunţe, să ia o atitudine în acel moment cînd ele sînt la ordinea zilei.

Pentru aceasta trebue hotărît odată, dacă proletarul socialdemocrat e duşmanul, sau aliatul ţăranului,—*al ţăranului ca atare*, al micului proprietar.

Şi unul din autorii „Manifestului comunist“ din 1848 se hotăreşte să scrie la 1895 o declaraţie, confuză în multe privinţi, cu multe reticenţe, dar extrem de caracteristică:

«*Noi stăm hotărît în partea ţăranului* (und wir stehen ja «entschieden auf Seite des Kleinbauern); noi vom face tot posi«bilul ca soarta lui să fie mai tolerabilă şi să-i uşurăm trece«rea la cooperaţiune, *dacă el se va hotărî la aceasta*, şi chiar— «dacă el nu poate lua încă această hotărire—*să-i dăm acolo, pe* «*parcela lui, un termen să se gîndească la aceasta* (!). Şi facem «aceasta nu numai pentrucă îl considerăm pe ţăranul ce mun«ceşte independent ca potenţial fiind «de ai noştri», dar de a«semenea şi *din interesul direct de partid* (!!). Cu cît va fi mai «mare numărul acelor ţărani, pe cari noi îi *vom scăpa de căde*-

rea efectivă în starea de proletari (denen wir den wirklichen Absturz ins Proletariat ersparen), *pe cari noi îi vom atrage în partea noastră*, în calitate de ţărani încă, cu atît mai degrabă şi mai uşor se va săvîrşi transformarea socială. Noi n'avem nici o nevoe să aşteptăm până ce producţiunea capitalistă se va desvolta pretutindeni până la ultimele sale rezultate, până ce ultimul ţăran şi ultimul meseriaş vor cădea victime marii producţiuni capitaliste...»

Urmează justificarea întrebuinţării mijloacelor publice pentru cooperaţiuni, etc.

Vai, unde am ajuns! Ce «oportunism»: după ce declară că ţăranul e condamnat fatal, inevitabil la pieire, că el este o «rămăşiţă a trecutului», că tendinţele lui sociale sînt contrare evoluţiunii economice necesare şi, deci, el, *ca atare*, nu poate fi tovarăş al proletarului social-democrat,—deodată, „din interes de partid“,—„noi stăm hotărît în partea ţăranului“ şi trebue «să scăpăm cît mai mulţi ţărani de proletarizarea efectivă!...» Mult se deosebeşte această atitudine de acea a programului francez, care, pe deoparte, «recunoaşte necesitatea dispariţiei ţăranului», iar pe de altă parte se leagă să-l „sprijine“?..

E un program practic atît de apropiat de al tuturor democraţiilor «burgheze», în ce priveşte proprietatea ţărănească! Şi Fr. Engels se inspiră, cum însu-şi ne spune, de practica actuală a cooperaţiunilor la ţărănimea Daneză*),—şi doar cooperaţiunile din Danemarca sînt operă aproape exclusiv «burgheză»!..

Mai mult. Intr'o ţară atît de înapoiată ca Romînia, un guvern burghez prezintă camerelor burgheze o lege pentru «Casa centrală a băncilor populare şi a *cooperativelor săteşti*» şi desfăşoară o activitate energică pentru răspîndirea la sate,—cu *ajutorul bănesc al statului*,—a cooperaţiunilor de credit, de consumaţiune, şi—horribile dictu—*de producţiune*!... La aceasta să ajungă, din cauza „îndărătniciei desperate“ a mojicului timpit fălnica şi intransigenta social-democraţie revoluţionară!....

In ori-ce caz, dela planul de «socializare» a ţăranilor cu ajutorul tunurilor, din 1848, şi până la intenţia generoasă de a le «acorda un termen să se gîndească, acolo pe parcela lor» la foloasele cooperaţiunii cu ajutorul statului, şi până la hotărîrea «de a scăpa de proletarizare cît mai mulţi ţărani»,—ce cale imens de lungă e percursă de această social-democraţie!..

Până la închinarea desăvîrşită, până la coborîrea steagului social-democratic în faţa «barbarului din mijlocul civilizaţiei» nu rămînea decît un pas de făcut, şi cruda realitate a «faptelor materiale», care impun atîta social-democraţiei, s'a însărcinat să o forţeze la acest pas.

---

*). Asupra cooperaţiunilor ţărăneşti din Danemarca publicul romîn are la îndămînă lucrarea conştiincioasă a d-lui Rădulescu.

Timp de o jumătate de veac doctrina social-democratică, faţă de ţărănime, cum am văzut, afirma:

Procesul de centralizare a producţiunii şi de concentrare a avuţiilor e tot atît de fatal pentru agricultură ca şi pentru industrie.

Procesul acesta duce necesar la dispariţia ţăranului, ca şi a ori-cărui alt «mic burghez»,—industriaş, negustor sau meseriaş.

Ţăranul, *ca atare*, cramponîndu-se de mica lui proprietate, e necesarminte reacţionar, ca tendinţă socială, adversar proletariatului, şi nu poate interesa social-democraţia.

Iar după ce se «proletarizează» el, se confundă în masa celorlalţi proletari, adică *nu* mai este ţăran.

Era firesc în tot timpul acesta, faţă de această doctrină, ca programele social-democratice să *ignoreze cu desăvîrşire* chestiunea agrară, din punctul de vedere al micului proprietar, al ţăranului.

In programul social-democraţiei germane, de pildă, votat la Erfurt în 1891, şi care a servit de model aproape tuturor celorlalte, după ce se descrie procesul fatal al producţiunii capitaliste rezumat mai sus, urmează: „pentru proletariat şi straturile sociale mijlocii, *cari pier*,—mici burgheji, *ţărani*,—acest proces înseamnă creşterea mizeriei, etc."... şi atita! In programul practic găsim numai cererea ca muncitorii agricoli *salariaţi* şi servitorii să fie *egalizaţi* cu muncitorii industriali. Nici un cuvînt pentru ţărani, *ca atari !*...

K. Kautsky, după moartea lui Fr. Engels teoreticianul cel mai autorizat al social-democraţiei, în celebrul lui comentar asupra acestui program, sub titlul „Das Erfurter Programm", care împreună cu „Manifestul Comunist" şi astă-zi încă formează «sfînta scriptură» pentru masele social democratice,—scrie:

„Cît timp meseriaşul simte ca meseriaş, *ţăranul ca ţăran*, „iar micul negustor ca negustor, atita timp au ei o puternică „conştiinţă de clasă, ţin la proprietatea privată şi sînt inaccesi- „bili pentru socialism, *ori-cît de rău le-ar merge* lor"... *)

Chiar nu mai departe decît la 1901, *după* studiul, analizat mai sus, al lui Fr. Engels şi *după* ce începuse criza revizionistă în sînul social-democraţiei (provocată în mare parte de chestia agrară), se adună la Viena congresul partidului social-democrat austriac tocmai pentru revizuirea programului. Şi, după o discuţiune în chestia agrară, autorul vechiului program şi al proectului celui nou, Dr. Adler, şeful recunoscut al social-democraţiei austriace, formulează hotărîrea congresului în următoarea mîndră declaraţiune: „Social-democraţia nu poate să meargă la ţărani, „nici la micii burgheji, ci trebue să aştepte până ce ţăranii şi „micii burgheji singuri vor veni la ea!"...

Adică, iarăşi, ţăranul, ca atare, nu ne interesează, ca mic burghez şi adversar; după «proletarizare», poftim, dar ne mai fiind

*) *K. Kautsky*,—„Erfurter Programm", p. 180 (ed. 3a, 1892).

ţăran atunci, ţărăniile lui de azi tot nu ne privesc cîtuşi de puţin...

In consecinţă, în preambulul programului găsim acelaşi vecinic cîntec:

„Progresul tecnic, concentraţia crescîndă a producţiunii şi „a proprietăţii, centralizarea întregii puteri economice în mînile „capitaliştilor separaţi sau ale asociaţiunilor de capitalişti lip- „seşte de proprietate cercul tot mai larg al micilor industriaşi „independenţi şi al *ţăranilor*, şi îi pune, ca lucrători salariaţi, „slujbaşi sau debitori în atîrnare, directă sau indirectă, de capi- „talişti. Numărul proletarilor tot creşte", etc...

Şi atita! Şi în programul practic, iar nici un cuvînt pentru ţărani ca atari...

La 1901!...

Incercarea programului francez a fost în această epocă, în deobşte, dezaprobată de pontificii social-democraţiei ca «burgheză», (în programul belgian însă, se observă puţin aceiaşi tendinţă), deşi şi «Guesdiştii» recunoşteau «dispariţia fatală a ţărănimii» şi, în realitate, acest program a fost inspirat numai de consideraţiunile electorale, «de interesul de partid», ca şi concesiunile mai diluate şi mai confuze ale lui Fr. Engels. In adevăr, cerinţile agrare ale Guesdiştilor culminează în concesionarea către obştii săteşti a moşiilor statului, comunelor, etc., şi in ajutorul statului pentru cooperaţiuni—măsuri, ce se apropie atît de mult de programul actual al guvernului burghez al Romîniei înapoiate!..

Şi iată, după cincizeci de ani de siguranţă trufaşă, de încredere oarbă în efectele binefăcătoare ale „concentraţiunii avuţiilor şi ale centralizării producţiunii în societatea burgheză", de o dată doctrina primeşte o groaznică lovitură, cel puţin în ce priveşte agricultura, din partea.. cifrelor statistice!...

Se dovedeşte, pe neaşteptate, că mica proprietate ţărănească nu se supune legilor inexorabile ale procesului economic, şi... nu vrea să moară!...

Şi dovedeşte aceasta şi un social-democrat autentic, care a avut însă curajul să privească adevărul în faţă, şi, în faţa faptelor, să ceară revizuirea doctrinei social-democrate.

Nu ne interesează deocamdată mişcarea revizionistă provocată de Ed. Bernstein, dar ne veţi permite să utilizăm datele adunate de el pentru a urmări destinele chestiunii ţărăneşti în sînul social-democraţiei.

Pe cînd, constată Ed. Bernstein, peste tot în Europa, micile şi mijlociile gospodării rurale cresc, şi ca număr de proprietari şi ca întindere pe pămînt, «marea agricultură *s'a oprit* în loc, sau chiar scade», cu toate că întinderea totală a terenurilor cultivabile a crescut *).

In Germania, în 13 ani, între 1882—1895, întinderea pă-

*) *Ed. Bernstein*,—„Socialisme théorique et social-démocratie pratique", 1900, p. 107 urm.

minturilor proprietății țărănești *mijlocii* (intre 5—20 ha.) a crescut cu 9%, iar numărul gospodăriilor cu 8%; a proprietăților țărănești *mici* (2—5 ha.) intinderea a sporit cu 8%, iar numărul gospodăriilor cu 3½%; chiar proprietățile „pitice" (mai puțin de 2 ha) au crescut în intindere cu 12% și numărul gospodăriilor cu aproape 6%. (Observați că numărul gospodăriilor crescind mai încet ca intinderea lor, fiecare gospodar în parte e, în mijlociu, mai bogat). In același timp gospodăriile mai mari (intre 20—100 ha) n'au crescut decit in *intreprinderile forestiere* și numai *cu 1%*! Celelalte—sau au rămas staționare, sau chiar au scăzut.

Iată repartizarea proprietății în Germania, în 1895, ca intindere în hectare:

Gospodării pitice (până la 2 ha.)	2.415.414
„ țărănești mici (2— 5 ha.)	4.142 071
„ „ mijlocii (5— 20 ha.)	12.537.660
„ „ mari (20—100 ha.)	13.157.201
Mari gospodării capitaliste (de peste 100 ha.)	11.031.896

Cu alte cuvinte, gospodăriile «pitice» și cele țărănești cuprind *peste trei pătrimi* din intinderea totală a pămintului, iar gospodăriile mari, „capitaliste", nu ajung la o pătrime. In Prusia raportul e și mai defavorabil marilor gospodării.

De asemenea «in Olanda marea gospodărie a scăzut di«rect, pe cind gospodăriile țărănești, mici și mijlocii, au sporit «de trei ori».

«In Belgia, după Vandervelde, proprietatea funciară ca și «agricultura sint supuse *unei descentralizări neintrerupte*».

«In Franța se constată o tot mai mare descentralizare a «agriculturii»*).

Autorul aduce cifre pentru a ilustra aceste constatări, însă îmi veți permite să reproduc aici numai datele relative la intinderea proprietăților în Anglia, socotită «ca țară clasică a marii proprietăți funciare și a agriculturii capitaliste», cum se exprimă Ed. Bernstein.

In 1895 **) pămintul se repartiza în Anglia cum urmează:

		în acre	% în intind. tot.
Gospodării până la 2 ha		366.792	1.13
«	intre 2— 5 ha.	1.667 647	5.12
«	« 5— 20 ha.	2.864.976	8 79
«	« 20 — 40 ha.	4.885.203	15.
«	« 40—120 ha.	13.875 914	42 59
«	« 120—200 ha.	5 113.945	15.70
«	« 200—400 ha.	3.001.184	9.21
«	peste 400 ha.	801.852	2 46
		32.577.643	100

*) Op. cit., p. 108—110.

**) Datele mai nouă le puteți găsi în „Viața Romînească", No. 10, an I, „Cronica internă" p. 625 și 627—628.

Cu alte cuvinte, numai vr'o 27% din intinderea totală a pămintului în Anglia cade asupra marii agriculturi (de peste 120 ha. de gospodărie) și, dinpotrivă 73% asupra agriculturii mici și mijlocii! *).

La aceste putem adăogi, că în 41% din totalul gospodăriilor *nu se intrebuințează nici un salariat*, ci ele sint muncite numai de familia țăranului; în 16% din gospodării se angajează numai cite un muncitor salariat; în 11%—cite doi salariați care muncesc alături de familia țăranului. Adică în 68% din gospodării țăranul muncește singur, sau numai cu ajutorul unui, ori cel mult a doi salariați, și numai în 32% din ferme se găsesc mai mulți decit doi muncitori salariați!

Judecați dacă se poate vorbi despre „centralizarea" producțiunii agricole în Anglia!

Pentru Statele Unite un alt social-democrat, F. O. Hertz, aduce de asemenea date foarte complecte și ajunge la constatarea:

„In cea mai capitalistă țară din lume gospodăriile mai mici „biruesc treptat pe cele mari și uriașe (latifundii)".

Așa că Ed. Bernstein s'a crezut în drept să conchidă:

„Peste tot, în Europa occidentală, ca și în Statele Uniunii „Americane, numărul gospodăriilor agricole mici și mijlocii tot „crește, iar acela al gospodăriilor mari și uriașe tot scade".

Nădejdea în socializarea țăranului prin „concentrare" a trebuit să se stingă...

Asupra acestui fapt nu se mai putea tăcea. Și teoreticianul ex officio al partidului scrie o carte voluminoasă asupra „chestiunii agrare", care, în realitate, nu e de cit o mărturisire a catastrofei suferite de doctrina social-democratică.

K. Kautsky e silit, abea citi-va ani după „Erfurter Programm", să recunoască, că „acum trebue să admitem ca dovedit, că agri„cultura nu se desvoltă după același *processus* (faimosul proces „de concentrare și centralizare"!) ca industria, ea urmează legile „ei proprii" ..**)

Cum se explică însă stăruința și siguranța cu care social-democrația timp de peste o jumătate de veac afirma contrariul? „Social-democrația,—mărturisește iarăși K. Kautsky, —de la început *se îngrijia puțin de țăran*. Fiind-că ea nu este un partid „democratic în sensul burghez al cuvintului, o bine-făcătoare „pentru toată lumea, care să caute a dă satisfacțiune intereselor tuturor claselor, ori-cit de opuse ar fi ele una alteia; ea este „un partid de luptă de clasă (Dar pentru aceasta nu era nevoe „ca *doctrina* ei să fie așezată pe un teren adevărat și solid?).. „Ea *spera*, că evoluțiunea economică îi va pregăti calea la sate, „ca și în orașe, și că lupta între mica și marea gospodărie a„gricolă *va duce la suprimarea celei dintâiu*, așa că i-ar fi ușor „atunci să ciștige, și aici, ca partid pur proletarian, masa popu„lațiunii agricole..

*) Op. cit., p. 112.

**) *K. Kautsky*,—„La question agraire", p. 5.

„Astă-zi însă, social-democraţia a sporit atît de considerabil, incît oraşele nu mai prezintă pentru ea un cîmp îndestulător de activitate; dar îndată ce păşeşte la sate, *ea se ciocneşte de acea putere misterioasă* care a pregătit deja atîtea surprize celorlalte partide democratice revoluţionare. Ea vede, că *mica gospodărie agricolă nu urmează de loc procesul de rapidă dispariţie*, iar marile gospodării agricole nu cîştigă teren decît prea încet, *pe alocurea chiar îl perd* (adică—*peste tot*, cum în urmă recunoaşte K. Kautsky însu-şi)"... *).

Kautsky e prea bun social-democrat ca să nu-şi păstreze toate simpatiile pentru marea agricultură, el caută pe larg să-i arăte superioritatea faţă de gospodăria mică, pentru care nu găseşte cuvinte destul de grele: ea răsipeşte numai degeaba forţele, îl face pe ţăran să muncească supra omeneşte şi să fie vecinic flămînd, —şi poftim, scandalul!

Din statistică rezultă, „că proprietatea privată în toate ţările de mică gospodărie e o *piedică puternică pentru desvoltarea marii exploataţiuni agricole, ori-cît de superioară este ea*. şi (se mîngîe imediat Kautsky) o piedică pe care industria nu o cunoaşte"!... **).

Mai rău: „cu toată superioritatea sa tecnică, marea exploataţiune agricolă *nu reuşeşte niciodată* să domnească singură într'o ţară. Chiar dacă marea proprietate isgoneşte pe toţi ţăranii liberi, totuşi rămîne măcar o parte, care totdeauna găseşte mijlocul de a reînvia ca mici fermeri. Incît, chiar acolo unde proprietatea mare domină singură, marea exploataţiune tot nu poate să ajungă să domine singură (vom explica în urmă acest fenomen, care contrazice tabloul negru făcut de Kautsky despre mizeriile fatale ale gospodăriei ţărăneşti)... Acolo unde mica exploataţiune chiar perde prea mult teren, marea exploataţiune dă venituri tot mai mici, şi *începe să dea îndărăt*"... ***).

„*Nu ne mai putem gîndi, că mica proprietate funciară e pe cale de a dispărea în societatea modernă şi de a fi înlocuită de marea proprietate...*"****).

Ce să faci!...

Remîne numai să te năpusteşti asupra marelui vinovat,—ţăranul:

„Mica proprietate fonciară,—repetă Kautsky pe mai marii săi, —este un mijloc de a crea, aproape în afară de societate, o clasă de barbari, care uneşte toată grosolănia formelor sociale primitive cu toate mizeriile şi toate nenorocirile ţărilor civilizate".*****)

Dar această proprietate stă „la adăpostul tendinţelor centralizătoare, ori-cît de neraţională, ori-cît de răsipitoare de forţe ar fi această exploataţiune a parcelelor de pămînt, ţăranul îi

*) Op. cit., p. 3—4.
**) Op. cit., p. 219.
***) Op. cit. p. 242—243.
****) Op. cit., p. 248.
*****) Op. cit., p. 170.

rămîne credincios, cum şi femeia lui rămîne credincioasă mizerabilei sale gospodării casnice, care, cu toate sforţările imaginabile, nu-i poate da decît rezultatele cele mai jalnice"...*)

Foarte bine! Dar eşirea?

Agricultura, singură, nu are nici o eşire:

„Agricultura în timpul feodal a mai intrat într'un impas, din care n'a putut ieşi prin propriile-i forţe"...**)

Aşa şi acum:

„In regiunile, care rămîn pur agricole şi din cauza configuraţiunii geografice sau a caracterului locuitorilor sînt inaccesibile şi rămîn închise industriei, populaţiunea decade din punctul de vedere al numărului, al forţei, al inteligenţii, al bunei stări; şi în acelaş timp pămîntul se săcătueşte, exploataţiunea agricolă decade. *Agricultura pură încetează, în societatea capitalistă, de a forma un element de bună stare;* dar, în acelaşi timp, dispare pentru clasa ţărănească posibilitatea *de a regăsi vr'o dată prosperitatea*. Ca şi populaţiunea agricolă din timpul feodal, *ţăranii au ajuns într'un impas*, din care ei nu sînt în stare să iasă prin sine înşişi, în care ei se string, tot mai îngrijiţi şi mai desperaţi"...***)

De n'ar fi evoluţiunea industrială, n'ar mai vedea ţăranii zile bune. Dar evoluţiunea industrială, prin procesul ei fatal, aducînd triumful proletariatului şi socializarea industriei, atunci... mai departe uşor se pot deduce consecinţele.

Dar, o recunosc şi social-democraţii înşişi, triumful proletariatului şi socializarea industriei se vor lăsa încă multă vreme de aşteptat,—cum biata agricultură şi ţăranii vor sta aşa, atîta timp, în «impasul» lor?

Care trebue să fie politica social-democraţiei faţă de dînşii?

K. Kautsky persistă cu aceiaşi energie, să se opună „protecţiunii ţăranului" care l'ar conserva artificial pe micul gospodar independent, dar propune.... «neutralizarea ţăranului» (sic!)... ca sălbatecul ăsta să nu aducă vr'o încurcătură, în mersul triumfal al proletariatului!

Şi „neutralizarea" asta seamănă totuşi foarte mult cu vechea reţetă „burgheză" a programului francez: ajutor pentru coperaţiuni, trecerea moşiilor publice obştiilor săteşti, un program comunal democratic, etc.

Să lăsăm pe un socialist să judece acest program:

„De fapt, programul lui Kautsky nu e,—în principal, şi tocmai în punctele pe care el le consideră ca cele mai însemnate, —decît *punerea în practică a revendicărilor democraţiei burgheze relativ la chestia agrară*"...****).

Fatalitate!...

*) op. cit., p. 251.
**) op. cit., p. 448.
***) op. cit., p. 450—451.
****). *Ed. Bernstein*, op. cit., p. 263.

Dar cetitorii, cred, vor admite, că aceasta dovedește m mai, că a nimerit într'un „impas" nu agricultura, ci doctri social-democratică, socialdemocratismul în faţa ţărănimii...

Mai mult de cinc zeci de ani hipnotizezi lumea cu o formulă magică, care ar deschide toate lăcăţile, mai mult de cincizeci de ani depe ze marţiale și desprețuitoare, de declaraţii mîndre, („social-democra ţia nu va merge la ţărani, ci îi va aştepta să vie ei la din după proletarizarea fatală").—și cînd, „din interes de partid", t hotărăşti în sfîrşit să mergi la Canossa mojicilor, să te înfuna inaintea «puterii misterioase», să constaţi că formula nu se apl că la agricultură (la majoritatea omenirii !), că agricultura n poate «evolua» singură după regulă, că ea merge dintr'un „impas" într'altul, dă în gropi... Să afirmi, că ţările pur agricole sînt condamnate la stagnaţiune, că progresul social este peste p tinţă pentru ele, fiind că n'au de unde veni salvatorii, iar că ţă ranii din celelalte ţări trebue să rămînă, cine ştie cît, în «impasul» lor, mizerabili, goi şi flămînzi, istoviţi de munca excesivă, până la triumful definitiv al proletariatului industrial, care până atunci nu-i poate decît «neutraliza» prin măsuri, în esenţa lor, pur «burgheze» !..

Poate fi un spectacol mai jalnic?...

Cîtă confuziune a adus această constatare în sînul social democraţiei se poate vedea în primul program adoptat, după ca tastrofă, de partidul social-democratic Elveţian, în Zürich, acum trei ani, în 1904.

Despre evoluţia agrară programul vorbeşte acum deosebit de cea industrială, şi, trebue să o spunem, în doi peri:

„In agricultură marea producţiune *n'a dovedit* superiorita„tea sa asupra micii producţiuni *în aceiaşi măsură* ca în indu„trie. *Dar* situaţiunea ţăranilor, după trecerea dela forma natu„rală a gospodăriei la acea modernă, *de asemenea* a ajuns *tot mai* „*grea şi mai şubredă*. Numărul agricultorilor independenţi *scade* „*continuu* (o neexactitate constatată chiar de K. Kautsky şi con„trazisă mai jos de însu-şi programul !), o parte emigrează, „o parte trece în rîndurile proletariatului".

Apoi parcă un răsunet din vechea trîmbiţă glorioasă:

Social-democraţia „luptă împotriva ori-cărei încercări de a „sprijini formele înapoiate de producţiune"...

Totuşi:

„In agricultura elveţiană domină, *aproape exclusiv*, mica „producţiune (şi mai sus spunea că «numărul lor scade» etc.). „Pentru ţăran proprietatea funciară nu este un mijloc de a-şi „însuşi munca altuia, ci un mijloc de a-şi cîştiga hrana, adesea „neîndestulătoare. El, ca şi muncitorul salariat, aparţine claselor „exploatate ale poporului. Insă fiindcă *aci nu se află condi*„*ţiuni prealabile pentru producţiune socială*, apoi scopul politicei „agrare, care tinde să armonizeze interesele ţărănimii cu inte„resele societăţii întregi, trebue să constee într'aceea ca *să ri*-

„*dice productivitatea muncii agricole* şi, în acelaş timp, *să asi*„*gure ţăranului venitul muncii lui şi să-l apere*, ca îmbunătăţi„rea producţiunii să nu atragă după sine numai o mai mare în„glodare în datorii şi creşterea dobînzilor (dar aceasta nu în„seamnă, în fond, să sprijini o *formă învechită de producţiune ?...*).

Urmează apoi cunoscutul program de «neutralizare», ajutorul statului pentru cooperaţiuni de tot felul, întrebuinţare de maşini, asigurare, trecerea ipotecelor în mînile statului,—program, care n'are prin ce speria pe orice «burtă verde», şi pe care şi l'ar putea însuşi orice democraţie «burgheză» înaintată.

De pe acum am putea trage oarecari concluziuni, dar în capitolul următor...

(Va urma)

C. Stere

Tannhäuser

sau

LUPTA CÎNTĂREȚILOR DE LA WARTBURG

Dramă muzicală în trei acte

de

Richard Wagner

(Traducere în metru original.)

PERSOANELE:

Hermann, Landgraful Turingiei
Tannhäuser
Wolfram von Eschinbach
Walter von der Vogelweide
Biterolf
Heinrich, secretarul
Reinmar von Zweter
Elisabeta, nepoată a Landgrafului
Venus
Un păstoraș
Patru paji

Cavaleri, grafi și nobilime.
Femei nobile.
Pelerini bătrîni și tineri.
Sirene. Naiade. Nimfe. Bacante.
Turingia. Wartburg.

La începutul veacului al 13-lea

ACTUL I

Scena intâia

Scena înfățișează interiorul *Venusberg*-ului (Hörselberg lingă Eise-
...). Peșteră largă ce se prelungește ca nevăzută în fund printr'o cotitură
...reapta. In cea mai depărtată zare se întinde un lac albăstriu, în apa lui
...resc formele *Naiadelor* ce se scaldă; pe colinele țărmului înnalt stau
...nte *Sirenele*. In planul întâi, la stinga, *Venus* întinsă pe un pat; lingă
...e jumătate îngenunchiat *Tannhäuser*, cu fruntea în poala ei.—Peștera
... toată înnecată de o lumină trandafirie. — Planul din mijloc e cuprins
...n grup de *Nimfe* dănțuitoare; pe coline ceva mai ridicate în preajma
...erii zac părechi de îndrăgostiți, dintre care una cîte una se amestecă
...anțul *Nimfelor*.—Un alaiu de *Bacante* vine din fund într'un vîrtej de
... sălbatec; ele atrag cu gesturi de beție grupurile *Nimfelor* și ale păre-
...or îndrăgostite, care în curînd sînt răpite de puternica năvală. Ca un
... al danțului ce crește tot mai sălbatec, răspunde

Cîntecul Sirenelor.

(Părechile dănțuitoare încremenesc deodată în atitudini pătimașe și
...ltă cîntarea).

Din nou se animează danțul și ajunge la ultima expresie a pornirii
...atece. In clipa cînd furia bacantică atinge culmea beției, intervine re-
... o lîncezeală nebiruită. Părechile de 'ndrăgostiți se desfac rînd pe rînd
... jos, și se așază, cuprinse parcă de-o dulce oboseală, pe colinele gro-
... Alaiul *Bacantelor* dispare în fund, de unde năvălește o ceață tot mai
...ă. Și pe planul întâi se coboară încetinel o ceață tot mai deasă învă-
...d grupurile celor care dorm ca'n niște nori trandafirii, așa fel încît par-
... vizibilă a scenei lăsate liberă se mărginește numai la spațiul îngust
...are *Venus* și *Tannhäuser* rămîn în starea lor de mai nainte. In adîncă
...rtare se stinge cîntecul *Sirenelor*.

Corul Sirenelor.
(Foarte departe)

Scena a II-a

VENUS. TANNHÄUSER

(*Tannhäuser* tresare, cu capul ridicat, ca și cum s'ar desmetici din-
...n vis.—*Venus* îl cuprinde din nou, alintătoare. — *Tannhäuser* își trece
...a peste ochi, ca și cum ar căuta să oprească o vedenie).

VENUS

Iubite, spune, ce gîndești?

TANNHÄUSER

Prea mult, prea mult! (Domol și stins) O, mi-am venit
In fire!

VENUS

Unde te gîndești?

TANNHÄUSER

In vis mi s'a părut c'ascult
Ce n'am mai auzit de mult,
Al clopotelor glas de sărbătoare—
E-așa de mult de cînd nu-l mai aud!

VENUS

La ce te pierzi din nou? Ce ți-a venit?

TANNHÄUSER

De cînd cu tine-s, uitaiu al vremii zbor
Să-l măsur: Ceasuri, zile nu mai am,
Că nu mai știu ce e lumina zilei
Și nici lumina stelelor slăvite;
Și nu mai văd cum crește fraged spicul
Chemîndu-mi vara; nici nu mai aud
Privighetori—solia primăverii...
Instrăinat așa, voi fi mereu?

VENUS
(Sărind în sus)

Ah! Ce descopăr? Ce smintite plîngeri?
Cu vrăjile iubirii mele oare
Te-am ostenit așa degrabă? Spune!
Cum? Tu regreți amar, că ești un zeu?
Ai dat uitării tot ce-ai suferit
Pe cînd acum plutești în alintări?
Sus, bardul meu, și instrunează-ți harfa,
Iubirea cînt-o falnic cum știai s'o cînți!
Cînd insăși pe ze.ța ei o cucerișí,
Iubirea cînt-o,—tot ce-avu mai scump ți-a dat!

TANNHÄUSER
(Imboldit de o hotărîre bruscă, apucă harfa și se așază solemn în fața Venerii)

Slăvită fii! Și preamărită fie
Puterea ta de farmec neînvins!
Cîntarea mea în imn de bucurie

Innalțe vraja care m'a cuprins!
De doruri, ah! și desfătări divine
Mi se topea tot sufletu 'nsetat
Și zeilor ce numai se cuvine
Tu, mie, unui muritor, mi-ai dat.—
Dar moartea, vai! mă chiamă iară
Și-a ta iubire mi-e povară:
Eterni sînt zeii 'n desfătări,
Eu-s robul veșnicei schimbări;
Nu numai desfatare cere
Ființa mea, ci și durere:
In țara ta, de-acum te las!
Crăiasă! Zeiță! Bun rămas!

VENUS
(Ca trezită dintr'un vis)

Ce fel de cîntec? Ce aud?
Ce jale turbură-al tău vers?
Unde-i avîntul ce'ți schimba
In vrajă orice cînt al tău?
Și cum? Iubirea mea ți-e azi povară?
Iubite, spune, ai de ce te plînge?

TANNHÄUSER

Deapururea slăvit să'ți fie-amorul!
Și fericit acel ce l-a trăit!
Acela ce-a 'mpărțit cu zei fiorul
La sînul tău—norocul negrăit!
E falnică a ta împărăție,
Izvor de vrăji la fiecare pas,
Nu-i țară s'o întreacă 'n mărețíe,
Pămîntu 'ntreg în urmă-i a rămas!
Ci din trandafiria'ți ceață
Mi-e dor de-a codrului viață,
De verdele cîmpiei noastre,
De luciul zărilor albastre,
De ciripit de păsărele,
De toaca mînăstirii mele:
In țara ta de-acum te las!
Crăiasă! Zeiță! Bun rămas!

VENUS

(Sărind din culcușul ei)

Proclete! Vai! ți-s gîndurile-airea?
Ai indrăzneala să'mi respingi iubirea?
O prețuești și totuși fugi de ea?
Și 'n silă ți-este-acum frumseța mea!

TANNHÄUSER

Ah, mîndră zină, nu'mi purta mînie!

VENUS

Ți-e silă, vai, de frumsețea mea!

TANNHÄUSER

Prea marea ta frumuseță mă alungă!

VENUS

Amar de tine, trădător nemernic!
N'am să te las, de-aci tu n'ai să'mi pleci!

TANNHÄUSER

In veci nu te am iubit eu mai puternic
Ca azi cînd trebui să te las pe veci!

VENUS

(Acoperindu'și fața cu minile, s'a 'ntors pătimaș dela Tannhäuser; după pauză se reintoarce zimbind și cu o espresie ispititoare)

Iubite, vin! Trandafirie
Ne-așteaptă grota pe-amîndoi
Și chiar un zeu de-ar fi să vie
N'ar fi mai fericit ca noi!
In așternutul cel mai moale
Uita-vei ori și ce dureri
Și inima o să'și potoale
Molcom văpaia 'n mîngăeri.
In depărtări cîntări duioase-adie
Și brațul meu spre tine se 'nmlădie,
Pe buza mea tu sorbi nectar divin
Și ochiul meu îți ride mai senin:
Unirea noastră este-o sărbătoare,
Hai ș'om serba iubirea 'nvingătoare!
Dar nu sfios pe lingă ea să treci:
Nu,—să ne pierdem amîndoi pe veci!

Corul sirenelor

(Nevăzut și de departe)

VENUS

(In timp ce incearcă să-l atragă ușor pe *Tannhäuser* la sine)

Voinice, adorate, fugi de mine?

TANNHÄUSER

(Cu totul exaltat, apucă harfa ca amețit.)

Cintarea mea 'ți-va răsuna 'n tot locul,
Cu glas puternic eu te voiu cinta!
Tu ești frumseța și tu ești norocul
Și mii de vrăji arunci în calea ta.
Văpaia ce mi-o verși tu în simțire
Va străluci deaparurea măreț
Și, da, 'mpotriva lumii, ca un mire,
Te-oiu apăra cu brațul îndrăzneț—

(Lasă să-i cada harfa din mină)

Dar trebue să plec în lume,
La tine 's robul fără nume.
De libertate mi-este dor,
Spre libertate vreau să zbor.
In luptă vreau să mă avint
Chiar dac 'alesul morții sint!—
In țara ta de-acum te las!
Crăiasă! Zeiță! Bun rămas!

VENUS

(Cu minie sălbatecă)

Te du, nebunule, te du!
Ingrate, nu te țiu, vezi, nu!
Ești liber dar,—să pleci
De ce dorești, aibi parte 'n veci!
Te du 'ntre oamenii ursuzi
De-a căror proaste năluciri
Noi, zeii veseli, am fugit
Spre-adincul caldului pămînt.
Te du, năuce, cată adăpost
Cată-l în veci și nu-l mai găsi!
Mîndria 'ți va cădea 'n curind
Și pocăit vei reveni,
Zdrobit, nemernic mă vei căuta
Vei implora puterea mea!

TANNHÄUSER

Ah, zină mîndră, plec de-acum!
In veci n'am să mă 'ntorn din drum.

VENUS

Ah, dacă 'n veci n'ai să mai vii!
(Cu desperare)
De nu vii iarăși, ah! atunci urgie
Asupra lumi 'ntregi, blestem grozav!
De vraja mea în veci de veci să fie
Deșartă lumea,—și eroul ei un sclav!
O vino! Vino înnapoi!

TANNHÄUSER

In veci n'oiu mai veni 'nnapoi!

VENUS

O vino, de te simți atras!

TANNHÄUSER

Pe veci îți spun azi «bun rămas».

VENUS

Cînd lumea 'ntreagă te-ar goni

TANNHÄUSER

Prin rugă mă voiu mîntui.

VENUS

In veci iertare n'ei avea!
Revino, eu-s salvarea ta!

TANNHÄUSER

Salvarea mea e în Maria!

(*Venus* c'un strigăt cade grămadă și piere. Cu iuțeala fulgerului se preface scena).

Scena a III-a

TANNHÄUSER. UN PĂSTORAȘ. PELERINI

(Tannhäuser care nu și-a schimbat poziția, se pomenește fără de veste într'o vale frumoasă. Cer albastru, soarele luminează vesel.—La dreapta în fund Wartburg-ul; prin gura văii la stinga se vede Hörselberg-ul.—Spre dreapta duce pe o colină a văii o poteca în direcția castelului din fund, de unde apoi deviază; pe acelaș plan e o icoană a Maicii-Domnului, spre care urcă o altă colină. — Din înnălțime la stinga se aude talanga; pe un pisc innalt stă un păstoraș cu cimpoiul, cu fața spre vale).

PĂSTORUL

(Cîntă din cimpoiu)
Din munte Holda cea mîndră veni
Trecînd prin văi și cîmpie;

Un dulce cîntec m'ademeni,
Să caut spre zări mă îmbie:
Visaiu atunci un mîndru vis
Și ochii mari cînd i-am deschis,
Văd soare pretutindeni:
S'a 'ntors, s'a 'ntors Armindeni!
Acum cînt vesel din cimpoiu:
E Maiu la noi! E Maiu la noi!

(Cîntă din cimpoiu. S'aude corul *pelerinilor bătrîni* veniud dinspre ...rtburg, apropiindu-se de plaiu).

PELERINII BĂTRÎNI

Spre tine, Crist, pornim cu drag,
Nădejdea oricărui pribeag!
Fecioară, te slăvim în cor!
Spre noi privește 'ndurător!

(*Păstorul* auzind corul se oprește 'n loc și ascultă cu evlavie)

Ah, greu m'apasă, greu de tot,
Povara negrelor păcate;
De-aceea să m'opresc nu pot
Și-mi caut chinuri ne'ncetate.
In ziua sfintă de Ispas
Smerit la Roma fac popas,
Iertare vinii mele cer
Ca să-mi cîștig un loc în cer.

PĂSTORUL

(...d pelerinii ajung pe dîmbul din fața lui, le strigă, făcînd vînt cu căciula)

Noroc! spre Roma cu noroc!
Rugați-vă și pentru mine!

TANNHÄUSER

(Care în mijlocul scenei a rămas încremenit, cade, zguduit cu putere, ...genunchi)

Stăpîne, fii slăvit!
Mare-i minunea milei tale!

(Șiragul pelerinilor se strecoară de-aci încolo pe lîngă icoana Maicii-...mnului, spre stinga și astfel părăsește scena. *Păstorul* deasemenea se ...rtează la dreapta; se aud tălăngile tot mai departe).

PELERINII

Spre tine ne 'ndreptăm noi, Crist,
Nădejdea sufletului trist!
Fecioară, te slăvim în cor!
Spre noi privește 'ndurător!

(Pelerinii au părăsit scena)

TANNHÄUSER

(In genunchi, ca adincit intr'o rugăciune fierbinte.)

Ah, greu m'apasă, greu de tot,
Povara negrelor păcate;
De-aceia să m'opresc nu pot
Şi-mi caut chinuri ne 'ncetate.

(Lacrimi îi inneacă vocea; îşi pleacă fruntea adinc spre pămînt; pare a plinge cu hohot.)

PELERINII

(Foarte departe).

In ziua sfintă de Ispas
Smerit la Roma fac popas;
Iertare vinii mele cer!

(Din fund, foarte departe, se aud sunete de clopot. Glasurile cornilor de vinătoare se apropie şi clopotul îndepărtat tace. De pe culmea din stînga, pe o potecă de pădure, se ivesc *Landgraful* şi *Cintăreţii*.

Scena a IV-a

TANNHÄUSER, LANDGRAFUL şi CÎNTĂREŢII

LANDGRAFUL

(văzînd pe *Tannhäuser*).

Cine-i acel care se roagă-acolo?

WALTER

Vr'un pocăit.

BITEROLF

De cavaler 'i-e straiul.

WOLFRAM

(Aleargă la *Tannhäuser* şi îl recunoaşte)

El este!

CÎNTĂREŢII

Heinrich! Heinrich! Văd eu clar?

(*Tannhäuser* care, surprins, s'a ridicat repede, se reculege şi se înclină mut în faţa *Landgrafului*, după ce-a aruncat o privire furişă asupra lui şi a cîntereţilor).

LANDGRAFUL

Tu eşti aevea? Te re'ntorci la noi?
Tu care ne-ai lăsat plin de 'ndirjire?

BITEROLF

Zi, revenirea ta ce vrea să 'nsemne?

LANDGRAFUL şi CÎNTĂREŢII, fără WOLFRAM

Spune-ne!

BITEROLF

Frăţie? Ori răsboiu din nou?

WALTER

Vii ca prieten ori vrăjmaş?

Ceilalţi CÎNTĂREŢI, fără WOLFRAM

Vrăjmaş?

WOLFRAM

O, nu 'ntrebaţi! Vedeţi voi îndîrjire?

(Se duce la Tannhäuser)

Bine-ai venit la noi, tu, bardul mîndru,
Ce ah, de-aşa de mult ne-a părăsit!

WALTER

De ai gînd bun, bine-ai venit!

BITEROLF

De ne iubeşti, fii bun sosit!

CÎNTĂREŢII

Te salutăm!

LANDGRAFUL

Iţi zic şi eu: «bine-ai venit».
Ci spune, unde-ai rătăcit?

TANNHÄUSER

In depărtări pustii am rătăcit—
Făr' de hodină, fără de popas.
Lăsaţi! Nu vin la harţă să vă chem;—
Să ne 'mpăcăm—şi mi-oiu căta de drum!

LANDGRAFUL

O, nu! Al nostru eşti de-acuma iarăşi!

WALTER

Nu mai pleca!

BITEROLF

Nu te lăsăm să pleci!

LANDGRAFUL şi CÎNTĂREŢII fără BITEROLF

Stai cu noi!

TANNHÄUSER

Iertaţi! Nu-i timp de 'ntîrziere,
In veci nu pot să fac popas.
'Nainte drumul meu mă cere
Şi-n urmă nu mă uit ce las!

LANDGRAFUL și CÎNTĂREȚII

Rămîi! Ascult-a noastră vrere
Și-o să te bucuri c'ai rămas
Ne-ai căutat—ce drum te cere
Dup' un așa de scurt popas?

TANNHAUSER (smuncindu-se)

Fugiți de-aci!

CÎNTĂREȚII

Stai, stai cu noi!

WOLFRAM

(Tăindu-i calea lui Tannhäuser: cu glas înalt)

Te vrea Elisabeta!

TANNHĂUSER

(Năucit de bucurie, rămîne ca înmărmurit)

Elisabeta!... Puteri divine!
Voi mi-ați strigat numele ei?

WOLFRAM

Dac'am numit-o, nu mă socoti
Dușman! (Către Landgraf) Stăpîne, îmi permiți
Să i fiu eu solul bunei vești?

LANDGRAFUL

Arată-i vraja ce-a legat-o el
Și Ceru-i dea virtute
Ca vrednic s'o desfacă.

WOLFRAM

Cînd ne-ai rămas în ale noastre 'ntreceri
Biruitor cu versul îndrăsneț,
Nu 'ngăduirăm laude să seceri,
Dar tu ți-ai smuls cel mai de seamă preț.
A fost pe semne un făcut
In versul tău neîntrecut
De-ai cucerit cîntînd cu dor
Cel mai neprihănit amor.
Căci pentru cîntecele noastre
De-atuncea inima-i s'a 'nchis,
Și-asemenea unei sihastre
Se abătea umblînd ca'n vis.
O! falnic bard, te 'ntoarce iarăși

Cu fermecatele-ți cîntări,
Ca s'o avem din nou tovarăș
Pe ea, luceafăr în serbări!

CÎNTĂREȚII

Al nostru, Heinrich, vino iarăși
Și uită ura veche tu,
Cîntînd, precum odinioară,
Un frate să ne fii de-acu.

TANNHĂUSER

(Mișcat adînc, îmbrățișează pe Wolfram)

La ea! La ea! O, duce-mă-ți la ea!
Ah, lumea iarăși îmi surîde,
Mă reintorc ca din surghiun.
Deasupra'mi cerul se deschide,
Cîmpiile podoabe-și pun,
Și primăvara viu răsună
Intreagă în inima mea!
Și cîntă inima-mi nebună,
Strigînd cu dor: la ea! la ea!

(In timpul acesta rînd pe rînd s'a strîns pe scenă toată suita de vînătoare a Landgrafului, cu purtători de torțe ș. c. l. Vînătorii sună din cornuri).

LANDGRAFUL și CÎNTĂREȚII

Ne-a revenit ca prin minune!
Pierdut a fost și s'a aflat!
Cel care pe semeț supune,
Stăpînul, fie lăudat!
De-acuma toate cîntecele noastre
Din nou ea le va asculta.
Răsune bolțile albastre
O Doamne, spre mărirea ta!

Toată valea mișună acum de ceata tot mai numeroasă a vînătorilor. *Landgraful* și *Cîntăreții* se întorc spre suită; *Landgraful* sună din corn; buciumări puternice și lătraturi îi răspund. Pe cînd *Landgraful* și *Cîntăreții* încalecă pe caii ce li s'au adus din Wartburg, cortina cade).

St. O. Iosif.

Ideile profesorului St. Leduc

— Incercare critică —

Cind un geniu naşte o idee mare, cind un savant stabileşte o teorie nouă, sau un cercetător face o descoperire, in acţiune nu e pusă numai munca şi energia sa proprie, ci a unei intregi serii de cercetări. Descoperirile şi ideile mari sint fatal necesare intr'un timp dat, precum munca, hrana sint necesare organismelor. La un moment dat omenirea aşteaptă ceva, e in o fierbere continuă, munceşte, cercetează şi din această fierbere naşte ideia sau descoperirea, care e adusă lumii, e scoasă la lumină de cel mai apt, pusă in practică de cel mai ingenios.

In urmă lumea e mulţumită: e mulţumirea omului obosit ce işi găseşte timpul să se repauseze, după o muncă incordată. E surmenat. El nu mai are putinţa de a cerceta imediat dacă ideia sau descoperirea sa e bine inţeleasă, nu mai are putinţa de a controla cum se aplică — trebue să se repauseze — şi odihna ii dă forţe noi, spre a relua munca din nou, a controla, a aşeza, a indrepta.

De aceia influenţa ulterioară a unor mari spirite, asupra desvoltării ştiinţii e de multe ori nu tocmai priincioasă. In urma răspindirii ideilor lor, lumea cercetătoare rămine, pentru citva timp, intr'un fel de neactivitate dăunătoare; ideile lor sint toate luate de bune, se pune bază pe ele, şi in legătură cu ele se formulează alte teorii noi, ne mai controlindu-se dacă baza e bună sau rea; şi cind se redeşteaptă, odată cu negarea bazei, tot edificiul se dărimă.

Cind Pasteur, in urma unor discuţii furtunoase, prin experienţe multiple şi ingenioase, bazindu-se şi pe ceia ce studiase in altă direcţie (a distrugerii organismelor prin căldură), a ajuns a demonstra că viaţa nu naşte spontaneu precum se credea, experienţele sale au fost concludente. Nimeni nu i-a mai opus nimic, a rămas stabilit tot ceia ce el probase. Viaţa nu naşte spontaneu!... dar a neglijat de a completa: că numai in condiţiile in care el şi-a făcut experienţele sale; şi aceasta a făcut să se creadă că experienţele sale demonstrau că viaţa nu naşte spontaneu, ori in ce condiţiuni ne-am pune, adică că a realizat toate condiţiile in care s'ar fi putut naşte spontaneu viaţa şi că totul a fost in zădar.

Erau interpretări false; au tras concluzii dela ceva particu- generalizind. Şi este de mirat cum s'a putut menţine aceste pretări false atita timp, fără să se vadă unde este greşala, să fie puse la indoială măcar, de cei mai mulţi.

Nu-i nimic mai adevărat ca faptul că, in bulionul lui Pas- nici urmă de viaţă nu s'a arătat, nici chiar până acum. — asta nu insemnează, după noi, nimic alt-ceva decit că in bulion, nu sint elementele necesare desvoltării vieţii, sau oate chiar dacă sint, condiţiile in care s'a ţinut bulionul, nu st favorabile desvoltării vieţii.

Aceste lucruri deci, nu dovedesc că viaţa nu s'a născut taneu, sau nu s'ar putea naşte niciodată şi sub nici o con- ; *şi că numai puterea divină*, sau alte intervenţii misteri- au putut naşte viaţa

Cine poate spune exact ce condiţii deosebit de favorabile au existat atunci cind pentru prima oară a apărut viaţa pe pămint?

Şi cine poate afirma că, *astăzi* chiar, nu ar fi unele con- necunoscute nouă, poate chiar foarte simple, in care viaţa utea să ia naştere din materia brută? Oare a nu cunoaşte , inseamnă a nu exista? Putem nega un lucru numai prin lul fapt al ignoranţei noastre?

Haeckel crede că viaţa a apărut atunci cind pămintul a put a se răci. Numai acela ar putea afirma cu folos că a- tă părere e falsă, care ar cunoaşte exact ceia ce se petre- in natură atunci şi care ar putea totdeodată realiza expe- ntal toate acele condiţiuni. — Cea mai mare parte a energiei entă materiei, trebue să fi fost manifestată prin o mare căl- şi prin o cantitate enormă de electricitate, două stări ale giei foarte favorabile formării de corpuri chimice, schim- lor şi transformării lor. Cine mai poate realiza aceste con- ? Sub influenţa căldurii şi a electricităţii (chiar numai aceia are o putem noi realiza) nici un corp aproape nu rămine il, toate se transformă. Oare nu se poate chiar, ca atunci, influenţa lor, corpurile pe care noi astăzi le credem simple, tru că nu avem putinţa de a le disocia, să fi fost disociate, ceste stări de lucruri să fi fost favorabile naşterii spontanee ateriei vii?

In Decembrie anul trecut, pe la inceputul lunii, la Acade- de ştiinţe din Paris a fost o şedinţă foarte pasionată. Pro- rul Roger prezentind pe profesorul Stefan Leduc, zice intre le: „In fine, dacă el nu a creat fiinţe vii, a parvenit com- nd oarecare substanţe chimice, a reproduce aparenţele vieţii, ăcut să se nască un fel de vegetale artificiale, a reprodus voltarea celulelor, filamentelor miceliene, a obţinut figuri ka- inetice".

Cei ce sint in curent cu toate acestea au rămas uimiţi! Cum, ideile lui Pasteur erau false? Abia acum văd cit au rpretat de greşit ideile şi experienţele lui Pasteur. Abia

acum întrevăd posibilitatea apropiată a precipitării clădiri, cărei bază a fost atita timp,—experiențele lui Pasteur—inte pretată greșit. A fost de ajuns o singură tentativă de a c viața, cu aparență de izbutire, ca întreg edificiul să se clăti

A început să se vadă clar că chestiunea generațiunii spo tanee este singura care va putea să dăinuiască, să rămînă picioare, în urma desvoltării științii prin experimentațiune și p observațiune clară și preciză. Chimerile trecute vor pieri tot nici sufletul nu e un dar, pe care o ființă superioară ni-l hă zește, și care după moarte se reîntoarce în eternitate, spr viață eternă, singura nemuritoare și a tot știutoare; nici corp acesta al nostru nu e supus morții, din cauza unei voinți sup rioare, care recheamă la el scinteia divină ce-i fusese împrum tată pentru un scurt timp; toate acestea sint imaginațiuni o poeți; nici între substanța viețuitoare și cea moartă, nu e o b rieră de neînvins, căci astăzi pare că întrezărim punți de trec de la una la cealaltă și legi universale ce conduc întreagă ceastă materie, fie moartă, fie vie.

Iată cum prezintă prof. Stefan Leduc această chestiune

Amintește mai întâi despre lupta lui Pasteur cu Pouche apoi zice: «Astronomia, Geologia ne arată că pămintul altădat a avut o temperatură incompatibilă cu viața; numai cind s răcit, ființele vii au apărut, deci au trebuit (numai decit) să nască spontaneu din materialul terestru. *Chestiunea generați nii spontanee există; nu e în puterea nimănui de a o suprim* E de mirare cum experiențele lui Pasteur au putut să o stin așa de complect în timp de 30 de ani.—Arătind apoi că int plante și animale nu există limită netă de despărțire, ci trec rea e gradată, afirmă că tot astfel e și între materia moartă cea vie, și că lanțul acesta continuu nu e întrerupt nicăeri, v ața se prezintă ca o formă particulară a mișcării materiei, un ansamblu armonic al mișcărilor ei, ca o manifestare a ace rași energii moleculare care animează materia moartă». Toată m teria are viața în ea însăși, în stare actuală sau potențială. A mentele noastre, de exemplu, înainte de ingestiune, au viața stare potențială; după asimilare, ele au viața în stare actuală

Iată'l deci pe prof. St. Leduc susținător înflăcărat al teori lor materialiste, moniste, uniciste, care înlătură orice idee supra-natural, dind vieții și manifestărilor sale o bază fizico-ch mică. Materia, mișcarea, sint bazele vieții, iar legile după ca se conduce materia în mutațiunile sale și legile după care s transformă energia sint singurele care îi explică d-sale to fenomenele vieții, dela cel mai simplu act negativ, până la ce mai înalte și speciale forme ale intelectualității; toate se expli prin materie și energie. Pentru partizanii acestei teorii, nu exist viață sau moarte, mișcare sau repaos, totul e viu, pentru că vi ața e însăși energia ce animează materia—iar tot ceia ce cre dem noi că e special vieții nu-i decit o modalitate a energie

De aci înainte el intră în amănunte, precizează fapte, fac

nască comparații și asemănări, arată explicarea fiecărei func- ții și cum s'ar putea crea chiar ființe vii.

Ființele vii sint constituite din soluțiuni de cristaloide și coloide, separate prin membrane permeabile, prin care se efec- tuează neîncetate schimburi; mările actuale sint tot soluții de cristaloide și coloide, și este posibil ca, lucrind prin forțe fizice asupra acestor soluții să putem cîndva reproduce fenomenele vie- ții. Aceasta ar fi *Biologia sintetică*.

Ne arată rolul pe care îl joacă în știința aceasta studiul soluțiunilor. difuziunii și osmozei, și că observațiile sale perso- nale l'au dus la concluzia că „mediurile oferă difuziunii rezis- tențe variabile cu natura și concentrarea lor" nu după cum cre- dea Graham că difuzia cristaloidelor se face în coloide, prin ur- mare și în plasmă, ca și în apă curată. Membranele semi-permea- bile sint neegal permeabile substanțelor disolvate, moleculelor și ionilor. In rezumat zice: „difuziunea în coloide și prin mem- brane urmează legi analoge legilor lui Ohm în electricitate; vi- teza sau intensitatea de difuziune este proporțională cu diferen- țele de presiune osmotică, variabile în sens invers cu rezistența, și, în plus, depinde de natura substanței difuzante".

Trece apoi la rezistența plasmei și a membranelor orga- nice, mișcărilor de difuziune, și spune că ea intervine în toate fenomenele vieții; sub influența ei stă unirea și separarea ioni- lor, sub influența ei stă metabolismul și fenomenele electrice și rezumă astfel: „viața pare a fi rezultatul a două forțe fizice, una activă, presiunea osmotică, care pune în mișcare moleculele și ionii; alta pasivă, rezistența opusă de către plasmă, și de că- tre membrane, acestor mișcări; inegalitatea rezistenței față de di- versele molecule și de diverși ioni, pare a fi cauza determinantă a acțiunilor chimice ale vieții, a sintezei și a descompozițiunii, a asimilării și a dezasimilării".

Iată deci cit de simple par după d-sa toate fenomenele vie- ții. Două forțe, una activă, presiunea osmotică, alta pasivă, re- zistența opusă de plasmă, sint de ajuns să ne explice totul în lumea ființelor vii. Ceia ce e nou la d-sa, nu e descoperirea acestor forțe sau a legilor lor, ci aplicarea lor în Biologie în un sens așa fel, încit face din ele singure baza însăși a vieții.

Aceste explicații nu sint suficiente necontestabil, totuși, sint un mare progres. Sint atitea fenomene vitale pe care osmoza și difuziunea nu ni le poate explica, și în zadar se încearcă să ne dovedească că asimilarea e o simplă osmoză, nu ne poate con- vinge; asimilarea e o funcțiune cu mult mai complicată, la care trebue să ia parte, pe lingă osmoză, multe alte forțe și legi ale materiei. Organizația, creșterea, reproducția nu e, deasemenea, o simplă osmoză.

Dar să vedem mai departe:

El aseamănă punctele de concentrație mai forte ca acelea ale mediului, adică hipertonice, cu polul pozitiv al fenomenelor elec- trice sau magnetice; iar punctele hipotonice cu polul negativ și

toate noţiunile dobindite in studiul cimpurilor de forţă magnetice sau electrice, le compară cu cimpurile de forţă rezultate din acţiunile dinamice reciproce ale polurilor de difuziune. Apoi arată că sub acţiunea acestor poluri de difuziune (şi in zona cimpurilor de forţă) stau toate acţiunile dinamice şi cinetice ale organismelor, precum curentele licide, tropismul şi tactismul precum şi aglutinarea.

Prin aceste comparaţii voeşte să ne materializeze faptele, pentru a putea să ni le prezinte mai clare inteligenţii noastre; şi e probabil că la transformarea materiei, aceste legi să nu fie streine.

Semănind in soluţiuni de gelatină, picături din o soluţie de ferrocyanură de potasiu, ($^{3}/_{00}$) a obţinut un ţesut celulalor cu membrana sa de inveliş, protoplasma şi nucleul său; şi a obţinut tot felul de celule chiar celule cu prelungiri ciliare, care celule prezintă dublu curent de osmoză şi de metabolism molecular. Arată apoi cum in o plasmă artificială a reprodus şi a fotografiat toate fenomenele de kareokineză, in ordinea lor riguroasă, punind in mijlocul plasmei o picătură hipotonică, iar la două părţi, două picături hipertonice, faţă de plasma artificială. Toate aceste figuri ajung la diviziunea celulară obţinută de el şi toate le explică prin noţiunea de cimpuri de forţă ale difuziunii. Aseamănă cele două picături hipertonice, centre de difuziune, cu centrosomele aduse de spermatozoid in ovulul fecondat, şi spune că ele sint două puncte de catabolism, de dezasimilaţie, in care numărul moleculelor se măreşte, presiunea osmotică se măreşte, avem deci un pol pozitiv de difuzie; iar in nucleul ovulului avem un punct de anabolism, de sinteză, in care numărul moleculelor se micşorează, presiunea osmotică se scoboară, avem deci un pol negativ.

„Fiinţele vii sint formate din soluţiuni de cristaloide şi coloide, avind diferite grade de concentrare; atunci cind concentrarea se măreşte, avem intervenţia forţei moleculare de cristalizare. Fiecare centru de cristalizare are imprejurul lui un cimp de forţă, dar după cum ne arată macrofotografiile, acest cimp de forţă este foarte complicat".

„Cind alte forţe, precum diferenţa de presiune osmotică, interferează cu forţa de cristalizare, se obţin forme rezultante, care ne amintesc morfologia oarecaror fiinţe vii inferioare. Ţesăturile solide ale fiinţelor vii, rezultind din solidificarea soluţiilor de coloide şi de substanţe cristalizabile, forţele de cristalizaţie, trebue necesar să intervină in morfogenia lor şi să influenţeze structura lor".

„Cind intr'o soluţie semănăm, in o ordine oarecare, picături colorate de aceiaşi soluţie cu o concentrare diferită, aceste picături mai intăi difuzează, pe urmă, cind mişcările de difuziune au devenit extrem de incete, se vede licidul segmentindu-se in granulaţii pe care noi le-am fotografiat".

El explică această segmentare prin intervenţia coheziunii,

zicind că atracţia moleculelor este diferită intre diferitele molecule şi că moleculele ce se atrag mai mult, fiind transportate in sferele lor de atracţie reciprocă, se reunesc in granulaţiuni sferoidale.

Apropie şi chiar aseamănă segmentarea viţeluşului in ou, cu aceste fenomene observate de dinsul, zicind că oul pus la căldură işi evaporează o parte din apa sa şi că deci părţile sale superficiale se concentrează, curenţii de difuziune devin lenţi, materia se segmentează.

Semănind apoi granule de sulfat de cupru şi de zahăr in un licid conţinind ferrocyanură de potasiu, clorură de sodiu şi gelatină, se observă că această granulă se incunjoară cu o membrană de ferrocyanură de cupru permeabilă apei şi ionilor, complect impermeabilă zahărului. Zahărul produce in interior o mare presiune osmotică, care atrage apa, şi atunci granula germinează, se măreşte, ne dă tige, care pot atinge 30 ctm. inalţime, citeodată foi laterale, organe terminale in formă de bule, de pălării, de cărcei, de spini etc., infine totul pare a avea aspectul unei plante.

Avem deci: *nutriţie prin intrasuscepţiune, creştere şi organizaţiune complicată* (căci avem rizome orizontale, foi şi organe terminale), un *organ circulator* există chiar, prin care substanţa membranogenă şi zahărul se ridică pănă la 30 ctm. inalţime. Infine *creşterea ei e influenţată de toate excitantele fizice şi chimice*, ea işi cicatrizează rănile şi işi repară toate rupturile. Lipsesc numai fenomenele *reproducţiei* pentru a avea o fiinţă, o plantă complectă.

Oare nu e acesta tabloul complect al unei plante? Ce-i mai lipseşte pentru a fi o plantă vie?—Viaţa! iată ce-i lipseşte, şi oricite explicaţii ne-ar da St. Leduc, nu ne poate face să zicem că planta sa trăeşte.

Aceasta e comunicarea prof. St. Leduc in scurte cuvinte.

Substanţa vieţuitoare are intre alte proprietăţi, la care noi poate nici nu ne gindim şi următoarele: *O structură foarte complicată, o compoziţie chimică complexă şi proprie, o organizaţie inteligentă, care in totdeauna işi are scopul său, o varietate de forme in timp, o evoluţie proprie şi o mobilitate relativă; ne prezintă apoi fenomenele esenţiale de nutriţie, de creştere, de asimilaţie şi de reproducere.*

Dar dacă putem zice că orice substanţă ce nu prezintă cel puţin aceste proprietăţi, nu poate fi substanţă vie; nu ştim dacă şi inversul este adevărat, dacă deci orice substanţă care are propietăţile enumerate mai sus, e o substanţă vie, căci e posibil ca alte propietăţi să mai aibă substanţa vie, pe care noi să nu putem să le punem in evidenţă prin mijloacele noastre de cercetare actuale; poate viitorul să mai scoată la iveală şi alte noi proprietăţi.

Să cercetam şi să analizăm experienţele şi explicaţiile prof. Leduc, să vedem la ce se rezumă ele.

In un articol recent din „La Revue", Gaston Bonier de la

academia de științe, contestă mai întâi de toate lui Leduc prioritatea acestor experiențe, și cu foarte multă dreptate. Printre primele experiențe aproape identice și poate chiar mai multiple de cît ale lui Leduc, sînt ale lui Traube din 1865—67. Acestea mai au superioritatea, asupra celor ale lui Leduc, prin faptul că în unele din experiențele sale el nici nu întrebuințează substanțe organice, ca zahărul, ci numai mici granule de clorur de cupru, pe care le seamănă în soluțiuni de ferrocyanură de potasiu. Ca aparență faptul că Traube are experiențe în care substanța organică nu e întrebuințată, este relativ importantă, în fond însă, și pentru noi cel puțin, faptul acesta nu are nici o importanță, de oarece noi nu putem face nici o deosebire între substanțele organice și neorganice; o limită între aceste două feluri de substanțe nu există, e pură iluzie, de oarece putem să transformăm pe una în cealaltă cu cea mai mare ușurință, și de oarece propietățile lor par a fi identice. Obiecțiunea că materiile organice au făcut odată parte din o substanță vie, și că prin urmare ar putea să mai conserve oarecare urme din calitățile avute înainte, ca structură chimică, sau ca propietăți particulare ale atomilor sau ale moleculelor lor nu e de cît o obiecțiune bazată pe neidentitatea atomilor aceleiași substanțe cînd fac parte din corpuri compuse diferite; de ex.: neidentitatea atomului de cărbune, clor sau oxigen, cînd face parte din corpuri compuse deosebite, părere absolut falșă, căci după toți oamenii de știință și după toate experiențele făcute, identitatea aceasta e complectă. Deci această observație că Traube a făcut experiențe și fără corpuri organice, nu are nici o importanță.

Semănînd deci clorur de cupru în ferrocyanură de potasiu, Traube dă naștere la niște forme foarte frumoase și foarte complecte de plante, care au rizomă, tige, rădăcini, muguri, foi.—Dastre, în tratatul său asupra osmozei, numește acest arbore, arborele metalic al vechilor chimiști. Fapt care ne îndreptățește să credem că nici Traube nu a fost primul care ar fi observat acest fenomen curios, ci că el se cunoștea de multă vreme. De la Traube încă, zice Gaston Bonier, aceste experiențe au devenit banale. „Unul din elevii mei, zice dînsul, d. Robert Dollfas, se amuza de a fabrica precipitate de acest gen, cînd era copil. El a obținut chiar forme foarte bizare și desvoltări repezi, făcînd să reacționeze unele asupra altora săruri cu totul altele decît cele întrebuințate de d. Traube; aparențele de tige, de vrile, de foi plutitoare, de flori etc., date de către aceste precipitate, se obțineau, în speță, cu o iuțeală de remarcat, în mai puțin de un minut, aruncînd pur și simplu un mic cristal de sulfat feros, în o soluție de silicat de sodă".—

Din cele spuse mai sus, reese clar că experiențele lui St. Leduc nu sînt de loc noi, cu toate că el nu citează nici un nume; să poate ca nici să nu le fi cunoscut.

Ceia ce e nou în experiențele sale, sînt explicațiile date și faptul că pare a avea credința că a reprodus plante adevărate, fapt cu totul straniu la un savant de talia sa.

Orice corp, ca să poată face parte din sfera, din cadrul materiei vii, trebue să aibă cel puțin proprietățile amintite mai sus ca fiind absolut necesare la clasificarea aceasta: fără aceste proprietăți materia rămîne moartă, neînsuflețită. Plantele lui Leduc, au ele oare aceste proprietăți? Mai înainte de toate, el insuși zice că reproducția în serie e singura funcțiune care rămîne de realizat, pentru a putea sfîrși sinteza vieții. Ori reproducția e una din funcțiunile cele mai speciale (nu însă absolut specială, căci și la cristale găsim ceva asămănător cu reproducția în serii) și totdeodată una din cele mai importante funcțiuni ale organismelor vii. Căci ce este mai special materiei vii, decît trecerea aceasta a unei modalități a energiei, sau, mai bine zis, a unor proprietăți caracteristice, singurele care denumesc materia vie, de la o generațiune la alta, de la o ființă la alta? Sămînța este o materie vie, e adevărat, dar în o stare latentă, ea ne reamintește proprietățile materiei moarte; din această sămînță răsare o plantă asămănătoare aceleia care a dat naștere sămînții ce a germinat. Nu ne miră pe noi compoziția oului așa de simplă, care dă naștere unei ființe ce în totalul ei reprezintă o energie rațională, inteligentă, cu o structură complexă, în care fiecare organ are o funcțiune a parte și care toate la un loc conlucrează la stabilirea unei funcțiuni complicate, care stabilesc baza însăși a vieții. Din oul acela atît de simplu ca compoziție, va naște o ființă ce va cugeta, care va avea mii de celule cu o funcțiune bine orînduită, și toate conlucrînd pentru îndeplinirea funcțiunilor vieții. Răpește materiei vii această proprietate, *reproducerea*, ea nu va mai fi materie vie, inteligentă, care trebue să se reproducă în serii, adică să se perpetueze. Va fi ceva care nu mai are scop în viața sa, va fi ceva osîndit să se distrugă ca ființă vie cu caracterile ei cu tot și să treacă iarăși în lumea mare a materiei moarte. Iată de ce cugetăm că materia vie nu o putem concepe decît atunci cînd are la baza funcțiunea de a se perpetua. Numai această proprietate lipsind plantelor lui Leduc, sau mai bine zis ale lui Traube, ar fi de ajuns ca să zicem că ele nu sînt niște plante vii, ci un conglomerat de materie cu unele proprietăți asemănătoare ființelor vii.

E adevărat că chestiunea astfel pusă ar putea da loc la confuzie. Iată de ce: dacă avem credința că materia vie, protoplasma, a luat naștere din materia brută, prin faptul unor împrejurări favorabile din natură, atunci vedem că ea nu s'a născut datorită proprietății de reproducție, și că această proprietate a dobîndit'o în urmă, adaptîndu-se unei nevoi, nevoia de a se perpetua,—din cauză, poate, că nașterea spontanee se îngreuiase și întîmpina greutăți din ce în ce mai mari și mai multe. Și poate să avem credința că dacă atunci, la începutul apariției protoplasmei, mediul îi era favorabil nașterii sale, multă protoplasmă s'a format, a trăit, s'a distrus apoi, fără a putea dobîndi caracterul de perpetuare în timp prin generațiuni consecutive, una născînd din precedenta. Acest caracter poate nu îi era ne-

cesar, viața născind ușor atunci spontaneu. Mai tirziu numai, cind condițiile unei generațiuni spontanee s'au ingreuiat, protoplasma ne mai putind lua naștere din materialul brut,—viața ei a fost condiționată de dobindirea unei proprietăți care să o perpetueze in serii; toată protoplasma care nu a avut această proprietate s'a distrus, s'a transformat iarăși în materie moartă, rămănind numai aceia care dobindise proprietatea de a se perpetua, care se selecționase, și din ea se trage astăzi tot ce e viață pe acest pămint. Și noi astăzi nu mai putem concepe o protoplasmă fără această proprietate;—dar e posibil ca protoplasmei pe care am putea-o forma, să-i lipsească această proprietate, precum a lipsit unei părți din protoplasma născută atunci, cind condițiile unor generațiuni spontanee erau favorabile, și cu toate acestea ea să fie materie vie, care să prezinte toate celelalte proprietăți, fără însă a fi selecționată spre perpetuare.

Nimic nu e mai variabil ca forma materiei vii, sau mai bine zis, ca forma ființelor vii organizate. Ele sint un complex, cu forme deosebite, cu organisme mici, celulele, dotate se pare cu o energie specială, pe care aşi numi-o *energie vitală*, care pare a fi o formă de trecere a energiei, așezată între energia chimică și energia calorifică. Aceste celule, prin masa lor de materie și cu energia ei vitală dobindită prin neincetatele transformări ale alimentelor introduse in corpul său, conlucrează inteligent la scopul final al întregului organism. Ele au o compoziție mai simplă ca întreg organismul din care fac parte, nu zic însă simplă! Sint și ființe care sint compuse din o singură celulă, și există pare (după Haeckel) și materie vie sub formă de masă protoplasmatică fără nici o structură.

Leduc zice că semănind in gelatină picături de soluții de ferrocyanură de potasiu, obține un țesut celular in care fiecare celulă are membrana sa proprie, protoplasma și nucleul său. In adevăr, pare că forma se aseamănă cu a celulelor vii; el zice chiar că a executat tot felul de forme de celule, celule cu cili vibratili, etc. Și apoi semănind granule de sulfat de cupru și de zahăr in un lichid conținind ferrocyanură de potasiu, clorur de sodiu și gelatină, a reușit să producă niște forme în totul asemănătoare unor plante. Dar oare aceasta înseamnă că a făcut ființe vii? Ce va se zică forma? Cine nu știe, cit de bine se aseamănă figurile de gheață de pe geam, florile de zăpadă, cu arborii; oare aceasta înseamnă că sint chiar arbori?

Și apoi o sămință în care viața a dispărut fie prin vechime, fie prin frig sau căldură, nu se aseamănă perfect cu o sămință încă bună? Aceasta nu va se zică însă că ea mai e materie vie! Un microb mort, fixat, colorat, pare a fi identic ca formă cu un microb viu dotat cu toate proprietățile lui, cu toate astea nu mai e o ființă vie. Un arbore smuls din pămint și lăsat să se usuce, deși are forma arborelui viu, e însă o aglomerare de substanță moartă. Ce-i lipsește să fie vie? Forma? Evident că nu!

Fenomenele de kareokineză, observate in celulele sale arti-

ficiale prin punerea de picături hipotonice și hipertonice, sint asemănătoare cu fenomenele de kariokineză observate în celulele vii. Ce înseamnă însă aceasta? Ar putea cel mult să ne arăte mecanismul prin care se produc aceste fenomene, nu ne arată însă de loc mina inteligentă care pune cele două picături hipertonice și picătura hipotonică. Nu ne arata de loc forța care duce materia spermatozoidului spre a face cele două centrosome și pentru ce ele devin hipertonice față de nucleul ovulului, rămas in hipotonic. Ințălegem perfect teoria polatelor sale electrice și cimpurilor de forță ale difuziunii, dar nu vedem inteligența care aranjează aceste cimpuri de forță. Nu vedem cauza cauzei acestor fenomene. Pe noi poate ne-ar mulțumi această teorie, ne-ar mulțumi poate și altele mai puțin complecte și explicite, dar să ne dea aceia ce ar putea să ne mulțumească spiritul, cauza primă a acestor fenomene. La un teatru de păpuși, nu e de ajuns să vedem cum ele își mișcă minile și picioarele prin ajutorul unor sfori, ci trebue să mai vedem și in spatele cortinei ființa inteligentă care trage sforile; altfel noi am rămine in o mare nedumerire.

Cit despre organizarea acestor simulări de viață, nu mai e nevoe să o combatem, căci ele nici nu au o organizație. Granula de sulfat de cupru și zahăr dind naștere plantei artificiale, a rămas tot numai sulfat de cupru și zahăr, atit numai că fiind îmbibată de apă, și-a mărit volumul. Și apoi ce va să zică modul sau de a ințălege circulația? G. Bonier ii răspunde foarte just: „Să presupunem că noi așezăm pe o piatră netedă, și neporoasă, un șir de nisip foarte strimt și foarte lung. Să vărsăm ușor sulfat de cupru la una din extremităţi; după citva timp va fi sulfat de cupru și la cealaltă extremitate. Vom conchide că șirul de nisip este organizat și că posedă un sistem circulator“?!

„Dar, se va zice, in orice caz există o circulație, pentru că sulfatul de cupru se deplasează formind un precipitat tubular. Fără îndoială, dar atunci tot așa un riu este o ființă vie, căci el prezintă o circulație foarte evidentă; albia sa chiar nu e alt lucru decit un aparat circulator“.

Aruncă o sămință in un pămint bun, nutritiv, dă-i umezeala necesară și lumina suficientă, el va germina, va răsări, va crește. Cui se datoresc toate aceste fenomene, toate aceste schimbări? Nutriției și asimilației. Pune oul la căldură, din el va naște o ființă vie, pe care nutrind-o, se va desvolta, va crește, va fi și ea la rindul ei in stare să se reproducă. Prin ce mecanism se fac toate acestea? Prin nutriție și asimilație. Oare se potrivesc aceste fenomene, atit de complicate, cu explicația atit de simplă pe care voește să o dea St. Leduc asupra creșterii și nutriției? Osmoza, de sigur, joacă un rol in nutriție și absorbție, dar de aci până la a face singurul fenomen suficient a provoca nutriția și creșterea, e o depărtare enormă! Granula de sulfat de cupru și zahăr au o presiune osmotică cu mult mai mare de cit soluția de ferrocyanură de potasiu, clorur de sodiu și gelatină, deci din această soluție va trece prin membrana de ferrocyanură de potasiu in granulă o cantitate oare-care de apă,

care va face să se imbibe această granulă, să crească să se mărească, până cind presiunea osmotică se va egala în ambele corpuri. Unde e nutriția? Unde e asimilația? E o simplă imbibare de apă! O ființă vie ca să se nutrească ia din mediul exterior o cantitate oarecare de materie, pe care o transformă prin oarecare sucuri elaborate de unele organe speciale, fie prin alte mecanisme mai puțin cunoscute, până cind o face să fie asimilabilă. Deci asimilația, după noi, e o proprietate foarte complicată a materiei vii, care are ca ultim scop de a transforma materiile exterioare moarte, ce au în ele o energie în stare latentă, în materie vie asemănătoare sieși, transformînd energia latentă în energie vitală activă, și care conlucrează la scopul final al vieții sale, întărind-o, dîndu-i forțe noi, fie pentru a putea crește, fie pentru a putea să se manifeste exterior, fie pentru a putea să se reproducă.

Să luăm o pungă, formată din o materie animală, prin care fenomenele de osmoză să se facă cu înlesnire, prin care însă moleculele zahărului să nu poată pătrunde; să o umplem pe jumătate cu o soluție de zahăr foarte concentrată, care știm că are o presiune osmotică foarte ridicată, să o băgăm în un licid cu o presiune osmotică mai mică, de ex. apa: prin membrana animală va trece în soluția de zahăr o oarecare cantitate de apă, licidul din pungă se va mări ca cantitate. Oare aceasta va însemna că soluția concentrată de zahăr a crescut fiziologește, s'a nutrit?

Și nu numai osmoza e capabilă să facă să se mărească corpurile ci și alte elemente fizice, precum căldura, și totuși nimănui nu i-a venit în minte să spue măcar că dilatația corpurilor solide sub influența căldurii, e o nutriție.

Mult mai apropiat de nutriție și asimilație de cît osmoza, e fenomenul nașterii cristalelor în o soluție propie; căci aci în jurul unui nucleu de cristalizație se string toate moleculele corpului de cristalizat spre a da naștere unui frumos cristal, și oare-cum cu o formă, structură și o organizație bine definită; deci nucleul acela pare a avea o afinitate oarecare ce adună în jurul său din mediul înconjurător substanțe ce îi convin și pe care le asimilează, spre a face din ele un cristal complect.

Toată lumea cunoaște șarpele lui Faraon, un mic con de sulfo-cyanat de mercur, cu care copiii își fac o bună distracție. E de ajuns să încalzim acest con, pentru ca în cîte-va secunde el să-și mărească volumul în mod considerabil, să ia forma unui șarpe. Nimeni însă nu a crezut posibil de a alătura această curioasă și bizară figură de o adevărată ființă vie, nici de a face din această mărire de volum o adevărată creștere fiziologică.

Deci credem că atît celulele lui Leduc, cît și plantele sale artificiale, nu au nici una din proprietățile materiei vii. O asemănare în formă, unele acțiuni fizice asemănătoare unor proprietăți fiziologice ale materiei vii, nu ne poate permite nici să ne

...ndem că prof. St. Leduc a putut reproduce viața; căci după ...um am spus, plantele sale nu au nici organizația materiei vii, ...ici nu posedă proprietățile de creștere, de nutriție și asimila...ie, nici pe acelea atît de importante ale reproducției.

Explicațiile sale sint ingenioase, nouă, nu sint însă suficiente. ... drept că toate fenomenele fizice utilizate de dînsul pentru a'și ...usține tema nu sint tocmai noutăți, ansamblul însă așa cum l'a ...rmulat dînsul, este nou. El voește să probeze că noțiunile fizi...e și chimice sint suficiente pentru a explica toate fenomenele ...ieții, e teoria materialistă a vieții, simplificată mult; voește să ...e arăte că nutriția e un simplu fenomen de osmoză și că atrac...a între molecule e de ajuns să explice creșterea, segmentarea ...i toate *fenomenele de karcokineză*.

dr. Virgiliu Stănescu.

Din carnetul unui jurat

Schiță.

Iar am căzut la jurați; dar cel puțin mulțumesc lui Dum-nezeu că am căzut cu oameni de înțeles și nu am pățit ca rindu trecut. Că sint unii jurați oameni buni, luminați, cari știu să-reclădească cu inchipuirea toate împrejurările în care s'a săvir-șit fapta; dar sint mai mulți aceia cari își închipuesc că sin chemați să răspundă dacă fapta s'a întimplat ori nu,—și cai nu știu să-și împrumute întreg sufletul învinuitului din momen-tul făptuirii, spre a-l judeca cum se cuvine. Nu mai puiu la so-coteală pe cei cu totul mărginiți, ca maiorul de rezervă din rin-dul trecut, care ținea morțiș să osindească pe unul...

— Dar nu sint probe, domnule maior, nu sint probe.

— Lasă, monșer, că i știu eu p'ăștia din Aninoasa. Sin toți niște tâlhari! Să vezi ce am pățit eu. Mai acum o lună, ie-șind în piață, văz pe unu cu o oală mare de unt. Zic: „de vin-zare-l ai, băete?"—„De vinzare."—„Cite parale?" — „Doi franc și opzeci ocaua." Știeam că nevastă-mea îl ia cu 3 franci.. Mă uit la unt,—frumos! galben ca mălaiul; gust,—o bunătate! zic „Câte ocale vine oala?" zice: „—Șase ocale vechi, din care se scade trei litre daraua oalii, rămine cinci ocale și o litră." In-tru, domnule, la băcănie la Petrică; puiu de cintărește oala tocmai. Mă tocmesc cu el și mi-l lasă cu doui și șaizeci ocaua Mă gindeam ce surpriză o să-i fac Lucreției, care chiar atunc îmi spusese că s'a cam isprăvit untul. Doi franci și șaizec ocaua! Merg, domnule, acasă vesel: îi plătesc și se duce. Cân colo ce descopere nevastă-mea? In mijlocul oalei, dar cu ce meș-teșug te crezi? un gogeamite bolovan de piatră; pe onoarea mea! să întrebi pe Lucreția. Am cântărit-o... Venea trei ocă și ceva... Vezi dumneata șarlatania dracului! D'aia-ți spuiu că-i cu-nosc eu pe hoții ăștia din Aninoasa.

Cât p'aci să convingă și pe ceilalți jurați și să-i facă să condamne pe acuzat, cind din fericire Mateescu, neinai știind cum să-i oprească, îl întreabă:

— Domnule maior, dar de unde știi că omul era din Ani-noasa?

— L'am întrebat; mi-a spus-o el;—mi-a spus și cum îl chiamă, dar am uitat. Trebuia să vie să-și ia oala, dar înțeleg bine că n'a mai venit.

— Dar dacă ți-o fi spus vre-un nume fals și o fi mințit că e din Aninoasa, ca să nu-i poți da de urmă?

..... Numai așa a scăpat omul de la osindă.

Ce nu-mi place la jurați e limba păsărească a avo-

ilor. „Parcimonios.... circumspecție... militează circumstanțe
nuante.. diversitate.. mitijează situația precară." Iți vine să
zici o vorbă urită, ori să nu-i mai asculți de loc ca să-ți ră-
ie în urechi limba bună și frumoasă a țăranilor, cari și cind
ebuințează cite o vorbă nouă, o strică și-i dă un sunet și o
ițișare pămintească. Ce bine știu să vorbească. Cum știu ei
'nvie lucrurile cu vorba. Parcă le vezi! Ce putere de... Dar
tau eu să vă spuiu. Ascultați-i: Proces de omor. Un baiat de
de ani și-a omorit pe frati-său de 18. Martora cea mai de
etenie e sora mumei lor, care e ascultată fără jurământ. E
pădită; tremura din cap până'n picioare:

—„Nu vă faceți păcat cu noi, domnișorilor, că nu e vinovat.
su rău.., ceasu rău... Nepot mi-eră și mortul, nepot mi-e și ăsta...
n jurat.. dar sint înaintea crucii și vă spui în frica lui Dumnezeu
.. drept... cum a fost.. vă spui... dac'oi puteà... vă spui. Uite:
tras dintr'un lucru de nimic, dintr'o batistă. Ghiță, m...m...mortu,
uat o batistă a lui nen-su, a ăstuia și nu'ș cum a făcut de a
rdărit-o de păcură; a spălat-o și a întins'o pă gard să se usu-
Când a vinit frati-su zice: „Cine mi-a murdarit batista?"
loasa'n de mine! nu spuneam c'am umplut-o eu? că poate
se'ntimpla... zic: «frati-tu Ghiță». Taman atunci venea și
iță de la vară-sa, că era Duminică, zi de horă și se dusese
incingă. Marin dacă l'a văzut vinind zice: „Bine mă, ticălo-
, ce ai avut să-mi iei batista să mi-o cărcălești?" Ghiță în
să-și ceară iertare, zice: «ho! că ți-oi plăti-o, ce mă faci ti-
s?» Ăsta s'apleacă jos și ia un cloț de cărămidă p'atitica
dă după el și-l atinge la mină. Atunci mortu se repede la
u să ia un lemn. Am sărit între ei. Mă-sa lor, soru-mea, l'a
cat pe Ghiță în brațe, — eu l'am apucat pe ăsta: «Fii cu
te, Marine maică, că tu ești mai mare». Spui în frica lui
mnezeu că m'a ascultat și a intrat în casă. Atita a zis: «Leică,
ă, tu și cu maica îi faceți dă mi să urcă 'n cap». Că cu el
crescut mă-sa p'ăilalți patru copii, domnișorilor. De nouă ani
când mai mult tată le-a fost decit frate, că bărbatu sori-mi
ci ani a zăcut pe spate damblagiu și să 'mplinește în dulcile
clunului patru ani de cind a murit. Ăsta a 'ngrijit de ei. De
a și de focu lor nici nu s'a 'nsurat până în anii în care se
ește... Și să aveau bine... și-l iubea.. de Paște acuma i-a cum-
rat pălărie de opt lei jumate; dar ceasu rău și blestemu vrăj-
șilor. Ghiță, care nu l'am pomenit să răspunză colțos lu nen-
. acuma înjură cât îl ținea gura și se smucea să scape din
țele mă-si.... Am tăbărit la el, să-l scoatem pe poartă, dar
m putut, că ne-a biruit și ne-a scapat și fuga spre casă. Ca
atele, era un ciomag pe bătătură, pe care s'a plecat de l'a
t. Taman atunci a ieșit și Marin din casă și a venit spre el
cind a ridicat Ghiță ciomagu să dea, ăsta i l'a smucit din
nă și atita, l'a cirmit o dată... și pe semene l'a lovit în tim-
. că odată îl văz că pică jos. Spui în frica lui Dumnezeu, că
că l'a văzut picind jos, nen-su a svirlit ciomagu și s'a aple-

cat peste dînsu și l'a luat în brațe: «mă Ghițică, tu glumești?» și l'a dus pe prispă și unde se rugă: „mă Ghițică, fii cumin... hai la horă că te așteaptă fetile"... așî! de unde?... atît... apucat să zică: „maică, deschinge-mă, să pot să-mi dau sufletu". Asta știu, asta spui; dar fie-vă milă, domnișorilor, nu vă fac... păcat cu el, că se prăpădește biata mă-sa și rămîn ăilalți co... pe drumuri»...

* * *

Proces de incendiu.

— «Dumneata, partea civilă, spune cum s'a întîmplat lu... crurile.

— «Uite, dom'le, cum a fost păcatele mele... Prăpăditu... ta e din sat de la noi, din Braniște; — tat-so și acum trăește; — e cam vecin cu mine... Cînd s'a făcut băiat de f'o paisprez... l'a luat un rumân din Produlești, care n'avea copii, cu gînd să fie dă f'un ajutor și să-l lase în pămîntu lui. Și l'a luat... A stat așa dus douăzeci de ani. Cînd și cînd, la un an, la d... mai venea pe la noi pin Braniște la tat-so. — «Ce faci, mă Ilie? Cum o duci tu p'acolo? — Bine.» Așa, am aflat la o vreme că s'a însurat acolo; pe urmă la cîțiva ani că i-a murit nevasta, pîn... acum doi ani, când ne-am pomenit cu el că se'ntoarce în sat la noi. Spunea și am auzit și pin alți oameni că pă hăl rumîn d... l'a crescut, l'a șutuiit primaru d'acolo, l'a miglisit și l'a dus la tribunal de i-a făcut o hîrtie; și cînd a murit, s'a sculat fecior... primarului și i-a luat pămîntu. Asta n'avea la mînă nici o hîrtie, nu nimic, ăla avea atistament: i-a luat pămîntu. Și așa dacă s'a întors la noi, traia și el cu tat-so acolo, om ca toți oamenii. Așa, astă toamnă mă pomenesc într'o zi cu el, ca să-i dau fata asta lui. Acum el, om trainic, de treizeșpatru de ani, fata numai de opspce. M'am gîndit... m'am socotit... De!.. avere nu; am și eu două pogoane de pămînt și șase copii. La care să dai întâi? Pe urma acum, bine vedeți, umblă fiteșcare flăcă... după stare, că sînt vremurile grele... Fata, după cum o vedeți, că nici eu n'am fost f'un om frumos, nici mă-sa. M'am gîndit, m'am socotit cu muierea... de! așa i-o fi norocu fetii, să ia vă... duv... Și i-am dat o... Am făcut nuntă... cum să face la țară la noi... Am cheltuit patru poli, că ș'acu sînt dator la Socitate; că el să nu zici c'a adus d'un ban gaz dă pus într'o lampă, — și i-am dat și zece prăjini dă pămînt — și-a rămas să facem fur... mele de cununie cînd ne-om mai lesni dă parale... Și s'a dus fata la el... La două săptămâni m'am pomenit cu fata acasă bătută, pisată: «—Taică, mă omoară 'n bătăi!» — «Măi fată, să nu te sperii, să-i crezi bărbatului, c'o fi și el amărît de lipsă și de cîte alea; așa e traiul la'nceput, merge hîrjîit. O sapă cînd o iei întâi nu ți se pare la'ndemînă, pănă te dedai cu ea, dar... mite un bărbat ori o muiere; că vii tu cu voia ta, el vine cu voia lui; pănă v'iți potrivi la firi. Că nici eu cu mă-ta n'am trăit bi... ne la 'nceput, tot așa, și acum bine vezi că nu ne zicem nic... «dă-te mai încolo.» De! ca omul, gîndeam că s'or drege lucrurile...

...fata, supusă, s'a 'ntors la el. La o lună iar m'am pomenit cu ea... bătută, omorîtă: — «Taică, nu mai pot răbda, omoară-mă, ...-mă, la el nu mă mai întorc...» M'am dus la tat-so al lui, ...-l iau, să mergem, să vedem din cine e vina. Spuneau toți ...cinii: cîine la inimă, din nimic îi năzărea și o bătea hain pă... ...săreau d'o scăpau din mîinile lui... L'a judecat tat-so al lui ...cu alți oameni bătrîni din sat... c'o fi.. c'o drege... Eu am tă... ...rît iar pe fată: — „Du-te, măi fată, silește-te dă-i pricepe voia, ...s'or îndrepta lucrurile. Te pomenești c'ai rămas grea cu el... ...cununată ligitim cu el nu ești; mi-aduci guri străine la masă". ...'a dus iar fata. La cîtăva vreme iar m'am pomenit cu ea bă... ...ută clinește; cu p'așă șomoiogul dă păr smuls din cap; — să ...rtați tot trupu ei negru ca ciaunu. A căzut la poartă de unde ...ridicat-o mă sa cu alte muieri d'au dus-o în casă. Gîndeam ...ă moare. Când și-a venit în fire, zice: «Taică, înjunghie-mă ma... ...le cu cuțitu, dar la el nu mă mai întorc. Mai bine mă bag sub ...rin; aștept trinu până trece și mă bag sub el». E! dac'am vă... ...zut așa: — «Rămîi, taică, și ce-o da Dumnezeu»... În primăvară m'am dus să mi ar locu dă zece prăjini pe care i-l făgăduisem ...zestre. Era dreptu meu. Dacă nu trăia cu fii-mea dă ce să-mi mănînce locu meu degeaba? El a sărit cu toporu la mine. Nu ...i nu că e locu lui, — să-i dau fata 'ndărăt că el face omor. Fata ...să se'ntoarcă la el nici moartă. Dac'am văzut și am văzut am ...chemat primaru. Primaru dac'a venit, a găsit că e dreptu meu. ...Acum și era, că nu era ligitim, nici foae de zestre agalizată n'avea. El dac'a văzut că i-am luat locu, dă necaz, mi-a făcut ...boala asta... Îmi spunea mie fata și alți rumîni că s'a lăudat c'o să-mi pue foc... L'am pîndit cu pușca nouă seri d'arîndu, dar n'a venit, că dacă-l prindeam puindu-mi foc, spui în frica lui Dumnezeu că-l curățam și eram eu azi în locu lui... La f'o trei nopți după aia m'am sculat într'un haraiman: «săriți hoții, săriți hoții!» Cînd am dăschis ochii și m'am uitat pă fereastră, am crezut că orbesc... îmi ardea coșarul... Am dat fuga afară ca un nebun... Ce să poți scăpă? Un'te puteai apropiă? Pară de sus până jos. Cînd am văzut așa, m'a tăiat un junghi peste ini... ...mă și m'am rezemat de-un stîlp al prispii și mă uitam ca prostu cum s'a dărîmat podu cu porumb peste boii mei... Și-i ascultam ...cum mugeau... Abea d'un an îi cumpărasem... munca mea... boișorii mei... bălanzi ca doi... ca doi cop... ca doi copilași... Cîi... nele!... cât m'am chinuit eu numai Dumnezeu știe, c'am mai vrut să-mi cumpăr odată boi și tot așa, adunasem ban cu ban și mi-a murit două fete 'ntr'o săptămînă și am dat bani pă'ngropăciune și pă pomeni... Și acu ce să dăzlipesc după el? că el n'are nimic... hanțele după el... atît... Cînd mai ajung eu?... Da' să vede că așa am fost eu blestemat să n'am parte de boi, să muncesc toată viața cu palmele......»

Ioan Al. Brătescu-Voinești.

Viața Romînească în Bucovina

— Foaia poporală „Deșteptarea“ —

De mult mă purtam cu gîndul, cum s'ar putea înjgheba o foaie în limba cea mai ușoară țărănească pentru leghioanele de trebuinți ale masei poporului nostru cu totul amorțit și neconștiut de sine, dar gîndul acesta a început a mă preocupa mai ales pe timpul luptelor cu prezidentul țării Pace. Sînt două momente care m'au făcut să pășesc la fapte: 1. Presupunerea că după ducerea lui Pace trebue să vie un prezident mai circumspect și mai calm, prin urmare și un timp mai priincios pentru întreprinderi ziaristice; 2. Cetirea articolului din „Romänische Revue“ ex 1892 intitulat „Romäniens auswärtige Politik von Take Ionescu“. Cum am cetit acel articol, pe loc m'am pus de am scris apelul publicat în „Gazeta Bucovinei“ Nr. 57 ex 1892 și semnat „*Comitetul de întemeiare al foii poporale „Deșteptarea“*. Comitetul acesta era cu totul fictiv, însă după cîteva conveniri în localul de redacție al „Gazetei Bucovinei“, el a devenit încurînd realitate, alegîndu-se păr. arhipresviter stavrofor Artemie Berariu ca prezident, iar ca membri vărul meu Vasilică Morariu (fiul mitropolitului), profesorul Grigorie Halip, spiritualul seminarial Calancea, prefectul seminarial Teleaga, predicătorul bisericii catedrale dr. Stefan Saghin, directorul tipografiei arhiepiscopești Dimitrie Bucevschi și eu.

Multă harță am avut la acelea conveniri cu vărul Vasilică, care pleda ca prețul foii să fie cel puțin 4 fl. pe an, iar mai ales Bucevschi și eu persistam să fie cel mult 2 fl. La votarea nominală am învins cei ce susțineam prețul ultim. Păr. Berariu ne-a conchiemat apoi la o ședință în locuința din rezidența arhiepiscopească a lui Vasilică, ca să alegem un redactor și să fixăm programul și celelalte amănunte de lipsă. După alegerea unanimă a unui redactor care a doua zi și-a dat demisia, d. Ilie Dimitrovici, inspectorul rezidenței arhiepiscopești, a primit redacția pro foro publico, iar adevărata redacție am primit-o eu.

Nimic în viața mea n'am lucrat cu atîta sete și dor ca la „Deșteptarea“ și entuziasmul-deliciu din timpul acela îmi va rămînea vecinic neuitat. Chiar noaptea prin somn visam aevea planuri de îmbunătățire a

sorții poporului, și atunci răpede mă sculam, aprindeam lumînarea și mă apucam de lucru. Totdeauna, cînd mă puneam la scris, îmi închipuiam că un simplu bădică cărturar stă la spatele mele și îmi urmărește cu ochii tot cuvîntul așternut pe hîrtie, întrebîndu-mă cîteodată: da asta sau cutare vorbă ce va se zică? Iată, de ce mă siliam să scriu în limbă cu totul vulgară, grijind ca nici un cuvînt să nu rămîie neînțeles nici de cel mai simplu cetitor. Sistemul îmi era să încep dela alfa condițiunilor ce garantează viața unui popor, anume dela aer, lumină, pîne, apă, sau dela limbă, istoria trecutului, școală, pămînt, lege și să urmez succesiv mai departe.

Aproape tot, ce s'a publicat în primii trei ani și jumătate ai foii, a trecut prin mîna mea atît ca corectură de manuscript cît și de tipar, și cel puțin a treia parte din cuprinsul acelor ani e productul meu, inclusiv 9 primarticole din 1893, toate primarticolele din 1894, 1895 și din jumătatea anului 1896, afară de cel din Nr. 2, apoi *Regulamentul de alegere comunală* (care în zadar m'am interesat să'l scrie un jurist, căci poporul mi'l cerca), *Istoria Romînilor bucovineni, Constituția împărăției Austriei, Pămîntul nostru* [1], *Să ne strîngem puterile la un loc*, etc.

Și atîta laudă prin foi și cu graiul viu n'am mai auzit. Pare că văd și acuma, cum preoți de ai noștri de peste Prut intră la directorul tipografiei să aboneze foaia și nu se mai pot sătura de laudă, zicînd: De ce n'am avut noi așa o gazetă cel puțin înainte de 20 de ani, că acum n'am avea atîta cauză să cîntăm: hai cu Domnul sfîntul, haideți peste Prut să păzim pămîntul care l'am avut. Economul țăran Alecu Ilaria din comuna Cireș-Opaieț zice în scrisoarea sa publicată în No. 24 ex 1893, pag. 191: „*Să nu fi fost d-voastră domni și creștini ai lui Dumnezeu și prin d-voastră Deșteptarea, venea noaptea și era prea tîrzia*“...—In ziua de sf. Paști din 1894 întîlnindu-mă cu oaspele vărului meu Vasilică, d. Ionel Grădișteanu, și vorbindu-mi d-sa de foaia noastră, în urmă mi-a zis cam așa: Mă poți crede, d-le Morariu, că cunosc și eu multă literatură romînească, și chiar de aceea trebue să-ți spun că foaie poporală ca Deșteptarea noi Romînii n'am avut și nu avem. Avem în Romînia *Gazeta Săteanului* și *Gazeta Țăranilor*, avem în Sibiu *Foaia Poporului*, te asigur că poporul nu le înțelege. Deșteptarea însă trimite-o, în toate provinciile locuite de Romîni, tot poporul va înțelege-o, afară poate de al 50-lea sau al 100-lea cuvînt, care la d-voastră e provincialism. Noi în București ne-am pus vre-o cîțiva să înființăm o foaie pentru trebuințele poporului nostru după modelul „Deșteptării“.—Prin Octomvrie 1895 studentul ardelean Proca dela universitatea din Cernăuți mi-a istorisit, că în vacanțele acelui an l'a vizitat pe episcopul Mețianu care i-a

[1] Neuitatul meu amic, răp. dr. George Popovici, regretînd că cele 10 articole „Pămîntul nostru“ din 1895 nu s'au extras separat, eu le-am republicat mai modificate și adăogite subt titlul „Moșia și limba noastră“, în călindarul poporal pe 1902 și de acolo și separat în broșuri, ce le-am împărțit gratuit pe unde am putut.

spus: *Uită-te, ţin 9 foi romîne, dar din toate mai cu drag citesc Deşteptarea asta din Bucovina!*— Prin Martie 1896 redactorul interimistic al „Gazet. Buc.", Desseanu, i-a spus amicului meu Bucevschi, că pe cînd el era la gazeta *Dreptatea* din Timişoara, redactorul-şef le spunea tot una colaboratorilor dela *Foaia de Duminecă* (un adnex poporal al *Dreptăţii*): *De ce nu scrieţi voi ca cei dela Deşteptarea?*

Răposînd protopresviterul şi parohul meu Olinschi în toamna anului 1891, unchiul mitropolit voia numai decît să ocup eu locul de paroh la sf. Paraschiva. Consistoriul m'a şi pus primul în propunere, dar ministerul a respins propunerea, ordonînd escrierea unui concurs nou. Unchiul îmi spunea că, între altele, şi Deşteptarea poate fi cauza respingerii, de oarece lumea tot ştie că lucru la ea, deşi numele meu nicăiri nu se află întrînsa. Văzînd apoi, cum agenţi secreţi mă pîndeau în mod vădit cînd intru la tipografie şi ies de acolo, am declarat comitetului de redacţie că nu mai pot fi redactor, până nu s'a fini chestia cu ocuparea postului amintit de paroh, pentru care unchiul îmi promisese tot ajutorul. Păr. Berariu a conchiemat deci o şedinţă în scopul alegerii altui redactor, invitîndu-mă şi pe mine. Afară de propunerea mea, ca să fiu înlocuit prin păr. Berariu şi Vasilică, altă propunere nu s'a făcut la şedinţă, dar nimic nu s'a ales nici din propunerea aceasta, nici din întreaga discuţie de atuncea, fiindcă cei doi n'au vrut să primească a fi redactori, şi aşa ne sculasem cu toţii gata de ducă şi fără nici un rezultat. Atunci mult înflăcăratul de dragoste pentru neamul său, prof. Halip mi-a adresat în numele poporului, cu lacrimi în ochi, nişte cuvinte atît de pătrunzătoare ca să nu părăsesc foaia, încît m'am decis s'o redactez mai departe, dară cu condiţia, ca toate manuscriptele mele să meargă la culegătorii de litere transcrise de altă mînă. [1]) Cînd am exprimat vorba asta, prof. Halip şi păr. Berariu m'au sărutat cu ochi umezi, apoi primul a făcut propunerea primită unanim, ca să mi se dee din fondul de rezervă al foii 300 fl. remuneraţie pe an şi administratorului şi editorului Bucevschi 150 fl. Relativ la remuneraţie am răspuns că dacă e vorba de binele obştesc, eu nu's deprins a lua, ci numai a da; dar în scurt timp am ajuns timpuri atît de critice, încît bucuros am primit banii oferiţi.—Notez că pe la jumătatea anului 1895 „Deşteptarea" avea un fond de rezervă de peste 1000 fl., ceea ce nu s'a mai pomenit la noi în Bucovina, ştiut fiindcă toate foile noastre au lucrat până în ziua de azi tot cu deficite.

În 1894, înainte de Paşti, unchiul m'a chemat la sine şi mi-a grăit cam aşa: chiar acuma s'a dus dela mine consilierul guvernial Pompe, ia aici a şezut, pe scaunul pe care şezi tu. Acuma-i bine, cred că în curînd vei fi paroh. Eu i-am spus că ţin la primul în propunere, nu pentru că mi-i neam, ci pentru că merită. Şi el mi-a răspuns că nime

1) Mîna aceea a fost a d-nei soţii a fratelui Bucevschi, care mi-a tot copiat manuscriptele până ce m'am strămutat la Pătrăuţi pe Suceava.

în guvern n'are ceva contra persoanei tale, ci din contra vorbesc cu stimă de tine.

Un adevăr din convorbirea cu Pompe, *tăinuit* atunci de unchiul faţă cu mine, mi l'a comunicat d. profesor dr. I. G. Sbiera abia în toamna anului 1895 (după moartea unchiului), pe cînd ne întorceam amîndoi dela o şedinţă a epitropiei bisericeşti ce o ţinusem în suburbiul Cernăuţului, Clucucica. Iată adevărul, cum mi l'a istorisit d. Sbiera: Mitropolitul mi-a spus că atuncea Pompe a venit la el cu scrisoare în buzunar ce scoposea primirea pictorului Schiller de pictor arhidiecezan, pe care mai înainte mitropolitul nu voia de fel să'l primească. Dară ca Pompe să nu-ţi pue d-tale piedici la parohie, mitropolitul s'a induplecat de i-a iscălit scrisoarea, va să zică l'a acceptat pe Schiller. — Adevărul acesta mi l'a afirmat şi păr. Art. Berariu cu ocazia vizitaţiei canonice din 15 (27) Mai 1896.

Şi ce a făcut Pompe? A referat ministerului că mitropolitul Silvestru *bruschează* afacerea cu ocuparea parohiei sf. Paraschiva şi urmarea a fost, că întreaga propunere a conzistoriului fu respinsă, cu ordinul de a escrie concurs nou.

După această respingere, cam prin Iunie 1894, unchiul m'a chiemat la sine şi tot frunzărind cele 27 de petiţii respinse, a cercat vr'o jumătate de oară să mă mîngie cu atîta părere de rău, încît, de mila lui, eu rămăsesem mut. Cum goguleşti un copil drag, cînd i se întîmplă o nenorocire, aşa mi se părea că mă goguleşte unchiul cu cuvinte, care vădit oglindeau marea durere a sufletului său. *„Uită-te, măi*—îmi zicea —*uită-te ce notiţă au făcut guvernialii la Vorobchievici din Cuciur, uită-te ce notiţă au făcut la* (cutare petiţie), *uită-te ce zic de tine: Aproape înrudit cu d. arhiepiscop şi mitropolit! Apoi asta să fie cauză pentru respingerea ta? Dar n'am să mă las, am să-ţi fac singur petiţia maiestatică* etc.".. A doua zi unchiul iar m'a chiemat şi mi-a zis: Măi, tu eşti minios pe mine că nu ţi-am putut exopera parohia! Eu am răspuns: Doamne, dacă n'aşi vedea, cită silinţă v'aţi dat, dar dacă nu merge... Lăsaţimă să competez aiurea!—Da, mi-a replicat, dacă aşi avea un ecuivalent pentru tine; d'apoi, măi, de ce-mi e mie? ia de Deşteptarea ceea, că dacă te-i duce din Cernăuţi, ea ar trebui să apue!

Pela începutul anului 1895 unchiul tare mă grăbea să-mi alcătuesc curriculum vitae şi să i-l dau împreună cu publicaţiunile mele drept alegate pentru petiţia maiestatică, ce promisese a mi-o compune singur. I-am dus cele dorite, dar el încurînd s'a bolnăvit şi a răposat. În proectul de petiţie maiestatică, ce începuse a'l scrie, nici propoziţia primă nu era finită.

Cumplita părere de rău a unchiului de respingerea mea o deduc şi din împrejurarea următoare:

În Sîmbăta patimelor din 1895, pe cînd ajunsesem la sf. liturgie din biserica sf. Paraschiva la citirea parimiilor, iată că vine fiul meu Victor şi îmi spune că unchiul mitropolit doreşte numai decît să'l mărturisesc şi să'l comunic cu sf. taine. I-am zis că momentan nu pot, dar voi

căuta să sfîrşesc răpede, apoi voi merge. La sfîrşitul sf. liturgii fiul meu iarăşi venise după mine. Cînd am sosit acasă, era înainte de oarele 12 a.m. Pe nemîncate am alergat la rezidență ca să împlinesc dorința bolnavului de moarte şef al bisericii, de oarece soția îmi spusese că s'a întîlnit în oraş cu Vasilică şi cu d. dr. Iancu cavaler de Volcinschi, medicul de casă al unchiului, şi ei au rugat-o să mă trimită repede la bolnav. Vasilică însă mi-a spus că acuma-i prea tîrziu, căci l'a mărturisit deja călugărul Manasi Nastasi, doreşte însă cel puțin să'l comunic cu sf. taine, şi de aceea a doua zi (ziua învierii) să vin la bolnav punctual la oarele 1½ după miezul nopții.

In seara Sîmbetei patimelor din 1895 m'am dus să-mi iau rămas bun dela unchiul, şi el m'a binecuvîntat şi mi-a zis să mă adresez cu afacerea mea la consilierul consistorial şi deputatul din camera imperială dr. Ioan Țurcan.—Punctual la oarele unu şi jumătate—după cum am zis—am fost la postul meu, dar Vasilică mi-a spus că nu-l poate trezi pe bolnav, de oarece toată noaptea a tuşit şi abia acuma a ațipit puțin.

*

După moartea unchiului întîmplată în Lunea Paştelor 1895 loviturile de sus curgeau asupra noastră ca ploaia. Tipografia arhiepiscopească încurînd fu închisă, şi *Gazeta Bucovinei* şi *Deşteptarea* se tipăreau în tipografii străine. Dacă bravul Dimitrie Bucevschi ar fi urmat sfatul prezidentului țării de pe atuncia Goëss, care îi măgulea vrednicia şi îl trimitea să-şi caute un loc de director tipografic în Lemberg sau Viena, cine ştie ce s'ar fi ales de gazetăria noastră. Bucevschi însă a preferat să între ca culegător de litere la tipografia lui Eckhardt, numai ca să poată susține foile noastre.

Terorizarea, față cu mine, îşi ajunsese culmea. Guvernul îl provoacă pe consistoriu de trei ori să escrie cît mai grabnic concursul şi să-i trimită propunerea pentru sf. Paraschiva, ameninințînd a treia oară: *căci de altfel administratorului parohial de acuma* (adecă mie) *i se vor sista emolumentele băneşti*. Şi cu ocazia înfățişării unei deputațiuni de preoți la prezidiul țării, Goëss, văzîndu-l pe decoratul paroh Constantin Michilovici din Sadagura, care mi-a istorisit aceasta, a grăit către el în auzul tuturora: *Eu nu ştiu ce-i cu parohia aceea a Paraschivei, concursul nu se escrie şi administratorul de acuma e imposibil să rămîe aice paroh, el în genere nu capătă o parohie la oraş!*

S'a escris în fine şi concursul, mi-am expediat şi eu cu ajutorul juridic al d-lui dr. Florea Lupu petiția maiestatică şi am petiționat a doua oară pentru sf. Paraschiva. Consistoriul din nou m'a pus primul în propunere cu motivarea cea mai strălucită care culminează în ideia, că fiindu-le permis celorlalte confesiuni şi chiar şi Israeliților de a-şi aduce în capitala țării puterile cele mai abile pentru păstoria sufletească, ar fi o nedreptate, dacă nu s'ar permite aceeaşi procedură şi bisericii noastre.

[m]otivarea încheie apoi aşa: Dacă însă emisul înaltului minister al cul[te]lor, cu care fu respinsă prima propunere, ar fi a se explica în înțelesul, [că] cei trei propuşi atuncea în genere n'ar putea fi considerați, atunci [c]onsistoriul, *spre marea sa părere de rău*, se vede necesitat a formula [p]ropunerea etc....

Guvernul însă m'a respins şi de astădată.

In acel timp de urgie era şi Deşteptarea foarte părăsită, iară ca [s]ă la toate mai capăt Miercuri în 27 Mart (8 April) 1896 dela păr. [A]rt. Berariu scrisoarea aceasta: „Iubite Costachi! Deşteptarea e foaie [c]ombătută de hierarhia noastră, va se zică preoții n'au să conlucre la [ea] însa. Declar deci că de acum înainte nu doresc nici atîta, ca să figu[r]ez în aşa numitul comitet de redacțiune. Salutare, A. Berariu.—P.S. [C]înd ni va da nouă hierarhia semn neîndoit că ne putem ocupa iară [l]iniştiel, atunci abea să începem iară a lucra".

Dară aşa e firea mea, că stau mai rezolut, mai perseverant şi mai [c]u ochii în patru tocmai în momentele acelea, cînd ştiu pe de o parte [c]ă apăr o cauză dreaptă din toate punctele de vedere, iară pe de altă [p]arte văd că nedreptatea şi minciuna îşi ridică mai dîrz capul în contra [m]i. Şi în cazul de față eram deplin convins că am apărat cea mai sfîntă [c]auză, m'am silit să leg ranele celui bătut şi lăsat abia viu pe cale, din [sf]. evanghelie, m'am silit deci să împlinesc porunca cea mai mare din [l]egea Mîntuitorului meu, stînd pe terenul solid al celei mai stricte le[g]alități şi ştiindu-mă în privința activității mele de 16 ani ca preot şi [v]ive al statului perfect aprobat de autoritatea mea bisericească, care în [c]ertificatul de moralitate cu Nr. 660 din 17 Faur (1 Mart) 1895, ce mi [s]'a dat la cererea proprie pentru petiția maiestatică, zicea că „*purtarea [l]ea în decurs de 16 ani de serviciu pastoral a fost în toată privința [e]minentă..*" că am fost „*foarte moral, credincios chemării mele atît [î]n privința socială cît şi civică*" şi în fine „*preot foarte corect şi cu [e]xemplară loialitate*".

N'am disperat dară nici în acea situație grea, ci l'am întrebat încă [n]umai pe un bun amic, ori de-i adevărat că *Deşteptarea* e combătută [d]e hierarhie şi ce-i de făcut, fiind ea avizată aproape exclusiv la corespondenții din țară? La prima întrebare amicul mi-a răspuns *că nu se îndoeşte de fel*, iar la a doua *să-i mai las pe alții să scrie la foaie, până mi-oi ajunge scopul.*

Eşind din locuința amicului, cum mergeam pe trotuar în valurile de lumină ale unei minunat de mîndre zile senine şi cu soare cald de primăvară, fără voie mi se îndesau în gînd versurile „Plecat-am nouă din Vaslui..." şi cînd m'am trezit în mersu-mi mehanicesc sub un păr bătrîn din grădina casei mele, recitind tot aşa în neştire „Sărmanii bine s'au luptat..." atunci mi-am descoperit capul şi făcîndu-mi sf. cruce, am zis: Dumnezeule, ajută-mi! Rău e de mine, dar de Deşteptarea nu mă las, căci din cît e rău, mai rău nu poate fi!—Şi nu numai că nu m'am dezlipit de ea, ci chiar atunci am înzestrat'o cu lucrări ca „Primejdia

gimnaziului rusesc din Cernăuți" extrasă și în broșuri, „Potopul Garonei" extras pe spesele d-rului Popovici în 1000 exemplare împărțite gratuit prin țară etc... până ce pela jumătatea lui Iunie 1896 m'am strămutat, ca administrator parohial, la noul meu post, de unde am trimis Deșteptării Higiena, Istoria lumii etc...

Colaboratorii cei mai zeloși ai foii au fost Art. Berariu, Grigorie Halip, Eugen Nesciuc, Ioan Bucevschi, Victor Zaharovschi etc... mai ales însă corespondenții din masa poporului dela țară ce scriau cu toate buchile de pe lume. Dară omul mîngierii mele în toate luptele, bărbatul cu care mă înțelegeam de minune, cu care coincidam în planuri și în idei, un *alter ego* al meu, a fost administratorul și editorul Dimitrie Bucevschi. Cu acel bărbat de rară nobleță de inimă și de caracter atît de firm, eu pot zice că mă completam.—Din scrierile profesorului Grigorie Halip va rămîne de preț vecinic pentru popor broșura „*Vinuri din poame*", care produce cel mai mare bine pe unde se află oameni cu tragere de inimă ce îndeamnă și instruesc poporul a-și practica facerea acelor excelente băuturi și mai ales a vinului de mere.

Prin Decemvre 1897 păr. Art. Berariu mi-a scris: „Iubite Costachi! De mult nu ne-am văzut și nu știm unul de altul. Deșteptarea ne întroloca și voitorii de bine ai neamului nostru ne-au dislocat, ca nu cumva să ni crească creasta... Așî mai atinge una ca asociat la Deșteptarea. S. Ta credeai că și din Pătrăuți vei putea lucra la dînsa. Spune-mi acuma, putut-ai lucra? Că n'ai lucrat s'a și cunoscut. Deșteptarea nu avea acea față ce s'ar fi căzut să o aibă. De aceea și interesul pentru dînsa tare a scăzut, încît nu pot ști de mai este consult, ca Bucevschi să-și cerce norocul și în anul viitor. În tot cazul ar fi cu cale, ca S. Ta, ca părintele Deșteptării, să-ți tragi pe samă, ce e de făcut. Bucevschi zice că-i în pasiv și a lucra în pasiv e nebunie. Se înțelege că după inima mea și după convingerile mele Deșteptarea n'ar avea să apue, ci să lucre tare apăsat".

Am răspuns la scrisoarea aceasta prin o epistolă mai lungă, în care la fine zic: „Că am lucrat la Deșteptarea și dela Iunie 1896 încoace, aceasta o mărturisește Gazeta Transilvaniei și Revista Orăștiei (cele citate mai înainte despre istoria lumii de Welter). Înțeleg prin urmare aserțiunea P. C. V. astfel, că n'am lucrat toată Deșteptarea ca mai înainte. Ei, epistola de față dă o palidă ideie despre haosul, în care mă aflu. Eu cu idealizmul meu însă n'așî fi putut crede niciodată, că scumpul și dela început atît de vigurosul meu copil va ajunge, fără mine, în scurt timp o figură transparentă în agonia morții. Ce să fac? Nici măcar lacrimi nu mi-au rămas, că să-l pot plînge".

Soarta ulterioară a Deșteptării e amintită de d. G. Tofan în No. 3 al acestei reviste.

C. Morariu.

Scrisori din Ardeal

[O]rganizarea partidului național.— Conferință națională.—Serbările dela Băsești.—Alegerea dela Beiuș.—Asociațiunea la Bistrița.

———

Ziarele dela noi și toți luptătorii de samă au discutat în luna tre[cu]tă chestia reorganizării partidului național. Este generală părerea că, [a]șa cum a fost până acum, nu mai merge. Organizarea ce partidul și-a [da]t la 1881 în Sibiu, cu prilejul constituirii sale, nu mai corespunde [ne]cesităților de azi. În urma ordonanțelor lui Hieronymi și Perczel, par[ti]dul, ori mai bine comitetul și conferența, nici nu mai poate funcționa [în]sub era pasivității. Însuși comitetul național a recunoscut asta și în [șe]dința dela 16 Noembrie 1895 a decis să se facă o nouă organizare, [al]egînd pentru acest scop o comisie compusă din dr. I. Rațiu, președin[te]le comitetului, Ioan Russu-Șirianu, secretarul comitetului național, Du[m]itru Comșa, membru în comitet, G. Bogdan-Duică, publicist și V. Tor[o]șanu.

Cunoscuta sciziune (criza) ce s'a produs în comitet în Ianuarie [18]96 a zădărnicit orice organizare și a paralizat orice acțiune a partidu[lui]. Șirele abea s'au strîns la 1905, cînd, în conferența națională dela 10 [Ia]nuarie, s'a decretat activitatea. Lupta s'a pus pe noui temelii, terenul [s'a] lărgit, solidaritatea s'a manifestat impunător și din toate acestea, [dr]ept concluzie logică, a urmat necesitatea unei reorganizări.

În toamna anului 1905 cei opt deputați, în înțelegere cu comitetul [na]țional, au și făcut un plan de organizare, statutul s'a și tipărit, dar în [lu]crare nu l'au pus. Pe d'oparte din cauza evenimentelor ce s'au suc[ce]dat, pe de altă parte ne lipsește spiritul organizator. Dela plecarea lui [E]ugen Brote dintre noi nu s'a mai ivit nici un fruntaș cu deosebite ca[lită]ți de organizare și multe idei bune rămîn astfel neaplicate. Să vedem [d]acă acum, cînd avem un îndoit număr de deputați, vom fi mai noro[c]oși! Buni oratori și îndrăzneți luptători sînt... Dacă va resări și vre-unul [c]u spirit consistent, atît de necesar pentru închegarea oricărei organizări, [s]e va face un important pas înainte.

*

S'a sulevat, d'asemeni, ideia ținerii unei conferințe naționale. De[p]utații să-și dea samă de activitatea lor parlamentară și, în înțelegere cu [t]oți fruntașii, să hotărască ce este de făcut în viitor. După semnele de [p]ână acum, e aproape sigur că se va și convoca, la Sibiu... Cuvînt are [î]nsă și guvernul maghiar, care poate opri ținerea conferinții. Pe cea de [l]a 1905 numai cu greu ne-a permis-o, după ce zece ani nu mai ținusem [n]ici măcar o simplă întrunire.

Conferința ar avea, între altele, să aprobe și noua organizare ce s'ar propune, organizare plănuită de clubul parlamentar romîn.

*

La 4 August n. a avut loc în Băsești o serie de serbări. S'a serbat a 72-a aniversare a președintelui George Pop, s'a ținut adunarea despărțămîntului Asociațiunii noastre culturale și o *expoziție de copii*. S'a adunat, cu acest prilej, mulțime de fruntași la casa veneratului șef al partidului și comitetului național. A făcut bună impresie venirea d-lui N. Filipescu și alți fruntași din Romînia. S'au adunat, d'asemeni, mii de țărani, căror „badea George", cum îi zicem noi, le este ca un părinte. Prelegerile și vorbirile ținute în cadrul adunării Asociațiunii au luminat pe săteni și sînt un minunat mijloc de a întări legătura dintre cărturari (domni) și dintre țărani.

Cît despre *expoziția de copii*, ea este a *doua* ce se ține printre Romîni. Ideia aranjării unor astfel de expozițiuni a pornit dela Eugen Brote, fost președinte al Reuniunii agricole din comitatul Sibiu și vice-președinte al partidului național. Sînt aproape două decenii de cînd acest fruntaș al nostru pornise propaganda. Prima expoziție s'a aranjat însă abea anul trecut, la ⁷/₁₄ Oct. în Apold, lîngă Sibiu. Peste 700 copii au fost aduși numai din acea singură comună și mamelor mai bune li s'au oferit diferite premii, iar un doctor a ținut prelegeri, învățînd pe țărance cum să se îngrijească dinsele, cum să-și crească odraslele și cum să se păzească de boalele infecțioase. Meritul aranjării acestei prime expozițiuni este al d-lui V. Tordășanu, președintele societății meseriașilor romîni din Sibiu și vicepreședinte al Reuniunii agricole.

La expoziția dela Băsești au fost aduși copii din mai multe sate apropiate și copiilor mai sănătoși și mai frumoși bătrînul patriarh al Sălăgenilor, „badea George", le-a împărțit premii și bogate daruri.

Pildele date de V. Tordășanu și George Pop de Băsești sperăm că vor folosi și cu prilejul adunărilor generale ale Asociațiunii și Reuniunilor agricole se vor aranja din ce în ce tot mai multe expozițiuni de copii... Oligarhii de pe aici aranjează mulțime de expozițiuni: de cîini, cai, porumbei etc. Noi să avem grijă pentru copii noștri! Asta e cea mai sănătoasă politică națională...

Spre folos ar fi dacă s'ar face același lucru și în Romînia.

*

Încurînd se va face alegere în cercul Beiușului. Ovreiul Barta Ferencz a fost adică numit într'o slujbă bănoasă (notar public) și astfel mandatul rămas vacant trebue îndeplinit. Deja alegerea lui Barta (în 1906) a fost o mare rușine națională: cercul e curat romînesc și partidul național candidase acolo pe dr. Ioan Ciordaș, advocat și un distins reprezentant al generațiunii mai tinere. Dacă și de data asta Romînii din cercul Beiușului vor lăsa terenul Ungurilor, ei vor dovedi o și mai mare ticăloșie. Mai ales că Ungurii candidează pe un Evreu de cea mai josnică specie: pe Saluzsinsky, care după ce a fost dat afară dintre socialiști, pentru că-i trădase, s'a făcut spionul lui Kossuth și redactează ziarul „Lumina" scris anume pentru zăpăcirea și demoralizarea Romînilor bihoreni.

Romînii e vorba să candideze pe dr. V. Lucaciu ori pe dr. I. Ciordaș. Până acum nu s'a decis. Oricare va fi candidatul, datoria supremă atît a celor din cerc cît și a fruntașilor din alte părți este să sară în luptă și să ajute la izbîndă. E și altfel mare rușine că în toate cinci cercurile romînești din Bihor s'au ales numai Evrei și Unguri kossuthiști.

Ca preludii, nu-s de înregistrat știri bune. Prefectul comitatului pornind în anchetă electorală, a fost primit la Beiuș și la Stîna de vale, de chiar episcopul romîn dr. D. Radu, care a dat în cinstea lui banchet. Faptul acesta al episcopului gr.-catolic romîn a produs o penibilă impresie între Romîni.

Dacă episcopul cu întinse domenii pe aici (chiar acum a vîndut lemne în preț de 3 milioane) face astfel curte fișpanului agent electoral, cum o să reziste profesorii dela Beiuș, preoții și nenorociții de țărani care n'au din ce trăi dacă episcopul le închide pădurile și imașurile (islazurile)? Administrația este apoi dintre cele mai brutale și mai abuzive, iar bani guvernul are berechet.

*

În luna viitoare Asociațiunea își va ține adunarea generală în orașul Bistrița. Vom avea deci un nou prilej să manifestăm interesul și dragostea noastră pentru cultura națională. Nu va fi, desigur, o adunare ca și cea dela 1905, ținută în Sibiu. Cunoscînd însă entusiasmul foștilor grăniceri și hărnicia fraților din nordul Transilvaniei, nu încape nici o îndoială asupra succesului. Va fi și aceasta o adunare demnă de a fi pusă alăturea cu cea dela Baia-Mare, aranjată în vara anului 1903 de dr. V. Lucaciu... Romînismul în părțile nordice este mai amenințat. E bine deci ca prin acele părți să se țină cît de des adunări culturale și este de regretat că nici până azi Romînii d'acolo nu s'au învrednicit să întemeieze vre-o reuniune economică. Măcar că puhoiul evreiesc îi amenință din an în an tot mai tare. În programul și statutele Asociațiunii intră însă și activitatea pe teren economic. Ar trebui ca în adunarea dela Bistrița să se insiste mai ales asupra acestei părți din program. Peste tot, Asociațiunea ar putea să inaugureze o eră nouă pe acest teren. Adunările ei generale să nu ție numai o serie de serbări sociale (baluri, escursiuni, banchete și concerte), ci aeropagul unde să se discute chestii vitale pentru neamul romînesc. Numai așa își va îndeplini menirea și va cîștiga teren în toate straturile noastre sociale.

Arad, August 1907.

Leandru

Scrisori din Basarabia

IV.

— Presa noastră şi problemele ei. —

Presa rusească progresistă.—„Literatura este oglinda vieţii...“ glăsueşte un adevăr vechiu, banal pentru toţi, dar foaate straniu şi fără nici un înţeles pentru Basarabeni. Acest soiu de oameni, cum se ştie, n'are literatură (poate nici viaţă) pentru că... aşa e. Dar să nu aibă dreptul nici la o mică prefacere a susnumitului adevăr, încît să poată spune măcar: „presa noastră este oglinda vieţii noastre....“ aceasta-i prea, şi chiar din cale afară!

Cu toate acestea—aşa e.

Pur şi simplu: nu avem literatură, nu avem presă (este încă de discutat în momentul de faţă dacă avem şi viaţă).

Psichologiceşte, la prima vedere, în populaţiunea basarabeană se observă un proces dublu: elementul pripăşit şi societatea moldovenească privilegiată se supun mersului culturii ruseşti, pe cînd poporul moldovenesc rămîne inert, înmărmurit în formele deşarte ale acestei culturi. Este tot aşa sau nu şi în fond—aceasta o vom vedea mai încolo; aici constatăm însă că tocmai acestei stări de lucruri corespunde şi atitudinea presei progresiste ruseşti, care se răspîndeşte în Basarabia.

Primul loc îl ocupă aci ziarul radical „Besarabscaia Jizni“ (Viaţa basarabeană), redactat ruseşte. Numindu-se ziar independent şi democrat, această foaie afişează programul poporanist şi, la fel cu întreaga presă rusească, ridică chestiile măreţe ale actualităţii revoluţionare din Rusia. Dar ca organ local, acest ziar, privind totul prin prizma rusească nu aduce nici un folos Moldovanului nostru, ca atare. *Poporul* din articolele „Jiznii“ nu este un popor real, luat din „viaţa basarabeană“, ci o noţiune abstractă, expusă în numele reformelor la ordine. Adevăratul popor, Moldovanul nici nu citeşte „Jizni“ şi pe cînd gazeta face aşa de sincere teorii asupra „ridicării economice şi sociale a ţăranilor basarabeni“, aceştia o folosesc numai *pentru ţigări*.

Cît de puţină influenţă poate avea o asemenea gazetă, în o limbă străină, asupra unei mase de 1½—2 milioane de suflete, în care nu

...te pătrunde adînc, o vădeşte lămurit practica electorală din ultimele ...e. Avem în Basarabia un număr foarte însemnat de proprietari mici: ...zili, răzeşi separaţi, orăşeni—plugari, mai toţi Moldoveni, încît ma... acestea fiind înscrise în listele electorale ar putea să schimbe cu ...ul caracterul alegerilor, ce se apropie din zi în zi, şi totuşi, cîte ape... electorale în senzul acesta (înscrieţi-vă, înscrieţi-vă!!) a făcut „Jizni“ ...m în urmă, toate au rămas fără efect, şi astfel proprietarii mari şi „a...răţii Ruşi“, în linişte şi cu siguranţă intră în a treia campanie elec...ală. Nu-i ameninţă nimic din partea „dobitoacelor cenuşii...“

Şi încă multă vreme nu se va deştepta conştiinţa drepturilor sfinte ...Moldovanul nostru, cît îl vor mai povăţui ziarele ruseşti fie şi cele ...i radicale. Dacă pentru a deştepta mulţimile cu ajutorul limbii ma...ne se cer sforţări gigantice, muncă severă şi moleculară, care să dea ...ultatele reale cine ştie cînd,—ce să mai spunem despre evoluţia cul...ală a acestui popor dintre Nistru şi Prut, osîndit să-şi înveţe dreptu...e din presa rusească?....

Alegerile se apropie, şi la Septemvrie vom vedea tot acelaşi indi...entizm al Moldovenimei pentru destinele acestei ţări, pe care îl pri...im cu durere şi ruşine în timpul campaniilor electorale trecute....

Desigur, un ziar ca „Jizni“ mult face pentru păturile mai culte şi ...ntru elementele conştiente din Basarabia, mai ales pentru... Evrei. Co...nele lui sînt totdeauna deschise pentru apărarea intereselor „omului ...le cetăţeanului“ şi chiar fraţii Romîni din „Romînia liberă“ ştiu bine ...ă însemnătate poate avea şi pentru dînşii o gazetă dreaptă şi inde...ndentă—singurul scut, adeseori, împotriva bunului plac al autorităţi..., care interpretează legile după cum vor şi după cum le plac ochii ...or cărora le aplică. Manoperele electorale, cumătriile şi rudeniile co...nale, samavolnicia în toate chipurile ei—îşi găsesc aci un duşman ne...păcat în ziarul „Jizni“. Numai, vai, despre aceasta ştiu bine cele 300 ...i de Evrei, şi de loc nu o ştiu cele 2 milioane de Moldoveni...

Afară de asemenea gazetă locală ca „Jizni“, mai sosesc la noi şi ...ferite ziare mari din Odessa, Kiev, Moscva şi Petersburg. Acestea, ...să, prezintă un interes constant numai pentru pătura cea de mai sus a ...cietăţii locale. Nu veţi găsi întrînsele niciodată măcar un cuvînt des...e poporul moldovenesc, iar corespondenţele lor din Basarabia sînt ...arte rare, întîmplătoare şi iau lucrurile numai la suprafaţă.

Astfel, toată presa rusească progresistă are pentru Basarabia un ...teres pur teoretic, ne dă numai tablourile vieţii ruseşti şi ale politicii ...enerale, iar împreună cu unicul ziar local „Jizni“—nu ajunge jos în ...opor şi nu exprimă de loc sentimentul opiniei noastre publice... să spu...em drept—al celei primitive şi rudimentare, din nenorocire...

Nu avem presă...

*

„Drag“ al lui Cruşevan şi presa reacţionară.—Dispreţul general ...e care se bucură, acum de mult, *Păvălachi Cruşevan* în societatea ...ultă, nu-l împiedică dela activitatea lui faimoasă.

Ceata de caraghioși care-l înconjura și-i spunea că e om mare, că e persecutat de Jidani și cîte alte nebunii de astea,—în ultimii ani s'a transformat pur și simplu într'o bandă neagră de antisemiți și reacționarii cei mai „profunzi și convinși", iar însuși Crușevan a devenit adevăratul oracul al elementelor obscurante din Basarabia. Altă dată voi atinge acest tip omenesc foarte interesant din toate punctele de vedere.

Aci însă mă mărginesc să spun că, în persoana lui Crușevan, Basarabia a înmormîntat o unică, după mărime, forță intelectuală a sa.

Și stranie ce e soarta acestui om! Acum el, se știe, își tăgăduește hotărît origina lui de Moldovan sau Romîn, pe cînd lucrările lui beletristice din tinerețǎ, arătau atîta simpatie către țăranii moldoveni iar nuvelele lui, cu teme luate din viața reală a Basarabiei, erau așa de încălzite de sentimente naționale și de cele mai luminate vederi largi și umanitare!

Publicul nostru, indignat de activitatea lui actuală, uită cu totul pe autorul unor *etudes* unice la noi chiar prin simplul fapt că ele formează începutul literaturii basarabene.

Deși scrise rusește, nuvelele lui Crușevan respiră originalul aromat al naturii, istoriei și spiritului moldovenesc.

„Izvorul vieții", „Lupii", „Trage măi", „Doina" etc., toate merită să fie traduse în romînește, pentru a arăta fraților Romîni unele motive nouă, răsunete ale sufletului nostru înstrăinat...

Da, a scris bine și Crușevan odinioară, dar e mult timp de atunci! Acuma însă acest Moldovan își joacă cu mîndrie rolul lui de cel mai amabil scriitor pentru mahalalele rusești din Chișinău și de cetaș al ligii „poporului rus" de aci. Și cum este politicianul disperat, așa e și gazeta lui „Drug" (Amic). Ziarul acesta duce antisemitismul și reacționarismul până la absurd. Apelurile cele mai zgomotoase și provocările la devastări antisemite, polemica cea mai brutală și pornografică încontra ziarului „Jizni"—nu părăsesc nici o zi coloanele „Drugului". Topindu-se de dragoste pentru orășeni și țărănime „roși și mîncați" de Jidani, el slujește credincios interesele proprietarilor mari și ale negustorilor locali ruși: ridică pe șefii „partidului de centru din Basarabia" până la nori, strigă că sînt genii cum n'au mai stat pe fața pămîntului, iar în timpul alegerilor, îndeamnă masele înapoiate să voteze orbește tot ce li s'ar propune.

...„Pentru veacul meu ajung nebunii" își spune cu siguranță Crușevan, pe cînd poporul, neluminat, neînțelegînd gîndul lui ascuns, se ridică cu progromuri, cu manifestații patriotice, sau pornește spre Siberia, despre bogăția și rodnicia căreia se găsesc în „Drug" nesfîrșite basme. Cu toate acestea, în vremea din urmă îi fuge pămîntul de sub picioarele lui Crușevan. Încetul cu încetul, ochii poporului se deschid, mai ales după ce Crușevan a fost deputat și n'a împlinit, firește, nici una din făgăduelile solemne făcute la alegerile celei a două Dume. Dealtfel, și proprietarii noștri, văd că plătesc prea scump marfa de agitație a lui Crușevan, de oarece acestor le-a consumat până acum aurul lor și al „ligii" mai mult de cît trage el însuși la cîntar. Îndeobște, mulțămită tocmai afacerilor lui financiare totdeauna îndoelnice, acest politician și ziarul lui se coboară tot mai jos și-și pierde încrederea până și a partizanilor reacției.

Afară de crușevanismul întrupat în „Drug", publicul patriotic din Basarabia mai consumă și cîteva ziare huliganești din Odessa, Kiev și ambele capitale ruse. Răcnetele, înjurăturile, minciuna goală, toate manifestările acestei prese „negre", vădesc clar că reacția rusească, susținută de guvern, dar părăsită de toți, afară de bandele negre, duce politica disperatului și în tot cazul își joacă ultima carte în acești ani cari preced apropiata domnie a constituției. Patima oarbă cu care de pildă, un *Bulațel* (și acesta e un adevărat-Rus dintre Moldoveni) în ziarul lui „Russcoe Znamea" (steagul rus) din Petersburg, se aruncă asupra adversarilor politici, găsește un firesc ecou și în Basarabia. Și aici „liga" ascultă direcțiunile acestui patriot și-și gătește forțele pentru pogromuri...

Dar cum ni se pare oare faptul, că toată mișcarea patriot-reacționară și antisemită din Rusia se inspiră și se însuflețește în cea mai mare parte tocmai de Moldovenii noștri ca Crușevan și Bulațel? Ce fel de blestăm apasă asupra noastră, dacă tocmai noi Basarabenii dăm lumii aseminea subiecte, pentru care nici o camașă de forță nu ar fi îndestulătoare?

Ne e scîrbă că criminalii și degenerații aceștia, deși jură că-s Ruși, sînt din neamul nostru și fac așa „gazetărie de principii" încît nu ești sigur nici de ziua de mîne. Dar totuși să ținem samă că aceștia doi, Crușevan și Bulațel, sînt înstrăinați Romîni basarabeni, „jertfe de seară" ale acelei nopți mintale, ce stăpânește de veacuri sufletul trupului nostru poporan. Dar—dacă ei vor rămîne în veci ca o pată neștearsă pe drapelul nostru—ce să mai spunem despre un nou renegat, ce aleargă acum în ajutorul lor, despre G. Madan, iarăși un Romîn prin naștere și creștere?.. Dar să facem mai bine cîteva preliminări....

Primele încercări ale presei naționale moldovenești în Basarabia. Trebue să recunoaștem, din capul locului, că începuturile presei moldovenești au fost în general nereușite. Am avut în răstimpul unui singur an trei organe, apărute unul după altul: „Basarabia", „Moldovanul" și „Viața Basarabiei"; dar din multe pricini acuma apare numai cel al doilea. Iar dacă am arunca ochii în jurul nostru, vedem că toate ziarele acestea n'au reușit încă să lese ceva urme pozitive și însemnate în conștiința populațiunii. N'au reușit, repet, din diferite cauze, și Moldovenimea merge ca și mai înainte numai pe drumuri greșite sau ca în dodii. În scurt, cauzele sînt următoarele:

„Moldovanul" prezintă o materie foarte proastă ca idei și cuprinsul lui e cu desăvîrșire reacționar. „Basarabia" a apărut nouă luni de-a rîndul, dar era condusă prea slab, fără energie și pricepere în gazetărie. Iar „Viața Basarabiei" a existat numai o lună și jumătate.

Apariția primului ziar: „Basarabia", a fost socotită atunci ca un mare eveniment. Și la început se părea că tînăra gazetă nu va călca pe urmele ziarelor rusești. „Avem aci mu'tă nevoe să fim foarte corecți, să facem pe tăcute toate demersurile pentru răspîndirea înseși a ideei unei gazete moldovenești. E absurd să punem, ca un scop al presei naționale,—slujirea mișcării revoluționare din Rusia. Ne trebue o gazetă enciclopedică lesne de citit și bine răspîndită, cu nici o impiedicare din partea autorităților și cenzurii rusești."—Asemenea vorbe se auzeau la început.

Și cu drept. Ca o plantă fragedă trebuia îngrijită presa *noastră*, în care am ajuns însfîrșit după atîta vreme amară. Aci trebuia: nu frazeologie și teorie, ci practică sănătoasă, o muncă severă și intinsă. Tocmai pentru ca să evităm orbirea politică, trebuea să ne lepădăm de orice iluzii și de vederi de partid, și să zidim un organ, o adevarată instituțiune națională cu adînci rădăcini în popor.

Toate aceste condiții nu au fost implinite. S'a pierdut mult timp pentru un rezultat nesatisfăcător și când pe deoparte ziarul „Basarabia" era oprit de autoritățile locale și nu sosea la destinație, pe de alta—întreprinderea aceasta atât de simpatică în fond, nu găsea ajutorul moral și material al Moldovenilor cetitori, de oarece însăși ideia unui organ moldovenesc era compromisă.

Astfel stau lucrurile și până acuma, astfel stăteau și înaintea apariției „Moldovanului". Numai zvonul despre o gazetă moldovenească crește, crește și acuma, și pretutindeni sătenii noștri și in deobște Moldovenii conștienți de naționalitatea lor, se așteaptă mereu la „adevăratul gazet al nostru moldovenesc".

Madan și „Moldovanul" pe drumul crușevanist și în timpul din urmă. Imi aduc aminte următoarele rînduri din „V. R." (Ianuarie, Miscellanea): „dacă acum chiar Alianța adevăraților Ruși și—dacă e exactă învinuirea societății „Milcovul"—chiar jandarmeria rusă, are nevoe de d. Madan,—ce probă mai puternică voiți de însemnătatea elementului romînesc din Basarabia?" Deci „salutăm apariția „Moldovanului" ca un adevărat triumf al cauzei naționale"....

Mi se părea de mult încă că bucuria aceasta a fost cam prematură. Dacă autorul notiței din „V. R." salutind apariția „Moldovanului", găsea încă atuncea, că „din discuția ce va urma, poporul romînesc va ști să aleagă pe prietenii săi adevărați",—apoi acuma, cînd în afară de lătratul șpionesc al „Moldovanului" nu sună nici un cuvînt moldovenesc în întreaga Basarabie—cu ce discuție s'ar descoperi adevărul? Binevoitorul autor al notiței nici nu-și poate imagina cît de negativă și conrupătoare devine ziaristica lui Madan. Iată cîteva rînduri dintr'un articol de frunte al „Moldovanului":

„In Romînia este un vechiu sistem de a răspîndi asupra stării lucrurilor din Basarabia cele mai nerușinate adevăruri. Iar în vremea din urmă gazeta jidovească din București „Adevărul" și jurnalul profesorului socialist C. Stere din Iași „Viața Romînească", dau locul de cinste unor corespondențe din Basarabia, a căror cuprins este de așa rea credință, încît"....

Și mai departe.

„Sînt cu totul neadevărate știrile pe care le dau unele gazete din Romînia cum că ocîrmuirea rusească ar fi trimițînd cu deasila pe Moldoveni la Ussuriischii-Crai și în alte părți ale Siberiei.... Adevărul este, că Moldovenii se duc de bună voea lor la Siberia și sînt chiar nemulțumiți că ocîrmuirea nu le dă bilete la toți cîți doresc să se strămute"....

Desigur că, lui Madan îi e tot una, chiar de s'ar duce *toți* Moldovenii în Siberia, dar să se gîndească autorul notiței, din „V. R." cît folos aduce poporului basarabean ziarul d-lui Madan, „cel bun pentru discuție", cînd nici un cuvînt nu se poate opune acestui renegat romîn, care prin ironia soartei—și-a luat monopolul de presă în Basarabia.... Numai noi, cei de aici, putem prețui ce fel de idei se inspiră acuma Moldovenilor, mulțumită activității neimpiedicate a d-lui Madan.

Omul acesta, absolut nul politicește, dar malițios ca un individ egoist și fără principii și scrupule,—cînd a venit din București și s'a oferit ca *ziarist* partidului agrarian, el știa bine ce făcea pentru a-și îndestula burta cu pine ușor muncită. Tîrgul cu conștiința a fost făcut foarte lesne prin ajutorul jandarmeriei ruse și iată că vedem acum încă pe un Moldovan slujind proprietarilor împotriva țăranilor, salvîndu-i dela expropriere și răscoale, ajutînd pe toate lepădăturile lumii ruse în contra Evreilor și păzind administrația rusă de comploturi și conspirații.... O, istoria omenirii va însemna acest eroism pe paginile sale, și generațiile viitoare își vor căli spiritul cetățenesc, amintindu-și pilda unui Romîn, care a salvat Rusia!....

In vremea aceasta „Moldovanul" se trimite, aproape cu totul gratis, în toate satele moldovenești pe numele preotului sau învățătorului, și la primărie.... Și numai cuprinsul lui sărac și neîndestulător pănă și pentru interesele mărginite ale săteanului, îl feresc pe Moldovanul nostru de a fi atins de această maculatură nerușinată. Una putem să o spunem cu bucurie: slavă ție Doamne, că l'ai făcut pe fiecare huligan—burtă verde fără energie largă și fără inițiativă solidă! Altfel ne-ar fi mîncat de mult întreg poporul—bestiile renegate!...

Tragem nădejde însă că în curînd va avea și „Moldovanul" răsplata meritată pentru mișeliile lui, dar până atunci nu numai unuia dintre „acei mici" i-i vor turbura rațiunea minciunile lui și i-i vor orbi simțul moral îndemnurile acestui ziar, „bun pentru discuție". A propos.... Pagina reprodusă mai sus din lucrările d-lui Madan nu este prima de felul ei. Și mai înainte „Moldovanul" încerca să-și facă foaea sa macar întru cîtva interesantă—prin spionajul, denunțul și toate celelalte mișelii ale unui „ziarist cinstit". Totdeauna el a căutat să compromită pe cineva, chiar și pe Romînia ca atare, dar totuși simțul primitiv de rușine există încă în acest

şpion patentat. El se mărginea mai mult cu aluziile, nega răul ivit din partea Ruşilor şi il găsea la Moldovenii cu sentimentul naţional. Acuma insă el a hotărît, se vede, că nu mai are nimica de pierdut şi rătăceşte tot mai des în articolele sale cu infierările corespondenţelor din Basarabia apărute în presa romînească.... Dar, ajunge pentru fiecare zi răutatea ei! E destul că în Chişinău publicul cult a înţeles acum cu cine are a face şi i-i intoarce lui Madan spatele, ca unui lepros. De scîrbă e numai că sfînta cauză naţională se compromite mult prin purtarea lui. Un Romîn, care prin provocările, intrigile şi minciuna, prin cuvîntul tipărit vinde sufletul lui naţional.... Mai jos nimene *nu poate cădea !...*

Altă dată voiu sfîrşi tema prezentă; mi-a ramas să vorbesc despre „Viaţa Basarabiei" şi în general despre problemele, scopurile, mijloacele practice, şi idealurile presei naţionale din Basarabia.

Chişinău 8 August 1907. **Alexis Nour**

Cronica Literară

— Reportajul în literatură —

Numărul scriitorilor noştri creşte într'o proporţie, care, prin anormalitatea sa, nu făgădueşte nimic bun. Sînt zeci, sînt sute, sînt poate mii de cîntăreţi în proză şi în versuri, şi nu e nici unul care să nu-şi găsească criticul său elogios. Fenomenul acesta se mai numeşte, în termeni meteorologici, şi „primăvară literară".

Alte ţări sînt în scădere. In Franţa doar dacă numele lui Anatole France mai străluceşte cu puterea unei stele de prima mărime. Şi noi avem, pe cerul nostru, ghirlande de constelaţiuni literare.

Dar e imposibil, *a priori*, să avem mai mulţi şi mai mari scriitori decît întreaga literatură universală, dela Homer la d. Gîrleanu.

Probabil că criticii noştri sînt victima unor confuziuni. Zic probabil, pentrucă n'am cetit pe toţi scriitorii noştri contemporani,—şi să ne arunce piatra cine i-a cetit pe toţi; probabil că nici criticii elogioşi nu i-au cetit în totdeauna şi dealtmintrelea critica pe care le-au aplicat'o cu atîta competenţă nu presupune cu necesitate aceasta.

In orice caz, şi o mărturisim cu sinceritate, dacă am cetit ceva mai din toţi, n'am cetit adesea şi ce a mai urmat. E drept că poate am greşit căci, dacă e să cred pe d. Lovinescu, e posibil, în această primăvară literară, ca un scriitor ilizibil la sfîrşitul anului 1906 să devină un talent remarcabil la începutul anului 1907.... Până acuma lucrul acesta nu era cu putinţă, dar lumea progresează, şi una din achiziţiile civilizaţiilor înaintate, sau cel puţin una din caracteristice, e şi repeziciunea crescîndă a tuturor lucrurilor.

Să revin. Am spus că probabil că criticii noştri sînt victima unor confuziuni. Nu voiu releva decît una.

Fără a mă mai opri, deci, asupra confuziunii ce o fac criticii între interesele literaturii şi acele mult mai importante ale onor. lor redacţii, care-i silesc să laude cam prea exagerat pe amicii redacţionali mai întâiu, şi al doilea pe acei scriitori, care încă nu colaborează la revistele lor, dar pe care criticii speră să-i ademenească prin glasul lor de sirene; fără a mă mai opri asupra confuziunii ce o fac criticii şi mai ales subcriticii, între

„țărănism", care e o chestie de psichologie socială și talent,—ceea ce duce adesea să laude pe un Bratescu-Voinești pentru „țărănismul" lui,— căci subcriticul, auzind că Bratescu-Voinești are talent, nici nu-și poate inchipui că el ar consta în altă ceva decit în „țărănism"—mă voiu opri asupra unei confuziuni, care le esplică pe mai toate celelalte, ori, cel puțin, le ingădue.

E vorba de confuziunea între artă și reportaj, pe care o fac mulți din criticii noștri.

La noi se crede—și unii „cronicari" o spun cu mîndrie și cu un fel de enervare chiar—că, pentru a cunoaște calitățile și defectele unei opere literare, ori pentru a o clasifica, nu-ți trebuește nici o pregătire. Dacă un critic literar s'ar amesteca în veterinărie, veterinarul ar protesta; dar acelaș veterinar se va crede competent în critica literară, pentrucă veterinarii, dacă sint de părere că nu poți cunoaște dacă un cal e bolnav sau nu, fără a fi învățat lucrul,—sint de părere că pentru a judeca literatura, nu e nevoe de „teorii"—despre care vorbesc cu un suveran dispreț—ci numai de *bunul simț*, pe care, sint siguri ei, că tatăl lor și muma lor li l'au dat cu imbielșugare.... E a introduce instituția juraților în literatură.

Și iată-l pe veterinarul nostru, în orele-i libere, caracterizînd și clasificînd pe scriitori—și în totdeauna intr'un ton definitiv și categoric, bătăios, cu siguranța aceea pe care o dă omului lipsa de orice cultură intelectual. Un critic de aiurea, din altă țară, reia de zece ori pe un scriitor, multiplicind la infinit punctele de vedere,—un „cronicar" dela Severin hotărește, odată pentru totdeauna, în șase cuvinte lapidare și trece mai departe la alt „talent".

Că acești cronicari confundă arta cu reportajul, se ințelege dela sine. E mai curios, și mai primejdios că o fac și alții. Și de aceea, pentru a ilustra *cazul*, nu voiu utiliza critica vreunui „specialist" din acei de cari vorbeam mai sus, de altmintrelea nici n'aș putea utiliza asemenea critică, căci de ordinar ea se reduce la cam atita: „Se va ceti cu plăcere volumul domnului Cutare"—și criticul iscălește.... Voiu utiliza un articol al unui critic care, intîrziat și demodat sărmanul, are încă curajul să facă teorii și care nu e lipsit de gust literar. E vorba de articolul d-lui Lovinescu despre d. Girleanu.... Și, dacă și acesta va face confuziunea între artiști și reporteri, atunci se va ințelege dela sine unde pot ajunge cronicarii lapidari.

Așa dar, d. Lovinescu, voind să reabiliteze pe d. Girleanu, voind, cum zice d-sa în acel admirabil stil pe care cu toții il cunoaștem, să vindece rana pe care d. Girleanu o purta în coapsă de un an, de cînd d. Lovinescu il lovise cu acea parte a lăncii lui Achille care rănește,—s'a apucat să caracterizeze noul volum al d-lui Girleanu. Dacă nu l'ași crede sincer pe d. Lovinescu, dacă ași crede că are motive coredacționale să intoarcă cealaltă parte a lăncii pe care i-a împrumutat-o Achille, aș nu i-ași discuta articolul.

D. Lovinescu caracterizează noul volum al d-lui Girleanu sau, ca să intrebuințez termenii cei mai proprii, volumul noului domn Girleanu ca un volum de „schițe", pentrucă d. Girleanu, zice d. Lovinescu, ori prinde din viața personajului un moment răzleț, care aruncă o lumină indestulătoare asupra acestuia, ori „povestește o întimplare oarecare fără o intenție deosebită de psichologie",—acest din urmă procedeu fiind, după d. Lovinescu, acela al „nuvelei *anecdotice*"

Că aceasta ar fi definiția „schiței", mă îndoesc. Dacă „nuvela anecdotică" e schiță, nu știu ce rămîne pentru.... pentru „nuvela anecdotică" mai întăiu, pentru ceea ce se chiamă „povestire" apoi. Iar dacă „schiță" e un „moment răzleț etc."—atunci cîte schițe nu mai sint „schițe", căci—nu-i așa ?—nu e vorba să dăm alt ințeles cuvintelor, decît il au, ci tocmai să definim ințelesul cuvintelor pe care le intrebuințăm. Dar, în sfîrșit, nu despre definiția schiței e vorba aici.

E altă chestie: Să admitem că „un moment răzleț etc." e definiția *unor* schițe și să admitem că în aceste schițe d. Girleanu reușește —rămîn celelalte „schițe", acele în care, cum spune d. Lovinescu, nu joacă rol psichologia, ci „interesul anecdotic".

D. Lovinescu ne spune că aceste schițe ale d-lui Girleanu n'au „o intenție psichologică deosebită", și că, în același timp, „interesul" lor „anecdotic nu e tocmai mare". (Și nu uitați: d. Lovinescu vorbește cu curtoazie: atinge pe d. Girleanu cu partea lăncii care vindecă).—Apoi, dacă lipsește bucăților d-lui Girleanu și „o intenție deosebită de psichologie" (ca în nuvele) și „interesul anecdotic" (ca în schițe,—după d. Lovinescu) atunci, dacă bucățile d-lui Girleanu sint lipsite și de calitățile nuvelei și de ale schiței (și de ale povestirii deci, căci d. Lovinescu, prin schiță, o ințelege și pe aceasta, cum ați văzut) ce calități au ele? In ce constă talentul d-lui Girleanu? Ce chimie face d. Lovinescu? Din hidrogen și oxigen (după propria-i constatare) scoate d-sa aur?

Știți ce a făcut d. Lovinescu? A făcut o confuziune între genurile literare așa cum le definește d-sa. „Nuvela anecdotică" se caracterizează prin *subiectul* său care trebue să fie... anecdotic. Vom spune mai mult, desfășurînd gîndirea d-lui Lovinescu: De oarece d. Lovinescu citează ca exemple de nuvele anecdotice pe unele din ale lui Mérimée și Maupassant, ințelegem că prin anecdotic, d-sa ințelege un subiect *interesant*, *variat* dacă pot spune astfel, rar, *romanesc*. *Așa* sint subiectele nuvelelor lui Mérimée și Maupassant, pe care le-a putut avea în vedere d. Lovinescu. In acest *gen* subiectul trebue să fie anumit, și el joacă mare rol, rolul principal, în caracterizarea genului.

Din contra, în nuvelă, dar mai ales în roman, subiectul nu are așa importanță, dacă nu cumva condiția romanului ar fi ca subiectul să fie banal, banal ca viață comună. (Gîndiți-vă la *Ana Karenina*). Aici totul e analiza psichologică, disociarea și reconstituirea, *crearea* vieții.

Ce face d. Girleanu după critica d-lui Lovinescu? Ia subiecte de

roman, subiecte *banale* şi le tratează ca'n „nuvela anecdotică", „fără psichologie". D. Girleanu—tot după critica d-lui Lovinescu—confundă genurile, şi criticul său, confundindu-le şi el, la rindul său, îl laudă pentru această confuziune, confuziune din care rezultă ceva care nu mai este nici un gen literar, deci ceva care nu mai este literatură. D. Girleanu aşa dar—mereu după critica d-lui Lovinescu,—este în afară de literatură. (Insist încă odată: concluzia rezultă din premisele d-lui Lovinescu; eu nu-mi iau nici o răspundere: presupuneţi că n'am cetit pe d. Girleanu).

Şi cine e în afară de literatură, dacă nu e orator ori cugetător, face reportaj.

Iar cine relatează—„reportează"—lucruri care nu s'au intimplat, neadevărate, scornite de închipuirea sa, nu e nici adevărat reporter de gazetă, nu e nimic.

...Nu e nimic, pentrucă în afară de *specii*, nu există nimic. Se pot fabrica într'un atelier de cartonagii animale fantastice, dar ele sint artificiale, n'au nici un loc în creaţiune.

Ziaristul care face, ca ziarist, nuvele, nu face nici una nici alta, nu face nimic; tot aşa şi nuvelistul care, ca nuvelist, ar vrea să facă ziaristică; ori savantul care ar vrea să facă poezii, etc.

Cineva e poet, pentrucă are dezvoltate nişte însuşiri deosebite pe care nu le are savantul, şi invers. Cine n'are nici o însuşire eminentă, e un om comun: dacă are oarecare stil, poate deveni reporter de ziar.

Şi cei mai mulţi oameni sint de felul din urmă: au tot felul de însuşiri, dar în grad *normal*.... Aurea mediocritas.

Din această aurea mediocritas, ca să revin la subiectul acestei cronici, şi ca să închelu, criticii noştri vreau să extragă mii de scriitori. E a nu îndeplini datoria impusă criticii, singura justificare a existenţei ei: ajutarea cetitorilor de a deosebi pe artişti de simplii compunători. Orice altă îndeletnicire a criticii, a acelei critici care se adresează marelui public, a criticii de popularizare, este parazitism dăunător, dacă nu curată neonestitate.

Dar simt, că pentru a lămuri mai bine aceste lucruri, e nevoe să vorbesc mai pe larg despre critica literară. Voiu face-o cu alt prilej.

G. I.

Cronica Ştiinţifică

— Ultramicroscopul în biologie —

Cînd aruncăm o privire retrospectivă asupra evoluţiunii ştiinţelor biologice în general, ne convingem uşor că progresele însemnate realizate pe acest teren au fost imediat subordonate progreselor făcute de ştiinţele fizico-chimice. Aproape nu există capitol de biologie a cărui dezvoltare să nu fi fost condiţionată de oarecare descoperiri nouă în domeniul fizico-chimiei. Există chiar descoperiri biologice din cele mai fundamentale care au fost făcute de chimişti sau de fizicieni. Aşa de pildă *Dumas şi Prévost* (1824) au afirmat pentru prima oară că, în ce priveşte fecundarea, spermatozoidul este adevăratul element activ din lichidul spermatic. *Pasteur* este fundatorul microbiologiei moderne şi al doctrinei fermentaţiunilor, care a luat astăzi o desvoltare aşa de însemnată.

Şi dacă luăm sama la desvoltarea actuală a biologiei, vedem că nu se poate aprofunda o chestiune oarecare fără ca cercetătorul să nu fie obligat a se servi de una cel puţin din metodele fizice ori chimice.

E şi foarte natural. Fenomenele vieţii neflind decât un complex de fenomene fizico-chimice, ele nu pot fi studiate decît pe baze fizice şi chimice.

Lucrurile sint aşa de evidente, încît se poate sigur afirma, că pe viitor, persoanele ce se vor destina la studiul vreunei ramuri a biologiei, vor trebui să aibă mai întâi o educaţiune solidă pe terenul fizico-chimiei. Cunoştinţele fragmentare ce le-au avut şi le au biologiştii în domeniul fizicei şi chimiei vor deveni cu totul nesuficiente.

Una din ilustraţiile cele mai remarcabile ce se poate aduce în sprijinul celor spuse, este microscopul. Dacă acest instrument preţios ne-ar fi rămas până astăzi necunoscut, se 'nţelege uşor că anatomia generală ar fi rămas poate în aceaşi stare în care ne-a lasat'o Bichat. Microbiologia ar fi fost lipsită de cel mai indispensabil mijloc de progres, mineralogia şi petrografia de cel mai trebuincios instrument de analiză optică.

Se poate spune, fără exagerare, că microscopul este instrumentul de fizică care a condiţionat progresul ştiinţei în general. Cele mai mari

servicii însă le-a făcut el biologiei. Perfecţionările ce constructorii i-au a-dus, au fost cerute totdeauna de biologişti. Ei aveau nevoe de micros-coape care să aibă o putere de a mări obiectele cât s'ar putea mai con-siderabil. Fizicianii şi constructorii, printre care trebue să punem în prima linie pe *Abbe* dela Iena, au făcut tot ce era posibil ca să satisfacă do-rinţa micrografilor. Dar de la o vreme ei au băgat de samă că puterea de mărire a acestui instrument nu poate fi impinsă mai departe în bune condiţiuni. Există, pentru microscop, o putere de mărire anumită cu care obiectele se văd şi mărite şi clare în acelaş timp. Dacă se întrece această forţă, obiectele pot fi văzute şi mai mari, dar cea ce ele cîştigă în di-mensiuni pierd în claritate; contururile lor devin şterse'şi nu se pot ve-dea detaliile. Fiziciani iluştri ca *Helmholz*, *Abbe* şi, în timpul din urmă, *Lord Rayleigh*, bazaţi pe consideraţiuni de optică matematică, au afirmat că puterea de mărire a microscopului, aşa cum e construit astăzi, nu poate fi dusă mai departe şi că există o limită a vizibilităţii microscopice. Fap-tul acesta constitue un obstacol foarte serios pentru progresul ştiinţei fi-indcă ne ia speranţa de a mai putea studia o mulţime de obiecte şi chiar fiinţe vieţuitoare, care există de sigur, dar care sînt aşa de mici încît nu pot fi văzute nici cu microscoapele cele mai puternice de astăzi.

Dar, la dreptul vorbind, forţa de mărire a microscopului actual este încă destul de însemnată ca să putem vedea obiecte destul de mici; defectul mare este modul cum trimitem lumina în microscop. Orice obiect privit cu microscopul obicinuit este luminat prin transparenţă, a-decă lumina, ce trebue să ne pună în evidenţă obiectul, este obligată să străbată mai întâiu prin acesta şi apoi să intre în microscop. În acest caz noi nu putem vedea un obiect decît mulţumită opacităţii sale to-tale sau parţiale, ori mulţumită diferenţei între indiciul de refracţiune al substanţei din care e format obiectul şi cel al lichidului în care el se află. Aşa fiind, se înţelege uşor că dacă am avea sub microscop un o-biect cu totul transparent şi al cărui indiciu de refracţiune e aproape a-celaş ca al lichidului în care se află, noi nu-l vom putea vedea. Aceasta este raţiunea pentru care ţesuturile şi microbii trebue să fie coloraţi î-nainte de a putea fi observaţi şi studiaţi cu detalii. Şi dacă se întimplă vr'un microb care să nu se poată colora cu metodele obicinuite, el are şansa de a trece nevăzut, deşi există în preparaţia observată. Aşa s'a întimplat cu microbul sifilisului, care n'a putut fi văzut decît numai după ce s'a reuşit a'l colora.— Şi cîţi microbi, poate tot aşa de mari ca ei, nu vor fi existînd, pe care nu-i cunoaştem fiindcă nu ştim să-i co-lorăm.—

De vr'o patru ani însă, s'a făcut un progres considerabil în vizi-bilitatea obiectelor mici şi transparente, prin faptul că s'a schimbat numai modul de iluminare al lor, sistemele optice cu care se privesc obiectele rămînînd aceleaşi.

În loc de a lumina obiectul prin transparenţă, el e luminat de la o parte, aşa fel că lumina căzută pe dînsul este reflectată de suprafaţa sa

şi trimeasă în sistemul optic al microscopului. Cu chipul acesta, obiec-tul devine luminos şi îi putem constata existenţa. Nu-i putem însă ve-dea detaliile de structură, cel puţin cu aparatele actuale, fiindcă imagina lui ne e dată sub forma unei pete luminoase (fenomenul difracţiunii), iar e deja mult că putem să-i afirmăm măcar existenţa.

Microscoapele cu acest sistem de iluminare se numesc *ultrami-croscoape* şi au fost inventate de doi învăţaţi germani: *Siedentopf* şi *Zsigmondy*.

Esenţa ultramicroscopului este ca corpusculele mici şi transpa-rente să devie luminoase şi deci vizibile. Pentru aceasta trebue ca pre-paraţia să fie luminată cît se poate mai energic, de la o parte, printr'o fâşie de raze luminoase cît de îngustă. Nu trebue să intre în microscop nici o urmă de lumină din fâşia ce serveşte la luminat preparaţia; dease-menea orice lumină parazită, căzută pe preparaţie, stingehereşte observaţi-unea şi de aceea instalaţia trebue făcută într'o cameră perfect întune-coasă.—

Cind totul e aşezat cum trebue, atunci cîmpul microscopului este complect obscur, iar corpusculele ce s'ar afla în lichidul de preparaţie se desenează pe retina noastră sub forma unor pete luminoase.

Ca să înţelegem mai bine cele ce se petrec în ultramicroscop este de nevoe să facem o comparaţie, ce o găsim în cartea d-lor *Cotton* şi *Muton* [1]).—

Toată lumea ştie că stelele nu se văd cu ochiul liber decît noap-tea, fiindcă în timpul zilei, atmosfera fiind luminată de soare, ele dispar pe acest fund luminos. Noaptea, atmosfera nefiind luminată, stelele de-vin vizibile mulţumită luminii ce ne-o trimet. Tot aşa e şi cu ultramicros-copul; fondul trebue să fie întunecos ca să putem vedea corpusculele luminate.

Dar noi mai ştim că foarte multe stele n'au lumina lor proprie şi nu pot fi văzute decît pentrucă ele ne trimet prin reflexiune lumina ce o primesc de la soare. Tot aşa şi obiectele ultramicroscopice nu pot fi văzute decît dacă sînt luminate prin reflexiune.

Pe de altă parte ştim că există stele aşa de depărtate de pămînt încît, chiar cu telescoapele cele mai mari, nu putem să le vedem nici forma şi încă mai puţin detaliile. Tot aşa se întimplă cu o mulţime de corpuscule ultramicroscopice care sînt aşa de mici că deabea pot re-flecta cîteva raze de lumină care ajung în microscop şi de aci în ochiul nostru. Vizibilitatea lor o datorim fenomenului de difracţiune ce o su-fere lumina căzînd pe ele.

Sînt apoi unele nebuloase formate din grămezi de stele ce sînt aşa de mici şi apropiate între ele, încît telescoapele cele mai puternice nu pot să le distingă una de alta. Tot aşa se petrec lucrurile şi cu unele li-chide prea bogate în corpuscule mici ultramicroscopice.

1). *A. Cotton et Muton.* Les ultramicroscopes. Les objets ultramicros-copiques. Paris. Masson. 1906 p. 35.—

Se vede numai un cimp slab luminat, fără să putem distinge puncte luminoase izolate şi aceasta pentru cuvîntul că distanţa dintre granulele vecine este prea mică.

Intr'un cuvînt, principiul ultramicroscopiei se bazază pe faptul că un corpuscul poate juca rolul unei surse de lumină cînd e luminat el însuşi intr'un chip anumit, şi mulţumită luminii ce pleacă de pe suprafaţa sa putem să-i constatăm existenţa.

* * *

Deşi e puţin timp decînd s'au construit primele aparate de ultramicroscopie, totuşi ele au dat deja citeva rezultate interesante, pe care am dori să le facem cunoscute, în mod sumar, cetitorilor revistei noastre.

Studiile cele mai numeroase ce s'au făcut cu ultramicroscopul se referă la aşa numitele *soluţiuni coloidale*. De obiceiu sub numele de soluţiuni coloidale se 'nţeleg nişte lichide ale căror proprietăţi se deosebesc, în unele privinţi, de cele ale unei *soluţiuni* zise *adevărată*.

Cînd punem în apă curată o bucăţică de zahăr, toate moleculele ce formau cristalele, se desprind una de alta şi se amestecă cu moleculele apei. Dacă avem şi grija de a amesteca bine apa zaharată cu o linguriţă, atunci avem un *amestec omogen* de *molecule de apă* şi *molecule de zahăr*. O astfel de soluţiune se zice *adevărată* şi se caracterizează prin aceea că dacă facem să treacă prin ea o făşie de lumină, soluţiunea nu se luminează pe traiectul luminii cum s'ar lumina de pildă aerul încărcat cu firicele de praf. Un alt caracter al acestei soluţiuni este următorul. Dacă luăm un mic sac făcut din hîrtie pergament şi înnăuntrul său punem o cantitate oarecare de soluţiune zăhăroasă, apoi aşezăm sacul aşa fel ca fundul său să intre puţin în apa curată dintr'un vas, vom constata că după citva timp moleculele de zahăr trec prin păreţii sacului şi se răspîndesc în apa ce-i moaie fundul.

Sint o mulţime de substanţe chimice care ne dau soluţiuni cu aceleaşi proprietăţi ca cele de zahăr.

Dar sint alte substanţe, cum e guma arabică, albumina, glicogenul ş. a. care, cînd sint puse în apă, dau nişte soluţiuni ce se deosebesc de cele adevărate prin faptul că o făşie luminoasă, care străbate lichidul, luminează destul de bine soluţiunea pe parcursul ei întocmai cum ar lumina aerul plin de praf.—In al doilea loc, soluţiunile acestea, cînd sint puse în saci de pergament, substanţa dizolvită nu poate trece prin păreţii sacului ca să iasă în apa de din afară. Aceste lichide se numesc, spre deosebire de cele precedente, *soluţiuni coloidale*.

Care poate fi cauza că aceste două feluri de soluţiuni au proprietăţi aşa de deosebite?

Fizicianii au căutat încă de mult să-şi lămurească acest lucru şi studiile lor i-au adus la concluziunea următoare.

Pe cînd în soluţiunile adevărate moleculele substanţei dizolvite

se desprind în mod complect una de alta şi se amestecă în mod uniform cu moleculele apei sau, în general, cu moleculele solvantului, din contra, în soluţiunile coloidale moleculele substanţei dizolvite se găsesc grupate în grămezi, sub forma unor bulgări foarte mici, amestecaţi cu apa şi formaţi fiecare din o sumedenie de molecule ce rămîn lipite una de alta. Acestor bulgări de molecule li s'a zis *granule coloidale*. Ar fi ca nişte firişoare de praf foarte mici.

Dacă e aşa, atunci înţelegem cum se face că făşia luminoasă ce trece prin soluţia coloidală, o luminează. E acelaş lucru ca şi cu aerul încărcat de praf. Firicelele de praf ca şi granulele coloidale reflectează lumina ce o primesc; cu modul acesta, ele devin luminoase şi ne arată foarte bine drumul ce'l parcurge lumina în aer ca şi în soluţia coloidală. Intr'o soluţie adevărată nu vom putea vedea traiectul făşiei luminoase pentru că moleculele fiind complect despărţite una de alta şi fiind în acelaş timp enorm de mici, (cu dimensiuni mult inferioare unei lungimi de undă) ele nu pot reflecta lumina.

Tot aşa de uşor se'nţelege de ce substanţa coloidală nu trece prin păreţii de pergament. Granulele sunt prea mari pentru a putea intra prin porii fini ai pergamentului, pe cînd moleculele izolate aflătoare într'o soluţie adevărată pot trece uşor prin asemenea deschideri.

Aşa dar ceea ce caracterizează o soluţie coloidală, este prezenţa acestor granule formate din aglomeraţii de molecule. Existenţa lor până în anii din urmă era numai presupusă, după cum presupusă e şi până astăzi existenţa moleculelor. Fenomenele se petrec aşa, ca şi cum aceste granule şi molecule ar exista, dar nimeni nu văzuse granulele după cum nimeni încă n'a văzut moleculele. Şi nu se vedeau granulele fiindcă, cu microscopul obicinuit, ele sint invizibile. Numai dela inventarea ultramicroscopului bulgării coloidali au putut fi văzuţi şi nu mai rămîne nici o îndoială asupra existenţii lor.

Dacă n'ar fi decît atît, şi tot e de ajuns ca găsirea ultramicroscopului să facă epocă în ştiinţă. Nu e puţin lucru să ai mijlocul de a te convinge *de visu* despre existenţa unui lucru, pe care de atîta vreme numai o presupuneai.

Dar acest instrument este chemat să ducă mult mai departe cunoştinţile noastre asupra structurii fine a unor anumite materii. Afară de serviciile ce desigur le va aduce fizicei pure, ultramicoscopul este destinat să asigure descoperiri de cea mai mare importanţă în ştiinţele biologice. Deja în domeniul fiziologiei el ne arată, spre exemplu, că granulele coloidale sint excesiv de mici în lichidele din organismul animal, cea ce este important din punct de vedere al schimburilor nutritive; apoi că umoarea apoasă din ochiul nostru nu conţine de loc granule coloidale, ş. a.

Cît pentru microbiologie, ştim cu toţii că bacteriologiştii admit existenţa microbilor invizibili, zişi aşa fiindcă n'au putut fi văzuţi cu microscoapele actuale. Sint în adevăr boale ale căror microbi specifici n'au

putut fi văzuţi încă; aşa e febra aftoasă, frigurile galbene, vărsatul, turbarea şi multe altele.

Faptul că nu se cunoaşte microbul specific al unei boale, îngreue mult lupta contra ei. De aceea cînd ultramicroscopul va face pe aceşti microbi *vizibili*, va fi un progres mare faţă de trecut. Deja unul din ei şi anume cel al peripneumoniei bovideelor a putut fi văzut foarte bine.

Dacă până acum ultramicroscopul n'a dat tot ce sintem în drept să ne aşteptăm dela el, este mai întâiu că nu sînt decît patru ani de cînd îl cunoaştem; apoi fiindcă nu toţi cei ce ar dori să'l utilizeze pot s'o facă îndată, pentru că trebue o educaţiune a ochiului spre a putea să vezi corect.

Infine' trebue să ţinem samă că acest instrument nu s'a perfecţionat încă, ci e deabea la începutul carierei sale.

Să sperăm că colaborarea fizicianilor cu biologiştii va aduce ameliorări şi perfecţionări acestui aparat destinat să ne procure ceva mai multă lumină, ca să putem vedea mai sigur în complexul fenomenelor vieţii.

dr. D. Călugăreanu.

Cronica Pedagogică

— Agitaţia profesorilor secundari —

În lipsa revistelor pedagogice care, la noi, trăesc foarte capricios sufăr de sincope în timpul vacanţelor şcolare, o anumită presă poli-ă, deprinsă cu obiectivitatea în aprecierea faptelor publice şi cu inde-endenţa faţă de personalităţile politice, a devenit în mod subit pedago-că, şi şi-a luat însărcinarea să lumineze opinia publică asupra subver-ităţii actualului Ministru de Instrucţie.

Campania dusă de această presă împotriva Ministrului de Instrucţie explicabilă: e împlinirea unei datorii. Orice act administrativ superior un prilej de combătut „regimul nefast"; atitudinea de procuror e sin-ra permisă faţă de un membru din Cabinet, pentru o astfel de presă. calificările personale şi caracterizările subtile de care numele Ministru-încriminat apare întovărăşit în ziare zilnice, precum şi de numele ace-a care, fără teamă de a-şi ştirbi prestigiul, iscălesc pamflete insultă-re, nimeni nu se alarmează: există o licenţă ziaristică după cum istă şi o licenţă poetică. Ziarele politice se citesc, de obiceiu, printre nduri şi nu angajează răspunderea morală a acelor care *aici* se găsesc zlegaţi de conveninţele ce li se impun în relaţiile personale. *Aici* ista manierelor civilizate şi interesul pentru *adevăr* dispar şi fondul rsonal real e exhibat fără pudicitate.

E un deliciu, psihologiceşte explicabil, pe care mulţi, prea ener-ţi de restricţiile vieţii civilizate, îl simt în petrecerea cîtorva momente scoborîre la viaţa de natură.

Actualul Ministru de Instrucţie a fost, după convingerea acestei ese, autorul moral al marilor răscoale agrare; era natural ca atunci nd el a luat conducerea Departamentului Instrucţiei să se introducă elaş spirit subversiv la acest Minister, unde, se ştie, ordinea şi rigoa-a legilor domneau, de vreo doi ani, în toată strălucirea, spre marea mire a opiniei publice scandalizate.

N'am fi pomenit de pătimaşa campanie dusă prin presă de cîţiva legi de universitate ai *acuzatului*, dacă ea n'ar arunca o vie lumină upra originii agitaţiei accelerate a o parte dintre profesorii secundari,

începută imediat după referatul Ministrului de Instrucție către Consiliul de Miniștri, din 2 Iulie a. c. și încununată după citeva zile cu un Memoriu către Rege.

Memoriul, iscălit de trei foști funcționari superiori ai unui fost Ministru, e o pledoarie pentru fostul conducător al Departamentului Instrucției, și o acuzare agresivă și impulsivă împotriva celui actual.

E de regretat că un Memoriu făcut de profesori nu găsește altă factură de cit cea obișnuită în ziarele militante: *lipsă de sinceritate, afirmare de lucruri neexacte din rea credință, limbaj trivial, mania de a face singur numiri în învățămint....* grațiozități cu care Memoriul profesorilor gratifică pe *delicventul* de la Instrucție nu pot nici să servească *cauza*, nici să ridice prestigiul educatorilor Statului. Pentru ce atita panică? Pentru ce acea destrăbălare de limbaj dezonorantă pentru Corpul Didactic? Pentru ce acea atitudine neîncrezătoare și dușmănoasă din partea profesorilor față de șeful lor erarhic? Memoriu la Rege! S'a întimplat dar ceva extraordinar de grav. Nu rămînea decit implorarea protecției regale pentru mintuirea profesorimei aruncate în desperare de tirania actualului Ministru! Ce gest de deznădăjduire falșă și ce efect ridicul! Fost-au, în adevăr, autorii Memoriului cuprinși de aceiași panică sufletească ca și eroii lui *La Fontaine* din *„Les animaux malades de la peste"*?

Iată de ce e vorba. Iată, în esență, rostul și cuprinsul alarmantului referat din 2 Iulie:

Cine nu știe—și mai bine decit oricine autorii Memoriului o știu—că administrația de la Departamentul Instrucției ajunsese de domeniul scandalului public? Să insistăm e de prisos. Anexele, care întovărășesc referatul, cuprind fapte care, deși erau deja cunoscute publicului în mare parte, totuși n'au pierdut încă puterea să uimească mintea cetitorului deprins cu ordinea legală.

Actualul Ministru arată prin referat că: *„provocat de numeroase plingeri"*—ale profesorilor nedreptățiți—cercetînd, *„a constatat că întreaga serie a numirilor făcute în ultimii doi ani, în învățămintul secundar, cuprinde neregularități așa de multe și așa de mari, incit cred că este imposibil ca să nu să ia măsuri pentru reintrarea în ordine și în legalitate"*, și, în consecință, cere, Consiliului de Miniștri, autorizația să anuleze *numai numirile ilegale*, din perioada anarhică a Departamentului Instrucției, rămînînd ca *acele numiri să se facă conform cu legile și regulamentele în vigoare.*

Totodată Ministrul se îngrijește ca anularea decretului de numiri provizorie *să nu lovească dreptul de vechime pentru obținerea numirii definitive și pentru căpătarea gradației.* Această respectare a dreptului de vechime arată că Consiliul de Miniștri, în fond, *nu anulează* numirea cu titlul provizor a nimănui. Această anulare se reduce, de fapt, numai la *o modalitate* pentru a da posibilitatea Ministrului de resort să întărească moralicește numirile deja legal existente și respectate. E un

mijloc care permite purificarea numirilor pătate de arbitrar, favoritism și ilegalitate.

E acest fapt de natură a lovi în prestigiul Corpului Didactic, a stinge dreptul ciștigat al cuiva?

Nici autorii Memoriului nu neagă ilegalitatea numirilor anulate (păstrăm termenul din referat), dar nu admit modalitatea din referat: ei vor darea în judecată a fostului Ministru abuziv.... dar respectarea decretelor sale; ei vor chemarea în judecată a fiecărui profesor numit ilegal... vor, într'un cuvint, scandal public cit se poate mai mare; sub niciun cuvint, însă, nu primesc soluția actualului Ministru. Și, cred oare serios autorii Memoriului că procedarea propusă de ei—cu fizionomia-i personală—ar proteja mai mult demnitatea profesorilor numiți ilegal, și deci a întregului Corp Didactic? Sfirșirea cit mai iute a acestei operații triste și dureroase, și *evitarea* caracterului personal e, desigur, soluția cea mai nimerită: aceasta a fost preferată și de Ministru.

Considerațiile Ministrului de Instrucție care l'au silit să ia această măsură sint expuse în referat, unde sint expuse lămurit și amănunțit motivele care-i impun această hotărire, căci altfel *„ar însemna să renunțăm la principiul ca personalul didactic să fie recrutat după merit, ceea ce este unul din principiile fundamentale ale legii. Aceasta ar însemna că admitem ca corpul nostru didactic să se deprindă și el cu disprețul legilor și cu ideia că mijloacele lăturalnice cele mai puțin recomandabile pot înlocui meritul și munca, pentru a ajunge la orice. Un corp didactic în care s-ar infiltra asemenea idei nu ar putea crește tinerimea decit tot așa, și aceasta ar fi un dezastru moral mai mare decit oricare altul"*.

Faptele însă, și declarațiile oficiale nu pot convinge pe autorii Memoriului asupra cauzelor care a determinat pe Ministru să restabilească ordinea legilor. Pentru ei adevaratele cauze sint: răzbunarea, rancuna personală, invidia, spiritul anarhic.... Ca enormitate citez din Memoriu următorul pasaj: *„Reintrarea în ordine și legalitate este o vorbă frumoasă, și o faptă încă și mai frumoasă, cind ea este săvîrșită de cineva; dar nu este dat ori și căruia să încerce o asemenea faptă. Numai acela care știe să se facă respectat și iubit—mai ales iubit—numai acela poate să o încerce, fiindcă este sigur acela de reușită"*.

Păcat că autorii Memoriului nu precizează anume cit de mult trebue să fie iubit un Ministru, de cine să fie iubit și mai cu seamă, ce trebue să facă ca să fie iubit, ca să poată îndrăzni să ia măsuri pentru „reintrarea în ordine și legalitate".

Ca să nu creadă cetitorii că inventez acest pasaj, îi trimet la pagina 66 a Memoriului. De aici se poate vedea vina adevărată a Ministrului Instrucției, care oricum ar proceda *tot trebue să se facă vinovat față de autorii Memoriului*, întocmai ca eroii tragediilor lui Shakespeare, care, oricit de buni, mari și nobili ar fi, tot *trebue să sufere.*

Departe de noi ideia că profesorii trebue să se supue, *fără să pro-*

testeze, față de hotărîrile superioare, atunci cînd ele ar fi ilegale și ar știrbi astfel, prin arbitrarul lor, prestigiul Corpului Didactic.

Departe de noi concepția unui Ministru absolut în un stat constituțional; însă absolutismul și arbitrarul nu cadrează cu „reintrarea în ordine și legalitate", ci tocmai dimpotrivă.

Poate nici o categorie de muncitori ai Statului nu au mai mare nevoe de *integritatea morală a personalității lor în practica funcțiunii lor* decît profesorii-educatori: ei lucrează, nu numai cu inteligența în situație de izolare, *ci influențează și formează caractere și inteligenți încă nedeplin formate*. Pentru a-și îndeplini menirea, profesorul, spune preacunoscutul pedagog *Rein*, trebue să fie *un om complect*, altfel cel mai bun metod e neputincios pentru atingerea scopului. Și, nu sînt oameni acei care sufăr cu rezignare încălcarea drepturilor lor legale pentru apărarea cărora au o datorie mai inaltă decît solidaritatea de corp.

Dar.... „reintrarea în ordine și legalitate" contrazice acest mod de a vedea?

Prin cultura, prin natura ocupației, prin situația privilegiată legală, profesorii au datoria să-și lărgească activitatea dincolo de sfera strîmtă a pedantismului pedagogic. Lumea e mai largă decît cercul „treptelor formale". Mărginirea activității profesorilor numai la domeniul pur școlar e o dezertare dela marele lor rol social: o largă activitate cetățenească și culturală.

Numai astfel profesorii *vor impune* și-și vor recîștiga prestigiul pe care singuri și l-au știrbit, și nu pe nedrept li s-a spus aceasta odată.

Corpul Didactic secundar care, de mult a pierdut avîntul mișcărilor generoase; care, de cîtva timp nu tresare decît pentru situația-i bugetară; care, n-a simțit fiorul umilinții față de atitudinea seniorială a unui fost Ministru; care, a rămas mut și neactiv față de marea tragedie rurală, e dator să-și spue cuvîntul, să ia o atitudine hotărîtă—ca corp—față de provocarea pe care *unii* profesori o fac actualului Ministru de Instrucție. Pasivitatea celor mulți poate să producă iluzia că atitudinea cîtorva e cea admisă de întregul corp secundar.

„Memoriul profesorilor secundari" din București, aprobat prin tăcere de restul profesorilor, ar constitui încă un atentat de sinucidere morală a Corpului Didactic Secundar.

I. Botez.

Cronica Externă

— Vizitele Regelui Eduard —

De cîteva săptămîni presa europeană nu se ocupă decît de vizitele Regelui Eduard. Pretutindeni găsim comentarii despre vizita lui la Wilhelmshöhe și despre vizita lui la Ischl. De ce a făcut Eduard VII aceste vizite?

Care e semnificația, care vor fi urmările lor? Iată întrebări la care toți ziariștii lumii s'au încercat să răspundă, dînd astfel naștere în cîteva zile unei întregi literaturi bogată în fantazie, dacă nu întotdeauna competinte și interesantă.

Oricum, n'ar trebui să luăm în rîs aceste încercări literare, căci vizitele Regelui Eduard nu sînt niște simple vizite de suveran, ele sînt una din curiozitățile timpurilor noastre. Și alți suverani au practicat vizitele. Împăratul Germaniei a făcut acum cîțiva ani prin Europa o serie de vizite zgomotoase. Dar ele nu se asemănau cu vizitele Regelui Eduard. Acestea au o notă proprie, necunoscută până azi. Nici aspectul lor nu este acelaș ca al vizitelor celorlalți suverani. Nu mai vorbim de vizitele Țarului care reclamă mobilizarea tuturor polițiștilor și tuturor agenților secreți din lume, care prin marele număr de miniștri, de mareșali, de aghiotanți, de Cazaci, de Circazieni, de valeți, de trenuri speciale și de curieri diplomatici ce pune în mișcare, au mai mult proporțiile unei expediții decît ale unei călătorii. Dar ele nu se aseamănă nici măcar cu vizitele Împăratului Wilhelm, care nu poate trece granița fără să nu aibă după el 20 de aghiotanți în uniforme unele mai strălucitoare decît altele, care nu poate călători douăsprezece ceasuri fără trenul său alb, fără caii săi de călărie, fără o pompă bătătoare la ochi și un fast de suveran oriental. Regelui Eduard îi place simplicitatea. Cînd e pe continent, un vagon special îi este îndestulător. Un aghiotant, un secretar particular și doi sau trei feciori negalonați formează singura lui suită. Cînd e pe mare, yachtul său nu este întovărășit de toată flota engleză; cel mult un încrucișător sau un torpilor îl urmează la distanță. Nicăeri nu se văd uniforme strălucitoare. Regele Regatului Unit al Marei Britanii și al Coloniilor sale din Africa, Azia, America și Oceania, Împăratul Indiilor, se mul-

ţumeşte cu haine civile ca orice muritor. Singurele sale luxuri în călătorie sînt cîteva automobile şi, pentru ocaziile mari, prezenţa unui înalt funcţionar dela Foreign Office, care de obiceiu e Sir Charles Hardinge.

Pe urmă Regelui Eduard nu-i place să facă vizite pentru vizite. El călătoreşte întotdeauna pentru un scop altul, şi cu acest prilej, se întîlneşte cu cutare sau cutare suveran. Cînd s'a întîlnit cu Împăratul Germaniei şi cu Franz Iosef, el se ducea la Marienbad ca să'şi facă cura. Cînd se plimba pe Mediterană s'a întîlnit cu Regele Italiei şi cu Alfons XIII. Chiar cînd a fost la Paris, cea mai însemnată şi cea dintâiu din vizitele sale, nu s'a dus numai ca să salute pe d. Loubet; cursele dela Longchamps, herghelia d-lui Edmond Blanc, vechile lui cunoştinţe din Faubourg St. Germain şi vechii lui tovarăşi de petreceri, păreau să-l fi îndemnat cel puţin tot atîta ca să treacă prin Paris.

Şi să nu ne închipuim că aceste vizite, simple prin forma lor exterioară, sînt misterioase în fond. Să nu credem că Regele Eduard alege această simplicitate externă pentru a putea cu mai multă linişte să ţese combinaţiuni machiavelice sau să fie mai liber a discuta cu gravitate problemele mari ce frămîntă omenirea. Nu, el are întotdeauna aerul să nu facă nimic serios, şi un observator superficial s'ar grăbi desigur să afirme că singura lui grijă e să petreacă. Cînd a vizitat întâia oară pe Împăratul Franz Iosef la Viena, după marea reprezentaţie de gală dată la Operă, Eduard VII a condus la Burg pe bătrînul Împărat şi, în loc să se retragă în apartamentele ce îi erau rezervate, s'a dus la Jockey-Club şi ca un simplu particular a jucat până tîrziu noaptea cărţile cu nobilii austriaci şi cu magnaţii Unguri, pe care îi cunoştea de mult. La Paris, el a cutreerat teatrele şi ipodromurile şi nu s'a sfiit cînd părăsea Comedia Franceză, cu tot ceremonialul şi cu toată pompa cuvenită, să intre în mulţime ca să vorbească cu Jeanne Granier o veche admiraţie a lui, pe care o zărise printre spectatori.

Şi totuşi aceste vizite lasă în diplomaţia lumii urme adînci. Vizita dela Paris a atras după dînsa „l'entente cordiale" care a avut şi are o influenţă aşa de hotărîtoare asupra echilibrului european. Vizita dela Lisabona a pecetluit în mod definitiv alianţa anglo-portugheză, care asigură Marei-Britanii atîtea foloase comerciale.

Vizita dela Catargena a dat naştere apropierii anglo-spaniole, cu dreptul pentru Anglia de a înzestra într'un număr anumit de ani Regatul lui Alfons XIII cu flotele care îi lipsesc. Altă vizită apoi a întărit aşa de simţitor înţelegerea anglo-italiană cu privire la Marea Mediterană, încît a părut că smulge cu totul Italia din Tripla Alianţă. Vizitele dela Viena consfinţind vechea amiciţie dintre Austria şi Anglia, au proclamat şi mai bine în lume intenţiile pacifice ale diplomaţiei engleze. Iar vizita dela Wilhelmshöhe a risipit ultimii nori ce mai întunecau cerul astăzi senin al armoniei europene.

Simţul diplomatic al Regelui Eduard a fost fără îndoială una din marele surprinderi ale timpurilor moderne. Cine ar fi crezut că acest om,

a început prin a fi arbitrul eleganţelor, care a umplut cronicile ndaloase cu sgomotul aventurilor sale amoroase, care şi-a petrecut a pe cîmpurile de curse sau în jurul meselor de joc, veşnic dator, ric la petreceri între femei frumoase, oameni de afaceri îmbogăţiţi şi ii risipitori, cine ar fi crezut că acest om a cărui viaţă a fost mereu parată cu viaţa de desfrîu a faimosului Principe de Walles care trea pe urmă să devie George IV,—va sfîrşi prin a fi nu numai un adbil diplomat, dar arbitrul însuşi al destinelor europene? Adevărul este tocmai această viaţă a dat Regelui Eduard acest simţ al realităţii, o pricepere justă a nevoilor şi aspiraţiunilor vremurilor noastre, în care tot secretul succeselor sale diplomatice. Marele cusur al celorlalţi suani e că trăesc în afară de omenire, pe o înălţime singuratică, de pe nu se scoboară nici odată, aşa că sgomotele vieţii reale nu se înalţă la dînşii, că tot ce aud este ecoul lor denaturat prin intrigile şi prin a curtezanilor.

Meritul Regelui Eduard e că s'a coborît în mijlocul mulţimii, că a viaţa ei, că a cunoscut patimile ei, e adevărat, dar că a pipăit şi nee, că a învăţat să cunoască şi aspiraţiile ei. Şi cînd la 60 de ani, ot de plăcerile lumii pe care pe toate le-a cunoscut şi pe toate le-a it până la ultima picătură, a moştenit Coroana Engliterii,—el s'a urcat ron cu experienţa unui om care a învăţat în viaţa reală, nu în atmosviciată a palatelor, rostul lucrurilor pămînteşti.

Frecîndu-se mereu cu fel de fel de oameni, mîncînd în toate zilele ctori, cu vînzători de porci, cu fabricanţi de bere şi de fier, trăind a lor, a dobîndit o noţiune precisă a epocii sale şi fiind înzestrat de cu o inteligenţă largă şi deschisă, nu i-a fost greu să priceapă că a ce domină popoarele astăzi e dorinţa şi nevoia de pace. Viaţa ernă e atît de complexă, legăturile ei sînt atît de înjghebate unele altele, atît de întinse, atît de infinite, încît resping ideea războiului. de altă parte, greutăţile luptei pentru trai sînt atît de mari şi nevoia ncii fără preget e atît de imperioasă pentru omenire, încît popoarele pot trăi fără linişte şi nu pot înflori fără siguranţa zilei de mîine. Şi el Eduard VII, prin însuşi trecutul lui zbuciumat, a fost adus să as- in lume sămînţa păcii. Ca să a ingă mai bine acest scop, el s'a bit să împrăştie vechea atmosferă de bănueli şi de provocări ce e- a între state şi a căutat să aşeze pe temelia unor sincere amiciţii, le- urile internaţionale care prea adesea ori înainte erau lăsate la întîm- rea nervozităţii unelor cancelarii sau la bunul plac al unor ambiţiuni iculoase.

În lupta lui pentru pace, cel dintâiu de care Eduard VII s'a izbit, ost nepotul său Wilhelm II. Deşi ei s'au întîlnit acuma în urmă la helmshöhe şi vizita lor a înseninat pentru o clipă cerul Europei, lupta tre dînşii nu e încă isprăvită. La început, ca să dovedească şi mai lă- rit nepotului său contrastul dintre ambele lor concepţii diplomatice, uard VII a legat prin vizitele sale amiciţii strînse cu Franţa, cu Por-

tugalia, cu Italia, cu Austria, cu Spania, chiar cu Japonia, şi succesul să a fost deplin. Germania a rămas singură, fără nimeni în jurul ei. Vă-zîndu-se izolat, Wilhem II a căutat să se apropie de Anglia, nu numai ca să scape de o izolare pe care o socotea cu drept cuvînt ca peric-loasă pentru dînsul, dar şi ca să nu prelungească degeaba strălucirea u-nui succes care, deja aşa, era dureros pentru augusta-i vanitate. Cons-cinte politicii sale împăciuitoare, de îndată ce Eduard VII a constatat a-ceastă stare de spirit la nepotul său, el î-i întinse prieteneşte mîna şi la Wilhelmshöhe mînile lor s'au împreunat şi s'au strîns cu căldură. D-Împăratul Germaniei nu e convins, nu e pătruns de foloasele nouei di-plomaţii şi, în fundul sufletului său, înfrîngerea suferită n'a fost nici ui-tată nici ertată. Mîne, poimîne, conflictul va renaşte şi va fi curios să ve-dem dacă la urma urmei, prin răbdare şi prin stăruinţă, Eduard VII nu va sfîrşi prin a îngenunchia pe ambiţiosul său nepot.

In ori ce caz, Regele Eduard are în mînă două arme puternice. Cea dintăiu e tactul. El are un tact admirabil. Niciodată nu merge prea de-parte, întotdeauna găseşte nota potrivită. Amiciţiile ca şi antipatiile lui poartă sigiliul omului care ştie că nimic nu este absolut pe acest pămînt. Această calitate e preţioasă în genere, dar mai cu seamă faţă de un im-pulsiv ca Împăratul Germaniei care trece de la amiciţiile cele mai căl-roase la urile cele mai înverşunate, cu o surprinzătoare iuţeală şi cu o n-grijitoare uşurinţă.

Cea de a doua armă a lui Eduard VII e că politica lui de pace nu este, ca de pildă diplomaţia cavalerească a lui Napoleon III, isvorîtă din sentimentalism. Ea este creată de nevoile adînci ale poporului său. Poporul englez săturat de cuceriri, obosit de sforţările uriaşe ce a făcut şi de povoara colosalului imperiu ce a clădit, nu mai rîvneşte după noi teritorii. Vrea să se folosească de cele pe care le are, să le fructifice, să trăească în pace. Şi această nevoe a lui, e întărită prin faptul că sînt azi în lume şi alte state care se găsesc absolut în aceeaşi stare de spirit ca şi Anglia şi în fine, prin faptul că chiar ţările mai nouă care au încă pof-tere de expansiune la cei de sus, sînt împiedecate de a înainta pe această cale de către cei de jos, de către masa cea mare a proletariatului, care aş-teaptă de la pace şi numai dela dînsa îmbunătăţirea soartei şi mîntuirea lui viitoare.

In asemenea condiţiuni, putem deci să spunem că este vîntul înse-şi al timpului care suflă în vîslele corăbiei pe care Eduard VII o cîrmu-eşte cu atîta tact. Ştim că, deşi marea e astăzi liniştită, o furtună se poate ivi ori cînd, dar ori cît de mari şi de ameninţătoare ar fi valurile pe care ea le-ar ridica, nădăjduim că corabia va avea puterea să le înfrunte în pericol, căci ea poartă întrînsa pe lîngă destinele poporului englez, unul din cele mai vii şi mai luminoase idealuri ale omenirii.

I. G. Duca.

Miscellanea

AMNISTIAREA ŢĂRANILOR

M. S. Regele a acordat amnistia ţăranilor daţi în judecată pentru răscoale, exceptîndu-se numai cîţiva preoţi, învăţători, etc.

Toţi cei arestaţi, după ştirile ziarelor, liberaţi din închisoare, au ple-cat la vetrele lor cu strigăte de: Trăiască Regele!

Am dori ca vălul uitării şi al înaltei clemenţe să fie aruncat asu-pra faptelor şi a celorlalţi cîţiva nenorociţi, vinovaţi de răscoale, în afară de ţărani. Credem că ertarea şi uitarea e cea mai bună politică şi faţă de aceştia.

In orice caz, ne unim din inimă la strigătul celor liberaţi: Trăias-că Regele!

NECULAI GRIGORESCU

In ziua de 21 Iulie, pe la toacă, s'a stins, în locuinţa lui de la Cîmpina, pictorul Grigorescu.

A fost un om mare.—Da, moşneguţul acela mărunţel, tăcut, sfios, pururea grăbit, a fost cel mai mare om al vremii noastre, şi unul din marii pictori ai lumii.

Dacă iubirea de patrie, care la el era o adevărată religie, l'a ţinut aici, legat de pămîntul doinei şi de obida neamului din care s'a ridicat, —strălucitoarea putere de viaţă a operei lui, amestecul acela de pipăit şi de mister, de adevăr şi de poezie în tot ce-a făcut el, au dus de mult peste hotarul ţării, ce de-abia acum începe să-l cunoască, gloria nu-melui lui.

Zădarnic cearcă vorbele noastre să se ridice la înălţimea, din care, vreme de-o jumătate de veac, a împărăţit peste frumuseţile lumii aceştiia sufletul curat ca al unui copil şi puternic ca al unui zeu, sufletul creator al seninului Grigorescu.

Sînt glorii, pe care cuvintele parcă le ofensează.

Şi cu toate acestea va trebui să se arăte limpede cine-a fost Gri-gorescu. Va trebui să se facă o carte din viaţa de sfînt şi de artist a omului acestuia, aşa de întru toate deosebit de ceilalţi oameni. Va tre-bui aceasta nu atît pentru pomenirea lui, cît pentru cinstea şi mîndria neamului nostru, şi mai ales pentru întărirea şi înălţarea sufletească a celor care vin după noi.

Grigorescu a trăit retras, şi nu i-a plăcut niciodată să vorbească de el. In casa dela Cîmpina aşa de ospitalieră pentru cine era primit, se intra mai greu decît în palatul uni monarh. Puţinii, care s'au bucurat de prietenia lui, au datoria să ne facă şi pe noi părtaşi amintirilor scumpe şi pline de interes, ce li vor fi rămas din atingerea unui suflet atît de

aleș.—Toată suflarea romînească trebue să știe cine-a fost, cum a trăit și ce-a făcut pentru țara lui acest mare om detreabă.

Până atunci—o veste bună:

Tablourile rămase, ca și toate odoarele adunate cu atita dragoste de acest profund admirator al lucrurilor cu adevărat frumoase, și care, până și'n felul cum sînt așezate în atelierul de la Cîmpina, înfățișează gustul desăvîrșit al artistului, vor fi cumpărate de Stat și așezate, întocmai așa, într'un muzeu, care va da astfel Bucureștilor, sub raportul artei, caracterul unei capitale de țară civilizată.

„VIITORUL SOCIAL"... AL ROMÎNIEI...

Primim primul număr al revistei „socialismului științific", *Viitorul social*, ce a apărut luna asta în Iași; o broșură de 120 pagini.

Aparența e curățică. Pe coperta din față o vinietă, ce reprezintă pe un „proletar" care bate pe o nicovală o sabie, cu un ciocan imens, probabil spre a o preface în fier de plug, după simbolul indispensabil în ocazie; e o reproducere nu tocmai „liberă" a vinietei din „Sozialistische Monatshefte". In dos,—o vinietă originală, de Iser, foarte frumoasă: un peizagiu sumbru al unei păduri de *hornuri de fabrici*, cu dungi groase de fum, pe un fond de ceață; probabil, o imagine a Romîniei actuale, cum și-o închipue colaboratorii noului organ din capitala Moldovei.

Direcția revistei fiind fundamental și radical deosebită de a „Vieții Romînești", probabil vom avea de de multe ori ocazie să discutăm, dacă... cuprinsul revistei va îngădui, *în fond*, o discuție serioasă,—căci, în ce privește *forma*, nu relevăm nici acum, cum nu vom releva nici în viitor ieșirile agresive la adresa „Vieții Romînești", întru cît ele sînt fructul fatal al unei sensibilități specifice și al frazeologiei revoluționare, ce nu ne poate mira în cazul de față. Dar trebue să spunem, o dată pentru totdeauna, că aceste violențe, chiar dacă sînt de bună credință (după care semne avem dreptul să ne îndoim) sînt inutile și pot, cel mult, dovedi, că și socialdemocratismul romîn nu înseamnă încă respectul demnității omenești și al convingerilor adversarilor, *în literatură și știință*.

Din cuprinsul revistei semnalăm articolul—program „Socialismul în Romînia", iscălit de d. *I. Sion* (pseudonim ?).

Autorul,—după ce explică disoluțiunea vechei mișcări socialiste prin faptul, între altele, că conducătorii ei intelectuali au neglijat „munca măruntă" (autorul se crede dator de a limpezi aceste cuvinte romînești proletarilor romîni printr'un cuvînt nemțesc „Klein Arbeit", în paranteză) pentru luminarea proletarilor,—desfășoară o schemă de acțiune, socotită de el, vădit, de cel mai „ortodox" marxism:

„Ideile sociale democratice, urmează d. Sion, reflectă starea materială și spirituală *a proletarilor industriali*, și deci aceștia trebue în „primul rînd să formeze suportul unei mișcări social-democratice. Proletarii și chiar *semi-proletarii* agricoli (adică *țăranii)* se pot foarte bine „*alătura* pe lîngă organizațiile proletariatului industrial și chiar într'o „strînsă înțelegere cu dînsele, în foarte multe chestiuni; dar dînșii *nu* „*pot forma cadrele principale* ale unui partid social-democrat, fără a „ajunge în conflictele cauzate de nepotrivirea între formă și conținut". (pag. 15).

Adecă, cu alte cuvinte, cele peste cinci milioane de țărani, trebue să fie *subordonați* politicește celor cîteva sute sau cîteva mii de „proletari" industriali, pe care îi avem. „Astfel a trebuit să se întîmple, „continuă d. Sion, și tînărului partid al muncitorilor (de altădată); el trebuia ori să renunțe la decorul marxist și să devie un partid democratic țărănesc, ori *să renunțe la caracterul* său exclusiv *țărănesc* și să „devie un partid socialist". (p. 16).

Vechii socialiști au apucat calea întâia și astă-zi „rămasu-le-a un „singur cuvînt de paradă, mereu pronunțat cu o prefăcută sentimentalitate: țărănimea, țărănimea....." (p. 16).

Socialiștii cei noi se desbracă de caracterul țărănesc și vor să fie un partid *adevărat* socialist.

Pentru aceasta, ni se zice, că ei trebue să organizeze lupta proletariatului împotriva burgheziei; însă, fiind că din nenorocire, cum spune autorul: „clasa burgheză, în înțelesul propriu al cuvîntului, este în țara „noastră, ca și proletariatul, încă în formațiune", rămîne în realitate numai lupta „contra elementelor feodalo-birocratice, *pentru înlăturarea pie*„*dicilor opuse unei depline desvoltări a capitalismului la noi.*" (p. 20).

Adecă partidul social-democratic din Romînia, întrucît încă nu avem nici burghezie, nici proletariat adevărat, ia asupra sa uriașa sarcină de a crea, el, burghezia romînească și, în consecință, și proletariatul: „astfel ca, în cele din urmă, să rămie față în față cele două clase dușmane: oligarhia burghezo-capitalistă și proletariatul" (p. 27), mă rog, ca în toate Europele, spre a avea apoi plăcerea de a distruge propriul său produs, burghezia, cu ajutorul celuilalt produs, proletariatul.

Foarte logic deduce de aici autorul, că „proletariatul romîn (adecă „partidul social-democrat, întrucît proletariatul „am văzut că este încă în „formațiune" și, deci, nu există încă, *ca forță politică)* are tot interesul „ca *desvoltarea capitalismului și industrializarea țării să se petreacă* „*cît mai repede*, spre a înlătura rămășițele de feodalism și *a scoate* cît „**mai multe mase de țărani** *din viața indobitocitoare dela țară* (mai „simplu, asta însamnă *proletarizarea* țăranilor, despărțirea lor de pămînt „spre a-i aduce în orașe), de aceea, pozițiunea proletariatului (repet: a „social-democratismului, cum veți înțelege și pe viitor acest cuvînt) este „clar indicată: în acțiunea sa politică, proletariatul trebue săție seamă „de această situație precară a burgheziei, *sprijinind-o în desvoltarea ei* „și combătînd privilegiile cu care s'au îngrădit clasele noastre stăpînitoare" (p. 21). „Proletariatul are deci tot interesul ca puterea de expansiune a capitalului să nu fie stavilită" (p. 25).

Prin ce mijloace? Pe cît se poate înțelege, prin un *protecționism*

extrem, cum rezultă din următoarele cuvinte: „*spiritele prevăzătoare* „au trebuit să se gîndească la crearea de alte resurse economice, de noi „baze pentru impozite, *la înfiinţarea unei industrii indigene*; acestei „imprejurări *datorim* legea pentru încurajarea industriei naţionale din „1887, tarifele vamale din ce în ce mai protecţioniste; legea minelor din „1895, etc". (p. 23).

Dacă se va spune că protecţionismul se face din punga contribuabilului, adică, la noi, a masei ţărăneşti, răspunsul este gata: cînd vom avea, mulţumită acestei politici, „un proletariat puternic şi bine organizat", cele 5 milioane de ţărani, sau cîţi vor fi pe atunci, „*se vor putea rezăma*" de el (p. 25), întru cît se vor putea, bine înţeles, „scoate cît mai multe mase de ţărani din viaţa indobitocitoare dela ţară".

Scump, dar face!

Care este atitudinea social-democraţiei faţă de celelalte partide istorice?

„Social-democraţia, răspunde d. Sion, se află în opoziţiune fundamentală de vederi cu ambele partide de guvernămînt; ea nu vede la „liberali o mai mare pricepere *pentru foloasele regimului capitalist* (şi „acesta, bine înţeles, este singurul criteriu, după care se poate conduce „un socialist!), ba adesea e de observat că modernizarea relaţiilor noastre economice întimpină la conservatori mai puţină rezistenţă, lucru ce „l'am explicat mai sus, din faptul că interesele de clasă ale boerimii par „a nu fi angajate de această prefacere"... (p. 25).

Şi anume iată cum explică autorul „mai sus" progresismul relativ mai mare al boerilor:

„Se ştie că boerii au fost aceia, care au chemat pe Evrei în diferite rînduri în ţară. Evreul aduce boerimii nenumărate servicii, ca arendaş, ca telal, ca negustor, şi astăzi cînd cultura europeană a demoralizat cu desevîrşire această clasă, ea găseşte în arendaşul evreu agentul cel mai nimerit, care să-i stoarcă rentele din munca ţăranului şi să „i le transmită în străinătate, spre a le consuma în lupănarele Parisului „sau la tripourile din Monaco. Foarte mulţi din ei caută adesea să se „desfacă de proprietatea, mai mult nominală, a moşiilor lor hipotecate, dar art. 7 din Constituţie... exclude pe străini dela cumpărarea pămîntului rural şi scade preţul moşiilor; aşa că astăzi boerimea noastră „n'ar avea de cît de cîştigat pe urma incetăţănirii Evreilor şi a desfiinţării art 7" (p. 21—22).

Prin urmare, progresismul boerilor stă mai pre sus de orice îndoială, din punctul de vedere al unui adevărat socialist; şi dacă din nenorocire socialiştii nu pot vedea în boeri pe adevăraţii tovarăşi de luptă pentru „sprijinul capitalismului" este din cauză că „boerul, care mai nu „poate face un pas, fără ca să se servească de Evreu, vede cu ochi răi, „cînd dînsul îşi întinde negoţul şi printre robii săi, ţăranii, cînd adecă „începe a-i deprinde cu *consumul produselor unei lumi mai civilizate*". (p. 22).

Cămătarii şi cîrciumarii evrei dela sate, fiind astfel factorii culturii şi germenii viitoarei „oligarhii capitalo-burgheze", în crearea căreia un adevărat socialist vede în ultimă analiză singurul scop imediat al partidului socialist, e foarte firesc şi foarte logic că d. I. Sion rezumă *problema practică* a social-democraţiei romîne, în momentul de faţă, *textual*, în următoarele cuvinte, prin care îşi încheie acest articol-manifest:

„*În consecinţă: Social-democraţia romînă neagă că drepturile „şi privilegiile, cu care s'au îngrădit clasele stăpînitoare actuale, ar „avea de motiv ocrotirea naţiunii; ea afirmă că legislaţia excepţională contra Evreilor şi toată legislaţia străino-fobă în genere, nu a „adus folos decît claselor stăpînitoare şi a împiedicat desvoltarea economică a ţării, spre paguba marei majorităţi*" (pag. 26). Aici cursivul e al autorului).

Nu se poate tăgădui d-lui Sion limpezimea şi francheţa. Nu avem aici nemic de adăugat la cuvintele sale. În seria de articole,—publicarea cărora, din întîmplare, d. Stere o începe chiar în numărul de faţă, cetitorii vor vedea care este atitudinea noastră faţă de un astfel de socialism.

Aici, vom face o singură observaţie.

Socialiştii romîni, la urma urmelor, pot vedea „viitorul social" al Romîniei şi în dezideratele „Viitorului social" al d-lui Sion, şi pot, dacă le place, lupta pentru realizarea lor. Pare-ni-se însă, că pe d. Sion îl aşteaptă o crudă dezamăgire.

Fiindcă, dacă în organizarea sindicală a lucrătorilor de diferite bresle, care îşi propun scopurile exclusiv *economice*, e firesc să între toţi lucrătorii fără deosebire de naţionalitate, întrucît adesea numai astfel s'ar putea realiza acele scopuri, apoi *în lupta politică*, de fapt şi de drept, neputînd lua parte decît *cetăţenii romîni*, nu credem, că în jurul steagului ridicat de „Viitorul social", se vor putea aduna multe elemente hotărîte de a lua asupra lor herculeana sarcină ce o impune *adevăraţilor socialişti* acest program...

Nu, nu putem crede că „Viitorul social" are... viitor.

Recunoaştem, însă, că—oricît de efemeră ar fi viaţa-i—ea nu va rămînea fără folos pentru orice om cu judecată, limpezind prin francheţa chiar brutală cu care „Viitorul social" îşi pune problema, rostul social şi ştiinţific al „ortodoxiei" marxiste în ţara noastră...

Căci caracteristica direcţiunii nouei reviste eşane este un accentuat *ortodoxism* specific, care, după normă, plecînd dela Anglia, ţara clasică a capitalismului, din viaţa socială a căreia Karl Marx a luat materialele necesare pentru construirea sistemului său, ajunge tot mai „ortodox" în măsura în care se depărtează spre orient, „în ţările barbare şi semi-barbare", despre cari ne vorbeşte „Manifestul comunist".

Dacă în Romînia acest ortodoxism *subordonează* milioanele de ţărani unei infime minorităţi de quasi-proletari de toate neamurile, întreţinuţi de clorotica noastră industrie, chipurile, de dragul dogmei marxiste, desigur, dacă limitele acestui fel de socialism se vor întinde pănă la

platourile Tibetului, acolo ortodoxismul ajungind la puritatea transcendentă, va predica, pur și simplu, *suprimarea* intregei populațiuni, ce neputind intra in cadrele dogmei, numai doar astfel ar lăsa loc liber pentru „Viitorul social" al... *formulei*, care uzurpind numele lui Marx, ajunge un *fetiș*,—o putere quasi-mistică, care poate desconsidera și chiar strivi interesele *concrete* și *reale* ale maselor omenești...

Ex oriente lux !....

DELA ROMÎNII DIN BUCOVINA

Colaboratorul nostru, d. profesor I. cavaler de Cuparencu, ne trimete următoarele interesante rînduri cu privire la lupta pe care Rominii din Bucovina o duc, cu atita bărbăție, impotriva rutenizării;

„In „Viața Rominească" No. 8 din 1906 am vorbit in detail despre problema răzășească. Am arătat pericolul amenințător ce-i așteaptă pe mazilii și răzășii bucovineni, care trăesc intre Prut și Nistru in contact cu elementul rutean pierzindu-și pe zi ce merge limba, nu insă și conștiința originii lor, la care i-am deșteptat după o muncă conștiincioasă și foarte anevoioasă, cu concursul citorva bărbați cu tragere de inimă pentru cauza romînească și pentru a pune stavilă puhoiului slav cotropitor.

„Am ajuns atuncea la concluziunea că scăparea mazililor și răzășilor e crearea de *școli private*. Aceasta e de neapărată lipsă, pentru că după legile școlare existente, școli rominești nu vom obține niciciud. D. Gt. publică in No. 7 a. c. din „Viața Rominească" o interesantă statistică făcută la 1900 și induce numărul locuitorilor din Bucovina la 723.504 locuitori; dintre aceștia se repartează asupra Rominilor: 229.018, iar asupra Rutenilor: 297.798. Deci ocupă Rominii ca factor numeric locul al doilea.

„La statistica aceasta am următoarele de observat: Ce se atinge de numărul Rominilor e statistica aceasta după firma mea convingere de tot falșă. In anul 1900 guvernul a fost foarte ostil Rominilor, sprijinindu-i din resputeri pe Ruteni pe toate căile, luindu-i pe toți răzășii, cari nu mai vorbeau romînește, în lista Rutenilor.

„Numărul mazililor și răzășilor se urcă la 25.000 preste tot. După statistica nouă ce-am făcut-o din partea societății noastre, vacanțele aceste chiar, la 30.000. Acesta e numărul răzășilor, care nu mai vorbesc romînește și figurează in lista Rutenilor. Considerind mai departe faptul că in unele comune mixte e elementul romînesc covirșitor și-l ineacă pe cel rutean, dobindindu-se totodată și școli romînești, e speranță că statistica anului 1910 va avea cu privire la numărul locuitorilor romini altă față. Dacă-i scăpăm și pe răzăși de totală rusificare, ajungem cel puțin la paritate cu Rutenii, dacă nu-i intrecem chiar! Acesta ar fi ciștigul nostru. La aceasta se recere—repețesc încă odată—muncă serioasă și neobosită și mai puțină politică militantă în lagărul propriu. Națiunea romînă are cuvintul!

CELE DIN URMA CARTUȘE... OARBE.

Lumea aștepta cu o vădită nerăbdare cuvintul celor doi mai eminenți critici și directori de reviste asupra poeziei „1907". — Însfîrșit în numărul de pe Septembrie al *Convorbirilor*, apărut în Iulie, precum și în numărul *Revistei Idealiste* de pe Iunie, apărut în August, eminenții directori și critici își spun competentul lor cuvînt.

Eminentul bărbat de litere dela *Convorbiri*, plecînd dela înnalte rațiuni estetice, și înarmat cu acel bun gust literar al cărui secret are să-l ducă cu sine în mormînt, găsește că d. Vlăhuță este mai prejos decit d-nii Mindru, Stamatiade, Munteanu, Stoenescu, Iliescu, Polyzu, Eftimiu, Ratiu, Baican, Gilorteanu și ceilalți colaboratori ai revistei sale.

Eminentul bărbat de stat dela *Revista Idealistă*, plecînd dela înnalte rațiuni de stat, cere, nu fără oarecare delicateță, îndepărtarea poetului din nu știu ce slujbă care-l face milionar,—și somează pe „colegul" său, d. C. Stere, să se explice... Nu că eminentul bărbat de stat, care scrie în August pentru Iunie, n'ar cunoaște explicarea „colegului" său dată in „V. R." din Iunie, nu! Dar fiindcă scrie *pentru* Iunie, el se face că nu știe ce a spus „colegul" său în Iunie... E foarte protocolar acest fin diplomat dela Mogoșești!... În numărul său de pe Iulie, care va apare în Septembrie ori în Octombrie, el va fi, însfîrșit, în stare legală de a lua cunoștință de numărul nostru din Iunie!...

„PIEMONTUL"....

Nu știu dacă vă mai aduceți aminte de cronica d-lui C. S. *dinainte de răscoale*, intitulată „Piemont romînesc?"...

Răscoalele prea curînd au ilustrat temerile colaboratorului nostru, că nu mai putem cei din Regat năzui la un rol de conducători ai neamului....

D. Ioan Slavici, unul de dincolo, printr'o scrisoare publicată în „Neamul romînesc" (No. 25, 1907), dă o expresiune dureroasă aceluiaș sentiment....

Cîte „semne" vor mai trebui pentru trezirea conștiinții celui rătăcit?...

DELA REDACȚIE

Din mai multe cauze, care, toate, se pot rezuma în una singură: *vacanța*, în numărul trecut (7) al revistei noastre s'au strecurat o mulțime de greșeli de tipar, dintre care unele grave,—și mai cu samă în articolul d-lui dr. Slătineanu și în bucata d-lui C. Hogaș.

O *erată*, în chiar acel număr, ar fi însemnat ceva. Acuma însă ar fi de prisos.—Rugăm pe distinșii noștri colaboratori să ne erte de displăcerea ce le-am făcut'o, făgăduindu-le că altădată........

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Ion Boteni, *Casa din Muscel*, nuvele și schițe. Cimpulung, 1907. Prețul 1 leu 50 b.

„Nuvele și schițe"—așa își etichetează d. Boteni bucățile din volumul său. Așî fi curios să știu care sînt „nuvele" și care sînt „schițe". Probabil că cele mai lungi sînt nuvele și cele mai scurte sînt schițe.—N'ar face rău scriitorii să ne lase pe noi, pe cetitori, să caracterizăm bucățile lor: treaba lor e să aibă talent și să scrie... Căci, iată, un cetitor cam pedant ar putea să ceară bucăților d-lui Boteni să fie „nuvele", și, negăsind nuvele, să declare că d. Boteni n'are talent.—Și d. Boteni are calități de scriitor, dar bucățile sale, afară de cîteva care sînt schițe, sînt „povestiri"—și voiu trece mai departe, fără a-l șicana asupra etichetei ce le pune.

O singură bucată din volum ar fi să fie nuvelă: *Din dragoste*. Ar fi numai să fie, căci d. Boteni, care are unele însușiri artistice, n'are pe cele esențiale unui nuvelist. In această bucată nu văd nici pe Codreanu, nici pe Olga, nici nu văd amorul lor, nici pentru ce s'au îndrăgostit unul de altul,—decît doară pentru eternul motiv: el tînăr și ea tînără. Nuvela e o amplificare, *în vorbe*, a cunoscutei istorii: „S'au văzut, și-au plăcut, s'au luat".—care e atît de banală, încît poate fi un bun subiect de roman (prin analiza completă a vieții eroilor și a mediului), dar nu de nuvelă...

Claca de curățit și *Lăutarul*, ar fi să fie schițe, după subiect și după intitulare, dar *rezultatul* e aproape nul: *Claca de curățit* vrea să ne dea un tablou, și nu ni-l dă; *Lăutarul* vrea să ne dea un tip, un „om", și nu ni-l dă.

Celelalte bucăți sînt „povestiri".—Nu sînt nuvele, pentrucă n'au intrigă, desnodămînt, n'au pretenția de a crea personagii bine definite într'un mediu bine caracterizat,—ele pot fi mai lungi sau mai scurte, după cum, după unde îi place autorului să se oprească; și nu sînt nici schițe, pentrucă autorul nu „schițează" în ele un om, sau un aspect al vieții, sau o serie de stări sufletești caracteristice unei situații morale.

Sînt „povestiri", pentrucă autorul *istorisește*—numai—niște *întîmplări*, fără logica psichologică, care e necesară cînd se urmărește un desnodămînt: fără arătarea resorturilor sufletești, care produc acțiunile. Inchipuiți-vă că asistați la un iarmaroc, că vedeți o mulțime de întîmplări, care nu sînt legate cauzal între ele, și că asistați la aceste întîmplări fără a pătrunde în sufletele oamenilor: iată un subiect de povestire.

Și d. Boteni vede bine întîmplările: le ține bine minte; întîmplările din povestirile sale sînt întîmplări țărănești și autorul cunoaște bine viața țărănească; în povestirile sale, mai ales în cea dintăiu, *Casa din Muscel* și în *Cînd eram mic*, culoarea locală e

admirabilă; și la aceasta contribue și o verde limbă țărănească.—O altă calitate a autorului e căldura cu care povestește, căldură care rezultă din iubirea autorului pentru viața și oamenii ce-i zugrăvește. Și el ia așa de mult parte la întîmplările povestite, încît povestirea capătă un aer desăvîrșit de naturaleță și sinceritate.—Dacă voiu mai adăoga și poezia blîndă care plutește peste mai toate povestirile d-lui Boteni, cred că nu voiu fi uitat nici o însușire esențială a talentului său.

Iată atîtea calități reale de scriitor și, în special, de povestitor... Ce păcat însă că d. Boteni nu știe să utilizeze, așî zice să-și exploateze, aceste reale însușiri! Compoziția sa e dezastruoasă. Mai întăi, d. Boteni nu știe să-și aleagă subiecte, în care să încadreze, ori să desfășure, viața pe care o cunoaște și o simte atît de bine. *Casa din Muscel* e plictisitoare, deși mai ales în această bucată calitățile d-lui Boteni, de care vorbeam, sînt cheltuite mai cu profuziune. In aceiași bucată, se vădește un alt defect de compozițiune, care e, poate, și de concepție: episoadele sînt disproporționate cu economia povestirii; povestirea e ca un rîu, care face bălți, din loc în loc, lățindu-se pe cîmpie, curgînd numai pe mici distanțe intermediare între maluri bine hotărîte, pe o albie normală.—In *Cînd eram mic*, bucată plăcută, luminată de cîteva raze cu adevărat poetice, bucată care măcar de pe departe, cîte o clipă, poate aduce aminte, fără a le egala bine-înțeles, unele pagini din Creangă,—e stricată printr'o compozițiune școlărească. Autorul parcă are o listă de fapte pe care *are să le desvolte*, și le desvoltă unele după altele, fără nici o trecere, fără nici un pretext de transiție. Și Creangă, *ca țăran ce e*, trece dela una la alta (cetiți primele două pagini din „Amintirile" sale), parcă fără cauză, dar la Creangă trecerea se bazează pe asociații de idei foarte firești și nu avem impresia că autorul are o listă „de desvoltat".

Dacă d. Boteni va învăța să compună,—cu calitățile sale, puține dar adevărate, va deveni un bun povestitor. De altmintrelea, compozițiunea, acolo unde scriitorul își arată măsura tehnicii sale, deci a maturității sale, e partea slabă a scriitorilor noștri. Sîntem începători, n'avem tradiție... Avem talente native, n'avem *știința* literaturii.

G. I.

***

Em. Gîrleanu. *Prima durere*.—Editura Minerva.

Em. Gîrleanu nu e un necunoscut pentru publicul cetitor. Nu s'a șters încă din amintirea noastră impresia primului volum „Bătrînii". E acest prim volum o operă ce se cetește cu plăcere, se simte că și autorul a scris-o cu plăcere, mai mult pentru sine însuși, pentru a-și fixa acolo o simțire personală, poezia dulce și melancolică a lumilor care se sting. Parfumul ușor de lucruri vechi, evlavia ce se răsfrînge din sufletul autorului pentru rămășițele aceste ale unei lumi care se duce, te fac să treci lesne și cu indulgență asupra numeroaselor neajunsuri ale scrierii.

Le șade parcă bine acestor evocațiuni ale regretului să fie umbre, adeseori șterse, în genere fără nici o adîncime sufletească sub gesturile, ticurile și maniile lor de oameni din vremile de-odinioară. Le șade bine să aibă numai așa o aparență de viață, cum se și cuvine unor aparițiuni ce țin mai mult de lumea visului decît de realitate. Subiectul, la drept vorbind, nu sînt ele, și puțin interesantele întîmplări din viața lor, ci simțirea celui care le evocă.

Lipsa de putere a imaginației, lipsa de invențiune, face tocmai puterea operei. Interesul pentru lumea creată fi-

ind slab, toată energia sufletească a cetitorului e păstrată pentru partea sentimentală, subiectivă a scrierii şi farmecul ei il gustăm deplin.

Simţim mai preciz insuşile primului volum, după ce-l cetim pe al doilea. Impresia generală după acest din urmă e penibilă. Resimţim sforţarea autorului care vrea să compună, să scrie nuvele.

Lipsa de temperament, de putere din primul volum, te loveşte in acest al doilea cu un defect capital peste care nu poţi trece cu nici un chip. Stilul nu mai are mlădierea caldă, naturaleţa şi graţia, cam dulceagă, dar aşa de potrivită felului de a trata subiectul in volumul „Bătrinii".

In necesitatea de a reda lucruri reale, vii, cu precizia şi puterea cerută de astfel de subiecte, el devine sec şi lipsit de ori-ce coloare, banal ca stilul unei gazete zilnice sau afectat, teatral, cu expresii căutate şi preţioase ce jignesc gustul şi paralizează emoţia. Tonul general al povestirii e tonul omului ce povesteşte ştiind că e ascultat şi, stingherit că nu prea are ce spune, işi ingroaşă vocea intr'adins, face introduceri, digresii, ridicind tonul unde nu trebue şi căzind in exagerări regretabile.

Iată de pildă cum ne vorbeşte de un simţimint firesc şi simplu: tristeţa unui tată duios, căruia i-au plecat copiii la ţară:

„Ast-fel de induioşări au ceva din poezia primblărilor ascunse, in serile pline de mirosul crinilor ce tinjesc şi mor singurateci şi mindri, pe tulpinile lor innalte".

Emoţia uşoară, induioşarea simplă ce era gata să răsară in sufletul cetitorilor, e zugrumată scurt de fraza aceasta frumos alcătuită, dar falşă şi goală de orice putere de a transmite emoţie, în pretenţia ei de a produce efect prin forma-i preţioasă şi căutată.

Eroii d-lui Girleanu păcătuesc toţi prin asemene exagerări şi poze teatrale. Toţi işi trec mina pe frunte, se drapează in sentimente alese şi cad in visări adinci pentru a povesti apoi mici intimplări obişnuite, a căror neinsemnătate te loveşte cu atît mai tare cu cit pregătirile au fost mai mari.

Tipul redat in opera de artă nu înseamnă ceva decit sau fiind o personalitate individuală puternică cu unele insuşiri: calităţi sau defecte, covirşitor de pronunţate, sau fiind caracteristic unei categorii sociale şi prezentind in mod frapant felul de a fi, de a gindi şi a simţi a acelei categorii pe care se altoesc calităţile speciale ale individului,—el trebue să fie expresiv fie ca tip individual, fie ca tip social.

In literatură, acţiunea este mijlocul cel mai puternic de expresiune a personalităţii, fie că se produce intr'un şir de mici intimplări zilnice, în care personalitatea evoluează pe îndelete, fie că e un act fortunatic, o urmare a unei crize ascuţite ce a răscolit intr'o clipă toată fiinţa, puind in mişcare toate puterile tăinuite in adincurile sufleteşti sau trupeşti ale individului.

Din ciocnirea cu imprejurările, cu simţimintele şi ideile altora, din ciocnirea aceasta violentă adeseori, separă adevărul unei personalităţi, felul său de a fi lăuntric, singurul interesant, real şi adevărat, ignorat de cele mai multe ori de sine insuşi şi mai întotdeauna imperceptibil observaţiei superficiale, deosebit cu totul de personalitatea aparentă.

D. Girleanu pare a nu se îndoi de acest lucru. Se pare în cele mai multe povestiri ale sale că tipurile sint prilejul pentru a pune în scenă o anecdotă sau un fapt divers. Nu trăim nicăiri realitatea acestor acţiuni in sufletele celor pe care autorul ni-i arată ca părtaşi. Să luăm de pildă „Vierul".

Aşa cum ni-l infăţişează autorul, din clipa cind incepe povestirea, e un necunoscut pe care nu-l vedem de loc, nu-i cunoaştem chipul dar nici sufletul. Un fel de ţăran care vorbeşte ţărăneşte cam forţat, face glume nesărate, îşi laudă strugurii şi mustul, pofteşte cu glas răstit (?) mosafirii de care zice autorul că era foarte bucuros. Infine un om despre care nu ştim absolut nimic şi care către sfîrşit povesteşte, cu o rară lipsă de simţ moral, cum a furat viţa dela un Grec şi a sădit-o in via lui, şi cum a minţit dimpreună cu avocatul şi a adus martori falşi pe care i-a plătit să jure strimb în procesul cu Grecul. Nimic însă nu ne-a pregătit la acest act însemnat, nu am văzut nicăiri în atitudinea şi vorbele vierului apucături, simţiminte, semne oricit de slabe care să motiveze această acţiune, pe care şi autorul pare a o privi ca o acţiune firească, aproape un act de dreptate, de oare-ce păgubitul era Grec. Ar fi trebuit să-l fi văzut şiret din primele vorbe, şiret, cu acea şiretenie adîncă, instinctivă ca a animalului, dar vierul nu are absolut nici o fizionomie morală şi poţi să-i atribui ori-ce anecdotă vrei, dacă e vorba să-i motivezi atît de puţin acţiunile.

Pentru ca interesul nostru să se deştepte şi să se menţie pentru o operă literară trebue, o repet, să intrăm adînc în personalitatea actorilor, altfel oricît ni s'ar spune că tipurile sint dintre acei oameni ce trec arare prin viaţa obişnuită, oricit de grozave ar fi acţiunile care ni s'ar spune că ei le-ar fi săvirşit, interesul nostru nu va depăşi ca nivel artistic pe acel deşteptat de rubrica palpitantă a „faptului divers" dela gazeta zilnică. Nu e de ajuns a transpune faptul divers în stil curgător şi corect, înflorit pe ici pe colo cu imagini frumoase, cu expresii căutate şi strălucitoare, pentru a crea operă de artă. Crima, sinuciderea sint acte mari, acte la care individul a luat parte cu toate puterile izvorite din părţile adinci şi tăinuite ale sufletului, sint soluţiunile unor grozave şi intinse crize ale personalităţii, dar noi nu le vom trăi in realitatea lor tragică, de cit asistind la desfăşurarea crizei din care au izvorit.

Iată în povestirile d-lui Girleanu, un tip ce se sinucide şi despre care ni se povesteşte că a fost un om grozav, care a comis o crimă. Nimic însă din sufletul acelui teribil Gruşan, Gruşan sălbatecul, nu străbate până la noi, nu ia parte la crima pe care ni se spune că a săvirşit-o. Sălbatăcia lui nu ne e redată decit in amintirea unui plăpind şi slăbuţ ofiţer, ca o apariţie ce i-a produs o spaimă grozavă in copilărie, pe cind era in convalescenţă după o boală grea. Cred că nu era acesta mijlocul cel mai suggestiv pentru cazul de care vorbim. Iar crima de răzbunare pe care o săvirşeşte ni e ast-fel povestită, în cit nu ne informează asupra psichologiei autorului ei mai mult decit relatarea faptului divers la gazetă. Nu mai vorbim de imprejurările atît de puţin verosimile in care se petrece crima. In adevăr, nevasta unui asemenea om crud, nevasta unui Gruşan sălbatecul, primeşte dela bărbatu-seu o scrisoare prin ordonanţă, care intră chiar in odaia unde e ea cu amantul, şi cu toate acestea il reţine pe amant acolo, la moşia ce e foarte aproape de tirg, cu toate probabilităţile că bărbatul o să afle şi prin urmare o să vie, să se răzbune aşa cum işi poate uşor inchipui,—parcă anume vrea să aştepte desfăşurarea dramei ca să aibă autorul subiect de nuvelă.

Ceia ce dă mai mult impresia că d. Girleanu in multe din nuvelele sale vrea numai să plaseze o anecdotă şi să pue în scenă un fapt divers, sint şi unele titluri şi mai ales sfirşitul multor bucăţi din volum.

In chiar nuvela cu care incepe volumul, te loveşte lipsa de armonie, de-

potrivire. între titlu şi coprinsul povestirii. Presimţirea morţii la copil ca şi la animal e fapt sigur. Instinctiv, şi cu mult înainte de a exista în minte concepţiunea limpede şi lămurită a acestei legi fatale şi neînduplecate, există spaima supremă a omenirii în sufletul lor. E presimţirea morţii la copil o spaimă, nu o durere. În nici un caz durerea despărţirii definitive, durerea pentru ceva preciz şi definit, cum ne-o arată autorul în nuvela „Cea întăi durere". Despărţirea e ceva aşa de abstract pentru copil, în cît nu e cu putinţă să se lege de ea un simţimînt, aşa de puternic, ca să rămie în amintire ca cea mai mare durere a copilăriei. Chiar aşa cum o descrie autorul, e spaimă, groază, alarma instinctivă a micului organism în presimţirea distrugerii finale, nu durere şi deci e fals titlul „Cea întăi durere" şi nu se potriveşte de loc cu felul în care e tratat subiectul de autor.

În lucrările reuşite, sfîrşitul e ultima fază a unei evoluţii. El apare ca absolut necesar în desfăşurarea povestirii, care e un tot organizat în care toate părţile se ţin una de alta.

În multe din nuvelele d-lui Gîrleanu sfîrşitul surprinde şi jigneşte; pare pus acolo în grabă, ca să se curme într'un fel alcătuirea din elemente disparate, rău încheiate între ele şi că scape autorul din încurcătura în care a intrat. Astfel e de pildă sfîrşitul povestirii „Ucigaşul" care de altminteri e una din cele mai bune din volum. Povestirea aceasta ilustrează părerea că cei simpli dela ţară au mai mult decît noi, cei dela oraş, curajul faptelor, primesc cu mai multă bărbăţie urmările acestor fapte. În adevăr, un tată bătrîn ia asupră-şi răspunderea unei lovituri cu securea, dată de fiu-seu, unui vecin într'o ceartă. Feciorul primeşte sacrificiul bătrînului, pănă în clipa cînd li se aduce vestea că cel lovit a murit; atunci, foarte simplu arată că el e adevăratul autor al faptei şi pleacă hotărît să-şi facă pedeapsa. După această mişcătoare scenă, iată sfîrşitul:

„M'am plimbat încă mult cu prietenul meu, dar n'am mai vorbit nimic. *Ne cercetam sufletele*"!...

S'a scris atît de mult în chestiunea „Artă pentru artă", în cît socot că nu e aci locul nici timpul a mai redeschide o veche polemică adesea înverşunată. Totuşi, socot că cercetînd operele artiştilor mari, ale artiştilor consacraţi, şi cei care sîntem pentru „Artă pentru artă", ca şi cei ce sîntem pentru „Arta tendenţioasă", vom căuta unii inconscient, alţii conscient, şi vom găsi negreşit concepţia artistului despre om şi viaţă, filosofia lui adîncă sau superficială, senină sau întunecată, unghiul sub care priveşte şi reproduce realitatea. Eu merg mai departe şi socot că puterea unei opere de artă, intensitatea cu care face să vibreze anumite strune din sufletul nostru, depinde de puterea şi originalitatea acestei concepţiuni a lui despre viaţă, pe lîngă celelalte calităţi ale lui de artist. Care e însă concepţia despre om şi viaţă a şovăitorului povestitor ce e d. Gîrleanu? Care e atitudinea intelectuală şi sentimentală, în faţa vieţii şi a lumii, ce se degajează din volumul de povestiri „Cea întăi durere"?..

*

Virgil Caraivan. *La şezătoare.* Poveşti şi Snoave. Edit. Minerva. Bucureşti. — Atîtea comori nepreţuite se risipesc şi se pierd în basmele populare, expresia bogatei şi strălucitei fantazii a unui neam întreg, şi totuşi nimic mai greu decît redarea acestui gen de literatură populară.

Fabulaţia, miraculosul chipurilor şi a întîmplărilor ce se îmbină din jocul liber al unei fantazii fără frîu, dacă nu e răsfrîntă prin prizma unei personalităţi în stare de a reda plinul de viaţă în care pare că fierbe seva unei creaţiuni tinere, pierd puterea magică a artei, devin creaţiuni reci, corecte, material pentru studii abstracte de psichologie, etnografie sau filologie.

Basmele din volumul d-lui Caraivan „La Şezătoare" au tocmai acest defect. Ele sînt repovestite de un om inteligent, stăpîn pe o limbă destul de bogată şi foarte corectă, de un om de gust care înţelege şi simte frumuseţa acestor flori răsărite din sufletul poporului fără nici o meşteşugire, dar... ele nu sînt trăite în sufletul şi inima povestitorului, sînt reci în strălucirea lor mată de lucruri moarte, nu au puterea de a face să vibreze în noi coardele pe care a ştiut să le facă să răsune un Creangă, un Ispirescu, un Anton Pann chiar, cu arta lui simplă, cu forma-i plină de disonanţe şi de imperfecţiuni. Lipseşte naivitatea, de multe ori voită, a omului simplu de la ţară, acel fel de a povesti plin de înţelesuri, acel dar de a semăna pretutindeni cîte ceva din sufletul lui fără să se bage de seamă, de a-şi strecura reflecţiile, simţimintele, credinţele morale şi superstiţiile, acea plăcere de a te mistifica şi a se mistifica pe sine însuşi. Lipseşte mai ales convingerea, acel fel de convingere propriu sufletelor primitive cu închipuirile atît de vii în cît stăpînesc cu puterea halucinaţiei şi care, cu tot simţul lor ascuţit de realitate, se lasă duşi de farmecul acestor fantasmagorii, pun un fel de îndărătnicie să creadă în ele ca şi cînd n'ar fi izvorîte din sufletul omului, ci şi-ar avea fiinţă ca lucrurile reale. E la dînşii nevoea de a crede în fiinţa lor şi de a face şi pe alţii să creadă, pentru ca apoi în plină emoţie dramatică să strecoare cu o fină ironie adevărul realităţii.

Foarte bine e redată de Sadoveanu această psichologie a povestitorului de basme în nuvela „Morarul" din „La noi în Viişoara". Morarul acesta după ce povesteşte cu multă putere de sugestie o întîmplare în care se arată necuratul în toată puterea lui, cînd izbuteşte să furişeze în sufletul tuturor celor ce-l ascultă fiorul fricei de necunoscut, adaugă zîmbind:

„Asta-i! nu mai este! — dar'o fi fost vre-o dată... Asta-i! Eu alt diavol decît omul, spun drept, n'am văzut!"...

Aci e farmecul basmelor lui Creangă, care povesteşte cu sufletul ţăranului nostru, într'o formă literară ideală a limbii populare. Acel amestec de credinţă naivă, controlată din cînd în cînd de un singur şi puternic simţ al realităţii, acea înclinare de a crede în miraculos, de a se lăsa ademenit de farmecul închipuirii, de a face pe ascultător să creadă, de a-l supune cu totul puterii de convingere ce se ridică din felul de a povesti, ce se revarsă din sufletul povestitorului, pentru a reintra apoi în lumea reală cu o uşoară luare în rîs la adresa povestitorului şi a ascultătorului.

Domnul Caraivan povesteşte frumos, dar povestirea sa e în tonul omului cult, luminat, care spune un basm cu condescendenţa unui astfel de om. El nu numai că nu crede dar nu ştie nici cît şi ce anume poate crede, cel căruia i se adresează. Nu găsim în adevăr nicăiri acel humor al povestitorului popular, acel şiretlic naiv şi plin de mulţumire al omului ce ţi-a tras o păcăleală căreia s'a lăsat şi el în parte ademenit, acele sfîrşituri caracteristice: Şi am încălecat pe-o şea etc.

Domnia-sa sfîrşeşte povestea cu seriozitatea cu care ar încheia o nuvelă, face şi morala, nu morală glumeaţă ce se iveşte cîte odată în poveştile poporului, ci morala serioasă a unui om ce vrea să instruească amuzînd.

Sînt poveşti foarte frumoase acele ale d-lui Caraivan, frumos povestite într'o formă bogată şi curgătoare, dar dacă s'ar ceti la o şezătoare sînt sigură că ţăranii ar căsca, s'ar gîndi la nevoile lor sau ar lua firul din gura

cetitorului, nerăbdători, şi ar urma cu povestirea in graiul lor viu şi pitoresc ca să nu se strice petrecerea mainte de vreme.

I. S.

***

G. Antoniade, *Iluziunea realistă*. Incercare de critică filosofică. Bucureşti, 1907.

Cercetările asupra originii şi limitelor cunoştinţii noaste, probleme care fac parte din teoria cunoştinţii, s'au făcut tirziu apariţia in evoluţia cugetării filosofice. Grele şi anevoioase, aceste cercetări sint de o extremă importanţă şi ele formează azi punctul de pornire şi in acelaş timp piatra de incercare a construcţiilor filosofice. O cercetare in această direcţie a cugetării contimporane e lucrarea de faţă.

Pentru oricine e familiarizat cu reflexia filosofică, orice stare de conştiinţă sau reprezentare a noastră, cuprinde un subiect şi un obiect, sau un act şi un conţinut, indisolubil unite. Dar printr'o iluzie naturală şi înnăscută a minţii noastre, conţinutul ne apare ca independent şi deosebit de orice act de reprezentare, ca un obiect de sine stătător şi necondiţionat. Această iluzie, uşor de descoperit la acea primă treaptă a cugetării, care e simţul comun, autorul o găseşte intervenind şi in treptele ei superioare, reflexiunea ştiinţifică şi cea filosofică şi urmărind-o in aceste domenii, se incearcă să-i găsească explicarea.

In prima parte a operei sale „Realismul ştiinţei fizice" autorul analizind in chip detailat principiile ştiinţei contimporane şi mijloacele ei de construcţie, examinind atomismul fizicei mecaniciste şi doctrina energetică, arată că ştiinţa ca şi simţul comun afirmă o lume obiectivă distinsă de subiect şi că neţinind samă de realitatea psichologică, in formarea sa, ea nu priveşte şi nu are nevoie să privească spiritul ca activ. Dar spre deosebire de acea a simţului comun, lumea obiectivă a ştiinţei e o construcţie mintală, o arhitectură de concepte produsă de puterea de abstracţie a minţii, la originea cărora se pot recunoaşte datele elementare ale senzaţiilor şi perceptelor.—In fond, o lume de date de conştiinţă obiectivate şi prezintate printr'o necesitate psichologică ca independente de orice conştiinţă. Ştiinţa fizică postulează o existenţă obiectivă inconditionată, dar cind vrea să-i dea o determinare mai precisă, vede că e silită s'o construească cu elemente spirituale, care nu pot fi privite inafară de conştiinţă. O necesitate profundă o face să afirme ceva ca incondiţionat, insă experienţa o aduce să constate pretutindeni că toate lucrurile sint condiţionate. Domeniul ştiinţei e acel al relativităţii, realitate pentru ea e numai relaţiunea dintre fenomene. Numai aci ea trebue să caute constanţa şi permanenţa, căci conceptele ei cardinale servesc numai pentru a prinde şi exprima rapoartele statornice dintre fenomene, neexprimind nici de cum vre-o realitate curat obiectivă.

In partea a II-a a operei sale „Realismul metafizic", autorul analizează chipul in care îmbrăţişează cugetarea filosofică, problema realului.

De la inceput ea e o negare a poziţiunii luate de simţul comun; lumea pe care o prezintă simţurile nu e pentru ea adevărata realitate, aceasta e mult mai profundă şi de altă natură ca acea pe care o recunoaştem direct. Dar in perioada eroică de construcţie a marilor sisteme, domnea credinţa că această realitate are o existenţă independentă de noi şi poate fi cunoscută prin puterile ilimitate ale raţiunii.

Cercetările asupra teoriei cunoştinţii, incepute de Locke, Berkeley, Hume, duc la polul opus dogmatizmului, la scepticism. Kant combatind şi scepticismul şi dogmatismul, cercetează

pentru prima oară in chip serios natura spiritului nostru, modul şi limitele cunoaşterei. Contra dogmatizmului, el pune centrul cunoştinţii in subiect: nu subiectul se modelează după lumea obiectivă, ci aceasta poartă pecetea lui. Acest fel nou de a privi cunoştinţa a fost fecund in urmări şi a schimbat modul in care se punea problema realului. Autorul urmăreşte această problemă in idealismul critic şi in sistemele ce au urmat marei reforme kantiene, in idealizmul absolut al lui Fichte, in acel al lui Hegel, in voluntarismul lui Schopenhauer, in agnosticismul lui Spencer şi in pozitivismul contimporan. El arată contradicţiile interne ce cuprind aceste sisteme din cauza modului greşit in care au pus problema realului, şi la baza acestor contradicţii găseşte substanţializarea arbitrară a unuia din cei doi termeni ai dualităţii ireductibile: subiect—obiect, aceeaşi iluzie realistă domnitoare in simţul comun ca şi in concepţiile ştiinţei. La toate treptele de cugetare, simţ comun, ştiinţă, filosofie, găsim afirmarea unei existenţi necondiţionate a lucrurilor şi in acelaş timp imposibilitatea de a determina ce este această existenţă necondiţională. O necesitate internă ne constringe să postulăm pretutindeni un incondiţionat, un absolut, pe care reflexiunea ne arată că nu-l putem cunoaşte.

Explicarea acestei contradicţii o caută autorul in partea a III-a şi cea mai interesantă a operei sale, in mecanismul intim al cunoştinţii noastre, in felul de a funcţiona al spiritului. Partizan aprins al ideilor lui Wundt, Paulsen, James, al voluntarismului şi al teoriei actualităţii psichice, viaţa sufletească e pentru el un flux, o devenire continuă in care fiecare moment are o valoare de actualitate prin ceea ce il precedă şi ceea ce-i succedă, iar fapte psichice izolate unul de altul, ca corpurile experienţei externe, nu există. Analizind faptul de cunoştinţă luat prin abstracţie ca izolat, descopere intr'insul două elemente intr'o strinsă legatură, constituind o realitate unică, in aşa chip incit ar putea mai corect să fie privite ca două aspecte ale aceleiaşi realităţi, un conţinut şi un act. Termenii identici cu acei de reprezentant şi reprezentativ, sau cu acei mai uzitaţi de subiect şi obiect. Dar distincţia pe care o facem intre aceşti doi termeni nu trebue confundată cu acea dintre eu şi non eu, dintre subiectul cunoscător şi lumea materială. Distincţia dintre act şi conţinut nu presupune nimic despre exterioritatea ori existenţa independentă a lumii obiective, sau despre unitatea eului nostru, ci este numai o distincţie imanentă conştiinţii noastre. Cei doi termeni sint corelativi inlăuntrul aceleiaşi realităţi şi nu pot fi in mod valabil distincţi şi separaţi unul de altul, căci se implică in chip reciproc. Ideia de eu şi de materie sint idei mai tirzii şi cu necesitate rezultatul unei elaborări mintale mai complicate. Distincţia făcută e o distincţie logică, căreia ii corespunde insă una psichologică, distincţia unei forme de o materie. Actele tuturor conţinutelor noastre psichice, ori forma, coincid in viaţa noastră psichică cu ceia ce se numeşte in genere conştiinţă, care este coextensivă cu toată această viaţă şi fără de care nu se poate concepe nimic existind psichologeşte, iar conţinutele cu tot ce apare ca cuprins sub forma conştiinţii, cu materia vie care formează fluxul vieţii noastre psihice. Dacă pentru cugetare, reflectind asupra cunoştinţii, ambele elemente ale faptului de conştiinţă nu pot fi privite in nici un caz ca entităţi de sine stătătoare, pentru viaţa spontanee a faptului de conştiinţă, acesta apare sieşi cu un caracter foarte important, pe

care nu toţi care au cercetat natura vieţii psichice l-au zărit. Acest caracter, care e baza tuturor cercetărilor autorului e următorul: in unitatea faptului psichic, conţinutul se prezintă ca distinct de actul de conştiinţă, ca fiind semnul unei realităţi distincte de acesta. Această formă dublă, a unui act şi conţinut distinct de sine, o găsim in cunoaşterea stărilor noastre interne, in lumea afectivă şi volitivă. Afect pur şi voinţă pură, fără nici un conţinut reprezentativ, nu există. Distincţia celor două elemente ale faptului psichic insamnă că conştiinţa e coextensivă cu tot conţinutul vieţii psichice şi existenţa unui inconştient in sensul psichologice in admisibilă. Ea nu poate fi susţinută decit din motive filosofice sau dintr'o regretabilă confuzie a punctului de vedere fiziologic cu cel psichologic. Dar legea logică a distincţiei actului de conţinut, permite autorului să susţie o nouă teorie a percepţiei. Examinind cunoscutele teorii ale lui Schopenhauer şi Mill, el afirmă că acestea nu pot explica de ce corpurile ne apar ca exterioare stărilor noastre de conştiinţă. Credinţa in existenţa corpurilor externe nu se capătă după el prin reflexie şi inducţie, ci in chip imediat, ea nu e un rezultat al legilor asociaţiei, ci rezultatul logic al legii indicate a organizării noastre mintale, lege prin care conţinutul stărilor noastre de conştiinţă se prezintă ca distinct de actul corespunzator. Distincţia care se face de obicei intre conţinutele percepţiilor noastre şi obiecte e neintemeiată. Ele nu sint două lucruri, ci unul şi acelaşi, senzaţiile noastre. Pricepind acest lucru, nu mai putem admite dualitatea obiect, reprezentare, căci obiectul nu e decit conţinutul reprezentării şi tot odată dispare şi substratul hipotetic al lucrurilor in sine ca o cauză a senzaţiilor noastre. Rămine insă dualitatea coţinut, act sau reprezentat, reprezentativ sau subiect, obiect, fără ca să introducem un al treilea termen, lucrul, corpul extern, ca distinct de conţinutul actului de reprezentare. Prin acest fel de a privi, spune autorul, nu se distruge cituşi de puţin realitatea lumii ce ne incunjoară. E mai fantomatică şi mai ireală, lumea de lucruri in sine, despre care nu putem şti nimic, inaccesibilă, fără nici o relaţiune cu noi, lume care ne apare numai intr'o cunoştinţă iluzorie şi cu necesitate inadequată, ori lumea de posibilităţi nedeterminate de senzaţii, decit lumea care constă din senzaţiile noastre, senzaţii care sint necesare, cu o ordine strictă de apariţiune, cu legi nestrămutate şi valabile pentru toate subiectele cunoscătoare.

Legea generală a distincţiei conţinutului de act ne face să concepem corpurile ca necondiţionate şi tocmai aşa apar ele pentru conştiinţa noastră spontanee, susţine autorul, ca şi Spir. Această punere dela inceput a necondiţionatului este una din condiţiile de căpitenie ale posibilităţii experienţii; fără ea nu ne-am putea orienta in haosul de impresii, de senzaţii de tot felul. In senzul cugetătorilor care explică viaţa psichică in cea mai mare parte prin necesităţile practice, şi păcat că autorul n'a insistat mai mult asupra acestui punct interesant, el susţine că principiul logic al afirmării unei naturi proprii a lucrurilor e un principiu practic, o normă de ordonare a experienţii. In experienţa noastră internă, in cunoştinţa spontanee pe care o avem despre viaţa noastră psihică, ea ne apare ca spirit, eu, personalitate, tot din pricina aceleeaşi necesităţi practice. Iluzia substanţialităţii sufletului e tot un rezultat al legii logice arătate.

Felul acesta de a privi incondiţionatul sau substanţa ca o necesitate de cugetare căreia nu-i corespunde o realitate distinctă de noi, are o consecinţă insemnată pentru problema ontologică. Dacă lucrul in sine nu e decit o necesitate de cugetare şi nu are o realitate distinctă, orice afirmaţie asupra existenţii lui nu poate fi decit rezultatul iluziei arătate. Lucrul in sine ca noţiune limitativă şi negativă e ceva inutil. Cu toate afirmaţiile lui Spencer, existenţa numenală nu e cu necesitate implicată in noţiunea existenţii fenomenale. Noţiunea unei existenţi transcendente nu poate fi decit negativă şi nedeterminată. Din cunoştinţa noastră nu putem eşi; orice afirmaţie despre o existenţă incunoştibilă este o contradicţie, pentru că nu o putem formula decit in termeni de cunoştinţă.

Cu modul acesta scăpăm de contradicţiile şi misterele incunoştibilului. Identificind ce este cu ce apare, cu ceia ce cunoaştem, incunoştibilul dispare ca o umbră mistică ce era. Nu există incunoştibil; desigur ne incunjoară un imens necunoscut, insă tot ceia ce este, poate să devie obiectul unei cunoştinţi posibile. Incunoştibilul absolut rămine o himeră. Lumea pe care o cunoaştem, in care trăim, nu este cum rezultă din filosofia care pune toată realitatea de partea numenului sau incondiţionatului incunoştibil, o aparenţă zadarnică, o umbră inconsistentă, ci este o lume reală, singura lume reală pentru noi. Autorul e conştient de faptul că problemele tradiţionale ale filosofiei nu sint suprimate de poziţia fenomenistă pe care o ia, şi că ele rămin transpuse inăuntrul fenomenizmului; dar revendică pentru acest mod de a vedea lucrurile, meritul de a ne fi liberat de spectrul substanţei, al lucrului in sine şi al incunoştibilului. „Dacă existenţa e prin esenţa ei cunoştibilă, dacă conştiinţa este unul din terminii oricărei existenţi, spune autorul in fraza finală a operei sale, realul departe de a ni se infăţişa ca un mister şi ca o spaimă, trebue să fie pentru noi o făgăduinţă şi o nădejde".

Ideile susţinute de d. Antoniade mai ales in partea ultimă şi cea mai personală a operei sale, pot fi contestate de partizanii substanţializmului; in acest teren arid şi nesigur al problemelor filosofice, nimeni nu se poate făli că posedă monopolul adevărului şi discuţia rămine totdeauna deschisă. Unele chestii, cum e aceea a percepţiei, sint atinse prea in treacăt şi aveau nevoie de mai multă desvoltare. Stilul operei sale, şi aceasta greutate era aproape cu neputinţă de inlăturat, e uneori cam abstract. Dar autorul e in curent cu toate scrierile importante ştiinţifice şi filosofice ale timpului, modul său de argumentare e viguros şi solid, expunerea ideilor de o remarcabilă claritate. Toate aceste calităţi fac din lucrarea, serios şi conştiincios gindită a d-lui Antoniade, una din puţinele studii de o reală valoare, apărute in literatura noastră filosofică.

O. B.

*
* *

Le monde végétal, *de Gaston Bonnier*. Bibliothèque de Philosophie scientifique. Paris, C. Flammarion, 1907. 397. p. Volum scris intr'un stil foarte clar; deşi variate, subiectele expuse se inlănţuiesc destul de bine şi ne dau o justă idee de starea actuală a ştiinţei vegetalelor.

In cap. I. autorul expune peripeţiile interesante prin care a trecut chestiunea sexualităţii florii şi la urmă rezumă cunoştinţele actuale asupra fecundaţiunii.

Cap. II e destinat clasificării. După un istoric interesant asupra modului cum erau grupate plantele in vechime, vine rindul metodelor lui Linné, Jussieux, de Candolle şi in fine clasificarea actuală, datorită lui Robert Brown.

Cap. III, cel mai lung, tratează des-

pre criptogame şi afinităţile lor intre ele.

Cap. IV, legăturile dintre criptogame şi fanerogame.

Cap. V se ocupă de „dubla individualitate a vegetalului." Se arată cum un vegetal, ori care ar fi, are in evoluţiunea sa două sladii bine deosebite: sporofit şi gametofit.

Cap. VI. „Critica clasificării actuale" şi „clasificarea viitorului".

Cap. VII, VIII, IX şi X se ocupă de noţiunea de specie, de faptul că unele specii pot prezinta variaţiuni brusce, de dispariţia şi apariţia speciilor, de mutaţiunea lui De Vries, apoi de experienţele importante ale lui Blaringhem şi alţii asupra modificării caracterelor specifice prin rănire sau paraziţi. Transformismul experimental este tratat cu oarecare lux de detalii, toate de cel mai mare interes, şi cu citaţiunea multor experienţe făcute de autor şi elevii săi. De remarcat cu deosebire acţiunea climatului studiată in mod experimental.

Cap. XI „Viaţa in intuneric" unde se vorbeşte de fauna şi flora cavernelor.

Infine Cap XII. „Generaţiunea spontanee" din care mai interesante sint vederile autorului asupra originii vieţii. Bonnier este partizan exclusiv al teoriei lui William Thomson (panspermismul interastral). Viaţa nu e de origine terestră ci e venită din alte planete, adusă fiind de meteorite. Şi după ce biciueşte *teoria micelară*, *radiobele* lui Burke şi *eobele* lui R. Dubois, autorul se arată foarte pesimist asupra posibilităţii de a sintetiza substanţa vieţuitoare in starea actuală a ştiinţei; cu alte cuvinte că incă n'a venit timpul să ne gindim la această problemă.—Se poate ca autorul să se inşele şi i-am putea spune, după Loeb, că timpul pentru deslegarea unei probleme vine atunci cind se găseşte un cercetător care are curajul să abordeze chestiunea, priceperea şi calităţile (poate şi norocul) ca s'o poată termina cu succes.

Mai departe Bonnier consideră ca un adevăr nestrămutat că „nu e mai greu de a crea dintr'o dată un elefant decit de a crea o părticică de substanţă vieţuitoare".—Aş obiecta că oameni nu se poate gindi ca să creeze in laborator, dintr'o dată, o substanţă vieţuitoare cu toate proprietăţile sale evolutive.

Ştiinţa s'ar felicita foarte mult dacă ar putea crea o modestă bucăţică de protoplasmă, care să se poată nutri şi mişca măcar o oră. Numai pe urmă ar veni rindul şi celorlalte chestiuni.

D. C.

***

Dr. I. N. Dona, *Tekir-Ghiolul, studiu descriptiv şi clinic. Tratamentul marin şi balneaţiunea cu nămol.* Bucureşti 1907, stabilimentul grafic Albert Baer. Preţul 5 lei.

Indemnat de faptul că valoarea şi proprietăţile curative ale băilor dela Tekir-Ghiol sint aşa de puţin cunoscute chiar medicilor din ţară, in cit cei mai mulţi din aceştia nu pot da adese nici o lămurire precisă clienţilor lor asupra acestor băi, şi dorind a face cunoscute atit lumii noastre medicale, cit şi suferinzilor insuşirile şi puterea vindecătoare a acestor băi, convins apoi că, atit prin agenţii puternici curativi pe cari-i posedă apa şi nomolul lacului Tekir-Ghiol, cit şi prin poziţia geografică — vecinătatea mării—şi prin situaţia sa climatologică şi metereologică, staţiunea aceasta balneară e menită să ajungă una din cele mai insemnate din lume,—directorul Sanatoriului Maritim al Eforiei d. dr. Dona, publică sub titlul de mai sus un voluminos şi foarte interesant studiu asupra staţiunii balneare de pe ţermul dobrogean al Mării-Negre.

Studiul ştiinţific şi practic totodată al d-lui dr. Dona e atit de insemnat, incit ne facem nu numai o mare plăcere, dar chiar şi o datorie, credem, să atragem asupra lui atenţia nu numai a medicilor noştri, cărora le va face un foarte mare serviciu prin cunoştinţele pe care le va procura asupra celei mai binecuvintate localităţi balneare din ţara noastră, dar chiar şi a tuturor acelora pe cari soarta ii sileşte să se ingrijască de sănătatea cuiva dintre ai lor, şi in special acelora cari au a se ingriji de vreuna din boalele care intră in aceste categorii mari: *scrofulo-tuberculoza*, *reumatismul*, *boalele sifilitice*, *boalele nervoase* şi *boalele de femei*.

Lucrarea d-lui dr. Dona cuprinde opt mari capitole; in cele dintăi patru ni se dă istoricul pe scurt şi desvoltarea staţiunii balneare Tekir-Ghiol, o descriere pe larg a acestei localităţi şi a stabilimentelor mai insemnate (in special Sanatoriul Maritim al Eforiei şi băile Movilă), un studiu asupra apei şi nomolului lacului in comparaţie cu al staţiilor similare din ţară şi din străinătate, şi datele trebuitoare pentru cunoaşterea climatologiei Tekir-Ghiolului; in celelalte trei capitole următoare se studiază agenţii curativi ai acestei staţiuni balneare, modul lor de intrebuinţare, acţiunea lor fiziologică şi indicaţiunile sau contraindicaţiunile lor; insfirşit ultimul capitol, al optulea, e un rezumat general al tuturor boalelor care se pot cura in această staţiune balneară.

Evident, nu avem intenţia să facem aici un rezumat amănunţit, pe capitole, al unei lucrări de aproape 500 de pagini format mare. Nu ne-ar ingădui-o nici spaţiul şi nici n'am putea da cetitorilor o idee completă despre conţinutul bogat şi variat al studiului de care vorbim. Vom nota insă citeva din impresiile pe care cetirea lucrării d-lui Dona ni le-a produs.

Mai intăi lucrarea, de şi ştiinţifică prin cercetările şi observaţiile serioase ale autorului şi prin materialul de cunoştinţi nouă pe care le aduce asupra modului de administrare şi asupra efectelor băilor Tekir-Ghiol, se poate totuşi ceti cu cea mai mare uşurinţă de cătră oricine, de oare ce autorul, in compunerea lucrării sale a urmărit tocmai aceasta, ca să facă din studiul său şi o lucrare de popularizare a acestor băi şi deci a căutat să se menţie la un nivel mai uşor accesibil publicului mare. Apoi stilul limpede, lipsit in genere de o terminologie pretenţioasă şi necunoscută nespecialiştilor, interesantele observaţii personale ale autorului asupra psichologiei bolnavilor, critica indrăzneaţă şi plină de humor pe care autorul o face asupra unor rele obiceiuri ale administraţiei romineşti, cum şi asupra unora din obiceiurile noastre sociale, intru cit se ating de subiectul lucrării sale, fac să se citească cu uşurinţă şi cu plăcere studiul destul de voluminos al d-lui dr. Dona.

Ceia ce se degajază limpede din lucrarea directorului Sanatoriului Maritim, e că băile dela Tekir-Ghiol sint cele mai bune din toate similarele lor cunoscute până acuma in intreaga lume.

Ele sint superioare tuturora in următoarele trei privinţi: calitatea apei şi nomolului, situaţiunea geografică, şi clima.

In adevăr, din tabelele comparative ale analizei apei din lacul Tekir-Ghiol, faţă pe deoparte cu a celei din *Lacul-Sarat*, iar pe de alta cu a celor din staţiunile similare străine (*Dax*, *Barbaton*, *St. Amand* etc. din Franţa; *Franzensbad*, *Marienbad*, *Ischl*, *Piştyan*, *St. Lucas* etc., din Austro-Ungaria; *Aqui*, *Battaglia*, *Albano* etc. din Italia, ca să nu amintim decit pe cele mai cunoscute), se constată in primul loc că apa dela Tekir-Ghiol e superioară tuturor celorlalte prin bogăţia ei

de săruri şi calitativ şi cantitativ, iar in al doilea loc că nomolul Tekir-Ghiolului e incomparabil superior tuturor celorlalte, nu numai prin aceia că e natural, pe cind la cele mai multe băi din străinătate el se prepară artificial, dar chiar prin origina sa, care nu e numai minerală, ca pe aiurea, ci e şi animalo-vegetală. Această insuşire a nomolului, de a fi de origină animalo-vegetală e foarte insemnată, de oarece un astfel de nomol, cind e diluat in apa de bae, dă naştere la o mulţime de disociaţiuni moleculare electrolitice, la *ionizări* şi la *corpi născinzi*, a căror energie şi putere de acţiune e de o mare valoare pentru organismul bolnavului. Astfel, ca staţiune de băi cloro-bromo-sodice Tekir-Ghiolul e fără asemănare superior tuturor staţiunilor balneare similare din lume.

In ceia ce priveşte situaţiunea geografică, Tekir-Ghiolul e iarăşi cea mai favorizată staţiune din toate similarele ei. Fiind in vecinătatea mării (pe unele locuri numai la 150 metri depărtare !...), Tekir-Ghiolul are toate avantajele pe care această vecinătate le dă unei localităţi: priveliştea odihnitoare a imensităţii mării, plaja răcoroasă şi sănătoasă, băile de mare, briza răcoritoare a mării, umiditatea şi puritatea aerului,—toate condiţiile trebuitoare pentru regenerarea şi reconfortarea organismului omenesc.

Cit despre clima Tekir-Ghiolului, ea este de o *stabilitate termică excepţională*, variaţiunile zilnice şi diferenţa dintre zi şi noapte fiind cu totul neinsemnate, Tekir-Ghiolul mai avind pe lingă aceasta şi un *pămint uscat* şi *uer uscat*, avind apoi foarte puţine zile ploioase in cursul sezonului (care ţine de la Mai până la Octombre), avind o presiune atmosferică foarte ridicată şi deci o densitate mai mare a aerului,—indeplineşte toate condiţiunile unei localităţi ideale pentru cură.

Bine inţeles, toate aceste lucruri pe care noi numai le enunţăm aice, sint bine dovedite şi ştiinţific explicate in studiul de care ne ocupăm.

Nu putem să ne ocupăm şi de aceia parte a studiului d-lui dr. Dona in care se studiază *agenţii curativi* ai Tekir-Ghiolului şi care ocupă cea mai mare parte din volum, dar care priveşte mai ales pe specialişti; nădajduim insă că şi din cele spuse cetitorul şi-a făcut o idee despre insemnătatea acestor băi şi despre rolul mare pe care ele sint menite să-l aibă,—şi aceasta e scopul notiţei noastre.

Şi nu putem sfirşi mai bine decit cu un indemn pe care socotim nimerit sa-l adresăm autorului.

E in interesul intregei omeniri suferinde şi in interesul ţării noastre ca băile dela Tekir-Ghiol să fie cit mai mult şi mai bine cunoscute atit in ţară cit şi in străinătate. Dar volumul d-lui dr. Dona e şi prea voluminos şi prea scump pentru a putea fi cetit de toţi acei cari ar avea interes să-l cunoască. Pe de altă parte, acest volum e scris cu multe repeţiri şi cu desvoltări de care nu au nevoe toţi acei cari ar trebui să ia cunoştinţă de extraordinara valoare curativă a băilor dela Tekir-Ghiol.

Socotim dar că d. dr. Dona ar face un mare bine şi publicului şi băilor Tekir-Ghiol, dacă ar extrage din voluminoasa sa lucrare un rezumat, care să formeze un volumaş mic, eftin, şi care să cuprindă mai succint numai acele părţi din studiul său, care ar fi menite să convingă publicul despre superioritatea băilor dela Tekir-Ghiol asupra tuturor celoralte „quasi-similare" cum le numeşte autorul.

Broşura aceasta, tradusă şi in citeva limbi străine, ar atrage atenţia lumii asupra acestei staţiuni şi ar face-o ca să-şi cîştige mai curind locul pe care merită,—in fruntea staţiunilor balneare cunoscute până acuma.

*

Sublocotenent T. Pamfil, *Povestire pe scurt despre Neamul Rominesc*. Birlad, 1907. Tipografia G. V. Munteanu. Preţul 20 bani.

După cum numele şi preţul o arată, e o lucrare fără pretenţie, o scriere a cărei menire e să lămurească pentru cei ce nu le cunosc fazele principale ale istoriei poporul nostru şi să arate faptele mai mărețe, personalităţile mai însemnate ale Rominilor, cum şi greutăţile şi suferinţele prin care neamul rominesc a trecut.

Scrisă intr'un stil repede şi uşor (ceva poate cam prea figurat, avind unele comparaţii care ar putea da naştere la nedumeriri) şi oprindu-se numai asupra faptelor şi imprejurărilor celor mai caracteristice din trecutul nostru (deşi pe unele locuri ni se pare că sint date prea multe nume proprii), lucrarea d-lui Pamfil va fi cetită cu plăcere şi cu folos de către acei cărora ea e destinată.

Foarte nimerite sint invăţăturile pe care autorul le scoate pe ici pe colo din faptele trecutului nostru şi multă plăcere procură cetitorului atmosfera de adincă dragoste de neam, care respiră din intreg volumaşul acesta de popularizare.

*

Dr. Vasile Găină, *Admisibilitatea căsătoriei a doua a preoţilor din punct de vedere dogmatic, canonic şi practic*. Cernăuţi 1907. Societatea tipografică bucovineană. Editura foaei clericale „Viitorul". Fără indicaţia preţului.

Intr'o broşură de 42 de pagini, d. Găină, profesor la facultatea teologică din Cernăuţi, ridică şi discută o chestiune pe cit de delicată, pe atita de insemnată: chestiunea căsătoriei a doua a preoţilor. Cu citaţii din epistolile apostolilor, din scrierile părinţilor bisericii, din ale apologeţilor etc., autorul dovedeşte că din punct de vedere dogmatic şi canonic e posibilă a doua căsătorie a preoţilor, iar prin argumentele pe care d-sa le aduce, din punct de vedere practic, arată că o astfel de căsătorie e *necesară*.

In adevăr, din citaţiile d-lui Găină se vede că nici Mintuitorul, nici apostolii şi nici primii urmaşi ai lor nu consideră căsătoria ca incompatibilă cu darul păstoriei sufleteşti, deşi consideră ca o mai mare perfecţiune starea virginală; ba mai mult, că Fiul Omului prin asistarea la nunta din Cana Galileei a recunoscut căsătoria ca o instituţie naturală pentru toţi, şi deci şi pentru preoţi; iar apostolul Paul chiar indemna la căsătorie pe văduvele tinere. Cit despre căsătoria a doua a preoţilor, nu se găseşte in scriptură nici o oprire care ar forma o parte esenţială a revelaţiunei divine, —iar interzicerea căsătoriei a doua a preoţilor s'a hotărit mai târziu, prin sinoade, pe baza unui text (interpretat prea riguros) al apostolului Paul, care zice că „episcopul trebue să fie bărbatul unei femei".

Astfel interzicerea căsătoriei a doua a preoţilor e prevăzută in canoane, dar canoanele se pot modifica, după cum, in decursul vremilor, s'au şi tot modificat. De aceia, din punct de vedere dogmatic şi canonic chestiunea căsătoriei a doua a preoţilor *poate* fi rezolvită favorabil.

Cit despre punctul de vedere practic, pentru care d. Găină aduce o sumă de argumente, el e aşa de aproape de mintea ori cui, greutăţile şi neajunsurile pe care le indură preoţii rămaşi văduvi sint aşa de lesne de inţeles, incit e de prisos a se mai inzista asupra lor.

Ar fi de dorit ca broşura d-lui Găină să ridice şi la noi chestiunea aceasta, care prin insemnatele sale urmări sociale, merită toată atenţiunea.

M. C.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Iulie).—„Convorbirile literare" incep să publice niște scrisori, de acum 15 ani, ale d-lui Duiliu Zamfirescu, pentrucă, zic „C. L.", aceste scrisori sint încă de actualitate, acuma „cind se văd reviste serioase publicind *poezii socialiste, poezii burgheze,* etc"... Nu vedem care sint acele „reviste serioase" care se indeletnicesc cu această afacere... Ne temem că este numai o sforțare extremă de a justifica publicarea acestor scrisori scrise „acum 15 ani".—Scrisorile acestea sint o polemică in contra d-lui Gherea... Noi credem că autorul, care a dat ocazie d-lui Gherea să scrie articolul *Pesimistul dela Soleni,* ar fi trebuit să lase altora grija de a răsturna teoriile care au prezidat la suszisul articol... In sfirșit! D. Duiliu Zamfirescu vorbește de „teoriile economice" ale d-lui Gherea, aplicate la literatură... Poate e de spirit!.. Dar atunci noi propunem incă următoarele cuvinte de spirit: „Teoriile meteorologice, geografice, antropologice, istorice" aplicate de Taine la literatură (clima, solul, rasa, momentul); „teoriile zoologice, botanice, biologice, darviniste" aplicate de Brunetière la literatură (adaptarea teoriei evoluției biologice la *evoluția genurilor*) etc. Colaboratorul nostru, d. Tzigara-Samurcaș, răspunde d-lui Teohari Antonescu cu multă ironie, menținindu-și punctul său de vedere că *calele* sint numai in Oltenia și că sint *de origine* turcească,—și nu „romînească", ori „dacică" etc.—D. Paulescu, polemizind cu d. Voinov, distruge, pentru a doua oară, darvinismul,—și *dovedește* existența lui Dumnezeu. D M. Antoniade, un incepător care făgăduește, scrie o *Incercare asupra superficialității,* care, erte-ni-se această... superficialitate, e scrisă prea didactic, pentru o lucrare menită unei reviste generale. Autorul, după ce dă citeva exemple concrete de superficialitate, din care relevăm pe acela al lui Const. Leonida—ceea ce este o caracterizare nimerită; după ce arată că semnul superficialității este nesuccesul: imposibilitatea superficialului de a face construcțiuni mentale care să poată trăi cind vor veni in contact cu realitatea;—se incearcă să caracterizeze sufletul superficialului: Superficialul e lipsit de sistem in gindire, din pricina obtuzității sale față cu principiul rațiunii; pe șirul motivațiunii, inteligența superficialului se oprește imediat; superficialul nu are putere de a reduce contradicțiile din spiritul său; el n'are simțul realității: experiența îi desminte așteptările.—Imprejurarea socială, care, mai cu samă, favorizează azi superficialitatea este imensul material intelectual acumulat, care presupune, numai pentru asimilarea lui, o metodă riguroasă, etc.—Un superficial cu un spirit vioiu, cu multe

cunoștinți, dar fără sistem in gindire și care nu pune mare preț pe opiniile sale,—iată caracterizarea speciei de superficial, numită diletant. Bine inteles, că aci am dat mai puțin decit un adevărat rezumat al articolului d-lui Antoniade.—Regretăm că autorul n'a vorbit și de *artistul* superficial.

Luceafărul. (Sibiu, August 1907).

Primul-redactor al revistei dă in fruntea primului număr o scurtă notiță asupra marelui pictor *Grigorescu.*—D. Dr. Alex. Bogdan își publică o conferență, pe care a ținut-o in 1906 la Gimnaziul romin din Brașov, despre **limba literară și limba populară,** și in care ne surprind afirmațiuni ca acestea: „limba literară se stabilește prin invoială (?) intre acei care scriu...", ori limba literară se „poate invăța de la aceia care se ocupă, după pregătirea necesară, anume cu felul de rostire al sunetelor și cuvintelor, dela foneticiani"... Partea literară e reprezentată prin o schiță („*Doi bătrini*") de d. I. Agirbiceanu, continuarea povestirei „Boerul" de d. G. C. Ionescu, o nuvelă (*Datoria..*) de d. C. Sandu-Aldea, o traducere din Anatole France și prin versuri originale ori traduse de d-nii I. U. Soricu, A. Seca, M. Cunțan, D. Nanu. și I. Borcea. In *Cronică,* darea de samă pe scurt despre inmormintarea lui Grigorescu, oarecare observații juste asupra unora din obiceiurile nostre rele, și citeva știri literare. D-na Zoe Girbea incepe publicarea unor dări de samă despre *expoziția de artă din Veneția* (1907).

Junimea Literară. (Suceava, August 1907).

In numărul acesta al revistei bucovinene, partea de studii și cercetări ocupă un loc mai insemnat decit obicinuit in alte numere, in care revista avea mai mult caracterul unei publicațiuni beletristice,—și schimbarea e de sigur in bine. Ar fi de dorit chiar ca articolele de informații și de studii, mai ales asupra chestiunilor privitoare la viața Rominilor din Bucovina, să ocupe și de acum inainte un loc mai intins in această revistă a fraților noștri;—ne cunoaștem atit de puțin și de superficial nevoile și imprejurările vieții, incit orice contribuție la lărgirea acestor cunoștinți e un mare bine adus cauzei neamului. Iată, de pildă, articolul, neterminat incă, al d-lui Dr. Romul Renț: **Cauzele criminalității la săteanul romin din Bucovina.** Ce insemnată chestiune ridică! Ne pare rău chiar că fiind incă neterminat, nu putem da un rezumat complect: destul să spunem acum că autorul, prin comparații statistice, stabilește că in genere lipsa de cultură, sărăcia și influența strainilor, care le exploatează munca, sint cauzele cele mai principale ale criminalității la Rominii din Bucovina.—Tot neterminat incă e și articolul d-lui Isidor Ieșan despre *Comunicațiunea reciprocă intre Dacia traiană și Dalmația de pe timpul imperiului Roman.* Foarte instructiv pentru noi e articolul criticului sirb *Ilya Ivackovic*: **„Un nuvelist sirb (Lazar K. Lazarevic),** scris anume pentru o revistă bucovineană și tradus de d. I. Grămadă,—și foarte bună e ideia confraților noștri de a se adresa unui scriitor strain pentru a ne informa asupra unui literat compatriot al lui.—D. George Tofan își termină *darea sa de samă* asupra cărții d-lui **Dr. G. Alexici „Geschichte der romänischen Literatur",** dare de samă in care sint foarte bine scoase in relief o mulțime de scăderi ale lucrării d-lui Alexici.—In sfirșit partea beletristică e reprezentată prin poezii de d-nii Rotică, Loichiță și Huțan, și prin o schiță inedită, cam slabă de altfel, a regretatului umorist bucovinean, Mihai Teleman, *„Petecul salcat inaintea tribunalului"*, pe care studentul din Viena, d. Teodor Balan,

a găsit-o în arhiva societăţii „Romînia jună", unde Teliman o cetise la o şedinţă din 1892 a societăţii.

Viitorul Social. (August). Vorbim aiurea de programul acestei reviste; mai menţionăm, între altele, începutul studiului d-lui dr. Racovschi asupra chestiunii agrare care, deocamdată, cuprinde numai date cunoscute şi asupra căruia vom reveni în viitor, dacă va prezenta vre-un interes.—şi o corespondenţă a d-lui G. Grigorovici asupra socialismului în Bucovina. Acesta din urmă se pune din punctul de vedere al proletariatului „la o laltă", romîn, rutean şi german, după dogma cea mai ortodoxă.

Economia Naţională. (Iulie 1907).—

Ocupîndu-se de **extensiunea intervenţiunei Statului**, d. N. Petrescu-Commen pledează pentru o intervenţie cît mai întinsă, cu condiţie ca ea să fie făcută în urma unor anchete minuţioase şi a unor studii cît mai adînci asupra problemelor vieţii sociale. Plecînd de la constatarea că iniţiativa privată e de natură egoistă, întrucît ea urmăreşte de obiceiu cîştigul; că fatalmente această iniţiativă e restrînsă în timp şi în spaţiu, urmărind mai ales interese vremelnice şi locale; că numai Statul, prin multiplele sale organe, e în situaţie de a fi mai bine informat asupra nevoilor generale şi de a găsi soluţiile cele mai potrivite,—autorul crede că „în momentul de faţă Statul este singurul agent capabil să reglementeze reformele atît de mult aşteptate de atîtea mii de generaţiuni".—D. agronom şi agricultor G. Cipaianu, cercetînd *felul şi natura împrejurărilor care au determinat* **reaua producţiune agricolă** *în anul curent*, găseşte că ele au două obîrşii: una naturală, şi alta agrar-politică. În prima categorie intră împrejurările climaterice care au favorizat apariţia mucegaiului (fusarium), a ruginei şi a altor rele de care au suferit cerealele, cum şi seceta din timpul verei; iar în a doua categorie intră dureroasele evenimente de astă primăvară, care au adus o mare debandadă în cultivarea pămîntului şi au întîrziat lucrările agricole.—D. C. Filipescu îşi continuă a sa **monografie economică a comunei Armăşeşti**, ocupîndu-se în articolul de faţă cu „agricultura şi creşterea vitelor".—În „*Revista agricolă, economică şi comercială*" se dau informaţii asupra tîrgurilor pe lunile Iunie şi Iulie.

La Nouvelle Revue. (August, 1907).

Într'un frumos articol de popularizare, dr. I. Thomas dă o expunere complectă a tuturor **teoriilor cancerului**. Această boală care, după tuberculoză, e una din problemele cele mai grave ale medicinei, de oarece numărul celor decimaţi de ea e numai pentru Paris, de pildă, de peste 3000 de persoane pe an, se prezintă ca o umflătură, o tumoare care ucide fatal pe cel atins, într'un timp mai mult sau mai puţin îndelungat. E o sporire anormală a celulelor, o reproducere exagerată a lor, un complect dezordin în structura ţesuturilor. Ceia ce caracterizază cancerul e mai întîiu acest dezordin, anarhia aceasta celulară şi apoi formaţiunea, la distanţă de sîmburele primitiv, a altor centre canceroase secundare. Prin această din urmă însuşire, cancerul se generalizază în deosebire de tumorile aşa numite „benigne" care's localizate, şi prin această generalizare, întreg organismul bolnavului e distrus cu timpul: pacientul îşi pierde puterile, se îngălbeneşte, nu are poftă de mîncare şi cade într'un marasm care-l duce la moarte. Cauzele acestei cumplite boale? Sînt de sigur mulţi factori cari contribue la producerea ei,—de aceia şi mai multe teorii pentru explicarea genezei cancerului: Connheim îl atribuia pr

ducerii în embrion a unui număr prea mare de celule care unele rămîn inutilizate şi numai după 50—60 de ani încep să se desvolte, producînd atunci în organismul deja îmbătrînit acea excrescenţă a celulelor rămase tinere; Thiersch îl explica prin invazia celulelor în ţesutul conjunctiv, unde ele vegetează, se reproduc şi formează tumori: Ribbert crede că celula normală devine canceroasă numai atunci cînd se separă de vecina sa; Critzman vede în cancer propriul frate gemene al individului atins de boală, deci îl consideră ca o monstruozitate. Dar după ori care din aceste teorii trebue totuşi să existe o cauză determinată care să producă această emancipare a celulelor care e caracteristica bolii. Şi în privinţa aceasta ipotezele sînt multiple. Unii au dat vina pe etate, alţii pe sex, alţii pe hereditate; alţii apoi l-au atribuit abuzului regimului de carne, de sare, ingerării unor legume crude ori rău spălate, întrebuinţarii unor băuturi; alţii în fine au căutat explicarea în situaţia socială, în profesiune, în rasă etc... Dar toate explicările au fost nemulţămitoare şi adeseori foarte uşor de răsturnat, în orice caz insuficiente. E sigur că traumatismele sînt în legătură cu apariţia cancerului, dar nu ele sînt cauza: prin erosiunile ori prin soluţiunile de continuitate pe care le produc, ele înlesnesc apariţia cancerului diminuînd rezistenţa vitală a organului lovit (ca şi în tuberculoză). S'a căutat a se da ca explicaţie a cancerului infecţiunea, dar şi susţinătorii acestei teorii parazitare nu au putut preciza natura parazitului care ar produce cancerul. O nouă lumină în chestiunea aceasta au adus cercetările lui Borrel. Acesta pune cancerul între boalele numite „*epitheliose infecţioase*" (cum sînt variola, febra aftoasă, pesta bovină etc.); în cazul acesta virusul nu ar fi decît locatarul celulei canceroase, el ar fi introdus în celulă, şi unele experienţe par a întări această presupunere. Poate chiar, pentru a se transmite, are nevoe şi cancerul de vre-un parazit (cum, de pildă, au nevoe ciuma de gozgani, febra palustră de ţînţar etc.), dar lucrul nu e încă dovedit. Ar fi chiar de dorit ca teoria parazitară să fie cea adevărată pentru că atunci, odată parazitul descoperit, uşor s'ar putea combate această boală grozavă, care seceră pe fiecare an atît de multe vieţi.—În articolul său despre **romanul romanesc**, Maxime Formont discută chestiunea dacă romanul după ce a fost pe rînd romantic, istoric, naturalist, psihologic,—poate fi „*romanesc*". Autorul combate învinuirile ce i se aduc acestui fel de roman, anume că-i neverosimil şi că nu are dreptul la titlul de operă literară. La prima învinuire, el răspunde că adeseori viaţa oferă situaţii care întrec prin extraordinarul lor orice închipuire cît de înflăcărată; iar la a doua, autorul articolului ni-l arată pe romancierul francez *Daniel Lesueur* ca pe unul care ar fi ridicat romanul *romanesc* la rangul de operă literară. După Maxime Formont, autorul romanelor „*Le Fils de l'Amant*" şi „*Madame l'Ambassadrice*", prin înălţimea de gîndire, prin bogăţia de simţire, prin pătrunderea analizei, unite cu o mare forţă dramatică şi o rară fertilitate de invenţiuni, pe care le-a pus în operele sale, cum şi prin descripţiile minunate de natură cu care sînt presurate acestea,—a dat romanului „romanesc" drept de cetăţenie în republica operelor literare. Şi autorul articolului crede că romanul „romanesc" are un mare viitor de oarece el corespunde spiritului timpului şi felului vieţei moderne, care e repede, tumultuoasă, pasionată. El va pătrunde tot mai mult în gustul cititorilor, pentrucă le comunică această beţie vijelioasă a vieţii.—Se pare că celebra „*Bruges-la-Morte*" a lui Rodenbach e

pe cale de a se deştepta din somnolenţa in care o afundase o soartă vitregă, care, prin inămolirea Suenei, o făcuse să inceteze de a mai fi port de mare şi prin asta să-şi piardă activitatea comercială şi viaţa agitată. Lucrul se vede clar din informaţiile pe care ni le dă Maurice L. Dewarin in articolul său *„Resurecţia economică a Bruges-lui”*. In urma lucrărilor incepute in 1895 şi terminate in primăvara acestui an, oraşul a devenit iar port de mare şi şi-a reinceput activitatea comercială intreruptă de la mijlocul secolului al 16-a. Şi cum această „Veneţie a nordului” comunică cu marea Nordului şi cu reţeaua de canale belgiene, olandeze, franceze şi germane şi cu diferitele linii ferate din aceste ţări, se pare că Bruges e menit să devie un intreposit industrial şi in acelaş timp portul de tranzit al produselor agricole din Flandra, destinate Angliei. Poeţii nu se vor fi bucurind de sigur de această redeşteptare a oraşului afundat in tăcere şi melancolie, dar cetăţenii au sărbătorit cu entuziasm inaugurarea instalaţiilor maritime ale oraşului lor, şi intrarea primului vas de mare in noul port al Nordului.—In articolul său **Cairo şi speculaţiunea**, George Foucart ne dă intr'un stil viu impresiile sale din acest oraş care pe zi ce trece se tot măreşte, se desvoltă, şi se modernizază. Viaţa agitată, grăbită, speculaţiile ne mai auzite, transformările repezi săvirşite in aspectul şi felul de viaţă a oraşului, sint bine redate de autor in contrast cu liniştea şi viaţa vegetativă de odinioară.

Mai notăm din numerele de pe August ale acestei reviste: continuarea şi sfirşitul studiului *Organizaţia muncii* de Pierre Quentin-Buchart; articolul de impresiuni *Londra odinioară şi astăzi* al lui Claude Lemaitre, studiul asupra *dansului şi a danţatorilor* din trecut de R. Escolier şi P. Prud'hon.

Mercure de France (August 1907).

Un interesant studiu asupra poetului-muncitor american **Walt Whithman**, care a avut un rol insemnat in chestiunea abolirei sclavajului şi in evenimentele care au precedat „răsboiul de succesiune”, ne dă Elsie Masson in primul articol din numărul de 1 August al revistei. Autorul, prin citaţii din opera poetică a lui Withman („Fire de iarbă”...), scoate in relief temperamentul pasionat al poetului, sensibilitatea lui delicată, bunătatea sufletului său. El arată de asemeni diferitele momente mai caracteristice din viaţa poetului, luptele şi suferinţele lui, cum şi puternica activitate pe care a desfăşurat-o, ca ziarist mai ales, in folosul abolirei sclavajului. Ca poet Walt Whitman ne e arătat in toată strălucirea lui de artist luptător, despreţuitor al regulelor artificiale ale prosodiei, cum şi al dulcegăriilor poetice obicinuite: „eu sint poetul trupului, eu sint poetul sufletului” spune el şi „cel ce face un poem, face act de justiţie, de realitate, de nemurire”; pentru el „adevăraţii poeţi nu sint servitorii frumosului, ci sint maeştrii auguşti ai frumosului”, de aceia el cintă prezentul, viaţa oraşelor, poezia mulţimii, a maşinelor, suferinţele şi bucuriile celor mici... Noutatea şi libertatea operei lui poetice, mindria şi spiritul de independenţă care o animează, au făcut ca ea să fie aşa de bine primită la inceput, chiar de cei pentru care lupta Whitman; şi numai mai tirziu poeziile lui au inceput să fie gustate şi să adune in jurul numelui lui tot mai mulţi admiratori. Intr'un articol asupra pirateriei, Henri Melo, pe baza unor memorii şi documente inedite, ale timpului, ne dă informaţiuni foarte insemnate asupra vieţii şi activităţii *piraţilor* şi *corsarilor* mai insemnaţi din trecutul Franţei, cum şi asupra rolului pe care unii din ei l'au avut in diferitele războae şi in comerţul secolilor XVI, XVII şi XVIII. Autorul arată că corsarii nu erau nici briganzi de mare, nici contrabandişti, ci pur şi simplu... comercianţi. Ei aveau scrisori de autorizare in regulă emanate de la amiralităţi şi erau oarecum „franc-tirorii” oceanelor şi ai mărilor. Numai piraţii exercitau pe propriul lor compt un adevărat brigandagiu pe apă, pe cind corsarii aveau mai totdeauna insărcinări oficiale şi activitatea lor era statornicită prin edicte regale şi prin convenţiuni internaţionale. Pentru a ne arăta vrednicia şi curajul corsarilor, autorul povesteşte citeva episoade din viaţa a doi şefi corsari mai insemnaţi din sec. XVIII: François Thurot şi Louis Poure, episoade pe care autorul le dă după memoriile şi jurnalele lăsate de ei, şi care pun in evidenţă indrăzneala, spiritul de intreprindere şi dibăcia acestor stăpini ai mărilor. In articolul *„Episodul Charpillon in Memoriile lui Casanova”*, Eduard Maynial, după ce povesteşte pe scurt iubirea lui Casanova pentru femeia căreia i s'a zis Charpillon, arată că această iubire a fost utilizată de către romancierul *Pierre Louys* in romanul său *„La Femme et le Pantin”*, şi incheie că multe din faptele expuse in diferite memorii şi confesiuni din trecut ar putea fi cu folos intrebuinţate de către romancierii de azi.—**„Arta la nebuni”** este introducerea unui studiu pe care Marcel Réja işi propune să-l facă asupra unora din creaţiunile „artistice” ale alienaţilor. Autorul crede că numai prin studiarea acestor manifestaţiuni se poate pătrunde mai adinc in mecanismul operei de artă, se pot studia condiţiile generei acesteia. Dacă ne ocupăm numai de capod'opere, atunci studiem arta numai in gradul cel mai inalt de perfecţiune, numai in cea mai mare complexitate a sa, adică numai acolo unde se imbină spontaneitatea artistică cu voinţa reflectată şi cu asimilaţiunea cea mai perfectă. Trebue să studiem arta şi in formele cele mai elementare ale sale,—la nebuni.

Din numerele de pe August ale revistei mai remarcăm: studiul lui Pierre Lasserre asupra lui Edmond Biré, şi articolul lui H. Potez: *Denys Lambin et les femmes* după corespondenţe inedite.

La Revue Latine (August). E. Faguet, intre alte recenzii, scrie una asupra noului volum al lui L. Séché: Alfred de Musset. Această carte e o *peribiografie*, zice Faguet, care ar fi fost mai nimerit intitulată: *Personagii din vremea lui Alfred de Musset*. căci interesul ei constă mai ales in povestirea faptelor unor oameni cu care Musset a fost in legătură, dar şi a unora cu care el n'a fost... ci numai a putut fi. Ne folosim de această ocazie, ca să cităm aici o epigramă a unui personagiu, Roger de Beauvoir, care e admirabilă: Intr'o sară, la un bal de la Operă, un domino strigind lui Beauvoir „Bonne nuit”, acesta improvizǎ următoarele:

Votre souhait va bien me chagriner,
Entre nous convenez qu'il n'est pas fort honnête:
Nous n'aimons pas qu'on nous souhaite
Ce que l'on pourrait nous donner.

Important este capitolul unde ni se vorbeşte despre cele din urmă amoruri ale lui Musset, şi mai ales despre acela dintre el şi D-na Allan, care incepe in 1847, cind ambii aveau 38 de ani, şi se isprăveşte in 1850, cind D-na Allan rupse, ne mai putind suporta caracterul lui Musset: se ştie că in amor Musset era chinuitor.

Intr'un articol: „Béranger este poet mare ?”, autorii, A. Séché şi I. Ber-

taut, arată că Béranger a fost dintre acei poeţi care sint mari, pentru că sint representativi, incarnaţia sufletului poporului lor. Citează in sprijinul acestei păreri despre Béranger pe Lamartine. Şi, deşi Béranger are cele mai subtile fineţe, el a fost inţeles de popor, căci el cintă sentimentele mari ale naţiunii sale,—şi *aceasta* mărea comprehensiunea celor mulţi chiar şi pentru fineţele care, altmintrelea, ar fi fost mai presus de ingrijirea lor.

Annales scientifiques de l'Université de Iassy. T. IV, fasc. III et IV. 1907.

Un fapt imbucurător ne este arătat prin fascicola aceasta, ce incheie volumul al patrulea al revistei. Cele mai multe articole sint iscălite de tineri studenţi sau licenţiaţi, dovedindu-se că şi la noi a inceput a se injgheba un mic focar de cercetări originale. In afară de un articol al d-lui Prof. *P. Poni*, asupra compoziţiunii chimice a petroleului romin, şi a d-lui Prof. *I. Simionescu* asupra vristei calcurului de la Hirşova, celelalte articole reprezintă rezultatele cercetărilor, in domenii diferite, urmărite de persoane alipite la diferite laboratorii. Astfel se găsesc 3 articole de zoologie (D-ra *E. Lupu*, dl. conferenţiar *I. Borcea*), patru articole de geologie (*R. Sevastos. G. Macovei, A. Cardaş*) şi unul de botanică (*M. Stamatin* prof. gimn. Folticeni). Prin statornica apariţiune a revistei, cea dintăi publicaţiune periodică ştiinţifică din ţară, scoasă numai cu ajutorul forţelor din Universitatea noastră,—facultatea de ştiinţi din Iaşi, poate fi mindră de exemplul unei continue activităţi, pe care il dă.

Revue de métaphysique et de morale. (Iulie).

Intr'un articol asupra **materializmului istoric**, *B. Iacob*, profesor la şcoala normală din Sèvres, compară această doctrină sociologică cu acea psichologică a epifenomenizmului. El recunoaşte că materializmul istoric dă o explicare foarte plauzibilă fenomenelor politice şi luptelor dintre partide, dar dacă modul nostru de traiu, trebuinţele şi interesele determină in parte sentimentele şi ideile noastre şi acestea determină in chip parţial modul nostru de traiu şi interesele noastre insă şi. Fenomenele economice produc efecte diverse după oameni, ele nu sint decit condiţii exterioare ce lucrează prin intermediul altor forţe interne şi mai profunde. Partidele nu se luptă numai pentru o anumită formă de proprietate, ci şi pentru cauze religioase, morale, intelectuale. Fenomenele economice nu explică complect istoria politică a popoarelor şi cu atit mai puţin istoria religioasă sau morală a lor. Ideile religioase şi morale sint forţe originale ale căror efecte pot fi modificate de condiţiile materiale de existenţă, dar ele nu atirnă numai de aceste condiţii. Ca şi epifenomenizmul psihologic, materializmul istoric confundă condiţia cu cauza. Structura economică e condiţia diferitelor suprastructuri, dar nu cauza lor integrală. Socialiştii pătrunşi de spirit critic nu mai susţin că factorul economic e singurul resort al istoriei ci numai cel mai principal, faţă de care religia, ştiinţa, morala, filosofia nu exercită decit o acţiune secundară. Dar partea pe care ei o fac idealismului e prea restrinsă. Trecerea dela capitalizm la comunizm nu poate fi realizată numai prin singura acţiune a sistemului economic, această trecere atirnă şi de condiţii intelectuale şi morale. Faptele economice moderne proectindu-se intr'o conştiinţă colectivă vidă de orice cuprins moral şi ştiinţific n'ar putea să producă nici o revoluţie socială. Istoria umană nu se poate defini numai prin evoluţia materială, condiţiile economice ale existenţii nu sint cauzele unice ale progresului. Acesta a

atirnat şi va atirna din ce in ce mai mult de puterile spiritului şi sarcina educatorului care formează inteligenţa şi inima, nu poate fi niciodată complect sacrificată, sarcinei reformatorului social care luptă pentru transformarea instituţiilor.

Intr'un lung şi interesant articol „**Cum se pune problema lui D-zeu**", cunoscutul cugetător şi savant *Edouard Le Roy* spune că argumentele teologilor in privinţa divinităţii nu pot naşte credinţa, ele fiind cel mult nişte simboluri. Adevărata cunoştiinţă a lui D-zeu, substanţa vie a religiei e cu totul altceva decit această ideologie a divinităţii, produsă de speculaţia teoretică. O adevărată probă a existenţii lui D-zeu nu poate aparţinea acestei speculaţii. Cum a arătat filosofia critică a lui Bergson, o realitate concretă nu poate fi dovedită ci numai percepută, ea nu poate fi obiect de analiză conceptuală ci numai intuiţie trăită. A deduce existenţa lui D-zeu insamnă a-l nega. D-zeu nu poate fi cunoscut decit printr'o experienţă immanentă implicată in exerciţiul insuşi al vieţii. Considerind ca caractere esenţiale ale noţiunei de realitate, rezistenţa la disoluţia critică şi fecunditatea durabilă in ordinea intelectuală şi in acea a acţiunei, Le Roy conchide că ideia de D-zeu corespunde unei existenţi reale şi afirmarea sa e afirmarea realităţii morale ca realitate autonomă, independentă şi ireductibilă. Intre raportul care ne uneşte cu D-zeu şi acel care ne uneşte cu o persoană omenească e o analogie. D-zeu aşa cum e in sine, trebue tratat ca o persoană; el trebue să fie pentru noi un centru de datorii şi un subiect de drepturi. Afirmarea ideii de D-zeu nu samănă cu afirmarea unui lucru sau a unei teoreme, a unui individ sau a unei forme, a unui obiect exterior sau a unui principiu abstract. A se orienta in orice direcţie către mai bine, a crede speculativ şi practic in ceva care ne depăşeşte şi a căuta din tot sufletul acel ceva, a tinde să depăşim orice realizare finită in senzul perfecţiei crescinde, iată ce insamnă a afirma pe D-zeu. In acest senz crede Le Roy, nu sint atei. Căci nu e nimeni care să se mulţumească in chip absolut cu ceia ce are şi cu ceia ce este, nimeni care să nu admită cel puţin din punct de vedere practic ca principiu motor al vieţii sale un ideal ale cărui imboldiri il frămintă. O nelinişte motrice, o aspiraţie infinită, şi siguranţa că există totdeauna ceva mai mult decit prezentul, efortul vital de a atinge acest ceva mai mult; iată credinţa in D-zeu. Ea se ascunde, dar palpită ca un suflet viu in sinul oricărei acţiuni care tinde către un bine oarecare. Ateu absolut ar fi numai acela care nu ar căta nimic, nu ar vrea nimic, nu ar trăi in realitate. Nu există decit credincioşi care gindesc in chip inegal credinţa lor şi care zăresc in chip inegal ceia ce ea implică, neştiind să deosebească totdeauna ceia ce ei afirmă totuşi, prin actul insuşi al vieţii.

Joseph Wilbois in „**Cugetarea catolică in Franţa la inceputul secolului al XX-lea**" arată discuţiile stirnite in jurul naturii dogmelor in operile unor cugetători ca Sabatier, abaţii Morel şi Loisy, Edouard Le Roy, Jaques Chevalier. Concluzia sa e că catolicizmul francez a progresat ca cugetare in chip extraordinar in ultimii zece ani. Cugetarea catolică renaşte azi in medii pătrunse de protestantizm şi ateizm. Acum douăzeci de ani cugetătorii religioşi căutau să impace ştiinţa cu credinţa, subordonind in realitate pe cea de a doua celei dintăi, sau căutau să rezolve problemele religioase in chip izolat nu prin coheziunea morală a spiritelor.

Azi din contra biserica a devenit scopul convergent al tuturor sforțărilor religioase.

Nuova Antologia. (26 August 1907). *Francesco Ciccotti* intr'un articol intitulat „Transformarea filantropiei" se ocupă de **evoluția carității private spre o asistență socială**, care se îndeplinește in timpurile noastre. Binefacerea apare la inceput ca o pornire generoasă a inimilor miloase spre indulcirea suferințelor celor in nevoe; apoi așa numitele „inimi bune" inmulțindu-se, se organizează in comitete și asociații care—mai contribuind și mania serbărilor—devin din ce in ce mai numeroase. N'a trebuit insă mult timp pentru a se vedea complecta zădărnicie și neputință ale acestor societăți de binefacere, față cu nenumăratele nevoi și nenorociri ale majorității semenilor noștri. Atunci apare o nouă formă de filantropie, care nu mai e individuală și neregulată, ci socială, coordonată și organizată nu numai in cercul restrins al „inimilor bune", ci pe insuși terenul durerilor omenești pe care caută să le suprime sau indulcească. Nu mai e, această filantropie, un simplu mijloc de a cișțiga un pașaport pentru raiu, ci indeplinirea unei datorii sociale; este un inceput de *restituire* (cum a zis Zola) față de acei care au produs și produc tot ce avem. Instituțiile pentru protejarea lucrătorilor, pentru asistența obstetrică și pediatrică, casele de maternitate, pensiile pentru muncitori bătrini și invalizi, refecțiunea școlară etc. etc., Acestea sint primele produse ale transformării filantropiei private și individuale in solidaritate socială organizată. In acest senz s'au organizat de curind in Roma două instituțiuni: reformatoriul san Michele pentru micii delincvenți și „Sala copiilor" instituită de către direcțiunea „Institutului roman pentru averile nemișcătoare". Cea dintăiu consistă in organizarea unei școale și a unui laborator pentru micii vinovați, cea de a doua consistă in aceia că in fiecare mare palat al acestui institut, inchiriat la lucrători, se află o mare sală, „Sala copiilor" in care se adună toți copiii chiriașilor, atuncea cind aceștia sint duși la lucru. Această sală, este un adevărat apartament, cu școală, sală de bae, terasă și gradină și se află pusă sub ingrijirea unei maestre care, tot timpul zilei, se ingrijește de copii, alternind instrucția elementară cu metodul froebelian pentru primele exerciții de lucrări manuale prezentate sub formă de jocuri.

Deutsche Revue (August 1907). *Charles Trevelyan*, **Anglia și Pacea.** Autorul își propune se analizeze chestiunea intrucit Anglia poate fi o primejdie pentru pacea europeană. Guvernul actual al Angliei, zice el, este in mod hotărit partizan al păcii. E adevărat insă că aceasta nu inseamnă că pe viitor lucrurile nu se pot schimba căci sint puteri politice a căror izbindă ar putea indreptăți temerile ce există pe continent. In partidul conservator există un puternic curent in contra idealului antimilitarist, campania d-lui Chamberlain in favoarea sistemului protecționist iși are de mulțumit popularitatea următoarelor două idei: că Britania iși poate indestula singură toate necesitățile sale economice și că importul din afară, mai ales in ce privește manufacturile, sint vătămătoare muncitorimii engleze; In legătură cu acestea stă curentul, care cîștigă din ce in ce mai mult teren in favoarea serviciului militar obligatoriu, propagat de lord Roberts și lord Milner. Părerile acestea, susținute și apărate de presa conservatoare, se răspindesc in masele poporului și dacă vreodată adepții lor vor ajunge la cirma statului, primejdia va fi mai mare decit a fost sub ultimul guvern conservator. Norocul este numai in aceea, că politica externă in Anglia e incredințată in miinile numai a puțini oameni și că șefii conservatori, Mr. Balfour și Lord Lansdowne—căci de Mr. Chamberlain nu mai poate fi vorba—sint partizani ai păcii. De o camdată insă, și probabil incă o bună bucată de vreme, la cirma statului se află un guvern liberal democrat. Ideile răspindite in cercurile liberale și in diferitele grupe de lucrători, sint acelea care pentru un moment au o covirșitoare importanță in privința celor ce se pot intimpla. Cit de mult ține o bună parte din muncitorime la pace, s'a putut vedea in timpul războiului cu Burii, cind au avut loc nesupărate atitea intruniri publice de protestare. Politica liber-schimbistă a partidului liberal e ïarăși o garanție pentru pace, căci prosperarea statelor străine excită invidia numai a statelor protecționiste. In ce privește conducătorii, atit Sir Henry Campbel-Bannerman cit și Sir Edward Grey sint oamenii păcii. Dacă actualul prim ministru mai rămine incă cițiva ani, apoi, această politică nouă, democratică și pașnică, poate să devie tradiție.

Deutsche Rundschau (August 1907). *M. von Brandt* „Descoperitorii Japoniei". Prin titlul de mai sus, autorul nu ințelege pe acei care in timpurile mai vechi au descoperit Japonia sau in timpurile mai nouă au reinoit legăturile economice și politice atitea veacuri intrerupte, ci pe acei care s'au ocupat **să ne facă cunoscute părțile intime ale gindirii și simțirii japoneze.** Cel dintai dintre aceștia a fost Algernon B. Mitford, astăzi Lord Reddesdale; cel mai insemnat insă, mai ales in ce privește partea psichologică, *Lafcadio Hearn*. După o viață zbuciumată și plină de lipsuri, după ce pornind dela zețar intr'o tipografie din Cincinnati și trecind prin ziaristică, ajunsese scriitor cunoscut și apreciat, Lafcadio Hearn se stabili in 1890 in Japonia la Tokyo, unde insurindu-se cu o japoneză și naturalizindu-se, fu numit profesor la Universitate. Operele in care el studiază sufletul japonez sint: „Kokoro", care e tradusă și in limba germană; „Glimpses of unfamiliar Japan", din care numai o parte e tradusă in nemțește, cu titlul de „Izumo, Blicke in das unbekannte Japan" și ultima operă, cea mai desăvirșită „Japan, an attempt at interpretation".
Un altul care de mulți ani lucrează pentru a face cunoscut sufletul japonez, este Dr. *K. Florenz*. El a scris, in două volume, o istorie a literaturii japoneze (Geschichte der japanischen Literatur. Leipzig. C. F. Amelang), care pornind de la primele inceputuri, ajunge până la timpurile noastre. Cu tot spațiul restrins de care dispunea autorul, totuși nu lasă nimic important la o parte și dă mai ales date interesante asupra dramei japoneze și a evoluției jocului de teatru din jocurile religioase; asupra dramei lirice, numite „No", comediei—„Kabuki"—, dansurilor pantomimice, numite „Joruri" și asupra formei mai nouă a comediei, care se asamănă mult cu drama europeană.

Și un francez, marchizul *de la Mazelière* a scris in acest sens o operă insemnată asupra Japoniei: Le Japon, Histoire et Civilisation. 5 vol. Paris, Plon Nourrit 1907. Din această operă socotită pe cinci volume, n'a apărut decit primele trei vol., care se ocupă cu vechea Japonie, Japonia feudală și Japonia Tokugawei. Ultimele vol. se vor ocupa cu Japonia modernă.

Deutsche Monatschrift (August 1907). *Beda Prilipp* intr'un articol intitulat „Pentru reinvierea limbii și literaturii gaelice" se ocupă de **mișcarea ivită in ultimele timpuri in favoarea limbii și literaturii irlandeze.** In lupta aprigă pentru avantaje materiale și politice, poporul irlandez

n-a băgat samă că pe nesimţite îşi pierde cea mai scumpă avere—limba şi individualitatea sa naţională, păstrate prin atîtea veacuri de nenorociri. Şi vinovaţi de aceasta s'au făcut înseşi ei, căci chiar un Daniel O'Connell şi-a despreţuit limba şi mulţi patrioţi au învăţat englizeşte numai ca să-l poată înţelege. *George Moore* într-un articol intitulat „O pledoarie pentru sufletul poporului irlandez" şi-a exprimat acum patru ani regretul pentru pierderea frumoasei şi vechii limbi celtice. Acuma lucrurile au început să se schimbe. S-a înfiinţat o *ligă gaelică* anume în scopul păstrării naţionalităţii celtice; această ligă are acum 750 de ramuri de cîte cel puţin 70 de membri. Un irlandez bogat din New-York a lăsat prin testament 2000 de pfunzi sterling pentru răspîndirea învăţăturii limbii gaelice; liga cheltueşte de asemenea pentru acelaş scop suma de 20.000 pfunzi. Dintre scriitorii care susţin acest curent, luîndu-şi subiecte din viaţa gaelică, sau unii scriind chiar pentru irlandeji se deosebeşte în rîndul întîi *W. B. Jeats*, renumit mai ales pentru drama sa patriotică „Cathl ecnin Hoolihan", reprezentată pentru întîia dată la Dublin. Ca poet liric se distinge *Douglas Hyde*, care a scris în acelaş timp şi o istorie a literaturii irlandeze (A literary history of Ireland. London. Fisher Unwin). Un interes mai general a excitat ultima operă a lui George Moore „The Untilled Field", un roman tendenţios, plin de cea mai adincă milă pentru mizeria morală şi socială a claselor de jos din Irlanda. Nu poate fi lăsat la o parte scriitorul *William Sharp*, care sub pseudonimul *Fiona Macleod* într'un mod cu adevărat genial a făcut cunoscute vechile mituri populare şi tradiţii eroice ale poporului irlandez. Numai moartea sa a făcut cunoscut lumei că criticul şi essaystul W. Sharp şi poeta celtică Fiona Macleod, erau una şi aceeaşi persoană. Cele mai importante nuvele sînt strînse în volumele intitulate „Wind and Wave" şi „The sunset of Old Tales."

Historische Virteljarschrift (2 Heft 1907). Două articole privitoare la amănunte din relaţiunile dintre papalitate şi imperiu, în evul mediu.—*Asupra împrejurărilor de la Roma în anul 1046 şi sinodul dela Sutri* 1046 dă lămuriri Hedwig Kromayer. Pe la 1040 turburările papale luaseră un caracter acut (s'au ivit de odată trei papi Benedict IX, Silvestru III şi Grigore VI) şi atunci pentru liniştire a fost chemat împăratul Henric III care convocă Sinodul dela Sutri (1046), depune pe cei trei papi şi face el papă pe un german. Sub titlul, *Die Praesentia regis im Normser Konkordat*, Ernst Bernheim stabileşte motivul luptei clericilor împotriva concordatului dela Worms (1122).—La alegerea episcopilor, regii (adică împăraţii) aveau dreptul de presenţă şi în urmă vesea investitura.—Acest drept de presenţă la alegeri vine şi în discuţiile concordatului şi după o nouă lectură a unei scrisori deteriorate a arhiepiscopului Adalbert de Mainz, Bernheim constată că tocmai acţiunea clericilor împotriva concordatului era îndreptată în prima linie contra dreptului de prezenţă la alegeri a împăratului, care prezenţă devenea activă uneori în casuri de neînţelegeri mari şi atunci caracterul canonic al alegerii să perdea.

Contemporary Review (August 1907, London).—Dl. *J. A. Spender* cunoscut în Anglia pentru partea importantă care o ia în via discuţie asupra chestiei Lorzilor, contribue cu un nou articol la clarificarea acestei grele chestii constituţionale. Autorul arată că situaţia morală a Guvernului înaintea ţării e din cele mai bune. Guvernul a adus la îndeplinire multe din reformele făgăduite într'un timp

mult mai scurt decît era de aşteptat. Cu toate acestea Guvernul şi susţinătorii lui se simt enervaţi şi nesiguri din cauza perspectivei de grave conflicte cu Camera Lorzilor. Rezolvirea chestiunii raporturilor dintre cele două Camere se impune acum de urgenţă. Cu toate că intenţia Guvernului era să o amîne pentru anul viitor. E de remarcat că apărătorii Camerei Lorzilor se mărginesc, mai mult în a ataca Camera Comunelor decît a apăra pe a Lorzilor: d. Balfour însuşi nu a luat apărarea acestei Camere ereditare, ci s'a mărginit numai în a se apăra de acuzarea că a întrebuinţat această Cameră fără scrupule constituţionale; Lorzii înşişi au numit un comitet spre a studia chestia reformării Camerei Lorzilor; ceea ce arată că ambele partide politice din Anglia au căzut de acord că o cameră pur ereditară, compusă *de fapt* numai de Conservatori, e un anacronizm, care nu se potriveşte cu formele constituţionale ale democraţiei moderne. Raţiunea constituţională a opunerii Camerei Lorzilor votului Camerei Comunelor ei, după apărătorii Camerei ereditare, nepotrivirea acestui vot cu voinţa ţării. Dar, respingerea Bilului Educaţiei de către Camera Lorzilor corespunde oare voinţei ţării, încălcată de Camera Comunelor, ori tocmai din potrivă? De fapt, Camera Lorzilor se opune la toate proectele democratice ale partidului liberal, nu din cauza rolului ei constituţional de a echilibra votul Camerei Comunelor cu voinţa ţării, ci din cauză că e recrutată din sînul partidului conservator. Prin faptul că Camera Lorzilor nu cuprinde elemente elective, ea devine tocmai incapabilă de a reflecta schimbările opiniei publice. Toţi sînt azi de acord că Camera Lorzilor—aşa cum s-a păstrat pînă azi—nu poate dura: ea trebue reformată: sau schimbîndu-i constituţia, sau mărginindu-i puterea şi atribuţiile. Guvernul trebue să prefere al doilea mijloc care-i mai lesnicios şi mai practic: să se lese Camerei Lorzilor caracterul ei ereditar, dar să se dea Camerei Comunelor dreptul de pronunţare ultimă, în caz de conflict între cele două Camere. Guvernul trebue să găsească modalitatea aducerii la îndeplinire a acestei reforme.

North American Review. (Iunie—Iulie 1907, New-York). — Dl. *Archibald Henderson*—„George Bernard Shaw"—scrie un important studiu critic asupra activităţii dramatice a celui mai mare scriitor dramatic pe care îl are Anglia astăzi. Numele irlandezului George Bernard Shaw e cunoscut, chiar foarte cunoscut, tuturor scenelor mari din Europa. Operele lui, alături cu ale concetăţeanului său *Oscar Wilde*, sînt traduse în limba franceză, germană, daneză şi norvegiană. În America el se bucură de aceeaşi popularitate caşi în Europa. Dacă Oscar Wilde e privit, cu dreptul, ca „*Poetul Lumii*": cu acelaşi drept poate fi privit şi Bernard Shaw ca scriitorul dramatic al lumii. Contestat la început, — căci Shaw este unul din acele genii gigantice, care ridică un întreg popor împotriva lui — azi toţi criticii mari din lume îi recunosc o valoare epocală. Shaw nu-şi bazează piesele pe *momente dramatice*, pe crize *culminante sufleteşti* care provoacă puternice efecte emoţionale, cît timp stai înaintea scenei. Piesele lui nu dau deznodăminte ci concluzii. El rupe în faţă cu tradiţia teatrului clasic: e un iconoclast. Piesele lui nu caută a provoca acuzaţii puternice cît a propaga idei, a critica neajunsurile sociale. O piesă clasică sacrifică total pentru efecte dramatice; ea tratează teme universale, îşi capătă avîntul inspiraţiei dela tot ce-i etern şi durabil, nu dela ce-i trecător: aspecte ale vieţii omeneşti. De aceea o piesă clasică găseşte un material mai potrivit în literatura trecutului decît în viaţa contemporană. „Dramatistul viitorului" se inspiră din momentele trecătoare şi caracteristice ale vieţii contemporane, şi ştie, zugrăvind cu fidelitate prezentul, să se ridice la acea ce-i veşnic omenesc, la aspecte eterne ale vieţii. El e militant: urmăreşte nu numai o-

fectul artistic—căci viața e mai mare decît arta—dar în acelaș timp e și un propagandist, un critic al neajunsurilor și nedreptăților sociale. In clasa dramaturgilor clasici putem cita pe Shakespeare, Calderon, Schiller, Rostand; în clasa dramaturgilor viitorului putem cita pe Charles Reade, Ibsen, Gorki, Shaw. In a doua clasă de scriitori pot intră și Rousseau, Dumas fils, Zola și Tolstoi. Shaw e un luptător în piesele lui; el crede că e o datorie să scrie nu pentru artă ci pentru omenire; el vrea să rupă masca idealizmului de pe fața *faptelor*. El vrea să distingă iluziile și idealurile false care obsedează sufletul omului. Despre piesele lui autorul insuși scrie: „In piesele mele nu vă veți plictisi cu fericire, bunătate și virtute ori cu crimă și romanță, ori cu vre-un alt lucru absurd de acest fel. Piesele mele au numai un subiect: *viața*; și numai un atribut: *interes în viață*". Shaw posedă, în un grad neîntrecut, talentul critic artistic. El e un mare critic realist al civilizației contemporane. Caracteristica izbitoare a pieselor lui e factura lor argumentativă controversală. Ele sînt prelegeri de filozofie socială în formă dramatică. Foarte caracteristic e titlul unei piese a lui: „*O discuție în trei acte*". Ideea fixă a lui Shaw e că dela Ibsen, drama nu poț fi decît piesă de idei. In adevăr, piesele acestui ideolog „*donnent à penser furieusement*". Shaw are o mare versatilitate critică, care îl face comod în toate împrejurările, indiferent de popor sau de timp; fie că vorbește despre Egipt, Bulgaria, America, Maroco, rezultatul e acelaș: *redarea naturii omenești, critica vieții*.—„*adevărul adevărat*". Humorul său caustic merge până la auto-persiflaj. Nu e nimic, nici persoana lui proprie, asupra cărui să nu poată glumi ironic; căci, pentru a întrebuința un oscarism, el respectă viața prea mult pentru a o discuta serios. Opera dramatică a lui Shaw e—după cum spune Filon—expresia ideilor, sentimentelor și fanteziilor lui Shaw.

„Răul marelui excedent bugetar" — articol datorit d-lui *Ellis H. Roberts* tratează importanta chestie financiară a **balanții între veniturile și cheltuelile unui stat.** Autorul combate cu indignare sistemul financiar care urmărește excedente în bugetul Statului: aceasta insamnă a despoia pe cetățean și a drena banul din canalul *afacerilor*. Cel mai bun sistem e acel care asigură un echilibru între veniturile și cheltuelile Statului. Excedentul colosal cu care se închee anul fiscal în Statele-Unite, enervează verva autorului până a acuza Guvernul de atentat la averea cetățenilor. Autorul nu admite scuza nepuținții de a prevedea creșterea veniturilor în o așa de mare proporție. Excedentul nu s-a produs deodată, ci s-a putut prevedea dela primele luni ale anului bugetar; trebuia dar, ca chiar în cursul anului să se oprească estorcarea cetățenilor prin scaborirea taxelor.

„Noua lege a immigrației"—cuprinde cîteva observații interesante pentru străinii cari vor să emigreze în Statele-Unite. Comentariile făcute asupra legii de d. *Robert de C. Ward* dovedesc că actuala lege, care a intrat în vigoare de la 1 Iulie a. c. cere condițiuni mult mai severe immigranților decît vechea lege. Taxa de fiecare immigrant, plătită de companiile de navigație, e dublată de la doi dolari la patru. Controlul în privința sănătății fizice și morale e întărit, și se prevăd amenzi pentru vapoarele care au transportat imigranți incapabili de a fi primiți în Statele-Unite. S'au luat măsuri a se respinge pe emigranții japoneji, care concurează pe lucrătorii americani. Legea prevede de asemenea trei ani de observare medicală asupra immigranților, în care timp ei vor putea fi expulzați, dacă își vor perde sănătatea din cauze organice, prezente în momentul immigrării. Cu toate rigorile legii, autorul se arată nemulțumit în privința controlului ce legea îl asigură asupra bunei stări fizice a immigranților.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

André Cresson, *Les Bases de la Philosophie naturaliste*. F. Alcan, 2.50.

O expunere scurtă a concluziunilor filosofice, pe care le permite starea actuală a științii.

Ernest Haeckel *Religion et évolution*, trad. par C. Bos, Schleicher frères.

Traducerea a trei conferințe pe care savantul naturalist le-a ținut la Berlin pentru a arăta atitudinea echivocă a bisericei față de știință, și în special față de doctrinele evoluționiste. E mai mult o carte de polemică.

Olivier Lodge, *La vie et la matière*, trad. par I. Maxwell. F. Alcan, 2.50

Desvăluirea vederilor filosofice ale însemnatului fizician în chestiunea vieții și a materiei.

Léon Jouvin, *La Morale sans Dieu*. Perrin et Co., Paris.

O lucrare de speculațiune metafizică-morală. Plecînd de la ideia că Binele nu există în natură, autorul crede că el există mai presus de natură, de vreme ce noi putem constata că el nu există în natură, deci avem intuiția a ceva care ar fi binele absolut. Acesta fiind idealul către care trebue să tindem, iată că poate să existe o morală fără bine în natură.

Frederic Harisson, *The Creed of a Layman*. Macmillan, 7. sh. 6 d.

Un fel de profesie de credință a autorului în chestiunea religioasă și tot odată un studiu psihologic asupra evoluției sale proprii sufletești.

ISTORIE, ISTORIE POLITICA, ISTORIE CULTURALA

Dr. Cabanès, *Les Indiscrétions de l'Histoire*, 4-e serie. Albin Michel.

In această nouă serie de studii medico-istorice, autorul se ocupă cu restabilirea adevărului în chestiunea morții unor însemnate personaje istorice: ducesa de Orléans, Colbert, Louvois, Racine, Vauban, Hoche și Beaumarchais.

Maurice Vitrac, *Philippe-Egalité et Monsieur Chiappini*. M. Daragon.

Combaterea afirmațiunii lui Paul Dumont cum că Louis-Philippe nu ar fi fiul lui Philippe-Egalité, ci al italianului Chiappini, și că ar fi fost la mijloc o substituțiune de copii.

Eugène Welvert, *Lendemains révolutionnaires: Les Régicides*. Calman-Lévy.

Un studiu interesant asupra soartei revoluționarilor după terminarea revoluției. Se arată aice soarta celor 462 conventionali cari au participat la condamnarea lui Ludovic XVI, și vicisitudinile vieții lor.

Henry Houssaye, *La Garde meurt et ne se rend pas*. Perrin, Paris.

Autorul pune în îndoială autenticitatea acestei fraze celebre și discută toate afirmațiunile care s'au adus în susținerea existenței ei.

Gulielmo Ferrero, *Grandezza e decadenza di Roma.* Volume Quinto. *Augusto ed il grande Impero.* Milano, Treves. 1907. Acest al cincilea volum al monumentalei opere, cuprinde anii dela 15 a. Ch. pînă la moartea lui August.

Ministero della Marina, *Monographia storica dei porti dell'antichità nell' Italia Insulare.* Roma, 1907.

Porturile Corsicii sînt studiate de *A. Ferrtto*; al insulelor toscane de *P. Vigo*; ale Sardiniei de *Augusto Zeri* iar ale Siciliei de prof. *G. M. Columba*

Karl von Levetzow, *Louise Michel.* Friederich Rothbarth, 1.50 Leipzig.

E volumul al XIV din colecția „Die Frau", în care se dau biografiile femeilor celebre. Autorul pune în evidență bine rolul însemnat pe care această femeie revoluționară, „Fecioara roșie", l-a avut în timpul comunei.

Oscar Browning, *The Fall of Napoleon.* John Lane, 12 sh., 6 d.

Un studiu bine documentat asupra epocei dintre 1813 și 1815 din istoria Franței și a împrejurărilor care au determinat căderea marelui cuceritor.

Pribram, *Geschichte der oester. Gewerbepolitik von 1748—1760. I. Band*, Leipzig 1907.

Un volum de 614 pg. care tratează jumătate de veac de politică industrială austriacă.

F. V. Duhn, *Pompeji, eine hellenistische Stadt in Italien.* Leipzig, Teubner.

Face parte din colecția „Aus Natur und Geisteswelt"; autorul arată introducerea culturii hellene în Italia, prin mijlocirea orașului Cumae; transformarea acestia în cultura hellenistică, după moartea lui Alexandru, și ca exemplu, orașul Pompeji.

ȘTIINȚA.

M. I. Nergal, *Evolution des mondes.* Schleicher frères, 1.50.

O lucrare de popularizare a teoriilor cosmogonice. Autorul arată că pretinsa immutabilitate a cerului, ne-i ... ejit un basm, și că în univers se înt... nește materia în toate stările de condensație și de disociațiune.

Haeckel, *Les Merveilles de la vi...* Schleicher frères, 2.50.

O complectare a seriei „Enigmele universului" ale aceluiași autor. Autorul caută să explice minunile vieții prin aplicarea principiilor mecanice la viață.

E. Metchnikoff, *La Longévité dans la série animale.* Maloine.

Studii asupra duratei vieții și asupra mijloacelor de a o prelungi.

Marage, *Travail développé pendant la phonation.* Académie des Sciences.

O comunicare făcută la Academia de științi din Paris. Autorul a căutat să măsoare valoarea exactă a muncii efectuate în timpul vorbirii, și a ajuns la oarecare rezultate.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE.

Ernest Van Bruyssel, *La vie sociale, les évolutions.* Flammarion.

Un fel de istorie pe scurt a omenirii din punct de vedere al evoluției ideilor, și al progreselor realizate de omenire în sensul cuceririi libertăților sale materiale și intelectuale.

Adolphe Demy, *Essai historique sur les Expositions universelles de Paris.* A. Picard et fils.

Cu toate că se ocupă numai de expozițiile de la Paris, totuși autorul reușește să pue în evidență oarecari constatări generale, și în special să arăte marea însemnătate pe care expozițiile internaționale o au pentru stabilirea unor mai strînse legături, din toate punctele de vedere, între popoare.

Marcel Détieux, *La Question monétaire en Indo-Chine.* Emile Larose.

Nu e numai o cercetare asupra monedelor din Indo-China, ci un adevărat studiu economic-social asupra chestiunei schimbului, partea „cea mai delicată din economia politică", după părerea lui Stuart Mill.

H. Macrosty, *The Trust Movement in British Industry.* Longmans, 9 s. net. London, 1907.

Un studiu îngrijit asupra organizării afacerilor industriale. Acei care voesc să aibă o idee până unde a ajuns procesul de concentrare industrială, vor înțelege valoarea deosebită a acestei cărți.

P. Consiglio, *Il vagabondo e il vagabondaggio.* Roma 1906.

Trei părți are acest volum: Vagabondajul omenesc; vagabondajul în Rusia și psicologia vagabondului. Este un memoriu prezentat de autor ultimului congres al neurologilor și psichiatrilor, care a avut loc în Bordeaux, August 1895.

W. L. George, *Engines of Social Progress*, Black. 5 s. net. London. 1907.

O carte care cuprinde în o formă accesibilă multe fapte suggestive, care trebuesc cunoscute acelor care se gîndesc la reforme sociale.

Ed. von Mayer, *Fürsten und Künstler.* „Die Kultur", Marquardt, Berlin, 2 m. 50.

O contribuție la „sociologia artei" cum îi zice autorul, care studiază raporturile dintre diferiți principi și pictorii mari de pe vremea lor.

CRITICA, STUDII LITERARE.

Jules Claretie, *La vie à Paris*, 1906. Fasquelle.

Adunarea în volum a interesantelor cronici săptămînale de peste an ale cunoscutului scriitor francez.

Firmin Roz, *Alfred de Vigny*, Sansot.

Un mic studiu critic asupra operei marelui poet filosof. Autorul a căutat să pătrundă sufletul artistului și să explice poemele lui.

Paul Dechanel, *A l'Institut.* Calmann-Lévy.

Adunarea unor discursuri ținute la Academia franceză de către autor.

Emile Gassier, *Les Cinq cents Immortels.* Henri Jouve.

O istorie complectă a Academiei franceze de la întemeiarea ei pînă astăzi (1634—1906).

Léo Claretie, *Histoire de la Littérature française. Tome III. Les dixhuitième Siècle.*

Continuarea studiilor întreprinse de autor asupra literaturii franceze. Partea anecdotică preocupă mult pe autor.

Helene Richter, *William Blake.* Strassburg, I. H. Ed. Heitz, 1906.

Un studiu asupra marelui poet și pictor englez, în care se arată și influența sa asupra artei și poeziei engleze și americane.

Arthur Luther, *Goethe.* Ianer und Leipzig, Oskar Hellmann.

Șase prelegeri pe care autorul le-a ținut la Moscova, înaintea unui public german.

Friedrich Th. Vischer, *Briefe aus Italien.* Süddeutsche Monatshefte. 2.50 M.

Cu ocazia centenarului nașterii esteticianului german Vischer, admiratorii lui au publicat acest volum de scrisori trimise de autor la diferiți prieteni, pe cînd se afla prin Italia. In el se găsesc impresiile pe care i le-au făcut cele văzute în țara cîntecelor, a iubirei și a artelor.

Walter Raleigh, *William Shakespeare.* Macmillan, 2 sh.

Nu e nici o biografie, nici un studiu critic. E mai mult un comentariu impresionist asupra operei marelui dramaturg. Important pentru că ne arată opiniunile unui învățat de talia lui Raleigh asupra lui Shakespeare.

René Gilloin, *Les célébrités d'aujourd'hui: Maurice Barrès.* Sansot, Paris.

O apologie cam prea înflăcărată a cunoscutului academician francez

Artur Symons, *Aubrey Beardsley*. Floury.

Traducere franceză a studiului asupra marelui artist englez, făcut de un compatriot.

Arturo Graf. *Per la nostra cultura*. Discorsi e saggi. Fratelli Treves Milano.

Conţine discursul „asupra Universitaţii viitoare" (pe care le-am rezumat in unul din numerile trecute ale „V.-R"); Sofisme de Leone Tolstoi in fatto di arte e di critica; Per la nostra cultura şi La scioperatagine letterari Italia.

LITERATURA

Charles Derennes. *Le peuple du Pôle*. „Mercure de France", 3.50.

Exploatind cu dibăcie mania exploratorilor polilor, autorul ne dă preţioase lămuriri asupra a doi savanţi cari revin—ca strigoi—de la poli.

Henri Lavedan. *Les Inconsolables*. Librairie Nilsson, 3.50.

Un roman idilic al doi văduvi cari se căsătoresc curind după moartea femeei ca cari amindoi pe rind au fost insuraţi.

Péladan, *Le Nimbe noir*. „Mercure de France", 3.50.

Povestirea vieţii unei princese ruse care se vinde pentru cauza nihilistă, şi ajunge la sinucidere din desgust pentru viaţă.

Camille Lemonnier, *Quand j'étais homme*. Michaud, 3.50.

Aventurile unei fete pariziene, care, văzind că o femee e prea slab inarmată pentru a reuşi in viaţă in mod cinstit, se imbracă bărbăteşte şi reuşeşte astfel să-şi facă drum in viaţă.

Maurice Duplay, *Le Délire*. „Union de littérature et d'art"

Un roman in care autorul studiază redeşteptarea bestiei intr'un om superior, care, după o viaţă de studiu, cade sub papucul unei curtezane, de care nu scapă de cit prin crimă şi sinucidere.

Pierre de Bouchaud. *Les Lauriers de l'Olympe*, A. Lemerre, 3.50.

Un nou volum de versuri al cunoscutului poet şi totodată cercetător in domeniul istoriei şi filologiei.

Israel Zangwill, *Ghetto Comedies*. Heinemmann, 6 sh.

O colecţie de nuvele din viaţa evreilor, in care autorul, un adinc cunoscător al vieţii acestora, face să defileze pe dinaintea noastră tot soiul de tipuri, de situaţii, de viţii şi de virtuţi caracteristice neamului.

Giovanni Ceno. *Homo*. Nuova Antologia, Roma.

Un poem mare, scris in o serie de sonete, in care autorul ne arată lupte le omului intre puterea sa de suferinţă şi dorinţa de triumf. Pesimismul prezent şi optimismul pentru viitor sint caracteristicele acestei opere.

CHESTIUNI MILITARE

Général André, *Cinq ans de ministère*. L. Michaud.

Un fel de dare de samă a activităţii de cinci ani ca ministru de războiu a autorului. Interesantă prin faptul că el a fost ministru intr'o epocă foarte agitată din viaţa Franţei.

Jules Poirier, *L'Officier, le Haut Commandement et ses aides en Allemagne*.

E un tratat arid, dar minuţios şi interesant, asupra carierei ofiţereşti şi asupra organizării comandamentului militar in Germania. Lucrarea e scrisă in scop de a arăta francejilor superioritatea Germanilor in această privinţă.

L. E. Bertin, *Évolution de la Puissance défensive des navires de guerre*. Berger-Levrault, Paris.

Rezumatul unor studii făcute timp de treizeci şi cinci de ani. Autorul cercetează evoluţia vaselor de războiu incepind de la prima fregată cuirasată şi până la cele mai perfecţionate nävi de azi.

Pierre Baudin. *La Préparation au service militaire*. Hachette.

O broşură in care autorul, punind in evidenţă rolul pe care l-ar putea avea institutorii in chestiunea pregătirii copiilor pentru serviciul militar, reclamă oare-care indrumări speciale in această privinţă in şcoalele normale de institutori.

ETNOGRAFIE, FOLK-LORE

W. F. O'Connor. *Folk-Tales from Tibet*. Hurst and Blackett, 6 sh.

Colecţiune de poveşti populare din Tibet. Insemnată prin aceia că poveştile sint culese şi redate intocmai cum le povestesc locuitorii. Volumul are ilustraţii in culori, datorite unui artist tibetan.

Hélène Vacaresco, *Nuits d'Orient*, *Folk-lore Roumain*. Sansot.

Legende romineşti publicate in limba franceză de către compatrioata noastră.

A. Constable, *Religion ancient and modern*.

O colecţie de studii ce apar in editura Constable cu preţ de 1 shilling volumul, şi care formează o adevărată enciclopedie a ştiinţelor religioase. Au apărut până acum 14 volume.

V. Démontès, *Le Peuple algérien*. O incercare de demografie a Algeriei.

ARHEOLOGIE, CĂLĂTORII.

Ernest Lemarchand, *Le château royal de Vincennes*, H. Daragon, 7.50.

Un studiu istoric şi descriptiv asupra insemnatului castel de Vincennes, care a jucat un rol atit de insemnat in istoria Franţei in diferite timpuri.

Pierre Bedin, *St. Bertrand de Comminges*, A. Privat, Toulouse.

O descriere a vechei cetăţi Lugdunum des Convènes, care a avut odinioară până la 80000 locuitori, iar azi a rămas un mic orăşel neinsemnat.

Ch. Diehl, *Palerme et Syracuse*. Collection des villes d'art célèbres.

Impresiuni de călătorie in aceste localităţi importante mai mult prin amintirile civilizaţiunii grece şi romane pe care le evocă, de cit prin starea lor actuală. Bogate ilustraţii.

Louis Léger. *Prague*. Collection des villes d'art célèbres. 2 vol., 9 fr.

Descrierea pitorească, insoţită de multe şi frumoase ilustraţiuni, a acestui oraş. Lucrarea e cam fără sistemă, aşa că nu dă o infăţişare exactă a oraşului.

Compilator

Bibliografie

(Asuprra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii).

Constantin Sandu, *Selecţiunea metodică a cerealelor şi bazele ştiinţifice ale selecţiunii*. Bucureşti, Minerva. Preţul 3 lei.

Dr. M. Campeanu, *Incercare de Psicologie Militară, individuală şi colectivă*, Focşani, 1907. Preţul 3 lei.

Seni Valér, *Az Anabaptismus*, Budapest, 1907.

N. Ţimiraş, *Cântecul Vântului*, poezii. Bucureşti, 1907. Preţul 2 lei.

Nicodem Munteanu, arhimandrit, *Ce să crezi şi cum să trieşti?* Bucureşti, 1907.

Dimitrie Dan, *Fundătorul bisericii din mânăstirea Suceviţa*. Cernăuţi 1907.

Dr. N. Lapteş, *Mortalitatea copiilor la săteni* şi alte studii. Galaţi 1907).

V. Mihăilescu, *O şăzătoare şcolărească fără noroc*, Craiova, 1907. Preţul 1. 25.

G. Aslan, *Educaţia prin sine însuşi*, Prelegerile XI—XIV, Bucureşti, 1907. Fie-care fascicolă 30 bani.

D. Vasiliu-Bacău, Biblioteca naţională, No. 5—8: *Profesori şi Părinţi, Intrebuinţarea vieţii, Viaţa şi Moartea, Educaţia Fizică*. Fiecare broşură 10 bani.

C. Şaban, Două conferinţe şcolăreşti: *Zile mari ale neamului: 10 Mai, Viaţa noastră literară*. Craiova, 1907.

Dr. I N. Dona, *Tekir-Ghiolul, studiu descriptiv şi clinic. Tratamentul marin şi balneaţiunea cu nomol* Un volum de peste 500 pagini, cu figuri în text şi planurile localităţii. Bucureşti, 1907, stabilimentul grafic Albert Baer. Preţul 5 lei.

Ministerul de Justiţie, *Statistica Judiciară din România pe anul 1899*, Bucureşti 1907.

Universitatea din Iaşi, *Anuarul pe anii şcolari 1904-905 şi 1905-906*, Iaşi 1907.

Ana Conta-Kernbach, *Elemente de Pedagogie*, Iaşi 1907. Preţul 4 lei.

Ministerul Agriculturei, Comerţului şi Domeniilor, *România 1866-1906*, Bucureşti, 1907.

Anuarul, *Liceului „Anastasie Başotă"* din Pomârla. Iaşi, Tipografia Naţională, 1907.

Carmen Sylva, *Ulranda* (traducere de A. Steuerman). „Biblioteca pentru toţi" No. 275. Preţul 30 bani.

M. Eminescu, *Poveşti şi Nuvele*, Alcalay. 60 bani.

G. E Lessing, *Minna von Barnhelm*, Comedie în 5 acte, traducere de Traian G. Stoenescu şi C. Ghiteanu, 40 bani.

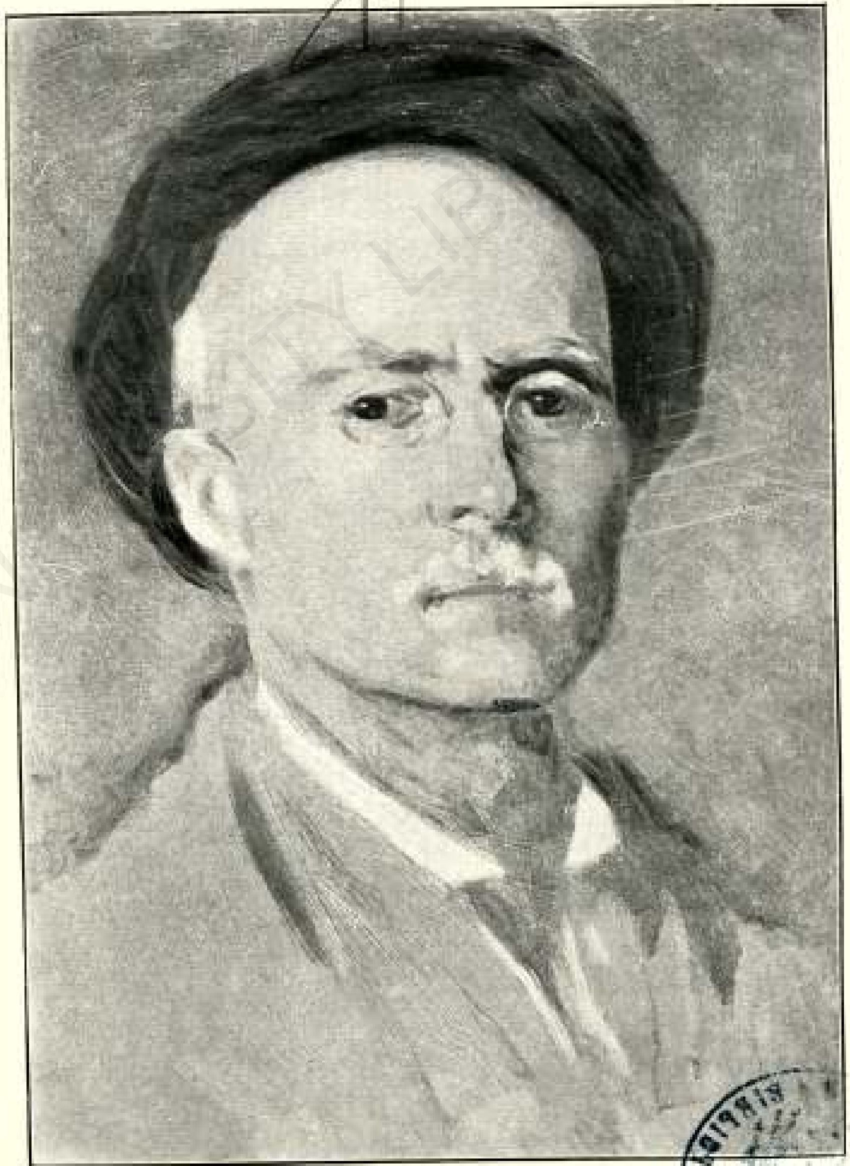
Valeriu N. Ţino, *Romînia independentă sub vitriga stăpînire*. Brăila, 1907.

Anibal Teodorescu, *Idea socialistă şi Karl Marx*, 1907.

Viaţa Romînească

nr. 9

TABLA DE MATERII

GRIGORESCU DE EL ÎNSUȘI

Clișeul și Tipar «Minerva», București.

Legenda Funigeilor

Poem dramatic în trei acte.

PERSOANE:

Runa
Rilda, mama ei
Hunar
Landor, fratele Runei

ACTUL I-iu

Interiorul unui castel vechiu cu bolţi întretăiate. Fundul scenei se deschide pe o terasă largă, lăsînd să se vadă un parc cu arbori seculari. Printre arbori se străvede un lac. Lumina se schimbă treptat cu mersul norilor, care trec în forme fantastice pe fundul cerului cuprins în deschizătura terasei. Supt bolta terasei e un războiu de ţesut, la care stă *Runa* pe gînduri. Intră *Rilda*. În răstimpuri se aud sunete de goarne şi clopote.

RILDA

Tot stai pe gînduri, Runa?

RUNA

Ah, mamă, dragă mamă,
Acelaş glas de surle
Care răsună 'ntruna,
Şi clopotele 'n turle
Ce bat şi 'ntr'una chiamă,
Nu poţi s'arunci o vrajă
Sa tacă, dragă mamă?

RILDA

O, pune gurii tale straja!

RUNA

Vezi, firele se 'ncurca,
Nu pot sa țes o floare;
Spetezele cind urca
Și cad, așa imi pare
Ca suna a pustiu,
Ca bulgari de țarina
Ce cad peste-un sicriu.
Ce harnica, ții minte,
Era aceasta mina,
Și ochii ce cuminte
Știau ca sa incheie
Pe tortul alb de lina
Frumoase curcubeie.
Dar azi știu doar sa plinga,
Iar dreapta iscusita
Desface și distrama
Ce face mina stinga.
N'o fi o vraja, mama?....

RILDA

Copila mea iubita,
De vraja nu mai spune!
Pe cer nu-s semne bune:
Nu vezi tu negri nouri
Cum se aduna 'n bande
Inchipuind armate
Ce-alearga și se 'nfrunta
Cu flamuri ridicate?...

RUNA

Mai eri erau ghirlande
Inchipuind alaiul
Unei serbari desgiuntă...
Schimbau din ora 'n ora,
Din clipa 'n clipa straiul,
Se risipeau și iara
Se 'ngemanau in hora
Ca umbre plutitoare,
Ca 'nchipuiri de spume,
Pan' ce intrau pe 'ncetul
Ca pe-un portal, in soare...
Ce-s semnele acestea, mama?

RIDLA

Au toate rost pe lume
Și toate-și au secretul,
Sint semne ce nu mint.
Și firele de-argint
Din plete, la batrini,
Și liniile scrise
In palma unei mini,
Și semnele din vise
Și frunțile 'ncrețite,
Și-o dunga supt pleoape,
Și nourii pe cer,
Sint toate 'nvaluite
De un fatal mister
De care nimeni, nimeni nu poate ca sa scape!

RUNA

Atunci, ce-i scris pe cer?
Citește, ce vreau norii

Ce-aleargă și s'adună,
De ce mă prind fiorii
Cînd clopotele sună?

RILDA (căutînd spre cer)

În clopote-i furtună!
Vroiam să nu-ți răspund,
Dar clopotul mă 'ndeamnă
Nimic să nu-ți ascund...
Ascultă, dragă Runa!
Vezi, mamă, pe supt norul
Ce 'nchipue-o arcadă,
Pe-un nor de-argint cum trece,
Urmat de-o cavalcadă,
Pe stepele senine
Un călăreț sălbatec
Cu fulgere pe cască,
Prăpăstios cum vine
Gonind spre casa noastră,
Cum prinde să descrească
Întinderea albastră
Și ochiul meu încearcă
În van să-l recunoască,
Deși-l cunoaște parcă....

RUNA

Ah, mamă, cine-i oare norul?
N'o fi chiar Hunar, călătorul,
Străinul ce-a sosit aseară
Supt adăpostul casei noastre?
Avea și el pe cască fulgere-albastre
Și calul lui tot alb era

Cînd a intrat în curte, supt arcadă,
Urmat de cavalcadă.

RILDA

Se poate... Dar acum
Se farmă norul.
Dispare călătorul.
Învăluită 'n fum
Se stinge cavalcada,
Se năruie arcada,
Și, alb ca zăpada,
Se face-acuma un castel
Și-un lac albastru lîngă el,
Cu palmieri cu umbrele rotunde,
Cu nuferi albi ce dorm pe unde;
Castelu-i nalt, cu arcuite geamuri,
Iar colo 'n fund, supt un umbriș de ramuri,
Se vede înăuntru, pe fereastră,
O fată blondă care țese 'ntruna

RUNA

O mamă, parcă-i casa noastră!

RILDA

O vezi și tu ca mine, Runa?
O vezi cum țese?
Cum stativele urcă și coboară
Și cum suveica 'n mîni dibace sboară?,
Cum firele de borangic alese
Vin unul cîte unul să se 'nșire
Și se prefac
Păinjeniș subțire
Ca pentru-o cămașe de mire?

RUNA

Văd, mamă, văd !

RILDA

Dispar acum şi palmieri şi lac
Şi nuferii, în unde ;
Castelu 'ncepe 'ncet să se cufunde ;
Dispare pân' la geam, treptat-treptat,
Şi fata cea bălaie ce ţese ne 'ncetat
La mîndra ei cămaşă, –
Un fulger de lumină o înfaşă
Şi-o văd, o văd acuma bine :
Ah, cum mai samănă cu tine,
Runa !

RUNA

O văd şi eu, mă văd ca 'ntr'o oglindă.

RILDA (cu spaimă)

Tăria parcă stă să se aprindă !
Străbate ca un biciu albastru cerul...
Vezi largile zigzaguri...
Şi steaguri după steaguri...
Şi iată iar armatele 'n şiraguri,
Cum dau năvală,
Cu caii 'nebuniţi de 'nvălmăşală,
Şi iată iarăşi cavalerul
Pe calu-i de zăpadă,
Urmat de 'nfricoşata cavalcadă.

RUNA

E Hunar, mamă, cavalerul !
Îl văd cum m'am văzut pe mine !

RILDA

Acum s'a 'ntunecat tot cerul
Şi nu mai văd nimic, dar, iată,
Perdeaua mare de 'ntuneric
Se 'nlătură deodată
De-o mînă nevăzută
Şi se deschide-acolo, sus,
Un luminiş feeric,
O pajişte pe care doarme dus
Un om cu faţa 'n jos căzută,
Şi unde ochii-mi port
Nu ştiu s'aleg de-s flori sau sînge,
Că faţa nu i-o văd şi iarăşi nu 'nţeleg
De ce îmi vine parc' a plînge ?
Şi inima îmi spune
Că omul care doarme-i Landor,
E fratele tău, Landor !

RUNA

Vai, mamă, nu sînt semne bune !
Ce rost să aibă oare toate-aceste ?

RILDA

E Landor, fratele tău Landor este !
Şi-acum pricep... Ascultă, dragă Runa !
Ştii că din ţara 'ntreagă se adună
Toţi tinerii să plece la război,
Că Landor şi cu Hunar, amîndoi,
Se duc şi ei să lupte pentru ţară...
De-aceea norii care ard în pară
Întruchipeaz'o bătălie mare.

Frumosul cavaler, pe cit se pare,
E Hunar care teafăr o să scape...

RUNA

Castelul însă ce-l vedeam
Pe marginea acelei ape,
Si fata ce țesea la geam?

RILDA

Chiar tu ești, Runa mea iubită!

RUNA

Și-acel ce doarme dus
Pe pajiștea 'nflorită?

RILDA

E fratele tău Landor, cum ți-am spus!

RUNA

Și ce 'nsemnează-aceste toate, mamă?
De ce mă prind fiori și mi-este teamă?

RILDA

Nu cunoști tu, Runa, dragă Runa,
Basmul cu cămașa fermecată,
În trei nopți țesută de o fată,
În trei nopți la razele de lună?

Albe mini curate de fecioară
Albe fire trebue să țeasă
Celui drag cămașa de mătasă,
Dacă vrea ca 'n luptă să nu moară...

Albe zile trei, întregi de-arîndul,
Alb ca tortul alb să-i fie gîndul,
Albe mînile și nepătate
Ca veșmîntul Maicei Preacurate...

Albe razele de-argint cînd plouă
Tortul alb să-l ia ca pe-o plămadă,
Și s'amestece cîntînd, în două,
Aluatul alb ca o zăpadă.

Alb'așa ca cine-o fi s'o poarte
Nici cuțit, nici glonte să-l atingă,
În războiu de-apururea să'nvingă
Și să fie ocolit de moarte!

RUNA

(care a ascultat, ca 'ntr'un extaz, se ridică și, întinzînd mînile spre icoana Preacuratei, cade 'n genunchi).

Cum e nimbul alb ce-ți împresoară
Fruntea ta, așa de alb mi-e gîndul.
Nu trei nopți, ci ani întregi de-arîndul
Eu aș țese, numai să nu moară!

Clopote și surle pot să sune,
Moartea poate la ferești să bată,
Eu ursitei mele m'oiu supune,
Ca să țes cămașa fermecată.

Aluatul alb ca o zăpadă
L'oiu lua cînd albe raze plouă,
L'oiu lua cu mînile-amîndouă
Să-l amestec ca pe o plămadă.

Alb' așa voiu țese-o ca s'o poarte
Fratele meu drag în bătălie,
Ca de moarte teamă să nu-i fie,
Ci să fie el stăpîn pe moarte!

RILDA

Dar ştii tu ce blestem amar
Au razele de luna,
Pe fata ce-a pacătuit
Cum ele se razbuna,
Cînd altuia i-a dat în dar
Cămaşa far' de moarte,
De moare 'n luptă biruit
Acel menit s'o poarte?

Blestemul cade-asupra ta,
Sa ţeşi viaţa 'ntreagă,
Din munca fara de temei
Nimic sa nu s'aleaga,
Sa se destrame tortul tău
Şi fir cu fir sa sboare,
Sa sboare albii funigei
In cete calătoare;

Sa se destrame tot ce faci,
Sa-ţi scape de supt mîni,
Sa se anine de copaci,
De cumpeni de fîntîni,
Sa treaca repezi la rascruci,
Pe stoguri sa se lase,
Sa se anine sus, pe cruci,
Pe streşine de case,

Dar nici acolo sa nu stea
Şi vîntul sa le-alunge,
Să spue de osînda grea
Oriunde or ajunge,

S'alerge, fară de noroc,
Fir dupa fir, tot tortul,
Pan' vor găsi în care loc
Neîngropat stă mortul.

Şi precum ţes fulgi după fulgi
O pînză de zapadă,
Sa se adune ca un giulgiu
Şi-asupra lui să cadă,
Iar fata ce-a pacatuit
Sa ţeasă 'n veci nebună...
—Acesta-i blestemul cumplit
Al razelor de lună!

RUNA
(a ascultat în genunchi, şi întorcîndu-se din nou către icoană)

Alb ca nimbul care-ţi impresoara
Fruntea ta, aşa de alb mi-e gîndul!
Nu trei nopţi, ci ani întregi de-arîndul
Eu aş ţese, numai sa nu moara!

(Va urma) * * * *

Un cal ş'un om.

Omul nu cred să fi fost tare bătrin. Era încreţit la obraz şi sur la păr, de multe năcazuri pesemne. Umbla cu capu'n piept, parcă se furişa printre oameni, parcă i era ruşine că trăeşte. Numai cînd îşi ducea mîrţoaga de căpăstru ş'o bătea c'o vargă noduroasă, numai atunci i se luminau ochii turburi. Atunci părea că înţelege şi el de ce trăeşte: putea să chinuiască şi el, să scrişnească şi să sudue.

Barba şi-o tuşina. De ras n'avea cu ce se rade şi nici cu barbă nu voia să umble: voia să fie în rînd cu gospodarii numaidecît. Căruţă n'avea, umbla c'un fel de cotiugă, mititică, şubredă, cîrpită şi legată cu curmee,—dar se chema că era a lui şi n'ar fi lăsat-o să putrezească şi să se dărime la un colţ de gard, cum se părea că trebue, cu nici-un preţ. Şi calul,—mititel, slab, cărămiziu, c'un ciot de coadă, cu buza de jos atîrnată, cu copitele rupte, şi cu nişte ochi mari, bolnavi, cari într'una parcă cereau o clipă de hodină. Era calul lui, îl bătea, îl strunea, răcnea la el; căra cu dînsul toate gunoaele tîrgului, cu cincisprezece bani cotiuga; şi la amiază şi seara, tîrîndu-şi picioarele, mergeau amîndoi pînă la crîşma Mînzatului, din colţul tîrgului, ş-acolo omul îşi bea păhărelul de rachiu şi-şi molfăia bucăţica de pîne, iar calul rodea nişte ogrinji, culeşi de ici, culeşi de colo, de pe unde da Dumnezeu.

«Ştiu că n'am să cumpăr şi mîncarea calului...» zicea stăpînul calului, fără să se uite la cei cu care vorbea.

Aşa l-am apucat, demult. Îşi tîra opincile grele, abia păşea pe lîngă cotiuga-i bolnavă, în straele-i ferfeniţite. Eram o mulţime de copii în tîrgul acela. Cu capetele zbîrlite, zvîrlind pe sus picioarele, ne repezeam de pe după case pe urma omului şi-l zburătăceam cu pietre. Strigam ascuţit: «Chichiuţă! Chichiuţă!» —şi pietrele săreau pe uliţă, îl urmăreau vesele parcă,

din toate părţile. Cîte una ajungea calul: calul mişca din ciotul de coadă şi-şi clătina domol o ureche. Altele ajungeau pe om: îndată se întorcea, întindea mîna spre noi scuturînd varga noduroasă, îşi arăta dinţii, îşi increţea obrazul, inciudat, şi începea să ne sudue. Iar noi îl urmăream multă vreme, până ce vedeam că-şi muşcă pumnii de ciudă şi-şi izbeşte de pămînt căciula-i jerpelită. Atunci rîdeam ţinîndu-ne de genunchi, cu gurile mari şi cu capetele zbîrlite, şi-l lăsam. Şi se depărta bătîndu-şi calul: altă putere n'avea; pe noi nu ne putea bate.

Casă nu ştiu unde avea Chichiuţă, dar trebue să fi avut undeva un bordeiu strîmt, fără ferestre. Poate chiar lui singur îi era urît în asemenea locuinţă. Iarna se aciua acolo cum putea, astupînd cu ţoale deschizăturile El tremura înlăuntru, iar calul, «Roibul», sta afară, deoparte ori de alta a spinării de pămînt, la adăpost de spulber, cu capul plecat, cu coada şi cu coama învăluite de vînt. Iar vara nu se mai osteneau până la asemenea locuinţă. Era la capătul tîrgului oleacă de crîng, un pîlc de copăcei, prin buruene sălbatice. Se duceau acolo şi se hodineau amîndoi noaptea, sub streşina copacilor. Sus era prundiş de aur; adia vîntul; apoi se ridica luna în limpezimea văzduhului, şi pulberea ei năvălea printre copaci şi deodată se lămureau, în lumină, umbrele lor negre, neclintite: calul şi omul, lîngă scheletul căruţii.

Chichiuţă avea şi femee,—adică avusese femee. Dar dela început, din anii dintăi, nevasta fugise. Lucra cu palmele în tîrg: văruia, căra apă, spăla cămeşi. Era o femee scundă, voinică, stricată de vărsat. Am auzit-o odată vorbind cu Chichiuţă, şi de atuncea am ştiut că e muerea lui.

Era într'o zi de tîrg, Duminica: calul şi cu stăpînul lui umblau printre oameni; aşa umblau fără oprire, parcă erau făcuţi spre pedeapsă. Pe lîngă căruţa goală trece repede o femee. Calul se opreşte cu botul spre pămînt şi stăpînul calului ridică capul, cu doi ochi albaştri-şterşi, şi cu un nas ascuţit şi galben.

«Marandă...» zice Chichiuţă, încet, răguşit.

Femeea se opri, dar se întoarse pe jumătate spre marginea drumului, cu umărul spre om şi spre cal.

«Marandă, cum te-ai mai gîndit?....»

Nici bărbatul nu se uită la ea. Şi-a întors şi el privirile în pămînt.

«Cum să mă gîndesc? zice Maranda. Eu acasă nu mă duc. Aici am cu ce trăi, slavă Domnului...

— Uite, Marandă, grăește răgușit Chichiuță. Cămeșa pe mine-i potlog, nu se ține petec de petec, n'are cine mă grij, n'are cine mă spăla, vai de capul meu... O femeie mult face la casa omului. Tu nu te gîndești la asta?

— Ba mă gîndesc, cum nu? Da' ce casă ai tu? Aceia-i casă? Ești de risul lumii cu așa casă. Boștiură. Bate vintul și ploaia. Nu-i o laiță, nu-i o petică întrinsa, nimic. Mai rău decit într'o colibă de haidău...»

Chichiuță tace o clipă. Se uită unul in pămînt, altu 'ntr'o parte, și calul dormitează cu capul spre pulberea drumului, pe cind lumea se poartă pe ulița tîrgului încolo și încoace.

Bărbatul grăește iar:

«Vai de capul meu! Dacă nu mă-i crede tu, cine să mă creadă? Dacă nu vii la casa ta, cine să facă? Iaca, eu cu calul ista, cit mă năcăjăsc, degeaba mă năcăjăsc. Dac'ar fi cine să stringă și cine să facă, tot am ajunge la un capăt...»

Femeea tace. Apoi întoarce puțin capul cu o căutătură ascuțită.

«Paralele celea, știu eu că le bei la crîșma Minzatului.»

Glasul bărbatului se asprește de-odată:

«Cum? Acelea-s paralele mele! Le mininc, le beau eu. Știu că n'oiu da mincare și calului. Iar tu de ce nu vii acolo? Te cinstesc și pe tine. Dar tu nu ești gospodină. Tu umbli prin ușile oamenilor. Te-ai stricat. Ești o ticăloasă acuma. Mă lași să mă minînce viermii. Iți faci de cap, în loc să vii la gospodăria ta, să-ți cauți de treabă...

— Tu ești cam într'o ureche, Gavrile, zise femeea rizind cu răutate. Ce gospodărie ai tu? Mai bine stau așa, cum dă Dumnezeu...»

Un răstimp de tăcere. Apoi Chichiuță pare a-și aminti de ceva:

«Parcă nu-i tot din pricina ta?... Nu-ți aduci tu aminte? Eram și eu om. Știu eu, îmi aduc aminte. Mă duceam și lucram la ciocoiu și tu îți făceai de cap cu alții. Și pe urmă, atuncea, din pricina ta m'au bătut doi cu ciomegele de eram să mor. Am rămas neom. Ș'ai fugit dela casa ta. Și nici acu nu vrai să te întorci... Ai lăsat și băetul... Ce puteam să fac eu? Eu eram să mor, eram stilcit. Iaca, ș'acu am o bortă în cap, dela bătaia ceia. Cind îi răcoare, simțesc eu cum trage răceala la crieri... Stam eu și mă uitam la băețel: Ce ai tu, măi Nicuță? El zicea așa: Ta-ta-ta! și începea să piingă. Nici nu mai putea umbla în picioare: I se vedeau ciolanele prin piele. Il întrebam, da' el parcă ce putea să-mi spuie? Nici nu știa unde-l doare. Iaca, așa a murit. Și tu te-ai dus prin străini, nici măcar de el n'ai vrut să știi. Ești o muere ticăloasă. Să piei dinnaintea mea, că te taiu cu cuțitul!»

Și dintr'odată ochii șterși ai lui Chichiuță se întunecară. Dintr'odată întinse mina cu bățul noduros. Iar Maranda se feri în șanț, apoi porni repede printre oameni, fără să se mai uite înnapoi. Omul mormăi răgușit, apoi izbi de două ori cit ce putu cu varga în cal. Roibul tresări, își mișcă coada, își mișcă domol o ureche, întoarse o clipă capul cu ochii mari, trudiți, apoi porni prin prundul uliței tirînd căruța goală, ca pe o mare greutate.

De multe ori trebue să fi vorbit așa Chichiuță cu Maranda lui, dar la nici-un capăt nu ajungea. Rămînea tot singur, cu calul. Căra gunoiu de prin ogrăzile oamenilor, cu cincisprezece bani cotiuga. Se oprea după aceia la Minzatu, la crîșmă. Pe urmă suduia pe băeții care-i trimiteau pietre din toate părțile și săreau ca niște draci în jurul lui.

Așa a trăit el în tîrgul nostru. Și'ntr'un amurg, Roibu a ostenit așa de tare, incit n'a mai vrut să pornească cotiuga de dinaintea crîșmei Minzatului. Ședea cu botu'n ogrinji și clipea încet, trist, din pleoapele-i roase. Gavril începu a-l certa răgușit, cu glas scăzut:

«Bată-te Dumnezeu să te bată, ticăloasule! Da' ce-ai pățit? Apă ți-am dat, mîncare ți-am dat, ce-ți mai trebue? Acu te pui de pricină?»

Il bătu cu varga. Ii da peste coaste și peste șolduri. Calul mișca din coadă și clătina ușor din cap. Apoi, ars de lovituri, își urni tot trupu 'nnainte. Călca mărunt, cu mare greutate. Așa ajunseră la culcușul lor, în pîlcul de copaci.

«Ce ai, măi omule? Ce ai, măi Haramule? zicea Gavril deshămind roibul. Ți-au venit poate mofturi, ca la boeri? Parc'ai muncit azi așa, până pe acolo?...»

Calul se lăsă la pămînt.

«Ce? vrai să te întinzi și să caști, cind te scoli? Noi, bre, avem treabă, ce socoți? Pe urmă vrai să mănînci o zacuscă, să bei o leacă de rum, să bei niște tiutiun de cel bun? Și pe urmă ce să mai faci? Să te cioșmolești, să te mai duci încolo, să te mai duci încoace, pe urmă să scrii o leacă... Pe urmă iar, patru rinduri de mîncări, bre... Phi! bine-i de trăit pe lumea asta, da 'iaca, eu numa' oleacă de rachiu pot bea, da' mîncarea, ce? mîncarea fudulie... Da'-i vorba că pe urmă poate are omu'

gust și doarme... Doarme o bucată bună, pe urmă ese și gustă de ici o leacă de vin, de dincolo o leacă de brinză, iar mai umblă ce mai umblă și iar se duce la patru feluri de mincări... Tu ești prost, bre, tu nu știi cum se trăește... Tu mininci ogrinjii tăi și taci...—Da' acù ce ai? ce stai așa? Hn?»

Roibu sta trintit și-și răzimase botul de pămintul umed. Clipea încet. Inserarea se întinsese. Intre copacii singuratici, în tăcere, o inginare slabă, o fumegare a zilei mai rămăsese.

«Ce ai, bre?—zise Chichiuță. Se sculă și lovi calul cu piciorul. Eu, vra să zică-s cam amețit... Eu am o bortă în moalele capului și-s slab de cap... Da' tu ce ai? Cred că nu ți-a venit vremea să mori, ha? Ia scoală...»

Apucă pe roib de urechi și începu să tragă. Dar capul roibului căzu. Gavril nu mai zise nimic deodată. Se lăsă la pămint și începu să se uite cu luare-aminte la tovarăș. Incet, calul își răzimă iar botul de țarina umedă.

«De-acù moare hai amul, mormăi încet Chichiuță, și nu știu ce-am să mai fac. Tot am căutat eu să mă fac om. Tot am umblat să-mi aduc femeia acasă, să mai ridic o leacă de bordei: n'a vrut Dumnezeu. M'au zburătăcit *ghiavolii* cu pietre, m'au bătut unii, m'au stupit alții... Am fost și eu un om ticălos. Am avut și eu un băet: a murit. Pe urmă dac' am avut un ban, l-am băut. Atita mi-a fost vieața. Ș'acù moare calul... Da'-i vorba, ce fac eu acù?...»

Dădu iar cu piciorul 'n roib.

«Hi! ce ai, măi?»

Pe urmă-l lăsă liniștit, se învăli în țoala-i de suman și se grămădi ca totdeauna sub cotiuga-i scundă.

Iar pe cal îl mingiia cel din urmă vint de seară. In liniștea cringului stăteau neclintite grămezile negre de burueni sălbatice, lemnul căzut care putrezea, lespezile umede aduse acolo de intimplare, și, tăcut ca și ele și neclintit, se odihnea și roibul.

Mihail Sadoveanu

Socialdemocratism sau poporanism?

II

Socialdemocratismul și țările agricole.—Caracterul social al țărănimii.

E ușor de înțeles, că rezultatele neașteptate, la care a ajuns cercetarea obiectivă a condițiunilor desvoltării agriculturii,—expuse în capitolul precedent,—au născut chiar în sinul lumii socialiste *din Apus* multe probleme grave, ce se vor resimți, fatal, și asupra doctrinei și asupra practicei social-democrației Europene.

Cunoscutul profesor din Breslau, W. Sombart,—pe care d. Gherea îl numește, cu drept cuvint, „unul din cei mai mari cunoscători ai mișcărilor sociale" *),—rezumă ast-fel situația din acest punct de vedere:

«Atit cit pot judeca eu,—aici (în chestia agrară) se află, în «genere vorbind, *limitele sistemului lui K. Marx*; atit cit pot «judeca eu, deducțiunile lui K. Marx *nu pot fi transportate*, tale «quale, *în domeniul agriculturii*. Desigur și asupra chestiunilor «de ordine agrară, el a putut să exprime unele idei de mare «valoare, însă teoria lui asupra evoluțiunii, care presupune creș«terea marii exploatațiuni, proletarizarea maselor, și care deduce «din această evoluțiune, ca rezultat necesar, socialismul,—*acea«stă teorie nu este lămurită, decit pentru evoluția industrială* «dar *nu pentru evoluțiunea agrară;* și mi se pare, că numai o «cercetare științifică poate umplea această lacună, care, desigur, «există». **)

Vreau să fiu bine înțeles: obiectul studiului de față nu este critica doctrinei social-democratice *în sine*. Poate voiu reveni altă dată asupra acestei chestiuni și atunci voiu arăta, că doctrina social-democratică e departe de a fi unica compatibilă cu con-

---

*) *C. Dobrogeanu-Gherea*,—„Din ideile fundamentale ale socialismului științific". p. 4.

**) *W. Sombart*.—„Socialismus und sociale Bewegung im 19 Iahrhundert". p. 111. (Iena, 1897).

cepția socialistă, și, cu atît mai puțin, unica care ar fi în drept să-și revendice excluziv calificativul de „științifică".

Dar nu aceasta ne interesează acum.

Nici măcar *practica* politicei social-democratice din Apus nu ne privește aici în mod direct.

Mai mult. O doctrină, care a putut, timp de o jumătate de veac, să servească de bază teoretică pentru una din cele mai grandioase mișcări, pentru una din cele mai puternice organizațiuni politice cunoscute în istorie; care a putut să revoluționeze nu numai raporturile politice, dar chiar felul de a gîndi și de a simți al „claselor burgheze" în domeniul politicei și al economiei politice; care a știut să impună îndrumări nouă chiar *legislațiunii pozitive* a tuturor țărilor civilizate: prin însăși faptul că ea într'o anumită epocă, și în țările cele mai civilizate din lume, a găsit răsunet în milioane și milioane de inimi,—în clasa cea mai însemnată și numericește și din punctul de vedere al progresului social,—că ea le-a dat nădejde într'un viitor mai omenesc și tărie pentru luptă, *conștientă* și *pacinică*, acestă doctrină,—*ori-cîte greșeli ar fi cuprinse în ea*,—va păstra totdeauna în istoria socială a lumii, precum și în istoria gîndirii omenești, un loc de onoare.

Ce a rămas din ideile filosofiei franceze a veacului XVIII, —ce a rămas, de pildă, din concepțiile „contractului social" al lui J. J. Rousseau? Dar cine va putea tăgădui însemnătatea epocală a acestor idei? Cine le va putea refuza lor respectul datorit sforțărilor slabei minți omenești în calea spre adevăr?

Chiar dacă conștiința și judecata impun, în anumite împrejurări, lupta împotriva acestor idei, numai minți înguste și inimi seci își pot permite injurii triviale și calomnii josnice—aceste argumente ale slăbiciunii intelectuale și morale.

Dar însemnătatea doctrinei social-democratice, ca și a tuturor lucrurilor omenești,—e *relativă*: e relativă *în sine*, întrucît ea este numai *unul* din factorii progreselor realizate în direcțiile indicate (e destul de amintit, de pildă, rolul modest ce l'a avut în totdeauna doctrina și politica social-democratică în mișcarea proletariatului industrial din Anglia, fără să mai vorbesc despre inaplicabilitatea ei, afirmată de Sombart, în sfera agrară); e relativă *în timp* (mișcarea revizionistă și evoluția ce se constată în *toate* partidele socialiste din Apus arată că ea este, cel puțin, în ajunul unei remanieri serioase, fiind-că nu mai poate satisface necesităților sociale și politice chiar ale proletariatului industrial din țările ei de baștină); e relativă și *în spațiu*, întrucît nici doctrina, nici practica social-democratică n'a fost, și nu este *aplicabilă* peste tot.

A arăta aceste limite *în spațiu*, a dovedi neaplicabilitatea doctrinei social-democratice în Romînia, prin esența ei, și în mare parte chiar în virtutea principiilor fundamentale ale socialdemocratismului,—este tocmai obiectul restrîns al studiului de față.

Spre cinstea conducătorilor social-democrației Europene, trebue să spunem că ei înșiși de multe ori au recunoscut acest relativism.

Aceasta rezultă, mai ales, din discuțiunile asupra *tacticei* pe care trebue să o urmeze partidele social democratice. Nimic nu e mai instructiv în această privință decît procesele-verbale, «protocoalele», („Protocoll des Parteitages") asupra desbaterilor în congresele partidului social-democrat german,—atît de vestit prin «ortodoxismul» și «intransigența» sa.

Așa, se știe că în programul din Erfurt (1891) a fost ștearsă fraza programului vechiu (din Gotha) asupra „masei reacționare", pe care o formează toate celelalte elemente sociale, afară de proletariatul industrial;—aceasta e chiar modificarea cea mai însemnată suferită atunci de program. Și bătrînul Liebknecht, care nu poate fi învinuit de prea mare flexibilitate, a motivat astfel această inovațiune semnificativă:

«..Nu este exact, că toate celelalte partide formează o «*singură masă reacționară*... Noi trebue *să mergem împreună cu «democrația burgheză încă o lungă cale*... In multe chestiuni de «libertăți publice, o parte din burghezie e până la un punct de «acord cu noi... In Germania *nu se poate evita*, până la un punct, «*această cale comună cu partidele burgheze*...

«Asupra proletariatului a căzut sarcina să lupte, alături «de revendicările noastre socialiste, pentru revendicările democrației burgheze,—situațiune care complică lucrarea noastră»....

De aici e firească concluziunea lui Liebknecht, că partidul social-democrat, prin tactica lui politică, trebue să fie „*un partid oportunist*"!...

Nu mai vorbesc despre Vollmar, care în congresul din Drezda, 1903, pentru a ilustra această idee, arată toate concesiunile, pe cari a trebuit să le facă, sub presiunea realității, socialdemocratismul rigid de altădată.

Dar însuși Bebel, intransigentul Bebel, nu de mult a scris într'un articol („Die Neue Zeit", 1905, No. 37):

„Tactica politică a unui partid constă în aplicarea mijloacelor potrivite; el trebue să cerceteze, dacă aceste mijloace duc „la realizarea scopului, și trebue să răspingă tot ce îl îndepărtează de scopul principal, tot ce îl împiedică sau îi întunecă „calea... partidul nostru este astfel *un partid oportunist*... Insă „orice om, *care nu vrea să spargă zidul cu capul, e un oportunist*, și orice partid, care în lupta pentru scopul său *nu ține „seamă de împrejurări și de piedicile ce i se prezintă*,—ar fi „pierdut. Din această cauză deosebirea între *radicalism și „oportunism* e foarte *șubredă*, și adesea nici *nu corespunde adevărului*.."

Aceasta ne dă dreptul să credem, împreună cu profesorul Sombart, că social-democrația europeană va fi destul de „oportunistă" ca să iasă cu cinste și din încurcătura în care se zbate de vr'o zece ani, în chestia agrară, și va găsi o soluțiune potrivită, dictată de împrejurări.

Dar și cu o mai mare siguranță putem spune, de pe acum, că oricare ar fi această soluțiune,—ea *nu poate fi potrivită pentru Romînia*.

Și nu numai din acele motive pentru cari, de pildă, K. Kautsky nici n'a voit să traducă în limba franceză acea parte din lucrarea sa asupra chestiunei agrare, care e relativă la *programul agrar*:

«Politica practică,—spune el în prefața edițiunii franceze,—«*trebue să plece de la starea particulară de lucruri*, în fața că«reia ea se află. Tendințele evoluțiunii sociale, prin urmare, și «ale evoluțiunii agricole, sînt în toate *țările civilizate* (deci și «aci o *restricțiune!*) în esență aceleași, însă *stările de lucruri*, «pe cari aceste tendinți le crează, *sînt extrem de deosebite* în «diferite țări (și chiar în diferitele părți ale aceleiași țări), din «cauza deosebirilor situațiunii geografice, a climei, a configurați«unii solului, a trecutului istoric și, prin urmare, din cauza și a «*deosebirilor in ce privește puterea diferitelor clase sociale*, etc., «și dacă e cu putință de a da o teorie universal adevărată a e«voluțiunii agrare (și *incă!* Vom vedea întrucît aceasta este ade«vărat)—nu însă, în orice caz, *un program agrar internațional...*»*)

Aceasta, cum vedeți, după părerea lui Kautsky, este adevărat chiar pentru acele țări, în cari evoluția *industrială* este în linii generale identică, ca și situația, rolul și însemnătatea, în mecanismul economic, al proletariatului industrial; chiar pentru Franța nu găsește el potrivit programul agrar ce l'a schițat pentru Germania!

Dar e vădit, că—chiar din punctul de vedere al doctrinei social-democratice—deosebirea în *raportul și însemnătatea relativă*, în economia națională, *a proletariatului industrial, față de țărănime* și mica agricultură, trebue să ducă la concluziuni și mai radicale în această privință.

Să presupunem, în adevăr, pentru moment, că toate teoriile socialdemocratismului european și toate constatările lui Kautsky, de pildă, în privința evoluțiunii agrare sînt exacte.

Dar, după doctrina social-democratică, baza materială, toată puterea politicei sale constă în proletariatul industrial, în rolul *lui* social. Fr. Engels spune, cum am văzut, că socialismul nu este decît „expresiunea teoretică a mișcării proletariatului industrial".

Să vedem dar, mai întăiu, cum stau, din *acest* punct de vedere, țările cele mai înaintate din Apus, în comparație cu România.

După Mulhall, din totalitatea persoanelor *efectiv ocupate* în diferite ramuri de activitate (adică bărbați, femei și *copii în putere de a munci* și lăsînd la o parte „clasele neocupate") *agricultorii* în Anglia formează abia 10%, în Germania 34% și în Franța 41% **).

O parte însă din persoanele ocupate în agricultură lucrează

*) *K. Kautsky*,— „La question agraire",— Préface de la traduction française.

**) *M. G. Mulhall*,—„Dictionary of Statistics", p. 782—783 (ed. 1903).

ca *muncitori salariați* în gospodăriile mari și mijlocii, și fac parte deci din proletariatul agricol. Făcînd deducțiunile necesare, după întinderea relativă a întreprinderilor și după numărul de brațe întrebuințate în ele, rezultă că agricultorii ce muncesc singuri, ei și familiia lor, pămînturile lor, adică „țăranii", în fața celorlalte categorii productive, adică a celorlalte categorii de interese sociale, nu sînt decît: în Anglia—vr'o **5%**, în Germania **15%** și chiar în Franța maximum **25%**!...

Datele lui Mulhall sînt vechi, pentru Anglia și Franța de 16 ani (1891), și pentru Germania de 12 ani (1895), și de atunci multe s'au schimbat.

Din nenorocire date mai nouă găsesc numai pentru Anglia, unde, după Statesman's Year-book, în 1901, abia adică după zece ani dela data de mai sus, în afară de „*clasele neocupate*" (de sigur foarte numeroase în țara lui Plutos—aproape 11 milioane de suflete) cele 14 328 727 de persoane *efectiv ocupate* (bărbați, femei, copii mari) se repartizează după diferitele ramuri de activitate, după număr, în ordinea următoare: *).

RAMURI DE ACTIVITATE	No. de persoane	Raportul % din total
Industrie	**8.350.176**	59
Servitori	1.994.917	13,7
Comerț	1.858.454	12,7
Agricultură *și pescărie*	**1.152.495**	8
Diverse profesii	972.685	6,6
Total	14.328.727	100

Așa dar, *numai în zece ani* proporția agricultorilor a scăzut dela 10% la 8% (cu toate că între agricultori sînt socotiți aici și *pescarii*,—cari formează 0,5%), —și «țăranii» nu mai reprezintă decît 4% din totalitatea intereselor profesionale.

Din tabela aceasta se poate face comparația interesantă între numărul muncitorilor *industriali* de 8.350,176 și al *agricultorilor* (cu pescarii) de 1,152.495,—adică chiar din numărul *total al muncitorimii*, stricto sensu, agricultorii formează numai 10%,—iar țăranii, față de întreg *proletariatul*, industrial și agricol,—maximum 5%!..

Acesta este rezultatul procesului de industrializare a țării.

*) *Statesman's Year-book* (1907), p. 20.

una din manifestările căruia este *emigrarea de la țară în orașe.* Deci o indicațiune asupra acestui proces ne poate da mișcarea relativă a populațiunii urbane și rurale, deși trebue ținut seamă că populațiunea rurală nu reprezintă numai pe țărani, nici măcar numai pe agricultori, fiindcă și *în afară de orașe* sînt multe întreprinderi industriale, forestiere, miniere, pescării etc.

In această privință vă pot pune la dispoziție următoarele date semnificative:*)

In 1891, în Anglia, populațiunea urbană reprezinta 75%, iar cea rurală numai 25%. Peste zece ani, în 1901 —procesul se accentuează încă: populațiunea urbană ajunge la 77%, iar cea rurală scade la numai 23%.

In Germania încă în 1890 populația urbană era de 47%, peste cinci ani, în 1895, se urcă la 50.2%, și încă peste cinci, în 1900, la 54.3%! (Date mai nouă nu am la dispoziție, dar după această progresie, astăzi populația urbană ar trebui să formeze peste 60%).

Incă mai interesantă pentru noi e situațiunea în Franța „țărănească".

Aci găsim, mai întâiu, datele relative la mișcarea populațiunii urbane și celei rurale, începînd cu anul 1891, în tabela următoare:

ANUL	Pop. urbană	%	Pop. rurală	%	TOTAL
1891	14,311,292	37,4	24.031,900	62,6	38,343,192
1896	15,025,812	39	23,491,520	61	38,517,332
diferența între 1891 și 1896	+ **714,520**	+ **1,6**	— **540,380**	— **1,6**	+ 174,140
1901	15,957,190	41	23,004,755	59	38,961,945
diferența între 1896 și 1901	+ **931,378**	+ **2**	— **486,765**	— **2**	+ 444,613
diferența totală în zece ani	+ 1,645,898	+ 3,6	— 1,027,145	— 3,6	+ 618,753

Cu alte cuvinte, din an în an, populațiunea urbană crește, iar cea rurală scade, nu numai relativ, *ci și absolut:* în zece ani

*). Statesman's Year-book (1907), p. 20, 887 și 978.

numai—dela 1891 până la 1901—pe cînd populațiunea urbană a crescut cu 1 645.898 de suflete, cea rurală a scăzut, absolut, cu 1.027.145 de suflete!

Pentru a învedera regularitatea și continuitatea acestui proces, complectăm tabela de mai sus cu datele, după Foville *), relative la mișcarea populațiunii urbane și rurale, din cinci în cinci ani, începînd cu anul 1846. Populațiunea se repartiza în aceste perioade în următoarele proporții la sută:

Anul recensemîntului	Populațiunea urb. %	Populat. rurală %
1846	24 4	75 6
1851	25 5	74.5
1856	27 3	72 7
1861	28 9	71 1
1866	30.5	69.5
1871	31	69
1876	32 5	67 5
1881	35	65
1886	36	64
1891	37.4	62.6
1896	39	61
1901	41	59

Așa dar însemnătatea relativă a populațiunii urbane a crescut dela 24% în 1846 la 41% în 1901, ultimul an pentru care avem date precise,—și această progresie rapidă dovedește, că și în Franța în curînd populațiunea urbană va reprezinta majoritatea națiunii, cum reprezintă deja în Anglia și Germania.

Și în același timp, aceste fapte ne dau dreptul să conchidem, că de la epoca datelor lui Muihail, precum am văzut că s'a întîmplat în Anglia, însemnătatea relativă a țărănimii a căzut încă în fața celorlalte categorii de muncă, adică *sub* 15% în Germania și *sub* 25% în Franța.

In aceste împrejurări e firesc, ca socialdemocratismul să considere proletariatul nu numai ca elementul social cel mai numeros, ca cea mai însemnată, cantitativ și calitativ, categorie de interese sociale,—dar să afirme că proletariatul industrial, înainte de toate, reprezintă *viitorul* și al clasei muncitoare, și al națiunii întregi, întrucît interesele lui se identifică cu prosperitatea generală a națiunii.

Și să nu scăpăm din vedere, că ideile lui Karl Marx au fost influențate tocmai de *situațiunea din Anglia*, iar programele și tactica social-democrației s'au desvoltat mai ales sub presiunea împrejurărilor și a condițiunilor luptei politice din *Germania* și *Franța*.

Astfel se explică, pentruce social-democrația a putut mai bine

*) *Alf. de Foville*,—„La France économique", p. 14.

de jumătate de veac să ignoreze aproape cu desăvîrșire chestia agrară, și „să aștepte ca țăranii înși-și să vie la socialdemocratism“; pentrucă chiar atunci, cînd acum vre-o zece ani, această chestie totuși prin forța lucrurilor a fost insfirșit pusă la ordinea zilei,—social-democrația a putut să se încurce în discuțiuni nesfîrșite (ajunsese doar vorba până la «limitele sistemului lui Marx») și, sau să lese toată chestia «baltă», sau să formuleze numai niște programe „în esența lor burgheze“, contradictorii și confuze, lipsite de preciziune și sistem,—fără ca totuși aceasta să oprească in loc, ori măcar să creeze dificultăți insurmontabile in mersul partidului. In imprejurările concrete ale Apusului, nu e încă prea mare lucru dacă țărănimea va mai sta încă ceva în «impasul» ei, „neutralizată“, sau chiar lăsată cu totul pe seama democrației burgheze *).

Cită însemnătate a avut în ochii întemeetorilor social-democrației moderne acest raport între diferitele elemente sociale, preponderența proletariatului, se poate vedea din acel pasagiu al *Manifestului comunist*, în care K. Marx și Fr. Engels ne spun:

„Toate mișcările sociale anterioare au fost niște mișcări ale „*minorității*, sau *în interesul minorității*. Mișcarea proletariatului este insă mișcarea independentă a *majorității covîrșitoare, în interesul majorității covîrșitoare...*“**)

O privire cît de superficială asupra raporturilor concrete din Rominia ne arată cît de enorm se deosebește aici situația.

După recensemântul oficial din 1905, in Rominia se numără 1.015.302 capi de familii țărănești, *proprietari de pămînt* (până la 10 ha).

La acest număr, după dl. Creangă***), trebue să adăogim încă cel puțin un număr de 200.000 de capi de familii țărănești, cari nu se ocupă decît cu agricultura, arendind într'o formă sau alta pămînturile necesare (situația analoagă intrucîtva cu a fermerilor mici din Anglia).

Așa dar avem, in cifră rotundă, cel puțin 1.200.000 de gospodării țărănești.

In fața acestora, după ancheta Ministerului Domeniilor din 1902, avem 39 746, mai puțin de 40.000, de «persoane ocupate în *industria mare*», in cele 625 fabrici.

Cît de «mare» este cîte odată această industrie se poate vedea din faptul, că în 119 «fabrici», aproape 20°/₀ din numărul total, sint ocupate *mai puțin de zece persoane* (adică, cu stăpîni cu tot, în mijlociu cîte vr'o patru «persoane» de fabrică !). Pe lîngă aceasta se poate ușor dovedi că în multe cazuri aceste mari industrii nu se prezintă decît ca o exploatare pe o scară

*). Aceasta ne explică, pentru ce aunme tocmai social-democrația din Franța, mulțumită însemnătății relativ mai mari a populațiunii țărănești, cea dintâia a ridicat chestiunea,—am văzut in ce fel.

**). „*Communistische Manifest*“, p. 41.

***). *G. Creangă*,—Proprietatea rurală in Rominia, p. LI.

mai intinsă a muncii *meseriașilor*,—in cazurile acestea nici întreprinderile nu se înfățișează ca «organizația socializată a producțiunii» din adevărata mare industrie modernă, nici muncitorii lor nu pot avea caracterul și rolul social al *proletariatului industrial*.

Adevărate întreprinderi mari, cari întrebuințeaza un număr de lucrători dela 100 in sus, nu sînt decît **83** în totul, cu un număr de **21 000** de „persoane ocupate“.*)

Mai mult. O parte însemnată din acești lucrători formează o masă flotantă de Nemți, Unguri, Poloneji, etc. veniți pentru un timp mai mult sau mai puțin scurt în țară (sînt intreprinderi în care majoritatea lucrătorilor sunt străini), spre a se întoarce apoi acasă, după ce vor agonisi ceva economii. Aceștia, vădit nu-și leagă în mod *permanent* interesele lor cu viitorul acestei țări, și nici nu pot constitui elemente *utilizabile* politicește:—nu dintre dinșii își poate recruta partizanii un partid politic romînesc, care urmărește rezolvirea vre-unei probleme sociale *în țară*.

Socot, ast-fel, că cifra de 25.000 muncitori industriali, de cari se poate ținea seama politicește, intr'un fel sau altul, e chiar foarte exagerată,—și aceasta ar reprezinta abia ceva mai mult de 2°/₀ fața de numărul *gospodăriilor țărănești*.

E vădit însă, că nu aceasta poate să fie comparația justă, întrucît in cifra muncitorilor industriali figurează toți aceia cari *efectiv* muncesc in industrie: adică, în afară de bărbați, și femeile și copiii (avem chiar ramuri de industrie unde de predilecție se intrebuințează munca femeilor și a copiilor), pe cînd numărul gospodăriilor țărănești reprezintă numai pe *capii de familie*; și dacă vom ținea seamă de brațele femeilor și ale copiilor mai mari, ocupate în agricultura țărănească, cum am făcut pentru Anglia, Germania și Franța,—atunci numărul *muncitorilor* efectivi în aceste gospodării se urcă la cel puțin 3½ milioane.

Ce reprezintă, atunci, la noi, fața de această categorie de interese sociale, muncitorimea industrială,—ori-cum veți socoti numărul ei? ½ *sau în ori-ce caz mai puțin de* 1°/₀ !.. De aceste proporțiuni microscopice ale proletariatului industrial in Rominia, în comparație cu țărănimea, precum și de faptul, relevat de mine în altă parte,**) că această din urmă reprezintă **96**°/₀ din numărul total de *contribuabili*, nu poate să nu țină seama ori-care partid politic serios.

Ce rol poate avea socialdemocratizmul în asemenea împrejurări, chiar *numai* din acest punct de vedere?

* * *

Dar socot, că pentru a trage concluziunile cuvenite e bine

*) „Anuarul statistic al Rominiei“, 1904, p. 278.

**) „Viața Romînească“ No. 10, I, Cronica Internă: „Țară de latifundii“ p. 629.

să recapitulăm aici premisele, așa cum au fost ele formulate de înși-și teoreticianii de frunte ai social-democrației, Marx, Engels, Kautsky:

Intr'o societate nici o problemă nu se poate pune, decit atunci cind sînt față *condițiunile materiale pentru rezolvirea* ei (K. Marx).

E o imposibilitate istorică și culmea absurdității ca un partid politic să urmărească nu rezolvirea problemelor ce se nasc într'o societate determinată ca *problemele ei proprii*, ci a acelora ce izvorăsc *dintr'o altă formațiune socială* într'o societate ce se află într'o fază de desvoltare socială mai superioară, sau cu totul deosebită (Fr. Engels).

Social-democrația urmărește rezolvirea problemelor impuse prin antagonismul inerent evoluțiunii industriale a societăților moderne, care are de rezultat, pe de o parte, concentrarea, monopolizarea mijloacelor de producțiune și a avuțiilor, iar, pe de altă parte, nașterea proletariatului industrial, —clasă de o însemnătate tot mai predominantă, mai covîrșitoare în sînul societății (K. Marx, Fr. Engels, «Manifestul comunist», Programul din Erfurt, etc.)

Pentru rezolvirea acestor probleme, pentru revoluționarea condițiunilor de producțiune, proletariatul se organizează într'un partid politic, în partidul social-democratic, care—ca ori-ce partid politic—in vederea acestui scop tinde la cucerirea puterii politice („Manifestul comunist", Programul din Erfurt, etc.)

Socialdemocratismul nici nu este altă-ceva decît un reflex al acestei mișcări politice a proletariatului industrial (Fr. Engels).

Dar întrucît privește rezolvirea problemei sociale, față de caracterul ei revoluționar, proletariatul industrial nu poate considera de tovarăș de luptă pe țărani, ca atari, fiind-că aceștia, prin caracterul și rolul lor social, țin la proprietatea lor privată, ori-cît de mizerabilă ar fi condițiunea lor socială și ori-cît de exploatați ar fi și ei de capital,—și istoria a dovedit destul, că această clasă, țărănimea, nu este capabilă de nici o inițiativă revoluționară (K. Marx, Fr. Engels).

Mai mult. Evoluțiunea producțiunii agricole nu urmează legile evoluțiunii industriale, ea nu duce, în mod firesc și necesar, nici la concentrarea proprietății și centralizarea producțiunii, nici la proletarizarea țăranilor (K. Kautsky).

In țările, în care predomină producțiunea și evoluțiunea industrială, din cauza aceasta, chestia agrară remîne fatal subordonată rezolvirii problemei industriale, socializarea producțiunii agricole aici nu poate rezulta decît din revoluționarea condițiunilor de producțiune în industrie, care va atrage după sine, necesar, *după* cucerirea puterii de către proletariat, și transformarea producțiunii agricole. Pănă atunci, în aceste țări, partidul social-democrat poate urmări, cel mult, „neutralizarea" țăranilor prin o serie de măsuri „în esența lor burgheze", și cari, necesar, vor varia chiar în diferitele țări industriale, după împrejurările fiecăreia, «după puterea relativă a claselor sociale», etc. (K. Kautsky).

Dar în țările pur agricole, sau în cari producțiunea agricolă e covîrșitoare, evoluțiunea producțiunii, din punctul de vedere al revoluționării condițiunilor ei, duce într'un „impas", întrucît ea nu numai nu crează condițiunea prealabilă necesară pentru socializarea producțiunii, prin concentrarea și centralizarea producțiunii, precum și proletarizarea țărănimii, dar, din potrivă, ...se-și nevoile marii agriculturi crează condițiunile prielnice pentru păstrarea micii proprietăți funciare și a gospodăriei țărănești (K. Kautsky).

Prin urmare:

In aceste țări, problemele ce se impun societăților moderne prin evoluțiunea industrială *nici nu se pot pune, întru-cît* lipsesc condițiunile materiale pentru aceasta. Și, deci, un partid politic care ar urmări rezolvirea acestor probleme, ar urmări, prin aceasta, o imposibilitate istorică și culmea absurdității.

In consecință, în țările agricole programul social-democratic e o imposibilitate și un non-sens. Și pe lingă aceasta, în ele lipsește chiar baza materială indispensabilă pentru un partid social-democratic,—proletariatul industrial, a cărui organizare și luptă politică singură poate duce *la cucerirea puterii politice* în scopul de a revoluționa producțiunea.

Mai mult. In țările industriale elementul care duce lupta politică și socială, singurul element activ, fiind proletariatul industrial, chestiunea agrară poate fi subordonată acolo rezolvirii problemei industriale și țărănimea poate juca un rol, mai mult sau mai puțin, pasiv, până ce proletariatul va ajunge la „dictatură" și va impune transformarea socială.

Pe cind în țările agricole, clasele muncitoare fiind reprezentate în majoritate covîrșitoare prin țărănime,—acesta este singurul element social, pe care se poate rezima un partid politic, ce urmărește cucerirea puterii politice, sau, cel puțin, o înrîurire pozitivă asupra mersului afacerilor publice, în scop de a apăra interesele maselor populare. In asemenea condițiuni, țărănimea nu numai nu poate juca un rol pasiv, ca în țările industrializate, ci ea, tendințele sociale *ale ei*, trebue fatal să coloreze acțiunea ori-cărui partid democratic; și chestiunea agrară nu numai nu poate să fie aici subordonată ori-cărei alte probleme, dar această chestiune este *singura problemă proprie* ce se impune, în aceste împrejurări, pentru a fi rezolvită de către societate,—și rezolvită, conform cu tendințele sociale ale *țărănimii*, conform cu interesele *ei*, și în sensul evoluțiunii *proprii* a producțiunii agricole.

Și numai o mișcare, după caracterul ei, *țărănească* poate fi aci „nu o mișcare a minorității în interesul unei minorități, ci *mișcarea majorității covîrșitoare în interesul majorității covîrșitoare*", după cum se exprimă *Manifestul Comunist*.

Dar însă-și doctrina social-democratică recunoaște, că tendințele sociale ale țărănimii, precum și caracterul evoluțiunii agrare, sînt foarte deosebite de tendințele proletariatului industrial și de caracterul evoluțiunii industriale.

Concluziunea finală, deci, din înse-și premisele acestei doctrine, că într'o țară aproape excluziv agricolă, cum este Rominia, nu pot avea nici un rost nici programul, nici partidul socialdemocrat, e atît de riguroasă, încît însu-și bătrînul Engels, întîlnindu se la congresul internațional din Zürich cu unul din fruntașii socialdemocratismului romin, nu s'a putut stăpîni să nu răcească entuziasmul acestuia, exprimîndu-și neîncrederea în seriozitatea mișcării din Rominia..

Și în adevăr, dacă — pentru idei nefiind granițe,—apar, prin înrîurirea directă a mișcării Apusene, c ți-va social-democrați într'o țară ca Rominia, unde chlorotica «industrie mare» poate dispărea, cu puține excepțiuni, ca prin farmec, printr'o singură trăsătură de condeiu, prin retragerea „avantajelor" sau modificarea tarifului vamal; *) ce pot face ei aici, dacă vor să respecteze litera doctrinei lor?

Să se închidă, în fața milioanelor de muncitori țărani, într'un cerc de cîte-va sute sau cîte-va mii de proletari industriali, chiar dacă vor gratifica cu titlul de «proletari» pe calfele de bărbieri sau cismari (cetățeni onorabili, fără îndoială, dar cari n'au nici în clin, nici în mînecă cu *proletariatul* industrial)? Și să aștepte, mîndri, până ce «țăranii vor veni la ei», sau să le acorde mărinimos un termen să mai stea acolo, în «impas», până... până cînd? Și delectîndu-se cu gîndul că reprezintă *elita* social-democratică a țării (o nouă boierie!..), să se înșele pe sine înși-și prin sgomotul discursurilor „revoluționare" împotriva capitalismului..... European?—că doar ei nu pot crede serios, că vor reuși, ei singuri, să «socializeze» măcar nenorocitele cele 83 de întreprinderi mari industriale, întreținute din contribuțiunile țăranilor!..

Dar atunci, vom fi întrebați, să ne resemnăm la stagnațiune desăvîrșită, să renunțăm la ori-ce idee de progres social?

Desigur că nu.

Până acuma însă am tratat subiectul nostru dintr'un singur punct de vedere, al chestiunii agrare,— și am acceptat toate prem sele doctrinei social-democratice *ortodoxe*.

Pentru a putea merge mai departe ni se impune, chiar în privința chestiunii agrare, să rectificăm și să complectăm analiza evoluțiunii agricole făcută de teoreticianii socialdemocratismului, și în special de K. Kautsky.

* * *

Dacă K. Kautsky a putut să ajungă la o concluziune atît de pesimistă, că evoluția producțiunii agricole duce într'un impas, motivul principal este faptul dovedit, că din această evoluție rezultă necesar persistența,—alături de marea proprietate funciară,—

*) Sînt puține industrii la noi pentru care aceasta nu e adevarat, de pildă industriile extractive (petrolul, etc.) sau forestiere, cari exploatează bogățiile *naturale*, și pot exporta. Voiu reveni.

și a micii proprietăți țărănești, *cu toată inferioritatea acesteia din toate punctele de vedere*, cu toate că ea nu poate duce decît la muncă excesivă, „supra-omenească", și viața mizerabilă, vecinic flămîndă a țăranului, și *e incompatibilă cu o cultură rațională*.

Este exactă această afirmare?

Că țărănimea poate ajunge la cea mai neagră mizerie și ticăloșie, nu noi, Rominii, putem tăgădui. Am plătit prea scump experiența în această privință...

Dar este această stare *inerentă* proprietății țărănești, ca stare? Pentru *ori-ce* proprietate țărănească, și *ori-cînd*, în *ori-ce condițiuni?*

Pentru a răspunde la această întrebare mă voiu folosi de datele culese tot de un socialist, *) spre a nu le expune la bănuiala de „optimism trandafiriu al unui învățat burghez", de care le place atît de mult social-democraților să-și bată joc.

De obiceiu, pentru a găsi soluțiunea în nesfîrșita discuțiune asupra avantajelor relative ale marii și micii agriculturii,—soluțiune, pentru care încă în veacul al XVIII-lea Academia din Arras oferise un premiu, și tot fără nici un rezultat,—se fac comparații între Anglia și Franța.

O procedare ce absolut nu se poate admite, din puntul de vedere științific, și care nici într'un caz nu poate da rezultate juste.

Mai întâiu Anglia, de și țară de mare proprietate funciară, nu este nici ea, în realitate, o țară de mare agricultură, ci, cum am văzut, și în ea predomină tot cultura mică și, mai ales, cea mijlocie,—apoi, mulțumită caracterului industrial al țării, emigrării populațiunii în orașe, deosebirii de prețuri, etc., în Anglia nu se cultivă decît pămînturile de *cea mai bună calitate*, pe cînd în Franța se cultivă și pămînturile cele mai inferioare, din punctul de vedere al fertilității.

In adevăr, din întinderea totală de 31.000.000 ha., în cifre rotunde, în Angla nu se aflau sub cultura cerealelor, în 1905, decît 2 800 000 ha.,—adică numai 9%, din întindere,—pe cînd în același an în Franța, sub cultura cerealelor, din întinderea totală de 53 000.000 ha., erau ocupate 13 500.000,—adică *peste 25%*. Ceea ce înseamnă, că în Franța, *relativ cu întinderea*, cultura cerealelor e aproape *de trei ori* mai întinsă ca în Anglia. Chiar pentru *ori-ce fel de culturi* în Anglia nu se ară în total decît 7 500.000 ha., —cea ce face numai 24 5% din toată întinderea țării,—pe cînd în Franța se ară 37.000 000 ha.,—adică 70%. **) Cum vedeți, cam aceia-și proporție.

Comparația în totdeauna se face între productivitatea relativă în cultura cerealelor în aceste țări. Dar și din descrierile

*) *Fr. O. Hertz.*—„Die agrarischen Fragen im Verhältniss zum Socialismus" (Wien, 1899), p. 47—70, *passim*.

**) *Stateman's Year-book* for 1907, p. 71 și 911—912. Am socotit un „acru" egal cu 40 are (1 hectar=2,47 *acre*).

călătorilor cunoaştem ce intinderi colosale sînt lăsate în Anglia nu numai pentru păşuni, dar părăginite, cu burueni şi spini, pentru vinătoarea de potirnichi a landlorzilor,—e natural, deci, ca media producţiunii, intrebuinţindu-se pentru cultură numai terenurile de cea mai bună calitate, să fie atît de urcată. Iar în Franţa, unde se cultivă tot pămîntul ce se poate cultiva, este de asemenea firesc, ca producţiunea terenurilor mai proaste să *scadă* simţitor *media* generală a productivităţii pe hectar.

Dar în imprejurările arătate, vădit, deosebirea în productivitate nu poate atîrna şi *nu atîrnă de intinderea relativă a gospodăriilor agricole, ci de calitatea mijlocie a pămînturilor cultivate.*

Dacă vom compara însă productivitatea *tuturor* ţărilor din Europa, găsim că Franţa este întrecută numai de cinci ţări, cari, în afară de Anglia, *toate sînt ţări de mică proprietate şi de mică cultură agricolă*, par excellence!

Ele se înşiră, în ordinea productivităţii relative, după cum urmează:

Anglia	— cu 31,1	hectolitri	la hectar
Belgia	— cu 30.2	„	„
Danemarca	— cu 30	„	„
Olanda	— cu 28,5	„	„
Suedia	— cu 24,7	„	„
în sfîrşit:			
Franţa	— cu 18,1	„	„

In Belgia **84,2%** din totalul gospodăriilor nu întrec trei hectare, iar **93,4%** *au mai puţin de 10 hectare.* Totuşi productivitatea ei este egală cu cea din Anglia.

In Olanda peste 70% din gospodării au o întindere între 1—10 ha. (Cele mai mici de un hectar nu sînt socotite, cu toate că ocupă aproape 10% din terenul cultivabil); în Danemarca 99% din gospodării sînt atît de mici, încît produc mai puţin de un vagon de cereale;—în Suedia 58% din gospodării au mai puţin de 5 ha. şi 94%—mai puţin de 20 ha.

Ast-fel în cele patru ţări din urmă proprietatea şi cultura agricolă e cu mult mai măruntă ca în Franţa, unde gospodăriile până la 10 ha. alcătuesc numai 46%, şi cu toate acestea *productivitatea lor cedează pasul numai celei Engleze!*

Aşa dar, cele cinci ţări din Europa cari, după Anglia, stau în fruntea agriculturei Europene, — sînt tocmai *ţările de mică cultură.*

Şi, de pildă, Germania, ţară de mare agricultură, stă la un nivel mult mai jos decît aceste ţări de mică cultură: în ea productivitatea abia ajunge la 12,7 hectolitri pe hectar!

Incă mai concludentă este comparaţia între gospodăriile *aceleiaşi* ţări, cind nu se mai poate invoca deosebirile condiţiunilor naturale (clima, solul, etc).

In Anglia specialiştii afirmă, că «recolta de grîu de 32 bu-

sheli pe *acru* *) se poate strînge numai în acele ferme, în cari şi calitatea pămîntului şi sistemul de cultură sînt superioare nivelului actual din Anglia» (W. T. Thornton).

Totu-şi în insula Jersey unde pămîntul este foarte împărţit şi unde predomină gospodăriile foarte mici (până la 5—6 ha.) productivitatea mijlocie e de 40 busheli de acru. Iar în Guernesey, unde pămîntul şi cultura sînt şi mai împărţite, recoltele ajung la 76 şi 80 busheli pe acru:—productivitate fantastică de 68 până la 72 hectolitri pe hectar, adică—*un vagon la o falce* moldovenească!...

Şi mai sugestive sînt rezultatele unui studiu amănunţit, datorit economistului german Auhagen, care a comparat două gospodării din Clauen lîngă Hildesheim în provincia Hanovra,—una de 4,6 hectare (insemnată în tabela de mai jos cu I) şi alta de 26,5 hectare (insemnată cu II). Amîndouă gospodăriile lucrează pămîntul,—care e de aceiaşi calitate,—după sistemele cele mai raţionale. Insă, bine-înţeles, în cea mai mică nu munceşte decît familia ţăranului,—el insuşi, nevastă-sa şi o fiică a lor,—pe cînd în cea mai mare muncesc salariaţi (în cultura intensivă 26½ hectare constitue deja o întreprindere capitalistă).

Iată datele complecte relativ la productivitatea lor, arătată în *centneri* **) pe hectar:

PRODUSUL	Recolta pe ha. în centneri		Diferenţa în plus pentru gosp. I	
	Gosp. I	Gosp. II	în centn.	%
Boabe	66	56	10	15
Secara	64	56	8	12,5
Grîu	80	64	16	20
Orz	60	56	4	6,7
Ovăs	nu seamănă	68	—	—
Sfecle de zahar	816	714	102	12,5
Sfecle	3200	nu seamănă	—	—
Cartofe	320	320	0	0
Trifoiu (uscat)	260	210	50	19,2

Şi notaţi, că chiar gospodăria II nu este încă o gospodărie tocmai „mare", şi productivitatea ei e cu mult mai mare, aproape îndoit, decît productivitatea mijlocie în adevăratele gospodării mari din provincia Hanovrei!

*) „Acru"=40 ari şi 1 „bushel"=36 litri.
**) 1 centner=50 kgr.

Cu toate acestea, „pitica" gospodărie de 4 hectare, muncită numai de membrii unei familii țărănești, produce în *toate* culturile (afară de cartofe, care este egală) mai mult, dela aproape 7°/₀ în cultura orzului până la 20°/₀ pentru griu!

Chiar vacile în gospodăria mică (I) produc mai mult: o vacă în gospodăria mai mare (II) produce numai 3200 litruri de lapte pe an, pe cind în cealaltă (I) — 3500 litruri, adică 300 litruri — 8,6°/₀ — mai mult.

Fapte de această natură l'au îndreptățit altă dată pe J. St. Mill să susțină superioritatea agriculturii mici.

Și ținind seama și de faptul relevat încă de K. Marx, că în țările de mică agricultură produsele agricole sint mai ieftene*), e lesne de înțeles, pentru ce agricultura țărănească poate lupta cu succes împotriva „agriculturii capitaliste".

Aceasta ne explică și faptul, care revoltă atita pe K. Kautsky, pentru ce marii proprietari preferă adesea să-și parceleze moșiile în arenzi țărănești. Cum arată anchetele agrare din Germania de sud, arenzile pentru bucățile mici de pămînt aici s'au urcat până într'atit, incit nici cea mai rațională gospodărie mare nu poate da nici a treia parte din venitul ce se poate obține prin arendarea pămintului în parcele, — și obținea mai comod, mai sigur și fără griji.

Dar se săcătuește pămintul!

Deja K. Marx aducea această învinuire agriculturii țărănești, și în special celei franceze**), și K. Kautsky o repetă.

Dar cifrele o rastoarnă. «Statistica agricolă a Franței, publicată de Ministerul de Agricultură, dovedește că productivitatea mijlocie crește regulat și constant, socotind pe perioade decenale, și, de pildă, producțiunea mijlocie a griului a crescut de la 10 hectolitri pe hectar în 1820 până la aproape 19 hectolitri pe hectar în 1901.

Toate aceste date se pot rezuma în scurt astfel: din statistică rezultă, că agricultura mică nu numai nu are a se teme de concurența marii agriculturi, ci din potrivă, în condițiuni egale gospodăriile mici și mijlocii se dovedesc mai rezistente decit cele mari.

Și analiza teoretică confirmă datele statisticei, cum dovedește F. Hertz***).

In afară de însușirile naturale ale solului, etc., (care, negreșit, în unele regiuni pot să fie mai avantajoase pentru marea cultură), în agricultură se pot deosebi două categorii de condițiuni favorabile: avantaje *tecnice*, isvorite din întrebuințarea mijloacelor de producțiune mai perfecționate, și avantaje de ordine pur *economică*.

---

*) *K. Marx.* — Kapital, vol. III, partea 2, p. 340.
**) Op. cit., vol. III. part. 2, p. 341 urm.
***) *Fr. O. Hertz.* — Op. cit., p. 80 urm.

K. Kautsky, exagerează însemnătatea avantajelor *tecnice* ale gospodăriei mari. Acestea în adevăr sint covîrșitoare *în industrie*, dar nu în agricultură, (cum recunoaște, de altfel, în parte Kautsky însu-și). Forța mecanică, de pildă, aici are mai puțină însemnătate decit puterea animalelor de muncă; din cauza aceasta dispare posibilitatea de a iefteni *unitatea de forță* lărgind producțiunea, ca în industrie. Pe de altă parte, cooperațiunea producătorilor independenți crează posibilitatea întrebuințării mașinilor celor mai perfecționate și mai scumpe și în gospodăriile cele mai mici, precum tot cooperațiunea face cu putință cumpărarea în cantități mari, și deci ieften, a materialelor și a uneltelor necesare, și organizarea vînzării produselor în comun (de altfel în gospodăriile mici o parte însemnată din produse se consumă în ele înseși, incit ele sufăr mai puțin de capriciile pieții, decit cele mari). Apoi în agricultură nu se poate grăbi *circulația capitalului*, fiindcă durata procesului de producțiune e determinată de natură.

De toate aceste avantaje tecnice ale întreprinderilor mari industriale, cum vedeți, în agricultură se pot folosi de o potrivă și gospodăriile mici, ca și cele mari, dacă nu și mai mult în unele privinți.

Iar avantajele *economice* sint hotărit din partea gospodăriei mici; aceasta nu aleargă după rentă, nici după dobinda capitalului, și deci produce mai ieftin, gospodăria mică dispune de puterea de muncă mai intensivă a omului ce muncește pentru dinsul; ea face cu putință utilizarea mai potrivită cu natura ei a fiecării bucățele de pămînt, etc.

Iar pentru agricultura mare, însuși Kautsky relevează desavantajele ce cresc odată cu distanțele dela curte, lipsa de brațe, un control tot mai greu și mai costisitor, etc.

Așa dar, nu e tocmai așa de groaznic «impasul» țăranilor, cum îl descrie Kautsky.

Dar ceea ce e și mai important, — «barbarii din mijlocul civilizației» nu voesc să aștepte până ce „dictatura proletariatului" îi va scoate la lumină, ci cu dela sine putere, și cu mult înainte de a se fi gîndit cineva la „neutralizarea" lor, au și început, — «fără să aștepte macar permisiunea lui Kautsky», observă cu răutate F. Hertz, — o mișcare, care ne deschide orizonturi largi. Ca pirghie în această mișcare apar *asociațiunile agricole*.

Pe cind cooperațiunile în industrie, pe cari un moment se clădeau atitea speranțe, n'au dat în genere rezultatele așteptate, cooperațiunile sătești, deși cu mult mai recente, merg din succes în succes și înfloresc tot mai mult.

Datele adunate în această privință de F. Hertz sint învechite, din 1897, și în zece ani strecurați de atunci mișcarea a luat un avînt vertiginos. Dar socot că e nemerit de a reproduce și aceste date:*)

In 1897, în toată Germania erau în *industrie* numai 66 de asociațiuni pentru cumpărarea de materii prime, — iar numărul

---

*) Op. cit., p. 111. urm.

cooperațiunilor *sătești* în acest scop se urcă în același timp la 1128 (de *17 ori* mai multe!); cooperațiuni pentru cumpărarea sau arendarea de unelte sau mașini, în industrie erau 23,—cooperațiuni sătești în același scop—377 (de *16 ori* mai multe); cooperațiuni de *producțiune:* industriale—172,—agricole—176 (peste *zece ori* mai multe). Numai societăți cooperative de credit („bănci populare") erau încă în 1896 peste 5,500—iar numărul total al cooperativelor sătești ajungea în 1897 la *12.000*!...

„E ușor de constatat,—spune un economist francez,—că a-„sociațiunile pentru vînzarea în comun și cooperațiunile de pro-„ducțiune sînt răspîndite *aproape exclusiv* în regiunile de pro-„prietate mică și mijlocie; asociațiuni de cumpărături se pot naște „chiar acolo unde *pămîntul este împărțit până la extrem...*" *).

Și mișcarea aceasta se desvoltă cu multă putere în toate țările de agricultură țărănească, în Franța, Olanda, Belgia, etc. Iar în Danemarca, ea a revoluționat condițiunile economice, a transformat o țară prăpădită de săracă într'o țară bogată și plină de viață.

Voiu cita aici, după date mai recente, numai unele din rezultatele obținute până acum în Danemarca. **)

Mai întâiu în ce privește cooperativele țărănești de *producțiune*:

„In Danemarca,—spune un economist francez,—transforma-„țiunea în comun a produselor pămîntului a luat o adevărată „importanță, după datele secțiunii daneze dela expoziția din 1900 „adunate de d. Schou, în 1899 valoarea produselor exportate de „*lăptăriile cooperative* daneze se urca la 112 milioane kr; de „*abatoarele cooperative* la 34 milioane kr.; exportul coopera-„tivelor de ouă se urca la 3 milioane kr.; adică în total 150,25 „milioane kr. *din exportul total de 235 milioane al agricultu-„rii daneze* (adică—exportul cooperativelor țărănești *de produc-„țiune* în Dania *forma la acea epocă* **64**%, aproape ²/₃ *din ex-„portul național!...)* Am văzut în altă parte că din 75 milioane „kilograme de unt, produs în 1898 în Dania, *59 milioane de ki-„lograme* (**78,7**%, *aproape* ⁴/₅ !) *au fost produse de cooperati-„vele țărănești...* In sfîrșit industria cărnurilor sărate de porc „(cîrnățărie, șuncărie, etc.) *este în întregime sub dominațiunea „abatoarelor cooperative...*

„Astfel,—conchide autorul,—în țara aceasta unele din in-„dustriile de transformarea produselor agricole au ieșit aproape „cu desăvîrșire *din domeniul exploatării individuale, intrînd în „acela al exploatațiunii colective de către producătorii înșiși*".***)

In ce privește asociațiunile cooperative pentru vînzarea în comun, același autor spune:

*). *Blondel*,—„Etudes sur les populations rurales de l'Allemagne" p. 320.

**). Vom reveni în „Viața Romînească" asupra mișcării cooperative țărănești, într'un studiu special, în care vom publica datele cele mai complecte.

***). *André Colliez*,—„Les Associations agricoles", Paris 1905. p. 30.

«In Dania, societatea pentru exportul untului a fost creată «in 1887. Ea cuprinde astăzi 84 lăptării cooperative... Lăptă-«riile participă proporțional la cheltueli și beneficii. Cifra afa-«cerilor în 1899 se urca la 9,75 milioane kr.... *Smorpakkeriet* «întemeiat în 1895 la Esbjerg grupează 24 de lăptării din Iut-«landa și are de scop excluziv exportul în Anglia, unde a vîn-«dut în 1899 unt pentru 4,25 milioane kr... Societatea agricul-«torilor din Fionia meridională pentru exportul untului, înteme-«iată în 1895, cu 24 de lăptării, și cifra afacerilor de 3 milioane «kr.; societatea pentru exportul untului din Iutlanda apuseană, «cu 10 lăptării, și suma afacerilor de 1½ milion de kr...» etc. etc...*) «În 1870 Dania exporta ouă pentru 1 milion de coroane; «in 1875 pentru 3—4 milioane; în 1894 pentru 7 milioane... La «27 Febr. 1895 se întemeiază societatea daneză pentru exportul «ouălor... Țara e împărțită în circumscripții exploatate fiecare de «o societate locală, ai căreia membri se obligă de a livra numai «ouăle proaspete *proprii*. Astăzi sînt 465 de aceste societăți, «cari se aprovizionează numai de la membrii lor, și trimit ouăle «în centrele de recepțiune (9 la număr) ale Uniunii Centrale, care «cuprinde toată Danemarca...» **). S'au format și alte societăți de aceiași natură.. Dela 1897 (începutul acestei mișcări cooperative), exportul danez al ouălor s'a desvoltat în următoarea progresiune:

1894	134	milioane	de ouă
1895	178	»	»
1896	218	»	»
1899	280	»	»
1903	465	»	» ***)

Adică numai în 9 ani acest export a crescut aproape de patru ori!...

Dacă în alte țări mișcarea aceasta nu a luat încă proporțiile din Dania, pretutindeni însă ea se desvoltă cu o repeziciune uimitoare; pretutindeni țăranii se asociază, pe baze cooperative, pentru a crea lăptării, beciuri pentru industrii vinicole, mori și brutării (în care se fabrică pînea din cerealele membrilor pentru anumite piețe orășănești), pentru creșterea vitelor, fabricațiunea conservelor alimentare, distilerii, fabrici de zahăr, etc... Iar societățile pentru vînzarea în comun cuprind toate produsele gospodăriilor țărănești. Notez numai că în Germania, după crearea magazinelor publice—*Kornhäuser*—prin legea din 1896, de care, pe vremuri, oficiosul socialist *Vorwaerts* își bătea joc ca de o «jucărie agrariană», in opt ani s'au născut 144 de socie-

*). Ibid. p. 53.

**). Ibid. p. 65.

***). Ibid. p. 66.

tăți cooperative pentru vînzarea în comun a *cerealelor* *). De asemenea în Austria sînt pentru cereale 45 de magazii cooperative, cari obligă pe membri de a le livra *toată producțiunea* lor ce nu se consumă în însă-și gospodărie **).

Ce rol începe să joace mișcarea cooperativă țărănească în *economia națională*, se poate vedea din faptul, că fostul președinte al Camerei franceze, Paul Deschanel, vede in ea singurul mijloc pentru Franța de a-și menținea rangul în exportul agricol. In prefața la scrierea citată a lui Colliez, el scrie:

„Pe cele două piețe mari ale produselor agricole, Anglia și „Germania, vecine nouă, noi sîntem puternic combătuți... Din „515,000 de tone de legume și fructe proaspete, cumpărate în „1901 de Germania în străinătate, partea Franței nu e decît „43,600... In Anglia, acum douăzeci de ani, noi ocupam locul întăiu în ce privește importul untului; acum ne-am coborît pînă „la locul al treilea, dar și acesta ne este cu putere discutat de „către Rusia (unde s'au desvoltat lăptării cooperative țărănești „pînă în fundul Siberiei!...); noi nu mai vindem decît pentru 59 „milioane de franci acest produs, din cele 525 milioane, cumpă„rate de consumațiunea engleză...

„Dania, a carei suprafață e mai puțin întinsă decît provin„ciile noastre Bretania și Normandia reunite, Dania care este cu „mult mai îndepărtată de piața engleză decît aceste provincii, „reușește să desfacă acolo anual pentru 400 milioane din produ„sele pămîntului său,—adică pentru o sumă *ce întrece importul* „*acestor produse din Franța întreagă!...*" ***).

Dacă *cooperativele țărănești* pot produce asemenea efecte, ușor vă puteți da seamă de puterea lor economică, de viitorul lor, precum și de viitorul micii agriculturi, care abia a pășit pe această cale...

Și rolul esențial al cooperativelor sătești constă într'aceia că, ele păstrînd mica proprietate țărănească, dau acesteia posibilitatea de *a se folosi de toate avantajele marii producțiuni*. In mica gospodărie, de pildă, descrisă de Auhagen și despre care am vorbit mai sus, una din cauzele superiorității sale față de gospodăria mare e ca ea, mulțumită cooperațiunii, întrebuințează *mașini mai perfecționate*.

Dar!...

Dar..., noi vedem, spune Ed. Bernștein: «ce avînt extra«ordinar au luat asociațiunile cooperative agricole în toate ță«rile moderne. Insă în Germania aceste asociațiuni sînt asocia«țiuni de țărani ce reprezintă la sate mișcarea «*mică-burgheză*». «E vădit, că aceste asociațiuni au contribuit mult să sprijine în«treprinderile țărănești în lupta lor împotriva concurenții marii «agriculturi;—dar ele sînt în deobște un loc de întîlnire de ele«mente antisocialiste, mici burgheze». etc.... ****)

*). Ibid., p. 60
**). Ibid., p. 61
***). Ibid., p. 2—3
****). *Ed. Bernstein*, - Socialisme théorique, etc., p. 265—266.

«Mică burgheză!...»
Trebue să ne oprim aici un moment.

* * *

In toată literatura social-democratică, țăranul e caracterizat cînd ca „mic burghez", cu toate tendințile sociale ale burgheziei, cum am văzut de atîtea ori în citațiile ce am făcut din teoreticianii și programele politice ale social-democrației, — cînd însă ca „aproape proletar", sau chiar e identificat cu proletarii. Așa încă K. Marx scrie:

«Sub regimul parcelării, pămîntul pentru proprietarul lui nu «e decît un instrument, un mijloc de muncă... In forma dobînzi«lor pentru datoria ipotecară ce grevează pămîntul, în forma «dobînzilor pentru datoriile neipotecare la cămătari, țăranul fran«cez dă capitaliștilor nu numai renta pămîntului, nu numai «profitul întreprinzătorului, nu numai întregul venit net, dar «chiar o parte din salar, din plata pentru munca lui... Cum ve«deți, exploatarea țăranilor numai după *formă* se deosebește de «exploatarea lucrătorilor salariați. Exploatatorul unora și al al«tora este același,—capitalul. Capitaliștii individuali exploatează «pe țărani prin ipoteci și cămătărie, iar toată clasa capitaliștilor «în întregime exploatează țărănimea în forma dărilor către stat...*)

Țăranul, privit din punctul de vedere al proprietății private asupra mijloacelor de producție, e considerat ast-fel ca *mic burghez* și același țăran, din punctul de vedere al exploatării de către clasele superioare, apare în același timp ca *proletar*.

Acest dualism în aprecierea *caracterului* social al țărănimii nu este una din cele mai neînsemnate cauze, cari au întunecat pentru doctrina social-democratică și *rolul social* al țărănimii, și a dus-o în „impasul" lui Kautsky.

E ușor, însă, de văzut, că țăranul, în realitate, nu este nici proletar, nici burghez, ci o categorie socială distinctă, pe spinarea căreia s'au ridicat toate celelalte clase sociale, neexceptînd în mare parte, nici proletariatul industrial.

Exploatațiunea singură nu crează încă pe proletar. Sclavul antic precum și iobagul medieval au fost și mai exploatați încă decît proletarul industrial și decît țăranul; exploatați au fost în evul mediu și ucenicul și calfa de meseriaș; exploatați sînt și astă-zi și meseriașul independent, și chiar micul prăvăliaș detailist, și tot de către capital,—dar aceasta nu-i transformă încă în proletari, ca o categorie socială cu anumit *caracter* social.

Țăranul nu este proletar, nu numai fiind-că este un adevărat *proprietar*, oricît de exploatat ar fi, dar și mai ales, fiind-că el nu este exploatat *necesar* în însuși *procesul producțiunii* la care participă, ci din alte împrejurări.

Și nu este „*burghez*", fiindcă el, cu familia lui, singur re-

*) *K. Marx*,—„Die Klassenkämpfe in Frankreich", p. 89—90.

prezintă munca în procesul de producțiune, și nu exploatează pe nimene, dar *nu* reprezintă *numai* munca.

Clasele sociale în societatea modernă sînt determinate prin diferențiarea *în procesul de producțiune*. Din cauza acestei *diferențiări*, venitul național urmînd a fi împărțit între cele trei categorii sociale, cari reprezintă factorii producțiunii – munca, capitalul, pămîntul,—se naște lupta între ele pentru partea lor din venitul social,—și exploatarea proletariatului, care nu reprezintă în procesul producțiunii decît *munca*.

Ori-ce diferențiare de această natură lipsește în mica gospodărie a țăranului; nu este măcar exact să spunem, că aici munca, capitalul și pămîntul sînt *întrunite* în aceleа-și mîni, fiind-că în procesul de producțiune al acestei gospodării mici *nu s'a născut încă* diferențiarea însă-și a elementelor producțiunii, ca în gospodăria capitalistă. Și nediferențiarea aceasta reprezintă, cum voiu arăta îndată, o *formațiune socială* cu totul alta, după *natura ei*, decît în societatea industrială (Bine-înțeles, vorbesc aici numai despre tipul *curat* al gospodăriei țărănești).

De aceia, de pildă, dacă proletarul este exploatat, el totuși, atît prin situația lui economică, prin rolul lui în producțiune, cît și *juridicește*, nici nu are dreptul să reclame în societatea modernă (cît timp producțiunea nu este *socializată*) decît salarul lui. Alt-fel, *în societatea capitalistă* s'ar fi oprit în loc procesul însu-și de producțiune. Pe cînd țăranul, chiar prin situațiunea lui economică, cît și *juridicește*, are dreptul și *acum* să revendice produsul integral al gospodăriei lui, și procesul de producțiune nu numai nu ar suferi, dar ar căpăta o vitalitate și mai mare. Nu e nevoe de *revoluționarea* producțiunii înse-și pentru ca țăranul să poată avea *produsul integral* al muncii sale, ca pentru proletariatul industrial.

Dacă, în aceste condițiuni, țăranul este exploatat, și e silit să înstrăineze, ca dobînzi și dări, o parte din produsul gospodăriei sale, care întrece partea ce s'ar fi cuvenit pentru rentă și profit într'o gospodărie capitalistă, aceasta se întîmplă sub presiunea unor împrejurări sociale străine de procesul producțiunii *în* gospodăria lui.

Perderea pe care o sufere aici țăranul este analoagă, în fond, de pildă, unui *tribut* pe care ar fi fost silit să-l plătească un popor învins în răsboiu;—și chiar mai mult: situațiunea *economică* a țăranului ar fi fost aceia-și dacă partea din venit, egală cu dobînzile și dările ce plătește el, ar fi fost dăruită *de bună voe*, de pildă, pentru scopuri religioase.

Și istoria, în adevăr, ne dovedește, că această exploatare e atît de puțin *inerentă* formei de gospodărie țărănească, încît în *aceia-și epocă* în diferite țări și chiar în diferitele regiuni ale aceleiași țări, situațiunea țăranului, din acest punct de vedere, poate varia până la extrem. (Comparați, de pildă, Danemarca și Romînia de astă-zi). Fiind-că într'o gospodărie țărănească, prin *firea ei*, țăranul e un adevărat proprietar al mijloacelor și stăpîn al procesului de producțiune.

Care, deci, e *caracterul* lui social, și ce împrejurări pot determina aceste deosebiri în soarta lui?

Am spus mai sus, că într'o gospodărie țărănească nu s'a născut încă diferențiarea elementelor de producțiune, încît ea se prezintă ca o *formațiune* socială deosebită. Aici e cheia chestiunii întregi.

Din cauza aceasta, țărănimea a fost numită „reziduul social nediferențiat" (P. Mokiewsky),—eu aș prefera termenul de «*bază socială* nediferențiată.»

Să mă explic.

După cercetările lui Morgan («Ancient Society"), despre care am avut ocazia de multe ori să vorbesc *), a ajuns curentă caracteristica societăților primitive ca lipsite de diferențiare *înlăuntrul* grupurilor sociale.

Societatea primitivă nu numai în faza de vînătorie sau păstorie, dar și la începutul vieții agricole, se prezintă ca o masă uniformă, împărțită în *grupuri omogene*, în care se pot observa doar prea mici distincțiuni rudimentare între membrii societății, fără nici o înrîurire mai adîncă asupra rolului în producțiune.

Diferențiarea în *clase* sociale distincte nici n'ar fi putut rezulta din evoluțiunea pur *internă* a societății, plecînd dela aceste mici deosebiri.

Morgan ne arată, bazat pe o experiență bogată din viața popoarelor primitive ale Americei, cum la începuturile vieții sociale, chiar un răsboiu victorios poate duce numai la isgonirea sau la exterminarea tribului învins, nu la robire, fiind-că societatea în această epocă nu sufere distincțiuni de clasă în sinul ei.

Numai tîrziu, cînd se crează posibilitatea de a exploata puterea de muncă a altuia, se nasc și clase sociale, și se nasc din răsboiu, prin subjugarea violentă a învinșilor (în loc de isgonire sau exterminare, ca mai înainte).

Cînd un trib victorios supune ast-fel un trib învins, se naște cea dintâiu diferențiare socială, în clasa de stăpîni și clasa de supuși, mai mult sau mai puțin robită, și de aici decurg raporturile deosebite față de producțiune.

Însă, ceea ce e caracteristic pentru această diferențiare, ea nu atinge atîta pe cei învinși, cît pe biruitor.

Tribul învins rămîne aceiași masă uniformă, împărțită în grupuri omogene așezate pe pămînt, cari pot avea mai multă sau mai puțină libertate, pot da o parte mai mare sau mai mică din produsul muncii lor stăpînilor, dar în linii generale păstrează același fel de a fi și au același rol în procesul de producțiune, ca și înainte. Dacă într'un moment dat ar dispărea întreaga clasă de stăpîni,—pentru masa supusă aceasta *n'ar avea*

*) Vezi C. *Stere*,—„Evoluția individualității", p. 73 urm., 124 urm. și „Introducerea în studiul dreptului Constituțional", p. 43 urm.

de rezultat decît mai multă libertate şi păstrarea produsului integral al muncii,—dar, reparind cu uşurinţă leziunile organismului social provocate de starea de supunere, ele şi-ar putea continua în linişte felul străvechiu de a fi, ar putea să-şi reia firul desvoltării sale de mai înainte, ca şi cum n'ar fi fost nici odată întrerupt.

Pe cînd cu totul altul este efectul acestei prime diferenţiări asupra tribului biruitor: ne mai luind nici o parte directă în procesul de producţiune, *tot felul lui de a fi se schimbă radical*, toată viaţa lui ca şi structura socială fatal se transformă, spre a se adapta condiţiunilor nouă de viaţă.

Şi in sinul clasei de stăpini, procesul de diferenţiare odată început, îşi urmează mersul fatal înainte, ea se imparte în guvernanţi şi cetăţeni de rind, in oameni de ştiinţă, preoţi, artişti, negustori etc.; apar distincţiuni de nobleţă de diferite grade, ca şi deosebiri de avere; clasele stăpinitoare pot să mai rupă unele elemente de acolo de jos, din masa nediferenţiată dela *baza societăţii*, sau să le aducă din afară, spre a le transforma în clasa parazitară de slugi, sau in meseriaşi care să le satisfacă anumite nevoi,—dar restul, acolo la *bază*, — îşi urmează tot acelaşi străvechiu fel de a fi, în masă uniformă împărţită în grupuri omogene aşezate pe pămînt, cu acelaşi rol în procesul de producţiune...

Dar dacă această bază ar fi dispărut de o dată, sau dacă masa supusă s'ar fi emancipat prin răzvrătire fericită, toate clasele suprapuse ar fi fost condamnate la pieire:—născute din tribul biruitor, ele şi-au schimbat intr'atita tot felul de a fi, s'au depărtat atita de pămînt, şi-au schimbat şi sufletul, şi-au creat nevoi nouă, s'au rafinat, s'au specializat, incit întoarcerea la viaţa de altă dată a tribului omogen, dinainte de biruinţă, este cu desăvirşire peste putinţă...

Să vă gindiţi la cetăţile antice ale Eladei:

Un orăşel de cite-va mii de cetăţeni, şi în jur—o cimpie cu sute de mii de robi tăcuţi ai pămintului.

In zidurile cetăţii,—toate frămîntările vieţii politice, toate luptele aprige de clase, desvoltarea comerţului, inflorirea artelor, progresul ştiinţilor, înălţarea gindirii omeneşti până la culmi ameţitoare, toată istoria bogată spre care până azi e aţintită admiraţia lumii...

Şi ce ar fi ajuns aceste cetăţi fără robii lor din cimpie?...

Dar au pierit cetăţile falnice, s'a stins arta şi filosofia lor, au căzut în ruini templele şi palatele lor, şi cite valuri n'au trecut peste vechea Eladă?

Robii însă ai cimpiei tăcute, cind mai liberi, cind mai oprimaţi; cînd în liniştea şi tihna păcii, cînd în sbuciumul răsboaelor, în viltoarea năvălirilor; cind mai fericiţi, cînd înăbuşiţi de groaznică mizerie,—au urmat prin milenii să-şi toarcă firul vieţii sociale, din întunericul nestrăbătut de lumina ştiinţii al obîrşiei

libere până în ziua de azi, sub un prinţ Danez şi o plutocraţie coruptă,—plecaţi spre pămînt, in masă amorfă, împărţiţi în grupuri omogene, ca şi sub glorioşii cetăţeni ai Atenei de altă dată, despre care le vorbesc azi numai cîntecele...

Aceasta-i ţărănimea...

Desigur, procesul e cu mult mai complicat, nu atît de simplu cum l'am descris aici schematic, pentru claritate.

Dar esenţa lui e exactă. Asupra acestui proces avem mărturii documentare, începînd dela năvălirea Germanilor în provinciile romane.

Aici vedem cum se înalţă întâiu în mijlocul cimpiei ţărăneşti castelele baronilor răsboinici, cum în jurul acestora se naşte comerţul, meseria, arta şi ştiinţa; cum marile reşedinţi domneşti se transformă în oraşe, şi în sinul acestora se diferenţiază familiile patriciene de bresle, cum din bresle se desprind ucenicii şi calfele, cum se transformă industria, se naşte capitalul şi proletariatul, cum oraşele cresc, aspirind, ca o pompă, tot mai mult pe fiii ţăranilor din cîmpie...

Dar restul,—cit rămîne acolo, la temelie,—colon, serv, ţăran liber, cetăţean al unui stat democratic de astă-zi,—redus la proporţii microscopice ca în Anglia, sau în majoritate covîrşitoare ca în Romînia, îşi duce rostul tot invinsul de obîrşie, tot aceia-şi masă uniformă, împărţită în grupuri omogene de trib agricol primitiv, desigur mai bogat, mai cult, mai înălţat... sau mai lipit pămîntului şi robit... Se schimbă decorul social, se înmulţesc bogăţiile şi cunoştinţele, se transformă sistemele de cultură, se împletesc mii de înrîuriri istorice...

Dar se schimbă oare atît de mult *fondul*?...

«Gospodăria ţărănească din Tirol (Austriac),—ne spune un «învăţat,—în veacul de mijloc, se conducea în linii generale de«sigur ca şi astă-zi... Unele localităţi ne dau tabloul destul de «fidel al gospodăriei alpine, cum era ea dusă acum o mie de «ani de Tirolejii ce vorbeau pe atunci limba romanică sau—cu două mii înainte—de anticii Rhetieni»... *)

Şi de cite ori mi se intîmplă să trec prin satele din văile mai înfundate ale Carpaţilor Moldovei, mă gîndesc, ca-şi Alecu Ruso:—trăiau oare alt-fel strămoşii Daci?...

Nu, aceştia nu sint nici proletari, nici „burgeji“!...

Şi K. Marx avea dreptate, cînd afirma, că în ţărănime „se conservă ultimul izvor de energie naturală pentru regenerarea forţei vitale a popoarelor“...

Da, domnilor, dacă nu ne-am neurastenizat încă până la istov, dacă n'am turbat de rafinare şi surexcitare,—în mare parte o datorim acestor «barbari din mijlocul civilizaţiei», aşa lihniţi şi ticăloşiţi cum sînt... de „diferenţiările“ noastre succesive...

*) Cf. M. *Wilckens*, — „Alpenwirtschaft der Schweiz“, etc., p. 364, urm.

* * *

Aşa dar, am avut dreptul să afirm că ţărănimea, ca baza nediferenţiată a societăţii, constitue o categorie socială deosebită, pe spinarea căreia s'au ridicat toate celelalte clase sociale, neexceptînd şi proletariatul industrial.

Şi aceasta nu o spun numai despre proletariatul nostru romînesc, care,—trăind dintr'o industrie, în mare parte factice, susţinută din budgetul alimentat de contribuţiunile ţărăneşti,—formează ast fel în realitate o excrescenţă parazitară pe corpul ţărănimii.

Dar şi în Apus producţiunea industrială, distrugînd industria casnică a ţăranului şi îngreuindu-i ast-fel sarcinile vieţii,—proletariatul industrial European s'a ridicat pe această ruină parţială a gospodăriei ţărăneşti.

Cu atît mai puţin justificată este poza dispreţuitoare a teoreticianilor proletariatului împotriva „burghezismului" ţărănesc.

Acum putem relua firul argumentării noastre.

La întrebarea dacă, faţă de direcţia cu totul deosebită a evoluţiunii agricole de cea industrială, cum au constatat-o şi teoreticianii social-democraţiei, este cu putinţă progresul social pentru ţările pur agricole şi covîrşitor ţărăneşti, cum e ţara noastră, cu toată inaplicabilitatea programului social-democratic, sau ele sînt condamnate la stagnaţiune, cum crede Kautsky, — la această întrebare am arătat, ca răspuns, îndrumarea luată de însă-şi ţărănimea din Apus, care cu ajutorul cooperaţiunii ajunge să asigure proprietăţii ţărăneşti toate avantajele marii agriculturi.

Caracterul social al ţărănimii, ca baza nediferenţiată a societăţii, nu numai nu dă un caracter „burghez" acestei îndrumări, şi nu se prezintă ca o piedică a progresului social, ci îi asigură, dimpotrivă, o desvoltare lipsită de multe neajunsuri şi suferinţi inutile.

In adevăr, în ce constă, la urma urmelor, socialismul?

Il putem defini, în ultima analiză, ca o mişcare spre o organizaţie socială superioară, în care putem desluşi trei elemente distincte:

Dispariţia luptei de clase, prin desfiinţarea claselor sociale.

Inlăturarea separaţiunii mijloacelor de producţiune de muncitor.

Organizarea producţiunii pe baza principiului de asociaţiune.

In combinaţiunea acestor elemente se află toată esenţa socialismului, baza comună a *tuturor* şcoalelor socialiste, ori-cît de deosebite ar fi ele în alte privinţi.

Am văzut care este calea spre acest ideal, după doctrina social-democratică, pentru societăţile industriale, şi fazele prin cari ele trebue se treacă prin procesul fatal de desvoltare a producţiunii.

Dar ţările pur agricole, cărora—*ca atari*—această cale, după aceiaşi doctrină, le este închisă? Kautsky ne invită să avem «puţintică răbdare», că trebue să stăm în «impasul» nostru până la... a doua înviere (vom vedea în capitolul următor ce perspective... infinite ni se deschid ast-fel), sau să ne înjugăm, într'un fel sau altul, la carul celor cîte-va sute sau cîte-va mii de salariaţi ai industriei noastre bugetivore,—ceea ce, în fond, e acelaşi lucru.

Dar, lucru ciudat,—nu există nici o clasă socială, care, *prin firea ei*, să întrupeze atîtea elemente ale progresului social,—ori cît de paradoxal ar părea aceasta la prima vedere,—ca tocmai ţărănimea, ca bază nediferenţiată a societăţii.

Lucrul e atît de adevărat, încît un socialist *modern* (ca să nu vorbesc de vechii utopişti), ca William Morris, cînd ne zugrăveşte societatea ideală visată de el, ne zugrăveşte, în realitate, o societate de..... ţărani,—de ţărani, este adevărat, fericiţi, liberi, culţi, bogaţi,—*fiind că s'au scuturat de apăsarea întregii suprastructuri de clase diferenţiate* ce s'au ridicat de-asupra lor, —dar totuşi ţărani,—o masă socialminte uniformă, împărţită în grupuri omogene, cu aceia-şi rol în procesul producţiunii.

In adevăr, într'o societate *ţărănească*, ca atare, nu poate fi luptă de clase, întrucît elementele producţiunii nefiind diferenţiate, nu sînt nici clase; exploatarea, prin firea lucrurilor, aici nu poate veni, decît cum a şi venit, *din afară*, sau prin amestecul altor elemente, tocmai prin ridicarea deasupra ţărănimii, acestei baze sociale nediferenţiate, a suprastructurii claselor diferenţiate.

Deasemenea, a doua condiţiune, înlăturarea separaţiunii între muncitor şi mijloacele de producţiune, e realizată în ori-ce gospodărie ţărănească.

Rămîne al treilea element: organizarea producţiunii pe baza principiilor de asociaţiune.

Dar mişcarea cooperativă, despre care am vorbit, începută de ţărănimea însă-şi, această mişcare «burgheză» are de efect, pe lîngă asigurarea avantajelor marii culturi pentru proprietatea ţărănească, tocmai şi *îndrumarea spre această organizare a producţiunii* pe baza principiilor de asociaţie, în care este exclusă exploatarea omului de către om.

Recunosc că aici sîntem încă departe de acea «socializare» pe care o visează social-democraţia.

Dar pe lîngă că oamenii serioşi, chiar din sinul socialdemocraţiei, nu-şi mai pierd astă-zi timpul exercitîndu-se în picturi fantastice asupra «statului viitor», şi recunosc că socialismul poate da mai mult o *directivă* în luptele actuale pentru apărarea intereselor proletariatului, reprezentînd o *tendinţă* în procesul evolutiv al societăţii,—n'am avut alt scop decît: să dovedesc că, dacă evoluţia agriculturii este supusă altor legi decît cea industrială, aceasta *nu exclude* progresul social pentru ţările pur agricole; să arăt *în ce direcţie* trebue căutat acest progres, precum ce vaste *perspective* ne deschide el, să indic *directiva* luptei pentru interesele ţărănimii.

Progresul social însă, *in această* direcţie, nu numai că este cu putinţă, dar este *singurul* posibil pentru noi.

Vă aduceţi aminte, că din afirmările chiar ale lui Fr. Engels rezultă, că şi el a fost silit să admită pentru ţărănime o *altă cale* spre formele superioare de viaţă socială, decit calea cea... ortodoxă a proletariatului industrial,—şi anume: o evoluţie spontanee *de jos*, plecind dela proprietatea individuală ţărănească, prin cooperaţiune tot mai cuprinzătoare; şi aceasta începind *chiar în sinul societăţilor industriale*, şi urmind şi *după* realizarea visului de „dictatură a proletariatului"!

Vom reveni încă asupra evoluţiunii *societăţilor înapoiate*, aici chestiunea ne interesează numai din punctul de vedere *agrar*.

Aici trebue să spun însă că «socializarea producţiunii» *de sus*, după tipicul închipuit de social-democraţie, în agricultură e mai puţin posibilă decit ori-unde, cel puţin cît putem străbate viitorul.

Organizarea centralizată a gospodăriei, după „un singur plan", cum se exprimă *Manifestul comunist*, s'a dovedit întotdeauna inaplicabilă în agricultură, fiind-că aici e de o importanţă covirşitore iniţiativa liberă unită cu *dragostea pentru pămînt*, cu cunoştinţa fie-cării bucăţele de pămint, cu îngrijirea de *animale*, atentă şi delicată; apoi munca nu se face aici în ateliere sub ochii controlului, ci în cîmpuri împrăştiate; schimbări bruşte de timp impun hotăriri imediate pe loc, etc.

In asemenea condiţiuni centralizarea prezintă atitea desavantaje, încît pretutindeni s'a dovedit, de pildă, că arendarea domeniilor sale e cel mai raţional mijloc de exploatatiune pentru stat.

Un socialist, un *social-democrat*, pentru aceste motive ajunge la următoarea concluzie:

«Problema de a organiza producţiunea în toată gospodăria «naţională, pentru ca fiecare să muncească după principiul eco-«nomic fundamental—(maximum de productivitate cu o minimală «cheltuială de forţă),—problema aceasta în agricultură este *irea-«lizabilă prin organizarea centralizată*... In agricultură încă nu «ne putem lipsi de *stimulul interesului personal imediat*»... *)

Şi iata cum judecă el rezultatele mişcării cooperative:

«Noi credem, că mişcarea cooperativă e destul de puterni-«că, pentru ca, pas cu pas, în direcţia rezistenţei celei mai mici, *să «se apropie de idealul modern al producţiunii*, fără intervenţia «imediată a statului în regularea generală a condiţiunilor de pro-«ducţiune»...**)

Vom arăta că, întrucit în calea progresului social al ţărănimii stă mai ales presiunea, cum am numit-o, a suprastructurii claselor diferenţiate,—*singurul* mijloc de a ne apropia de realizarea acestui progres constă: în *întărirea economică* a ţărănimii, ca atare; în *ridicarea culturii* sale generale; în îndepărtarea tuturor piedecilor din calea *desvoltării sale libere*;—într'un cuvint, calea progresului social nu poate fi deschisă pentru noi decit prin realizarea unei adevărate *democraţii rurale romîneşti*.

*) *F. G. Hertz*, Op. cit., p. 92 şi 95, *passim*.
**) Ibid. p. 124

Prevăd însă o întrebare: «dar dacă se va desvolta şi la noi o industrie mare, după tipul celei Europene, «capitalismul European»? Este inevitabilă această «industrializare»,—sau cel puţin este ea cu putinţă în Romînia?

Şi dacă Romînia, prin aceasta, va pierde caracterul de ţară agricolă şi *ţărănească*, cum rămîne toată această argumentaţie împotriva «socialdemocratismului»?

In articolul următor.

(Va urma). C. Stere.

Inimă de tată

Conu Nae stă în pridvorul caselor de la vie şi-şi face ţigări din cutia de bectimis. Cum stă de le răsuceşte tacticos, le lipeşte ducînd limba d'alungul foiţei, le tae cu foarfecele firele de tutun care ies la capete şi le aşează una lîngă alta în capacul cutiei,—ar vrea să pară liniştit; dar nu e: se vede după cum îşi face uneori mîna pîlnie peste ureche, ca să asculte de nu se aude uruit de trăsură pe podişca de la poarta obraţiei,—şi după cum se uită din cînd în cînd cu băgare de seamă spre peticul de şosea, care se zăreşte printre ramurile ulmului... Al naibii ulm! o să pue să-l tae că 'mpiedică vederea... Ţigări îşi face dinadins, ca să-şi potolească neastîmpărul, c'a fluerat de mult trenul ajuns la oraş şi de mult a trecut jumătatea de ceas în care trăsura trebuia să sosească de la gară la vie. Cucoana Frosa e mai liniştită, poate pentrucă cu pregătirile mesei nu-şi dă seama de timpul trecut—(nici nu s'a uitat de zece ori la ceasornic ca conu Nae)—poate şi pentru că cel aşteptat nu e Lică, primul născut, ofiţerul ei, dragostea ei cea mare... Cel aşteptat e Mişu, favoritul tatălui, asemenea lui prin firea blîndă şi visătoare, prin îndemînarea la orice meşteşug, prin toate însuşirile şi toate slăbiciunile, (până şi patima vînătorii), moştenite de la el cu atîta credinţă... Şi-i tremură mînile lui Conu Nae, gîndindu-se la plăcerea ce o să-i pricinuiască băiatului toate sculele de vînătoare: puşcă, geantă, jambiere, două sute de cartuşe făcute gata cu mîna lui la maşină, aşezate cu orînduială în odăiţa lui...

De venit trebue să vie, c'a depeşat; dar se vede că s'a întîmplat ceva la cabrioletă... de sigur iar uluba din dreapta... şi i-a spus de trei ori vizitului să treacă cu ea la fierar, să-i pue

un lănţişor la cuiu, să nu mai sae, sau... Şi conu Nae strigă spre bucătărie;

— Dragă!

— Poftim? întreabă coana Frosa, ivindu-se în pervazul uşei.

— Nu cumva ai spus lui Gheorghe să tîrguiască ceva din oraş?

— Da, i-am dat o însemnare să-mi ia nişte lucruri de la băcănie.

— Aha! face conu Nae dumirit şi-şi urmează făcutul ţigărilor. Aşa da, acum înţelege întîrzierea: mocăitul de Gheorghe... Şi iar îşi aruncă ochii spre şosea... Al naibii ulm! o să pue să-l tae că 'mpiedică vederea...

Şase luni de cînd nu l'a văzut, şase luni lungi ca şase veacuri! iar acum conu Nae zîmbeşte cu blîndeţe, nu ţigării la care se uită răsucind'o, ci gîndului că trebue să-i fi crescut lui Mişu mustăcioara, pe care de la vederea din urmă se căsnea s'o răsucească, ştrengarul... Că grozav îşi iubeşte conu Nae pe Mişu lui. Şi pe cel mare îl iubeşte, nu e vorbă, că e chipeş, frumos, mîndru, leit coana Frosa. Cînd calcă Lică de-i sună duriţa de la pinten, drept, falnic, cu capul sus, cu pieptul lat, parcă se lărgeşte ceva şi'n pieptul adus al lui Conu Nae... E! dar altfel de dragoste are pentru Mişu. Mişu e tot el la tinereţe, cu înfăţişarea lui, cu sufletul lui... Şi parcă n'are cuvinte să mulţumească lui Dumnezeu că ce n'a învaţat el în vremea lui, o să înveţe acuma prin Mişu... Că s'a 'nsurat tîrziu conu Nae, la 46 de ani şi multă vreme l'a frămîntat şi l'a chinuit grija că nu i-or trăi copiii tîrziu făcuţi; dar Dumnezeu a fost bun, iacă: pe cel mare l'a văzut locotenent, cu cariera făcută, iar cel mic şi-a isprăvit liceul, şi-a luat bacalaureatul şi acum de doi ani urmează la medicină... Şi, cînd a fost la Bucureşti acum şase luni, gazda i-a spus că n'a mai văzut băiat aşa silitor, care toată ziua şi toată noaptea să citească, iar profesorul că are mare îndemănare la disecţie. L'a ascultat băiatul şi i-a priceput sfatul pe care i l'a dat întotdeauna: „fereşte-te, fătul meu, de prieteni răi, că sondrofia rea strică firea bună"...; l'a ascultat băiatul şi poate c'o să-l asculte şi Dumnezeu la care se roagă în toate dimineţele şi serile şi peste zi d'atîtea ori, să-l învrednicească să-l vază şi pe ăsta doftor. Că el datoria şi-a făcut-o... După ce s'a însurat, n'a mai ştiut de altă grijă decît de a casei şi de-a copiilor. Toate dorinţele şi le-au înfrînat şi coana Frosa şi el,—ea mai cu seamă, care era mai tînără şi care a primit să se retragă aici la vie—

numai ca să agonisească ceva copiilor.... Și iacă le-au agonisit,.. nu rămin fără nimic: casă în oraș, via asta aproape ca o moșie și ceva bani...

La asta se gîndește conu Nae, de-și lasă acum țigara jos și-și face cruce; iar cînd ridică ochii, acolo, la zece pași înaintea lui, vine încet cabrioleta urcînd la mal. Repede-repede, cît îl îngădue cei aproape șaptezeci de ani, scoboară scara, strigă sastisit pe coana Frosa: „dragă, dragă!..“ strigă tremurînd spre cușca cățelei: „Diana, a venit Mișu“...

Diana vine repede și trage salturi chefnind de bucurie împrejurul trăsurii, slugile au ieșit pe prispa bucătăriei, iar părinții primesc băiatul în brațe, cu ochii strălucitori de bucurie....

* * *

Conu Nae nu mai înțelege nimic... Atîta vreme de cînd se frămîntă în zadar să priceapă pricina schimbării copilului lui... Mișu lui... Unde e Mișu lui? Că nu e el tînărul grav, serios, care acum aproape o lună s'a scoborit din trăsură în brațele lor, rece, străin, fără un avînt către dînsul, fără o mîngiere Dianei, fără un strigăt de bucurie la vederea orînduelii sculelor de vînătoare... Nu e a lui Mișu fruntea asta neclintită; nu sînt ai lui ochii ăștia nepăsători.. Unde sînt ochii lui care priveau stăruitor asupra lucrurilor cu drag, cu dor de pricepere? Nu e Mișul lui băiatul ăsta care răspunde cu monosilabe la întrebările lui, la aducerile lui aminte despre lucruri de care vorbea cu drag odinioară, la toate stăruințele lui de a-l face să vorbească... zadarnic cheriăie Diana de dorința de a pleca la vînătoare, zadarnic i-a spus el de cîteva ori că plimbîndu-se prin vie a dat peste un stol de potîrnichi care-și au storiștea acolo,—de cînd a venit n'a pus mîna pe pușcă. Stă, ia uneori o carte, citește cîtva, curînd o închide, o aruncă la loc și tace cu ochi duși în zare... Nici silințele Coanei Frosii n'au fost de vre-un folos. La întrebările ei băiatul a răspuns cu răceală: „n'am nimic, poate preocupările examenului...“

Dar pentru sufletul de tată al lui Conu Nae, ăsta nu era un răspuns mulțumitor. Și se gîndea bătrînul la toate primejdiile, boliile de care i-l scăpase Dumnezeu. Și-și aducea aminte nopțile de veghe, aplecările peste pătucul lui ca să-i asculte răsuflarea...

Dăunăzi, cum băiatul pornise devale în livede, conu Nae s'a luat după el. Cînd l'a ajuns, l'a rugat să stea jos și a încercat din nou să-l facă să vorbească.

— Mișule, tată, ce ai tu?

— Nimic.

— Ți-e grijă de examene?

— Poate...

Bătrînul i-a luat mîna în mînile lui și punîndu-și în glas toată blîndețea sufletului, iar în privire toată dragostea de care tremura:

— Tu ai ceva, fătul tatii, ai ceva... nu se poate... spune-mi mie. Nu te sfii... De ce să te sfiești de mine?

Încercă să rîdă:

— Ha-ha! știu eu ce trebue să fie: vre-o fată... o pereche de ochi frumoși rămași la București.

— Ce idee! răspunsese Mișu cu răceală.

— Poate ești bolnav, spune fătul tatii, nu te sfii. Boala e lucru firesc... e rău să ascunzi.

Și fața cu răspunsul băiatului făcut cu acelaș glas străin:

— N'am nimic... nimic.. nimic... bătrînul zisese cu durere.

— E păcat să te ascunzi de mine... e păcat!...

Sînt cinci seri de cînd conu Nae iese binișor în vîrful degetelor și merge la fereastra odăii lui Mișu, să vadă ce face. Lumină în casă, se poate vedea printr'un loc unde perdeaua nu e bine căzută. Băiatul, cu capul rezemat într'o palmă, citește. Atunci se 'ntoarce și întreabă în dreptul ușei fără a intra:

— Nu dormi, Mișule?

— Nu.

— Ce faci?

— Citesc.

Nici vocea parcă nu e a lui. Și altădată îl întreba așa și tot așa îi răspundea: „nu, citesc“; dar în amîndouă cuvintele era ceva dulce, dulce, mîngiitor, parcă mulțumirea de grija ce i-o purta. Acum aceleași două cuvinte: „nu... citesc...“ au un sunet mort, fără înțeles, ca sunetul unui ban plesnit...

Și conu Nae simte cum i se urcă pe spinare un fior rece ca 'n fața unui lucru de groază... A citit odată coana Frosa în foiletonul *Universului* o istorie așa, în care unul, care semăna grozav cu altul, l'a omorit și a venit să se dea drept dînsul. În tăcerea nopții și cu sunetul straniu al vocei băiatului încă în auz Conu Nae intră în odaea Coanei Frosei închinîndu-se grăbit...

* * *

Mişu e dus în vie; şi-a luat o carte şi-a plecat în vie. Din odae ochii lui Conu Nae l'au urmărit cum se ducea încet la mal pe răzor până a pierit. Bătrînul se scoală şi trece în odaia băiatului. Pe masă, pe policioara din părete, pe scaunul dela căpătâiul patului sînt cărţi. Ce de cărţi! Şi se gîndeşte bătrînul că greutatea atitor lucruri de învăţat poate să întristeze şi să îngrijorească până într'atita sufletul băiatului... Toate sînt cărţi franţuzeşti, unele cu chipuri înfăţişînd oase, muşchi, vine,—unele animale,—astea rădăcini, ierburi, flori, cărţile lui de medicină; iar altele fără chipuri, însemnate de băiat cu semne, cu sublinieri doveditoare că le-a citit.

— Ce-o fi scriind în cărţile astea? se 'ntreabă bătrînul, luînd una şi silindu se să-i priceapă titlul. *De la quadruple... racine... du principe... de la raison suffisante...* O deschide şi-i pare rău că nu ştie destul franţuzeşte ca să poată înţelege părţile subliniate... Ce să înţeleagă el, care n'a cetit nici romîneşte decît cărţi bisericeşti, cronicarii, Cei trei muşchetari, Corina sau Italia şi din cînd în cînd vre un număr din Economia rurală?... Şi se căsneşte să traducă: *De la*, despre;.. *quadruple*, împătrita;... *racine*, rădăcină; *du principe*, a principiului:... *de la raison suffisante.. raison suffisante*... asta nu ştie. El, Mişu, trebue să ştie... Pune mîna pe altă carte... şi aici sînt însemnări... Citeşte titlul, tot franţuzească: *Les mensonges conventionels de notre civilisation.* A! iacă şi o carte romînească, M. Eminescu, poezii.. Şi aici sînt sublinieri... Citeşte strofa însemnată:

A fi?.. nebunie şi tristă şi goală,
Urechea te minte şi ochiul te 'nşală.
Ce-un secol ne zice ceilalţi o dezzic.
De cît un vis searbăd mai bine nimic.

Conu Nae întoarce foile nedumirit. Iacă iar ceva însemnat:

Setea liniştei eterne care-mi sună în urechi..

Şi iar însemnat:

Din haos, doamne, am apărut
Şi m'aş întoarce 'n haos.
Şi din repaos m'am născut,
Mi-e sete de repaos.

— Mi-e sete de repaos?... îngînă încet bătrînul...

Pe scaunul de lîngă pat e altă carte cu un cuţit de tăiat oile într'însa... tot franţuzească... *Le monde... comme volonté... t comme représentation...* O deschide şi o răsfoeşte. A! uite aici int pe margine lucruri scrise de mîna lui Mişu... Se duce lîngă ereastră; îşi pune ochelarii şi citeşte, silindu-se să înţeleagă:

Da, puterea mistuitoare a înţelegerii, care nimiceşte lucrurile învăţate... o parte din obiect topită în subiect, mistuită n flacăra înţelegerii... Unde poate duce înţelegerea totului... reducerea întregului spaţiu la un punct şi nici atît... a întregii ecinicii la o clipă şi nici atît... confundarea desăvîrşită a obiectului cu subiectul, dacă nu la o desăvîrşită indiferenţă, la neinţă?... Şi atunci de ce această strădanie, de ce această frămîntare, cînd această nefiinţă mi-o pot procura de acum, de îndată, cu o mişcare, cu o singură apăsare pe tragaci?...

A! cum pică cartea din miinile tremurătoare ale bătrînului, galben ca turta de ceară. Azi dimineaţă l'a văzut umblînd u revolverul... Vrea să strige: „dragă!... Froso!..." dar nu poate, împiedică un nod în gîtlej.. Împleticindu-se, iese din odae, scoară scara, intră în vie şi începe să urce grăbit răzorul, cu nina dreaptă sprijinindu-se de araci, cu cea stîngă apăsîndu-şi pieptul în dreptul inimii... şi urcă... şi urcă. Îi e milă lui Dumezeu de bietul bătrîn. Ar fi prea dureros să urce coasta până'n îrf. D'aia arată vederii lui întunecate, acolo, la jumătatea rumului pe Mişu, cetind sub un nuc, pe brînci, cu capul între iini. Bătrînul stă locului, răsuflînd din adînc, trecîndu-şi miiile peste ochi parcă pentru a se încredinţa că nu visează; apoi se apropie de băiat, şade jos, silindu-se să-şi astîmpere bătăile inimii.

— Te-ai obosit, zice băiatul cu nepăsare.

— Da, răspunde bătrînul... „N... n... nu mai merge...".

Apoi, cînd s'a mai liniştit, începe rar cu o voce gravă:

— Mişule, fătul tatii, lasă cărţile alea că nu sînt bune... ascultă-mă pe mine, nu sînt bune... Cartea va să fie omului prietin nu duşman... Din carte va să înveţe omul, cum zice Miron Costin cronicarul în predoslovia lui, să cunoască pe Dumnezeu şi laude să-i aducă pentru toate ale lui către noi bunătăţi.

Băiatul se uită la bătrîn care urmează cu seninătate:

— Prietin nu duşman... şi cărţile astea îţi sînt duşmani dacă-ţi sădesc şi fac să-ţi încolţească în minte gînduri pizmaşe

ca alea care le-am citit adineauri scrise cu mina ta... slova ta... dușmani dacă ponigresc bunătatea lui Dumnezeu și frumusețea lumii clădită de dinsul... Uite-te și vindecă-te!...

. . . .

Sint ani d'atunci. Mișu s'a vindecat de amețitoarea sguduire sufletească, ce i-a pricinuit intâia călătorie in țara gindurilor despre rostul lumii; — cu vremea și cu o mai pătrunzătoare înțelegere a lucrurilor, in locul duhului de tăgăduire și de răsvrătire i s'a scoborit in suflet impăciuire și evlavie —și niciodată.., niciodată n'o să uite chipul bătrinului și gestul lui cu mina întinsă spre zările unde, colo, soarele apunea in pulbere de aur ca un disc uriaș de văpae cu marginile pilpiitoare, dincolo se ridicau clocote de fumuri cu sute de nuanțe de albastru, pe cind în tăcerea serii care se lăsa incet, greerii de toamnă își suspinau cintecul tremurător și duios ca glasul bătrinului:

— Uite-te și vindecă-te....

Ioan Al. Brătescu-Voinești.

VARĂ

Cad flori de umbră peste sat;
Glas blind de clopot și curat
Se stinge pe colină.—
O fată deapănă'n pridvor
Fir scump de dragoste și dor,
Iar moșu 'n prag se 'nchină.

Cu cer aprins, lipsit de nori,
Ca până azi de-atitea ori
Se 'nchee-o zi de muncă.
Și rinduri, rinduri la cămin
Stăpinii arși de soare vin
Din lanuri și din luncă.

Gem cumpenele la fintini,
S'amestecă lătrat de cini
Cu pas greoiu de roate;
Frinturi de glasuri, cind și cind,
Se 'neacă 'n batere de vint
Și pier cu 'ncetul toate.

Și noaptea tinde peste sat
Zăbranic negru presărat
Cu pulbere de stele.
În drum străjerul a eșit
Și ris și sfat s'a isprăvit
La garduri de nuele.

Doar jos pe vale la Mărin,
Opaiţul revarsă lin
Lumina-i în fereste;
Anuţa leagănă în prag
Pe cel mai mic, pe cel mai drag
Şi ţese o poveste:

„Trecut-au azi doi îngerei
Frumoşi şi blinzi şi mititei
Pe cap cu coroniţe,
Veneau de sus de după nori
Ş'aveau în poală mîndre flori:
Crini albi şi lamîiţe..."

SONET

E numai eri decind la lună plină,
În fapt de sară caldă, parfumată,
Urcam încet cărarea 'n flori brodată,
Ce duce către creştet de colină.

Ce vraja tristă, tainică, ciudată,
Copil pribeag, acum ne înstrăină?
Cînd stă norocul calea să ne-aţină
Şi toate sînt precum au fost odată:

Acelaşi vînt şopteşte'n frunza deasă
Şi pleacă dulce florile cărării,
Aceleaşi umbre pe cătun se lasă.

Tu poate plîngi acum în faptul sării;
Eu stau pe gînduri, singură la masă,
Cu ochii ţintă 'n para luminării.

Ecaterina Pitiş.

Un erou al Renaşterii

Din *Loggia dei Lanzi* din Florenţa, un grup îţi atrage privirile. De pe un postament de bronz, împodobit şi sculptat ca un juvaer, un tînăr gol ţine într'o mînă o sabie însîngerată, iar cu cealaltă arată trecătorilor un cap de femee, din care curg grele picături de sînge închegat. Este Perseu ce striveşte sub picioare trupul fără de viaţă al Medusei.

De citeori trec pe lîngă dînsul, mă gîndesc la autorul lui, la Benvenuto Cellini, care a luptat atit pînă să ajungă a înfăptui această frumuseţe de bronz. Şi luptele lui, sbuciumul lui neobosit de adevărat erou al Renaşterii, de activitate universală şi demiurgică, ei şi le-a însemnat singur într'una din cele mai vioae şi mai luminoase cărţi, pe care le avem asupra acelor timpuri[1]). Taine o aprecia ca pe un document preţios, iar marele Goethe îşi luă răgazul de a o traduce în limba germană. Din ea răsăre una din feţele Renaşterii, în ceia ce are mai însemnat: în latura ei eroică. Şi dacă eroii, în înţelesul lui Carlyle, dau întipărirea caracteristică unei societăţi, atunci nu cred fără folos de a arunca o oarecare lumină asupra acestui erou al Renaşterii, luînd ca izvor însăşi autobiografia sa.

* * *

Nimic mai tulbure decît viaţa lui Cellini. Ea fu un ţesut de întîmplări dramatice, în care loviturile de pumnal şi de sabie, ce-l trimeteau pentru un răstimp în închisoare, se amestecau la fiecare pas cu pocăinţa sinceră şi cu rugăciuni la icoanele făcătoare de minuni din Roma şi din Florenţa; în care ura, invidia şi iubirea se îmbinau laolaltă fără nici o pregătire, iar o ştiinţă bogată pentru acele timpuri şi o artă cuprinzătoare se întovărăşau cu credinţa în spirite, în necromanţie şi în tot felul de vrăjitorii.

Căci omul acesta era înzestrat cu însuşiri de o uimitoare nepotrivire. Dar în afară de aceasta, şi ca artist, Benvenuto era

1) La vita di Benvenuto di M° Giovanni Cellini, scritta per lui medesimo in Firenze, pg. 414. Ed. Sonzogno. Milano.

silit la o viață sbuciumată, de oarece condițiile în care propășea arta erau altele decit cele de acum.

Atunci cu necesitate un artist trebuia să fie curtezanul unui principe. A nu merge mai des la palat era și de rău gust și foarte dăunător, căci marele Mecena al artelor era principele. El comanda pictorului cutare tablou și sculptorului bustul său în mărime naturală sau cutare scenă mitologică. El comandă lui Baccio Bandinelli grupul lui Hercul și Cacus, iar lui Cellini bustul ce se vede și astăzi la Bargello. El comandă și grupul lui Perseu omorînd Medusa, care avu o înfăptuire atît de sbuciumată.

Prin urmare pe lingă artă, artistul mai trebuia să aibă și însușirile unui desăvîrșit curtezan: să se arate cit de des pe la curte, în suita oamenilor de casă, să știe înflori o laudă, să se poată umili fără a părea, și mai ales să admire în orice clipă înalta pricepere a principelui în lucrurile de artă, gustul lui fin și sigur, precum și mărinimia lui, care nu era însă totdeauna din cele mai strălucite.

Arta și talentele acestea de ordin inferior ale omului de curte erau într'o unire atît de strînsă, încit nu numai artistul trebuia să fie curtezan, ci și curtezanul trebuia să fie puțin artist. Curtezanul trebuia să aibă și el cultura literară a timpului:—să știe latinește și, de se poate, și grecește, să cunoască poeții, istoricii și oratorii cei mai însemnați, din care să poată scoate floricele retorice, dulci pentru urechea prințului sau a damelor de curte. De asemene sculptura și pictura erau printre cele dintăi cerinți, de oarece principele nu cumpăra nimic înainte de a se fi sfătuit cu cei din jurul lui. Puțină pricepere chiar și în pietre prețioase nu strica. Intr'un cuvînt și curtezanului i se cerea să fie pe jumătate artist precum și artistului i se cerea să fie curtezan. Și toate curțile erau pline de astfel de diletanți cari își puneau în lumină talentul lor delicat in cercurile înguste ale palatului, fără a încerca arta mare. Nesiguri încă în propria lor producție, ei erau însă niște judecători pricepuți ai adevăraților artiști și un adevărat artist era Cellini,— nu numai într'o singură ramură a artei, ci în mai multe.

Artele în timpul Renașterii, adeseori, ni se înfățișează reunite într'un singur artist. Și întocmai ca și Leonardo da Vinci sau Michelangelo, Benvenuto Cellini fu un artist universal. Aproape nici o manifestare a artei nu i-a scăpat.

Tatăl său fusese un bun musicant din fanfara Signoriei, ceia ce nu-l împiedica de a fi și un fabricant renumit de instrumente de musică, de țimbale, de harpe, de viole și la vreme de nevoe, un inginer constructor de poduri și mașini. El avea atîtea talente, încit Lorenzo de'Medici, îl îndepărtă din fanfară, socotind că talentele lui puteau fi întrebuințate aiure mai cu folos. Messer Giovani ținea însă mai mult la musică; căci toți acești artiști ai Renașterii aveau o artă ca temelie, îndeletnicindu-se cu celelalte numai cind un prilej anumit le o cerea.

Messer Giovani se puse atunci pe lucru, încercind o artă

nouă. El construi o oglindă de fildeș împodobită cu figuri și cu frunze. Oglinda avea forma unei roate. In jurul ei cele șapte virtuți erau sculptate în fildeș negru. Invirtind roata, se învirteau și virtuțile. Ele cădeau însă totdeauna în picioare din pricina unor greutăți ce le trăgeau în jos. Și Messer Giovanni săpă următorul vers, în jurul oglinzii, plin de un înțeles atît de adinc:

Rota sum, semper, quoque me verto, stat virtus.

In adevăr, în scurt timp virtutea căzu din nou în picioare: Messer Giovanni își recăpătă postul din fanfara Signoriei.

Dela un astfel de tată, Benvenuto moșteni nu numai talentul artistic, ci și acea inmlădiere a spiritului la condiții noi, care era una din notele carecteristice ale oamenilor Renașterii.

Primii pași șovăitori ai lui Benvenuto se îndreptară, dintr'un îndemn părintesc, spre musică. Pînă la 15 ani el învăța să cînte din cornet și flaut. Dar vocația lui era alta și Messer Giovanni, după multe lupte, consimți în fine să-l dea ca ucenic la juvaergiul Antonio di Gandro. In astfel de împrejurări, Benvenuto deveni gravorul în aur cel mai cunoscut și chiar ca un simbol reprezentativ al acestei arte. Cind Cellini înfățișă regelui Francisc I solnița pe care o lucrase pentru dinsul, acesta, ca un bun cunoscător al artei, îi zise:

— Slavă lui Dumnezeu, că în zilele noastre, s'au născut oameni ale căror opere îmi plac mai mult ca ale celor vechi!

Dar Benvenuto nu se putea mulțumi numai cu gravura. Aceasta e o artă prea măruntă. Un javaer nu se poate admira decit în umbra unui salon și de către un cerc foarte restrins. Arta cea mare cere aer mai mult și priviri mai numeroase. De aceia Benvenuto, părăsind pentru un moment gravura, se apucă de sculptură. Și grupul lui Perseu, din Loggia dei Lanzi, e tocmai mărturia acestei încercări atît de isbutite.

Dar pe cind lucra la Perseu isbucni războiul cu Siena.

Odinioară cind Florența isgonise pe Medicișii, și se lupta în potriva lor, Michelangelo întări orașul, și urmele întăriturilor sale se văd și acum pe Viale dei Colli. Intocmai ca și marele său înaintaș, Benvenuto deveni și el inginer militar, fiind însărcinat cu întăriturile dela Prato.

Răsboiul acesta însă, ca și alte cheltueli, adusese la oarecare strîmtoare curtea ducală din Florența. Ducele Cosimo se puse să facă economii, restringind numărul comenzilor la artiști. Incurajarea artei era una din cheltuelile cele mai împovorătoare, ce apăsau curțile principilor Renașterii. Cosimo, care nu era numai iubitor de artă ci și iubitor de ordine, voi să scape de ruina casnică, împuținînd jertfele, pe care le făcea pentru artă. Cu cîțiva dintre artiștii mai costisitori și mai supărăcioși prin firea lor, el rupse chiar orice legături. Dintre aceștia fu și Cellini. Și iată cum ne povestește însuși Benvenuto în *Orificeria* sa, această întimplare:

—«Trecind două zile, văzui pe stăpînul meu supărat, fără să-i fi

dat vre-un prilej; și cu toate că mi-am cerut voe să-i vorbesc el nu mi-a dat-o și nici nu mi-a mai comandat ceva, așa că nu l'am mai putut servi nici pe dînsul, nici pe alții. Și nici n'am știut vreodată pricina acestui rău mare. Dar stînd astfel desnădăjduit, m'am gîndit că acest rău vine din vre-o influență cerească, de aceia m'am și pus să-mi scriu istoria vieții mele, originea mea și toate lucrurile, pe care le am făcut pe lume... In această neactivitate, dorind să aduc mulțumiri lui Dumnezeu ci m'a făcut om, și văzindu-mă împiedecat dela lucru, m'am pus să *scriu...*».

Desnădejdea deci și lipsa unei alte activități au făcut din Cellini un *scriitor*. Ca un adevărat erou al Renașterii, el socotea că lui Dumnezeu i se mulțumește mai cu folosință prin opere de artă decît prin ofrande pioase și rugăciuni șoptite în adăpostul capelelor. Această credință era adînc întipărită în mintea lui. Ea rasare din întreaga sa activitate. Ori de cîte ori săvîrșește vre-o crimă, el duce papei vre-o operă de artă, care îl face ertat: «Cînd apărui dinaintea papei, el îmi aruncă o privire care mă făcu să tremur—spune Benvenuto undeva—dar îndată ce văzu opera mea, fața începu a i se insenina».

Cînd i s'a ridicat putința de a mai face opere de artă în marmoră sau în aur, Benvenuto, printr'o inmlădiere caracteristică, deveni scriitor.

Dela Cellini ca sculptor nu ne-a rămas decît Perseu, un crucifix de marmoră, un bust al marelui duce Cosimo și alte cîteva opere mai mărunte; dela Cellini ca gravor, cea mai însemnată rămășiță e solnița lui Francisc I din muzeul din Viena, dar de la Cellini ca scriitor ni-a rămas intreaga sa *Vita*. Prin ea renumele său de prozator a rămas neștirbit, întunecînd întru cîtva chiar gloria de artist. Căci nimic nu e mai interesant și mai vioiu decît proza lui Cellini, nimic mai curgător.

Pe cît e de căutat și de prețios în artă, arătînd chiar un gust întru cîtva decadent, pe atît e de natural și de sbucnitor în proza sa. Scrisul său e alergător și bogat în cuvinte necăutate, iar uneori crude, ce țîșnesc ca dintr'un izvor natural. Povestirile minunate se inlănțuesc, intretăiate de cugetări filosofice sau de dialoguri vii și scăpărătoare de natural. Lipsa de constringere domnește în toată autobiografia sa. Pe lîngă aceste însușiri literare, ea mai are și alte însușiri de ordin documentar. Ea e o descriere pitorească, îmbelșugată în culoare, a Renașterii italiene. Oamenii și obiceiurile timpului mai trăesc încă odată sub pana sprintenă a lui Cellini. Așezat în mijlocul acestei renașteri, și înzestrat cu toate talentele, Benvenuto era cel mai în măsură de a ne da o icoană credincioasă a Italiei din secolul al XVI, sau din secolul al XV după felul Italienilor de a număra. Pentru această valoare documentară, Taine i-a dat o atît de mare însemnătate în studiile sale asupra picturii italiene. Acesta fu Benvenuto Cellini: spirit universal și mlădios, care după împrejurări deveni musicant, gravor, sculptor, inginer, prozator și poet—căci golul timpului petrecut în închisori, și-l umplea prin sonete. Un astfel de om era omul timpului său. El are deci și o valoare reprezentativă.

In afară de însușirile sale artistice, Benvenuto mai e interesant și prin firea sa îndrăsneață, sinceră și mîndră. Cu toate că mai tot timpul și l-a petrecut fie la curtea ducelor din Florența, fie la curtea lui Francisc I din Paris, fie la curtea papei, totuși o singură deprindere n'a luat în atingeri atît de neintrerupte. El n'a putut deveni un adevărat curtezan. Insușirile acestea nu le-a putut dobîndi niciodată. «Talentul adevărat, arta căreia se subordonează totul—spune un observator al timpului—e măsura și oarecare prudență. Chiar cînd curtezanul ar ști de pildă că laudele ce i se aduc sînt adevărate, el nu trebue să le aprobe pe față; cu toate ca-și dă bine seamă de ceia ce face și e stăpîn pe sine, el trebue să ascundă silința și osteneala ce-și dă pentru isprăvirea unui lucru; să pară că nu dă nici o însemnătate acestui lucru, deși îl face atît de desăvîrșit încît să placă tuturor celorlalți» *).

O astfel de filozofie a curtezanului trecea însă peste puterile lui Benvenuto. Firea lui era cu totul alta. El era lipsit cu desăvîrșire de măsură și de prudență, de falșă umilință ca și de falșă modestie. Cînd e lăudat, Benvenuto crede că e o mărturie de pricepere a celui ce-l laudă; cînd nu e lăudat, se laudă singur; iar dacă se caută a i se aduce vre o scădere în demnitatea lui de artist, nimic nu-l mai oprește de a nu da frîu liber mîndriei lui sgomotoase, în cuvinte crude, pe care nu numai că nu se rușinează a le pronunța, ci le și reproduce apoi cu o vădită plăcere.

Cellini avea o fire impulsivă și răsbunătoare. Vendetta italiană înflorește in el. Un nimic îl atingea. Și cînd amorul său propriu era atins, nici o considerație de persoană nu-l putea împiedeca dela răsbunare. Răspunsul era viu, și cuvîntul sbura de pe buzele lui fara nici o întîrziere. Cugetul rece nu mai era stăpîn pe sine. Iată cîteva pilde de nestăpînire de sine.

Odată papa plecînd la Bologna, lasă ca legat în Roma pe cardinalul Salviati, însărcinîndu-l totodată să zorească pe Cellini, care nu mai isprăvea o lucrare începută mai de mult. Era un potir de aur împodobit cu trei figurine: credința, speranța și mila. Pe picior trebuia să fie săpate trei basso-reliefuri: nașterea lui Christos, învierea lui Christos, și răstignirea cu capul în jos a Sfîntului Petre.

«Această bestie de cardinal trimese după mine, scrie Benvenuto în Autobiografia sa, spunindu-mi să vin peste opt zile cu lucrarea isprăvită. Eu venii însă fără dînsa. Cum mă văzu, cardinalul strigă: «Unde ți-i lucrarea ta nesărată? Ai isprăvit-o?» Eu răspunsei atunci: «O, monsignor, reveredissime,

*) Citație f.cută după Taine.

n-am isprăvit o și nici n-o voiu isprăvi, dacă nu-mi vei da mai întâiu «sare». La aceste cuvinte, cardinalul, care avea o față mai mult de măgar decît de om deveni de două ori mai urît, și-mi zise: «O să te pun la inchisoare, și atunci ai s-o isprăvești». Cu astfel de bestie, devenii și eu bestie, și răspunsei: „Monsignore, cînd o să fac păcate, care să merite închisoarea, atunci să mă pui; dar de păcatele astea nu mi-e frică. Mai mult de cît atît. Din pricina signoriei Tale nici n'o să lucrez mai departe. Nu mă mai chema, pentru că n'o să vin chiar de-ai vrea să mă aduci cu sbirii".

Sfîrșirea acestui potir e un capitol interesant al unui roman întreg, care se termină cu închisoarea. Și Benvenuto triumfă chiar în potriva papei Clement, căruia îi arunca în față de multe ori adevăruri crude.—Șambelanului curții ducale din Florența, Pier Francesco Riccio, îi spuse într'un moment de supărare: „Oameni de valoarea mea sunt rari; poate eu sunt singurul. Pe cînd oameni de valoarea ta, umblă zece deodată pe ușă".

Insuși marelui duce Cosimo, Benvenuto nu-i cruță observațiile și adevărurile dureroase.

Din aceste amănunte se poate vedea ce fire impulsivă era Cellini. Despre dînsul se poate spune așa dar, ceia ce spunea cardinalul de Retz despre La Rochefoucauld: „N'a fost nici odată curtezan, de și a avut în totdeauna bunavoința de a fi". Căci Cellini și-a dat și el silința de a fi curtezan. Uneori a întors chiar și complimente înflorite. Dar cele mai adese temperamentul îl învingea. Atunci strica dintr'odată tot ce isbutise se clădească cu oarecare inmlădiere de caracter.

Cînd un astfel de om se pune la o lucrare atît de mare ca cea a grupului lui Perseu, se pot bănui cotiturile în care se va deșterne drumul său. Simțitor și impulsiv cum era, încurcăturile sînt de prevăzut. Și în adevăr, nu cred să fie operă de artă, cu un istoric atît de îmbelșugat în amănunte neașteptate. La aceasta se adaogă și coloarea, pe care o dă povestirii însuși Benvenuto. Căci ne vine și de data aceasta întrebarea pusă odinioară de Horatius: dacă Agamemnon, Achile sau Ulise n'ar fi fost cintați de Homer, ar mai fi fost ei Agamemnon, Achile sau Ulise? I-am fi privit noi oare cu aceiași ochi, cu care îi privim acum? Chipurile lor nu s'ar fi perdut în noaptea timpurilor mute?

Tot așa și cu Perseu. El și-a găsit un cîntăreț. Pentru noi el trăește nu numai sub forma plastică închegată pentru veșnicie; el n'are numai un prezent ca cele mai multe opere de artă, ci are și un istoric. Iar acel care i l-a scris zi cu zi e însuși Benvenuto. Cea mai mare parte a cărții a doua din Autobiografia sa e închinată lui Perseu. Astfel luăm parte și noi la înfăptuirea lui, la toate întîrzierile și încurcăturile în care e pus. In chipul acesta Perseu traește pentru noi, din viața adevarată a cărei scurgere o urmărim încetul cu încetul. Arta se transfigurează în viață, sub pana vioae a lui Cellini.

Iată pentru ce nu cred fără interes de a aminti în cîte-va cuvinte împrejurările în care se înfăptui acest Perseu, ce încheagă ruda cea mai răsplătită a marelui artist.

* * *

Benvenuto se întorsese în Florența, după o ședere mai îndelungată la Paris, la curtea acelui „minunat rege", care a ... Francisc I: un rege răsboinic și iubitor de artă, mîndru dar totuși prietenos față de artiști. El era atît de prietenos, în cît o-dată bătîndu-l peste umăr, îi zise în auzul tuturor curtenilor: *Mon ami*, ceia ce l-a mișcat atît, încît Benvenuto o istorisește mai multe ori în *Viața* sa.

Plecarea se făcuse în împrejurări puțin cam neregulate, pe cînd regele se afla încurcat în războiu cu Anglia și nu se putea ocupa cu operele de artă. Pe lingă aceasta se adaogă spiritul de aventurier al lui Cellini. Ca orice artist, el nu putea sta într'un loc. Mereu ar fi vroit să fie tocmai acolo unde nu era. Cînd se afla la Roma, dorea să fie la Florența: cînd se afla la Florența dorea să fie în Franța. In Franța, unde fusese atît de bine primit, dorea «cu stringere de inimă» să se întoarcă în Florența, de unde plecase supărat. Nestatornicia spiritului său îl punea într'o veșnică mișcare.

Ajuns la Florența în luna August 1545, se duse ca simplu supus florentin să facă o visită ducelui Cosimo, ce se afla la Poggio. Poggio e o reședință încîntătoare pe drumul spre Siena și Roma, ce se resfiră în admirabile alee cu chiparoși și cu statuete.

Benvenuto povesti ducelui despre lucrurile minunate, pe care le executase la Paris și despre nețărmurita bunătate a regelui, care nu numai că-l scăpase din închisoarea din Roma, ci îl încărcase cu daruri. Cu ast-fel de povestiri el atinse pe duce, acolo unde se ating cei mari: în deșărtăciune. Cosimo, nu voia să pară mai pe jos de Francisc, de aceia îi și făcu nenumărate făgădueli spre a-l reținea la curtea sa; și pentru a-l îndupleca și mai mult, legîndu-l de o lucrare mai mare, îi propuse subiectul lui Perseu omorînd Medusa, pentru *Loggia dei Lanzi*, în care se mai afla un grup al lui Donatello și o statuă a lui Michelangelo. Prin aceasta împrejurare Benvenuto se încearcă în sculptură, spre care tindea năzuința lui îndreptățită. Trecerea aceasta de la o artă la alta nu era neobicinuită în timpul Renașterii. Tot de la gravură în aur plecase Donatello și Verrochio pentru a ajunge la marea sculptură; Brunellesco pentru a deveni arhitectul cupolei domului Santa Maria del Fiore; Andrea del Sarto pentru a deveni coloristul celebru, ale cărui frescuri de o coloare atît de vie, se văd la Santissima Annunziata.

Imbrățișarea însă a unei arte noi deși nu e rară, se face totuși cu anevoință. Ea trezește pe deoparte la unii neîncrederea dealtminteri firească, iar pe de alta, la ceilalți artiști, invi-

-dia. Cit despre marele public, el e simplist: multilateralitatea talentului mai mult il nedumereşte decit il entusiasmează.

Contra neincrederii unora şi a invidiei altora avu Benvenuto de luptă!... Marele duce era printre cei dintăi, iar cunoscutul sculptor Baccio Bandinello era printre cei din urmă. Acesta avea să şi devină duşmanul cel mai crîncen, cu care Benvenuto trebui să ducă o luptă, vrednică de pana acelui ce a descris cearta nemuritoare a lui Achile cu Agamemnon.

Greutăţile incepură chiar de la facerea modelului in ceară. Marele duce Cosimo il admiră, dar se indoi că va putea fi turnat in bronz tot atit de frumos, ceia ce aţiţă pe Benvenuto. Şi scena in care acesta vorbeşte de meritele lui, in cuvinte ce întrec orice măsură, e din cele mai vioae. Un artist trebue să aibă inainte de toate increderea in sine. Cellini nu era lipsit. Printr'o nebună incredere in sine, printr'o indrasneală in cuvinte şi'n laudă, el invinse toate piedicile, pe care i le ridica şovăitorul mare duce Cosimo.

Incepură apoi greutăţile materiale. Cosimo era un Mecena foarte puţin risipitor. Tot ceia ce dădea artiştilor, era dat cu o chibzuinţă de om sgircit. Şi in deosebi faţă de Benvenuto, marele duce pare a fi fost de o scumpătate prea mare din pricina neincrederii, pe care i-o insuflase «la rabbiosa invidia del Bandinello».

Duşmanii lui Cellini răsar la fiecare pagină. După Bandinello, vine Pier Francesco Riccio, apoi Lattanzzio Gorini, «un omuleţ cu minuţe de painjen, cu voacea de ţinţar şi iute ca un melc» şi apoi mulţi alţii.

Toată această parte a autobiografiei sale poate fi insă şi indoelnică. Firea violentă şi lăudăroasă a lui Benvenuto de sigur că i-a atras mulţi duşmani. Totuşi in această privinţă, el pare a fi fost un caz psihopatic, ce ne aduce aminte de sărmanul Jean Jacques. Prea multe duşmănii, şi prea multe intrigi ţesute impotriva lui, fără nici o pricină reală! Puţină manie a persecuţiei nu va fi lipsit desigur. Această manie totuşi nu i-a fost dăunătoare, de oarece caracterul lui era viguros. Pesimismul lui nu era dintr'acele ce te duc la Ermitage sau la Charmettes. Dimpotrivă, Benvenuto iubea lupta. Deşi vedea numai comploturi urzite impotriva lui, el nu fugea de virtejurile lor. Intriga şi lupta il oţeleau. In astfel de piedici reale, iar uneori inchipuite, el vedea un imbold mai mult. Firea lui de luptător avea nevoe de astfel de indemnuri. Şi de ori cite ori Bandinello il invinuia de nepricepere dinaintea marelui duce, Cellini se apăra cu o energie atit de mare, incit chiar de n'ar fi convins pe alţii, trebuia să se convingă cel puţin pe sine. Şi această incredere in propria lui valoare, e una din nevoile cele mai simţite ale unui artist. Arta cere o adorare de sine de toate momentele. Şi Benvenuto o avea cu prisosinţă.

După o astfel de luptă, care sub condeiul lui Benvenuto ia o infăţişare epică, artistul işi isprăvi grupul. Răsplata lui fu

[câ]eva zeci de sonete in latineşte şi in greceşte, aninate de sta[tu]a expusă pentru intăiaşi dată publicului. Cellini işi luă apoi [un] răgaz de opt zile, pentru a mulţumi lui Dumnezeu de ajuto[ru]l nemăsurat ce i-a dat in isprăvirea operei sale...

* * *

Şi de pe *Ponte Vecchio*, Benvenuto ne priveşte cu ochii lui [de] bronz. Privirea lui adincă şi expresivă de sub nişte gene stu[fo]ase ii luminează chipul, impodobit cu o barbă de zeu marin. [I]n fruntea lui ingustă te-ai aştepta să-i vezi răsărind o păre[ch]e de cornite, ca la un alt Moise al lui Michelangelo...

Trecind pe lingă dinsul, se cade să-l incununăm ca pe o [fi]rmă antică. Prinosul nostru se duce astfel la ceea ce e mai [no]bil in noi: la energia şi activitatea omenească, căreia şi Faust, [du]pă o viaţă de meditaţie sterilă, i-a inchinat rămăşiţa puterilor [sal]e. Eroii Renaşterii aveau insă taina de a incepe cu ea...

Fiesole 1905. **E. Lovinescu.**

Moartă

— Fragment dintr'un ziar —

....«Simt tot mai mult lipsa de a vorbi cu tine, scump Marie. Și vezi, cînd stau așa la masă, sara, în tăcerea grea d odae, îmi pare că-mi aud gîndurile, și-mi pare că și tu mi auzi. Nu rămîn atunci în liniștea celor patru păreți, ci plec d parte într'alte lumi, în urma ta. Mi se pare că te pot ajung cum plutești lin pe-un pat de neguri nevăzute. Și eu sînt m ușor ca aerul, și mă 'nalț mereu, fără să știu unde.—Dar tu t depărtezi tot mai tare, și numai surîsul tău trist, ca al unei flo tinere stinsă de brumă, mi-l trimiți ca semn de-un vecinic răm bun, care-mi taie sufletul ca un fulger de durere amară.

E acelaș surîs ce ți-a încremenit pe buzele albe, cînd l minița de ceară ți-ardea la căpătâi, palpitînd tot așa de des nesigur ca flacăra vieții tale scumpe, ce se stingea.

Ah, de cînd pleoapele tale ca de ceară albă ți-au acoperit pe tru totdeauna lumina dulce a ochilor tăi negri, tu nu mai ș nimic ce a urmat. Acelaș surîs ți-a rămas pe buze, și ci plînsul isbucni cu desnădăjduire, rupîndu-mi inima.

Nu știu, dragă, unde vei fi acuma, și nu știu dacă tu l mai poți gîndi. Ori poate acolo unde vei fi nu mai este ni durere, nici întristare, nici suspinare». Dar eu aici, m'am gî dit mult după moartea ta și mă gîndesc și acuma. O, și ce gî duri,—asemenea cu durerile morții! Atunci dintâiu m'am împ trit întreg, și așteptam, grozav de liniștit și de tare, să mi răcească și ochii mei. Dar deodată mi s'au încălzit ochii de l crimile ce nu mai încetau.

Așa adormită, ca un copil bun cufundat într'un somn a dinc, îmi părea că-mi porunceștî din sfînta ta liniște, să nu tulbur somnul, să nu mă zdrobesc în zadar.

Și vezi tu, eu doar eram zdrobit atunci. Cu moartea t mi s'a cufundat de-odată drumul vieții într'o prăpastie neagr ce aștepta să mă înghită.

Veniseră părinții, alergaseră rudeniile, dar eu nu vede pe nime, numai pe tine, ce-mi părea-i sfîntă în liniștea ce te țintuit.

Așa de frumoasă erai tu, scumpă Marie, că eu înghețam privind la tine. Și la gîndul că te va astupa țărîna, mi se făcea negru înaintea ochilor, inima nu-mi mai bătea.

Cei de-aproape ziceau să fiu bărbat, să fiu mai tare, să înving.

Nici cînd nu mi-au părut mai false mîngîierile lor ca acuma. Ei umblau după trebi, după sicriu, după vestminte. Ei puteau să umble. Dar eu nu mă puteam mișca de lîngă tine.

Îmi părea cîteodată că-i numai o închipuire bolnavă de a mea, că tu nu ești moartă, și așteptam să-ți deschizi ochii. Gîndeam că te arăți numai așa de nepăsătoare, ca de-odată, ridicîndu-te să mă îmbrățișezi, ca altădată.

Dar cînd te-am văzut așezată pe catafalc, așa de sus, mi s'a dus orice nădejde.

Și nu peste mult au început se plîngă clopotele. Eu până atunci n'am auzit clopotele plîngînd. Din potrivă îmi părea graiul lor așa de clar, ca o alarmă de războiu, de însuflețire. M'am cutremurat, ca de un vînt plin de îngheț, m'am așezat pe-un scaun lîngă tine și-am început să plîng domol-domol ca un moșneag fără puteri. Din glasul de aramă ce trecea în valuri mari prin văzduh, mi se părea că'n răstimpuri se îndreaptă până la mine o umbră ce-mi șoptește rece: «S'a dus,—s'a dus,—s'a dus pentru totdeauna».

Și vezi, noi am trăit așa de puțin laolaltă! Nu ne-am spus nici a mia parte din ce aveam să ne spunem. Căci ne înțălegeam mai mult din luminile ochilor. Căci s'a lăsat peste viața noastră scurtă un miros sfînt parcă, un parfum dintr'altă lume, care ne mîngîia, ne ținea în vis sufletele,—sufletul meu ce și-a aflat odihnă în apropierea ta, și sufletul tău așa de curat ca floarea crinului.

S'au trecut trei zile pân' a venit preotul și s'a început slujba rînduită pentru toți creștinii!

De ce-a urmat... nu mai știu, scumpă Marie. M'am trezit bine, numai lîngă groapa ta. O groapă adîncă, rece, neagră, ca gura unui monstru. Și hurducînd s'a coborît sicriul cu tine acolo.

Și era plîns mult, căci le părură și altora rău după tine. Numai deasupra, cerul senin, rîdea sălbatic în undele de lumină mare a dupăamezii aceleia de August.

Acolo unde vei fi acuma, poate ai început o altă viață. Vezi, aș vrea să zic, că vei fi fericită poate, dar nu cutez. Nu pot.

Dar aici la noi, aici la mine, nu se mai poate începe o altă viață. Căci tot ce aș vrea să fac, e cu neputință. Îmi vii în minte, te văd cu surîsul tău trist, așa cum ai fost moartă, și văd că zădarnic aș cerca să fac ceva. Pentru ce să fac?—Căci vezi tu, de cîteori îmi vine în minte ceva, cred că-s cu tine. Dar cînd bag de seamă că tu nu mai ești, îmi fug toate gîndurile, mi se stinge toată voința, și, înfrînt, îmi plec capul în pept.

Și'n ceasurile și zilele acelea pătrund eu tot mai bine ză-

dărnicia vieții omenești,—a vieții mele. Vezi dragă, la începutul vieții mele, la sfirșitul ei, e chipul tău. Altceva pentru mine nu mai este.

Și în durerea mea mă gindesc de multeori la slăbiciunea minții și a inimii omenești. Căci iată, eu văd, eu simt că am lipsă de-un gind de care să mă razim. Căci oricum, să-ți iei însu-ți viața, e o lașitate. Avem noi lipsă de ceva, de care sprijiniți să putem duce orice durere. Nu zic să fim fericiți. O, nu! Ci numai să te razimi de ceva mai tare decit tine.

Și totuși, dintre cîți nenorociți au fost și sint în viață,—acum cred în durerile mari ale vieții, n'a putut să lase nici unul în urma sa un fel de gindire, o filozofie, care să-ți dee putere.

In casă, să vezi tu, e așa cum ai lăsat. N'am schimbat nimic, n'am mutat nimic. Imi pare c'ar fi păcat să mă ating de vr'unul din lucrurile tale. Și iarăși îmi pare ca și cind ai fi tu acasă, scumpă Marie.

Sint o vecinicie trei ani. Mai lungi ca orice. Și de cind ți-ai închis tu pleoapele atita vreme s'a scurs. Oamenii își continuă mai departe afacerile, ca și cind nimic nu s'ar fi intimplat. Nu numai străinii, ci chiar și rudeniile și vecinii noștri. Ah! scumpă Marie, tu nu știi cit sint de egoiști oamenii. Și nu știi, cum nu știu nici ei ce nebunie e în egoismul acesta.

Din cind în cind vine să mă cerceteze preotul. Știi acela, pe care l'ai dorit tu să vie la tine cind ai fost bolnavă.

E un om foarte bun, într'adevăr, și abia acum pot ca să înțeleg stăruința ta de a-l chema la tine, cind tu aveai lipsă de doctor și nu de preot.

El cearcă să mă mingiie, dar' nu așa ca alți oameni. Căci oamenii îmi spun simplu: «Ce să faci, așa ni-i soartea».

Dar el nu. El îmi vorbește de Christos, de domnul Isus Christos și de învățătura lui. Simt că'mi fac bine vorbele lui, dar păn'acum nu mi-a putut vorbi o singură dată vreme multă. Ochii lui se umezesc, și sint sigur, că de n'aș fi și eu acolo, ar plinge ca un copil. Da, da, e un om foarte bun.

Inchipue-ți, scumpă Marie, alți oameni, pe cari mi i-ai știut prieteni, îmi dau sfatul să mă însor a doua oară. Ei zic că e zadarnică altfel viața mea. Dar oamenii aceștia nu știu ce vorbesc. Ei cred că tu ai murit de tot, că nu mai ești. Ei cred că nu mai e nici o legătură între noi.

Ci eu știu, eu simt că tu nu ai murit. Numai te-ai dus. Eu simt că tu, care mă înțelegeai, care îmi pricepeai gindurile, care simțeai,—ești vie și acum. O, da. Căci iau pildă dela mine. Eu simt că nu voiu putea muri nici odată. Poate să piară tot ce-i în mine, dar *eu* nu.

Și în chipul acesta îmi vorbește și preotul. De-aceea îmi place așa de ei.

Eu, scumpă Marie, să nu crezi că'mi uit vr'odată de tine. In toată ziua amintirea ta,—și'mi pare că nu numai amintirea, ci chiar ființa ta,—îmi umple sufletul.

Și în zilele celea mari—la aniversare—serbez singur în căsuța noastră ziua numelui tău, ziua nașterii tale, și vai! ziua morții tale.

Da, da, a fost o grozavă nedreptate că noi am fost despărțiți. Ție ți-a părut rău că mori. Surisul trist de pe buzele tale mărturisește aceasta.

Vezi, eu merg în toată ziua la groapa ta, dar nu știu, că mai în grabă te aflu cind sint la noi acasă. La groapă pare ca'mi spune cineva, că acolo nu mai e nimic Acasă însă toate mi te învie pe tine.

Ș'acum aș vrea să-ți spun ceva, ce poate să te înbucure.

Știi cit de rar mergeam eu la biserică, până trăiai tu. Mă mustrai cu glasul tău dulce,—ah ce dulce glas aveai tu—ca să fiu creștin mai bun. Și totuși nu te ascultam. Imi aflam tot-deauna vr'o afacere de care să mă acaț, și de care ziceam că trebue nezmintit s'o isprăvesc.

Acum însă e alta. Poate că tu mă'ndemni de-acolo de unde ești, dar de citeori vine Dumineca ori vr'o sărbătoare, chipul tău de moartă mi se arată așa de limpede ca nici odată. Și pare că,—plutind tu înainte—o putere tainică mă duce până'n biserică, unde ți-au făcut slujba de mort.

O taină mare se coboară acolo asupra mea, mi se nasc par'că puteri nouă de-a mă gindi, de-a mă înălța cu gindul în înălțimi necunoscute mai înainte.

Și în tot anul, în postul sfintei Marii, din grădinița noastră iau flori dulci garoafe de zăpadă și de singe și le presar pe mormintul tău și pe icoana Maicii Domnului din biserică.

Alții, cari m'au cunoscut, poate vor ride de mine, de copilăria ce o fac. — Li se va părea copilărie, ceea ce-i un îndemn adinc în sufletul meu.

Merg apoi acasă, și la violină, zic cintările ce-ți plăceau ție, și pling împreună cu tremurarea strunelor,—un plins înăbușit și totuși care 'mprăștie par'că o mihnire aromată, dulce în sufletul meu.

Acum eu nu fac alta, decit aștept să vin la tine. Ori cum să mă judece oamenii, nu'mi pasă. Pentru că ei n'au ințăles viața noastră, tainele sufletelor noastre care s'au împreunat așa de armonios. Știu că trăești, și nu mi-e teamă, ori prin ce voiu trece numai să ajung la tine. Și că voiu ajunge mi-ești martoră tu, pe care te simt vie, scumpă Marie. Și până atunci numai ceva aș dori: să fii tu într'un loc nespus de frumos, să nu vină peste tine nici umbră de supărare, și să știu că ințălegi, până la cele mai mici palpitații, bătăile inimii mele...“

I. Agîrbiceanu.

Grigorescu

Veacul trecut a dat neamului nostru, în domeniul artelor, doi oameni de geniu—pe Eminescu și pe Grigorescu. Amîndoi s'au strecurat în tăcere, aproape necunoscuți printre noi. Moartea numai—pentru unul amarnică și viforoasă, ca și viața, ca și cîntecul lui, pentru altul senină și măreț liniștită ca un frumos asfințit de toamnă—moartea singură a rostit mai tare și mai în larg numele lor, de cari mulți *atunci* vor fi auzit pentru 'ntâia oară. Şi, cătînd bine, acesta e drumul cel adevărat care duce la nemurire,—drumul cel sfînt, la capătul căruia stă scris: «Între ai tăi ai fost și ai tăi nu te-au cunoscut».

Nicolai Grigorescu s'a născut la 15 Mai 1838, în satul Pitaru din județul Dîmbovița. Părinții lui, Ion și Ruxanda Grigorescu, din București de locul lor, țineau moșia Pitaru în arendă. Pe vremea aceea se făcea ușor avere din arendășie. Ei însă, cu toată viața lor simplă de gospodari cuminți și fără pretenții, cu toată munca și stăruința ce-au pus, n'au știut eși deasupra nevoilor.—Poate că n'or fi avut nici noroc; dar ce oameni de treabă și cu milă de bietul țăran trebuie să fi fost, pentru ca în zilele acelea de aur, cînd mii de străini se'mbogățeau în jurul lor, ei să nu-și fi căutat mîntuirea pe nici una din căile care și pe orbi îi duceau la izbîndă.—Gurile se 'nmulțiau, și bucăturile începeau să se numere. Nenorocul, ca de obiceiu, intrînd lăsase ușa deschisă. După un șir de ani răi, muri pe neașteptate cel care aducea pîine 'n casă. Rămîneau șapte copii mici, între patru și doisprezece ani. În Cărămidari, la marginea Bucureștilor, trăia o mătușă'a Ruxandei, săracă și bună. Îi primi la ea, în căsuța ei veche și curată, îi primi cu drag, așa cum numai săracii știu să primească.

De-aici porniau cele dintâi amintiri ale pictorului.

«Cu acul ne-a crescut pe toți biata mamă. Ş'o dată n'am uzit-o plîngîndu-se, ori blestemînd, ori spuind vr'o vorbă rea. 'a trudit sărăcuța de ea, ș'a 'nvățat singură să citească și să crie, ca să ne poată 'nvăța și pe noi puțină carte. Că ce școli rau pe vremea aia? De dimineață până 'n noapte muncia și ne 'n-rijea s'avem de toate. Surorile 'ncepeau să coasă și ele. Un rate mai mare intrase ucenic la un unchiu al mamei, zugrav de iserici... Se vede că era 'n neamul nostru, că mult îmi mai lăceau și mie icoanele cînd eram mic. Pentru mine sfinții erau ii; stam cu sfială înaintea lor, și eram încredințat că se uită mine, m'așteptam să-i aud vorbind, să-i văd mișcîndu-se, ri-icînd mîna să mă binecuvinteze. La zece ani, am intrat și eu un iconar. Da era un om sucit, și rar auziai o vorbă cum se ade din gura lui. Mă punea să mătur, să-i legăn copilu, și, cînd roiam să mă uit și eu cum zugrăvește, mă lua la goană. Nu-ai citeodată, cînd îi frecam colorile, mă lăsa pe lîngă el,—atunci ram în culmea fericirii; îmi vorbea blînd, îmi arăta cum se fac finții—mă uitam la el ca la un Dumnezeu. După doi ani m'am tors acasă, ș'am început să fac singur iconițe. Era vară. Du-inica mă duceam la obor. Îmi așterneam hăinița jos, îmi în-ndeam marfa pe ea, și-mi așteptam mușterii, ca ori-ce negus-or. Treceau femei sărace, oameni dela țară, mă 'ntrebau cine -a zugrăvit, le spuneam că eu... și cumpărau, bieții oameni,—iceau că-s cu noroc, că-s dela copil nevinovat.—Doamne, cu ce ucurie am venit eu acasă după cea dintâi afacere-a mea! Fă-usem vr'o zece sorocoveți—și cînd i-am pus mamei în mînă, 'a uitat la bani, apoi la mine, și m'a întrebat îngrijată de un-e-s,—că eu lucrasem pe-ascuns icoanele. Cînd i-am spus, m'a ărutat, a dat să zică ceva, și s'a întors repede cu fața spre reastră, că-i venea să plîngă.—Aceea a fost, poate, cea mai ericită zi din viața mea. Eram mare,—aduceam parale 'n casă, ucurie la ai mei, *eu*, cu munca mîinilor mele... cine mai era ca ine!»

Din umbra aceasta, din cuibușorul acesta bătut de vînturi, 'a ridicat marele Grigorescu. Singur s'a ridicat. Era un copilaș lăpînd, naiv, sfios, care se uita la lucruri și la oameni cu niște chi mari, bolditi, pururea întrebători. Şi așa fraged și puțintel um era, ardea de dorința de a pleca, de a lupta, de a ispiti ecunoscutul, farmecul și primejdiile depărtărilor,—tăcut și 'ncre-ător în el, ca prislea cel năzdrăvan din povești. Cine știe dacă

nu au intr'adevăr presimțirea puterii și chemării lor copiii aceștia predestinați in sufletul cărora se pregătește să'nflorească—așa de rar—sufletul unui intreg popor! Altfel cum să'nțelegi liniștea și siguranța cu care se duc năzdrăvanii aceștia drept la ținta lor, cu toate și peste toate greutățile ce li se pun in cale.

Copil sărac, fără nici un sprijin, cu două clase primare, la virsta de paisprezece ani Grigorescu își propune să plece la Paris. Lucrează de zor la icoane, pe cari acum le iscălește, intr'un colțișor, cu litere de tipar NICU. Incepe să pue bine din produsul micilor vinzări. Invață franțuzește. Iși atrage, c'o icoană frumoasă, inalta luare aminte a Domnului. Se prezintă la un concurs al Eforiei Școalelor pentr'o bursă de pictură in străinătate: i se recunoaște talentul; dar e respins, pentrucă n'avea nu știu cite clase umanioare, pe care le-a avut un altul..... mai fericit. Se mingîe cu gindul că «toată piedica-i spre bine,» și muncește 'nainte, cu mai multă 'nsuflețire. Face un tablou mare „Mihai scăpind stindardul", pe care-l pune'n fereastra unui zugrav, unde văzindu-l Aga de pe atunci, beizadea Mitică (Ghica), se minunează și-l duce Domnului, Barbu Stirbei, care-l cumpără c'o sută de galbeni. Un șir de izbinzi: Citeva icoane la Căldărușani, intre cari „Izvorul Tămăduirii" ce 'mpodobește aghesmatarul din curtea mănăstirii, pun pe «meșterul Nicu» printre cei mai căutați zugravi de biserici. Lucrează doi ani la mănăstirea Zamfira din Prahova. Acolo cunoaște pe călugărul Isaia, un bătrin foarte deștept, și om purtat, care știa multe și povestea frumos tot felul de minunății de prin țările pe unde umblase. Plănuesc să plece amindoi la Paris. Se duc mai intăi la mănăstirea Neamțului, locul de mătanie al călugărului Isaia. Bătrinul se 'mbolnăvi. Așteptindu-i vindecarea, meșterul zugrăvea icoane. Una din aceste minuni ajunse in miinile stariței de la mănăstirea Agapia—maica Taverta Ursachi, „o femee care ar fi putut guverna o țară," cum spunea pictorul. De mult căuta maica Ursachi un zugrav pentru biserica cea mare a mănăstirii. Locurile erau frumoase, călugărul nu se mai indrepta, și trei mii de galbeni erau pe atunci o avere. Tinărul zugrav își tirgui din Iași ce-i trebuia, ridică schelele, și s'apucă de lucru. Parisul era din nou aminat. Norocul Agapiei!

Intr'adevăr, sfinții lui Grigorescu sint vii. De alt-fel, încă de pe atunci, el nu lucra decit avind înaintea lui un model care să-i dea figura și atitudinea cerută: pentru sfintul Gheorghe de pe una din dverele altarului i-a pozat profesorul de la Iași Miltiade Țoni—un tip de frumuseță. Pentru Maica Domnului, cutare femee din Filioara, băiatul unui dulgher—pentru copilul Isus; iar cutare măicuță uitată de vremi, slabă, cocoșată și sbircită ca un hrib, cată cu jale la Sfinta Varvara, își vede tinereța ei, aidoma gura și ochii ei de-acum 50 de ani, și zice oftind: Mare dar ș'aista, Doamne. Eu am să fiu oale și ulcele, ș'aici... tot așa am să stau...

După trei ani Agapia 'și sfințea podoaba, de care, cu drept cuvint se poate mindri. Din cite biserici sint in țară, nici una nu-i așa de frumos zugrăvită pe dinăuntru. Acolo rămine un muzeu sfint. Lucrarea de la Agapia, sfirșită in anul 1861, inchee prima perioadă din uriașa activitate artistică a lui Grigorescu—primul capitol din istoria vieții lui, care ar putea fi intitulat: «*Meșterul Nicu*».

Ș'acum, toate gindurile lui, ca scăpate din lanțuri, se'ndreaptă spre Paris. E liber, e aproape bogat—Cogălniceanu il cunoscuse la Agapia, rămăsese uimit de talentul lui, și-i inscrisese o bursă in bugetul Moldovii,—nimic nu-l mai poate opri. Lasă familiei o parte din bani. Iși regulează toate, cu acel spirit de ordine care a fost una din puterile de căpitenie ale fecundei lui vieți, și—insfirșit!—pleacă. Fără tovarăș,—bătrinul Isaia, simțind că i s'apropie ceasul, se retrăsese la Sfintul Munte—pleacă din Galați, cu vaporul. E o dulce dimineață de toamnă. Satele de pe mal, cu smeritele lor căsuțe acoperite cu stuf, cumpenele de fintină, șirurile de care pe drumurile cenușii, turmele de pe șesuri, pădurile rumenite, toate mindrele priveliști ale țării lui parcă-l strigă din urmă, parcă spun duios ochilor lui insetați de lumină și'ncărcați de visuri: „să nu ne uiți"...

Și 'ntr'adevăr că nu le-a uitat.

Parisul! Parisul . . . pentru el e o școală. Aici se poate'nvăța. Aici vechii dascăli spun taine adinci cui știe să le asculte. Pinzele de la Luxemburg, minunile de la Luvru, atelierele pictorilor—astea-s Parisul lui. Toate celelalte ademeniri ale marelui oraș ii rămin necunoscute. Și e de douăzeci și trei de ani. Lucrează citeva luni in atelierul lui Cornu. Un concurs la «Bele-Arte»: se prezintă și el intre cei mulți chemați. Subiectul:—cu ce haz scanda pictorul acest juvaer al academismului in floare pe vremea aceea—«O luptă antică, sub umbra unui copac bătrin—la dreapta o apă curgătoare, in fund munții"... Reușește printre cei zece cari, după opt zile, trebuiau să treacă, in loji

separate, proba hotărîtoare—«Le concours de l'arbre». Pleacă să facă studii de copaci la Fontainebleau; și nesfîrșita, fermecata pădure seculară îl prinde și-l ține în lumea ei de mistere... trei ani. Aici sufletul tînărului zugrav de icoane primește marele botez al artei, aici, în mijlocul pădurii sfinte, care-a fost școala și templul celor dintăi peizagiști și celor mai glorioși pictori ai Franței. Pe vremea aceea de curată și profundă adorare a Frumosului, se vedeau închinătorii artei pornind deminecate, din satul Barbizon, cu sarcina la spinare, și răznindu se, fiecare pe cărăruşa lui, pe subt urieașele bolți de umbră, în căutarea clipei eterne. Și drumeții aceia simpli, în bluză albastră de uvrier, se numiau: Troyon, Diaz, Rousseau, Corot, Millet, Daubigny, Courbet... Seara numai se 'ntîlneau la o pipă și la un pahar de bere, își aveau colțul și masa lor știută, schimbau impresii, discutau artă, aruncînd, în tunete de glas, cu gesturi largi, gîndiri proaspete, repezi, aprinse—adevărate revelații—scăpărări de acelea ce nu se găsesc prin cărți. Tînărul cu ochii scînteetori, necunoscutul ce se așeza cu respect, aproape cu teamă la mesuța cea mai dosită, era Grigorescu. După admirația cu care se uita la înțelepții aceia, după evlavia cu care asculta fie-care vorbă, lesne s'ar fi putut vedea în străinul acela neclintit, cel mai harnic, cel mai însetat de a învăța ucenic al lor.

Iată care-a fost școala și iată cine-au fost—fără știrea lor—cei mai buni dascăli dela care și-a învățat Grigorescu secretele artei lui. Ziua-i vorbia natura—seara-i vorbiau interpreții ei. Și 'n sufletul lui pururea 'n friguri, noaptea, dospiau vedenii și vorbe, și tot alte înțelesuri, și tot alte puteri izvorau în el, împinse din adîncimile necunoscute ale unei vieți ce parcă nu mai era a lui, ce de bună seamă că nu era numai a lui.

În zori, cel care pornia 'naintea tuturora la lucru era Grigorescu. De multe ori pleca pentru mai multe zile...

— Afurisit stăpîn, cum îl încarcă pe bietul băiat!

Îl căina 'ntr'o zi un bătrîn, uitîndu-se cu milă după el, cum ducea 'n spate o sarcină prea mare pe seama unui trupșor micuț și delicat ca al lui.

O mînă de om era, însă vrednic și inimos lucru mare, și iute la treabă, și toate le făcea cu acel farmec al puterii ascunse, care dă precizia și eleganța mișcării.

Trei ani,—ce repede trec zilele cînd muncești!—trei ani n'a mai știut nimic din ce se petrece pe lume: Ca un pusnic a trăit acolo—ș'a lucrat, a lucrat cu toată aprinderea, cu toată frenezia,

toată setea de a birui a celor douăzeci și trei de ani. Au ...ut în el și dragostea de ai lui, și dorul de țară și toate cealte griji de vieața lui, de sănătatea lui, de ce viitor îl așteaptă, ...te-au stat adormite sub frigurile celor trei ani de muncă.

La 1864 vine în țară și—dintr'un sentiment de datorie, ...i fusese bursierul statului, se pune la dispoziția Ministerului ... Culte. Ministrul îi spune: N'avem nevoe de D-ta.

— Atunci?...

— Atunci nimic. Să-ți vezi de treabă.

Și și-a văzut de treabă. Și-a luat pe pînză cîte-o fărîmă ... suflet, de pămînt și de cer din patria care n'avea încă un ...șor pentru el, și s'a întors iar la școala și la maiștrii lui dela ...rbizon.

Interioruri de pădure, cu încremenirea aceea ca de vrajă, ... aerul acela de sfințenie al singurătății grandioase și al lucru...r eterne, cu răcoarea umedă a stîncilor acoperite de mușchiu ...cu nu știu ce amestec de basme, de duhuri ascunse, de tă...e care așteaptă ceva;

Apusuri de soare, cu întunecări de codru în fund, sub do...reala din ce în ce mai scăzută a cerului, cu tăpșane ce se ră...să 'n umbră de sub poalele codrului, cu păstori ce-și aduc ... la strungă și cu pregătirea aceea de odihnă, cu 'nvăluirea ...ea dulce, în taina 'nserării, a tuturor formelor, ce parcă-s de ...r și se topesc;

Fagi bătrîni, urieași, cu pete ca de păcură pe trunchiul vi... închis, ce se 'nalță dintre stînci drept și puternic, despletin...se în sus într'o pădure de ramuri;

Și văi larg deschise, luminoase, vesele, ce parcă te 'mbie ...te tăvălești pe pajiștea moale, parfumată, încălzită de soare;

Și pale albe de nori pe ceruri albastre, și dealuri fumurii ...adîncimea zărilor;

Și crînguri ruginite de toamnă...

Frumuseți proaspete, nemaivăzute parcă, minuni de linii ...le colori, una cîte una s'au dezvălit ca din neguri sub pu...ea privirii creatoare, și, astfel pregătite pentru taina vieții e...ne, trecînd prin sufletul mare și curat al artistului, mari și ...ate-au înviat pe pînzele lui.

Dar Grigorescu, firește, nu-i mulțumit. Caută încă pururea ne...știt, sorbind puteri nouă din însăși izvoarele nemulțumirii lui. Pri...ii, admiratorii lui, de-abia-i pot smulge cîteva bucăți pentr'o ex...iție a tinerilor pictori dela Fontainebleau, în primăvara anului

1866. Impăratul, Napoleon III, vizitind expoziția, cumpără din lucrările lui Grigorescu o creangă de măr inflorit ș'un studiu (un cap de femee). A douazi toate bucățile lui erau vîndute. Lumea se 'ntreba: cine-i? Cel care a aflat mai tirziu noutatea asta, și cel care-a uitat-o mai curind, a fost Grigorescu.

In 1867 iar il incinge dorul de țară.

— Rămii la noi. Aici ai să fii cunoscut, iubit, sărbătorit de toți....

El, visător, clatină din cap: «De-ați ști voi ce frumoasă-i țara mea!....».

Și pleacă. Vine prin Galiția, se oprește la Lemberg, unde-l interesează străzile, casele, și mai ales ovreii; străbate Moldova, schițind din fugă, din fuga vieții lui vecinic grăbite, circiume la drum, chervane, vite la adăpat, bilciuri, un călăreț pe coama unui deal, o geană de lumină 'n spatele unui huceag—și simte, de data asta simte lămurit că mai e ceva care se pogoară din sufletul lui in colorile pe cari le amestecă pe paletă....

Se 'nfățișează iar Ministrului de Culte—căruia-i cere un loc de profesor la școala de Bele-Arte. Multe se schimbase 'n țară 'n vremea asta: Domnitor nou, legi și instituții nouă, miniștri noi,—numai răspunsul fu pentru Grigorescu acelaș: — Nu-i nici un loc vacant.

O raită pe la Căldărușani, pe la Tirgoviște și pe la Rucăr... Își ia țara 'n desagă și pleacă. Se așează la Marlotte, aproape de Barbizon. Acelaș neastimpăr, aceeași căutare pasionată, aceeași muncă de dimineață până 'n seară—aceleași friguri. Vine războiul dela 70. În Franța nu mai e loc decit sub steag. E frumos, e nobil, e o glorie să moară cineva sub steagul Franței. Dar Grigorescu prea e artist și prea e Romîn. Vieața lui nu-i a lui, și nici n'o trăește pentru el.

Se 'ntoarce 'n țară. Acum e om trecut de treizeci de ani —în plină desvoltare a talentului, în plină putere. E stăpin pe arta lui. Dar arta lui e o cheltuitoare: călătorii, atelier, modele, colori... și pictorul n'are nimic din ceia ce se chiamă simțul practic al vieții. E nevoit să-și pue pînzele 'n rame și să fac' o expoziție — „să deschidă prăvălie" cum zicea el, scuturindu-se ca de o băutură amară.—Într'o sală din Calea Victoriei colț cu Știrbei-Vodă a fost în 1872 cea dintăi expoziție a lui Grigorescu. Un public cunoscător nu era, cum nu e nici azi, la noi. Dar s'au găsit ciți-va «amatori» — fericiți amatori! — Și, unii simțind, alții presimțind adevărul și viața, viața aceea pururea nouă a operii de artă, au cumpărat. — Erau flori, flori de răsură și de inișor, mănunchiuri de flori de cimp in ulcele de lut; erau luminișuri de pădure, fagi și mesteacăni, case, biserici și tipuri din împrejurimile Parisului; erau ciobani din Moldova și țărance dela Rucăr; erau vaste limpezișuri de cimp, tirle de oi, vite la pășune, pluguri pe brazdă, bordee și livezi sub poale de dealuri; erau ceruri minunate, strălucitoare dimineți de primăvară și dulci amurguri de toamnă... și toate trăiau, în toate era suflet, aer, lumină, ș'o tinerețǎ care te'nveselia, ceva curat și proaspăt în fie-care strop de coloare.

Din vr'o sută și ceva de bucăți s'au vîndut mai bine de jumătate. Acum pictorul are, la dispoziția artei lui, peste 15,000 de lei.

Și pleacă iar. In Franța nu-și mai găsește lumea lui. Nu mai sint pictori la Fontainebleau. În Barbizon, ca niște lei bătrîni, apun in umbra ce 'nvalue gloria Franței, cei din urmă preoți—păstrători sfintelor taine ale artei lor. La Paris, foștii lui camarazi au ajuns pictorii saloanelor, fac lucruri de șic, marfă de vinzare, tablouri de modă și portrete pentru Americani. «Bo-emii» de ieri au astăzi ateliere 'n «Parc Monceaux», echipaj și lachei în livrea. Nu, nu... mindrul, cinstitul Grigorescu nu și mai cunoaște, nu vrea să mai cunoască în sclivisiții aceștia pe bunii lui tovarăși de lucru din pădurea Fontainebleau!

Pleacă 'n Italia. Își insenineazǎ sufletul la marea, curata, cucernica art'a Renașterii. Admiră pe Leonardo da Vinci și Michel-Angello. Se 'nchină lui Giotto și lui Botticelli. Înțelege de ce-s așa de mindri în țara asta până și *farnienții*, cari, somnii, în zdrențele lor pline de pitoresc, au priviri și atitudini de regi. La Napoli tremură de frig. Pompei il umple de melancolie. Pleacă la Atena, în calea primăverii intirziate. Vede Partenonul, impunător și trist, arta divină, opera zeilor batjocorită de furia distrugătoare a două religii, și, ca și cum din însuși sufletul lui s'ar fi rupt ceva, un sprijin, o credință scumpă, — simte pentru 'ntăia oară, uritul, deșertul, minciuna și zădărnicia vieții omenești.

La Constantinopol, pictura 'n stradă nefiind ingăduită, își petrece zilele mai mult in Bazar, cătind în fărmăturile vechilor podoabe adinca iubire de frumos și nobila distincție a gustului, —«instinctul artei» pe care parcă l'au dus cu ei in mormînt oa-

menii de odinioară. Un petec de stofă brodată cu fir, poate din haina vr'unui Voivod, o fâșie de mătase, fină, ușoară, de un albastru de cer, o armă sculptată, un covor pe care vremea a topit colorile ca 'ntr'un tablou... în fie-care zi cumpără cite ceva. Singura pasiune, care l'ar fi ruinat, cit de bogat să fi fost.

Simte nevoia de a se aşterne pe lucru, undeva, departe, in liniște, intr'o atmosferă de cinste și de bunătate, unde sufletul oamenilor, aspectul lucrurilor, lumina, cerul—toate să-i fie prieteni. A umblat, a căutat, ș'a găsit. A găsit în Bretania, orășelul Vitré,—vechiu, tăcut, cu casele lui inalte ce parcă dorm in lumina cenușie a uliților strîmbe și înguste, fără fabrici, fără drum de fier, retras din calea brutalei sălbătăcii moderne, care se chiamă civilizație, acest mic Nürenberg al Franței a fost singurul colțișor de lume, în care sufletul delicat al lui Grigorescu n'a avut nici o clipă de nemulțumire. Și cu ce drag a lucrat acolo!

Tirziu încoace, la o expoziție din sala Ateneului, erau, grupate pe-un singur carton mare vr'o zece bucăți: o biserică, un colț de stradă, o fetică pe drum împletind la ciorap, un cerșitor... În catalog erau puse la un loc: „Vitré... lei 14.000". Stam cu catalogu 'n mînă și mă uitam, mă uitam în fund, pe-o ulicioară de-acelea 'ntunecoase, cum cobora 'ncet un cal înhămat la o căruță... Intră pictorul.

— T'ei fi 'ntrebat de ce le-am pus așa scumpe?...

Nu le vînd. Imi amintesc zile-așa de frumoase, cind mă uit la ele. Și ce oameni detreabă erau acolo!...

Apropierea iernii, ploile, groaznicele vînturi ale Bretaniei îl hotărăsc să plece. Își inchiriează un atelier la Paris. Avea lucruri de artă: mobile vechi din Normandia, goblenuri, stofe orientale, covoare, arme, vase,—și, cu darul lui de a însufleți lucrurile prin felul cum știa să le așeze, să le armonizeze între ele, își făcu un interior cald, de pace și de vis, unde toate vorbiau încet, cu glas din alte vremi. Acolo îl găsi chemarea lui Ion Brătianu la 1877. Poetul liniștei, bunătății și blindeții, poetul luminii ș'al cerului albastru, e chemat să cinte întunericul și viforul morții,—să găsească pe paleta lui colori pentru cea mai îngrozitoare priveliște pe care-o poate 'nfățișa neamul omenesc. Și n'a fost pictor pe lume, care să le fi găsit mai bine ca el. Pare că toată viața lui nu făcuse de cît asta. In rind cu soldații, înfruntind moartea, a privit de-aproape toate atrocitățile războiului, ș'a înțeles cine sînt adevărații eroi, și lor li-a închinat toată iubirea și toată admirația sufletului lui, pe ei, pe opincarii aceia uscați și vînoși cari se asvîrliau cu frenezie în brațele morții, pe ei mai ales i-a nemurit în puternica lui operă—cea mai frumoasă și mai mișcătoare epopee a vitejiei neamului nostru.

— Nu văd ofițerii, îi critica un general «Atacul dela Smirdan», unde'n fumul și 'nvălmășagul unui iuruș cu baioneta se deslușesc numai soldați.

— Sînt înainte—au eșit din cadrul pînzei mele, răspunde pictorul, învăluind eroii c'o privire duioasă ca pe niște copii ai lui.

De la războiu, Grigorescu a rămas escluziv pictorul țării și țăranului romîn. A rămas legat de pămîntul și de poporul lui, cu legături de acelea pe cari moartea nu le mai desface.

Citi-va ani cutrieră satele, luncile și plaiurile noastre, neavînd altă așezare, de cît cea dela Paris, unde se ducea iarna două—trei luni, ca să scape de frigul dela noi, de care vorbia 'n totdeauna cu groază, și ca să-și termine unele lucrări de atelier.

Localitățile cărora li s'a deschis o poartă mai largă în opera lui sînt, în ordinea intrării: Căldărușanii, Bacăul și Valea Siretului, Rucărul și Dîmbovicioara, Posada și Valea Prahovei, și, însfirșit, Cimpina unde se statornicește pentru totdeauna.

N'a fost un «mizantrop», cum cred unii. Era în firea aceea tăcută, blîndă, de o nobilă discreție, un mare fond de simpatie ș'o adîncă nevoe de iubire. Pe oamanii buni, pe oamenii de treabă singur îi căuta, se ducea să-i cunoască, îi plăcea să stea cu ei de vorbă... Și ce mîngiere duioasă avea 'n vorbă, și ce expresiv era în toate mișcările lui! Cind se scutura de ceva urit și rostia cuvîntul «groaznic», simțiai în tine fiorul repulziunii lui. Iar cind vorbea de lucrurile gingașe, glasul lui căpăta nu știu ce căldură particulară, de o fermecătoare mîngiere, și mîna lui dreaptă își impreuna frumos degetul cel mare cu cel dela mijloc, intr'un gest așa de corespunzător sentimentului, că parcă 'n adevăr iți crea lucrul de care-ți vorbia. Mîna lui sfîntă!... Mîna aceea mică, delicată, care parcă binecuvînta lucrurile pe cari le atingea... Ce lucruri mari a făcut mîna aceea!

«Am avut și eu un noroc în vieața mea, ne spunea odată, un mare noroc. Oamenii pe cari n'am putut să-i sufăr, n'au putut nici ei să mă sufere, și, mulțumesc lui Dumnezeu, m'au lăsat în pace».

A trăit retras, s'a dat cu totul artei lui, și arta lui toată a închinat'o țării și neamului lui. Ar fi putut fi bogat, sărbăto-

rit, încărcat de glorie, dac'ar fi vrut — căci opera lui vorbește limba tuturor țărilor, și ce țară nu s'ar fi mîndrit cu el!

Dar, poate mai mult de cît însăși arta lui, i-a fost drag pămîntul acesta pe care-a deschis ochii, i-au fost dragi oamenii aceștia, din mijlocul cărora s'a ridicat și față de cari se simția dator cu toate puterile vieții lui. Mai ales pe țărani i-a iubit. I-a iubit și i-a admirat în blîndețea sufletului lor, în expresia de putere domolită a chipului, a mersului, a mișcării lor ritmice, de o fermecătoare eleganță, în vorba și'n cîntecul lor dulce, în îndurarea muncii și 'n frumuseța eroică a morții lor. Așa i-a iubit, și așa i-a nemurit pe pînzele lui.

Sol simțindu-se al poporului acestuia înaintea vecinicieí, a știut să-l înfățișeze prin însușirile lui fundamentale și nestrămutate.

Nimic meșteșugit în arta lui: simplu, curat, larg și prins răpede.

— Eu, zicea, nu reviu. Cît am putut prinde dintr'o dată, atît rămîne. Dacă nu-mi place, șterg—și 'ncep din nou. Bine înțeles, cînd e o lucrare de atelier, se schimbă vorba. Dar acelea greu trăesc. Până să le isprăvești fuge vieața din ele.— Toate-ți fug. Fuge *expresia* lucrurilor, ca ș'a unei figuri omenești —fuge lumina și, ceea ce e mai important, pentru că e în adevăr ireparabil, fuge frăgezimea sentimentului tău, privirea, dispoziția, *sufletul* tău de-atunci, cu care n'ai să te mai întîlnești niciodată.—De cîte ori nu mi s'a întîmplat, cînd n'aveam colorile la mine, să văd un colț de natură admirabil. Mă uitam la ceas, ca să viu a doua zi exact la aceeași oră, să lucrez. Veniam —și nu mai era nimic. Erau copacii, era valea, ș'aceiași lumină era, dar... nu mai eram eu cel de ieri".

Intrebat de-un pictor tînăr dacă pentru anume lucruri nu e mai bine să pue coloarea cu cuțitul, îi răspunde:

— Pune-o, nenișorule, și cu tocul cizmei, numai s'o găsești pe cea care trebue și s'o pui unde trebue.

Lecții, în înțelesul obicinuit al cuvîntului, n'a dat. Dar vieața lui simplă, bunătatea, cinstea, singurătatea de sfînt în care-a trăit, renunțarea la ori-ce foloase personale și mîndrul dispreț pentru toate deșărtăciunile omenești, iubirea de țară, munca ne adormită și adînca pasiune pentru bine, adevăr și frumos—nu sînt oare și acestea, *acestea* mai ales, cea mai înaltă învățătură pe care poate s'o dea un om urmașilor lui, și, din acest punct

de vedere, nu rămîne Grigorescu cel mai mare profesor al vremii lui și al celei viitoare?

Cu el, cu opera lui sănătoasă și biruitoare, intră țăranul și bordeiul și țarina *în arta orășanului*. Nu se poate spune ce mare importanță are acest lucru în vieața neamului nostru.

„A la bonne heure! Voilà de la poésie et de la majesté populaire!"

Cu strigătul acesta de entuziasm a salutat Paul de Saint Victor pe muncitorii lui Millet din „Repas des Moissonneurs."

De 'ntreaga oper 'a lui Grigorescu putem spune vorbele acestea. Noi mai ales.

In florile umede și strălucitoare de pe pînzele lui, în ciobănașul tolănit a dor pe pajiștea unui plaiu, în coloana de fum ce se ridică 'ncet în pacea amurgului, dinaintea unui cort de lăeți, în petele de lumină și de cer albastru ce se strecoară printr'o tariște de mesteacăni, în mersul liniștit al boilor înjugați la car sau la plug—tovarăși de muncă și de îndurare a țăranului, în ținuta mîndră și portul curat, și trupul svelt, și gestul elegant al țărancei care toarce și paște viței pe-o „gură de raiu", vedem icoana și sufletul țării noastre,—e o lume care ne aparține nouă, și pe care artistul, așa cum ne-o arată, ne 'nvață s'o cunoaștem și s'o iubim.

Era de 69 de ani și mai avea un vis: să-și fac'un chervan și să plece din București, cu Delavrancea și cu cel care scrie rîndurile acestea, să mergem agale două-trei luni, cu popasuri lungi pe Valea Siretului, să mergem păn' la Vatra Dornii, și de-acolo 'ndărăt pe Valea Bistriții.

— In vara asta facem chervanu! Și'n ochii lui era o bucurie de copil. In vara asta, s'a întors dela Govora, și-a așezat toate frumos, în casa nouă din Cîmpina, și cînd a dat să lucreze, a simțit un junghiu. A trebuit să se culce — el care nu putea suferi să stea 'n pat. Asta a fost luni, la 16 Iulie. Sîmbătă a vrut să se scoale, dar nu-l mai ajutau picioarele. Era cald, avea stenahorie,—pe la două ceasuri din zi, după o lungă tăcere, a strigat din toată inima: „Sfîrșește-l odată, Dumnezeule"! A fost cea din urmă vorbă. Sufletul a strigat-o—nerăbdător de a pleca. Și Dumnezeu l'a ascultat.

Intr'un ceas totul era sfîrșit.

Luni a fost îngroparea, luni pe la toacă. A fost simplă, așa cum a cerut-o el, simplă și liniștită, ca și vieața lui. El dormia

frumos între flori, pe masa lui de lucru, în atelier. Avea o față senină, împăcată, pătrunsă parcă de taina lucrurilor eterne care-l înconjurau.

În fund, prin largul ferestrei deschise, se vedeau munții suri. Era o lumină curată, un cer albastru și nori de aceia albi, ușori, puțin scămoșați, nori de aceia cum numai Dumnezeu și El au făcut. Și tot prin fereastra aceea venia, din ce în ce mai întețit, un vaet, o tînguire adîncă, de jale care nu poate vorbi: ciinele pictorului, prietenul vechiu și credincios, tovarășul clobanilor din atîtea tablouri, cerea să-și vadă stăpînul, și se smincia din lanț, și plîngea duios, rugător, cu glas omenesc. Un bulgăraș de smirnă înalță din cățue un firișor albastru de mireasmă ...Și cum dormia așa frumos, în prohodirea unui singur preot, doi țărani ca pe-un copil l'au luat binișor pe mîini și l'au culcat într'un sicriu de brad. De unde-va, dintr'un colț al atelierului, a isbucnit un plîns, un hohot sfășietor. Apoi s'a potolit. Lumea s'a dat la o parte să facă loc celui ce pleca astfel dintre lucrișoarele lui scumpe, din atelierul în care cea din urmă pînză —un car cu boi neisprăvit—mirosea încă a uleiu.

Pe crăngi de stejar l'au așezat într'un car cu patru boi. Flori de cîmp, de cele cari i-au fost lui dragi, flori sfinte, i s'au presărat, pe față și pe piept, pe ochii lui, pe divinii lui ochi, închiși pentru totdeauna, pe mîinile lui, pe divinele lui mîini încremenite pentru totdeauna.

A. Vlahuță

B. P. Hasdeu

Prea de puțin timp a dispărut dintre noi, întunecîndu-se treptat, pentru a ni-l putea reprezinta încă în perspective ce trebue să ni-l dea întreg, în acel amestec de umbre și lumini din care să se desfacă limpede și hotărît sufletul său multiplu și bogat în aspecte.

Răsfoind opera sa voluminoasă ne simțim încă sub farmecul spiritului său viu ce, cu brutalitatea unui sculptor îndrăzneț ce știe cu o puternică lovitură de deget în argilă să accentueze trăsătura în care stă expresia, nu se sfia să întrebuințeze o imagine puternică, fie ea și trivială, dacă cu ea ar fi putut da relief unei cugetări, pentrucă apoi să ne redea o nuanță a aceleiaș cugetări cu finețea gingașă a unui șlifuitor de pietre scumpe.

Citești operile sale cum ascultai cuvîntările sale cu același simțimînt de încîntare și turburare cu care urci culmele înnalte, cotind mereu prăpastia deschisă larg la fiecare pas. Figura lui ne apare în scăpărări de fulger ce orbesc, arătînd în acelaș timp măreța și inegalitatea puternicului bătrîn, ce pare că ne stăpînește de dincolo de moarte cu privirea-i ageră și cuvîntul tăios.

Farmecul personalității sale vii se rasfrînge și te învălue în operile sale. Terminologia zbîrlită, aspră, dușmănoasă, moștenită de la vechii filologi, perde acea reveneală mucedă ce pare că o răspîndește în jurul ei ca un strigoiu abia scăpat din foile cărților vechi, se însuflețește și devine simpatică în Linguistica lui Hasdeu. Erudiția, teribila erudiție ce te țintuește uimit și descurajat în fața operii altor filologi, e purtată de Hasdeu cu o ușurință surprinzătoare, ca o podoabă strălucitoare a spiritului său vioiu, culeasă în treacăt, fără nici o osteneală, în textele aride și reci, în limbele moarte, în rămășițele informe și mute ale unor lumi disparute. Notele cu citate, prizărite în josul paginilor, ne par o cochetărie a autorului pentru ca apoi să ne pară stilul său mai limpede, mai ușor și mai scînteetor.

Curiozitatea interesată cu care cercetează el în toate direcțiile se comunică cititorului și discuțiile sale filologice, arheologice și istorice antrenează cu vioiciunea lor fără pereche în toate scrierile sale. Istoria Limbii în dramatica ei luptă cu elementele străine e tot atît de pasionantă și de vie ca și Istoria neamului.

Cuvintele scrise, semnele grafice, fără conţinutul viu, încă ieau fizionomia sufletului din care au izvorit. Şi iată cum expanziunea puternică a *„eului"* Anglo-Saxon ni se impune, ne sileşte să o recunoaştem numai în majuscula ce reprezintă acel «eu», în acel «*I*» nemăsurat, impertinent, ce sare în ochi, presurat pretutindeni în imprimatele lor.

Viaţa, o viaţă intensă şi puternică, palpită în vorbele vechi; din ruinile risipite, din cîteva litere pe jumătate şterse, o lume se ridică: cugetare, simţire, lupta pentru traiu, sufletul trecutului cum zice Hasdeu. Vechimea lor te îmbată ca un parfum ameţitor şi urmăreşti pătimaş istoria aventuroasă a fiecărui lucru, a fiecării urme peste care a trecut indiferenţa atitor veacuri, a fiecării vorbe, a fiecărui sunet. O lume, o lume întreagă învie sub bagheta acestui vrăjitor şi te înfrupţi fără părere de rău din generalizările sale îndrăzneţe, nevrînd să cercetezi de nu sînt uneori pripite...

Sub claritatea stilului şi seninătatea lui obiectivă de savant, simţi o putere tainică ce se adresează şi inimii avînd totuşi aparenţa a nu se adresa decît raţiunii şi ea te fură înainte de a te convinge. Probele se desfăşoară în linie de bătae, rînd pe rînd izvorăsc formidabile, adunîndu-se în pilcuri neînvinse acolo unde convingerea pare mai anevoie de ciştigat. Argumentarea înaintează sigură punînd stăpînire pe judecata cititorului, dînd impresia că mergi pe un teren solid pe care nu e cu putinţă şovăirea, ne cum rătăcirea. Cuvintul, bine lămurit în sfera şi conţinutul lui, nu devine nici cînd fetişul căruia să se plece cugetarea. El se serveşte de terminologia consacrată cu o libertate plină de îndrăzneală, mlădiind'o după nevoile cercetării ca pe un instrument perfectibil, sfidînd'o uneori cu nerăbdarea spiritului său original ce nu poate suferi frîul dacă nu şi l'a pus singur. Şi în această logică strînsă, în această argumentare riguros închisă în metodele ştiinţii, sub această disciplină de savant, firea lui de artist evocă mereu sub simplicitatea legilor ştiinţifice şi sărăcia abstracţiunii, viaţa bogată în variaţiuni, lăsînd să scapere pe ici pe cele concepţii de acele largi şi luminoase ce o îmbrăţişează în întregime, deschizînd asupra ei perspective adînci şi neaşteptate.

Poate aci stă neajunsul cercetărilor sale de specialist. Firea lui bogată nu se poate mlădia cerinţelor aspre ale cercetărilor minuţioase, adunate cu migăială. Cugetarea iute nu se poate înfrîna în deajuns în tragerea concluziilor şi nu se poate împedeca de a nu urca cu o repeziciune ameţitoare pînă la cele mai înalte şi mai îndrăzneţe generalizări. Dar cîte adevăruri nu scapără în iuţeala aceasta a cugetării, luminînd într'o clipă căi noi şi neumblate, îndrumări pentru cercetătorii viitori cu vederi scurte, dar cu însuşiri de specialist ce-i lipsesc lui.

Şi totuşi ce virtuozitate în discuţia chiar a chestiilor mici de specialitate; ce isteţime în critică, ce ingeniozitate în darea explicaţiilor, atît de simple şi fireşti, seducînd spiritul cel mai

dificil, încîntînd prin inteligenţa mlădioasă, ascuţită, izvor de argumente neprevăzute şi erudiţie strălucită. La el discuţia cea mai aridă, chestiunea cea mai specială şi mai neînsemnată ridică atitea alte chestii generale, atinge atitea alte probleme în cît orice capitol din scrierile sale de Linguistică, Istorie critică etc., devine o operă bogată, tufoasă şi plină de interes, operă din care generaţii vor avea încă multă vreme de scos material pentru studii viitoare.

Nici prejudecată intelectuală, nici o poză pedantă nu jigneşte libertatea spiritului ce se mişcă în voe printre concepţiunile sale largi. Toate ştiinţele sînt privite de el ca variante ale cunoştinţei în genere, fără limite hotărîte, intrînd unele în altele, amestecîndu-se, sprijinindu-se în orice moment al dezvoltării lor. Toate sînt sforţări pentru realizarea unui capital de legi şi generalizări din care să ne făurim o concepţiune despre lume cît mai aproape de adevăr şi să ne putem reprezinta cît se poate de complect evoluţia spiritului omenesc dela cele dintăi manifestări pănă la civilizaţia complicată realizată în timpuri. In filologie ceia ce-l pasionează mai mult nu e interesul savant cu care un alt filolog ar urmări filiaţiunea unei vorbe pănă la rădăcina primitivă, ci urma dezvoltării sufleteşti după norme generale aceleaşi, sub variaţiunea aparentă a limbilor. In textele populare o formă linguistică de tranziţie, vre-o urmă preţioasă pentru stabilirea unei teorii favorite, sînt lucruri lăsate pe planul al doilea. Preţul acestor texte naive stă în «bătăile de inimă ale unui popor întreg, chiar cînd ele ar porni dintr'o secătură ca Miroir du Pécheur». Umanitatea ce se găseşte în textele populare, partea mai mare de omenesc din dialecte sînt consideraţiunele care-l fac să dea precumpănire filologiei comparate asupra filologiei clasice în studiul limbelor şi constituirea ştiinţei filologiei.

In orice ramură a activităţii sale se vede preocuparea de a reda complexitatea fenomenelor în extrema lor relativitate aşa cum ni le reprezintă cugetarea modernă. Determinismul cel mai riguros e norma şi metoda cugetării sale. In lumina lui judecă el oamenii, evenimentele şi formele limbii. Primul capitol din Principiile de Linguistică e caracteristic întregului său fel de a face ştiinţă şi istorie, caracteristic chiar *felului său de a fi determinist*. Vorbind de limba maternă iată cum se exprimă: «Zicînd aceasta, iată cum eu însumi, ca Romîn, simţesc o caldă emoţiune. A o birui deplin, a o supune raţiunii celei reci fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoe» !...

Iată ce nu poate birui în totdeauna cu puterea ascuţitei sale raţiuni, Hasdeu! Cu tot darul lui de a prinde iute şi sigur caracterul unui fapt sau al unui individ, cu toată redutabila sa ironie, Hasdeu nu poate adesea ori rezista «acelei calde emoţiuni» ce se revarsă brusc din senzibilitatea lui uşor de pus în mişcare, în firul argumentării logice! Cursul ideilor sale se schimbă întîlnind la întîmplare vre una din acele scăpărări de geniu ce-i sînt obişnuite, sau vre una din acele erori tot atît de prodigi-

oase ca şi luminoasele sale concepţiuni. In tot cazul turbură seninătatea lui de savant, calmul cu care de obiceiu lucrează în cercetările sale ştiinţifice.

Această senzibilitate ascuţită îl impiedică de a fi deterministul consecvent ce ar trebui sa fie după gustul şi felul inteligenţii sale făcîndu-l să nu poată suferi îndoială.

Caracteristica cugetării moderne este tocmai curajul de a merge până la ultimele concluziuni ale determinismului. Metoda investigaţiunilor de orice natură e îndoiala «Mon métier est de semer des doutes» zice Bayle şi Remy de Gourmont, unul din cei mai autorizaţi reprezentanţi ai cugetării şi filozofiei moderne, recunoaşte in acest principiu metoda şi morala cercetătorului de azi. Ei bine agnosticismul, îndoiala, relativitatea tuturor concepţiilor carora ne-am deprins a le da inconştient o valoare absolută, jignesc senzibilitatea lui Hasdeu, îi sînt insuportabile şi el se leapădă de ele cu puterea de voinţă caracteristică unei personalităţi ca a lui. Hipoteza cea mai absurdă îi e preferabilă îndoelii. Aceasta ne esplică atitudinea lui spiritualistă şi chiar spiritistă ce ar părea inexplicabilă unui cetitor mai superficial al operii lui, în care de alt fel el apare pretutindeni un determinist hotărît.

Faguet zice despre Brunetière că avea «la grâce et la volonté de croire» Am putea numi «la grâce» în Hasdeu această aversiune adîncă insuportabilă pentru îndoială, predispoziţia de a fi credincios, izvorîtă din adîncurile felului său de a fi, din temperamentul său atît de uşor impresionabil, dintr'o emotivitate uşor de pus în mişcare ce nu poate suferi simţirea ascuţită şi dureroasă a îndoelii. Această predispoziţie firească, Hasdeu o întăreşte ca şi Brunetière printr'o energică voinţă de a crede, izvorîtă din personalitatea lui puternică, din nevoia de a impune altora convingerea lui cu toată puterea lui de seducţiune şi cu autoritatea unor adevăruri absolute.

Aversiunea lui pentru îndoeală se vădeşte şi din polemica pasionată ce a avut'o cu Convorbiriştii, reprezentanţii scepticismului în mişcarea noastră culturală şi din tot felul său de a scrie şi a trata chestunile. Discuţia într'o chestiune controversată e pentru dînsul jocul unei cugetări bogate ce vrea să-şi dovedească ei însăşi un adevăr de care era sigură de mai înainte. Violenţa cu care polemizează e încă o dovadă de suferinţa ce-i produce rezistenţa în el şi în alţii la ceia ce el ar vrea să creadă adevăr absolut...

Realitatea e încă o contradicţie a concepţiilor absolute de Bine, Adevăr, Moral, de care sufletul său are nevoe. De ace a în operile sale de artă, cum e Răzvan şi Vidra o idealizează şi o înfrumuseţează cu atîta ardoare, cu atîta putere de convingere încît învinge simţul realităţii cel mai hotărît şi schimbă atitudinea celui mai sceptic spectator cu toate imperfecţiunile formei artistice, naivităţile şi stîngăciile compunerii şi punerii în scenă. Nu mai vorbim de Ion Vodă Cel Cumplit capo d'operă în care această tendinţă e realizată cu o putere şi o măreţie covîrşitoare.

Sub limpezimea cristalină a stilului său obiectiv de savant clocoteşte un suflet arzător de apostol. De aci scoate el talentul acela de polemist fără pereche. Convingerea că el posedă adevărul îi dă acea stăpînire asupra adversarului, răgazul de a-şi mlădia ironia sub întorsătura aceia de bonhomie, din care pleacă apoi săgeata ce loveşte sigur punctul cel mai slab şi mai dureros al adversarului. Ironia lui e în idee, nu în formă şi ea ştie să se strecoare pe căi ascunse în sufletul cititorului cîştigînd imediat teren asupra adversarului, mascînd mereu atacul sub ploaia acea de trăsături de spirit briliant şi fermecător cu care e sigur că va dobîndi izbînda. Spiritul lui e multiplu ca întreaga-i personalitate; el ştie să fie subţire, tăios şi adeseori crud şi poate totuşi să iea întorsătura aceia vicleană, în aparenţă naivă şi chiar destul de pipărată a glumii populare.

E uneori în omul subţire civilizat, în savantul profesor universitar ca o reminiscenţă bruscă din vre-un Picală popular ce s'o fi găsit cînd-va, printre nobilii strămoşi ai contelui Tadeu Hasdeu !...

Ce va rămînea din voluminoasa sa operă pentru viitorime, nu sînt şi nu sîntem încă în măsură a o prevedea. In tot cazul figura lui puternică şi ageră, personalitatea originală, măreaţă până şi în rătăcirile ei, va rămînea ca un monument al unei epoci; iar farmecul vorbitorului ce a fost Hasdeu va pluti multă vreme în jurul numelui lui, pentru toţi ce au avut norocul de a-l asculta...

Izabela Sadoveanu Evan.

Viaţa romînească în Bucovina

— Dr. Vasile Găină. — Carmen. — Dieta ţării. — Gimnaziul din Cîmpulung. —

O dureroasă lovitură a primit poporul romîn din Bucovina prin moartea neaşteptată a profesorului de universitate de la facultatea teologică Dr. *Vasile Găină*. Era abia la începutul activităţii sale rodnice, care promitea mult. Un bărbat de statură voinică, cum rar se întîlneşte în zilele de azi, cu o fisionomie deosebit de expresivă, un temperament moderat, un fruntaş al specialităţii sale, dară şi dealtmintrelea un bărbat de o erudiţie rară şi bun cunoscător al referinţelor bucovinene, dr. Găina rămîne un exemplu clasic pentru existenţa talentelor neîntrecute ce zac ascunse în mizeria satelor noastre. Fiu de ţăran, prin puterea muncii sale proprii şi prin vrednicie, s'a ridicat din simpla colibă ţărănească pînă la demnitatea de rector magnific al universităţii.

Activitatea lui în scurtul timp cît i-a fost dat s'o desvolte, s'a îndreptat în mai multe direcţii. Ca *profesor de universitate* a fost o podoabă aleasă a facultăţii teologice, unicul institut cultural din Bucovina, în care elementul romîn mai predominează. A publicat mai multe scrieri cari pot fi cetite cu folos şi de laici şi a colaborat şi la revista bisericească „*Candela*“ care apare cu articoli în limba romînă şi ruteană.

Ca *preot* a avut un rol conducător; a grupat în jurul său preoţimea tînără şi a edat ziarul clerical „Viitorul“. In articolele de fond din acest jurnal, cari mai toate au de autor pe răposatul, se urmări pas cu pas ideile sale reformatoare; critica ce o făcea stărilor din biserica noastră e în fond aspră, dar moderată în formă. Şi dacă critica aceasta nemulţămia — după cum s'a arătat în timpul din urmă — pe unii din preoţii bătrîni neprimitori de idei nouă, autorul era sigur de aprobarea celor mai vrednici şi mai energici din starea sa.

Ca *preot romîn* el a accordat deosebită atenţie evenimentelor recente din biserica noastră: luptei, pe cari o duc de cîţiva ani Rutenii pentru supremaţia în ierarchie. Asaltul dat de Ruteni asupra bisericii noastre strămoşeşti şi asupra averii acesteia l'a făcut ca să se aprofundeze în chestiune şi să combată cu argumente sigure aserţiunile lor; spre a cîştiga o răspîndire mai mare, Găină se folosi de jurnalistica nemţească. A publicat în chestiunea aceasta mai multe articole pline de amănunte nouă în „Bukowinaer Lloyd“ şi o broşură: *Die gr. or. Kirchenfrage* despre care a fost vorba în revista aceasta (nr. 1 an. II). O scriere obiectivă din toate punctele de vedere e această broşură. Nici tonul violent de polemică al broşurilor rutene, nici aspiraţiile lor prea umflate şi pretenţiunile nejustificate nu l'au sedus să părăsească terenul discuţii bazate, serioase şi obiective. Dar nici căldura nu lipseşte din această scriere de apărare a bunurilor noastre ideale şi materiale. Imi aduc aminte de frumosul pasaj, în care voind să răstoarne pretenţiile Rutenilor asupra averii fondului religionar le spune, că acest fond e compus din donaţiunile mărinimoşilor Domnitori romîni, dară ştiind că Rutenii răspund la acest argument susţinînd că mulţi Domnitori romîni ar fi fost slavi, el admite şi aceasta şi le răspunde: „Principii au putut să vie din Fanar, Halici, Kiew sau din alt loc, moşiile cari le-au dăruit episcopiei şi mănăstirilor nu le-au adus din străinătate, ci din contra principii de origină grecească au dăruit moşii romîneşti pentru instituţiuni din patria lor“.

Ca *Romîn* a luat parte activă la toate manifestările vieţii culturale — sărace şi puţine cîte sînt — din Bucovina. In societatea pentru cultura şi literatura Romînilor din Bucovina — un fel de Academie Romînă a Bucovinenilor — a fost omul de iniţiativă, sufletul tuturor întreprinderilor mari şi mici şi aici mai mult poate decît ori şi unde va fi simţită lipsa lui. Şi par'că a fost o fatalitate, că chiar în localurile acestei societăţi l'a găsit moartea, care de astă-dată s'a prea grăbit şi aici au fost aşezate rămăşiţele sale pămînteşti pînă ce-au fost conduse la locul de veşnică odihnă. N'a făcut politică militantă; sînt convins însă că, pentru alte timpuri îi era rezervat un rol de frunte în vieaţa noastră politică. Inmormîntarea ce i s'a făcut şi mulţimea adunată din toate colţurile ţării spre a'l petrece la lăcaşul etern sînt dovadă pentru pierderea ireparabilă ce am suferit'o.

* * *

Au putut vesti şi Bucovinenii odată cu mîndrie că biletele pentru o reprezintare romînească s'au vîndut pînă la cel din urmă. Un succes naţional şi acesta cam rar de altmintrelea pe la noi cînd e vorba de întreprinderi naţionale. In şirul evenimentelor naţionale din anii ultimi, cari au contribuit la cimentarea unităţii culturale a Romînilor de pretutindeni, începînd cu pelegrinajul dela Putna, cu vizitarea Expoziţiei noţionale de miile de ţărani romîni, cu desvălirea monumentului lui Alecsandri, se înşiră şi vizita ce ne-a făcut'o societatea corală „Carmen“ în Bucovina. A vizitat două oraşe: capitala ţării noastre, astăzi aproape total înstrăinată, şi vechiul oraş de reşedinţă Suceava, nu mai puţin cufundat în noroiul străinismului. Nu ştiu ce impresii au luat oaspeţii noştri cu ei, noi săracii,

desbinaţii, hărţuiţi ne-am străduit să le facem o primire călduroasă romînească. In Cernăuţ a organizat primirea societatea muzicală „Armonia", în Suceava reuniunea de cîntare „Ciprian Porumbescu" ; la ea au participat însă cu insufleţire toţi Romînii din oraşele amintite. Concertul dat în Cernăuţ şi Suceava a fost un eveniment artistic nu numai pentru Romîni ci pentru toţi cîţi au avut fericirea să poată asista la această sărbătoare. Frumoasele melodii poporale ne-a adus aminte de acel mult regretat prieten al Bucovinenilor, maestrul *Muzicescu*, care ne-a vizitat de două ori în Suceavă delectîndu-ne cu corul său.

* * *

De vr'o două săptămîni este deschisă dieta provincială — parlamentul Bucovinei. Doi ani de zile n'a fost necesar ca să se adune aleşii poporului spre a se sfătui asupra trebuinţelor ţării, căci în comitetul ţării cu mai puţină controlă se gospodăreşte mai bine decît cu dieta adunată, cînd uşile şi ferestile sînt deschise şi nu ştii ce-i trăzneşte într'o bună dimineaţă unui deputat prin cap şi-ţi face tărăboi. Deci nu atît guvernul poartă vina că nu s'a convocat doi ani de zile dieta bucovineană, ci mai mult comoditatea unor deputaţi.

Dieta actuală, care probabil e adunată pentru ultima dată pe baza legii vechi electorale, se compune din 31 deputaţi; 2 viriliştî, mitropolitul şi rectorul universităţii şi din 29 deputaţi aleşi, cari se repartizează precum urmează: Curia I a proprietăţii mari (fondul religionar gr. or) doi deputaţi; curia II a proprietăţii mari, 8 deputaţi; cercurile rurale 12 deputaţi; camera de comerciu 2, oraşul Cernăuţ 2, oraşele Rădăuţ, Suceava şi Sirete cîte unul. Romînii au de prezent, numărînd şi mandatul Mitropolitului, 13 mandate (6 în curia rurală, 2 curia I şi 4 curia II a proprietăţii mari), Rutenii au 6 mandate, Armeno-Polonii 4 (curia II a proprietăţii mari) Nemţii au 4 mandate, Ovreii 4 mandate (rectorul universităţii e un Ovreiu; dacă nu muria, exercita Dr. Găină acest mandat). In sesiunea trecută se compunea majoritatea dietală din Romîni, Armeno-Poloni şi din doui deputaţi nemţi; această majoritate s'a disfăcut la începutul acestei sesiuni mai ales din cauza ţinutei duşmănoase a boiecilor Armeno-poloni faţă de Dr. Aurel Onciul în ultima campanie electorală. Romînii au format un club dietal romîn compus din două grupuri: grupul democrat şi grupul conservator. In chestii naţionale clubul purcede solidar, în chestii economice are fiecare grup mînă liberă. După constituire clubul a acceptat o resoluţiune prin care se condamnă fără rezervă scisiunea produsă în mijlocul poporului romîn prin partidul apărărist; această resoluţiune să-i fi îndirjit şi mai tare pe cei grupaţi în jurul „Apărării Naţionale". Totuşi se vorbeşte că un grup de persoane marcante, cari nu aparţin nici unui partid şi cari au convocat o consfătuire, vor încerca să facă împăcare.

Dintre proiectele cu cari se va ocupa dieta în sesiunea ei actuală, are va dura pînă cel tîrziu în 14 Octomvrie, amintesc: *reforma electoală pentru dietă, reforma electorală pentru comună, proiectul pentru esfiinţarea propinaţiilor şi legea pentru salarizarea învăţătorilor* — ate proiecte votate deja în sesiunea trecută, cari n'au fost supuse ancţiunii împărăteşti, de oarece guvernul central doreşte cîteva modifiări de ordin secundar. Toate aceste legi, pe cari presa străină le-a caliicat ca „cîrpitură", lucruri neisprăvite, făcute pe fugă cu foarfecele şi cu lei, cari s'au dovedit însă, abstragînd dela modificări neînsemnate şi ela unele îndreptări stilistice, bune şi potrivite, sînt opera unui singur eputat, a lui Aurel Onciul. Toate au deosebită însemnătate pentru desoltarea ulterioară a ţării. Reforma electorală pentru dietă lărgeşte dreptul e alegere, acordînd acest drept la un număr mare de ţărani lipsiţi de cest drept; această reformă înseamnă *libertatea politică a ţăranului* şi nceputul unei ere de regenerare. Că nici în privinţa naţională n'am pierut nimica cu această reformă, voiu căuta să arăt mai pe larg în alt număr.

Reforma electorală comunală este o faptă naţională de importanţă apitală; prin sancţionarea ei se dă administrarea averii comunale în mîna ţăranilor şi se exclud lipitorile, cari au în ziua de astăzi mai ca în ate comunele reprezentanţa comunală în mînă. Prin proiectul pentru esfiinţarea propinaţiilor, trece un venit deosebit de gras, care curgea pînă cuma în pungile propinatorilor evrei, în lada ţării; din acest venit care e urcă la suma de 1.600,000 coroane anual, se proiectează ameliorarea alarilor învăţătorilor, cari sînt plătiţi în prezent foarte rău. Pe lîngă aceste hestiuni principale şi altele mai puţin principale, dieta se va ocupa — upă cît se vorbeşte — şi cu chestiunea stabilizării presidentului băncii ării, care se află de prezent în mîna Romînilor. Presa străină agitează să în contra stabilizării şi deputaţii străini nu vrau să se împrieteneascä — durere însă că şi o samă de Romîni îi secundează. Pînă acuma dieta 'a ţinut decît şedinţa de deschidere şi încă o şedinţă publică foarte seacă, n care s'au aprobat diferite calcule ale comitetului ţării — totuşi cunosători ai ţării spun că actuala sesiune nu va trece fără furtuni.

* * *

Gimnaziul din Cîmpulung încă tot nu e deschis cu toate promiiunile guvernului central; nici numirile nu sînt făcute, nici localurile îngrijite, eară 100 de băieţi aşteaptă ziua fericită cînd li se vor deschide şile şcolii. O dovadă clasică despre deosebita dragoste şi marele interes u care sînt îngrijiţi Romînii bucovineni şi încurajaţi în lupta lor pentru mină. Cînd a fost vorbă despre gimnaziul din Coţman s'a făcut totul elegrafic — era grabă ca să se adăpostească fiii Galiţiei.

Cernăuţ, în Septemvrie 1907. **Gt.**

Scrisori din Ardeal

— Biruinţa dela Beiuş. — Inţelegerea cu socialiştii. — Şcoalele confesionale romine. — Serbări culturale. —

Cel mai neînfrînt luptător romîn, dr. Vasile Lucaciu, preot în Şişeşti (Sătmar), a fost ales deputat. Intrarea părintelui Lucaciu în parlament era să fie un eveniment chiar dacă s'ar fi ales d'odată cu cei 8 dela 1905 ori cu cei 14 din primăvara anului trecut, pentrucă — fără a micşora pe vre-unul dintre deputaţi — ş'atunci neamul romînesc trimitea în luptă pe cel mai brav fiu al ei. Imprejurările în care s'a dat însă de astădată lupta pentru alegerea lui Lucaciu imprumută acestei biruinţe o însemnătate deosebită. Am cîştigat nu numai un mandat şi nu numai am trimis în cameră pe cel mai temut adversar al ungurilor, ci mai presus de toate am recucerit un colţ de ţară. Comitatul Bihor deja de vre-o treizeci de ani a fost considerat ca perdut pentru partidul naţional. Ba erau temeri, destul de întemeiate, că este perdută întreagă rominimea d'acolo, deoarece maghiarizarea în unele puncte cucerea teren tot mai larg. Politiceşte fraţii d'acolo erau cu desăvîrşire despărţiţi de ceilalţi romini. N'au participat la nici o mişcare naţională dela 1881 încoaci, în dietă au trimis tot deputaţi unguri, ori cîte un romîn guvernamental (Silviu Rerey, Iosif Goldiş, Ion Pap), iar în anii din urmă numai Kossuthişti. După decretarea activităţii şi ajungînd în dietă 8 deputaţi naţionalişti, în iarna anului 1905 clubul naţional a însărcinat pe scriitorul acestor şire să pună la cale şi însuşi să meargă la adunările poporale menite a deştepta Bihorul la viaţă naţională. Adunările, ţinute în diferite centre, au şi avut un succes mare. Ţărănimea venea, în cap de iarnă, din depărtări de 4—5 ore, pe jos, primind ca pe nişte apostoli pe „domnii *noştri*", cum ne zicea. La alegerile generale din 1906 au şi candidat apoi romîni în cercurile: Aleşd, Beiuş, Ceica, Tinca şi Ugra. Adevărat că au căzut toţi, mai ales din cauza lipsei de organizare, dar numărul frumos de voturi, ce-au întrunit şi mai

les însufleţirea ce poporul avea pentru candidaţii romîni era o netăgăduită dovadă că s'a făcut un mare pas înainte.

Biruinţa dela Beiuş ea însăşi este rodul muncii depuse la 1905 şi 1906. Părintele Lucaciu s'a ales cu o majoritate de 804 voturi, întrunind 1718 voturi faţă de 914 date candidatului Kossuthist Kardos.

Ce luptă s'a desfăşurat şi cîtă bărbăţie, se poate judeca numai dacă ne dăm seama de greutăţile ce-au trebuit înfruntate. Intregul cerc electoral, 84 comune, a fost în stare de asediu deja cu două săptămîni nainte de alegere. Nu mai puţin decît 1500 jandarmi şi soldaţi au fost trimişi pe la sate. La poarta fiecărui preot şi învăţător romîn erau jandarmi, cari opreau orice comunicaţie. Arestări, bătăi sîngeroase, incendii erau la ordinea zilei: ungurii din Tărcaia, un sat de bătăuşi şi de contrabandişti, cutrierau satele romîne sub ocrotirea jandarmilor, terorizînd mişeleşte. Bani, de asemeni, erau destui. Funcţionarii unguri (subprefecţii, notarii şi perceptorii) arvuneau voturile sfidînd legea... Şi să nu se uite: votarea la noi se face pe faţă!.. Sara, cînd învingerea rominilor era evidentă, pentru a zădărnici actul alegerii şi a silui biuroul, s'a dat foc la episcopia romînă. Rominii au stat însă neclintiţi pînă dimineaţa la orele 5.

Bucuria e cu atît mai mare, cu cît s'a dat şi o satisfacţie celui mai prigonit luptător romîn, căci Lucaciu a stat în temniţă 2 ani şi 2 luni.

Cît pentru situaţia în Bihorul întreg, ea s'a schimbat. Oamenii au prins curagiu şi mai presus de toate — speranţă. Cu o organizare ceva mai intensivă, se vor recuceri şi celelalte cercuri. De asta le e teamă şi partidelor maghiare. Iată de ce presa maghiară a şi scris cu mare amărăciune cu prilejul alegerii părintelui Lucaciu.

Ce însemnează intrarea rominilor bihoreni în marele curent naţional, ne putem da seamă gîndindu-ne că s'a mărit astfel tabăra naţională cu peste 240 mii suflete, căci la 1900 în acest comitat au fost romîni reparizaţi dupăcum urmează:

Cercul administrativ	Beliu	16,338	(Unguri 1,010)
„ „	Beiuş	38,588	(„ 7,498)
„ „	Berettyó . . .	2,095	(„ 29,743)
„ „	Ceia	11,404	(„ 15,261)
„ „	Aleşd . . .	35,980	(„ 6,976)
„ „	Erhfalva . .	3,389	(„ 22,495)
„ „	Central . . .	21,497	(„ 18,995)
„ „	Ceica . . .	25,453	(„ 1,412)
„ „	Margita . . .	14,453	(„ 18,272)
„ „	Mezőkerestes .	2,717	(„ 27,037)
„ „	Salonta . . .	10,424	(„ 31,904)
„ „	Salard . . .	8.134	(„ 15,955)
„ „	Székelyhid .	2,683	(„ 28,698)
„ „	Tinca	20,845	(„ 8,409)
„ „	Vaşcău	21,999	(„ 684)

Mai sînt apoi romîni în capitala comitatului (Oradia) 3335, în cercul Turdei 96 și Derecske 32. Partea de răsărit a comitatului, văile Crișului repede și negru, sînt locuite numai de romîni. Orice împărțeală nouă electorală s'ar face, massa asta de 240 mii romîni rămîne intactă, căci sate unguresti nu sînt p'acolo.

* * *

In ziua de 10 Octomvrie, cînd se va deschide camera, partidul socialist internațional din Ungaria, va face o mare demonstrație, cerînd sufragiul universal. S'a decis de asemeni, ca în acea zi să se sisteze munca în toate fabricele și atelierele. Delegațiuni din toate orașele se vor duce în capitală, unde împreună cu muncitorii d'acolo, se va face o retragere în fața parlamentului. Numărul demonstranților va trece la o sută mii. O demonstrație pașnică, întocmai ca la 15 Septemvrie 1905. Comitetul socialist spune însă, că dacă feudalii vor întîrzia să vină cu proiectul de lege, despre sufragiul universal, se vor face demonstrațiuni și mai colosale. Se vor decreta greve cari să țină săptămîni și chiar luni de zile. Capitala și alte orașe vor rămîne în întuneric, nu vor fi cine să facă pîne, cine să care cărbuni și lemne, etc. etc.

In felul acesta, socialiștii luptă pentru realizarea unor puncte din programul partidului național romîn. Iată de ce *cooperarea* acestor două partide azi este dorită și presa o discută viu. „*Tribuna*" dela 8/21 Sept. scrie între altele, următoarele:

„Se cuprinde în aceste șapte puncte ale programului național-romîn ceva ce partidul social-democrat ar fi constrîns prin principiile sale politice să combată în *fond?*

„Drepturile limbii reclamate de romîni, atît de juste, nu sînt ele reclamate în aceeaș măsură și de muncitori? Muncitorimea ca totalitate trebuie să aibă acelaș interes ca și poporul romîn, care locuește în masse compacte regiuni întinse — aproape o treime din întreg statul ungar — ca funcționarii publici să comunice cu cetățenii în limba poporului, ca funcționarii publici să nu fie „persoane necunoscute și necunoscătoare de popor". Muncitorul, care ca și romînul nu cunoaște decît limba sa proprie, va fi șicanat și asuprit de autoritățile statului și se va simți nemulțumit în patria sa, oricîte legi favorabile muncii ar exista.

„In privința instrucțiunii publice, atît romînul cît și muncitorul nu pot avea decît aceiea pretensiuni, ca copiii lor să primească instrucția în școală în limba lor, fiindcă instrucția nu poate să se dee în altă limbă. Sforțările șoviniste a instrui copilul încă din școala primară în limba maghiară sînt condamnate de muncitorime întocmai ca și de romînime.

„Legea electorală pe baza sufragiului universal este deasemeni o cerere comună ambelor partide.

„Revizuirea legii de naționalități, desființarea sistemului de maghiarizare, executarea reală și leală a tuturor legilor, reforma administrativă în spirit liberal și conform cu interesele și bunăstarea poporului, reducerea sarcinilor publice — toate cereri cuprinse în programul național-romîn — nu pot să împiedece o cooperare cu partidul social-democrat, fiindcă tind parte la terminarea luptei între maghiari și nemaghiari, parte la descărcarea poporului de sarcini publice — principii, cari se află în programul partidului social-democrat.

„Din toate acestea rezultă, că deși o alianță între partidul național-romîn și cel social-democrat este exclusă, totuș *o cooperare a ambelor partide este posibilă*. Fiind posibilitatea aceasta constatată, nu mai este decît un pas pînă la încercarea pentru realizarea cooperării. Bine regulată și organizată, ea nu poate decît să servească binelui patriei și a cetățenilor".

Cooperarea, după cît știm, se va și face în deplină înțelegere. Deputații romîni vor strîmtora guvernul în parlament, iar socialiștii vor da pașnice asalturi extraparlamentare. Paralel cu acestea se vor aranja și în comitatele romînești o mulțime de adunări poporale, cerîndu-se sufragiul universal.

* * *

In zilele de 2, 3 și 4 Septemvrie consistorul metropolitan (forul administrativ *superior* al bisericii naționale romîne ortodoxe) a ținut ședință pentru a discuta asupra nouei situațiuni create școalelor noastre confesionale. A prezidiat mitropolitul I. Mețianu și au fost de față episcopii dela Arad și Caransebeș, vicarii archimandriți V. Mangra (Oradia), . Musta (Caransebeș), dr. I. Pușcar (Sibiu), starețul archimandrit A. Hamea, protosincelii dr. E. Roșca și R. Ciorogariu; dintre mireni P. Cosma, r. I. Lengher și alții.

Despre rezultatul dezbaterilor urmate s'a dat următorul comunicat semioficios:

„1. Biserica susține și mai departe *toate* școalele, în cît se poate din mijloacele bisericii și cu ajutorul credincioșilor.

„2. Se va face o conscriere a salarelor de pînă acum și a ameliorărilor posibile.

„3. Comunele cari pot, asemnează d'acum salarele recerute.

„4. Comunele cari nu pot, vor arăta de unde cred ele că s'ar putea ajutora.

„5. In comunele mixte, cu romîni de confesiunea gr. cat. să se susțină numai o școală, cu caracterul majorității populațiunii romîne."

Vă pot comunica știrea, că veneratele consistoare dela Sibiu, Arad, Oradia și Caransebeș au și luat deja măsuri pentru ducerea la îndeplinire

a hotărîrilor de mai sus. S'au numit comisii de anchetă pentru fiecare protopopiat, comisii care umblă prin sate şi împreună cu reprezentanţii comunelor bisericeşti (membrii comitetului parochial) chibzuesc asupra modalităţii susţinerii şcoalelor, ori, dacă e vorba de sistare, nefiind de unde plăti pe toţi învăţătorii, să se sisteze şcoala în locuri de mai puţină importanţă, iar pentru şcoalele din centrele expuse, să se aducă toate jertfele posibile.

După semnele de pînă acum, avem credinţa, că pe cînd intră în vigoare legea lui Apponyi (în anul 1910), cele mai multe comune parochiale vor fi în stare să-şi poată susţine şcoalele şi pe lîngă jertfele mari impuse de noua lege. Deja d'acum, comunele mai însemnate, mai ales de prin Banat, au votat sporirea salariilor învăţătorilor şi au decis să clădească localuri mai corespunzătoare legii. Din punctul acesta de vedere sila legii ne este spre bine. Păgubitoare vor fi numai celelalte măsuri: puterea ministrului de a dispune el de şcoala care cere ajutor de stat şi mai ales dispoziţia ca administraţia politică (notarul, subprefectul şi prefectul) să fie forul disciplinar al învăţătorilor noştri. Şi încă ceva: cărţile didactice, cari d'aci încolo se vor aproba de minister. Işi poate închipui oricine, ce cărţi ni se vor îngădui: scrise în spirit curat maghiar, aşa că învăţătorii noştri ori vor renunţa să mai folosească în şcoale cărţi scrise de ei, ori se vor acomoda poruncii de sus şi, înăbuşind orice sentiment romînesc, îşi vor întocmi cărţile didactice nesocotind legi pedagogice şi interese naţionale.

* * *

In zilele de 21 şi 22 Sept. n. s'a ţinut la Bistriţa (în Ardeal) adunarea generală a Asociaţiunii. S'a remarcat vorbirea de deschidere a viceprezidentului A. Bîrsanu, profesor la liceul din Braşov, un distins învăţat şi scriitor al nostru, care a indicat noui căi de urmat pe terenul culturii, insistînd asupra necesităţii de a fi în curent cu toate cuceririle ştiinţei. Directorul secţiei dela Beiuş, profesorul Fabian, a prezentat o propunere de a se interveni la guvern pentru a cere să se pună capăt şicanelor administraţiei, care împedecă mereu constituirea ori chiar funcţionarea corurilor noastre.

A doua zi după adunare, presa maghiară a făcut un sgomot infernal şi continuă să ducă o campanie împotriva d-lor D. Sturdza şi Ioan Brătianu pentrucă ar fi participat la şedinţele Asociaţiunei şi ar fi uneltit înpotriva întregrităţii politice şi teritoriale ale statului ungar. Ce e mai mult: s'au furişat în ţară — travestiţi! Deşteapta poliţie maghiară a aflat că d. Sturdza a venit sub numele de „inginer Nicolae Goga"... Şi brodind în felul acesta, presa maghiară cere imediată satisfacţie, ori dacă nu: „Romînia va trebui să se războiască nu numai cu Austro-Ungaria, ci şi cu aliatele acestei monarchii, Italia şi Germania"... Şi scriu astfel nu ziare umoristice, ci semioficioasele „Magyar Nemzet" şi „Budapesti

irlap" (aceasta din urmă organ apponyist)... Ba întîia oficioasă scrie: Guvernul maghiar, cu toate desminţirile şi negările, ştie că Brătianu a at parte la adunarea dela Bistriţa şi bănuieşte că a vrut să încheie pact valahii d'aici. De oarece regele romîn soseşte peste cîteva zile la iena, e foarte probabil, că ministrul de externe Aerenthal va găsi prilej ceară lămuriri dela regele romîn şi eventual să se înţeleagă în persoană asupra *pedepsei*"... Cancelarul Aerenthal — aşa îşi închipuesc ungurii — va face propunere cum regele Carol să pedepsească pe d-nii urdza şi Brătianu, pentru participarea lor la adunarea dela Bistriţa!..

Iată ce idioţii este capabil să scrie gazetarul semioficios in Ungaria... Şi ungurii cred ca în sfînta scriptură.

Este însă ş'o mişelie la mijloc: toate acestea se scriu pentru a omnia singura noastră asociaţie culturală şi a sili în felul acesta, ori ai bine: *a da guvernului pretext să ne ia şi puţina libertate ce aveam a ne întruni odată pe an, la o adunare culturală.*

Arad, 25 Sept. n. 1907. **Russu Şirianu.**

Scrisori din Basarabia

—

V

Presa noastră şi problemele ei.

Pro domo sua.—Vine fără îndoială, cam ciudat să vorbeşti tu însu-ţi de ale tale: n'avem însă încotro..., şi odată ce atingem chestiunea generală de „presa noastră", nu putem trece fără atenţie osebită şi lucrul cel mai bine cunoscut nouă,—ziarul „Viaţa Basarabiei", cu toată activitatea scurtă a ei. Iar afară de o asemenea idee subiectivă ne îndeamnă să istorisim amănunţit despre această gazetă şi simplul fapt de ordin obiectiv: „Viaţa Basarabiei" tocmai ea a fost primul ziar romînesc în Basarabia, adică redactat în romîneşte, cu litere latine, şi tipărit în cea dintăi tipografie romînească din această ţară...

Din motive necunoscute publicului, „V. B." rămîne încă şi până acuma oprită, iar cei, cari au muncit pentru realizarea organului şi i-au dat ce au avut mai bun, îndură multe neplăceri mulţumită acestei opriri, afară de aceea că tocmai în faţa alegerilor generale nu pot duce nici lupta începută pentru idealul naţional şi poporanist. Dealtmintrelea, în vremea această se aşteaptă totuşi o apropiată reînoire a „Vieţei Basarabiei", şi poate că la începutul lui Octombrie ea va relua îndeplinirea misiunei ce o are. Cu atît, deci, mai mult e interesant să analizăm trecutul scurt al organului, care, după toate probabilităţile, va avea încă şi oare-care viitor lung...

Apariţia „Vieţii Basarabiei" s'a făcut la 22 Aprilie a. c., şi noul „confrate", cum se cuvine, a fost salutat, însă cu ceva rezervă, de toată presa romînă, fără deosebire de culoare-politică. Am aflat printre salutările acestea cîteva laude sincere, dar se vedea deodată că atitudinea presei faţă de tînăra gazetă e nehotărîtă şi cam aşteptătoare. A trecut cît-va timp, şi cu fie-care număr nou simpatiile *publicului cetitor* creşteau mereu. Cu toată compromiterea a înseşi ideei de gazetă locală romînească făcută mai înainte, cu toate greutăţile gazetăriei, cele specifice pentru Basarabia,—cererea ziarului în Chişinău şi la ţară, ca şi ecoul corespondenţilor şi agenţilor—romînilor vii—din toate unghiurile Basarabiei, de-

...ea tot mai eficace spre răspîndirea şi propăşirea gazetei. Mai jos vom
...a cîte şi ce fel de dovezi de simpatie şi încredere publică s'au adu-
...la redacţie numai în timp de o lună, dar aceasta nu e decît o sin-
...ă parte a lucrului.

De pe alta, însă, se găseau şi unii competenţi gata pentru o cri-
... sau ironie la adresa „Vieţei Basarabiei", şi pe cînd din unele ziare
...ineşti aflăm, că sîntem „naţionalişti (atita!) cu o tendinţă de reacţie",
...n acelaşi timp alţii declarau în mod oral că „Viaţa Basarabiei" aduce
...doiala serioasă în mintea publicului", iar direcţia ei este oportunistă
... lipsa vre-unui temeiu solid şi progresiv... Şi cine ştie unde ar fi ajuns
... părerile acestea, dacă nu s'ar fi oprit pe neaşteptate tînărul ziar...
...e spre bucuria d-lor critici?... Desigur, că li e tot una criticilor dacă
... ziar, în condiţiunile atît de excepţionale din Basarabia, însuşind de
...lă programul social-revoluţionar cu cererea tuturor (îndată!) drepturi-
...şi cu „exproprierea moşiilor" sau a altor ştiu eu ce avuţii,—îi tot una,
... dacă în Basarabia moldovenească, ţară cu unica pătură cu carte—cea
...roprietarilor mici şi mijlocii, avînd aceştia convingeri foarte modera-
...chiar adînc conservatoare,—un aseminea ziar ar putea avea cel mult
...iaşi 17 cetitori—critici... Fiat justitia, pereat mundus! Socotelile prac-
... şi reale, evoluţia culturală treptată pentru poporul natal, osebita bă-
...e de seamă în sfera politicei locale—toate aceste idei sănătoase, ex-
...e de „Viaţa Basarabiei" şi atît de accesibile maselor obscurante sau
...trăinate ale Basarabiei romîne,—iarăşi e o crimă pentru cultura sigu-
... pentru viitorul acestei ţări?...

Dar, zădarnic punem aci o aşa întrebare. Zădarnic am încerca să
...licăm şi presei romîneşti, cam duşmane pentru direcţia „Vieţei Ba-
...abiei",—din ce cauze nici nu vrem nici nu putem aci să expunem
... *fapt* altă îndrumare, decît cea mai cumpătată. Putem numai să-i asi-
...răm pe confraţii romîni, că mult greşesc ei, cînd măsoară lucrurile din
...sarabia cu o măsură stabilită (de cine?) în regat. De alt-fel şi noi
...ă mult timp vom privi din depărtarea noastră (atît de apropiată!) cu
...laşi sentiment de înfrărţire pe toţi fraţii din regat, pe toate ziarele şi
...istele cu direcţiile diferite ale lor începînd cu „Neamul Romînesc", de
...dă, şi sfîrşind..... cu „Adevărul".

„Noaptea toate mîţile îs cenuşii"—aşa să se gîndească fie-care ro-
...n, scăpat de sub jugul înstrăinării, că în Basarabia domneşte tocmai
...aptea adîncă din veacuri medii, şi precum noi nu vom distinge de
...i „mîţile" romîneşti, tot aşa, fraţilor să nu prea distingeţi pe ale noas-
..., ci mai bine ajutaţi-ne până la venirea dimineţei, cînd toate subiec-
...e îşi vor relua naturala culoare a lor!...

* * *

Încă „pro domo sua". Chiar din primul Nr. al „Vieţei Basarabiei"
...ecţiunea noului ziar înfăţişată de subsemnatul cu doi-trei amici, a ex-

pus intr'o serie de articole toate vederile şi punctele din *credo* al nostru, neascunzind nimic. In rezumat programul acesta a avut cuprinsul următor:

„Viaţa Basarabiei" face apel la toţi rominii fără distincţiune de partid, pentru ca „cu toţii să conlucrăm" la scopul naţional, ce ea urmăreşte. Pentru aceea direcţiunea se adresează la oamenii cinstiţi să-i fie aceştia prieteni politici şi-şi trage nădejde că şi adversarii ei, cei de apriori, degrabă se vor schimba în „fraţii-adversari".

Asigurind guvernul, autorităţile locale şi opinia publică de „atitudinea noastră hotărît pacinică şi strict culturală, avem în vedere, că trăim în Basarabia" şi nu în Elveţia contimporană. In „ţărişoara noastră" domneşte încă iarna mintală şi politica, ca nicăieri în Europa; „cuvîntul nostru şi mintea" sint îngheţate, iar sufletul înstrăinat. Campaniile electorale au arătat clar, că „ne aflăm, conform cu starea noastră înapoiată, intr'o perioadă de înflorire a reacţionarizmului" celui mai uricios.

In asemenea condiţiuni, fireşte, direcţiunea işi recunoaşte importanţa şi responsabilitatea lucrului său.

„A învinge înseamnă a reuşi să treci peste toate greutăţile, a face să dispară toate obstacolele, pentru a ajunge acolo unde vreai, pe tăcute, fără a se bate ori-ce monedă de partid sau de vederi. Sinceritatea deplină şi adevărul ne comandă să nu ascundem nici un fapt din viaţa rominilor basarabeni, ci din potrivă să punem faptele acestea în evidenţă pentru că numai astfel vom aduce folos cauzei noastre. Vom vorbi de boalele locale, cele obşteşti, dar combătind şi demascind pe vinovaţii pricinuitori ai boalelor acestea fără polemică brutală şi uşoară, ci numai de fond, principial şi prin dovezi. Ne aşteaptă pe o asemenea cale un lucru sever, o luptă de ani şi ani, o muncă zilnică şi de noapte, care nu se face prin frazeologie goală sau cu ajutorul exclamaţiunilor şi al farmecului poeziei. In mijlocul acestui haos de patimi, de înstrăinare şi idei greşite, care se numeşte Basarabia contimporană, vom căuta să aruncăm acolo lumina... Şi conştienţi de aceasta, vom lăsa pe adversarii noştri—adevăraţii ruşi şi renegaţii moldoveni—să latre, noi însă ne vom face datoria".

„Nu face gazetărie cine vrea, ci cine poate şi cine o consideră ca un scop cultural cerind pentru a'l ajunge — o muncă detaliată şi sistematică. N'avem aspiraţiuni la slujbe, demnităţi şi onoruri, iar spinarea o avem nu pentru ca să se încovoaie înaintea cuiva. Cit despre vederile universale cari ne vor fi nouă farul—vom aminti tuturor şi necontenit, că peste toate răutăţile zilei, peste interesele trecătoare ale individului, domnesc marele interese ale ominirei... Dar totuşi şi naţionalizmul sănătos este aşa de tare incrustat în inima noastră, încît nu putem sacrifica convingerile naţionaliste, în care ne legănăm tinereţa noi şi prin care numai se poate deştepta poporul romin din Basarabia. Avind în vedere idealul—sporirea şi înălţarea întregului neam romînesc, punem acuma începutul realizărei visului nostru naţional şi jertfim viaţa noastră personală—„Vieţei Basarabiei".

. . . .

Iată în rezumat ideile generale reproduse din „Viaţa Basarabiei". In sfera chestiei agrare şi ţărăneşti, tînărul ziar iarăşi s'a pronunţat în folosul reformelor serioase şi democratice, dar treptate şi măsurate, conform cu împrejurările actuale economice. In domeniul politicei generale „V. B." declara şi convingerile ei strict constituţionale, iar chestiile delicate, ca aceea a autonomiei pentru Basarabia, n'au fost ridicate, pentrucă... ce avem comun cu autonomia, cind încă nu ştim nici a ceti romineşte şi n'avem nici una din aparenţele vieţei locale, care să ne arăte că tindem la autonomie?..

Astfel, cum vedeţi, întregul program al „Vieţei Basarabiei" este atît de real şi accesibil în mediul atît de nedeferenţiat de aci, încît se putea aştepta, că la apelul acestui organ nou se vor atrage tocmai masele de diferite nuanţe, cari au simpla trebuinţă de presă în limba părintească.

Aşteptările acestea n'au fost înşelate.

* * *

Inaintea apariţei „Vieţei Basarabiei". — In minute de îndoială mă gîndeam adesea la aceea: oare poate fi mai bine la noi? La noi, unde Chişinăul e ca un oazis străin acestei mări de moldovenii semi-sălbatici, înapoiaţi, cari îl înconjoară?

Niciodată!..

Imi închipuiam tabloul vieţei noastre dela sate... Incolo toate se petrec ca şi înainte, cum se petrecuseră şi un veac înapoi în vremea „anexărei" Basarabiei. Cunoştinţa actualităţei, rostul vieţei sau orice aspiraţiuni spre mai bine — sînt noţiuni străine pentru mintea ţăranului basarabean. Chiar deşteptarea, „învăţătura" şi alte simple idei de al de astea nu-şi găsesc aci locul pentru întruparea lor, pentru punerea scopurilor cit de strimte, primitive. Insuşi interesul vulgar de îndestularea burtei nu se urmăreşte raţional, ci şi aici ţăranul moldovan merge ca în dodii pe căi greşite, prin ocolire.

La toate acestea mă gîndeam mult şi mă clătinam. Nu că nu doream să încep lupta — ea mai curind sau mai tîrziu este inevitabilă chiar istoriceşte — dar recunoşteam că aci se cer sforţări gigantice, jertfirea vieţei întregi, pe cind rezultatul va fi cine ştie cind dobîndit...

Insă destul cu amintirile despre reflexiile personale.

De pe altă parte aflăm, că zvonul asupra unei „gazete moldoveneşti" creştea totuşi necontenit. „Basarabia" şi „Moldovanul" au făcut pe neaşteptate o reclamă pentru noţiunea unui asemenea ziar, însă pe calea strict negativă: ţăranii cind le pica în mînă un număr al „Basarabiei" sau „Moldovanului" mişcau numai din cap şi spuneau: „nu-i aşa trebue gazeta nouă; acestea-s greu de cetit şi de înţeles".

Astfel nu ştiam înainte nici dacă aş putea compta pe ţărani nici dacă aş satisface cumva plingerea lor, căci mă vedeam înaintea unei dileme ciudate: ţărănimea inertă, înstrăinată exprimînd în acelaş timp o cerere serioasă asupra presei şi aşteptînd o „gazetă adevărată".

Realitatea a rezolvit degrabă această dilemă.

* * *

In cursul apariţiei „Vieţei Basarabiei". Existenţa atît de scurtă a unui ziar numai rareori poate aduce o aşa mare mulţumire sufletească, pe care am găsit-o prin mulţimea de complimente şi urări, cu cari a fost întîmpinată „Viaţa Basarabiei". Ele ne-au venit mai din toate locurile însemnate ale Basarabiei, şi dela moldovenii rătăciţi în Rusia, Caucaz, Siberia, şi dela fraţii romîni din toate ţările romîneşti. Această parte a lucrului ne-a procurat nouă putere fierbinte şi ne-a inviat credinţa tînără. Pe de altă, însă, pe cea practică, se observa din zi în zi un succes simţitor. Repet că împrejurările apariţiei erau prea puţin favorabile, deoarece „Moldovanul" mult a compromis însăşi ideia folosului şi interesului unei gazete moldoveneşti. Dar contrar aşteptărilor ziarul prindea din ce în ce mai mult în public. Numai în Chişinău s'au vîndut 70 de foi din No. 1, iar la No. 6 această cantitate a crescut la 250! In acelaşi timp cererea din Orhei s'a urcat din 15 la 80, Soroca 10—40, mănăstirea Cupriani 5—35, etc. Foarte nimerită s'a arătat ideea de a scoate „Viaţa Basarabiei" în două ediţii; cu litere romîneşti şi cu cele ruseşti; astfel fiecine îşi putea alege o foaie după gustul lui.

Din toate acestea putem conchide că un organ moderat, enciclopedic, în limbă uşoară şi bine oferit publicului poate avea un succes foarte simţitor în Basarabia, căci trebuinţa este şi creşte. Dar, vedeţi, ce puţin noroc avem în privinţa aceasta: „Basarabia" era prea radicală, „Moldovanul" cu totul reacţionar, iar tocmai „Viaţa Basarabiei" fiind primită cu simpatie de populaţiunea largă, numai ce s'a putut arăta că „are zile", că este vitală — îndată după 5 săptămîni de existenţă, a fost silită să se oprească...

Trist, fatal!......

Avem în direcţiunea „Vieţei Basarabiei" adunate într'o lună atîtea şi atîtea dovezi şi mărturii de spiritul, capacitatea, curiozitatea şi sufletul nobil al poporului nostru, al celui compus din dobitoacele cenuşii!..

Unul ne trimite caetul intim al lui, în care toată viaţa îşi strînge şi aşterne, cu litere vechi slave, ideile naive proprii, cîntece culese, imitaţia stihurilor divine... Şi cu ce drag, se vede, liniase el paginile de hîrtie aspră în singurătatea lui de visător sătesc!

Altădată voi reproduce ceva schiţe din aceste scrieri nepretenţioase ale moldovenilor basarabeni, făcute atît de spontan în semi-întunericul din sate. Aci însă e de observat, că toate documentele de acest soiu, cari se află la dispoziţia direcţiunii, prezintă o scară întreagă de citire şi

scriere: începînd cu scrieri primitive în alfabetul slav şi în limba cărţilor bisericeşti, vedem unii scriind şi foarte bine cu literele cirile ruseşti, apoi se găsesc şi mai mulţi cari scriu — care slab, care şi perfect — romîneşte în sensul actual al cuvîntului. E foarte curios să citeşti sosite din adîncimea codrilor de Orhei versuri naive dar compuse cu vădita tendinţă de imitaţie a lui Eminescu — nu-i aşa? Sau din comuna Funduri jud. Bălţi un „romîn prin natură" cum el se recomandă — Crasnii (ruseşte înseamnă — roşu) îşi justifică pe neştiute o zicătoare basarabeană: „tata rus, mama rus, da Ivan (Ioan) — moldovan", — trimiţîndu-ne imnuri patriotice moldoveneşti şi versuri satirice asupra ruşilor bătuţi de japonezi....

Un oarecare Păsat din jud. Hotinului, după ce a vizitat odată Chişinăul, această capitală

Unei ţări de vin
Şi de mamaligă,

îşi strînge (romîneşte, dar cu ortografia — vai de ea) impresiile într'o satiră, unde ridiculează toate cele văzute, cîteodată foarte meşter, şi o trimite direcţiunei „spre publicare şi pentru o povaţă" publicului din Chişinău.

Vladimir Leon, din s. Balceani jud. Chişinăului, un tînăr de vr'o 28—30 ani s'a prezentat într'o zi la redacţie cu un manuscript bunicel şi ne-a desfăşurat o monografie întreagă în chestia „fîntînelor şi izvoarelor". Neştiind decît litere ruseşti, acest tip de „cercetător veşnic" şi-a luat încă din copilărie, cum spune el, sarcina de a cerceta fîntînele şi izvoarele în depinderea dela acestea a epidemiilor, ce bîntue satele. „Mă scoboram mai multe ori în fîntîne, săpam izvoarele, întrebam pe cei îmbolnăviţi din care fîntînă au băut şi apoi o cercetam", etc... Ca rezultat a scos mai multe constatări empirice şi chiar strict de ştiinţă în domeniul boalelor epidemice şi atîrnarea lor de „necurăţenia fîntînelor şi izvoarelor". „Oare nu se poate cu ajutorul gazetei d-voastre să se răspîndească regulele speciale asupra chestiei acestea pentru săteni? Să se lipească în toate satele pe ziduri „zacoanele" asupra curăţirei apelor?.. Şi alăturat cu monografiea ne-a prezentat Leon şi diferite ilustraţii lămuritoare, făcute cu un talent neîndoios de desinator.

O grupă întreagă de ţărani din Bacioiu jud. Chişinăului ne trimite o descriere a stărei lor mizerabile în privinţa şcoalei locale; arată că actualul personal al învăţătorilor ruşi nu le îndestulează dorinţa învăţăturei, etc. In deobşte am avut un număr mare de corespondenţe de interes adevărat obştesc, cu descrierea întîmplărilor şi diferitelor aparenţe ale vieţei săteşti, ce arată frumos cît de exact şi just îşi înţelege ţărănimea moldovană trebuinţele sale.

Tineretul şi el nu rămîne indiferent pentru o gazetă care deschide coloanele pentru fiecine doreşte a-şi exprima gîndurile. (Am făcut chiar un apel larg în sensul acesta).

„Noi doi băetani din satul Furceni suntem din natură moldoveni din Basarabia, Gavriil Ioan Muntean şi Ioan Dumitru Gangan. Putem să luptăm cu D-v. la facerea gazetei „V. B." ca să vă trimitem cîntece, poveşti, hazuri şi mai în scurt fel de fel de al de astea. Intr'aşa fel de chip ca să primim gazeta de tot numărul. Şi iaca noi iţi trimitem de prubă cîteva cîntece. Şi după cum Iţi trimitem noi, aşa şi dumneta să ne trimeţi gazeta de prubă ca să fie tipărite intr'însele şi cîntecele noastre. Să ne trimeţi două foi de gazetă, una cu litere ruseşti şi una cu litere romîneşti". Apoi urmează poezii cu titluri: „Dragostea tinereţei", „Pornirea recruţilor", „Vezetiul boeriului", „Cîntecul străinului", — toate scrise cu litere ruseşti şi cu ortografie foarte originală (o păstrez).

Iată, însă, şi ceva interesant, eşit de sub condeiul celor doi băetani:

CÎNTEC ROMÎNESC

Frunză verde arnăut,
Puişor de peste Prut,
Cum ai făcut de-ai trecut?
Am călcat din salce 'n salce
Ş'am trecut Prutu dincoace.
Ş'am călcat din pom în pom,
Pără m'am făcut neom.
Ş'am trecut în ţara noastră,
Să-mi fie sub ceriu-i albastră
Mai bine decît 'ntr'a noastră...
Ba-i mai rău decît la noi, —
Şi m'am pus la păscut oi...

In sfîrşit corespondenţa e însoţită şi de o notă de ordin practic: „dacă binevoeşti, cum îi primi hîrtia să ni trimeţi la amîndoi cîte o foaie de gazetă, că apoi noi ţi-om atrage mulţi cetitori cu plată de prin satele din prejur"...

Da, băetani, învăţători săteşti, novici de pe mănăstiri, tineri şi bătrîni... îţi închizi ochii şi îi priveşti pe toţi, cum le plutesc şi s'avîntă puterile lor fireşti spre bine, spre luminarea, spre centrul unei ţări înstrăinate, care nu le poate acuma da nici un răsunet de îmbărbătare, de mîngăiere... Cîte gînduri dorm în poporul nostru, cîte idei originale religioase şi obşteşti, cîte aspiraţiuni ascunse, şi cîntece fără sfîrşit!..

* * *

Concluziuni? Două constatări putem face: limba de veacuri se păstrează la moldovenii basarabeni, simţul naţional deasemenea, iar puterile fireşti ale poporului nostru, neavînd aplicare nici la formele învechite ale vieţei săteşti, nici la cetirile culturei ruseşti, se rup, înăbuşite, se avîntă mereu spre ceva nou şi necunoscut, odată ce simţul sănătos le dă direcţia spre renaşterea naţională...

La toate documentele arătate mai sus trebue să adaog încă şi cereri separate primite la redacţie din toate colţurile ţării asupra gramaticilor romîne, cărţilor de cetire etc. De pildă: (scris cu litere ruseşti).

„Am nevoe de o gramatică moldovenească, cu literele romîneşti ori ruseşti fie cum a fi numa gramatică moldovenească să fie. Tare mult aş scri mai mult decît Main-Rid dacă nu mă înşel cu gîndul. Numa îi pricina că am lipsă de o gramatică şi de cărţi romîneşti, cari ar pute să-mi arăte drumul măcar cît de puţin. De aveţi la îndemînă vr'o gramatică moldovenească, foarte eşti poftit s'o trimeţi mie"...

Gramatică, gramatică „moldovenească"!!...

Unice exemple a cetirei şi scrierei romîneşti, chiar în mijlocul ţăranilor, totuşi se întîmpină destul de des. O sută de ani după „anexare" cărţile romîneşti, cît de puţin, străbăteau însă în mai multe puncte. Numai că asemenea fenomen nu iesă la suprafaţă şi rămîne ascuns, necunoscut. Pentru trebuinţele zilnice, în şcoală, la judecată şi alte dregătorii se folosesc de limba străină. Scriitorii şi artiştii, învăţătorii cuvintelor vechi nu există... şi totuşi rămînem „moldoveni prin natură" cum spun „doi băetani" şi putem şi noi, în 1000 chilometre dela ţara lui Coşbuc şi a lui Goga, să-i cetim şi să ne fermecăm cu poeziile lor.

„Noi vrem pămînt" răspîndit aci de „partidul" social-revoluţionar, adică de un cercuşor de intelectuali, are succes imens printre ţărani şi le stoarce lacrimile. Cînd însă aud aceştia, că „cîntecul" l'a scris un poet romîn din Apusul romînimei departe, departe—le mişcă îndată *ceva* nou în mintea întunecată, iar în ochii lor poţi ceti, că... visul romînilor naţionalişti nu este un vis fantastic...

Cer scuze. Am răpit prea mult loc la Onor. direcţia a „Vieţei Romîneşti" am cam abuzat şi de atenţiunea cetitorilor. Deci, sfîrşitul temei prezente — în No. viitor.

Chişinău 15 Septembrie 1907. Alexis Nour.

Cronici Bucureştene

Septembrie.

Precum, pentru oameni, vara este un „sezon mort“,—aşa, pentru Natură, toamna e sezonul agoniei. Covoarele de mătasă verde aşternute de Dumnezeu pe pămînt, peste măsură bătătorite de paşii noştri grosolani, încep să se uzeze şi să'şi piardă culorile; bieţii copaci ofticoşi îşi scuipă jos cele din urmă frunze galbene—roşii, fărîmături sîngerînde din plămînii istoviţi; primadonele şi tenorii pădurilor — imitînd celebrităţile noastre muzicale—se duc să facă turneuri artistice în alte ţări, unde nu riscă să sufere frigul şi foamea; iar cerul întinde peste văzduhul plin de ploaie şi de ceaţă un soiu de umbrelă mohorîtă, asemănătoare cu nişte imense aripi cenuşii de liliac...

Zicătoarea cea mai răspîndită în popor despre acest anotimp e că: „toamna se numără bobocii“. Cum s'o tălmăcim? Despre boboci de floare nu poate să fie vorba, căci toamna florile, acest sex frumos al regnului vegetal, încep să se vestejească întocmai ca şi femeile, aceste flori ale regnului animal. E vorba atunci de sigur despre bobocii de gîscă. Şi de oarece politicianii îşi pun scadenţa tuturor făgăduelilor şi programelor lor „la toamnă“, este probabil că bunul simţ al poporului prin acea zicătoare a făcut o epigramatică aluzie la alegătorii noştri, cari sînt jumuliţi ca nişte boboci de gîscă, nu pe varză, ci pe spanacul discursurilor cu care în restul anului sînt îndopaţi.

Să sperăm, însă, că de data asta oamenii noştri politici, cuminţiţi de necazurile ce ne bîntuiră, nu ne vor mai da prilej să facem statistica naivilor şi credulilor amăgiţi de ei, şi că—în loc să numărăm în toamna actuală bobocii de gîscă—vom însemna pe răboj fapte şi îndrumări mîntuitoare.

Toamna este considerată îndeobşte ca timpul cel mai poetic. Pletoşi sau chei (căci sînt şi fii ai muzelor cari nu pot trage decît rimele de păr), poeţii noştri nu văd în toamnă decît iluziile lor risipite ca foile împrăştiate de vînt. Dar ce să mai spuie—atunci bieţii librari-editori (toamna se tipăresc cele mai multe volume) cari contemplă zilnic cu melancolie cum foile cărţilor romîneşti se îngălbenesc în rafturi ca şi foile arborilor! Eu mă mir cum d-nii Socec, Alcalay, Sfetea, Samitca, etc., tot

editînd pe poeţi, nu s'au apucat să scrie ei înşişi elegii duioase, care ar suna cam aşa:

E toamnă tristă şi mi-e dor,
Mi-e dor d'un public cititor
Ce n'ar privi cu ochii reci
Volumele a 3.50
Şi n'ar trece pe la vitrini
Cu gîndu-aiurea şi streini!...

...Dar nu numai abundenţa cărţilor noi ce apar, reluarea activităţei politice şi căderea frunzelor sînt semnele vestitoare că „sezonul mort“ a murit. Este un semnal şi mai neîndoios: e cuvîntarea ce d. Scarlat Popescu, în calitate de prim preşedinte al Curţii de Apel, rosteşte cu prilejul deschiderii noului an judecătoresc, căci ştiţi că—din obicinuinţă—magistraţii noştri închid chiar anul judecătoresc şi'l ţin arestat până 'n Septemvrie. S'a isprăvit „sezonul mort“, cel puţin pentru gazete, cînd vorbeşte d. Scarlat Popescu! Discursurile d-sale sînt ca acele „les trois coups“ cu cari regisorii anunţă la teatru începerea spectacolului. D. Scarlat Popescu a ajuns la noi să aibă popularitatea pe care-o are Magnaud în Franţa, dar pentru motive cu totul contrarii. Pe cînd Magnaud este „le bon juge“ care substitue literei moarte a legilor sufletul lui viu şi aruncă justiţiabililor vorbe de umanitate şi de pace socială; d. Scarlat Popescu este „le juge grincheux“, căruia nu-i place nimic, cîrteşte tot, cicăleşte pe toţi. Sînt încalte întemeiate sgomotoasele d-sale explozii de supărare? Răspunsul la această întrebare depinde după cum cel ce'l dă e în opoziţie ori la guvern. Opozantul îşi freacă palmele de bucurie cînd „acest independent magistrat dă curs indignatelor sale accente de protestare contra corupţiei regimului“... etc.; iar guvernamentalul deplînge „decăderea morală a unui înnalt magistrat care, inspirat de parapone personale, devine instrumentul unei opoziţii fără scrupul, uitînd nobila misiune a justiţiei ce trebuie să fie“... etc. Intre aceste două păreri extreme, să ni se dea voie să intercalăm una ceva mai imparţială: anume că, o fi avînd ori nu dreptate d. Scarlat Popescu, nu e convenabil ca să se vorbească în Palatul Justiţiei aşa cum se vorbeşte în sala Dacia. În templul senin al Dreptăţii nu se cade să răsune cuvinte ce răscolesc patimi şi stîrnesc tumulturi în cafenele şi pe uliţi. Să se discute acolo, obiectiv şi senin, chestiuni juridice, nu să se facă polemici personale sau politice; pentru acestea, pe lîngă sala Dacia, magistraţii au la îndămînă reviste, ziare şi cluburi, unde pot da drumul fără jenă la bretelele oratoriei lor prea slobode. Zău îţi vine une-ori să regreţi că Justiţia e legată numai la ochi şi că mitologia nu i-a pus şi strajă gurei şi îngrăditură buzelor sale!

Ba chiar ar fi poate bine să nu se mai discute nimic la Palatul Justiţiei, anii judecătoreşti să nu se mai închidă şi redeschidă, ci să continuie, fără discursuri solemne, simple formalităţi menţinute prin rutină,

ca feștaniile la reînceperea cursurilor școlare, ca cele 101 tunuri la redeschiderea Parlamentului.

Au magistrații poftă de vorbă? Să facă și ei un congres în fiecare an. Uite ce bine s'a petrecut la congresul petroliștilor. Nu știi dacă, în urma acestui congres, se va consuma mai mult petrol romîn pe piețele lumei. Știu însă că, grație congresului petrolist, consumația Drăgășanului și Cotnarului național a sporit considerabil. Petroliștii noștri și oaspeții lor sînt oameni cari știu să trăiască, amestecînd utilul cu plăcutul, intercalînd între două conferințe savante cinci banchete și zece escursii de plăcere. Bravo lor!

Nu tot cu aceeași simpatie aplaud congresul corpului didactic. S'a întîmplat un fenomen curios: petroliștii au băut și dascălii s'au „ambetat" unii pe alții. Banchetul cu care au debutat ei a avut un „menu" cam canibalic, pentru că dela prima ședință, care vai a fost și ultima, profesorii s'au mîncat între dînșii!... Spre cinstea acestui congres mort în fașă, trebuie să spun însă că n'a fost nevoie de intervenția cupeului de salvare al d-lui Dr. Minovici, și congresiștii s'au reîntors pe la casele lor numai cu răni de amor propriu. Ori și cum, tocmai în ajunul deschiderii școalelor, este regretabil să pătrundă în mintea tinerimii studioase ideea subversivă că întreg corpul didactic merită nota trei la conduită. Congresul n'a fost disolvat de toți dascălii, ci numai de cei dăscăliți de politiciani. Țiu să constat aceasta eu care respect pe profesori și îmi dau seama de marea și covîrșitor de greaua lor misiune. Ce bine ar fi dacă și profesorii s'ar respecta pe ei înșiși! Cu ocazia congresului sinucis în floarea vîrstei nu prea au dovedit-o.

N'au dovedit-o nici în împrejurarea morții unuia dintre cei mai iluștri camarazi ai lor: B. P. Hasdeu. Cu inima strînsă de un sentiment penibil, am văzut defilînd pe Calea Victoriei convoiul mortuar al acestui om excepțional de bine și din belșug înzestrat, care poate și-a risipit uneori fără rost comoara de podoabe felurite ale unei inteligenți sclipitoare, dar care nu era mai puțin una din cele mai frumoase personalități ale atît de sărăcăcioasei intelectualități romînești. După dric, o duzină de prieteni. Unde erau colegii și elevii acestui profesor care a onorat o jumătate de veac o catedră cu adînca-i învățătură și cu luminosu-i talent cu așa de multiple manifestări? Profesorii se certau la congres; iar studenții mai de grabă se adună în jurul sicriului unui agent electoral răpus de beție subt masa bufetului unui club politic, ori sfîrcit în învălmășeala sălbatică a unei alegeri.

A, dac'aș putea să crez și eu în duhurile nevăzute ale morților ca bătrînul mag, care din om de spirit ce era, căzuse la bătrînețe în slăbiciunea spiritismului, și dacă aș avea darul miraculos să'l convoc la masa mea de scris pe el și pe celălalt mort ilustru, vecin al său dela Cîmpina, tovarăș de nemurire, pe pictorul Grigorescu, ce desfătător dialog melancolico-satiric aș asculta pe tema ingratitudinei și secăturismului în Romînia contimporană! I-ași auzi gemînd și pufnind de rîs în aceiași vreme:

Hasdeu: Necrologul meu cel mai important mi l'a scris madam ...ara în „Universul", mi-ar fi făcut poate și Riria unul, dar mă cam luam la harță cu Xenopol!

Grigorescu: Critica cea din urmă asupra operei mele, colega, ...-a făcut-o un profesor de geologie în „Sămănătorul"!

Hasdeu: Maestru de ceremonie al înmormîntării amîndurora, eu ...erat și tu artist, a fost chimistul Istrate!

Grigorescu: Totuși... frumos peisaj țara romînească!

Hasdeu: Da... 'ți-am văzut și admirat tablourile în care o cînți ca ...et și ca patriot; 'ți-am văzut și boii tăi predilecți, ai foarte mulți, dar ...tuși n'ai zugrăvit toate vitele ce trăesc în scumpa ex-patria noastră!

...Mă grăbesc să puiu punct. Convorbirea dintre cele două „spi...te" ar fi de sigur mult mai interesantă, dar și mult mai amară.

In treacăt fie zis, critica din „Sămănătorul" de care pomeniiu este ...torită unui tînăr și erudit geolog, d. dr. Murgoci, pentru care am o ...imă deosebită. Dar nu erau, înnaintea d-sale, alții indicați și chiar obli...ați să judece din punct de vedere artistic opera lui Grigorescu? Afară ...e Delavrancea care-a republicat un frumos și entuziast articol, cei che...ați să'și spuie cuvîntul și să aducă marelui pictor național un suprem ...magiu nu 'și-au împlinit datoria. D. dr. Murgoci a vorbit despre Gri...orescu ca un competent geolog ce e, stăruind mai mult... asupra natu...ii solului din tablourile strălucitului Maestru! O alunecare de condeiu ...eva mai mărăcică, și geologul-critic de artă ar fi recomandat domnului ...aki dela Cîmpina să'și vîre sondele și în pînzele lui Grigorescu, că va ...a peste vine petrolifere! Adică, la urma-urmei, dacă Maiorescu, Gherea, ...lăhuță, Coșbuc, Tzigara-Samurcaș și ceilalți tac, de ce n'ar vorbi un ...eolog? De ce n'ar veni apoi acum de pildă și amicul meu, valorosul ...e..ic veterinar Jocu să constate dacă boii din tablourile lui Grigorescu ...înt sau nu bolnavi de febră aftoasă?!

N'ar fi acesta primul amestec de atribuții în dulcea noastră țară.

Și e drept că țara n'a fost niciodată mai dulce ca acum în Sep...embrie, cînd mustul curge în valuri prin podgoriile noastre, care, grație ...ițelor americane, reîncep să se învioreze. A negreșit, nu mai este în ...ii străvechea veselie! Bachanalele daco-romane ale străbunilor, din vre...urile de belșug, au fost altoite cu posăceala și practicismul american, ...i azi dealurile nu mai sînt și locuri de desfătări voioase, ci numai piețe ...omerciale. Incalte, la București, așa poreclitele „mustării" vînd siropuri ...de bozii, suc de pătlăgele roșii, esență de pepeni verzi, numai zeamă de ...struguri nu. De aceea, vezi prin mahalalele Capitalei sumedenie de mus...tării, dar foarte puțini mușterii!

Insă, de oarece cronica mea devine prea lungă, și dat fiind că *de mustibus non disputandum*, mă grăbesc a mă iscăli.

G. Ranetti.

Cronica Ştiinţifică

Veninul şerpilor şi vindecarea otrăvirilor cu venin.

Există, printre animale, un număr însemnat de specii care posedă nişte organe glandulare însărcinate cu fabricarea unui lichid otrăvitor numit *venin*. Animalele veninoase se pot găsi în grupurile cele mai deosebite. Cunoaştem exemple printre Celenterate, Echinoderme, Artropode, Moluşte, Peşti, Batraciene, Reptile şi chiar Mamifere (Ornitorincul). Veninul secretat de glande poate fi întrebuinţat de animal ca o armă de apărare contra duşmanilor, cum e cazul cu albinele, ori ca armă de atac, cum e la şerpi, sau armă de atac şi de apărare, după trebuinţă, cum e cazul scorpionului.

Dintre toate însă, cele mai numeroase şi mai perfecţionate în arta de a învenina, sînt Reptilele. In acest grup se găsesc speciile cele mai periculoase pentru om şi mamifere; de aceia şerpii, chiar cei neveninoşi, au inspirat întotdeauna omului o spaimă instinctivă.

Fiinţele acestea, relativ puţin numeroase în ţările temperate, sînt foarte abondente în regiunile tropicale, unde constitue una din calamităţile permanente pe capul locuitorilor din acele ţinuturi.

E de ajuns să se ştie că şerpii veninoşi din Industan, printre care *Cobra* şi *Bungarul* ţin recordul, fac pe fie care an, în mijlocie, 25,000 de victime.

Tot pe aproape de acest număr se cifrează victimele în Birmania, Indochina, Indiile Olandeze, Australia, Africa, Antile, America tropicală etc. In Europa avem *Vipera*, cu mai multe specii, care face victime, mai mult printre vânători, ciobani, câni, vaci şi oi. Dar, comparativ cu cele ce se întîmplă în ţările tropicale, numărul victimelor la noi, în Europa, e aproape ne însemnat. Acolo, reptilele veninoase sînt aşa de frecvente încît intră şi prin case şi muşcă oamenii în timpul somnului.

Mai totdeauna persoanele muşcate mor în scurt timp.

Şerpii veninoşi constitue prin urmare un adevărat pericol al ţărilor calde şi fiind că stîrpirea lor este imposibilă, pe deoparte din cauza numărului lor enorm, iar pe de alta din cauza superstiţiilor religioase ale locuitorilor indigeni, de acea oamenii de ştiinţă au căutat să găsească

[mi]jlocul de a înlătura moartea celor atinşi de dinţii acestor reptile.—Cel [ca]re s'a ocupat mai mult de această chestiune şi care a reuşit să găsească [me]dicamentul suveran, este savantul francez Dr. *A. Calmette*. Lui i se [dato]reşte faptul că astăzi muşcăturile şerpilor veninoşi nu mai sînt mor[tal]e pentru nimeni dacă se dă la timp medicamentul salvator.

Ca să înţelegem cum a putut Dr. Calmette să prepare acest leac [mi]raculos, e de nevoe să ştim cam ce este veninul şi ce fenomene pro[du]ce el cînd e introdus în organizmul animalelor.

Toţi şerpii veninoşi au, la falca de deasupra, doi dinţi mai lungi şi [pu]ţin îndoiţi, numiţi *dinţi veninoşi*, cu cari reptila se serveşte pentru a [int]roduce veninul în carnea animalului ori omului muşcat. Aceşti dinţi [sîn]t cutreeraţi în toată lungimea lor, prin mijloc sau pe dinafară, de un [can]al ce merge de la rădăcină, până la vîrf. In capătul său dinspre ră[dă]cină, canalul dintelui se continuă cu canalul unei glande care fabrică [ven]in şi care este situată printre muşchii de pe laturile capului şi gâtului. [Ea] se cheamă *glanda veninoasă*. Când apăsăm cu degetele glanda, ve[de]m că veninul curge prin găuricele din vîrful celor doi dinţi veninoşi.

Cu anume măsuri de pază, putem să deschidem gura unei Cobra [sa]u a unei vipere şi, comprimîndu'i glandele veninoase, să culegem ve[ni]nul pe o farfurioară.—Vedem atunci că acest teribil lichid este sirupos, [câ]te ori de culoare galbenă deschisă, alteori albicios. In această stare li[chi]dă el nu se poate conserva multă vreme fiindcă începe să putrezeas[că] repede. Dacă'l uscăm în grabă atunci îl putem păstra mult timp sub [for]ma unor lamele ce seamănă cu lamelele de gumă arabică uscată, şi [cân]d avem nevoe de el, putem să dizolvim lamelele uscate în apă pen[tru] a obţinea venin lichid.

Gustul veninului este foarte amar. El conţine substanţe albumi[no]ide şi săruri, toate dizolvite în apă în proporţia cam de 20%. Ca să [ne] facem o idee de puterea otrăvitoare a veninului de şerpe, ajunge să [şti]m că cu un gram de venin uscat—cea ce reprezintă vr'o trei grame [şi] jumătate de venin proaspăt—am putea omorî 165 de oameni dacă [le]am introduce la fiecare cîte o mică picătură sub piele.

Studiul chimic şi fiziologic al veninurilor a demonstrat că ele au [o] oarecare putere digestivă asupra substanţelor proteice, cea ce vra să [zic]ă că veninul nu serveşte şerpelui numai de a omorî prada, ci şi de [a] mistui carnea după ce a înghiţit'o. S'a mai constatat apoi că veninul [co]nţine două substanţe cu acţiune fiziologică diferită: una care parali[ze]ază sistemul nervos, numită *neurotoxină* şi alta care produce hemo[ra]gii în multe organe, numită *hemoragină*.

Aceasta din urmă este mai abundentă în veninul de viperă şi de [cr]otal, pe cînd neurotoxina e în mai mare cantitate în veninul de cobra, [d]e bungar şi alţi şerpi tropicali.

Aceste două substanţe, agenţii principali ai otrăvirii, sînt de na[tu]ră proteică şi asemănătoare întru cîtva cu fermenţii, fiindcă încălzirea [l]a anumite grade de temperatură le distruge. Ele aparţin grupului de sub-

stanțe proteice otrăvitoare pe care fiziologiștii și patologiștii le numesc *toxalbumine*, din care fac parte și o mulțime de otrăvuri fabricate de mi-crobii ce dau boale omului și animalelor, ex. toxina tetanică, toxina di-terică etc. Mai toate aceste toxalbumine au o proprietate din cele mai remarcabile, mulțumită căreia se pot prepara cu ajutorul lor, contraotră-vuri pentru fiecare în parte. Iată cam de ce este vorba.

Se știe de toată lumea că dacă i se dă unui animal sau unui om cantități foarte mici de una din aceste otrăvuri, cantități care nu's în stare să producă otrăvirea, și dacă administrarea otrăvii se repetă de mai multe ori la anumite intervale de timp, atunci ajunge un moment cînd organis-mul se obișnuește în așa grad cu otrava, în cît chiar dacă i-am da acum o cantitate mai mare, capabilă de a omorî un organism neobicinuit, el nu sufere cituși de puțin. Organismul acesta suportă acum doze mortale de otravă. Se zice în cazul acesta că organismul este *vaccinat* contra acelei otrăvi. Un exemplu: Mai în toate ținuturile tropicale unde trăesc în abondență reptile veninoase, se găsesc indigeni, numiți *Psili*, a căror meserie constă în a îmblînzi șerpi veninoși. Cei mai inteligenți și precauți caută să se pună la adăpostul consecințelor fatale ale mușcăturilor ce se poate întîmpla să le capete de la reptilele pe care le mănuesc. In acest scop, ei se lasă înadins să fie mușcați de puii de șerpe, a căror venin este și mai slab și în mai mică cantitate. La întăia mușcătură ei simt o indispoziție generală mai mult ori mai puțin pronunțată, o umflare a lo-cului mușcat, dar după cîteva zile totul intră în ordine și omul devine perfect sănătos. La a doua mușcătură produsă de puiul de șerpe, indi-vidul mai că nu se simte, la a 3-a și mai puțin, și așa mai departe. După un număr oarecare de mușcături, omul nostru este *vaccinat* și a-tunci nu'i mai pasă nici de mușcătura unui Cobra sau Bungar cît de mare. Veninul nu'și mai produce asupra lui efectele-i funeste.

De altfel tot așa se procedează și în laborator, cînd dorim să fa-cem pe un cal sp. ex. să nu mai fie în pericol dacă l'ar mușca un șerpe veninos. Se injectează la prima dată, sub pielea animalului, o foarte mică cantitate de venin, așa fel ca el să nu se resimtă prea mult. După cîteva zile i se injectează o nouă cantitate ceva mai mare de cît la prima dată, apoi se urmează regulat cu injecțiile de venin, la intervale anumite, și mărindu-se gradat doza injectată. Animalul ajunge cu modul acesta, să suporte cantități de venin de 5 până la 10 ori mortale, fără să dea nici un semn de otrăvire. Am putea acum să-l dăm și pe sama unuia din cei mai puternici *Hamadryas*, fără ca animalul nostru să se sinchisească de mușcăturile acestui înfricoșător reptil.

Vaccinarea cu venin este așa dar cel mai bun mijloc pentru a feri pe cineva de inveninare. Oare nu s'ar putea întrebuința acest procedeu și pentru oamenii din ținuturile calde? Evident că da. Insă vaccinarea e un mijloc de luptă foarte puțin practic. Căci închipuiți-vă cîtă muncă trebue ca să vaccinăm atîța locuitori, știind că pentru fie-care om injecțiile cu venin trebue făcute cîte-va luni dearîndul spre a-l face re-

fractar mușcăturilor veninoase. Savanții nu s'au oprit la vaccinare. Con-duși de luminele științei, ei au căutat un *tratament* al inveninării, ne-glijind *prevenirea* ca nepractică. Spre a ajunge la găsirea remediului, ei s'au silit să pătrundă mai întăi misterul vaccinațiunii, căutînd să afle care este mecanismul întrebuințat de organismul vaccinat pentru a pu-tea rezista la otravă.

Cercetări îndelungate au dat la iveală faptul că animalul supus vaccinărei produce încetul cu încetul, în organismul său, niște substanțe, nedefinite în privința compozițiunii lor chimice, dar care au proprietatea de a paraliza otrăvurile cu care animalul a fost vaccinat.

Aceste substanțe bine-făcătoare se chiamă contra-otrăvuri sau încă *antitoxine*. Ele se produc sub influența otrăvii injectate și constitue cel mai frumos mijloc de luptă a organismului contra otrăvurilor.

Sînt tot de natură proteică ca și multe toxine ce le dau naștere și dovadă despre aceasta este faptul că ele se distrug prin încălzire.—Pre-zența lor în sîngele animalului vaccinat se poate pune în evidență cu multă înlesnire.

Dacă am scoate puțin sînge dintr'o vină a animalului vaccinat, l'am lăsa să se închege și am culege partea lichidă care se scurge din chiag, vom obținea un lichid gălbuiu ori chiar roș, numit *serul* sîngelui. Dacă acum am amesteca venin de șerpe cu serul calului vaccinat îndeajuns cu veninul aceluiași șerpe, vom constata că amestecul de *ser de cal vacci-nat* și *venin* nu mai este cîtuși de puțin otrăvitor. Pentru ce? Pentru că otrăvurile (toxinele) veninului, au fost neutralizate de antitoxinele din se-rul calului vaccinat. Ca dovadă ca așa stau lucrurile este faptul că dacă am amesteca *venin de șerpe* cu *serul unui cal nevaccinat*, acest ames-tec își conservă toată puterea lui otrăvitoare, pentru că în serul calului normal nu există antitoxin care să paralizeze otrăvurile veninului.

Dar să mergem mai departe. Să luăm un epure și să-l facem să fie mușcat de un șerpe veninos; apoi, pe cînd epurele se luptă cu moar-tea, să'i injectăm sub piele cîteva picături de *ser* de cal vaccinat cu ve-nin de șerpe. Vom vedea că epurașul nostru începe să'și vină în fire, respiră mai bine, inima începe să'și reguleze bătăile și după cîte-va oare animalul, care era aproape mort, e complect restabilit.—In urma explica-țiunilor de mai sus, se'nțelege ușor cum se face această vindecare. Toxi-nele veninului introdus în epure au fost neutralizate de antitoxinele in-jectate odată cu serul de cal vaccinat și efectele nefaste nu s'au putut îndeplini.—Am fi putut chiar scuti pe bietul epuraș de chinurile agoniei dacă l-am fi injectat serul de cal vaccinat imediat după ce a primit muș-cătura veninoasă. Atunci nici una din suferințele otrăvirei nu s'ar mai fi produs.

Serul calului vaccinat cu venin, care se bucură de această proprie-tate vindecătoare, se numește *ser antiveninos* și conține în el substanțele antitoxice produse de organismul calului sub influența injecțiunilor gra-date de venin.

Ast-fel de seruri se prepară astăzi in contra a o mulţime de boale de origină microbiană, căci şi microbii, cari au intrat in corpul unui om ori animal, produc şi ei otrăvuri care intoxică organismul. Difteria omului, tetanosul şi dalacul vitelor, care trec adesa şi la om, se vindecă astăzi cu astfel de seruri: ser antidifteric, antitetanic, anticărbunos etc., care se prepară cu calul sau cu alte animale, injectîndu-le treptat doze din ce in ce mai mari din toxina contra căreia dorim să obţinem antitoxina.

Faptul fundamental în jurul căruia se învirte tot mecanismul preparării serurilor antitoxice este că un animal oarecare, cînd i se injectează doze progresive dintr'o anumită otravă, este capabil să producă în organismul său substanţe care neutralizează otrava introdusă.—Aceste substanţe antitoxice sînt cu atit mai abondente cu cît cantitatea de toxină (otravă) injectată in corpul acelui animal ajunge să fie mai mare.

Dar, se va zice, ei bine! dacă metoda aceasta de a prepara antidoturi contra otrăvurilor dă rezultate aşa de strălucite, de ce nu incercaţi, savanţilor, să preparaţi, tot pe calea asta, nişte seruri antistricninice, antibeladonice, antimuscarinice şi chiar antiarsenicale, care ar scăpa de la moarte pe mulţi desnădăjduiţi ce-ar vroi să'şi pună capăt zilelor absorbind strichnină, beladonă, muscarină, arsenic şi alte asemenea otrăvuri.—Ei da! Savanţii au încercat să prepare şi astfel de seruri antitoxice, dar n'au reuşit. Este, după cît se pare, o lege generală că organismul animal nu poate produce antiotrăvuri cînd vrem să'l vaccinăm cu un alcaloid, cristalizabil ori nu, sau cu o otravă minerală. Tot ce poate face el în asemenea caz, este să se obicinuiască pînă la oarecare grad cu aceste otrăvuri, dar să producă antiotrăvuri, nici vorbă nu poate fi pînă acum. Numai *toxalbuminele*, otrăvuri animale sau vegetale de natură proteică au acest privilegiu. Numai contra lor poate reacţiona organismul producind antitoxine. In veninul şerpilor, care ne interesează aci mai de aproape, substanţele otrăvitoare sînt tocmai de natură proteică şi de acea se pot prepara cu ele contratoxine.

Serul antiveninos se prepară pe o scară întinsă în laboratorul descoperitorului său, Dr. A. Calmette din Lille şi de acolo se trimite prin toate regiunile calde cele mai bîntuite de reptile veninoase. El se obţine mai ales de la cai, cari se vaccinează cu veninul feluriţilor şerpi din regiunile pentru care serul este destinat. Aşa bunăoară, dacă serul e destinat pentru Europa, calul se vaccinează cu venin de viperă. Dacă e destinat pentru o regiune unde există vipere şi crotali, calul se vaccinează cu un amestec de venin de viperă şi de crotal. Dacă serul va fi trimes în Indii, unde mişună mai mult Cobra şi Bungarul, calul se va vaccina cu venin de la unul sau de la altul din aceşti şerpi, fiindcă veninul lor se asamănă, pe cind veninul viperei şi al bungarului, de pildă, se deosebesc intru citva.

Un cal, pentru ca să poată da un ser antiveninos puternic, trebue să fie vaccinat timp de aproape un an de zile. I se scoate apoi din vine 7 pînă la 8 litruri de singe, din care se desparte serul antiveninos, ce

se pune în sticluţe mici, bine astupate şi ferite de lumină. Astfel pregătit, se expediază in ţinuturile unde se cere.

Veninul necesar pentru vaccinarea cailor se primeşte la Lille de sub tropice, in stare uscată, sau se trimet de acolo şerpi vii, prinşi de indigeni şi închişi în colivii. Primiţi la Lille, aceşti şerpi sînt îngrijiţi cu multă asiduitate de personalul laboratorului şi, cam o dată la două săptămîni, li se scoate venin din glande, după ce au fost mai întîiu adormiţi cu cloroform.

Pentru ca să se vadă cît de activ este acest ser in contra otrăvirilor produse de reptile, voi transcrie aci una dintre numeroasele mărturisiri ale medicilor care tratează, in ţările calde, pe nenorociţii căzuţi victima şerpilor veninoşi. [1])

„In luna Noembre 1901, către mezul nopţii, este adusă la spitalul din Karikal o femee de constituţie robustă. Bărbatul ei ne spune că cu o oră mai înainte, pe cind femeea îşi punea capul pe pernă, s'a simţit înţepată la umăr. Speriată, ea se scoală pe jumătate, apoi se culcă iarăşi. De abea după a 3-a înţepătură ea se decide să caute cauza. Virînd mina sub pernă, pe întuneric ea dă de corpul unui şerpe şi scoate un ţipet. In acelaş timp ea arată barbatului său, ce-i venise in ajutor, şerpele care se grămădise lingă părete: bărbatul ucise numai de cît şerpele şi-l arse. După părerea lui, reptila avea o lungime cam de un metru şi gros cît cele 5 degete alăturate. Femeea a avut deabea timpul să spună bărbatului său cele întîmplate, şi-a şi perdut cunoştinţa; in această stare a fost adusă la spital.

La intrare, constatăm simptomele următoare: rănita nu răspunde la întrebările ce-i punem, pleoapele stau închise, fălcile încleştate. Pe umărul drept se disting 2—3 puncte de înţepătură. Respiraţia e normală, dar pulsul e slab, filiform. Femeea se mişcă cînd i se apropie de nas un tampon de vată udată cu amoniac, dar imediat cade in stare soporoasă.

I se injectează imediat două doze de ser antiveninos, cîte una de fiecare parte. Bolnava e aproape nesensibilă la înţepătura produsă de ac. Apoi rana de pe umăr e spălată cu o soluţie proaspătă de ipoclorit de calciu 1 la 60, din care i se injectează 6 grame imprejurul muşcăturii. I se injectează încă două doze de ser. După acest tratament, care a durat aproape o jumatate de oară, femeea incepe să descleşte dinţii şi să răspundă cînd o strigăm pe nume. Ii dăm citeva înghiţituri de cafea neagră ferbinte.

Ceva mai tîrziu, cînd am vrut să-i mai facem o nouă injecţie de ser, ea opune rezistenţă. După ce a mai băut o ceaşcă de cafea, ea se scoală, deschide ochii şi recunoaşte persoanele de prinprejur, şi îndată vrea să plece din spital; dar am mai reţinut'o. Dusă de pe masa de operaţie pe un pat, o învălim cu o cuvertură de lînă: după cîteva minute

[1]). *Dr. A. Calmette. Les venins.* Masson. Paris. 1907. p. 388.

începe o transpirație puternică și rănita se simte așa de bine că am lăsat'o să plece acasă. A doua zi bărbatul său vine să ne mulțumească și ne spune că femeea e pe deplin restabilită; și dacă n'a dormit tocmai bine peste noapte, asta-i din cauza fricei ce trăsese, nu din cauza vreunei dureri". (Dr. Paramananda Mariadasu).

* * *

Și cu toată această acțiune vindecătoare a injecțiilor de ser antiveninos, despre care indigenii au ocazie să se convingă la fiecare pas, sînt mulți dintrînșii care nu vor cu nici un preț să primească acest tratament în cazurile nenorocite. Ei refuză cu obstinație injecțiile cu ser și n'au încredere de cît în rugăciuni, erburi și alte bazaconii, care-i lasă să moară tot așa de bine ca și cum nu le-ar fi întrebuințat. In special unii îmblînzitori de șerpi precum și mai toți locuitorii din părțile meridionale ale Indiei refuză în mod absolut orice ajutor. Din contra, în Bengal, unde nivelul intelectual al indigenilor e ceva mai ridicat, ei primesc și chiar aleargă după toate ajutoarele medicale date de albi.

Ca încheere, ași putea aminti că dacă majoritatea animalelor mamifere sînt sensibile la veninul șerpilor, există printre ele vr'o două specii refractare. Ele au o imunitate naturală contra veninului șerpilor. Așa e Ariciul în Europa și Mangusta (carnivor) în Asia. Ariciul nostru mănîncă cu multă poftă viperele și în timpul luptei i se întîmplă dese ori să fie mușcat de animalul veninos; cu toate astea el nici nu se simte indispus. Mangusta se ia destul de des la luptă cu cobra, dar mușcăturile acestui reptil nu-i fac nici un rău; ba din contra, de cele mai multe ori Mangusta reușește să sdrobească capul șerpelui cu dinții săi ascuțiți.

Singele acestor mamifere refractare are în el, dela natură, substanțe antitoxice care neutralizează toxinele veninului. Aceasta a fost constatată în mod experimental.

Dr. D. Călugăreanu.

Cronica Economică

— După Congresul Petrolului. —

Congresul petrolului a fost unul din acele evenimente internaționale o importanță considerabilă, dacă mai ales vom ști să profităm de învățămintele, ce rezultă din cele ce s'au petrecut cu prilejul ținerii lui.

Mulți credeau și cred încă, că pentru noi era numai o chestie de reclamă și de afaceri mari. Din fericire o serie de probleme științifice, tecnice și economice fiind deja deslegate de noi singuri, însemnătatea congresului din punctul de vedere curat al întreprinderilor s'a redus foarte mult, și a devenit și pentru noi o chestie de interes general și internațional. Noi nu puteam profita mai mult decît oricare altă țară producătoare, demnă și conștientă de misiunea care-o avea în această împrejurare; numai că pentru noi acum se prezintă, aproape pentru prima dată, ocaziunea d'a dovedi atît gradul de cultură la care ne-am ridicat în chestii chiar de ordin mondial, cît și rolul care îl avem și putem avea nu numai ca producători și consumatori, ci ca popor intrat astfel în concertul celorlalte neamuri, chemate ca să-și aibă cuvîntul lor în progresele pe care le realizează omenirea.

Se impunea dar ca primă chestie să pricepem mai întîi și apoi să dăm, prin organizare și discuții, însemnătatea mondială, ce trebuia s'o aibă congresul, și în al doilea rind să scoatem în evidență rolul poporului romîn și de gazdă, dar mai ales și de factor cultural.

In celelalte două congrese, fără cea mai mică intenție de critică, din contră, nu s'a avut timpul ca să se arate bine interesul general ce-l prezintă *instituția congreselor de petrol*. In spiritul celor mai mulți rămăsese chiar impresia de ceva privat și de interesul numai a celor cîteva mii de producători și negustori din industria petrolului. Se scăpase din vedere că petrolul e cel mai bogat în calorii dintre combustibilii minerali, că e combustibil lichid și gazos, că e combustibil de o foarte complexă și bogată compoziție chimică și că din cîte trei aceste puncte de vedere importanța lui e din ce în ce mai considerabilă și că interesul de acest

produs, lumina celor săraci, se întinde la cercuri din ce în ce mai largi, cu cît prin studii metodice se scoate industria petrolului mai mult din empirismul care o stăpîneşte, şi i-se va da o direcţie mai în conformitate cu cercetările ştiinţifice.

Spre mulţumirea celor cari, în cei 20—30 de ani din urmă, au contribuit, în diferite direcţii, la ridicarea economiei noastre naţionale, fie prin studii geologice, miniere şi technologice, fie prin îndrumarea pe căi mai sănătoase a întreprinderilor industriale, fără îndoială că am avut în ultimul congres norocul să se realizeze mare parte din dezideratele, la care puteam năzui s'ajungem prin chemarea lui la noi în ţară.

Calitatea şi numărul străinilor cari ne-au vizitat, chestiile care au fost discutate, modul cum s'au desfăşurat discuţiile şi felul îngrijit cum s'a prezintat tot ce se raportă la congres, precum şi partea cu care s'a intervenit de către cei din ţară în fiecare din problemele ridicate, toate acestea constituesc partea cu care ne-am afirmat vitalitatea noastră nu numai faţă de cei indulgenţi, dar faţă de oricine în viaţa lui a asistat la congrese ştiinţifice, de o reală importanţă.

E foarte greu şi chiar imposibil să se poată reda, în toată plenitudinea ei, însemnătatea unei astfel de reuniuni, fiindcă, în afară de ce s'a putut discuta şi obţine ca rezultate concrete or concretizabile, e contactul şi schimbul de vederi între atîţia specialişti, e partea personală fiecăruia ca cultură şi orientare în unele chestii şi care nu se vor putea aprecia decît abia în lucrările, ce vor apare, şi în direcţia ce se va da instalaţiilor şi întreprinderilor viitoare.

Sînt chiar partizani ai congreselor, cari nu mai văd importanţa lor reală decît în contactul şi schimbul de vederi al diverşilor oameni de seamă, ce se întîlnesc în ele, fără să mai dea o mare atenţie deciziunilor, care de altfel cu greu se pot lua, tocmai pentrucă nu e chip să se poată avea timpul necesar, ca să se poată discuta îndestul.

In cel de al treilea congres s'a putut satisface în mod mulţămitor şi o lature şi cealaltă din activitatea unor asemenea reuniuni ştiinţifice, şi pentru acest motiv voi încerca să dau cititorilor acestei reviste, rezultatele ştiinţifice şi practice, ce se pot deja consemna din discuţiile avute, precum şi partea pe care am avut'o noi, Rominii, prin lucrările ce s'au prezintat din ţară.

* * *

In secţiunea I-a: geneza, migraţiunea şi condiţiunile de zăcere ale petrolului au fost problemele care au dat loc la foarte instructive discuţii. In toate, munca rominească şi-a dat obolul ei foarte apreciat şi anume:

A. *Geneza.*

1) O complectă şi metodică separaţiune între geneză şi migraţiune ca două fenomene deosebite.

2) Importanţa practică a stabilirii genezii pentru orientarea căutării petrolului în diferitele formaţiuni geologice.

3) Prezintarea unor date isvorite din studiul critic al formaţiunilor petrolifere şi separaţiunea, în baza acestui studiu, din punctul de vedere genetic a hydrocarburelor din coaja pămîntului în: hydrocarbure *juvenile*, adecă interne, anorganice, şi hydrocarbure *vadoase*, adecă superficiale, organice.

4) Demonstraţiunea că hydrocarburele interne anorganice există, dar că ele n'au legătură cu zăcămintele mari de petrol.

B. *Migraţiunea.*

1) Din studiul zăcămintelor noastre neogene s'a arătat că migraţiunea se face direct prin rocele moi, pe liniile de resistenţă minimă şi de presiune maximă — rezultat foarte important, căci ne arată să urmărim liniile de presiune maximă pentru exploatarea zăcămintelor.

2) Prin experienţe de laborator s'a arătat că în rocele moi numai un strat de apă, în acoperiş, poate opri migraţiunea — fenomen dovedit la toate zăcămintele noastre tinere, precum şi la multe dintre cele din Rusia şi din Indii.

3) Tot prin acele experienţe s'a probat că migraţiunea poate să fie produsă şi prin deplasarea hydrocarburelor de către ape — fapt foarte important pentru distrugerea zăcămintelor de petrol prin inundare.

C. *Condiţiunile de zăcere.*

1) Din observaţii în zăcăminte şi prin experienţe sintetice s'a stabilit că trebuesc deosebite nisipurile numai *saturate* de cele *suprasaturate* de petrol — important fiindcă numai acestea din urmă sînt exploatabile.

2) Prin experienţe de laborator şi prin observaţiuni în schele s'a putut stabili o teorie a curenţilor de petrol şi a aureolelor de scurgere a petrolului din straturile care îl conţin — important pentru conducerea exploatărilor.

In afară de aceste chestii, în care mai ales munca Prof. Mrazec ne-a dat în special concluziunile aşternute mai sus, s'au mai emis multe alte opiniuni de foarte mare interes, în care de asemenea cei din ţară au venit, fie în discuţii, fie prin comunicări, cu studii şi observaţiuni foarte meritoase, şi care nu se vor putea vedea pe larg decît în publicaţiunile ulterioare. Deocamdată voiu enumera tot:

D-l Inginer *Sorge* — a prezintat o formulă matematică pentru a demonstra că lăcăritul, respectiv pompatul, ar fi metoda cea mai avantagioasă pentru extragerea petrolului — chestie încă puţin elucidată şi care mai are nevoie de studii.

Prof. *Hofr. Hœfer* — a reînoit observaţiunile sale, că umflăturile din unele anticlinale şi flancurile mai puţin inclinate din anticlinalele răsturnate dau mai mult petrol — important pentru aşezarea sondelor de exploatare.

A. Louis — aproape a distrus legenda că petrolul se formează acum în Marea Roşie din *coralii*, arătînd că petrolul ce se vede acolo provine din straturile cu petrol ce aflorează în Mare.

N. Cucu-Starostescu — arată importanţa d'a se deprinde şi întrebuinţa gazele, ce se pierd azi în atmosferă din sondele din Romînia, în special din judeţul Dimboviţa.

Kemnitzer — arată importanţa cablurilor cu un gol interior, ca putînd servi şi la sondagiul hydraulic cu mare avantaj, de oarece sînt mai elastice decît prăjinile.

Lœwenthal — prezintă pompa romînească „Polacec" care e bazată pe un principiu cu totul altul decît al celorlalte pompe cunoscute. Nu are piston, sînt numai două coloane separate prin cîţiva milimetri, care prin aderenţă urcă apa cu nisip cu tot. A fost deja întrebuinţată la o sondă de 100 metri adîncime.

Leinweber — prezintă un sistem de extras petrolul printr'un ţesut poros de bumbac, fără sfîrşit, care scoate petrolul prin aderenţă. De mare utilitate, mai cu seamă în coloane strîmte şi la adîncimi mari. Principiu deja cunoscut, dar încă fără o aplicare practică.

G. Munteanu-Murgoci, *Tănăsescu* şi *Tacit*, *Iscu*, *Hoisescu* — prezintă observaţiuni şi studii foarte interesante.

In secţiunea II-a, prin conferinţele D-lor Engler şi Zaloziecki, tot origina petrolului a fost problema care a ocupat mare parte din şedinţe. Au intervenit foarte mulţi în discuţii. Rezultate hotărîtoare nu s'au stabilit, dar, în urma cercetărilor ce s'au prezintat asupra *activităţii optice* a petrolurilor şi în urma discuţiunilor angajate, teoria originei organice a făcut un pas înainte, prin faptul că s'au adus şi precizat o serie de fenomene fizice şi chimice, care tind s'o confirme.

Partea curat romînească în aceste observaţiuni a fost modestă şi de ordin general; încercările d-lui Prof. Hurmuzescu asupra radioactivităţii petrolului fiind prea la început.

Cu privire la compoziţia chimică a petrolurilor brute şi a derivatelor, s'au adus în acest congres multe lucrări de însemnată valoare ştiinţifică şi cu importante aplicări practice, precizîndu-se prin ele din ce în ce mai bine că, în conformitate cu varietatea compoziţiunii chimice, trebue să varieze şi metodele şi aparatele d'a stabili valoarea reală şi comercială a fiecărui petrol sau derivat — rezultat d'o foarte mare importanţă, atît pentru întrebuinţarea lampantului cît şi a uleiurilor lubrifiante şi a benzinelor.

In obţinerea acestor rezultate însă, lucrările prezintate din Romînia au fost, fără exagerare, decizive. Mai cu seamă lucrările laboratorului serviciului minelor, în frunte cu Dr. L. Edeleanu, cît şi lucrările D-rului

Aisinmann, asupra petrolului din Buştenari, şi ale D-rului Wischin, asupra petrolurilor romîneşti, sînt dintre cercetările care au aruncat o reală lumină asupra valorii diferite a diverselor petroluri şi asupra nevoiei de a avea mijloace de cercetare şi întrebuinţare adecuate fiecăruia. Şi de sigur că lucrările d-lui Prof. Poni şi încă ale cîtorva ar fi sporit şi mai considerabil partea romînească.

Chestia importantă, din punct de vedere practic, era să se poată ajunge la *uniformizarea mijloacelor de analiză a petrolurilor şi a derivatelor lor* şi la *stabilirea calităţilor şi proprietăţilor comerciale ale diverselor produse din comerţ*.

In aceste două importante probleme grupul francez venise cu un proect, iar grupul german lucrase, împreună cu D-nii Zaloziecki şi Edeleanu ca reprezentanţi ai petrolurilor din Galiţia şi Romînia, un alt proiect.

Pe baza lor s'a elaborat de o comisiune ad-hoc un contraproiect, care să poată fi adoptat de congres, dar care din pricina multelor conferinţe şi comunicări n'a mai fost vreme să poată fi discutat. S'a instituit însă o comisiune internaţională, cam din aceleaşi persoane, care să continue lucrarea în vederea viitorului congres.

Acestea ar cam fi rezultatele imediate ce s'au consemnat din lucrările secţiei a II-a, fără ca să se micşoreze, din contra, valoarea celorlalte chestii, care au mai fost aduse în discuţie, ca:

Prof. Dr. *Holde* — prepararea, combinarea şi formarea produselor petrolului cu un punct de fierbere inalt şi a asfaltelor.

Dr. *Wischin* — regenerarea apelor alcaline de spălat.

Dr. *Curt Prœssdorf* — experienţe practice de ardere şi analiza fotometrică a petrolului lampant.

Dr. *Lidaff* — determinarea cantitativă volumetrică a hydrogenului în nafte şi petroluri.

Dr. *Dvorkovitz*—distilarea, rafinarea şi gazeificarea hydrocarburelor.

Dr. *D. G. Pollak*—benzina şi tratamentul ei.

Dr. *Ubbelohde*—fracţionarea părţilor maşinelor unse şi analiza uleiurilor lubrifiante.

Prof. *Racusin*—Comparaţie între petrolul romînesc şi rusesc.

Dr. Weinştein—noui metode pentru analiza uleiurilor lubrifiante.

Dr. Prof. *Pfeiffer*—încercări de gazeificare a petrolurilor romîne, americane şi ruseşti.

Prof. *Cronquist*—petrolul ca dizolvant şi izolator.

Prof. *Charitschoff*—locul pe care trebuie să-l ocupe chimia şi geologia petrolului în ştiinţele naturale.

Edeleanu şi Ganea—hydrocarburele gudroanelor acide.

Manea şi Pfeiffer—fabricaţiunea brichetelor combustibile prin tăiere de lemn, de pae sau alte materii organice amestecate cu reziduuri.

In secţia III-a chestiile ce sînt de ridicat în congres devin mai complicate, fiindcă partea teoretică se sleeşte din ce în ce şi toată impor-

tanța lor e practică. Dar tocmai din cauza importanței lor practice crescînde, aplicarea soluțiunilor, la care s'ar ajunge in congrese, e foarte anevoioasă și cu greu se pot generaliza, de oarece se isbește mai totdeauna de tradiții, de obiceiuri și de interese speciale diverselor popoare.

Astfel pentru cel de al treilea congres ni-se cerea:

„Unificarea măsurilor de greutăți și volume, unii chiar pe cele monetare.

„Internaționalizarea, simplificarea și imbunătățirea mijloacelor d'a evita accidentele in schele, in fabricile de distilat și rafinat, in depozitele de inmagazinare din gări, porturi, pe căile de transport de pe uscat, și de pe riuri și canale.

„Inlesnirea și simplificarea formalităților de manipulație și de transport, sporirea capacității vechiculelor de transport in vederea eftenirii transportului.

„Intervenții și măsuri pentru a încuraja intrebuințarea derivatelor petrolului in economia și uzagiul domestic.

„Instituirea unor comitete naționale care la rindul lor să aleagă o comisiune permanentă internațională cu indatorirea ca ea să se ocupe continuu cu aducerea la indeplinire a dezideratelor congreselor de petrol și cu propășirea industriei petrolului.

In aceste foarte importante cerințe s'au prezentat foarte puține studii, tocmai din cauza enormei greutăți d'a se putea veni cu măsuri care să poată fi primite de toate statele interesate.

Am avut insă citeva comunicări, care ne-au arătat cu date mai noui importanța comerțului petrolului in Germania, Anglia, Suedia și Franța.

Chestiile legislative care au fost ridicate de d-nii Malahowski, Tolmidi și Danielopol, in special separarea suprafeții de subsol, ca două proprietăți distincte, au fost ascultate cu interes.

In cerința repetată deja in cele două congrese precedente: uniformizarea măsurilor de volum și greutate, s'a emis dezideratul următor, propus de d. Dim. A. Sturdza,—să nu se ceară numai decît uniformizarea, care ar fi foarte greu de obținut, ci să se exprime dorința ca pe viitor, pe lingă măsurile locale, fie guvernele, fie societățile, fie oficiile statistice s. c. a. să dea in publicațiunile lor și măsurile motrice, ca mai respindite.

In chestia înlesnirii transporturilor Dl. Henry a pregătit studiul vagoanelor de 40 de tone, asupra cărei propuneri nu s'a putut emite un vot concret, căci s'ar fi atins prin așa ceva atribuțiunile biuroului din Berna, care trebuia consultat prealabil, precum și alte chestii technice speciale. A rămas ca să se mai studieze.

In ce privește organizarea comitetelor naționale și a comisiei permanente, nu s'a putut admite propunerile d-lor Guiselin și A. Blary și s'au lăsat încă in studiu.

Tot in suspensiune a rămas propunerea d-lui Inginer Hoisescu d'a

se înființa un monopol al lampantului in Rominia, precum și propunerea d-lui Racusin, care ne-a venit de la secția II-a, pentru „înființarea unui institut internațional al petrolului și derivatelor lui".

S'a admis propunerea d-lui Gaster de a se studia pentru viitorul congres o lampă cu petrol, care pe lingă lumină să prezinte și cele mai bune condițiuni de siguranță.

După propunerea d-lui Dim. A. Sturdza s'a luat rezoluțiunea foarte necesară, ca d'acuma inainte *toate* voturile și dezideratele congreselor să fie însoțite de o expunere de motive *documentată și amănunțită*.

Și in această secție elementul rominesc a avut cuvîntul său in mai toate propunerile, mai cu seamă prin luminile și competința Domnului Dim. A. Sturdza.

* * *

Acestea ar fi rezultatele oarecum imediate, ce se pot consemna de p'acum din cel din al treilea congres, pentru organizarea căreia am primit atitea elogii și cu care sîntem in drept să ne mîndrim, atît ca rezultate de interes general, cultural și internațional, cît și ca parte cu care am contribuit și noi prin munca desfășurată in țară. Și fără să mai insist asupra importanței care a avut'o *mica expoziție* instalată la Filaret și care tocmai, împreună cu chestiile puse in programul congresului, trebuia să servească pentru a aduna și coordona munca răsleață și risipită, ce există în diferite părți, și să formeze oarecum din al treilea congres un fel de bilanț al trecutului și îndrumarea către un viitor mai în conformitate și mai strînsă legătură cu cercetările științifice.

Ni s'a făcut chiar cinstea să ni-se spună in mai multe rînduri, și încă de personalități științifice ca: Engler, Haefer, Zaloziecki, Oebbeke și alții, că noi am fi îngreuiat sarcina congreselor viitoare, tocmai prin modul cum am pus in evidență importanța și menirea congreselor petrolului.

De sigur o mare amabilitate și o impresie a momentului pe lingă nițică realitate, fiindcă mai sînt încă atîtea chestii care așteaptă deslegare, incît fără îndoială că și cel de al patrulea congres și încă altele multe vor putea fi de o foarte mare însemnătate. Personal chiar am intervenit pentru Lemberg, nu numai pentrucă sînt acolo oameni de seamă și că in Galiția se pot învața multe, dar mai cu seamă pentrucă e o localitate situată astfel, unde iar se va putea reuni, cu mai multă înlesnire ca in America, un număr cît se va putea mai mare dintre cei cari lucrează teoretic și practic in petrol.

In ce privește viitorul nostru, cum am spus'o la unul din toastele ce-am ridicat, ar fi foarte trist și dureros dacă ne-am opri aici și toată munca noastră ar fi fost numai pentru acești *lauri foarte trecători*.

Pentrucă, cum le-am declarat și congresiștilor tot atunci, ar fi fost să mint dacă nu le-aș mărturisi sincer că am fost cu toții foarte

mindri de laudele ce in toate ocaziunile ni s'au adus, dar că aş minţi tot atît, dacă nu le-aş mărturisi de asemenea, că, in tot timpul acestor memorabile serbări, cea mai mare preocupare a mea era să pot deosebi in laudele şi omagiile ce continuu ni se aduceau, partea politeţei, a bunei creşteri, a autosugestiunii chiar, de părticica de merit real, care i aveam noi.

Fiindcă dacă sărbătoare a fost, ea era a neamului nostru; dacă merit este, el e al tuturor celor care au lucrat în această ţară. Petrolul a fost numai prilejul de a se arata de ce sintem şi noi capabili, cînd ne înhămăm serios la muncă.

Desigur că încurajarea ce ne-o dau autorităţile ştiinţifice dela congres, prin elogiile lor repetate, trebue să ne fie un mare imbold pentru lungul drum ce-l mai avem de străbătut în petrol, ca şi in celelalte ramuri de activitate.

Şi cind le spuneam congresiştilor, că sint încă mii de chestii, în care mii de fii ai neamului rominesc ar putea să aibă isbinzi de o mie de ori mai mari decit ce s'a putut obţine cu petrolul, era o adincă şi întemeiată convingere, nu numai vorbe aruncate in vint.

Cine în societatea unor oameni cunoscători în ale progresului, cum erau cei mai mulţi dintre oaspeţii congresişti, străbate ţara dela Predeal la Ploeşti, Bucureşti, Giurgiu, pe Dunăre la Cernavoda şi apoi la Constanţa, nu poate să nu fie adinc impresionat de *condiţiile cosmice blagoslovite*, ce ni le-a hărăzit soarta şi predecesorii noştri, şi de menirea care e ursit s'o aibă poporul în stăpînirea unor aşa de admirabile mijloace de fericire şi de superioritate în lupta cu natura şi cu alte neamuri.

Imboldul, ce ne venea din laudele cu care ne îmbiau congresiştii, te ducea drept:—la o altă organizare şi rinduire a energiei noastre naţionale—la o refacere a sufletului şi a mentalităţii populaţiei de sus şi până jos a acestei ţări—la altfel de mijloace decit cele întrebuinţate până acum, pentru punerea în valoare a bogăţiilor şi resurselor noastre de tot felul.

Au fost în adevăr citeva clipe de puternică şi binefăcătoare înălţare.

Dar cind te întorci la realitatea celor ce se petreceau ceva mai la distanţă în jurul congresului, cind te gindeşti că nu mai departe decît în Marte trecut, am avut de la un cap la celalalt al ţării una din acele cumplite sguduituri, care trebuea nu numai să ne trezească din somnul ce de secole ne-a cuprins, dar să învie morţii şi să insufleţească şi pietrele acestor mindre ţinuturi, un fior de adincă desnădejde te străbate, mai cu samă cind cu durere trebue să constaţi la fiecare pas, ce puţin am învăţat noi dintr'o aşa năprasnică urgie.

In sufletul celor mai mulţi citeşti cu mîhnire că odată ce groaznica vijelie a trecut, odată ce viforul înspăimîntător a încetat şi urletele înfiorătoare au amuţit, odată ce fiecare a dovedit, că morţii de uragan

sint la vecini, că pomii desrădăcinaţi sint la alţii, că acoperişurile luate şi casele dărămate sint in satele dealături, atunci, cu ivirea celor dintăi raze de soare, a renăscut şi speranţa că ce-a fost nu se va mai repeta în curind, şi fie-care, mulţumit că vina e a cutăruia şi cutăruia, că el în fine a scăpat teafăr sau cu foarte puţine pagube, işi reia somnul în care de mai bine de două veacuri tot înmormîntăm viitorul acestei binecuvîntate ţărişoare.

Cu adevărată groază trebue să asişti la priveliştí în care fii ai neamului, chemaţi poate să joace un alt rol, se prezintă cu aceiaşi nepăsare, cu aceleaşi învinuiri şi clişeuri nătoade şi ucigătoare, trăgind aceleaşi sfori otrăvite, caşi cum nimic nu s'ar fi petrecut, nu-i încă un an, pe acest canonit pămînt.

Dacă dar dintr'un sbucium aşa de ameninţător noi ne-am ales numai cu atît, ce să mai poată cineva spera dela evenimentele modeste şi cu alte proporţii decit ce ne-a fost dat să vedem astă primăvară.

Avurăm, e drept, un congres cu care ne putem făli şi ca parte curat ştiinţifică şi culturală şi ca orgoliu naţional, spun aceasta în cunoştinţă de cauză fiindcă am asistat la 19 congrese internaţionale, dar cît vom profita, cu ce ne vom alege din învăţămintele ce se pot trage e încă o taină a viitorului.

Tinerile generaţiuni şi părinţii lor, după mărturia atitor somităţi că sintem şi noi oameni, că avem o ţară de mare belşug, şi mai ales că putem şi sîntem datori să devenim şi noi ceva de seamă, vor înţelege că e momentul să se înhame la o muncă sănătoasă şi rodnică, pentru a deveni odată stăpîni pe comerţul, pe industria şi pe toate mijloacele de trai şi de înavuţire, ce strămoşii ne-au încredinţat? Sau, nepăsători şi înfumuraţi, vor continua cu spoiala şi viaţa uşoară ce-i învaţă atit cit să-şi poată disputa, cind prin umilinţe cind prin numărul de voturi din familie, slujbuşoarele de 200 de lei pe lună?

Pare că sint, lucrul nu l'am controlat încă, peste cinci-şase sute de cereri de slujbe, care, într'un an şi ceva, au rămas în suferinţă la Ministerul de Justiţie—adică cinci-şase sute de copii ai ţării condamnaţi să trăiască o viaţă întreagă ca paraziţi, numai din munca şi agoniseala celorlalţi fraţi—pecind în comerţ şi industrie nu poţi găsi zece, care să ştie redacta cum trebue, în nemţeşte şi franţuzeşte, o scrisoare de afaceri şi care să aibă curajul să se înhame la o muncă din care curg milioane.

Şi ca culme, părinţii altor rînduri de copilaşi, în loc să ceară altceva, ei să tînguesc cu jale pe mormîntul desfiinţării citorva din gimnaziile, care tocmai ne-au dus la situaţia economică de azi şi la înstrăinarea comerţului, a industriei şi meseriilor.

Dar... cu credinţa în vremuri mai bune, care nu trebue să ne părăsească niciodată, să sperăm, cu toată vitregia vremilor prin care trecem,

că vom profita cu ceva și că cel de al treilea congres al petrolului va însemna un pas fericit în orientarea economiei noastre naționale.

Rominești, 20 Septemvre, 1907. **C. Alimăneștianu.**

Congresul internațional și Industria romină de Petrol.

Al treilea congres internațional de petrol s'a ținut acum citeva zile în București.

Cei ce au putut urmări mai de aproape și cu mai multă competință decit noi, lucrările congresului, vor putea să arăte și care sint folosele pe care știința și industria în genere le trage din comunicările făcute și discuțiile urmate*). Dela un congres internațional nu trebue însă să ne așteptăm la rezultate directe și imediate, el dînd mai mult prilejul de a se preciza anume chestiuni, făcind obiectul unor discuții anterioare.

Acest congres avînd loc într'o țară producătoare de petrol, nu se putea ca multe din comunicări să nu aibă ca subiect industria petrolului din Rominia.—In această privință numeroșii străini cari au luat parte la vizitele ce s'au făcut în regiunile petrolifere și au fost față la discuțiile ce au avut loc, au căpătat două impresii. Una îmbucurătoare pentru noi: baza solidă științifică—o putem spune fără nici o rezervă—pe care industria petrolului a luat'o la noi. Acest carnetar este cu atît mai îmbucurător, cu cît prima impulsiune pe această cale a fost dată de guvernul din 1903 cu înființarea comisiunei de petrol și fiind-că elementul special rominesc a participat în realitate și în primul rind la această îndrumare.—In deosebi biroul geologic și laboratorul de chimie dela Ministerul Domeniilor, transformate azi în institut geologic, au contribuit să dea acest caracter special industriei petrolului dela noi, și au arătat în acest scurt interval cit se reduce din partea aleatorie, a unei industrii foarte aleatorii, prin cercetările premergătoare științifice.

Azi studiile geologice, analizele chimice, au restrins nesiguranța de altă dată și încercările neisbutite, datorite mai cu seamă faptului că conducerea exploatărilor era încredințată celui dintăi maistru sondor polonez ori rus, care în necunoștința lui era tot așa bun geolog, ca chimist și inginer. Grație lor și speculatorilor de terenuri și de acțiuni se datorise acea compromitere de acum ciți-va ani a exploatărilor noastre de petrol.

Cit de departe sîntem azi de acele timpuri în cari eram gata să vindem pe un blid de linte terenurile Statului și concesia conductei pentru motive bugetare dînd astfel pe mina concurenților noștri viitorul nostru industrial. Delegatul guvernului american la congres în mai multe rînduri și fără nici o rezervă a recunoscut că numai în Rominia industria petrolului are în realitate o bază științifică. Cită învățătură n'am avea să tragem și noi și cei ce pun capitaluri, din această scurtă istorie a petrolului. Această industrie n'a reușit decit cînd condițiile speciale ale terenurilor și produselor noastre au fost cercetate și bine cunoscute, și această lucrare nu putea fi mai bine făcută decit cu o colaborare efectivă a elementelor din țară.

*) Vezi articolul d-lui C. Alimăneștianu de mai sus. *Nota redacției.*

Dar dacă această constatare măgulitoare pentru noi, s'a impus tuturor streinilor ce au venit să cerceteze mai de aproape industria petrolului la noi, ei n'au putut ascunde alte impresii întristătoare cu care s'au întors din vizitarea regiunilor de exploatare: slaba, ca să nu zicem cu totul neîndestulătoarea, participare a elementului național, sub toate formele lui, la o industrie pe care o numim națională.—Unii prin discursurile lor, alții prin banchetele ce au oferit, au accentuat și mai mult aceastä „internaționalizare" a unei industrii, în care orice s'ar zice, bogăția cea mare era a petrolului aflat sub ogorul proprietarului.

Erau desigur între congresiștii streini mulți direct și indirect interesați în afacerile de petrol din țară, dar pe lingă ei, delegații oficiali ai statelor (erau 13 state representate), profesori universitari, oameni de știință, ingineri de căi ferate și alții, care puteau în judecata lor să se ridice deasupra intereselor personale ale lor și să judece în mod obiectiv situația ce am lăsat să se stabilească. — Din vorbele unora, din reticențele altora, reieșea mereu mirarea că față de o ast-fel de bogăție nu știm să luăm locul ce ni se cuvine.

Un profesor distins ne zicea în momentul cînd părăsea țara și îi ceream ultima impresie: Plec cu convingerea că aveți multe bogății, în deosebi în terenurile petrolifere, dar este nevoe să luați o participare preponderentă în punerea lor în valoare. Deși sînt din o țară mare, am văzut prin propria mea experiență cit de greu este să'ți dobîndești drepturile odată ce n'ai știut să le revendici, să le servești și să le aperi, și ne dădea exemplul industriei sodei, acaparate azi de casa belgiană Solvay, care distruge în Franța orice încercare de înființare a unei fabrici franceze producînd acelaș produs.

Această impresie lăsată streinilor este reală, Noi Rominii nu avem trebuință nici de a vizita exploatările din țară, nici de a cerceta compoziția societăților *romine* de petrol, și proporția capitalului sau a personalului național, pentru a ne convinge că în industria petrolului sîntem departe de a ne fi îndeplinit sarcina ce ne revenea.

Proprietarul solului nu a luat în cele mai multe cazuri, decit o valoare cu totul neproporționată cu bogăția terenului său, în exploatarea propriu zisă pentru a extrage petrolul din pămînt, în industria pentru a-l transforma într'un produs comercial, participarea rominilor este cu totul neîndestulătoare.—Rolul ce ni s'a rezervat este mai cu seamă în manopera brută, care are o mică importanță în această industrie (tot personalul ocupat în industria petrolului, dela maiștri sondori incepînd, este de 8678, din cari 7869 romini mai toți muncitori manuali), și în trans-

porturi pe liniile noastre cu vagoanele aparținînd societăților de petrol.

Grija noastră trebue să fie cu atît mai mare cu cît în această primă şi mai importantă industrie stabilită la noi, trebue să vedem caracterul ce ia întreaga noastră industrie pe care o numim *națională*, şi fiind că ea deține combustibilul principal care o va mişca. (C.F.R. au consumat în 1905—1906 în total 65,000 tone de păcură, iar consumația totală de păcură e de 160,000 tone).—Şi aci s'ar pune întrebarea al cărei răspuns nu intră în cadrul acestui articol—ce trebue să fie o industrie națională.

* * *

Acestea sînt în scurt şi în trăsuri foarte generale impresiunile căpătate la congresul de petrol.

Dar dacă pentru industria petrolului în genere această adunare serveşte la o răfuială a chestiilor ce o interesează, ea trebue să fie şi pentru industria de petrol a noastră, prilejul de a arăta fazele prin care a trecut şi în ce stadiu ea se găseşte astă-zi. [1])

După cum reaminteam mai sus chestia petrolului la noi a preocupat pentru întâia dată mai puternic opinia publică în 1900, atunci cînd pentru a învinge dificultățile bugetare ale Statului, guvernul căuta să'şi plaseze cu orice preț bunurile Statului, între care să găseau terenurile petrolifere.

Standard Oil, vestita companie americană care acaparase comerțul mondial al petrolului, prevăzînd bogăția Romîniei, cerea deodată ea concesia acestor terenuri şi monopolul conductelor, adică al transportului în țară. Ea aplica în țară politica ce-i servise atît de bine în Statele-Unite pentru a împiedeca orice coocurență.—Se ştie că grație unei campanii puternice în opinia publică s'a impedicat această înstrăinare, şi scăpîndu-se terenurile Statului, prin păstrarea mijloacelor de transport în mîna acestuia, s'a scapat şi de acapararea americană a petrolului romîn.

Această luptă a întîlnit greutăți mari, fiindcă începuturile de exploatări de la noi nu erau suficiente pentru ca opinia publică să cunoască chestiunile ce se discutau şi nici importanța capitală pe care transportul prin conducte o avea pentru petrol. Din discuțiile ce au avut loc atunci a reeşit pentru toți importanța păstrărei în mîna statului a mijloacelor de transport şi în acelaş timp primejdia de a da interesele principale ale industriei noastre născînde pe mîna concurentului nostru, C-nia Standard Oil. De aceia după această primă încercare nu am mai avut nici o cerere directă de concesie de conductă, nici vreunul din oamenii noştri de guvernămînt nu a mai îndrăznit să proclame compania Americană ca un

[1]) Cei ce ar dori să aibă date mai amănunțite pot cu folos consulta interesanta lucrare apărută acum în urmă şi de care ne-am servit în aceste rînduri: ***Exploatarea petrolului în Romînia*** de *I. Tănăsescu* şi *T. Tacit.*

actor necesar econmiei noastre naționale. Această luptă nu a încetat însă uind alte căi.

Ca urmare directă a limpezirei acestor două chestiuni, un nou avînt părea că a început. Am văzut înființarea comisiei de petrol care era destinată să studieze deodată cu terenurile petrolifere ale statului, toate regiunile petrolifere în vederea proectărei unei conducte. Ca imediată aplicare se înființează reservoriile de la Constanța şi se desvoltă portul de petrol din acelaş oraş. Era astfel prima intrare în acțiune a statului doritor să împlinească rolul ce-i incumbă, să înlesnească exploatarea cu capitaluri mici. Se făcuse în acel moment un întreg program de aplicare, pentru participarea elementului rominesc la exploatare; dar el a rămas din nenorocire neaplicat şi chiar prin schimbarea Guvernului la 1904 lucrările comisiei de petrol au încetat de fapt, dacă nu de formă.

Lupta ce se dusese pentru scăparea terenurilor statului atrăsese atenția străinătăței asupra noastră şi arătase dorința ce aveam de a nu intra în cartel cu Americanii. Această constatare corespundea cu revolta consumatorilor din Europa occidentală şi în deosebi din Germania, contra procedeurilor Societăței Standard-Oil. Era un interes al nostru care să putea lega de acel al unora din principalii consumatori de petrol. Se constatase în acelaş timp dificultățile ce întîlnisem în lupta contra societăței americane şi puterea ei şi se credea că unirea acestor interese europene la un loc puteau să înlesnească rezistența pentru viitor. Iată de ce şi în ce limite, se dorea interesarea capitalurilor germane şi străine la industria petrolului. Rezervîndu-se o parte largă în exploatare elementelor naționale sub toate formele lor, se spera că la comerțul de exportație şi chiar la o parte din industrializarea produsului brut (rafinarea) să poată interesa capitaliştii din afară, ajutați de lupta pe care consumatorii din țările respective o duceau contra trustului american. In acelaş timp importanța crescîndă a combustibilului lichid pentru marinele de răsboiu, făcea ca guvernele unora din statele europene, şi în deosebi cel german, să ia o atitudine paralelă intereselor noastre.

Acestei perioade corespunde interesarea mai de aproape a capitalurilor germane, franceze şi engleze la industria noastră de petrol. Puternica Deutsche Bank, cumpăra societatea Steaua Romînă şi instalațiile sale dela Regensburg din mîna bancherilor unguri şi austriaci, iar în urmă Disconto şi grupul ei, instalațiile dela Buştenari. Speranțele romînilor păreau că se confirmă, căci principala preocupare a capitalurilor germane fu la început scăparea de monopolul american a consumatorilor germani. In acest scop se înființă împreună cu Compania Shell de transport, un vrăjmaş cunoscut al Standardului, o societate de vînzare care trebuia să lupte contra societăței lui Rockfeller.

De atunci încoace însă, situația s'a schimbat; această alianță s'a desfăcut; societatea de vînzare s'a lichidat, şi una cîte una societățile germane s'au învoit cu trustul american pentru a statornici un regim

dăunător propriilor lor conaționali. Iar capitalurile și-au concentrat puterile în deosebi în exploatarea și în rafinăriile din țară.

Și iată-ne azi, după atita luptă, cu petrolul nostru exploatat aproape exclusiv de societățile străine și vîndut pe piețele străine amestecat sau cel puțin confundat cu cel american.

Și de aci avem să tragem încă odată o învățătură deatîtea ori repetată: dacă este bine să interesăm la compania noastră cît de mulți, niciodată nu trebuie însă să le lăsăm fără grije și exclusiv lor apărarea intereselor noastre. In afaceri bănești, băncile uită, ca în cazul de față, propriile interese ale conaționalilor lor, cu atît mai mult pe ale altora.

Dar Americanii nu se mulțumesc să-și menție situația cîștigată în Germania. Se vorbește azi de aplicarea aci la noi a sistemului de vînzare în detaliu cu căruța, adecă a acelui sistem care a permis înființarea monopolului Standardului în cele l'alte state europene. Țară producătoare de petrol, nu ne rămîne decît să ne cumpărăm petrolul necesar consumației noastre interioare prin monopolul unei societăți streine.

Prin firea noastră latină prea vie și violent impresionabilă, uităm repede și primejdiile prin care am trecut și învățăturile ce ies din ele.

In 1905 o nouă încercare se face de a se da terenurile petrolifere ale statului unor concesionari streini, și, o nouă luptă trebue dusă spre a arăta nevoia de a păstra cel puțin această rezervă în mîinele noastre. Ea se sfîrșește prin subscrierea capitalului Societății „Rominia" și prin proectul de concesionare, mort-născut, al d-lui G. Cantacuzino. Să nădăjduim că din această nouă luptă și din faptele ce avem în fața noastră, chestia concesionării terenurilor statului [1]) unor societăți streine s'a îngropat pentru totdeauna.

După cum arătăm mai sus, participarea noastră la beneficiile imediate și reale ale industriei petrolului nostru este cu totul slabă; după cîte văzurăm în urmă, nici situația generală a industriei noastre nu a progresat, căci prin intrarea în trustul american a societăților celor mai puternice din țară, interesele bănești imediate ale acestora au deservit negreșit pe ale noastre.

La 1900 se cîștigase deci o cunoștință mai de aproape a situației mondiale a petrolului și prin urmare a importanței pe care o puteam avea prin exploatarea acestui produs. Deși cu ocazia luptei ce s'a dat contra Soc. Standard, pentru mulți s'a limpezit nevoia de a rezerva Rominilor partea principală în exploatare, nici masa cea mare a publicului, nici chiar toți oamenii noștri de guvernămînt, nu și-au dat seamă de natura specială a acestei industrii extractive, în care beneficiul real nu se poate face prin vînzarea sau cedarea unei bogății necunoscute, ci numai printr'o interesare progresivă la cantitatea în realitate extrasă. De aceia pe deoparte am văzut revenind chestia vînzării terenurilor statului și lin-

[1]) In 1905/906 s'a extras pe terenurile concedate de stat 53.540 tone față de totalul de 681,495 tone.

cezînd, ca să nu zicem dispărînd cu totul, acțiunea Statului pentru îndrumarea elementelor naționale către exploatare și înlesnirea mijloacelor de care ele aveau nevoe (credite, școli speciale, vagoane cisterne, conducte, rezervorii în gări, avansuri pe marfă, continuarea studiului terenurilor petrolifere cu puțuri și sondage de explorare chiar, etc.).

Cu cît guvernul nostru își dădea mai puțin seamă de rolul lui, cu atît societățile străine ce se interesau de petrolul romîn văzînd bogăția de care dispuneam și cîmpul absolut liber ce li se lăsa, se băgau mai mult în exploatare, întinzînd nu numai sondagele și sporind rafinăriile (un alt mijloc de stăpînire), dar și acaparînd din ce în ce mai mult terenurile disponibile.

Creșterea producției petrolului dela 903/904 încoace, decînd capitalurile străine au intrat mai cu seamă în exploatările romîne, ne indică această nouă tendință.

Iată într'adevăr această producție:

1900—901	249.028 tone		1904—905	531.997 tone
1901—902	304.759 „		1905—906	685.365 „
1902—903	323.237 „		1906—907	982.315 „
1903—904	412.462 „			

Vedem că în aceste trei din urmă campanii (1904—1905 până la 1906—1907) producția țării s'a îndoit.

Dacă ținem seamă de producția pe hectar din regiunile în realitate exploatate (la Buștenari peste 22.000 tone de ha), de micul număr de sonde în exploatare (366 sonde productive in 905—906 față de 247 în lucru, 72 în suspensie și 164 părăsite, total 839 sonde) și de întinderea mereu crescîndă a terenurilor petrolifere ce se găsesc, putem prevedea că producția de azi de aproape un milion de tone este departe încă de apogeul exploatării petrolului romînesc. Exploatarea este concentrată azi aproape exclusiv în schelele din Prahova, dela Buștenari-Recea, (la 1 Ianuarie 1907 erau 544 sonde), Cîmpina-Poiana (154), Moreni (47), Băicoi (42), Țintea (21) și Apostolache (5), adică în toată regiunea Prahovei 813 sonde, din care 393 productive și 233 în lucru. Aceste schele au dat în 1906—907, 937.094 tone din producția totală a țării de 982.315 tone. Deși sîntem azi a 3-a țară producătoare de petrol, numărul sondelor lucrate în condiții normale este cu totul mic față de cele din Statele-Unite, Rusia și chiar Galiția (care vine azi după noi ca producție).

Nu trebue însă ca aceste cifre să ne amăgească și să credem că prin simplul fapt al sporirii producției, economia noastră națională a dobîndit cîștigul ce merită. Pentru orice industrie, economia țării nu poate în realitate beneficia, decît printr'o participare reală și sub toate formele ei la această viață industrială. Pentru o industrie cu un caracter special ca aceia a petrolului, acest fapt este și mai adevărat, fiindcă cheltuielile

făcute pentru extragere nu sînt proporționale cu bogăția terenului. Cu atît mai mult acest principiu trebue aplicat, cu cît interesarea proprietarului solului la producție (atunci cînd există) este slabă și fixă, în loc de a fi progresivă.

Participarea Romînilor la aceste întreprinderi se poate vedea și din capitalul băgat în această industrie. Acest capital se socotește azi la 185.500.000 lei, astfel împărțit:

German	74.000.000	lei.
Francez	31.000.000	„
Olandez	20.000.000	„
Romîn	14.000.000	„
Italian	15.000.000	„
American	12.000.000	„
Belgian	5.000.000	„
Englez	3.000.000	„
Diverși	6.500.000	„

Această sumă nu corespunde cu capitalul pus în realitate în exploatare; ar trebui mai întîiu scos capitalul pus în instalațiuni care nu privesc exploatarea propriu zisă, ca rezervorii din gări, conducte, rafinării, capitalul foarte important pierdut în prima perioadă de încercare în care industria noastră și acționarii străini au plătit neștiința sau necinstea personalului interlop ce aduceau aici, și la urmă partea și mai importantă a speculației terenurilor, fără nici o exploatare și numai ca un adevărat joc de bursă.

De sigur că capitalul pus în exploatarea propriu zisă s'ar reduce fără exagerație la mai mult ca jumătate din cele 185 milioane (valoarea reală a sondelor existente productive și neproducătoare, din care foarte puține au depășit 400 de metri, nu poate trece peste 40 milioane).

Pe cine să facem răspunzători de această inferioritate creată elementului romînesc? Să nu facem incriminări inutile și să cerem acestor societăți străine să apere interesele economiei noastre naționale, să servească cauza noastră mai bine decît am servit'o noi. Să le cerem să rămîie în limitele ce se hotărăsc prin legile noastre și nimic mai mult.

Nouă însă ne putem cere mai mult.

Intr'o țară nouă în viața industrială, rolul statului de îndrumător este de căpetenie și prin urmare lui îi revenea sarcina de a face ca în exploatare să fie rezervată o parte cît de mare elementului național, ca capital și ca personal. Lui îi revenea în primul rînd rolul de a arăta că, bine închegată, exploatarea are nevoie de credit negreșit, dar nu de capitalurile imense cu care sesperie toți naivii, în care intră în primul rînd specula terenurilor și a acțiunilor, invenții inutile și greșeli nepermise.— Ii revenea să facă pentru exploatările naționale un credit petrolifer, care să înlesnească creditul micului exploatator sau proprietarului solului și să nu-l lase numai în mîna Băncilor interesate. Tot lui îi revenea ca odată cu rezervoriile dela Constanța să ducă mai departe chestia transporturilor până acolo. Azi deși căile ferate sînt ale noastre, societățile mai puternice sînt, față de micii producători, în situația în care se găsește Standardul în Statele-Unite prin deținerea acțiunilor căilor ferate care transportă petrolul și grație căror acțiuni poate face tarifele atît de urcate cît îi convine. Societățile nu au acțiuni C. F. R., dar au toate vagoanele tancuri, care circulă pe liniile noastre (din 1500 vag. cisterne, C. F. R. au numai 97 și acelea pentru nevoile lor). Un mic producător nu găsește decît de la aceste societăți vagoane pentru transportul petrolului, iar până la stație sau la rafinăria cea mai apropiată el este funcție de conducta unei societăți particulare, care face aici un serviciu de cărăușie publică, însă după bunul ei plac (514 Km. în total de conducte particulare pe cînd statul nu are de loc).

Institutul ei geologic și laboratoarele lor trebue să înlocuiască pentru micii producători organizarea specială ce poate să-și plătească o Societate mare și puternică, pentru a-și studia terenurile și produsele lor.

Tot ast-fel și cu rezervoarele de depozit dela Constanța și din gări, unde prin clasarea produselor să se poată pe de o parte înmagazina la un loc marfa mai multor producători mici, ca aceștia să poată prin asociația lor să profite de eftinătatea înmagazinărilor și a transportului în cantități mari și în acelaș timp prin varante de un credit mai lesnicios. (Statul are rezervorii numai în Constanța de o capacitate de 80,000 tone, iar societatea de exploatare 120,000 tone reservorii în gări și în schele).

Nu ar fi încă locul de a regula și condițiile în care proprietarii — cei mai mulți țărani—să participe la bogăția ce se găsește în subsolul lor? Această chestie a unei interesări *progresive* a proprietarului la producția brută a sondei a fost cîștigată în favoarea terenurilor statului la ultima propunere Fialla. Fără ea, nici odată nu se va lua o valoare corespunzătoare adevăratei bogății a terenului, fiind-că în exploatarea petrolului *cheltuelele de extragere nu sînt proporționale cu valoarea produsului extras*, ca într'o mină de cărbuni, de sare. O sondă costînd 40,000 de lei poate să nu dea nimic dar poate să producă și 40,000 tone (sonde No. 1 dela Moreni a dat la 256 m. adîncime 60,000 tone) adecă o valoare de peste 800,000 de lei, cu o cheltuială de exploatare minimă.

De ce statul cunoscător azi a naturii acestor exploatări nu ar lua în mînă interesele proprietarilor romîni, punîndu-i ast-fel la adăpostul speculatorilor necunoștinții propriilor lor interese? [1])

Ar fi un întreg program de făcut în această privință, care program avem convingerea că poate încă azi să schimbe în bună parte proporția elementului romîn în industria noastră de petrol.

---

[1]) Minist. Domeniilor ar trebui de odată cu producția totală, cu capitalul în realitate investit de societatea de exploatare, să cerceteze partea ce revine în exploatările de azi ca redevența proprietarului solului, acolo unde s'a rezervat vreuna.

Acestea sînt condiţiile generale ale industriei petrolului romîn. Deşi progresele făcute în cei patru ani din urmă sînt foarte mari ca producţie, ele sînt în mare parte făcute în afară de noi, şi nu sînt încă decît un început pentru bogăţia terenurilor noastre.—Este deci încă vreme ca să nu lăsăm să se accentueze îndrumarea extranaţională ce o ia din ce în ce această industrie. Nu este însă timp de pierdut. Din cauza terenului ciştigat de capitalurile streine în exploatare, este o nevoie imperioasă ca statul să intre în joc şi să dea o impulsiune puternică elementului naţional. Fără această impulsiune cu greu vom putea lupta cu armele inegale de care dispunem.

Buhăeşti, 19 Septembrie 1907.

Vintilă I. Brătianu.

Cronica Internă

— D. Panu şi „Viaţa Romînească", faţă de socialişti —

De aproape şepte ani publicul nostru cetitor are plăcerea de a urmări, în „Săptămîna", cum se răsfring toate evenimentele vieţii noastre publice,—politice şi culturale,—în gîndirea unui scriitor de mare talent, cu judecată sănătoasă, cu o bogăţie de observaţii fine, cu mult spirit,—cum este d. G. Panu, acest cugetător care, vecinic cu condeiul în mînă, observă şi înregistrează, zi cu zi, toată împestriţarea caleidoscopică de lucruri mici şi lucruri mari, nimicuri şi grozăvii, epizoade comice şi situaţiuni dramatice, din cari se ţese viaţa noastră.

Şi e un adevărat deliciu pentru orice om, obosit de declamaţia şi gesticulaţia desordonată a salvatorilor noştri de tot felul, să urmărească prin această ţesătură firul roşiu al analizei d-lui Panu.

Dacă până acum, însă, d. Panu, în timp de aproape doi ani, n'a avut răgazul să-şi spună cuvîntul său şi asupra „Vieţii romîneşti", studiul meu „Socialdemocratismul sau poporanismul" i-a dat prilejul să ne consacre, însfîrşit, două articole („Săptămîna", 1907, No. 52 şi 53).

E o mare onoare pentru „Viaţa romînească".

Sînt silit însă să fac cîteva observaţiuni, de fond, asupra chipului în care d. Panu a relevat acest studiu.

D. Panu vede în lucrarea mea nu un studiu ştiinţific obiectiv, ci încercarea de a satisface o trebuinţă sufletească, de a rezolvi o problemă de psicologie subiectivă: de a „justifica" intrarea mea într'un anumit partid politic, de a-mi motiva „conversiunea" şi de a-mi afirma „ruperea definitivă cu socialismul..."

D. Panu este rău informat.

Eu, personal, n'am intrat în politica militantă romînească decît odată cu intrarea în partidul din care şi astăzi fac parte, nu mă simt „convertit" şi nu simt nici nevoia de a-mi „justifica" legăturile politice sau de a-mi afirma „ruperea definitivă cu socialismul".[1]) Din culegerea de scrieri mai vechi, pe cari le voiu reedita în volum în cursul anului viitor, d. Panu se va

[1]) Toată chestiunea e străină de studiul meu şi de „V. R.", dar d. Panu mă sileşte să intru în aceste detalii, pe cari am neglijat să le relevez în 10 ani de activitate politică, socotindu-le indiferente pentru opinia publică.

convinge că şi acum 15 ani, două trei luni după intrarea în ţară, împărtăşiam, în esenţă, aceleaşi idei pe cari le desvolt şi în studiul relevat de d-sa.

Apoi, întrucît intrarea într'un partid politic are nevoe de vr'o altă *justificare* decît adeziunea formală la un *program determinat de activitate politică?* Motivele, cari au determinat această adeziune, pot fi interesante sau neinteresante, din punctul de vedere psicologic sau filozofic, dar *politiceşte sînt indiferente*: hotărîrea,— un act de voinţă,—de a colabora la o operă politică, politiceşte se justifică prin sine însăşi, şi calea pe care se ajunge la această cooperaţiune politică se poate deosebi, în cazuri individuale, foarte mult.

Cine ar fi, de pildă, în drept să ceară d-lui G. Panu însu-şi să-şi „justifice" intrarea d-sale în partidul liberal, cîţi-va ani după autorul acestor rînduri, sau să-şi motiveze calea percursă până atunci dela „frontiera socialismului", cum se exprimă d. Panu?

Politiceşte, cum am spus, aceasta se justifică îndeajuns prin actul de voinţă insu-şi, prin hotărîrea de a lupta pentru un anumit program comun.

Şi ori-cît de deosebite ar fi, depildă, căile prin cari am ajuns împreună cu d. Panu la colaborarea în sinul aceluiaşi partid, nu mai puţin noi reprezintăm în acest partid acelaş curent mai democratic (întrucît *în cadrul unui program* se pot manifesta, şi totdeauna se manifestează de fapt, mai multe curente),—cu o singură deosebire: d. Panu,—fără să mai vorbesc de însuşirile d-sale necontestat superioare de om de stat,—datorită, poate, experienţii d-sale mai vaste, unui trecut politic mai bogat şi mai variat, e pare-mi-se ceva mai sceptic în ce priveşte *posibilităţile* momentului istoric prin care trecem, deosebire ce poate rezulta şi din cumpătarea şi perspicacitatea mai mare, firească la un om mai în vrîstă.

Aici, poate, zace şi cauza interpretării date de d. Panu studiului meu.

Dar poate fi şi o altă explicare.

Dl. Panu, deşi e un literat şi un cugetător de mare valoare, e înainte de toate un om politic, un fruntaş politic al ţării, cu multă vază şi cu multă inriurire asupra mersului afacerilor publice. E firesc ca d-sa să întrevadă mai uşor şi faţa „politică" a ori-cărei chestiuni.

Pe cînd subsemnatul, deşi nu sînt străin nici eu de preocupări de ordine politică, am însă un rol foarte modest în această sferă (deşi împrejurările au concentrat asupra-mi un moment săgeţile gazetarilor), şi aceste preocupări sînt adesea întunecate pentru mine de interesele pur ştiinţifice şi literare.

Acestea se resfring şi asupra caracterului revistelor conduse de noi: „Săptămîna" e înainte de toate o revistă politică; — pe cînd în „Viaţa Romînească", cu toate că ea are o *direcţie literară şi ştiinţifică unitară*, nota politică, propriu zisă, *lipseşte cu desăvîrşire*; — în cadrul direcţiei literare ce reprezintă, vedem aici colaborînd literaţi din toate partidele (şi în afară de orice partide), ca şi din toate ţările locuite de Romîni.

Prin această deosebire trebue să explicăm probabil şi felul în care d. Panu a înţeles pasagiul din studiul citat, prin care se depling injuriile grosolane la adresa social-democraţilor şi apelurile la măsuri represive, din partea intelectualilor şi a „bărbaţilor noştri de stat" (în ghilemete).

Citind acest pasagiu d. Panu adaogă textual:

„Cum că aceste constituesc un blam pentru noi şi o încurajare „pentru socialiştii actuali, nu mai încape îndoială"...

Precum din faptul, că întreg studiul meu e îndreptat *împotriva* social-democraţilor, cari l'au şi salutat atît în „Romînia muncitoare" cît şi în „Viitorul Social" cu articole foarte violente, se poate vedea, că în intenţia mea nu intra de a *încuraja* pe social-democraţi, tot aşa de departe de mine, „nu mai încape îndoială", a fost gîndul să blamez pe d-l Panu, care, pe cît ştim, n'a înjurat grosolan pe nimene, şi e un adevărat bărbat de stat (fără ghilemete).

Totuşi d. Panu scrie un articol întreg pentru a dovedi că un guvern e în drept să reprime, chiar violent, dar *în limitele legale*, „scandalurile şi violenţele", *actele cari tulbură ordinea publică şi violează legile*:

„A, dar d. Stere, — continuă d-sa, — spune că ideile chiar rătăcite „trebuesc combătute prin argumente, iar nu cu injurii grosolane, cu acu„zări de jidovizm şi cu represiuni. Aşa este, *ideile*. Dar *actele?* Tot cu „argumente şi raţionamente trebue să răspunzi la violenţe? Dar dacă"... etc.

Din această argumentaţie pare a rezulta, că eu aşi fi susţinut undeva, că un guvern nu e în drept să reprime scandaluri şi violenţe, acte ilegale, cari ar primejdui ordinea publică, nici măcar prin măsuri legale!...

D-l Panu nu e dintre acei polemişti slabi, cari au nevoe să pună în gura „adversarului" o... prostie, pentru ca apoi să triumfe cu mai multă uşurinţă, nici nu e dintre acei gazetari de profesiune, cari sînt deprinşi să falşifice, cu rea credinţă, ideile ce sînt condamnaţi să le „combată".

Rămîne numai să presupunem, că, în adevăr, nu m'am exprimat destul de clar, încît chiar un om de inteligenţa şi lealitatea d-lui Panu, pe cari nimene nu i le poate tăgădui, a fost indus în eroare.

Astfel, pe lingă că sintem măguliţi de atenţiunea ce ne-a acordat-o d. Panu, îi sîntem şi recunoscători, că ne dă prilejul de a ne lămuri pe deplin:

De sigur, un guvern nu e numai în drept, dar e chiar *dator* să reprime oricît de violent orice act contrar legii şi care tulbură ordinea publică, — dar numai, bine-înţeles *cu mijloace legale şi în măsura necesităţii, dictate de împrejurări*.

Guvernul, răspunzător înaintea ţării şi a factorilor constituţionali pentru actele sale, va judeca în fie-care caz concret oportunitatea sau necesitatea represiunii legale.

Şi să ne spună d. Panu, cu toată francheţa, dacă avem temeiu să ne temem, că guvernele noastre, cînd vor avea înaintea lor fapte concrete de ilegalitate, de violenţă, de tulburarea ordinei publice din partea

socialiștilor, nu vor uza de forța publică, sau mai curind contrariul e mai probabil?

Contestăm însă, cu toată hotărîrea, dreptul ori-cui, intelectualilor, „bărbaților de stat“ (cu ghilemete) și barbaților de stat (fără ghilemele) de a recurge la injurii grosolane sau a face *apel* la măsuri represive față de un *curent de idei* întrucît, și cît timp el se menține *în limitele libertății garantate de constituție și de legile țării*, ori-cît ne-ar fi el dezagreabil.

Mai mult. Intrucît am avut în vedere mai ales *manifestările literare*, din acest punct de vedere, injuriile și apelurile la represiune nu sînt decît mărturisirea slăbiciunii din partea „intelectualilor“ în lipsă de argumente, un *testimonium paupertatis*, fiind-că respectul pentru convingerile altora nu înseamnă alt-ceva, în ultima analiză, decît respectul demnității omenești, respectul pentru tine însu-ți...

De alt-fel, nemic nu e mai ușor decît să găsești *pretexte* pentru a justifica apelul la represiune împotriva *ideilor* pe cari le defaimezi ca „subversive“ pentru că îți sînt contrarii, după vechia rețetă să'l declari turbat pe cine vreai să'l împuști...

Și „nu mai încape îndoeală“, vorba d-lui Panu,—că aceste procedeuri nu sînt numai rușinoase, dar duc și la rezultate contrarii celor așteptate: aureola de martiraj, ori-cît ar rîde d. Panu, e cel mai puternic stimulent pentru o „mișcare născută din entuziasm și idealism tineresc“...

C. S.

Cronica Literară

— Sully Prudhomme —

Acum vre-o cinci ani, o revistă franceză punînd la două sute de poeți întrebarea: care e poetul d-tale? răspunsurile s'au împărțit asupra a vre-o treizeci de poeți; Sully Prudhomme n'a avut nici un glas.... Iar lumea cetitorilor din Franța e împărțită în două, cînd e vorba de valoarea acestui poet: pentru unii el e un mare scriitor, pentru alții, ca și pentru cei două sute de poeți, un versificator laborios.

Cauza pentru care poetul recunoscut de toți criticii din Franța, este astăzi socotit de simplu versificator de noua generație de poeți și de o parte din public, este că școala „parnasiană“, pe care a reprezentat'o Sully Prudhomme, a fost înlocuită de altele, sau mai bine de alta: simbolismul,—și se știe că niciodată două școli literare nu sînt mai opuse, mai dușmănoase chiar, decît atunci cînd ele se succedează: școala nouă e întotdeauna grăbită s'o distrugă pe cea de mai dinainte, iar aceasta, firește, se apără combătînd „ereziile“.—Insuși Sully Prudhomme a luat de mai multe ori condeiul și cuvîntul și, admițînd chiar că poate nu are destulă comprehensiune însuși pentru lucrurile nouă, el deja bătrîn, a căutat să arate în numele principiilor științifice ale versificației, că simbolismul este o greșală.—Ceea ce fac acuma simboliștii, au făcut'o parnasienii [1]) după 1850, cînd își băteau joc de un Musset, de un Lamartine și chiar de Hugo, deși acesta „evolua“ în spre noua manieră.

Dacă parnasienii se deosebesc de simboliști, se deosebesc tot atîta și de înnaintașii lor, de romantici.

Excesul de lirism subiectiv al romanticilor, desvoltarea spiritului științific al veacului al XIX-lea, forma adesea prea liberă a unui Musset sau Lamartine—poate și tendința spre originalitate a poeților care vin după 1850, dau naștere, în Franța, unei revoluții în literatură, după jumătatea veacului al XIX-lea. Alăturea cu „naturalismul“ în roman, repre-

1) Numele acesta vine de la „Parnasse contemporain“, titlul unei colecții periodice (1866, 1869, 1876) de versuri în care editorul Lemerre publica versurile generației nouă.

zentat prin Flaubert, apoi prin Zola şi Daudet şi ceilalţi,—se face şi 'n poezie o mare schimbare. Şi aici, romantismul e înlocuit de „naturalism", căci parnasienii au fost şi ei naturalişti [1]), numai cit naturalismul lor a fost de o altă natură.

Dacă romanticii au umplut lumea cu strigătul durerii lor, parnasienii căutind să fie impasibili, vor reuşi, in orice caz, să fie „impersonali", cultivind mai mult genul obiectiv şi impersonalizind chiar şi lirismul. Dacă romanticii, cind descriau, nu respectau adevărul, nu „imitau natura", parnasienii devin, caşi Flaubert, istorici şi arheologi: Leconte de Lisle. Dacă romanticii exprimau în versurile lor o filozofie vagă ca Lamartine, ori o filozofie retorică şi superficială ca Hugo, parnasienii se înarmează cu toată filozofia, studiază toate doctrinele, ca Sully Prudhomme care, pentru a afla răspuns la întrebările ce-l chinuiau, întreabă pe toţi cugetătorii, de la Thales până la Hegel. Mai mult: ei cer inspiraţie chiar şi de la ştiinţile pozitive: dela astronomie, fizică şi chimie, psichologie şi biologie, ca, iarăşi, Sully Prudhomme.

Dar fiindcă pe parnasieni, care se deosebesc între ei prin fond, îi leagă o singură idee, care este o chestie de formă, mulţi au crezut că şcoala aceasta n'aduce nimic nou de cit o discuţie asupra formei.—Şi fiindcă parnasienii puneau condiţii de formă excesive: alegerea chiar a sunetelor silabelor conform cu imaginea de evocat, rima bogata, însfîrşit o limbă poetică *specială*...[2]) şi fiindcă unul din ei, mai ales, Théodore de Banville, exagera, numai în teorie bine înţeles, susţinind că fondul este numai un pretext pentru formă,—„parnasul" a fost discreditat, fiind luat drept o doctrină de cizelatori de cuvinte goale „ce din coadă au să sune"...

Cine a cetit însă pe un Sully Prudhomme—ca să vorbim numai de dinsul, fiindcă de dinsul vorbim în acest articol—a văzut că nu este un poet care să aibă mai mult fond. El însuşi a spus, oarecum justificindu-se, că versul este bun pentru „toate sentimentele şi pentru mai toate ideile" [3]). Si dacă criticii serioşi i-au adus vre-o învinuire, apoi a fost aceia că a pus în versuri prea multe idei.

Sully Prudhomme a sfîrşit prin a scrie tratate filozofice în proză. După cum alţii, ca Maupassant, Bourget, Daudet, încep prin versuri, în care se văd însuşirile lor de prozatori, pentru a isprăvi prin proză, tot aşa Sully Prudhomme a început prin versuri—dar dindu-ne o operă măreaţă—în care se vedeau însuşirile lui de filozof, pentru a ajunge, mai tîrziu, la studii de filozofie pură.

Sully Prudhomme n'a fost un om fericit. O iubire nenorocită în tinereţe, care chiar pentru altul nu e un lucru banal, pentru el a fost hotăritoare. In multe poezii—chiar şi'n care subiectul nu e iubirea—se vede plîngerea discretă după acea dragoste fără noroc, care i-a sfărmat pentru totdeauna inima.... *Le Vase brisé:*

1) *Brunetière:* L'Evolution de la Poésie lyrique en France au XIX-ème Siècle. II.
2) *P. Bourget.* Etudes et Portraits, I.
3) Prefaţa la *Bonheur*

> Le vase où meurt cette verveine
> D'un coup d'éventail fut félé;
> Le coup dut effleurer à peine:
> Aucun bruit ne l'a révélé.
>
> Mais la légère meurtrissure
> Mordant le cristal chaque jour,
> D'une marche invisible et sûre
> En a fait lentement le tour.
>
> Son eau fraiche a fui goutte à goutte,
> Le suc des fleurs s'est épuisé;
> Personne encore ne s'en doute;
> N'y touchez pas, il est brisé.
>
> Souvent aussi la main qu'on aime,
> Effleurant le coeur, le meurtrit;
> Puis le coeur se fend de lui-même.
> La fleur de son amour périt.
>
> Toujours intact aux yeux du monde,
> Il sent croître et pleurer tout bas
> Sa blessure fine et profonde;
> Il est brisé, n'y touchez pas. [1])

Iar la bătrîneţe, natura l'a lovit cu acea grozavă boală, care a imobilizat şi torturat pe Heine, pe Daudet, paralizia.

Dar în afară de aceste suferinţi ale inimii şi ale trupului, el a fost chinuit toată viaţa de altă durere, poate nu mai mică pentru unele firi, de o durere a inteligenţii, de spaima faţă cu infinitul mut, rece şi nepătruns, faţă cu „spaţiile infinite", a căror „tăcere" îl „înfricoşa" pe Pascal —pe filosoful, către care Sully Prudhomme şi-a îndreptat întotdeauna întrebările, atunci cind sufletul său era mai chinuit de îndoială. El chiar şi-a isprăvit viaţa cu un studiu voluminos asupra *Adevăratei Religiuni după Pascal.*

In deosebire de mai toţi ceilalţi parnasieni, care, în cea mai mare parte a operei lor sînt descriptivi,—Brunetière citează trei sonete: de Hérédia, de Coppée şi de poetul nostru, toate cam cu acelaşi subiect şi arată deosebirea între aceşti poeţi [2])—Sully Prudhomme este un poet mai cu samă de sentimente şi de idei. Şi nu doară că n'a avut în grad înnalt viziunea lucrurilor şi puterea de descripţie, căci are pagini care nu sînt întru nimic mai prejos de cele mai frumoase ale unui Leconte de Lisle sau Hérédia, ca de pildă, admirabila *Cygne*, care se isprăveşte cu versurile:

1) *Stances et Poèmes.*
2) *Op. cit.*

L'oiseau, dans le lac sombre où sous lui se reflète
La splendeur d'une nuit lactée et violette,
Comme un vase d'argent parmi des diamants,
Dort, la tête sous l'aile, entre deux firmaments [1])

Dar chiar aici, nu e o descripţie pentru descripţie, căci—poezia face parte din ciclul intitulat *Les Solitudes*—în această admirabilă bucată poetul şi-a întrupat sentimentul său în faţa singurătăţii.

In una din cele mai frumoase poeme ale sale, *Le Lion*, în care începutul parcă ar fi scris de Leconte de Lisle—un leu pe o noapte cu lună în pustiul african—sfîrşitul, sărmanul leu închis într'o cuşcă dintr'o menajerie, este un simbol al servituţii civilizaţiei opusă libertăţii stării de natură,—ca şi'n marea sa poemă *L'Amérique*, în care poetul plînge după libertatea stării de natură a popoarelor primitive de acolo, pierdută pentru totdeauna,—dar cîntă şi un imn civilizaţiei omeneşti.

Căci Sully Prudhomme e cel mai puţin „impasibil" dintre toţi parnasienii. Adînca lui senzibilitate, pătrunzătoarea-i inteligenţă şi sufletul său chinuit de toate problemele morale şi metafizice, dau un caracter cu totul deosebit şi original personalităţei sale.

O adîncă senzibilitate, pe care însuşi a definit'o, cînd a spus:

On a dans l'âme une tendresse
Où tremblent toutes les douleurs....[2])

...„durerile" lui şi ale altora,—şi ale altora, căci acest poet n'a exprimat stări sufleteşti *speciale* ca romanticii, ci numai pe acele care sînt general omeneşti.... Şi de aceea lirismul său are oarecum aparenţa obiectivităţii: în analiza sentimentelor sale, noi ne vedem pe noi toţi,—şi tot ceea ce este mai profund în noi şi mai delicat:

„In fundul cel mai adînc al sufletelor omeneşti, şi ca ascunse în cele din urmă ale lor îndoituri, învăluite în umbră şi în pudoare, neştiute adesea de noi înşine, se află fibre mai sensibile, mai fragile, pe care mîna cea mai delicată şi mai mîngietoare abia le poate atinge fără să le rupă.... Puţini poeţi au ştiut să le atingă şi să le facă să vibreze; aşi putea cita printre cei mai mari care nu par măcar să fi bănuit existenţa lor... Aci stă originalitatea lui Sully Pudhomme şi primul său titlu de poet: de a fi pătruns mai departe decît oricine în acest domeniu al vieţii lăuntrice...." [3]).

Iar această analiză delicată şi subtilă e datorită celeilalte însuşiri a poetului, pătrunzătoarei sale inteligenţe. Din acest punct de vedere, el reprezintă iarăş o evoluţie a sufletului modern: apariţia acelui spirit de autoanaliză, care este unul din aspectele literaturei contemporane.

Analizînd ce e mai ascuns şi mai delicat în sufletele contempora-

1) *Les Solitudes*.
2) *Stances et Poèmes*, Roses.
3) *F. Brunetière*, Essais sur la littérature contemporaine.

nilor săi, prin analiza sufletului său, Sully Prudhomme şi-a cucerit cele mai delicate suflete, pe acei „amis inconnus",

Qui pour la profondeur de mes soupirs m'aiment. [1])

şi i-a învăţat să iubească, i-a învăţat *cum* să iubească: „D-ta ai meritat simpatia şi recunoştinţa tuturor acelora care au cetit versurile D-tale în tinereţa lor; D-ta i-ai ajutat să iubească", i-a spus într'un toast prietenul său încă din tinereţe, Gaston Paris [2]),—şi nu poate fi mai mare laudă pentru un poet decît aceasta.

Această senzibilitate, pe lîngă că a fost profundă, a fost şi cea mai delicată din cîte a exprimat vreodată un poet. Cînd aceea, pe care a iubit'o,

Celle dont je ne puis dire le nom sans pleurs,[3])

şi-a întors privirea dela dînsul,—el nu s'a gîndit nici să „facă moarte pentru ea", nici nu „a urît'o cu înverşunare, n'a blăstămat'o, pentrucă o iubea". Singura lui părere de rău, *ultima* părere de rău, aceea în care se rezumează toate, e că:

Je pourrais vivre avec l'idée
Qu'elle est chérie et possédée
Non par moi, mais selon mon coeur..
Méchante enfant qui m'abandonnes,
Vois le chagrin que tu me donnes;
Je ne peux rien pour ton bonheur! [4])

Această întâiă iubire nenorocită, care i-a dat poetului cel întâiu fior al „singurătăţii" omeneşti, va fi şi ea una din cauzele, pentru care poetul a cîntat, ca nimeni altul, acest sentiment cu totul modern, al singurătăţii, care nu se poate naşte decît în sufletele adînc iubitoare, dar pe care nimene nu le iubeşte....

....Şi cînd poetul va mai simţi, vreodată, un tremur sufletesc în faţa unei femei, un „scrupul" dureros se va naşte în sufletul lui:

Je veux dire quelque chose,
Je ne peux pas:
Le mot dirait plus que je n'ose,
Même tout bas.
. . . .
J'ai peur en sentant que je l'aime,
De mal sentir;
Dans mes yeux une larme même
Pourrait mentir.

1) *Le Prisme*, Aux amis inconnus.
2) Citat de *A. France*: La Vie littéraire, I.
3) *Les Epreuves*, L'Inspiration.
4) *Stances et Poèmes*, Si je pouvais.

Car j'aurais bien la laisser naître
De bonne foi :
C'est quelque ancien amour peut-être
Qui pleure en moi [1]).

Şi poetul rămîne osîndit pentru totdeauna să-şi „tindă dreapta în deşert":

Ne jamais la voir ni l'entendre,
Ne jamais tout haut la nommer,
Mais, fidèle, toujours l'attendre,
Toujours l'aimer...[2])

Şi atunci poetul, în inima căruia vor găsi ecou şi milă toate „singurătăţile", dela „intăia singurătate", a copilului departe de braţele mamei,

On leur a donné les chemises,
Les couvertures qu'il leur faut :
D'autres que vous [3]) les leur ont mises,
Elles ne leur tiennent pas chaud.

Mais, tout ingrates que vous êtes,
Ils ne peuvent vous oublier,
Et cachent leurs petites têtes,
En sanglotant, sous l'oreiller [4]).

pănă la „cea din urmă", a morţii:

C'est la candeur des morts qui les rend effrayants.[5])

—poetul acesta va simţi „singurătatea" fatală şi iremediabilă a sufletelor omeneşti, pe care nimica, nici transporturile iubirii împărtăşite, nu o poate înlătura :

Les caresses ne sont que d'inquiets transports,
Infructueux essais du pauvre amour qui tente
L'impossible union des âmes par les corps.
Vous êtes séparés et seuls comme les morts,
Misérables vivants que le baiser tourmente,[6])—

idee pe care aiurea o exprimă print'una din acele comparaţii, surprinzătoare prin puterea artistică de a găsi cît mai multe raporturi între lumea fizică şi cea morală :

. . . .
„Vous, les étoiles, les aïeules
Des créatures et des dieux,
Vous avez des pleurs dans les yeux..."
Elles m'ont dit : „Nous sommes seules...

1) *Les Solitudes*, Scrupule.
2) *Les Solitudes*, Soupir.
3) mamele lor
4) *Les Solitudes*, Première Solitude.
5) *Les Solitudes*, Dernière Solitude.
6) *Les Solitudes*, Les Caresses.

„Chacune de nous est très loin
Des soeurs dont tu la crois voisine ;
La clarté caressante et fine
Dans sa patrie est sans témoin ;

„Et l'intime ardeur de ses flammes
Expire aux cieux indifférents."
Je leur ai dit :" Je vous comprends!
Car vous ressemblez à des âmes :

„Ainsi que vous, chacune luit
Loin des soeurs qui semblent près d'elle,
Et la solitude immortelle
Brûle en silence dans la nuit" [1])

Dar „singurătatea" aceasta a poetului—şi el a fost singur chiar în înţelesul obişnuit al cuvîntului—îl sparie şi doreşte, ca cei puţin în ceasul morţii să fie *cineva* cu dînsul. Şi atunci gîndul i se duce la o fiinţă simplă, o fiinţă de altădată, o fiinţă care a asistat la răsăritul vieţii ui,—ş'o roagă să vie şi la apus :

. . . .
Vous irez chercher ma pauvre nourrice,
Qui mène un troupeau,
Et vous lui direz que c'est un caprice,
Au bord du tombeau,

D'entendre chanter, tout bas, de sa bouche,
Un air d'autrefois,
Simple et monotone, un doux air qui touche
Avec peu de voix.

Vous la trouverez : les gens des chaumières
Vivent très longtemps ;
Et je suis d'un monde où l'on ne vit guère
Plusieurs fois vingt ans.

Vous nous laisserez tous les deux ensemble :
Nos coeurs s'uniront ;
Elle chantera d'un accent qui tremble,
La main sur mon front.

Lors elle sera peut-être la seule
Qui m'aime toujours,
Et je m'en irai dans son chant d'aïeule
Vers mes premiers jours...[2])

Cine-a cetit vreodată o tînguire mai duioasă decît aceasta ?
Dar sentimentul cel mai dureros poate e acela că el nu e creat

1) *Les Solitudes*, La Voie Lactée.
2) *Les Solitudes*, L'Agonie.

pentru a face fericirea cuiva, mai ales a unei femei. Unei fete,—poate pe care a iubit'o—iată ce sfat—de abnegație—îi dă:

Jeune fille, crois-moi, s'il en est temps encore,
Choisis un fiancé joyeux, à l'oeil vivant,
Au pas ferme, à la voix sonore,
Qui n'aille pas rêvant. [1]).

Dar pe lingă chinurile propriului său suflet, el a simțit și pe ale contemporanilor săi, și mai ales ale patriei. Ideea de patrie este puternică în filosofia lui Sully Prudhomme. Să ne mărginim însă la poezie: „Umanitar", în felul lui Schiller, până la 1870, devine, cum spune singur, mai sgircit cu sentimentele sale; [2]) catastrofa patriei îi întoarse toată iubirea duioasă către dinsa, și nimănui, zice J. Lemaitre, nefericirea dela 1870 n'a scos accente mai puternice și mai poetice decît lui Sully Prudhomme:

O fleurs, de vos tuniques neuves
Refermez tristement les plis:
Ne vous sentez-vous pas les veuves
Des jeunes cœurs ensevelis?

A nos malheurs indifférentes,
Vous vous étalez sans remords:
Fleurs de France, un peu nos parentes,
Vous devriez pleurer nos morts. [3])

Războiul extern și civil cu cruzimile și nenorocirile lui i-a inspirat și poema *La Justice*...

Dar, aci atingem o altă față a poeziei lui Sully Prudhomme.

Acest om, mai mult poate decît de suferințele propriei sale soarte, a fost chinuit de problemele existenței, de acele probleme pe care le pun cele două necunoscuturi, cele două universuri nepătrunse: sufletul omenesc și creațiunea lui Dumnezeu. Și el a fost unul din acele exemplare omenești, tot mai dese azi, care nu-și găsesc liniștea fără deslegarea problemelor metafizice, ce nu se pot deslega. „*Que sais-je*"? întrebarea lui Montaigne, l'a chinuit și, pentru a răspunde că aproape nimic, a scris și un tratat de filozofie [4]).

Cel întâiu lucru și cel mai principal ce avem de relevat aici este pierderea credinței religioase, fără ca ceeace a pierdut să poată fi înlocuit cu altăceva. Știința, pe care a iubit'o așa de mult și căreia i-a pus toate întrebările ce-l chinuiau, nu-i putea răspunde. Ea îi arăta în lume un mecanism necesar, și atita tot. Dar față cu acest răspuns al „rațiunii pure", „rațiunea practică" nu era satisfăcută, și — cu tot apelul lui, dela primele poezii până la opera-i ultimă asupra lui Pascal — cu tot apelul la Pascal, el a rămas în „îndoială".

---

1) *Les Vaines Tendresses*, Conseil.
2) *Impressions de la Guerre*, Repentir.
3) *Impressions de la Guerre*, Fleurs de sang.
4) Analizat de *Faguet*, în Propos littéraires, I.

„Moartea zeilor", — asasinarea lui Dumnezeu — de care vorbește Nietzsche, rămînerea omului cu propriile-i puteri în fața „primejdiei" naturii, — acest sentiment l'a simțit într'un grad înnalt Sully Prudhomme.

Și el n'are poezii mai frumoase decît acele consacrate acestui sentiment, intitulate *Doute* [1]), din care voiu cita numai una, *La Grande Ourse*, din care se poate vedea, ca într'un rezumat, *ce anume* l'a făcut să se îndoiască, care este felul îndoelii sale, — și *ce* impresie făcea natura asupra acestei senzibilități:

La Grande Ourse, archipel de l'Océan sans bords,
Scintillait bien avant qu'elle fût regardée,
Bien avant qu'il errât de pâtres en Chaldée,
Et que l'âme anxieuse eût habité les corps;

D'innombrables vivants contemplent depuis lors
Sa lointaine lueur aveuglément dardée:
Indifférente aux yeux qui l'auront obsédée,
La Grande Ourse luira sur le dernier des morts.

Tu n'as pa l'air chrétien, le croyant s'en étonne,
O figure fatale, exacte et monotone,
Pareille à sept clous d'or plantés dans un drap noir.

Ta précise lenteur et ta froide lumière
Déconcertent la foi: c'est toi qui la première
M'a fait examiner mes prières du soir [2])

In adevăr, înfiorarea față cu măreția inexplicabilă a universului este originea îndoelii sale:

Le ciel s'évanouit quand la raison se lève [3]).

Această „rațiune", odată cu pierderea credinței, l'a făcut să vadă și mizeria radicală a soartei omenești. In *Justice*,„ cercetătorul," adică omul de știință, rațiunea, nu vede în lume decît egoism orb, (chiar sentimentul de mamă nu e decît egoismul pentru prelungirea propriei sale ființi) care se sfirșește cu moartea, iar „glasul" tradiției, ori al sentimentului,—al „rațiunei practice"—cu toate protestările lui, e mult mai slab,—și dacă poetul rezolvă problema printr'un „apel la inimă", care-i arată că dacă nu există justiția în lume, există ca sentiment, în inima omului,—cum vedeți, consolarea e foarte problematică.—Acelaș lucru în marea sa poemă, *Le Bonheur*. Fericirea e imposibilă pe pămînt, e imposibilă pe o planetă ideală, mai imposibilă tocmai pentru că viața acolo-i ideală, căci pe pămînt este cel puțin.... durerea și sacrificiul, *condiția* clipelor de fericire,—și e posibilă, însfîrșit, într'un paradis, într'un al noulea cer, pe care poetul nu-l zugrăvește, nu-l poate zugrăvi, căci nici nu poate concepe elemente cu care să-l alcătuiască.

---

1) in *Epreuves*.
2) *Les Epreuves*, La Grande Ourse.
3) *La Justice*, Sixième Veille.

Mai mult. Fericirea e cu neputință de conceput: Aceasta poetul o arată într'o altă poemă, *Les Destins*. La originea vieții, Spiritul rău caută să aranjeze condițiile viitoare ale vieții, așa incit oamenii să sufere cit mai mult; dar e silit să renunțe la răul absolut și să creeze și plăceri, pentru ca răul să fie mai puternic și mai chinuitor.—Spiritul bun vrea să creeze o fericire complectă, dar înțelege că fericirea nu poate exista decit alăturea, *prin* nefericire,—și rezultatul este că amindouă spiritele se'ntilnesc în planurile pentru viitorul ființelor omenești.

...Iată dar, că această vale a plîngerilor, este, totuși, cea mai bună lume cu putință dintre lumile bune cu putință de închipuit,—și logica, aici, este de fier !..

Și, există o altă lume, unde poate fi fericirea? Știința nu-i răspunde; mai mult: ea îi interzice de a o concepe; dar inima parecă-i dă o vagă făgăduință—însă, se-ntreabă Sully Prudohmme [1]), cum poate fi fericire, dacă *acolo* e numai suflet fără simțuri, orb, mut, surd,—căci, încă odată, nu putem concepe fericirea decit ca oameni în carne și oase și *așa*, nu sîntem fericiți, nu putem fi.

Această *luptă* între senzibilitate și rațiune,—in cazul acesta special—această îndoială despre ce e dincolo de mormint, acolo „de unde nimene nu s'a întors," această neștiință a celui mai esențial lucru de știut, care l'a făcut să exclame:

Faites-moi croire dans le néant de l'être [2])

căci, de sigur, e mai bine să știi că cu moartea ai isprăvit pentru totdeauna, fiindcă, *dacă* este ceva *dincolo*, nu poți ști ce este și poate e grozav acolo,—l'a făcut, cum ne spune un prieten al său, să sufere grozav de frica de moarte.

Iar strigătul cel mai dezesperat de pesimism, acolo unde a pus în versuri de doliu însă-și teoria lui Schopenhauer, îl găsim în curioasa bucată *Voeu*:

Quand je vois des vivants la multitude croître
Sur ce globe mauvais de fléaux infesté,
Parfois je m'abandonne à des pensers de cloître,
Et j'ose prononcer un voeu de chasteté.

Du plus aveugle instinct je me veux rendre maître,
Hélas! non par vertu, mais par compassion;
Dans l'invisible essaim des condamnés à naître,
Je fais grâce à celui dont je sens l'aiguillon. [3])

Și totuși, acest poet n'a fost curat pesimist, căci melancolia lui este demnă, bărbătească, conștientă de cauzele ei. [4]) A fost mai degrabă stoic, adică a avut cea mai justă atitudine ce o poate avea un om în fața vieții.

1) Prefața la *A. Hémon*: La Philosophie de Sully Prudhomme.
2) *Les Vaines Tendresses*, Sur la Mort.
3) *Les Vaines Tendresses*, Voeu.—Despre această poezie, Gaston Paris a spus că „e unul din strigătele cele mai lugubre care au eșit din pieptul sărmanei omeniri" (citat de *A. Hémon*: La Philosophie de Sully Prudhomme).
4) *Jules Lemaître*: Les Contemporains, I.

El se întreabă dacă dezesperarea lui nu-i un pretext de inacțiune:

Mon fier désespoir n'est peut-être
Qu'une excuse à ne point agir,
Et, comme au fond je me sens traître,
Un prétexte à n'en point rougir [1])

Poetului dezesperării, lui Musset, Sully Prudhomme, în cea mai frumoasă, poate, din poemele sale, îi adresează versuri ca acestea:

Le monde autour de nous est plein d'un bruit de chaînes,
On dirait que ton sein n'en a rien entendu;
Car la cité pour toi ne vaut pas tant de peines;
Toi qui la dis mauvaise, à qui donc t'en prends-tu?
Oui, l'âge d'or est loin, mais il faut qu'on y tâche;
Le bonheur est un fruit qu'on abat pour l'avoir:
Si tu n'étais pas grand, je t'appellerais lâche...

sau:

. . . . ton vague et triste livre
. . . .
Je ne veux plus l'ouvrir; mon maître est le poète
Amant de l'idéal, comme on l'est d'un drapeau
Pour la grande action qu'à son ombre on a faite...

ori, în sfirșit, acestea cu care se încheie poema:

. . . . j'ai connu la souffrance.
Et le lutteur n'a mis dans l'herbe qu'un genou,
Il se dresse, il respire, il est fort d'espérance,
Et tu n'es qu'un malade ou je ne suis qu'un fou. [2])

El recomandă „acțiunea" și are încredere în progresul omenirii prin știință.

Preocuparea de știință formează chiar una din calitățile lui, și unul din defecte. Calitate, căci poezia sa s'a inspirat de multe ori în chip fericit dela datele științei:

„Poate cineva să posedeze noțiunile generale ale astronomiei, de pildă, fără a părăsi concepțiile mitologice, din care se alcătuește în mare parte fondul poeziei antice? Cît de neînsemnat pare carul lui Apolon, săgețile sale de aur și caii săi, în comparație cu înspăimîntătoarea splendoare a soarelui enorm, pe care-l cunoaștem azi! [3])

Defect, căci adesea versurile sale, mai ales din partea a doua din *Bonheur*, sint reci, un fel de versuri mnemotecnice.

Un cuvint despre formă. E de la sine înțeles că un parnasian va

1) *Les Vaines Tendresses*, Défaillance et Scrupule.
2) *Poèmes*, A Alfred de Musset.
3) *Testament Poétique*, Introduction.

avea forma „impecabilă". Preocuparea, teoretică, de formă se vede nu numai din tratatul său *Testament Poétique*, dar chiar din primele sale poezii, ca *L'Art*, *Encore*, etc... Că n'are nici o greșală în toate poeziile sale, nu e nimic pentru un poet francez; dar trebue să adăogăm că el și-a impus parcă anume greutăți, pe care întotdeauna le-a învins: Mai jumătate din opera sa e scrisă în sonete. In aceste sonete, uneori rezumează filozofia lui Kant ori a lui Spinoza, teoria lui Darwin ori a determinizmului moral, etc... Și el, zice Jules Lemaître, a scris cele mai frumoase sonete din limba franceză. Apoi potrivirea formei cu fondul: In *Justice*, „cercetătorul" se exprimă în forma austeră a sonetului; „glasul sentimentului" în forma gingașă a catrenului... In sfîrșit, dela suspinul visului *(Le Rêve)* până la marginea prozei (partea a doua din Bonheur, de pildă), totul este exprimat în versuri adequate [1]... Și poate că forma aceasta e prea concisă: J. Lemaître spune că n'are, singur între toți poeții, nici un vers banal, și că versurile sale „craquent de concision"... „Nu circulă destul aer" în poezia sa, spune Brunetière, — ceeace spusese, la ivirea poetului, în 1865, Sainte-Beuve... [2]). In adevăr, această particularitate, pe care s'o numim lipsa de elocință, face ca Sully Prudhomme să nu poată fi gustat decît în doze mici...

Cred că nu este fără interes, mai ales la noi, acuma, cînd unele paseri de noapte tot mai reeditează teorii eftene, în care se ascunde obtuzitatea lor morală, — să traducem aici o pagină, în care cel mai mare poet de eri al Franței, definește ce este un poet:

„Poetul posedă în grad înnalt facultatea de a trăi toate emoțiile altora, pentru a se face ecoul lor. A exercita această facultate îi este așa de esențial încît, dacă nu găsește în juru-i ocaziuni îndestul de vrednice, le împrumută dela istorie sau le imaginează, mai bucuros decît să se lipsească de ele; dar cînd realitatea prezentă i le pune la îndămînă, nimic nu poate să-i fie mai favorabil; el și le însușește imediat și *face să-i vibreze inima în unison cu marile zguduiri ale mediului său social.* Atunci subiectele artificiale, care cele mai adeseori servesc poemelor clasate, abdică înnaintea subiectelor vii. Acestea, mult mai impresionante, fac ca toate celelalte să cadă pe al doilea plan. *Cînd au un caracter general, care răspunde la curente vaste de idei și de sentimente nouă, se poate întîmpla ca sufletul unui popor să se identifice cu acela al poetului care îl simte tremurînd în sine. Personalitatea sa stă atunci în chiar aptitudinea sa de a-și însuși, pentru a le reda cu timbrul și accentul individual, suspinele, chemările, strigătele conștiinței naționale, și chiar ale conștiinței omenești din care aceea face parte. Căci e chiar poetul, acela care le scoate, căci el simte pe sama sa proprie speranțele, părerile de rău, avînturile de încredere sau de răsvrătire ale compatrioților săi, fie că e vorba de politică, de religie sau de orice alt interes moral, de ordin pozitiv ori transcendent*"....[3]).

G. I.

---

1) *J. Lemaître, Op. cit.*
2) *Nouveaux Lundis, X.*
3) *Testament Poétique*, Introduction.

Miscellanea

SERBARILE DELA BISTRIȚA.

In zilele de 21 și 22 Septembrie, stil nou, a avut loc la Bistrița (ținutul Năsăud) adunarea generală anuală a *„Asociațiunii pentru literatura romînă și cultura poporului romîn"*, — o adevărată sărbătoare națională urmărită în totdeauna cu mult interes de către Romîni, și, mai mult decît oricînd, în anul acesta atît de plin de încercări pentru frații noștri de sub Coroana S-tului Ștefan.

După cum constată toate ziarele de peste munți și după cum se poate vedea din desbaterile urmate, adunarea din anul acesta a fost una dintre cele mai reușite. Mulțimea mare de membri ai „Asociației" cari au luat parte, primirea călduroasă pe care Romînii din Bistrița au făcut-o participanților, discursurile și conferințele însemnate ce s'au rostit în ședințele adunării, înnălțătoarele serbări ce s'au organizat cu această ocazie, interesul pe care țăranii romîni l-au manifestat pentru „Asociație", îndrumările nouă care s'au dat activității acestei societăți romînești, — toate au făcut ca adunarea de anul acesta să iasă din făgașul obicinuit și să se prezinte într'o splendoare pe care n'a cunoscut'o alte adunări ale „Asociației".

S'au remarcat în deosebi frumoasa cuvîntare de deschidere a Vice-Președintelui, d. Andrei Bîrseanu, și conferința poetului Goga „Țăranul în literatura noastră poetică", cum și concertul dat de „Reuniunea romînă de cîntări din Bistrița".

Din Raportul comitetului „Asociațiunii", prezentat și discutat în adunarea de anul acesta, se constată că în cursul anului expirat societatea a mers progresînd din toate punctele de vedere: numărul membrilor a sporit, prelegerile ținute au fost mai numeroase, agenturi nouă s'au înființat, bibliotecile populare s'au îmbogățit.

Dar cea mai însemnată chestiune de care comitetul „Asociațiunii" a căutat să se ocupe în cursul anului trecut, a fost acea a *culturii poporului*. Pentru acest scop comitetul a întemeiat revista populară *„Țara noastră"*, care a a dat prilej poetului O. Goga să se arate și ca un prozator distins și ca un bun cunoscător al sufletului și al nevoilor poporului romîn. Numai cît raportul constată că revista aceasta nu a fost destul de încurajată, și că ea numără *„abia* 500 de cetitori țărani..."

Oare cînd vor putea și publicațiunile din Romînia liberă *să se plîngă* că au *abia*... 500 de cetitori între țărani?...

„CUM NE CUNOSC STRAINII"

Ne-am ocupat de cîteva ori de această chestiune, mărturisim fără să-i dăm cine știe ce importanță; — și nu pentrucă nu ne-ar interesa *dacă*, *cum* și *cît* ne cunosc străinii, ci din altă cauză.

Străinii pot să cunoască cîmpiile şi dealurile noastre, călătorind pe la noi, sau chiar şi din simple descripţii; pot să cunoască bogăţiile solului şi subsolului nostru; pot să cunoască ştiinţa noastră, căci rezultatele descoperirilor—dacă ar fi—ar trece imediat graniţa; pot să cunoască istoria noastră: din cărţile istoricilor noştri traduse în alte limbi şi chiar din cărţile lor; pot cunoaşte artele noastre: pictura, sculptura, arhitectura şi muzica noastră...

Un lucru nu pot cunoaşte: literatura noastră. Pentru a o cunoaşte în adevăratul înţeles al cuvîntului, *mai ales cînd e vorba de poezie*, ar trebui să ştie limba noastră,—sau, dacă e vorba de proză, ar trebui ca operele noastre în proză să fie traduse...

Cînd însă, o revistă străină, clasifică, laudă ori huleşte pe un scriitor romîn, pe care nici un cetitor al revistei străine nu l'a cetit,—este caşi cum nu s'ar fi întîmplat nimic. Cetitorul străin află că Eminescu este un mare scriitor şi d. Rădulescu-Niger şi mai mare... El şi? Unii dela noi se scandalizează. Supărare de prisos, căci pentru cetitorul străin, Eminescu şi d. Rădulescu-Niger sînt nişte simple combinaţii de silabe.

De aceea, cînd primim o revistă străină, în care ni se înşiră în rînd Eminescu, Vlăhuţă şi Riria, Mircea Demetriade, Duliu, Rădulescu-Niger, nu putem decît zîmbi, căci pentru cunoaşterea literaturii noastre de către străini lucrul e indiferent...

A, dar cînd însărcinatul cu literatura romînă *traduce* din aceşti din urmă „poeţi", cînd arată cetitorilor străini că poezia s'a ridicat în Romînia numai până la nivelul d-nei Riria, atunci lucrul se schimbă. Atunci străinii încep să ne „cunoască" şi ce idee îşi vor fi făcînd ei de o literatură, în care poeţi ca cei citaţi mai sus, sînt printre floarea literaturei romîneşti?

Şi nu poate fi învinuit recensentul străin de nepricepere, ci de curaj. Sainte-Beuve a spus încă din 1836: „Competenţa străinilor de a judeca o literatură cu totul contemporană, mai ales cînd acea literatură e cea franceză, este o chestie asupra căreia e locul cel puţin de stat la îndoială. Afară numai dacă nu sînt pregătiţi prin călătorii, prin o lungă petrecere în ţara străină şi prin tot felul de informaţiuni, care echivalează cu naturalizarea, ce pot spune aceşti străini dacă nu ceva aproximativ şi provizor?"... Şi, vom spune noi, „mai ales cînd acea literatură e cea" romînă, în formaţiune, că şi nouă ne e greu să ne dumerim...

Recensentului străin, în faza actuală a culturii romîne, îi lipseşte şi singura cale de a se informa: autoritatea unei critici romîne nediscutabile, existenţa unui număr de critici literari competenţi şi independenţi, după verdictul majorităţii cărora recensentul să se conducă,—căci acesta ar fi singurul lucru care poate călăuzi pe un străin, cînd nu îndeplineşte condiţiunile puse de Sainte-Beuve.

Recensentului străin, care se plînge de puţinul nostru interes pentru munca sa—îi recunoaştem cele mai bune intenţii, nu însă şi competenţa de a nu vorbi „aproximativ" şi „provizor"...

DIN ALE D-LUI N. IORGA.

„Neamul Românesc" No. 42, din 27 Septembrie 1907:

„In *articole iscălite*, ca ale d-lui Stere din *Viaţa Românească*, dar „fără toate întortocheriie de cugetare şi dibacele rezerve şi părtenirile neîngăduite ale acestuia..."

Articolele în chestie sînt: „Foametea constantă", „Administraţia locală", „Fischerland", „Ţară de latifundii", „Piemont romînesc", „Originea latifundiilor", „Amnistia", „Socialdemocratism sau poporanism?" etc. etc.

Iar „întortocherile" etc., probabil, sînt teoriile economice şi datele statistice, vădit inutile....

Exclamaţii şi injurii, cu „harhat", „jidan puchinos", „ciocoiu", „zic zou", „Adivor",—ajung pentru mîntuirea neamului....

SOCIALDEMOCRATISM SAU POPORANISM?

Studiul d-lui C. Stere, cu acest titlu, afară de cele două capitole publicate până acum, va cuprinde încă trei capitole (Evoluţia industrială; Problema naţională şi Antisemitismul; Problema democratică în Romînia) şi o concluzie generală. Numai în această concluzie, pentru care capitolele premergătoare pregătesc premisele necesare, se va elucida complect punctul de vedere al autorului.

Sîntem siliţi să dăm această lămurire, fiindcă studiul în chestiune a provocat multe observaţiuni critice cari pot fi înlăturate, în parte, dela sine prin desvoltarea ulterioară a subiectului. Pentru aceste motive, cetitorii vor îngădui autorului să nu răspundă la obiecţiunile ce i se aduc, decît după încheierea studiului, şi numai în privinţa acelor puncte ce nu vor fi lămurite prin însăşi lucrarea d-lui C. Stere.

HÎRTIA NOASTRĂ.

După o primă încercare foarte puţin reuşită, „Viaţa Romînească", în ultimele patru luni, se tipăreşte pe o hîrtie specială, anume comandată pentru revista noastră şi care va rămînea tipul de hîrtie definitiv adoptat de noi.

Cu această ocazie mulţumim abonaţilor şi cetitorilor noştri, că au avut bunăvoinţa să suporte fără protestare aspectul exterior al revistei noastre în primele luni ale anului curent, care—desigur—a supus la grea încercare simţul lor estetic, ca şi... al nostru.

Acum, cînd acea masă de hîrtie băţoasă şi cenuşie, însfîrşit, s'a isprăvit, putem mărturisi cu uşurare sufletească amărăciunile ce ni le-a pricinuit, şi asigura pe cetitorii noştri, că am luat toate măsurile ca accidente de această natură să nu se mai repete pe viitor.

DESTINUL...

Nici o publicaţie romînească nu poate apărea fără greşeli de tipar. Chiar în coala premergătoare, în articolul d-lui V. I. Brătianu, p. 420, rîndul 20, observ *carnetar* în loc de *caracter!* Şi cîte vor mai fi încă?! Nici n'avem curajul să ne uităm mai departe....

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Vasile Pop, *Cum iubeşte o fată*, „Minerva", 1907. Preţul 1 leu 50 bani.

Dacă n'aşi şti că aşi atrage şi mai mult curiositatea, aşi ruga pe cetitoarele acestei reviste să nu citească cele ce urmează, căci azi am să vorbesc de „fetele" d-lui Vasile Pop şi, cu toate precauţiunile de stil, mi-e frică... Nici vorbă că nu voiu putea cita nici un rînd din aceste nuvele de dragoste— aşa cum o înţelege d. Vasile Pop.

S'a spus că un scriitor se satisface adesea, creînd în opera de artă o viaţă, pe care altmintrelea ar fi trăit'o de fapt. Pun o problemă: ce ar fi devenit d. Vasile Pop, dacă n'ar fi scris cum iubesc „fetele" sale,—*aşa* cum iubesc ele?—Şi, dacă operele literare îl feresc de mai rău, apoi să scrie d. Vasile Pop: este singura cale de a-şi salva sufletul...

„Fetele" d-lui Vasile Pop, chiar cînd sînt studente şi de condiţie bună, iubesc aşa că ar scandaliza şi pe Fernande, Raphaële şi Rosa la Rosse din *La Maison Tellier*... Părinţi şi mume de familie, feriţi-vă adolescenţii de „fetele" d-lui Vasile Pop, că dau ziua'n amiaza mare la ei şi-i „conduc" în locuri singuratice pentru a le arăta „Siria şi Mesopotamia", cum zice undeva Heine. Şi fetele d-lui Vasile Pop fac toate aceste lucruri într'un limbaj şi cu nişte gesturi!...

Dar bunul, blîndul şi mult iertătorul domn Vasile Pop le socoate pudice, căci fetele d-sale „roşesc" de castitate, după fie-care patru pagini... de dragoste. D-lui Vasile Pop i se umezesc ochii de duioşie părintească, cînd le vede aşa de modeste şi de ruşinoase.— Si ce-ar fi, bunule Dumnezeu, cînd „fetele" d-lui Vasile Pop n'ar fi „pudice"?! Eu unul, care pot consuma *acquoani mo* orice „producţie literară", aşi dori mult să văd, în vre-o viitoare „operă literară" şi „fete" mai puţin pudice de ale d-lui Vasile Pop...

S'a înţeles că d. Vasile Pop, totuşi, nu e un cinic, cum ar putea crede un cetitor mai superficial. Nu! D. Vasile Pop e atît de încredinţat că „fetele" sale sînt candoarea în persoană, încît, cînd simte d-sa nevoie să ia cuvîntul să le recomande clienţilor săi, el nu mai găseşte cuvinte cu care să le laude „duioşia" şi „castitatea".

Acum, unde o fi găsit d. Vasile Pop pe „fetele" sale care dau la om, nu se ştie, căci asemenea „fete" n'a putut găsi nicăiri, dar *nicăiri*, oricît d. Vasile Pop n'ar alege locurile pe care le frequentează.

Să facem puţină critică literară. Eu cred, în deosebire de mai toţi criticii literari, că d. Vasile Pop e un scriitor idealist, unul dintre acei oameni care visează o lume mai bună şi o realizează în opera de artă. Şi sînt oameni care ar dori—pentru comoditate—ca

femeile să nu mai opună acea mizerabilă rezistenţă, care e o rămăşiţă a vremilor barbare (d. Vasile Pop este un om înnaintat!); sînt alţii, care ar voi ca femeile să facă ele primul pas sau, mai clar, să le sară ele în cap... Acum, că „fetele" d-lui Vasile Pop sar în cap cu nişte mişcări şi vorbind nişte lucruri care ar face să roşească pe Rosa la Rosse, aceasta e altă vorbă: aci intervine personalitatea artistică a autorului nostru...

Se-ntîmplă, totuşi, nu-i vorbă, ca d. Vasile Pop să greşească prea bătător la ochi în „psichologia" sa, să facă din femei bărbaţi, de altmintrelea fără nici o intenţie bine definită... Iată un exemplu (nu citez textual, se ştie de ce): O femee măritată, cerînd cu mare insistenţă unui locotenent s'o facă mamă, îşi laudă *propriu-i* corp cu atîta *libidinozitate*, încît îţi vine să crezi că se vrea pe ea însăşi, nu pe locotenent,—dar eu pricep *cine* e libidinos aici... Ei vezi, oricît ai fi de „subiectiv", sînt lucruri pe care nu le poţi împrumuta femeei... (De altmintrelea, această confuzie între sexuri se vede şi în stilul d-sale: O studentă în filosofie, care-i dă ghes unui nenorocit doctorand,—faţă cu rezervele acestuia, exclamă: „Ia te uită la el! par'că eu aşi fi *Putifar* şi el Iosif cel cast din Egipt, aşa se fereşte".

Şi toate „fetele" şi femeile acestea din lumea mare (căci d. Vasile Pop visează aventuri subţiri!) vorbesc într'un limbaj de spălătorese, presărat însă cu cuvinte din broşuri „ştiinţifice" şi „sociologice" rău traduse, pe care le ceteşte d. Vasile Pop.... Uitam să spun că „fetele" d-lui Vasile Pop nu sînt numai licenţiate: are şi doctorese.

...Sînt sigur că în urma acestei dări de samă, comerţul d-lui Vasile Pop va salta, cum se zice în piaţă, căci nu este o reclamă mai sigură decît aceia care spune: „feriţi-vă:"—dar nu mă priveşte!... *Caveant consules*, adică, în specie, poliţia de moravuri şi serviciul sanitar...

G. I.

P.S. Îmi vine o îndoială: Să nu fie volumul d-lui Pop o mistificare a cetitorului? Nu şi-o fi pus în gînd anume să-şi bată joc de noi? Se ştie că d. Pop este un Prosper Mérimée căptuşit cu un Edgar Poe... Apoi cine nu ştie că aceşti doi scriitori au fost nişte mari mistificatori? Hazardez o timidă speranţă: Dac'ar binevoi să-şi spună cuvîntul său competent eminentul nostru critic d. M. Dragomirescu...

* * *

N. Ţimiraş, *Cîntecul vîntului*, poezii, Bucureşti, 1907. Institutul de arte grafice „Eminescu". Preţul 2 lei.

Dacă „aurea mediocritas" a lui Horaţiu ar putea fi şi în artă un ideal, atunci volumul de poezii „*Cîntecul vîntului*" ar fi atins aproape perfecţiunea. Căci, afară de cîte-va greşeli de ritm (cum, de pildă, *parcă-i*, ori *poate* etc..), şi de cîteva cuvinte şi expresiuni ne potrivite (cum e mai ales versul: „*Pustiuri largi am năzuit*") poeziile d-lui Ţimiraş sînt tocmai corecte şi ca formă şi ca fond.

Nici mai bune, nici mai rele de cît cele mai multe poezii care se publică săptămînal, bilunar, lunar ori trimestrial prin mulţimea revistelor noastre, ele nu au nici sclipiri de talent mai deosebit, dar nici trăsături de lipsă de bun simţ de-acele care te fac să te miri uneori cum de poate cineva să le scrie...

Volumul d-lui Ţimiraş e, de la început până la sfîrşit, o linguire corectă, aşa de corectă în cît te oboseşte prin monotonia ei, şi te oboseşte tocmai fiindcă sînt adunate mai multe poezii la un loc. Altfel, cetite izolat, dacă de pildă le-ai întîlni publicate prin reviste, sînt unele care, fără să oprească în mod deosebit atenţia asupra lor, s'ar

putea ceti cu oare-care plăcere. Așa sînt: „*Timpuri trecute*", „*Cîntecul iubirei*" și chiar „*In ruină*", dacă n'ar avea la sfîrșit acel „te ert" care-i pus degeaba, numai pentru a rima cu „deșert".

Ori cum, d. Țimiraș știe să alcătuiască versuri, și în volumul său sînt multe strofe despre care putem spune că nu's rău alcătuite. Căci, evident, nu's mai pre jos de cît versurile pe care le citim obicinuit prin reviste (nu vorbim, firește, de rarele poezii pe care le publică poeții noștri mari), strofe ca:

Tînguitor, cum moare la ureche
Un cîntec de pe vremuri rătăcit,
Se poate ca iubirea noastră veche
Incet-încet în noi să fi murit...

ori:

Ca și'n trecut, plutind peste abisuri,
In cerul clar se 'nalță luna plină—
Și cufundat în valuri de lumină,
Adoarme lacul legănat de visuri...

*

Nestor Urechia, *Căruța poștei* (Cum călătoreau strămoșii noștri). București, 1907. „Biblioteca pentru toți", Leon Alcalay. Prețul 30 bani.

Iată un volum care cadrează perfect cu o colecție de cărți populare și eftene, destinate în cea mai mare parte elevilor școalelor secundare,—cei mai ferventi cetitori ai „Bibliotecei pentru toți", după cît știm.

Instructive și foarte interesante tot odată, cele două articole pe care d. Urechia le dă în acest volumaș se citesc cu cea mai mare plăcere și cu un deosebit folos.

„*Căruța poștei*", vestita căruță a poștei de care cu uimire vorbesc toți străinii cîți au trecut pe vremuri prin țările noastre și de care ca toții am auzit pomenind pe strămoșii noștri, cum și împrejurările grele în care se făceau în trecut călătoriile: lipsa de drumuri și de poduri, mulțimea hoților cari ațineau calea călătorilor, durata îndelungată a mersului,—toate acestea sînt arătate de autor cu o informație foarte bogată și într'un stil ușor și atrăgător, în care gluma și humorul se îmbină în chip fericit cu seriozitatea cunoștințelor, cu pitoreasca descriere a naturei, cu plastica redare a vieței de odinioară. Numeroasele citații din scriitorii străini și romîni, cari vorbesc de felul cum se făceau călătoriile prin țările noastre în trecut, ne arată că autorul nu e numai un iubitor al naturii și al trecutului nostru, dar și un cercetător harnic și conștiincios.

De un interes mai puțin general, al doilea articol: „*Dîmboviță apă dulce*"..., ne aduce o serie de informații asupra trecutului acestei ape care străbate Bucureștiul, strînsă astăzi între maluri înalte și regulate, umilită, nepalincioasă și supusă cu totul omului,—liberă altădată, bogată în colțuri pitorești, capricioasă și aducătoare de multe nenorociri, mîndră și temută de locuitorii din părțile joase ale Capitalei.

Frumos e și visul de la sfîrșit, în care autorul intervede printr'o fericită inspirație, o paradă de 10 Mai la anul 2006, paradă care are loc în București, capitala „Daciei federative"..

E în totul un volum foarte plăcut de citit și foarte instructiv, și tipărirea lui în „Biblioteca pentru toți" e o fericită idee.

M. C.

* * *

L. D. Launay,—*La Bulgarie d'hier et de demain*. P. 1907, Hachette & C-nie.

Invitat să viziteze Bulgaria, pentru cercetări geologice, autorul ne dă interesante schițe istorice, geografice, economice și politice asupra vecinilor noștri de dincolo de Dunăre.

Cetirea acestei cărți, chiar atunci cînd autorul nu face comparații directe cu țara noastră, cînd de pildă ne spune cu finețǎ că, trecînd din Bulgaria în Romînia, a avut impresiunea

de a merge la.... *sud*,—ne atinge, fără voe, dureros prin comparațiile ce se impun de la sine.

Iată de pildă ce cetim despre țărani:

„Țaranul bulgar în genere *știe să „citească* și chiar are, pe de asupra, „oarecari cunoștinți generale. Propor„țiunea analfabeților e infimă și a„ceasta se simte îndată în chipul în „care acest țaran începe vorba cu de„putatul său sau cu vr'un ministru, „cum le vorbește despre gospodăria sa, „întrebuințînd chiar la ocazie numele „savante de grîne sau de insecte dăună„toare, pe cari el e, vădit, foarte mă„gulit de a le cunoaște, deși n'am pu„tea jura că le înțelege".... (p. 322)

Iată și comparația cu țaranul *romîn*:

„In locul unui țăran *liber, democra„tic*, care vorbește unui tîrgovăț cu „familiaritate, *în egal*, din Bulgaria, „găsim acolo un *serv medieval, umilit „și supus ca un mojic rus*; îl vedeam „cum se lipește de gard, în noroiul „unui șanț, pentru a lăsa să treacă tră„sura mea: trăsura unui domn necu„noscut, care e numai în stare să-și „plătească un pardesiu și o pălărie... „Aproape prosternat, îndoit în unghiu „drept, țăranul mă saluta adînc și lung, „ridicîndu-și pălăria cu borduri mari „și descoperindu-și capul plecat cu „plete lungi până la umeri... Dar ța„ranul bulgar *e liber* și *se simte liber*"... „(p. 325).

Explicația acestei deosebiri, atît de jignitoare pentru amorul nostru propriu, autorul o dă, în treacăt, în cîteva rînduri:

„Teoreticește, proprietar 1 universal „al solului este statul; proprietarul „practic nu este *legalminte* decît un „fel de arendaș perpetuu și ereditar: „arenda lui, de fapt, e reprezintată prin „o dare, o dijmă: zece la sută din ve„nit, în bani sau cîte o dată în natură. „Comunele singure formează o excep„țiune și dețin pe veci *pădurile și „pășunile, pentru cari ele nu plătesc „nimic*".... (p. 404).

In asemenea împrejurări nu s'a putut forma regimul nostru latifundiar, ce ne amenință tot viitorul.... Statul Bulgar a putut lua măsuri pentru a asigura muncitorului de pămînt *moșia* lui...

Pe lîngă descrieri foarte suggestive ale aspectului general al țării, d. de Launay ne dă lămuriri destul de amănunțite asupra rusajului politic al Bulgariei, asupra agriculturii, comerțului și industriei sale, asupra situațiunii sale financiare, organizațiunii sale militare, instrucțiunii publice, etc.

Rezultatele la care a ajuns acest stat *țărănesc* în mai puțin de 30 ani de existență, pot servi minunat de ilustrațiune, *prin opoziție*, a gospodăriei noastre naționale....

Nu e de mirare, că Bulgaria a inspirat savantului francez atîta simpatie, incît dînsul își însușește toate aspirațiunile ei naționale, și chiar ia partea ei în chestiunea Dobrogei...

*

I. Ghyca-Dumbrăveni,—*Cîte-ca cuvinte în chestiunea țărănească*. București, 1907.

Autorul, un om inteligent, desigur, se pune pe terenul „adevărurilor eterne" ale economiei clasice. Nimic din cîte s'a produs în Economia politică dela Adam Smith până azi, nu-l atinge: cauza tuturor relelor este mărginirea libertății absolute a transacțiunilor, și singura scăpare e înlăturarea acestei mărginiri:

„Peste un milion capi de familii au „fost declarați proprietari *sui generis* „asupra unei întinderi de pămînt de „3½ milioane de hectare. Aceste 3½ „milioane de hectare reprezintînd de-o „dată cu casele, ecaretele proprietari„lor lor, o sumă de 3 miliarde au fost „lovite prin faptul incapacității de a

„contracta, de *non-valoarea absolută*" (p. 3).

După concepția autorului pămîntul par'că nu ar avea nici o valoare ca *mijloc de producțiune*, ci numai ca *mijloc de credit*, și nici nu găsește *alt* mijloc de a organiza creditul necesar țărănimii:

„Nu e de mirare că proprietarii aceștia în asemenea condițiuni, adică lipsiți prin faptul incapacității lor legale, de creditul care reprezintă solvabilitatea lor, să ducă mizeria din care nu pot ieși". (p. 4).

Ori-ce mărire a teritorului stăpînit de țarani, în aceste condițiuni, autorul o socoate ca o anulare de avuție.

„Rezultatul la care s'ar ajunge ar fi de a scoate un lucru de valoare azi, din stăpînirea unor oameni capabili de a contracta, pentru a'l trece în mîna unui proprietar care prin incapacitatea sa legală i-ar zădărnici valoarea"... (p. 5).

Dimpotrivă, prin desființarea inalienabilității pămînturilor țărănești „s'ar ridica dintr'o zi într'alta dela *valoarea de zero lei* (!) pentru a ajunge împreună cu pămînturile, casele, ecaretele țărănești la valoarea de 3 miliarde... *Singurul leac* dar, după noi, este abrogarea art. din Constituție privitor la inalienabilitatea terenurilor țărănești". (p. 5)

Tot așa în ce privește legea tocmelilor agricole, d. Ghyca crede că „ea nu poate fi bună, decît întrucît n'ar fi contrară *legii imuabile* a ofertei și a cererii" (p. 13).

Toată legislația de protecțiune a muncii, ce a luat atîta desvoltare în timpurile din urmă în toate statele civilizate, e astfel ștearsă prin o singură trăsătură de condeiu, fiindcă autorul crede, că stimulul moral ajunge pentru a împiedeca exploatarea nemiloasă a celui slab: „nu-i poate conveni nimănui să facă contracte publice rușinoase pentru cinstea sa proprie". (p. 13).

Dl. Ghyca crede totuși în triumful proprietății țărănești: dar numai „în ziua cînd proprietarul cel mic va produce mai mult cantitativ și calitativ pe prăjina lui de pămînt decît proprietarul sau arendașul cel mare pe aceia-și întindere, proprietatea cea mică va înlocui fără doar și poate proprietatea cea mare" (p. 10).

Autorul nici nu-și pune întrebarea dacă actualul raport între întinderea latifundiilor și a proprietății țărănești precum și raporturile de muncă nu sunt *o piedică insurmontabilă pentru creșterea productivității pămînturilor țărănești*.

Ce fericit e d. Ghyca că a găsit astfel un panaceu împotriva tuturor boalelor noastre!

Cu toate acestea am relevat această broșură foarte elegant editată (de „Minerva", în total 13 pagini de text), fiind-că ea rezumă limpede un anume curent în opinia noastră publică.

Observațiile autorului, în ce privește inalienabilitatea pămînturilor țărănești, pot fi utilizate *în anume limite*, precum trebue să recunoaștem, că *organizarea creditului țărănesc* e o chestiune de cea mai palpitantă însemnătate.

*

A. D. Xenopol.—*Mijloacele de îndreptare ale stării țărănimii romîne*. Iași, 1907.

Profesorul de istorie dela Universitatea noastră par'că anume și-a pus în gînd să răspundă la optimismul „manchesterian," al d-lui Ghyca. Iată ce scrie d-sa relativ, de pildă, la posibilitatea îmbunătățirii culturii țărănești în condițiunile actuale:

„Mai întăi să se observe un lucru: îmbunătățirea culturei este o treabă care cere timp, și timp îndelungat; ea nu se poate realiza grabnic, cum o cere imperios starea cea ticăloasă a țăranului romîn. Apoi pentru a putea țăranul să-și îmbunătățască cultura, are nevoie de cheltuială: pluguri de fier pentru aratul mai adînc; nuiele pentru împrejmuirile caselor și facerea adăpostului vitelor; bani pentru cumpărarea uneltelor: sapă, hîrleț, greblă și stropitoare, pentru cultivarea locului de lîngă casă, sămînțe de zarzavaturi, pomi roditori.

„Țăranul trebue să fie pus în putință de a dobîndi acest prisos peste nevoile neaparate traiului lui material. Dacă el este dat pradă, ca astăzi, lăcomiei exploatatoare a proprietarilor și arendașilor, care le ieau 90—120 de lei pe falce de pămînt (20—40 lei de pogon); care le impun 20 de lei de cap de vită imaș pe vara, și aceasta primind încă la falce 4 și 5 vite în loc de cel mult două; dacă ei sînt îndatorați a plăti un leu de porcul ce-l hrănesc în coteț, pe motivul că porcul *poate* să scape din curtea lui și să facă daune în lanurile proprietarului; dacă el este ținut ca în Muntenia a da, pe lîngă munca lui luată aproape pe nimica, încă de fiecare pogon, 20 ouă, 2 pui de găină și o limbă sau coastă de porc; dacă el, precum s'a constatat lucrul la un mare proprietar și arendaș armean din jud. Botoșani, țăranul este îndatorat sa plătiască cîte 50 de bani *de fie-care gîscă a lui* ce va face exerciții de înnotare pe iazurile proprietății—atunci ne întrebăm de unde va economisi prisosul trebuitor, pentru îmbunătățirea culturei?

„Ne mirăm mult cum față cu asemene abuzuri ce nu pot fi îngăduite decît în un stat absolut barbar, absolut lipsit de cel mai elementar simț de ocrotire a dreptăței, *se mai poate susținea teoria libertăței transacțiunilor între proprietari și țărani!*

„*Se vorbește de legi economice, de legi naturale*! Dar nu se vede oare că menirea omului este tocmai de a îndulci efectul acestor legi care, cînd sînt lăsate la jocul lor firesc, pot să-i aducă daune?" (p. 20—21).

„*Trebue făcut ceva grabnic*,—urmează d. Xenopol, și anume luate măsuri în folosul țăranilor care să pună o *stavilă sistemului de exploatare* căruia ei au fost expuși pînă astăzi, iar nu să le spunem că să dee și ei din mîni, să cultive pămîntul mai bine, să-și mărească venitul, și atunci le va rămînea ceva peste stoarcerile proprietarilor. A se ținea un asemenea graiu, *este curat o infamie*! Căci țăranul, întăi, cît e sub regimul de astăzi al exploatărei neomenoase, nu poate să-și îmbunătățască cultura". (p. 21).

Pentru caracteristica vremurilor de confuziune în cari, trăim trebue să spunem, că d. Xenopol aparține totuși, pare-ni-se, nu numai aceluiași partid, dar și aceleiași *nuanțe* de partid ca și d. L. Ghyca!...

Dl. Xenopol vede destul de limpede cauzele cari ne-au adus în starea de plîns, în care am ajuns; d-sa face chiar o declarație, care dacă ar fi fost făcută de noi ne-ar atrage fulgerile tuturor reprezentanților „tradițiilor istorice":

„Clasele noastre conducătoare, spune anume d-sa, răpite de un vîrtej neînțeles *de iubire de sine, s'au gîndit numai la ele și la nevoile lor*, fără a lua în privire și pe acele ale clasei din a căreia muncă și sudoare ele însăși se hrănesc."... (p. 2).

Prin legislația noastră, „de și în realitate epitropisiții erau în aparență numai țaranii, iar în realitate erau proprietarii, apărați și ocrotiți în toate modurile, prin legile tocmelilor agricole." (p. 11).

Autorul protestează cu ultima energie împotriva sistemului de „măsuriște înșelătoare" a pămîntului care domină „de la Dorohoi la Severin" (p. 14), împotriva abuzului cu *taind*

(p. 15), împotriva faptului, că *„toate autorităţile sînt la dispoziţia proprietarului sau a arendaşului"* (p. 10) etc.

Şi-şi închee studiul cu următorul strigăt:

„Trebue să punem odată capăt sistemului de jaf şi de despoiere pus „în lucrare de toţi: proprietari, arendaşi, crîşmari, notari, primari şi deasupra tuturor a marelui exploatator „şi despoietor al ţăranului romîn, statul însuşi. Trebue să facem să înceteze odată în *realitate*, şi nu numai „în aparenţă, vechiul sistem de stăpîni „şi de robi, în care este încă împărţită societatea noastră, cu toată constituţia ei cea liberală; liberală însă „numai *pentru noi clasa conducătoare*: „cu toată asigurarea unei dreptăţi mai „bune, însă *tot pentru noi clasa conducătoare*; cu toată civilizaţia cea „strălucită, de care ne bucurăm *tot* „*noi clasa conducătoare*...

„... Poporul, ţăranul s'a deşteptat, nu „atît prin lucrarea ideilor, cît mult „mai primejdios, sub imboldul suferinţei. *Raza unei voinţi* s'a deşteptat în el, şi ea nu va mai putea fi „înăbuşită, căci s'a coborît în adîncul „întunecat al conştiinţei lui şi a luminat-o spre o viaţă mai vrednică „de om. Nu vom voi să facem nimic „nici acum, uitînd, odată cu durerile „prin care am trecut, şi primejdia în „care ne-am cumpenit, *atunci se va „petrece o a doua şi a treia prăbuşire*, „din care nu ştiu zău dacă vom mai „putea *ieşi teferi*"... (p. 45—46).

Poate fi cineva mai „incendiar"?...

Din nenorocire nu constatăm acelaşi limpezime şi hotărîre în ce priveşte *soluţiunile practice* propuse de autor, deşi d-sa schiţează problema din toate punctele de vedere şi manifestează multă bună voinţă.

*

Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerciului şi Domeniilor, — *Romînia 1866—1906*, Bucureşti, 1907.

Acest volum de 464 pagini, întocmit de d. I. Popa-Burcă, deşi face parte din literatura jubilară oficială, cuprinde multe date interesante, de cari se pot folosi publiciştii, cari nu au la îndămînă alte izvoare. Multe ilustraţiuni destul de reuşite.

C. S.

* * *

Dr. M. Campeanu. *Incercare de psihologie militară individuală şi colectivă.*

Această lucrare e una din rarele încercări ştiinţifice făcute asupra psihologiei armatelor, această materie atît de bogată şi interesantă de explorat, cunoscut fiind marele rol pe care-l joacă în războaie forţa morală şi dispoziţia sufletească a trupelor. Compoziţia lucrării e destul de clară şi logică. In partea I şi a II-a sînt expuse noţiuni de psihologie generală şi de psihologie a mulţimilor, noţiuni curente şi banale pentru cunoscători, dar după cum mărturiseşte autorul, necesare pentru cititorii militari, din care cei mai mulţi nu sînt familiarizaţi cu această materie. Partea a III-a e o fiziologie a spiritului armatelor în care autorul descrie tipul militarului (Calităţile lui: curajul, supunerea, devotamentul; Sentimentele afective ale militarului; Datoria militară), şi analizează caracterele mulţimii armate şi acele ale şefilor militari. In partea a IV se găseşte psihologia specială a infanteriei (Scopul şi însuşirele ei; Marşurile; Lupta infanteriei; Desfăşurările; Disciplina focului), a cavaleriei (Misiunea, caracteristica şi tactica ei; Psihologia călăreţului; Lupta cavaleriei; Serviciul de descoperire şi cercetare), a artileriei (Misiunea şi caracteristica ei; Influenţa ei morală; Lupta artileriei) şi a trupelor technice. Lucrarea se sfîrşeşte printr'un articol a d-lui Căpitan Sturdza asupra părăzii militare, articol reprodus din revista noastră. In lucrarea sa autorul utilizează multe exemple din istoria campaniilor şi din scriitorii cari au făcut în operile lor psihologia războaelor, cum sînt Tolstoi şi Zola. Analizele şi observaţiile sale sînt mai totdeauna interesante şi juste. Sînt de remarcat mai ales acele asupra şefilor şi a influenţei reciproce dintre ei şi trupă, acele asupra psihologiei călăreţului şi a disciplinei focului.

Excelente sînt observaţiile autorului asupra timidităţii şi sfielii recruţilor, şi sfaturile pe care le dă ofiţerilor în această privinţă sînt demne de meditat. Lucrarea are şi lipsuri, multe sînt încă de observat şi de spus în acest subiect vast şi complex. Stilul autorului lasă uneori de dorit.

Totuşi meritele acestei lucrări sînt reale şi ea poate aduce însămnate servicii corpului nostru ofiţeresc.

*

Harald Höffding. *Philosophes contemporains.* (F. Alcan.)

Această operă, prin care eminentul cugetător danez caută să ne orienteze în lumea cugetării contemporane, are după cum el însuşi o recunoaşte, un caracter mult mai personal decît operele lui precedente de istoria filosofiei, atît în privinţa alegerii autorilor cît şi a aprecierii lor.

Pătruns de părerea că orice mişcare filosofică e o operă de gîndire, o discuţie de probleme şi în acelaş timp un semn al timpului, Höffding crede că din ambele puncte de vedere, obiectiv şi subiectiv, cugetarea filosofică a timpului prezent ia o atitudine mai puternic accentuată ca cea din epocile anterioare. Mai tare decît totdeauna se insistă azi în filosofie atît asupra necesităţii observaţiei, analizei criticei, înlănţuirii obiective, cît şi asupra alegerii subiective a punctelor de plecare. Dar opoziţia între ambele direcţii obiectivă şi subiectivă, Höffding n'o crede inconciliabilă viitorul: va aduce coincidenţa lor. In mişcarea filosofică a ultimilor douăzeci şi cinci de ani, el distinge trei curente.

Curentul sistematic reprezentat printr'un grup de cugetători cari caută mai ales să dea o explicaţie a problemei existenţii şi să dezvolte un sistem coherent al universului. Din acest grup fac parte Wundt, Ardigò, Bradley, Renouvier, Fouillée.

Curentul biologic în care problema cunoştiinţei joacă primul rang şi toate sforţările tind la aflarea celor mai simple mijloace de satisfacere a cerinţelor vieţii intelectuale, considerate ca ascultînd de legile generale ale vieţii. Acestui curent aparţin savanţi ca Maxwell, Hertz, Ernst Mach, Ostwald şi această tendinţă e realizată în chipul cel mai caracteristic în opera lui Avenarius.

Al treilea curent, acel al filosofiei valorilor se ocupă de problemele fundamentale etice şi religioase încercînd să le lumineze şi să le rezolve. Din acest curent fac parte Guyau, Nietzsche, Rudolph Euchen, şi William James.

Această grupare în curente, ca toate clasificările în acest domeniu, e cam artificială şi nu e lipsită de inconveniente. Cugetători ca Renan şi Renouvier pe care Höffding îi pune în primul grup ar fi putut fi grupaţi şi în ultimul. Ca şi în lucrările lui precedente de istoria filosofiei, în expunerea sistemelor uneori prea sumară şi imperfectă, Höffding insistă mai mult asupra factorilor personali decît a ideilor, şi desigur partea cea mai interesantă a operii lui sînt caracterizările psihologiei vii şi aprecierile judicioase şi fine pe care le face asupra gînditorilor. Pe Francis Bradley îl descrie ca pe o fire spinoziană, plină de pătrundere şi de fineţă. Despre Renan spune că a asistat ca spectator la lupta ideilor ca şi în acea a vieţii. „A lăsat stările lui de spirit să se

succeadă ca vederile unui kaleidoscop şi nici un processus de cristalizare nu s'a operat intr'insul. Temperamentul lui de celt nu era capabil să reunească opiniile contradictorii pentru a face din ele un tot cu o tonalitate determinată."

In Guyau admiră neobosita activitate intelectuală, gravitatea profundă, resemnarea şi înălţarea morală a vieţii lui. Despre Nietzsche spune că din punctul de vedere al logicei şi metodei nu însamnă nimic alături de cugetătorii englezi pe care ii despreţuia atita. „Expansiunile sentimentului conduceau gindirea lui Nietzsche. Dacă are un loc în istoria filosofiei, nu e din cauza modului său ştiinţific de a trata problemele, ci pentru chipul pasionat şi patetirul adesea genial cu care punctele de vedere contradictorii se luptau şi se opuneau intr'insul. El are o valoare simptomatică, căci ne-a făcut martorii unei drame interne într'un suflet care simţea energic şi profund tendinţele epocii sale şi ale vieţii".

In Wiliam James a cărui operă asupra „Experienţii religioase" o analizează pe larg, recunoaşte pe unul din cugetătorii cei mai eminenţi ai timpului, în care o mare facultate de observaţie e reunită cu cunoştinţi vaste, cu o critică pătrunzătoare, şi o puternică inspiraţie idealistă.

O. B.

* * *

P. Partenie, *Mitropolitul Anastasie Crimca al Moldovei 1608—1617; 1619—1629*, Bucureşti, 1907.

Facultatea de Teologie singura mai păstrează încă obiceiul tezelor tipărite pentru licenţiaţi, şi, în majoritatea lor, aceste tese sunt tot aşa de regretabile ca şi cele dispărute ale facultăţii juridice.— D. Partenie alegindu-şi însă subiectul tezei sale din trecutul bisericii noastre, a reuşit să dea o monografie folositoare asupra mitropolitului moldovean Anastasie Crimca din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Ştirile despre viaţa Mitropolitului, unele sunt discutabile iar altele inadmisibile (cf. şi *Floarea Darurilor*, vol. II, No. 18). Anastasie Crimca e din neamul boerilor Stroici, a căpătat cultura bisericească, apoi s'a călugărit, nu se poate spune cu siguranţă dacă a „văzut primii ani ai călugăriei la Galata lui Petru Şchiopul", a fost episcop de Roman şi în 1608 a trecut ca Mitropolit al Sucevei sub Constantin Movilă. Insă activitatea pentru care merită o pomenire deosebită Anastasie Crimca s'a arătat mai ales în sfaturile de zidiri de biserici date lui Miron Vodă Barnovschi, şi în obţinerea unui regulament pentru disciplina monastică la 1626, prima dată a unei organizări mănăstireşti sistematice în Moldova. Mitropolitul e şi ctitorul uneia din cele mai frumoase mănăstiri din Bucovina, Dragomirna şi pentru ea a lucrat un *Apostol* la 1610, două *Evangheli*i şi două *Liturghii* a căror vignete şi miniaturi dau măsura inţelegerii unui suflet cu vădite aplecări artistice.

Aşa cum se presintă această lucrare a d-lui Partenie, ea are calităţi, dar şi multe din defectele cercetătorilor începători; pe lingă stăruinţa şi modul conştiincios de a lucra, un plan şi stil de compoziţie şcolară, apoi unele generalităţi comune şi fără să fie necesare (v. d. p. Prefaţa), unele capitole nu tocmai reuşite, cum e, d. p. cel intitulat, Activitatea judecătorească.

M. D.

* * *

Leon Mrejeriu. *Petreceri pentru popor. O şezătoare ţărănească.* Birlad, Lupaşcu, 1907, o broşură de 55 p., preţul 30 bani.

Autorul, învăţător la orfelinatul agricol din Zorleni, previne din capul locului pe cetitor asupra rostului piesei sale: „*şezătoarea* s-a alcătuit pentru a îndruma pe orfanii din acest aşezămînt, viitori plugari pilduitori, să petreacă cu folos, cuviincios şi romîneşte, în ceasurile slobode". D. Mrejeriu s-a achitat pe deplin de sarcina propusă. *Şezătoarea* se deschide cu glume asupra unui sătean, care, fiind trăit cîtva timp la tirg, se-ntorsese în sat cu neologisme schimonosite şi neînţelese de ceilalţi. Se spun apoi ghicitori, frămîntări de limbă, glume, poveşti, poezii populare, se cîntă, se joacă. Printre aceste lucruri, autorul ştie să strecoare cu măsură sfaturi de iubire pentru neam, pentru familia regală, şi pentru o întrebuinţare mai folositoare a vieţii.

Eu unul, care, spun drept, n-am asistat niciodată la vre-o şezătoare ţărănească, am cetit cu interes broşura d-lui Mrejeriu.

G. P.

* * *

M. Berceanu, doctor în drept de la Paris *La vente consensuelle dans le théâtre de Plaute*.

Vinzarea consensuală în teatrul lui Plaut face obiectul unei lucrări a d-lui Berceanu. D-sa aplică noile metode de cercetări istorice la studiul contractelor, aşa numite *bonae fidei* şi încearcă să determine evoluţiunea lor din primele timpuri ale Romei, cînd un formalism strict excludea esistenţa acestor contracte, până azi cînd mai toate contractele au căpătat caracterul larg al cîtorva contracte *bonae fidei*, din timpul principatului roman (August-Diocleţian).

Unul din cele mai însemnate contracte *bonae fidei* este vinzarea.

In primele timpuri ale Romei, vinzarea, pentru a fi desăvîrşită, trebuia să fie făcută printr'o serie de forme, cunoscute sub numele de mancipaţiune. Părţile contractante trebuiau să se înfăţişeze în prezenţa a cinci martori cetăţeni, a unui purtător de balanţă (*libripens*) şi a unui *antestator*. Cumpărătorul ţinînd în mină o bucată de aramă, cu care lovea balanţa, trebuia să declare în faţa martorilor acestora cu cuvinte sacramentale că obiectul ce se cumpăra este al lui, şi vinzătorul să declare că a primit preţul. Toate formalităţile trebuiau să se succeadă fără întrerupere şi fără greşală pentru a face vinzarea perfectă. In fine, conform spiritului simplist şi rutinar al popoarelor necivilizate, instituţia aceasta—mancipaţiunea—era întrebuinţată nu numai pentru a produce vinzări, ci şi pentru a realiza orice transferare a proprietăţii.

Cu timpul tranzacţiunile în societatea romînă mărindu-se, graţie productivităţii şi cuceririlor ei, mancipaţiunea nu mai putea corespunde noilor trebuinţe şi o nouă instituţiune a fost introdusă pentru a uşura realizarea vinzărilor. Părţile contractante, fără cei cinci martori, purtătorul de balanţă şi *antestatorul*, trebuiau să pronunţe fiecare cuvinte sacramentale mai simple decît cele întrebuinţate în mancipaţiune. Cumpărătorul atingînd cu mina obiectul ce dorea să cumpere întreba pe vinzător dacă în schimbul preţului convenit consimte să-l vîndă. Vinzătorul trebuia să răspundă imediat că i-l vinde. Această instituţie purta numele de *stipulaţiune*.

Pentru ca stipulaţiunea să producă efectele dorite, să dea naştere unui contract, părţile contractante trebuiau să fie de faţă, lucrul de vindut trebuia să fie atins, răspunsul vinzătorului să fie congruent întrebării făcute lui de cumpărător şi toată operaţia să se succeadă fără întrerupere. Prin urmare persoanele ce nu se puteau întîlni în acelaş loc, precum şi *surzii*, nu puteau cumpăra ori vinde cu ajutorul mancipaţiunei sau stipulaţiunei.

Marea desvoltare a comerţului roman pe de o parte şi influenţa culturii orientale pe de alta trebuiau să

ducă la crearea unui mijloc mai practic pentru a realiza vinzările şi cumpărările. Printr'o analiză mai spiritualistă a elementelor mancipaţiunei şi stipulaţiunei, Romanii au degajat fundamentul instituţiunilor acestora, care nu era altul decit acordul de voinţă a părţilor contractante asupra preţului şi lucrului vindut. Atunci au suprimat formele exterioare ale mancipaţiunei şi stipulaţiunei şi au dat sancţiune unui nou mijloc de a naşte obligaţii, au sancţionat contractul consensual, atit de intrebuinţat in societatea modernă.

La ce epocă au ajuns Romanii să inţeleagă şi se intrebuinţeze contractul consensual de vinzare? Acesta este obiectul lucrării d-lui Berceanu.

Lucrarea e impărţită in două părţi distincte, prin metoda intrebuinţată. In prima parte studiind, după isvoarele istorice, condiţiunile economice şi sociale ale Romei in secolul al VI (ab urbe condita) prin deducţiune conchide că vinzarea consensuală trebuia să existe in timpul acesta ca mijloc de circulaţiune a bunurilor. Tot in partea aceasta autorul stabileşte valoarea comediilor lui Plaut, ca isvoare pentru cunoaşterea instituţiunilor romane; dovedeşte că Plaut face o credincioasă descriere a societăţii romane şi prin urmare inlătură obecţia ce s'a adus teatrului lui Plaut, că fiind luat după piese greceşti, face descrierea societăţii greceşti. In fine in un al treilea capitol autorul compară vinzarea din dreptul grecesc după un important fragment al lui Teofrast cu vinzarea bine cunoscută din dreptul roman şi constată că nici unul din cele 409 fragmente relative la vinzare, găsite de d-sa după o conştiincioasă lectură a tuturor comediilor plautine, nici unul nu conţine elementele caracteristice ale vinzării greceşti şi conchide cu drept cuvint că aceste fragmente se raportă la vinzarea din dreptul roman. Obiectul părţii a doua a lucrării d-lui Berceanu este studiul amănunţit al celor 409 fragmente, precum mijloacele intrebuinţate de Romani pentru a face comerţ, vinzarea lucrurilor *mancipi* şi *necmancipi*, vinzarea alimentelor, vinzarea la licitaţie publică, in fine vinzarea caselor şi a sclavilor. Autorul conchide *prin inducţiune* că vinzarea consensuală exista in secolul VI-lea al Romei nu numai ca simplu instrument economic, ci şi ca instituţiune juridică sancţionată prin o acţiune, şi această acţiune crede d-sa că ar fi *actio empti venditi*, admiţind prin urmare existenţa procedurii formulare in secolul al VI, in anumite cazuri.

Acesta fiind cuprinsul lucrărei d-lui Berceanu, ea se recomandă romaniştilor prin noutatea punctului de vedere şi prin seriozitatea informaţiunii.

E. I.

* * *

Ana Conta-Kernbach. *Elemente de Pedagogie.* Iaşi 1907.

Acest volum de 167 pagini e o contribuţie necomună la literatura pedagogică romînească. Deşi încătuşată de cerinţele unui program de şcoală normală, autoarea a găsit mijlocul să inviorezе uscăciunea didacticismului monoton care, de obiceiu, să degajează din cărţile... „*Aprobate de Onor. Minister...*" Nervozitatea şi vioiciunea stilului comunică un interes literar deosebit chiar celor mai banale capitole de Pedagogie. Modul cum autoarea sprijină normele pedagogice pe datele Psihologiei produce necontenit impresia că Pedagogia nu-i decit o aplicaţie a Psihologiei. Aici tocmai stă esenţa ştiinţifică a Pedagogiei. In această carte nu veţi găsi nicăiri servită Pedagogia sub formă de sfaturi şi precepte motivate numai de utilitatea lor practică; ci pretutindeni raţiunea psihologică indică practica pedagogică. „*Consideraţiunile generale*" ce intovărăşesc unele capitole trec hotărit peste cadrul unui program didactic spre a dispune pe cetitor la meditaţie. Ştiinţa educaţiei trebue să urmărească realizarea fericirii prin echilibrarea facultăţilor sufleteşti—adevărata sănătate morală. Autoarea constată o deviare dela acest scop a Pedagogiei de azi: „Greşala educaţiunii moderne este că *le-a dat toate pe una*: a sacrificat tradiţii, iubire şi solidaritate familială respect pentru trecut, religie, principii morale, tot ce-a clădit munca, adesea inconştientă a generaţiilor trecute, le-a jertfit pe toate pentru un scop *unic*, invăţătura. Oricit ar fi de necontestată valoarea invăţăturii, să nu uităm insă că ea reprezintă numai o minimă parte din activitatea individului, o minimă parte din activitatea unui număr minim de oameni, şi ca atare nu poate nici odată răspunde tuturor necesităţilor care isvorăsc din complexitatea unei vieţi... Respectul exclusiv pentru invăţătură cată să dispară şi să revenim la deplina sănătate morală." Am citat rîndurile de mai sus pentru că ele sint caracteristice pentru chipul cum autoarea tratează chestiunile de pedagogie: nu se opreşte la pragul şcoalei, ci vede şcoala ca un instrument social menit să prepare pe individ pentru o viaţă fericită.

*

Spiru C. Haret. *Raport adresat Majestăţii Sale Regelui asupra acţiunii invăţătorilor şi a preoţilor rurali în răscoalele ţărăneşti din 1907.* Bucureşti, 1907.

Acest raport nu-i nici un act de curaj nici unul de sfidare, dupăcum a fost calificat de partizani ori de adversari, ci-i împlinirea unei inalte datorii omeneşti, mai presus chiar decit implinirea unei datorii de Ministru. Cind eşti convins de o nedreptate şi nu intervii să o inlături, mai cu seamă cind ai posibilitatea să o faci, e un fapt pe care nu avem nevoe să-l calificăm noi. In „Raport" se dovedeşte documentat —impotriva acuzărilor pătimaşe ale opiniunii publice orăşeneşti—că invăţătorii şi preuţii săteşti au fost cei mai esenţiali factori impăciuitori ai răscoalelor şi că acţiunea lor a atins de multe ori eroizmul. Cei cari au făcut acest mare lucru meritau macar indepartarea de deasupra capului lor a „gravei acuzări de *instigatori*. Şi nimeni nu era in măsură de a cunoaşte mai de aproape adevărul decit autorul „Raportului".

I. B.

* * *

Constantin Sandu. *Selecţiunea metodică a cerealelor şi bazele ştiinţifice ale selecţiunei*, Bucureşti, „Minerva" 1907, Preţul 3 lei.

Cărţi de felul acesteia apar rar in romineşte, căci de obiceiu puţinii ce se ocupă de chestiuni de ştiinţă pură ori aplicată se adresează direct isvoarelor străine. Din „cite-va lămuriri" ce le dă pe primele pagini se, vede că autorul are de gind să dee la iveală un studiu mai mare asupra cerealelor noastre şi pentru a-şi uşura sarcina ei caută să publice mai intaiu consideraţiunile de ordin ştiinţific care se găsesc la baza selecţiunii metodice a cerealelor. Pot să spun că in această expunere ştiinţifică autorul reuşeşte pe deplin; mai mult, trebue să recunoaştem că expunerea e făcută cu oarecare căldură, ceia ce face ca cetirea volumului să prezinte mult interes, ba chiar să fie atrăgătoare. Chestiunea va prezenta şi mai mult interes atunci cind, pe baza principiilor ştiinţifice, se va reuşi a se face o selecţionare a cerealelor de la noi din ţară. Cu toate că volumul nu ne spune nimic in această privinţă, totuşi expunerea teoriilor şi arătarea resultatelor obţinute in celelalte ţări presintă un viu interes şi cartea, punind in relief o sumă de probleme relative la agricultură, ar putea fi cu folos cetită de aceia, cari avind o oarecare cultură ştiinţifică, se ocupă in de aproape cu agricultura.

P. B.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare (Septembre).

D. *P. Cerna*, sub titlul de „**Zile de durere**", publică trei emoționante sonete, inspirate de grozăviile răscoalelor, și cari sună cam ciudat sub bolțile acestui templu străvechiu al „artei pentru artă". — *Convorbiri literare*...

Reproducem primele două strofe din sonetul al doilea, și ultima din cel al treilea:

Departe 'n țara holdelor bogate,
Acolo unde foamea e regina,
Au fost furtuni—și singe fără vină,
Dela bordeie până la palate...

Iar astă-zi pare liniște deplină;
Dar din adînc vin glasuri înecate,
Vin rugi, blesteme, cereri de dreptate...
Drumeții trec grăbiți—și se închină.

In ultima strofă lira poetului sună viforos:

Dispar' o lume, *tron de tron să ardă*;
Dar nici o lacrimă să nu se peardă
Din plînsul și din sîngele vărsat!..

Ne permitem să ne exprimăm dorința, ca d. Cerna să-și adune versurile într'un volum pentru ca cu toții să ne putem da seamă mai bine de fizionomia și inspirația poetului.

Sub un titlu ce pare a fi inventat înaintea oglinzii,—„**Indărăt—spre școală**",—d. *Mehedinți* își publică părerile asupra necesității de a se crea o adevărată *viață profesorală*, de a se mărgini activitatea profesorilor mai strict la *specialitatea lor*. Multele din observațiile autorului sînt juste, deși d-sa, după obiceiul unei anumite școale la noi, nu vede, în fond, alt mijloc de îndreptare decît în gesticulația de moralist, cît de energică...

Dar nu putem trece cu vederea unele exemple ce d. Mehedinți le aduce spre a ilustra lipsa de specializare a profesorilor:

„1907 *Martie*. Profesor de universitate prefect...

„1907 Maiu.—Duel politic între profesori universitari"... (p. 853).

D. Mehedinți pare a fi uitat starea excepțională din *Martie* 1907, cînd, în adevăr, un profesor a fost numit prefect pentru timpul cît a durat această stare (3—4 săptămîni). Este acest caz extraordinar o dovadă de lipsă de specializare? In asemenea momente, cînd unui docent de Universitate i s'a cerut să primească pentru cîteva săptămîni postul de *sub-prefect* (sic! cunoaște d. M. cazul?) poate cine-va refuza *sacrificiul* de această natură, dacă i *se cere*?...

Mai nostim e exemplul al doilea; și un *duel* o interpretat ca lipsă de specializare!

Aceste pilde dovedesc numai un lucru: și profesorul de geografie dela Universitatea din București, directorul *Convorbirilor literare*, colaboratorul *Epocei*, oratorul întrunirilor dela *Teatrul liric*, Președintele Consiliului permanent, protestatarul (sau contraprotestatarul ?) congresului didactic etc. etc.—nu reușește *să se specializeze*... în subiectul articolului său, fără a ceda impulsiunilor lăturalnice...

In ce privește limpezimea și consequența în idei de cari ne dă dovadă d. Mehedinți, ne permitem numai o pildă încă:

Argumentînd pentru *specializarea* activității profesorale, directorul „C. L." susține, că ar fi în „cazul, cînd învățătorul și preotul comunei ar fi „*una și aceiași persoană*,—un mare „cîștig moral și pentru școală și pentru biserică"... (p. 830).

„Ba, cu ceva practică hirurgicală și medicinală",—urmează d. Mehedinți, ei „ar ajunge pentru sate factori de cultură de o valoare hotărît superioară celei de azi"...

Desigur! Cînd învățătorul, pe lîngă meșteșugul său de dascal, va putea sluji la biserică și face și servicii de moașă comunală, „cu puțină practică hirurgicală și medicinală,"—el va ajunge în adevăr, un model de... *specializare profesorală*.

Așa-i: „indărăt—spre școală"!...

Relevăm încă „Cronica artistică" a colaboratorului nostru d. *Tzigara-Samurcaș* asupra unor frize și pilaștri dela Adam-Klissi și asupra pictorului Pompilian.

Luceafărul (Septembrie 1907). Sub titlul de **Iosif Vulcan—un condeiu al vremilor apuse**—d. O. Goga aduce prinosul său de recunoștință pentru acel modest luptător ardelean pe ogorul culturii naționale, căruia Romînii ardeleni îi datoresc o revistă și o muncă încordată pentru crearea unui teatru național.—Literatură în proză și în versuri, de d. Ciura, d-ra Maria Cunțan, d. Borcea, etc.

Junimea literară (Suceava. Septembrie, 1907).

Dl Dr. Romul Reuț își continuă și termină studiul său asupra **cauzelor criminalității la săteanul romîn din Bucovina**. După ce arată, cu multe exemple, care sînt pricinile adînci ale răului, autorul arată că numai prin înlăturarea acestora se va putea aduce o îmbunătățire în viața țăranilor romîni și astfel se va micșora și criminalitatea. D-sa propune ca remedii ale acestei stări de lucruri: ridicarea nivelului cultural al țărănimei, crearea de bănci populare, legi severe contra cametei la sate, îndrumarea sătenilor spre alte ocupațiuni cînd sînt lipsiți de pămînt, cooperarea preoților și învățătorilor pentru ca prin exemplul vieții lor să îndrumeze pe țărani pe calea cea bună, etc. Dl T. V. Stefanelli publică cîteva **amintiri despre Axente Sevoru**, iar d. Isidor Ieșanu își continuă și termină articolul său de informații asupra *comunicației reciproce între Dacia traiană și Dalmația de pe timpul imperiului roman*.

Partea beletristică e reprezentată prin colaboratorii obicinuiți a revistei, d-nii: Leandru, Loichiță, Gramadă, etc.

Arhiva (Iulie—August) d. Octav Minar aduce cîteva amintiri ale unei bătrîne actrițe despre Vasile Conta,—și dă cîteva versuri inedite ale filozofului.—Vorbind de cîteva articole din „V. R.", Arhiva dă dovadă că nu pricepe ceea ce cetește. Urîtă infirmitate...

Convorbiri (15 Septembre). Cel mai mare critic dela colonizarea Daciei până astă-zi, face o paralelă între Grigorescu și Hasdeu. Din faptul că au murit în aceiași vară, criticul se simte dator să găsească asămănările dintre dînșii; uită însă pe cea mai evidentă: că au stat amîndoi la Cîmpina. Dar totuși, discernămîntului acestui critic nu-i scapă nici deosebirile: în urma unor subtile fineți de analiză, eminentul estetician descopere că unul a fost filolog și istoric, pe cînd celalalt pictor. Această caracterizare

va rămînea în istoria culturii romîneşti.—In rubrica pe care el o intitulează cu o perzistenţă vrednică de o altă cauză, „Revista critică", eminentul om de litere, se-ncearcă din nou (a mai făcut'o în Maiu) să facă spirit... Nu observăm însă nici un progres.—Acum ceva mai nou: criticul ne anunţă că toţi colaboratorii săi sînt „copiii" săi,—şi se simte dator să-i apere ca un bun părinte de familie. Aşa, colaboratoarea noastră, găsind că penele copilului Gîrleanu nu sînt tocmai strălucitoare, eminentul părinte se rocoşeşte la colaboratoarea noastră, exclamînd cu energie: „Aşi vrea să văd pe curagiosul care i-ar lua apărarea!"; Ei, ei! Las'o mai domol, nu te irita! Cine are vremea să se ocupe cu micile năcazuri ale unui tată nefericit! ...Şi cine-ar mai avea, încă, vreme să bage'n samă ţupăelile grave ale eminentului bărbat în jurul numelor lui Vlahuţă şi Sadoveanu!...

Economia Naţională (August, 1907).

In fruntea revistei, d. St. Romanescu publică un articol despre **serviciul maritim romîn şi importanţa lui**, în care, după ce face un scurt istoric asupra întemeierii şi desvoltării acestui serviciu, examinează criticile ce i se aduc şi caută să scoată în relief însemnătatea pe care el o are pentru ţara noastră. Dl G. C. Ionescu dă un studiu asupra **ţăranului german**, din care se pot scoate oare-care învăţăminte şi pentru ţara noastră. Dl C. Filipescu continuă cu a sa *Monografie economică a comunei Armăşeşti*, ocupîndu-se în acest număr cu creşterea şi păşunatul vitelor.

Viitorul Social, No. 2 (Septembrie).

Acest număr e cu mult mai mic ca cel dintăiu, numai de 80 pagini.

D. dr. *C. Racovski* îşi publică al doilea articol în **„Chestia agrară"**. După ce critică toate proectele de reformă autorul susţine că singurul mijloc eficace de a veni în ajutorul ţărănimi iar fi—*expropierea silită* a marilor proprietari.

In adevăr, foarte eficace.

Din nenorocire d. dr. Racovski nu ne arată şi care ar fi mijlocul, *în situaţiunea concretă a ţării*, de a ajunge la această soluţiune. Să admitem că soluţiunea aceasta e ideală, dar nici autorul nu va tăgădui, că în urma celor petrecute ne trebue o soluţiune *grabnică*, întrucît ţăranii, în îndărătnicia lor, ce are darul totdeauna să supere pe social-democraţi, nu vreau să rabde de foame mulţumindu-se deocamdată cu promisiunea unei soluţiuni fie şi ideale într'un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, şi fără să li se aducă vr'o uşurare *imediată*; ei vor preferi o soluţiune şi mai puţin ideală, care pe lingă că e *realizabilă îndată*, le poate da puterea de a trăi mai omeneşte, în aşteptarea soluţiunilor „mai ideale"...

Vecinica jertfire a realităţii pe altarul formulelor:...

Dări de seamă asupra congresului din Stuttgart.

D-şoara Dr. *E. Arbore* scrie despre **„Tuberculoza pulmonară în clasa muncitoare din ţara noastră"**.

D. *D. Voinov* îşi isprăveşte aici studiul său interesant, început în Nr. precedent al „Convorbirilor literare", asupra evoluţiunii darwinismului, sub titlul **„Dovezile"**.

La **„Cronica"** găsim şi o polemică împotriva noastră, într'un ton foarte acru şi sub titlul: **„Răspuns la Viaţa Romînească"**. Insuşi acest ton, pe lîngă consideraţiunile de ordine gramaticală, ne-ar putea determina să nu mai răspundem la „Viitorul Social". Dar şi în fond nu avem ce răspunde. In adevăr ni se impută în fond că: 1) n'am înţeles adîncimile d-lui Sion; 2) am falşificat textul scripturilor; 3) nu cunoaştem socialismul; 4) aducem citaţii de... *frica* d-lor; 5) ar trebui să avem mai întăi altă conduită politică pentru ca să avem dreptul de a vorbi despre domniile lor; 6) „elanul de sentimentalism" al nostru nu-i încintă pe domniile lor, cînd îşi aduc aminte „de persiflările din primele numere ale *Vieţii Romîneşti* la adresa proletariatului de pe malul Bahluiului", etc.

Ce se poate spune la toate aceste? Decît doar să-i poftim să recitească „primele numere", ca şi cel din urmă, pentru ca să se convingă, că persiflările nu excludeau „elanul de sentimentalism" chiar atunci, cum şi astă-zi elanul nu exclude „persiflările"...

Pardon! Trebue să relevăm un punct. La arătările noastre, că după programul d-lui Sion, acţiunea *politică* se reduce la „sprijinul capitalismului",—ni se invoacă necesitatea *luptei economice* împotriva capitalismului. Fie! Dar *lupta economică*, singură, nu poate servi de obiect unui partid *politic*, cum e cel social-democrat. Dovadă: în Anglia lupta *economică* a dat rezultate strălucite *fără* nici o legătură cu acţiunea politică, dar să ni se arăte un partid *politic*, care să-şi mărginească acţiunea la o luptă economică.

Deci, ca luptă *politică* remîne în realitate, tot numai „sprijinul capitalismului",—şi *am presupus*, că acest sprijin se va urmări prin *protecţionism extrem*, afară de motive de text, pentru simplul cuvînt, că nu vedem *cum* alt-fel ar putea un partid politic să sprijine desvoltarea industriei capitaliste la noi.

Am ruga chiar pe „Viitorul social" să ne spună, dacă a descoperit alt mijloc.

Revista ştiinţelor medicale. (No. 5 şi 6 1907). *C. Parhon.* **Consideraţiuni asupra turburărilor nervoase consecutive ipnotismului extramedical sau rău întrebuinţat.** D. Prof. I. Cantacuzino a rugat pe d. Parhon să expună într'un articol fenomenele patologice nervoase ce pot rezulta din practicarea ipnotismului extramedical sau rău aplicat. Din expunerea d-lui Parhon, fiecare îşi poate da uşor socoteală de relele ce pot rezulta, atît pentru persoana ipnotizată, cît şi pentru persoanele ce asistă şi chiar pentru ipnotizor. In ce priveşte persoana ipnotizată, autorul arată prin o mulţime de exemple luate din Pitres, Charcot, Ladame etc. că persoanele ce se supun la astfel de experienţe pot deveni isterice, neurastenice ori psihostenice. Chiar persoanele care asistă la şedinţele ipnotice pot să fie cuprinse de turburări nervoase destul de grave. Cazurile observate de Prof. Marinescu sunt foarte demonstrative. In fine cei care fac pe ipnotizatorii nu scapă totdeauna. D. Parhon a observat un caz a unui elev din cl. VIII care era psihostenic şi de o emotivitate exagerată şi care căpătase aceste afecţiuni în urma mai multor încercări nereuşite de hipnotizare, ce le făcuse asupra unei servitoare.

Rezultă dar că „ipnotismul extramedical este periculos şi condamnabil". Reprezentaţiile de ipnotizm trebuesc oprite prin lege, atît cele publice, cît şi cele private. Nimeni să nu poată practica ipnotismul afară de medici, şi încă şi aceştia numai în scop terapeutic. Astfel de legi există în Franţa, Portugalia, Italia, Austro-Ungaria, Rusia etc.

Autorul e de părere că chiar şedinţele de *spiritism*, care pot avea aceleaşi urmări ca şi ipnotismul, să fie interzise prin lege, şi credem că ar fi foarte bine căci hipnotizorii şi spiritiştii sunt nişte detractori ai sănătăţii şi mentalităţii oamenilor.

Cultura Romînă. (Septembre, 1907, Iaşi).—**„Anul teribil"** al d-lui *I. Găvănescul* dezaprobă măsurile Ministerului Instrucţiunei Publice în chestiunea numirilor ilegale ale profesorilor secundari, în numele cuvintelor Mîntuitorului: *Pace vouă!*

Școala. (August—Septembrie, 1907, Cernăuți). D. *Ion Ștefureac*—„**Muzee Locale**"—insistă asupra necesității istorice de a se crea, de învățătorime, mici muzee de artă națională. D. *N. Simionovici*—„**Bibliotecele noastre**"—propune mijloace de îndreptare pentru o mai bună organizare a *bibliotecelor districtuale*. Autorul se adresează tot la învățători, dela care, și în Bucovina, se așteaptă o activitate tot mai rodnică pentru progresul țării. In No. acesta se află reprodusă frumoasa poezie a lui *Octavian Goga*: „Un om", publicată întâia oară în „Viața Romînească."—„**Cronica**" e făcută de d. *G. Tofan*.

La Nouvelle Revue (Septemvrie 1907). Cu ocazia unei călătorii pe care a făcut-o prin unele orașe ale Angliei, Eugène Morel ne dă o interesantă descriere a **bibliotecei „Carnegie"** din Edinburg, — această „Atenă a Regatului-Unit", cum numește autorul orașul pe care cunoscutul miliardar l'a înzestrat cu biblioteca ce-i poartă numele. Din diferitele statistici pe care le dă autorul articolului, rezultă că această bibliotecă aduce enorme servicii orașului, cu toate că, de altfel, nu e nici singura, nici cea mai mare, de vreme ce, fără a mai vorbi de „Advocate's library", de biblioteca „Signet" și de altele, numai Universitatea din Edinburg are o bibliotecă de peste două sute zece mii de volume,— cum nu are nici o universitate din Franța!.. In ceeace privește biblioteca „Carnegie", Morel arată că dela înființarea ei (1890) pînă la 1905 s'au citit în sălile bibliotecei ori s'au împrumutat acasă 11.704.722 de volume. Rezultatul unei lecturi așa de prodigioase este foarte curios: prosperitatea comerțului cu cărțile în acest oraș, care totuși pune la îndemîna cetitorilor atîtea biblioteci gratis. Asta ne arată că bibliotecile publice fac să se nască în public pasiunea pentru cetit,—ceiace nu-i singurul și nici cel mai însemnat folos al acestor instituțiuni.

O scurtă dare de samă despre lucrările **congresului de la Reims** al „Asociațiunii franceze pentru înaintarea științelor", ținut în anul acesta, ne dă A. L. în articolul său. Autorul arată mulțimea chestiunilor desbătute în diferitele secțiuni ale congresului (medicină, fiziologie, electricitate medicală, odontologie, economie politică, matematică, fizică etc., etc.), și scoate în relief însemnătatea teoretică și practică a lucrărilor congresului.

„**Italia și Austria**" este titlul articolului în care diplomatul Raqueni cercetează resultatele întrevederilor dela Desio și dela Semmering dintre miniștrii de externe ai Italiei și Austro-Ungariei, Tittoni și baronul de Aerenthal. Autorul articolului constată că rezultatul întrevederilor a fost foarte bun, întrucît cu acest prilej s'au înlăturat neîncrederea și răceala provocată între cele două țări vecine prin politica reacționară a contelui Goluchowski, și a dispărut neînțelegerea care exista între Italia și Austria din cauza chestiunei peninsulei Balcanice și a Adriaticei. Prin aceasta s'a înlăturat pericolul unui războiu între aceste două țări, pe care atîtea interese trebue să le apropie cît mai mult una de alta.

Din numerele de pe Septemvrie ale revistei mai remarcăm: începutul unui foarte interesant articol asupra **Organizației fiziologice a muncei**, studiul lui Gilbert Stenger asupra **societăței franceze în 1815** și notița biografică a lui Pierre Lafenestre asupra lui **Sully-Prudhomme**, marele poet-filosof mort de curînd.

Mercure de France (Septemvrie 1907). Intr'un lung și documentat articol, bazat pe corespondențe și pe documente inedite de-ale timpului, Maurice Dumoulin studiază **raportul dintre artă și stat** în secolul al XVIII-lea. Autorul arată cum și în trecut au existat relațiile acestea dela patron la client, între stat și artă, relațiuni care au dat naștere la tot felul de greșeli și vicii de organizare, la nenumărate intrigi și la lingușiri desplăcute,—și caută să scoată în relief obiceiurile pe care această atîrnare a artei de stat le-a făcut să se nască. Din cele arătate, pe baza numeroaselor citații, de către Dumoulin, se vede limpede că arta și statul nu se pot acomoda pentru o viață comună: sub pretext că o proteja, statul înjosește și nesocotește arta, iar aceasta primind această protecție, sacrifică prea mult statului.

Asupra **operei critice a lui Thomas Carlyle**, Edmond Barthélemy publică un interesant articol, în care trece în revistă observațiile numeroase pe care marele scriitor englez le face asupra culturii europene (germană, franceză și engleză) dela sfîrșitul veacului al 18-lea și la începutul celui al 19-lea. Din numeroasele articole publicate de Carlyle prin revistele engleze asupra unor scriitori ca: Goethe, Schiller, Kant, Novalis, Voltaire, Diderot, Hume, Reid, Burns, Byron etc., etc., autorul scoate în relief ideile generale ale lui Carlyle, cum și aprecierele speciale relative la diferitele chestiuni care sînt în legătură cu producerile artistice ori filozofice ale autorilor studiați.

Henri Malo continuă a da informațiuni asupra vieții corsarilor, acești stăpîni temuți ai mărilor, ocupîndu-se în articolul din primul număr din această lună cu **armamentul și beneficiile corsarilor**.

Din numerele de pe Septemvrie ale revistei cităm încă: studiul comparativ între **Goethe și Hugo** al lui Fernand Baldensperger, studiul critic al lui Lucien Bauzin asupra poetului **Olivier de la Fayette**, cum și corespondența dintre Sainte-Beuve și Champfleury, care ne desvălue „un colț de literatură sub al doilea imperiu".

Revue générale des Sciences. (15 Aug. 1907). *E. de Cyon*. **Le labyrinthe de l'oreille considéré comme l'organe des sens mathématique de l'éspace, du nombre et du temps.** Intr'o carte ce va apărea încurînd, de Cyon va expune pe larg funcțiunile fiziologice ale aparatului semicircular considerat ca organ destinat să primească senzațiunile celor trei direcțiuni ale spațiului. Cu această ocaziune autorul formulează o teorie pe care o rezumă în articolul de față. Teoria se poate exprima în trei propozițiuni esențiale. 1) Sensațiunile produse de excitarea canalelor semicirlare sunt sensațiuni de direcțiune. Ele sunt oare cum inconștiente căci nu sunt percepute de conștiință de cît atunci cînd atenția e îndreptată spre ele. Perceperea celor trei direcțiuni cardinale ne permite să ne reprezentăm un spațiu ideal cu trei dimensiuni. Aceste trei direcțiuni reprezintă un sistem de 3 coordinate perpendiculare una pe alta, la care noi raportăm percepțiunile noastre aduse din afară de celelalte organe de simțuri. Zero acestui sistem dreptunghiular de coordinate corespunde conștiinței noastre.

2) Alegerea direcțiunilor în care noi trebue să executăm mișcările noastre precum și coordinarea centrilor nervoși care ne obligă să luăm și să păstrăm aceste direcțiuni sunt aproape exclusiv fenomene de funcționare a aparatului labirintic.—Orientarea locomotrice la nevertebrate ar fi, după Delage, de apanajul otocistelor.

3) Cînd e vorba de a regula și gradua intensitatea, durata și ordinea de succesiune a inervațiunilor indispensabile orientațiunei, tot labirintul intervine de preferință. Dacă acțiunea labirintului lipsește, influența sa regulatoare poate fi suplinită întrucîtva

de celelalte simţuri (vederea, tactul etc).

Mergind cu analiza mai departe, de Cyon crede că canalele semicerculare impreună cu nervii ampulari constitue organul exclusiv al sensaţiunilor de direcţiune, pecind otocistele sunt aparate pentru regularea intensităţii, duratei şi succesiunei inervaţiunilor.

Autorul admite existenţa unui *simţ al timpului* şi'l localizează tot in labirint. Succesiunea fenomenelor care ne dă noţiunea de timp, neputind fi exprimată decit prin o direcţiune sagitală, urmează că simţul timpului corespunde coordonatei sagitale a sistemului ce ne dă noţiunea de spaţiu. Trecutul şi viitorul corespund direcţiunei dinaintea sau dindărătul lui zero al sistemului de coordinate spaţiale.

Dar in simţul timpului, pe lingă *direcţiune* mai intervine şi *concepţiunea de număr*, care este chiar mai importantă. Autorul e condus să admită că sensaţiunile ce ne dau concepţiunea numărului pleacă dela organul lui *Corti*. Acum sensaţiunile de direcţiune, ce pleacă din canalele semicirculare şi sensaţiunile plecate din organul lui Corti, ce ne dau concepţiunea numărului, se'ntilnesc undeva in centrii nervoşi şi acolo ne dau concepţiunea timpului cu cele două compozante ale sale: direcţiunea şi numărul. Aşa dar aparatul circular ar fi oarecum organul *Geometriei*, pe cind organul lui Corti, cel al *Aritmeticei*. Existenţa acestor două organe diferite pentru Geometrie şi Aritmetică i se pare lui Cyon foarte naturală. Se ştie că sint matematiciani care preferă reprezentările geometrice spre a'şi desvolta deducţiunile lor, cum sint Riemann şi Bertrand. Alţii preferă analiza cu ajutorul equaţiunilor, ex. Hermite, Weierstrass.

Cei cu tendinţi geometrice trebue să aibă, după autor, dacă nu canalele semicirculare, dar cel puţin centrul lor nervos corespunzător bine desvoltat pe cind la cei cu predilecţie pentru aritmetică ar fi organul lui Corti sau centrul seu cerebral bine desvoltat.

Archives de zoologie expérimentale (T. VI. 15 Mai 1907). *Emil G. Racoviţza*. **Essai sur les Problémes biospéologiques.**—Compatriotul nostru E. R. Subdirector al Laboratorului Arago (Banyuls-sur-Mer) se ocupă de vre'o 3 ani cu studiul locuitorilor de sub pămint. In memoriul publicat acum, D-sa se ocupă mai mult de sistematizarea studiilor de biospeologie. Consultarea literaturii asupra acestei chestiuni i-a arătat mai intăiu o mulţime de contraziceri intre autori asupra numeroaselor probleme şi apoi o armată intreagă de greşeli de observaţie, teorii nejustificate, generalizări pripite. Dl. R. caută apoi să găsească cauzele acestei „stări anarhice in care se găseşte biospeologia,“ şi găseşte o mulţime. In prima linie vine greutatea ce intimpină savanţii in explorarea peşterilor, apoi micul număr de observaţiuni conştiincioase şi'n fine lipsa aproape completă de date experimentale. Cu toate astea s'au grăbit să generalizeze fără temeiu şi au făcut o confuziune de fapte şi de nume care a incurcat considerabil biospeologia.

Autorul expune un program de modul cum ar trebui să facă studiile biospeologice spre a da bune rezultate. Ar trebui ca inainte de ori ce să se scotocească cit s'ar putea mai multe grote, apoi să se facă monografia grupelor, să se studieze afinităţile, originea şi biologia lor. In fine trebue făcut un studiu experimental riguros.

Dar dacă principalele probleme biospeologice nu pot fi incă rezolvite in mod mulţumitor, este de neaparată nevoe ca ele să fie clar puse, ceea ce Dl. R. face, examinind pe rind: intinderea Domeniului subteran, condiţiunile de viaţă in acest mediu cum sunt: obscuritatea, temperatura, umiditatea, mişcarile aerului şi apei, compoziţia acestor doi factori, resursele alimentare, lupta pentru existenţă etc. Apoi influenţa tutulor acestor factori asupra organismelor cavernicole. Caracterele acestor organisme şi raporturile lor cu fauna din alte mediuri etc. In această lucrare se găsesc puse o mulţime de alte probleme biologice asupra cavernicolelor. Dl. R., după cum o spune singur, a spus multe lucruri cunoscute pe care le-a clasat şi sistematizat aşa cum inţelege D-sa că trebuesc studiate problemele biospeologice. In fine, publicaţiunea posedă o literatură aproape completă asupra subiectului, aşa că celor care intreprinde lucrări in acest domeniu, consultarea ei le va fi de neaparată nevoe.

Revue Internationale de L'Enseignement, (15 Septembrie). *Ernest Lavisse* a luat ca temă de desvoltat pentru un discurs ţinut cu prilejul impărţirii premiilor, un titlu din programa noului invaţămint al moralei in Franţa: **Respectul opiniunilor şi al credinţelor.** Liniştit şi cu pilde urmează această mică cuvintare: „Putem să ne deosebim unii de alţii fara ca să fim nişte mizerabili. Adversarii pot să se stimeze şi să se respecte. Şi dacă pot, trebue. Ce alt mijloc am avea ca să trăim impreună, decit de a ne ingădui unii pe alţii“.—„N'avem inca moravurile şi tradiţia libertăţii.“ şi lupta cea mare in invăţămint este şi de latura aceasta.

Gabriel Monod publică sub titlu **Pedagogia istorică** la şcoala normală superioară in 1888, un resumat a unor conferinţe ţinute la numita şcoală. „Pentru a invăţa istoria cu folos, trebue să-ţi dai sama de scopul pe care il urmăresc studiile istorice, de resultatele la care ele conduc, de avantagiile intelectuale pe cari le ai“, din aceste puncte de vedere analisează Monod utilitatea studierii şi a invăţămintului istoriei.

Şi pentru invăţămintul istoriei in şcoalele secundare Monod işi resumă ast-fel părerea: „invăţămint narativ sprijinit pe date şi fapte esenţiale, pe cit e posibil de viu, cu povestiri desvoltate şi portrete. Istoria civilizaţiei, a instituţiilor şi moravurilor expusă simultan şi pe larg. Franţa ca centru al acestui invăţămint.“

Revue de métaphysique et de morale. (Septembre 1907). Intr'un articol „**Spiritul clasic in revoluţie, după Taine**“, P. Lacombe susţine că psihologia ilustrului cugetător, a fost acea a unui om de cabinet, mare spirit exclusiv speculativ, observator slab, inclinat către abstracţii şi care in naivitatea lui işi imagina că toţi oamenii sint construiţi ca dinsul. Ideile lui Taine in privinţa revoluţiei, crede Lacombe, au primit o desminţire experimentală. In adevar, până in ultima lui zi, Taine a afirmat că opera revoluţiei nu va trăi şi că sub raportul independenţei şi activităţii politice a indivizilor, Franţa va merge din ce in ce mai rău. In celelalte state ale Europei, credea el, ideile filosofice ale secolului al XVIII, şi instituţiile consecutive ale acestor idei nu au prins rădăcină. Dar, spune Lacombe, cu toate şapte sau opt revoluţii politice in secolul al XIX, starea socială a Franţei pare azi tot atit de solidă ca şi acea a oricărui stat european. Libertatea de a munci, de a scrie, de a vorbi şi de a se asocia e in Franţa azi tot atit de largă ca şi in orice stat. Asociaţiile de tot felul sint numeroase şi naţiunele vecine par a fi intrat pe aceiaş cale. Ele practică sau sint aproape de a practica sufragiul universal şi au adoptat egalitatea tuturor inaintea impozitelor, ser-

viciul militar general, admiterea egală în funcțiile publice. Chiar Anglia, țara exemplară a lui Taine, a deviat în această direcție. Și dacă evoluția europeană samănă atît de mult cu acea a Franței, oamenii care au condus această evoluție, cu ochii fixați asupra omului general, nu s'au înșelat desigur cu totul asupra elementelor constitutive, a trebuințelor și dorințelor firei omenești.

Nouva Antologia (1 Septembre 1907). *Pasquale Villari* într'un articol intitulat **„Urmările emigrării italiane judecate de un cetățean american"**, reproduce scrisoarea unui redactor al revistei americane *Charities* trimis anume în Italia meridională spre a studia chestiunea emigrării.

Părerile acestuia—de altmintrelea și el italian de origină—cîștigate după o minuțioasă anchetă în părțile de sud ale Italiei, se potrivesc cu acelea pe care profesorul Villari le-a expus altădată, tot în această revistă și pe care noi le-am rezumat în No. 2, an. II al „V. R." Pricina emigrației e lipsa mijloacelor de trai în patrie; ușurința și eftinătatea transportului ajută curentul. Ca o urmare bună pentru Italia este, pe deoparte, urcarea prețului muncii populației agricole ce rămîne în țară, pe de altă parte, relativa îmbogățire a multor familii, cu banii cîștigați peste Ocean. Dar privind chestia din punct de vedere general și național, răul întrece binele: Italia pierde partea cea mai viguroasă din populație, care se expatriază; de aici urmează o supram[illegible]ncă a populației femenine, care are de efect degenerarea fizică a rasei și, în al treilea rînd, din pricina traiului temporar peste Ocean, viața de familie se distruge, moravurile se conrup. Cei ce socotesc că aceste rele sînt compensate de milioanele trimise de emigranți la băncile și casele de economie din Italia, se înșală. Deși o parte din acești bani rămîn în țară, cei mai mulți însă se reîntorc în America, căci mulți din emigranți se stabilesc acolo și își cumpără proprietăți. Numai în New-York, Italienii posedă proprietăți evaluate la aproximativ 40 milioane de dolari. Remediul acestei stări de lucruri nu poate sta decît în schimbarea politicii egoiste față de clasa țărănească; trebue să li se facă și țăranilor posibilă viața în propria lor țară.

Rivista d'Italia (Septemb. 1907). *Isidoro del Lungo* „O poezie patriotică din 1825", se ocupă de celebra odă anonimă. **„Asupra crezutei morți a lui Silvio Pellico"**. Această odă, care pe vremea cînd a fost compusă, a excitat admirația întregei Italii, a circulat la început numai în manuscris și fără nume de autor. Mulți o atribuiau lui A. Manzoni. In realitate însă a fost compusă de Giunio Bazzoni, un milanez, care a murit la 1849 în vristă de 47 ani. El însuși, cu un an înainte de moarte, a publicat-o într'un fascicol, împreună cu alte 9 prodase poetice de ale sale. La 1897 niște nepoți ai lui, scoaseră o nouă ediție a acestor poezii, pe lîngă care mai adăugară încă alte zece, găsite în manuscrisele sale. Asupra vieții lui se știu puține lucruri. După bătălia dela *Novara*, fiind denunțat austriacilor că ar ascunde arme în locuința sa, fugi din Milano și trecu în Elveția; ajungînd însă la Lecco, furtuna îl împiedică să treacă lacul și fu găsit mort într'o prăpastie, în care alunecase din greșală.

Deutsche Monatsschrift (Septembre 1907). Dr. *Hans Plehn* **„Tulburările din India"**. Nu e tocmai ușor, zice autorul, de a descifrà cauzele mișcării ce are loc în India. Această posesiune engleză este ceva mai mare decît Europa fără Rusia și cam tot atît de populată; iar populația ei, din punct de vedere al religiei, limbii și rasei, e tot așa de variată ca și acea a Europei. Noțiunea Indiei ca unitate geografică și politică, este de origină engleză, astfel că agitatorul modern pentru ideia națională indiană, este un product al Englejilor. Hindușii, rasă foarte inteligentă, formați în școalele engleze, în care capătă o cultură teoretică mai mult decît practică, formează clasa proletarilor intelectuali din care se recrutează agitatorii. Agitația se face prin întruniri publice și presă și în așa numitele congrese naționale—care au aerul de a fi un fel de parlamente, fără dreptul de a se amesteca în legiferație. Ținta agitației este: homerule pentru India: lozinca lor e vorba pe care Campbell-Bannerman a rostit-o cu privire la Rusia: „O bună guvernare nu compensează niciodată o guvernare prin poporul însuși". Punctul de plecare al mișcării este clasa cultă din Bengal; de acolo s'a întins în Pendgiab și mai în spre sud, pătrunzînd și în clasele mai puțin culte: cu toate acestea patru cincimi, dacă nu mai mult, din populație, au rămas neatinse. Schimbarea în împrejurările Indiei a fost produsă în mare parte de industrializarea țării. Efectele politice ale acestei industrializări se văd în mișcarea, numită de ei *swadeschi*, care e o boycottare a mărfurilor engleze ce fac concurență produselor locale. A influențat de asemenea și evenimentele politicei externe. Acordarea de selfgovernment coloniilor sudafricane, a născut pretenții similare și în sufletul Indienilor: războiul ruso-japonez a contribuit și mai mult, făcînd să le crească mîndria lor de asiatici.

Deutsche Revue (Septembre 1907) *Friedrich Dessauer* **„Primejdia razelor Röntgen"**. Doctorul Freund din Viena a fost acela care cel dintîi a întrebuințat razele X ca mijloc de vindecare. Deatunci, acest mijloc terapeutic, combătut de unii, a progresat foarte mult și astăzi, mai ales în Dermatologie, a căpătat o întinsă întrebuințare. Cu toate acestea, în drumul lor victorios, aceste raze au făcut și multe victime. In ce constă primejdia deci? In simpla întrebuințare diagnostică, adică în iluminarea numai pentru a putea stabili natura unei boale, pentru pacient, nu există nici cea mai mică primejdie. Chiar și în întrebuințarea terapeutică, în boalele de piele, primejdia e de tot mică, mai mică mult decît la cea mai simplă operație hirurgicală. Cînd e vorba de boli grave și tratamentul este forțat, chiar dacă se întîmplă să urmeze moartea, totuși nu se poate spune nimic contra razelor X, căci și fără ele tot la acelaș rezultat s'ar fi ajuns. In rezumat, cînd medicul care conduce operația radiarei este un om priceput și exercitat, bolnavul nu riscă nicio primejdie, mai ales decînd doctorul Holzknecht din Viena, a găsit mijlocul de a doza exact razele Röntgen. Primejdie rămîne numai pentru oamenii de miserie, care se ocupă cu razele X, pentru medici și ingineri, mai ales că repețitul contact al corpului omenesc cu aceste raze, produce o boală cronică și iremediabilă, un fel de degenerare a celulelor care se manifestă prin niște ulcerații ce se transformă cu timpul în cancer.

Deutsche Rundschau (Septembre 1907). *E. Wiechert* **„Ce știm despre pămîntul de sub noi?"** Este o conferință pe care autorul, profesor de geofizică la universitatea din Göttingen, a ținut-o în una din lunile trecute. Interiorul pămîntului nu se poate cunoaște prin săpături: minele cele mai adînci nu se scoboară mai mult de 1 km. și cea mai adîncă gaură n'a ajuns decît la 2 km., pe cînd centrul pămîntului se află la 6370 km. supt-

picioarele noastre. Ştim sigur că cea dintăi pătură e formată din roci; dar mai în adincime ce este? Roci sau metale? Legea gravitaţiei universale ne ajută să căpătăm un răspuns. Servindu-ne de ea, prin calcule aflăm că masa pămintului e de $5^1/_2$ mai densă decit apa. Rocile însă nu sint decit de $2^1/_2 - 3^1/_2$ mai grele decit apa; prin urmare pămintul, care în total e de $5^1/_2$ ori mai greu decit apa, trebue să aibă în interior o densitate şi mai mare decit această cifră. Asta însamnă că în interiorul pămintului predomnesc materii mai grele decit rocile, adică metale. Acest lucru il confirmă şi forma pămintului.

Se ştie că pămintul e turtit la poli: raza care duce la poli e cu $^1/_{299}$ mai mică decit cea dela equator. Conform gravitaţiei însă, turtirea ar trebui să fie numai de $^1/_{230}$, dacă masele ar fi omogen repartizate în pămint, şi de $^1/_{573}$, în caz cind partea principală a masei ar fi adinc spre centru; fiind însă în realitate de $^1/_{299}$, aceasta probează că densitatea merge crescind spre centru, dar că şi în păturile superioare se găseşte o bună parte a masei. Cunoscind din observaţie grosimea păturii superficiale de roci—care e groasă de vre-o 1300—1600 km., urmează că simburele metalic ocupă $^4/_5$ din pămint şi că acest metal trebue să aibă o densitate de opt ori mai mare decit apa. Densitatea ferului e ceva mai mică decit 8, dar ţinind samă de presiunea suferită de păturile inferioare, putem admite că simburile metalic al pămintului e de fer. La aceeaşi concluzie ne duce şi studiul fluxului şi al refluxului precum şi al deplasării polilor şi al cutremurilor de pămint. Această masă metalică din interiorul pămintului, nu e nici licidă, nici gazoasă, cu toată înalta temperatură, ci e solidă din pricina marei presiuni.

Sozialitische Monats-Hefte (Septembre 1907). *Eduard Bernstein* **„Cultură, ştiinţă şi partid"**. Bernstein constată o îmbucurătoare mişcare în lăuntrul partidului socialdemocrat german: în diferite localităţi se formează institute de cultură, se organizează conferinţe, se ţin cursuri. Dealtmintrelea, zice el, o mişcare culturală a mers totdeauna paralel cu mişcarea politică a muncitorimii. Decit numai, în asemenea chestii, nu cantitatea are însemnătate, ci calitatea şi, cind e vorba de cultură, asta nu poate însămna decit ridicarea orizontului ştiinţific.

Din punctul acesta de vedere însă, ţinind seamă de ideile acelor dintre membrii partidului care organizează mişcarea culturală, are cineva dreptul să rămină sceptic. Institutele de cultură socialistă trebue să dezvolte cugetarea ştiinţifică, cugetarea critică. Ele nu trebue să fie numai nişte instrumente de dresură, în care să se înveţe numai anumite lucruri, fără spirit critic. Nu e vorba, zice Bernstein, de a pretinde să se înveţe acolo teoriile revizioniste, căci revizionismul nu consistă intr-un anumit *Credo*, ci intr'un *Examino*; caracteristica îi este numai credinţa că societatea e intr-o continuă evoluţie şi că nici o teorie socială, nici cea mai genială, nu poate să fie ultimul cuvint asupra mersului acestei evoluţii şi că prin urmare toate legile descoperite au numai o valoare relativă şi trebuesc fără încetare controlate. In anumite cercuri însă, care se consideră ca singurele moştenitoare ale lui Marx şi Engels, domneşte o tendinţă anteevoluţionista şi tocmai aceste cercuri au din nefericire o influenţă mai hotăritoare asupra institutelor menite să răspindească cultura în rindurile socialdemocraţiei.

Contemporary Review. (Septembrie, 1907, London).—Dl. *A. de Bilinski*—„Armata Turcească"—arată decăderea treptată a armatei turceşti, fapt care poate să aibă consecinţi politice pentru starea tulbure în care zace peninsula balcanică. Slăbirea armatei turceşti nu e numai efectul natural al descompunerii marelui Imperiu al semilunii, ci ea se datoreşte, mai cu seamă, „iresponsabilului" Abd-ul-Hamid. Importanţa istorică a Turcilor a fost totdeauna aproape exclusiv militară: de vreo două veacuri de decădere treptată, marele imperiu de altă dată ameninţă să-şi peardă şi această importanţă, deşi prin o bună administraţie militară el ar putea să aibă 1.000.000 din cei mai buni soldaţi din Europa. Serviciul militar e obligator numai pentru musulmani, *raialele* fiind îndepărtate dela această onoare. Numai Constantinopole şi Tripoli sint scutite de a-şi trimete tinerii sub drapelul Semilunei. Elementele etnice sint deosebite, dar deopotrivă de valoroase din punct de vedere militar: Turci, Lazi, Albaneji, Kurzi, Cireazieni, Siriaci,. formează azi armata unuia din cei mai incapabili sultani. Soldaţi foarte devotaţi şi rezistenţi, ei lasă de dorit din punct de vedere al tehnicei militare; Sultanul nu permite manevrele, de frica marilor atrupamente militare, care ar putea năvăli asupra Palatului. Incercarea misiunii militare germane, care a dat roade minunate sub conducerea baronului Goltz, azi nu mai are nici un efect: armata pare că se arată refractară europenizării. Ofiţerii sint lipsiţi de cunoştinţile necesare. Ei sint formaţi de Academia Militară din Constantinopol, care de vreo 12 ani e condusă de un Director cu totul necalificat pentru această misiune, şi care a scos studiul chimiei din programul şcolii, în urma atentatului cu boambă împotriva sultanului. Sultanul caută pe toate căile să împedece formarea *spiritului de corp* în armata sa, intriga şi recompensa spionajului desgustă şi descurajează elementele de valoare, scoborind necontenit nivelul moral al armatei turceşti. Incă o cauză de slăbire a armatei turceşti, ce se va dovedi mai cu seamă în un viitor războiu, e extraordinara primitivitate în organizarea serviciului sanitar militar. Pecind Turcia îşi slăbeşte din ce în ce baza istorică a existenţii sale, în coasta ei, Bulgaria face necontenit sacrificii pentru îmbunătăţirea armatei. Turcia va expia amar monomania sultanului ei.

North American Review. (August, 1907, New-York).—Dl. *A. Maurice Low* —**„Presa Galbână în Japonia"**—comunică un studiu poate prea sumar—asupra presei japoneze. Acei care şi-au format convingerea că presa japoneză e sub controlul sever al cenzurii, aşa cum a fost pe timpul războiului Ruso-Japonez, sint cu totul greşiţi deşi sint foarte mulţi. Presa japoneză nu are nimic comun, cu presa rusească, care trăeşte sub regimul cenzurii, mai mult încă în timp de pace decit în timp de război. Patriotizmul exaltat al Japonejilor pune, prin Constituţie, totul la discreţia Puterii Executive—dar numai în timp de război; de aici controlul neadormit al cenzurii, asupra presei japoneze, în timpul războiului Ruso-Japonez. In timp de pace însă, presa japoneză se bucură de aceeaşi libertate caşi presa din Anglia ori din Statele-Unite. Afară de persoana Impăratului nimeni nu are dreptul să pretindă a fi cruţat de critica presei. Ziarele opoziţiei au un ton faţă de Guvern încă mai agresiv şi mai violent decit cele din Apusul Europei. Pe lingă partea politică combativă, ziarele cultivă foarte mult partea senzaţională, care place mult publicului—caşi în Europa. In Tokio apar 12 ziare zilnice, din care

2 apar în două ediţii, şi unul ajunge pînă la 120,000 foi tiraj. Cele mai multe ziare sînt organe ale grupărilor politice, dar cele cu o mai mare autoritate morală sînt *„Jiji"*, *„Nichi-nichi"* şi *„Asahi"*, care sînt socotite ca independente şi critică actele Guvernului numai din punct de vedere al binelui public.

Review of Reviews (Septemb., 1907, London). *H. Alfred Stead*—„**Prinţul Ferdinand I al Bulgariei**"—consacră opt pagini şi patru ilustraţii prinţului Bulgariei, pe care-l găseşte „singurul om al situaţiei", „misionarul ideilor apusene"... laude care prin exclusivitatea şi superlativitatea lor îşi perd valoarea şi pun la îndoială şi sinceritatea celui care le împarte. Cele cîteva note asupra istoriei politice a Bulgariei, pot fi de folos pentru cetitorii englezi care, de sigur, nu sînt în curent, de aproape, cu istoria internă a Bulgariei.

Mişcarea intelectuală în străinătate.

FILOSOFIE

P. Malapert, *Leçons de philosophie (I-e vol. Psychologie* Paris, Juven.

Operă plină de observaţii şi analize personale interesante; are o mare valoare pedagogică.

O. Merten. *L'état présent de la philosophie* Paris. Vic et Amat.

Trei discursuri de deschidere pronunţate la Universitatea din Liège, tratînd despre: spiritul critic în filosofie, destinele psihologiei şi concepţia modernă a statului.

Ch. Appuhn, *Oeuvres de Spinoza*. (Vol. I Paris. Garnier frères).

Excelentă traducere, bogată în notiţe istorice. Cuprinde: Gourt traité.— Traité de la réforme de l'entendement. Principes de la philosophie de Descartes. Pensées métaphysiques.

Ch. Bastide, *John Locke. Les théories politiques et leur influence en Angleterre. Les libertés politiques. L'église et l'Etat. La tolérance.* Paris. Leroux.

Un studiu important asupra politicei religioase din timpul lui Locke.

Max Wundt. *Der intellektualismus in der Griechischen Ethik*. Leipzig. Engelmann.

Un mic studiu scris cu multă claritate şi eleganţă.

Edward Caird, *Philosophie sociale et religion d'Auguste Comte*. Trad. de Ch. Rossigneux. Paris. Giard Brière.

Operă clară şi pătrunzătoare, cuprinzînd o expunere foarte exactă a ideilor sociale şi religioase ale lui Comte şi o critică profundă asupra lor.

ISTORIE

Pierre de Vaissiére, *Lettres d' „Aristocrates"*. Perrin, Paris.

O colecţie de 500 de scrisori de pe timpul Revoluţiei, scrisori particulare de-a unor adversari ai revoluţiei. Importante pentru studiul psihologiei vremei.

Cardinal Mathieu, *L'ancien Régimeen Lorraine et Barrois*. Honoré Champion.

Vn studiu asupra formării încete şi laborioase a ducatului Lorraine-i, şi asupra organizării sociale din acest ţinut în epoca de la 1689 la 1789.

Abba Giuseppe Cesare, *Cose garibaldine*. Torino. Soc. Tip. Ed. Nazion. 1907.

Autorul vorbeşte, din amintire personală, despre glorioasele fapte dela Ampola, Condino, Bezzecca; despre retragerea din Trentino şi despre figurile eroice ale acestor vremuri: Riboli, del Cantoni, del Bossi, del Leardi, del Siccoli etc.

Heinrich von Treitschke, *Ausgewählte Schriften*. 2 vol. Leipzig, S. Herzel 1907.

Conţin aceste 2 vol. articolele şi cuvîntările cele mai reuşite, ale marelui istoric.

SOCIOLOGIE, STUDII SOCIALE

C. Bouglé, *Qu 'est-ce que la sociologie?* F. Alcan, 2,50.

O operă de vulgarizare a sociologiei, cuprinzînd articole asupra raporturilor dintre istorie și știința socială, dintre sociologia populară și istorie, și un studiu documentat asupra diviziunii muncii după teoriile recente.

Alfred de Tarde, *L'Idée du juste prix.* Alcan.

O aplicație a psihologiei sociale în materie de economie politică.

G. Fonsegrive, *Morale et Société.* Blond.

Un studiu asupra raporturilor dintre teorie și practică, dintre prescripțiile eticei și necesitățile vieții.

Emile Pierret, *Le Péril social, avarie, alcoolisme, tuberculose.* Perrin, Paris.

Cercetări asupra mijloacelor pentru combaterea diferitelor boale sociale care fac ravagii mai mari în populația din clasele inferioare.

Dr. Franz Krauss, *Der Völkertod.* Eine Theorie der Dekadenz. II. Teil. Wien. Franz Deuticke.

Teza autorului e: un organizm social, nu ajunge la o dezvoltare însemnată, decît numai prin dezvoltarea deopotrivă a tuturor membrelor sale. Ridicarea unor mase pe socoteala altora, aduce decăderea.

ȘTIINȚA

Dr. Gustave le Bon, *L'Evolution des forces.* Flammarion, 3,50.

Continuare a volumului „l'Evolution de la matière" a autorului. Expunerea teoriilor relative la evoluția forțelor în univers.

Piéron, *Grandeur et décadence des rayons N; histoire d'une croyance.* „Année psychologique", Masson.

Istoricul descoperirii așa ziselor raze N ale lui Blondlot, și negarea existenței lor de către știință.

CRITICA, STUDII LITERARE

Paul Verlaine, *Voyage en France par un Français, publié d'après le manuscrit inédit. Préface de Louis Loviot.* Messein, Paris.

Însemnat numai pentrucă ne face cunoscute impresiile și părerile poetului asupra multor lucruri, între altele și asupra unora dintre romancierii francezi, cum sînt: Flaubert, Zola, Daudet etc.

Alfred Jarry, *Albert Samain. Souvenirs.* Victor Lemasle, Paris.

Cîteva amintiri din viața scriitorului francez Samain.

Maurice Gauchez, *Charles Guérin.* „Le Thyrse", Paris.

Un studiu asupra poetului mort de curînd. Autorul găsește că Guérin e mult influențat de Rodenbach.

Georges Rency, *J. J. Rousseau. Riposte à M. Jules Lemaître.* „Association des Ecrivains Belges".

Împotriva părerii lui Lemaître, care face vinovat pe autorul „Contractului social" de masacrele Revoluțiunei din 89, autorul susține că Rousseau nu poate fi învinovățit, și că ideile lui au fost binefăcătoare pentru omenire.

Luigi Cucinotta. *La poesia del dolore e del focolare nell'opera di G. Pascoli.* Messina. V. Muglia editore 1907.

Autorul, elev și prieten al marelui poet, după ce stabilește patru izvoare din care se inspiră arta lui Pascoli: durerea, familia, umanitatea și natura, se ocupă în acest volum, numai de cele două dintîi.

Bacci Orozio. *Prosa e prosatori.* Palermo. Sandron editore.

Un volum de studii critice. Se începe cu un studiu general asupra prozei italiane, după care urmează studii speciale consacrate mai multor scriitori vechi și noi; în partea a doua, studii mai generale asupra limbii și stilului.

LITERATURA

Edmond Gojon, *Les Cendres de l'Urne.* „Edition de la Librairie Algérienne", 3,50.

Un nou volum de poezii ale tînărului poet.

Paul Warrégo, *A l'autre bout du monde.* Librairie universelle, 3.50.

Un roman de moravuri din Australia.

Marcel Roland. *Le Presqu 'homme.* Bibliothèque générale d'éditions, 3.50.

Un roman al cărui erou e un orangutan și a cărei acțiune se petrece în Paris.

Alfredo Panzini. *La lanterna di Diogene.* Milano. Treves 1907.

Un soiu de *causerie* plină de humor. Autorul descrie cu multă vervă tot ce a observat un profesor care în vacanță pornește cu bicicleta din Milano, spre a se duce să-și vadă familia dintr'un sat de pe țermul Adriaticei.

Bierantoni Mancini Grazia. *Tardi.* Romanzo. Roma-Torino. Soc. Tip. Ed. Nazionale.

Un roman, al cărui subiect îl formează adulterul eroinei, măritată cu un bărbat mult mai în vîrstă decît ea.

Iulius Rodemberg. *Aus der Kindheit Erinnerungsblätter.* Berlin. Paetel 1907.

Cunoscutul director al marei reviste „Deutsche Rundschau", își povestește amintirele sale din copilărie, descriind în acelaș timp și tabloul vechii Germanii agricole, de înainte de 48.

Duke Litta. *The Soul of a Priest.* Unwin. 6 s. London, 1907.

Autorul, un socialist, fost călugăr catolic, își expune impressiile și decepțiile în formă de nuvelă. Expunerea autorului nu e de loc măgulitoare pentru Biserica catolică, deși e făcută de un fervent credincios.

ARHEOLOGIE, CALĂTORII

Maurice Maindron, *Dans l'Inde du sud* (le Coromandel). A. Lemerre, 3.50.

Impresiile și observațiile de voiaj ale unui naturalist, istoric și arheolog în acelaș timp.

Ferdinand Bac. *Vieille Allemagne,* deuxième série. *Les Paysages de Goethe.* Fasquelle, 3.50.

Descrierea pitorească a unor orașe germane, pe unde a fost sau a trăit Goethe, cum sînt Frankfort, Weimar etc.

ECONOMIA POLITICĂ

Henry W. Wolff. *Co-operative. Banking, its principles and practice.* King. 301 pp. 7 s. 6 d. London. 1907.

Autorul—cunoscut ca autoritate în această materie—arată deplină încredere în efectele bune ale băncilor cooperative.

Compilator.

Bibliografie

(Asupra unora din cărţile de mai jos vom reveni la recenzii).

Ştefan Hărăguş, *Preoţimea română în veacul al XVIII-lea*. Sibiu, 1907.

St. Antim, *Intervenţionizmul şi Tocmelile Agricole. Studiu Social*. Bucureşti 1907. Preţul 1.50.

Ştefan Meitani. *Casa rurală şi Nevoile Ţăranului*. Bucureşti 1907.

Procop Dimitrescu. *Analiza unui proect de lege*. Calaraşi, 1907. Tipografia V. R. Bracăcescu. Fără indicaţie de preţ. 34 pagini.

Procop Dimitrescu, *Alte păreri în chestia îmbunătăţirii soartei ţăranului*. Galaraşi 1907. Fără indicaţie de preţ. 42 pagini.

Marin Theodorian, *Recăsătoria preoţilor*. Bucureşti 1907.

C. R. Geblescu, *Problema agrară în Romînia*. Samitca, Craiova Pr. 1 leu.

Gr. M. Alexandrescu. *Poezii*, cu o culegere asupra Vieţii şi operei poetului şi însemnări de *Em. Gârleanu* Biblioteca pentru toţi. pr. 1.20.

Carmen Sylva, *Ullranda*, tradusă de *A. Steuerman*. Biblioteca pentru toţi, pr. 30.

St. Colonel Goruneanu, *Instrucţia şi educaţia militară în şcoalele de toate gradele*. Institut de Arte Grafice „Eminescu". pr. 1 leu.

A. D. Xenopol,—*Mijloacele de îndreptare ale stării ţărănimii romîne*. Iaşi, 1907.

Leon I. Ghyca-Dumbrăveni,—*Cîteva cuvinte în chestiunea ţărănească*. Bucureşti, 1907.

Gr. Dimitrescu.—*Acţiunile de bună credinţă*. Studiu de drept roman, Bucureşti, 1907.

Priviri *asupra stării populaţiei rurale*. Bucureşti, 1907.

Victor Castano. *Projet de statuts d'une Association Franco-Roumaine*. Jassy, Imprimerie Nationale 1907.

D. Hagi Theodoraky,—*Contribuţiuni la soluţiunea chestiunii ţărăneşti*. Bucureşti. 1907 (10 pagini).

T. D. Mexi,—*Memoriu pentru chestiunea agrară*. Bucureşti, 1907 (6 pagini in 16⁰).

Dimitrie Panaitopol, *O soluţie pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor*. 1907. (5½ pagini).

Casa Centrală a Băncilor Populare,—*Anuarul Băncilor Populare din Romînia pe anul 1906*. Bucureşti. Institutul de Arte Grafice „Eminescu". Fară indicaţie de preţ (239 pagini format mare).

M. Sadoveanu: *Vremuri de Bejenie*. „Minerva". 1907. Preţul 2 lei.

Corneliu Moldovanu, *Flacări*, poezii, Bucureşti, 1907. Preţul 2 lei.

Ioan A. Parfenie Preot, *Rolul Preotului sătesc pentru îmbunătăţirea stării materiale, sanitare şi morale a sătenilor*. Iaşi, 1907. Preţul 60 bani.

TABLA DE MATERII

a

Volumului VI

(ANUL II, NUMERELE 7, 8 şi 9).

I. Literatură.

II. Studii, Articole, Scrisori din ţările romîne.

III. Cronici.

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor.